



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>



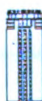
*Octavii Ferrarii De
re vestiaria libri septem.*

Ottavio Ferrari, Octavius Ferrarius, Jacopo
Ruphon, Frambotti, Paolo

113
V



UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT



Of the

202408





OCTAVII FERRARII
DE
RE VESTIARIA
LIBRI SEPTEM.

Quatuor postremi nunc primum prodeunt:
reliqui emendatiores & auctiores.

Adiectis iconibus, quibus res tota oculis subiicitur.



PATAVII, MDCLIV.

Typis Pauli Frambotti Bibliop. Superiorum Permissu.







Æ T E R N Æ V E N E T O R V M R E I P V B L I C Æ

Octavius Ferrarius F.



OPVLVS Romanus Quiritium eodem tempore & rerum dominus & togatus esse desit. Nam postquam factorum inuidia, terrarum, ac maris, nunquam satis libertatis potens, vnus parum viri impotentia, ac libidini Orbis

Imperium, seque, ac fortunas autorauit, pristinum quoque cultum mutauit, simulque libertatem exuit, & togam: & quod olim non nisi in luctu publico, Urbisque periculo usurpabatur, perpetuò ad saga transiit. Quasi eos, qui sponte seruitium induerant, ipsius fortunæ rubore in veste ingenuorum conspici pueret. Itaque ex eadem domo rei Romanæ excidio natus adolescens, postquam annona, & donis morientis libertatis reliquias profligasset, vt eius aliquod inane solatium relinqueret, frustra togarum vsum reducere conatus est: nam serò sapiens Marius populus non diu ludibrium illud tulit, & fortu-

ræ

nae suae intelligens cum serui schema deinceps processit. Ita nullus scriptoribus eorum temporum querendi locus erat, quod cum togae in desuetudinem abiissent, sublatum omne esset inter ingenuos, atque seruos in vestitu discrimen: nam quid eo opus erat, cum omnes priuatim, aut publicè seruitutem seruirent?

Quantò admirabilior publica res vestra, Principes semper Italiae Viri, quae sicut singulari omnium seculorum exemplo intactam per omne æuum libertatem, seruiente Orbe seruauit: ita eodem vestitu, quàm graui, ac maiestatis pleno, tam simplici, & virili pacis, atque ingenuitatis argumento perpetuò vsa est. Et cum Latium omne in barbarum, aut hostilem cultum degenerauerit, ac togati quondam populi braccis adstricti, aut sagulis inclusi, certè in re populi placida altius cincti, quos oderunt imitentur: contra magna pars deliciis fracti adeo a gestanda lorica degenerauerint, ut cum sericum oneri sit, cultus vix nurbus decoros sumant, totque nouis vestium nominibus fœdati in publico pelluceant; Veneta grauitas prisca morum, atque amictus sanctimonia ad hanc diem egit, ac maiorum cultum per tot secula nulla aut peregrinitate infecit, aut luxu blandiente corrumpit.

Et quamuis Romanae togae pondus, ac redundantiam, morosamque rugarum contabulationem aspernata sit panno etiam æstiuus incommodis velata modestia: decoro tamen fluente ad pedes amictu, non colorum superbia, aut cretae ambitu notabili, sed maxime ciuili gaudens omne luxus certamen submouet, quo maxima olim Imperia pessum ière. Ita quamuis sua magistratibus insignia apud vos sint, murexque, & violæ color palmas

vestras, ac triumphales illuminet, reliqua promiscuo amictu agitis, similemque caueæ orchestram, & circumdatam sapienti pallio Imperii maiestatem miraretur hospes, nisi nihil admirari a vobis ipsis didicisset.

Ego veterum vestitum, cultumque longa desuetudine abolitum, etiam apud scriptores vix sui vestigia retinentem cum eruditorum oculis subiicere constituissim, ausum id opus Sacrario vestro sistere, quod apud vos conceptum, atque editum, quoddamque non exiguam lucem Græcis, ac Latinis scriptoribus allaturum spes esset, quos vestro accitu, atque inuidiæ capaci liberalitate publicè interpretabar.

Nec fortasse præter rem fuerit principis quondam populi, sicut bella, opesque, ita domesticum cultum, ac paratum propius inspicere, reputantibus quàm modicus initio fuerit, atque ipsi naturæ, gentisque primordiis par, mox luxu victus sit: donec eo ventum, ut idem corruptus, ac corruptor, moribus, ipsique demum Imperio labem attulerit. Quo magis seculo, vestroque nomini gratulari libet, apud quos cum ex æquo viuat Imperium, amictus simplicitas cum morum sanctitate contendit, imo abstinentiæ index, ac custos est, potens humanum genus emendare, sicut Venetæ mansuetudinis beneficio Imperio subiecta, exemplo, cuncta terrarum refouentur. Valete, bene rem gerite, Vincite

Virtute vera, quod fecistis ante hac.

Patauii in vestro Athenæo Calend. Decembris Anno
CLXII.

OCTA-

OCTAVIVS FERRARIUS

Lectori suo S.



Imaiorum gentium Critici, atque harum literarum principes Lipsius, Casaubonus, Salmasius fidem suam aliquando liberaſſent, & quem toties polliciti fuerant Commentarium De Re Veſtiaria non inuidiſſent, ſuperſediſſem ipſe labore hoc, atque aliud interim promiſiſſem. Sed quoniam beati illi ante fatiſ, quàm ſtudioſorum voto debitum perſoluerunt, qua diu in hanc rem commentatus ſum non ultra ſupprimere conſtitui, & pro viribus poſteritati conſulere.

Reſ ea quidem, ſi qua alia in tota vetuſtate, ut maxime utilis, & iucunda, ita ardua in primis, atque obſcura, nondumque ſatis viris doctiſſimis explicata. Nam qua ad hunc diem hoc argumento prodière hiantes deludunt, cùmque auctores multum aſtuarint, grandia minati pro Romanis barbaros, ac peregrinos habitus obtrudunt. Lazari Bayſii conatus laudandus eſt, qui tamen ſi nihil aliud ſtatuam nobis pro togata palliatam dedit, traxitque in eundem errorem non paucos vix excuſandos, cùm in veteribus nummiſ, ac lapidibus tot togata appareant. Sigoniuſ totuſ in hoc ſui diſſimiliſ eſt, credo diſſentiendi ſtudio, & ne fieret acceſſio alteriuſ.

Primuſ nugari deſiit iunior Manutiuſ, quem maluerunt recentioreſ tranſcribere, quam laudare, non multum ſolliciti, ne quiſ manuſ iniciat, cùm pridem doctōrum monumenta iuuentutis manuſ incuria, ac torpor excuſſerit: dum noua

f. 72.

ſectamar veterum incurioſi: Tamque idem fatum Manutii ſcripta premit, quod Beroaldis, Politianis, Domitiis, Val- liſque, & reliquis nocuit, qui harum litterarum inſtauratores Italum nomen ultra Sauromatas porrexerunt: Quorum lu- minibus non tam offecit poſterior cura, quàm alienos ſectus ſibi ſupponendi mala libido, quibus ubi miram verborum vo- lubilitatem non ſine lollogine, & repetitas ad faſtidium ſcri- ptorum ſententias addidere pro ſuis venditant, atque ambi- cioſa commentariorum mole ſcriptores pragrauant, lectores abſterrent, iſſque miraculo ſunt, qui libros oculis metiuntur, ſuulorum periti, quique bibliothecas in oſtentionem luxus exornant.

Neque hac obrectandi cauſa dicta velim, ſed ut ipſe quoque euinceret, quoties culpa huius affinis forem. Ceterum Manutium non ſemel in hoc opere præluxiſſe initio proſiteor, & cum res poſoſcerit indicabo, nec alium quemquam honore ſuo fraudare animus eſt, per quem proſicere licuerit. Neque etiam mihi tantum deſero, ut magnis nominibus inſeri ve- lim, hiſque optionem dari: ſed id modo, ut quod illi vel altio- ribus curis diſtriſti omiſerunt, vel ſato intercepti ad exitum perducere nequiuere, ſupplerem ipſe, qui ſicut non tantum in- genii, at fortasſe non minorem curam, certe iuuandi litteras ſtudium non impar domo attuliſſem. Quantum porro illud ſit Lector incorruptus iudicabit, & quidem minores ſincerius. Nobis hercules iidem fontes, unde illi arua Muſarum irri- garunt, patuere, & quidem pronius, ad quos illi digitem in- tenderant.

Quid porro hoc argumento præſtiterint, qui adhuc vitales auras carpunt, ſequæ ac ſeculum exornare pergunt, in ipſo ope- re apparebit. Neque agrè laturos ſummos viros exiſtimo, quod

*ſepè ab iis modèſtè diſſentiam. Quam ſibi veniam in aliis
refellendis concedi illi poſtularunt, haud mihi denegatum iri
certus ſum. Ceterum niſi ingentia in me merita eſſent Fran-
ciſci Putei Venetorum patronorum diſertiffimi, cuius domus
perpetuum Muſarum hoſpitiū eſt, ac commune Prytaneum,
hoc illi nomine plurimum deberem, quòd non pauca Romani
culius monumenta nondum vetuſtatis iniuriā victa transmi-
ſerit, quo res ipſa ſub aſpectum caderet.*

*Hæc erant, quæ præfari neceſſe fuit, reliqua ſcriptorum ſo-
lemnia, leniendo liuori, aut faſcino depellendo ne tangam
quidem. Ambitioſi ſimul eſt, & meticuloſi agros oculos, ac
municipalem rubiginem expectare, aut reformidare. Nimis
preclare mecum actum crederem, ſi hæc inuidia digna vide-
rentur. Lector*

*Viue, vale; Si quid nouiſti rectius iſtis,
Candidus imperti: ſi non his utere mecum.*

V L P I A N V S D :

DE AVRO ET ARGENTO LEGATO.

VEstimentorum sunt omnia lanæ, lineæque, vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, incubandue causa parata sunt: Et quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt institæ, picturæ, clauique, qui vestibus insuuntur. Vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica. Virilia sunt quæ ipsius patris familiæ causa parata sunt, veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta stragula, amfitapa, & saga, reliquæque similia. Puerilia sunt quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, veluti togæ prætextæ, aliculæ chlamydes, pallia quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matris familiæ causa sunt comparata, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, veluti stola, palla, tunicæ capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata, plagulæ, pænulæ. Communia sunt, quibus promiscuè utitur mulier cum viro: velut si eiusmodi pænula palliumue est, & reliqua huiusmodi quibus sine reprehensione vel vir, vel vxor utatur. Familiarica sunt, quæ ad familiam vestiendam comparata sunt: sicuti saga, tunicæ, pænulæ, lintea vestimenta, stragula & consimilia.

O D E.

I Actura facta est tum nimium grauis
Antiquitatis quum venerabilis
Mos vestiendi temporum æstu,
Et vitio periit nepotum.
Hi facta maiorum inclyta quum parum
Sint æmulati, pensaue gloriæ
Languore inertinegligentes
A studiis abiire honesti.
Hinc exlauit tam Latio toga,
Quàm pallium Argis, atque simul decus
Vtrinque virtutis recessit
Crimine desipientis æui.
Mutata vestis, mutat & urbibus
Mores auitos; & ruit in nefas
Gens omne præceps, Barbarorum
Dum capit indecores amictus.
Frugalitatis lex moderans domos
Hinc spreta; constans posthabita est fides;
Humanitatis nulla, pacisque
Innocuæ fuit inde cura.
Quin fluxit omnem luxus in angulum,
Qui ciuium rem distrahit artibus
Congestam anhelis, atque turpi
Delidiâ temerat potentes.
Obducta passim nomine gratiæ
Egerminarunt perfidia, & doli,
Et cœpit illic stare vultu
Barbara sæuities superbo.
Ad arma ciues mox pepulit furor
Quaqua solutus, diffidiis faces
Subdens cruentas, unde cædes,
Et trepidus metus usque creuit.

Im-

Imbellem ab annis, & tremulum patrem
 Nati bipennis terruit impia;
 Et sæpè pugnarunt propinqui
 Sanguinis immemores amandi.
 Permissa ferro sæcla malignior
 Vis asperavit legibus obrutis,
 Astræa, postquam exosa vulgus
 Tor scelerum, alma reuult astra.
 Nonne ista fraudum tempora nunc forent
 Dicenda verè ferrea, ubi minas
 Inter frementes cuncta ferri
 Arbitrium temerè occupauit?
 Corrupti cheu consimilis propè
 Ferrugo nostri curriculum furens
 Acui, peracri damna ferro,
 Glandeue fulmineâ serentis.
 Occurris at tu luctifico malo
 Prisci reducens ingenii typum,
 Insubriæ, OCTAVI, feracis
 Lux, celebre atque decus Mineræ;
 Sub involucro dum modò vestium
 Virtutis antiquæ inuehis indolem,
 Aurique purum reddis æuum,
 Quo probitas generosa fulsit.
 Scriptis in auras aurifluis tuis
 Orbem, atque pulchris diuitiis beas,
 Quas non habet Pactolus æque,
 Nec Tagus Hesperiiis in undis;
 Tuâ disertâ quum sapientiâ
 Fulgere possit nil pretiosius,
 Quâ promissæ apte abstrusæ rerum
 Sepositâ peregrinitate.
 Fœlix ò ætas nupera vestibus
 Priscis resumptis, si repetat simul
 Mores decentes æquitatis,
 Aurea quos coluit vetustas.

Egressus Argo cum iuuenum manu
 Iason decorâ, primus Achaicâ
 Contempsit audacter carinâ
 Aequoris imperium tremendi.
 Claustris revulsis læua licet cohors
 Erumpat amens Aeolio è specu,
 Torumque conturber profundum,
 Nil timet vndiuagus phæselus.
 Nam Graia pubes per varios sinus
 Excurrit, anceps siue periculum,
 Seu dura fortunæ molestæ
 Indomito subiens labore.
 Ausus præaltos nec potuit virum
 Armata messis flectere concita,
 Nec semper insomnis Draconis
 Faucibus eiaculatus ignis;
 Quin ferret auratam Aesonides mari
 Ab usque Colchis pellem, & Apollinis
 Ornatus altâ fronde trines
 Exuviis decoraret Argon.

Io. Iacobus Cruceclani Mediolanensis.

INDEX CAPITVM

LIB. I

Cap. I.	T oga: τήβεννος: περιβόλαιον. Vestimenti genus fuisse rotundum, ac clausum. P. 1
II.	Sigonii opinio refellitur Togam quadratam consentis. Athenaeus explicatur. 5
III.	Dei Viri opinio de Vestimentis quadratis expenditur. 6
IV.	Novae opinio de vestimentis quadratis affer- tur. Quod inter vulgare pallium, ac Philo- sophicum discrimen fuerit. 8
V.	Sigonii sententia reiecta consentis Togam se- micircularem, & apertam fuisse. 11
VI.	Modus gestandi togam. Quid sinus & umbo. Quintilianus explicatur. 12
VII.	Brachium toga continere. Ciceronis locus ex- plicatur. 22
VIII.	Mittere trans pondera dextram. Horatius explicatur. Cur anno tirocinii brachium to- ga cohibitum. 24
IX.	Brachium exorere. Cethegi exerti, ac cincturi. Horatius, & Lucanus illustrati. 29
X.	Toga caput involuere. Caput aperire. 32
XI.	Caput pallio involuere: Palliolum: Ciceronis Scholastes notatus: Petronius explicatur. 36
XII.	An toga cingeretur. Macrobius sententia reie- cta. Caesaris cinctus. 38
XIII.	Cinctus Romanus. Modus cincturae Caesaris cur

- cur notabilis. Dionis interpret notatus. 41
- XIV. Expenduntur scriptores, qui togam cingi solitam docere videntur. Cinctus Gabinus. 43
- XV. Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis cum ius diceret. Tertullianus de pallio explicatus. 47
- XVI. Nullum in toga fibula usum fuisse. Panciroli nō unus error in re vestiaria perstringitur. 51
- XVII. De Toga materia. Lanarum varia genera. Toga pexa, & detrita. 53
- XVIII. Lana coacta. Plinius uno capite non semel correctus, & explicatus. 56
- XIX. Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius defensio. 60
- XX. Vestes bobykina: serica: subserica: multitia. 63
- XXI. Toga color. Candidati. 66
- XXII. Albus color laticia causa adhibitus. Albati. 69
- XXIII. Pullus color in luctu. Atrati. An idem a matronis usurpatus. 71
- XXIV. Toga mensura. Toga talares. Quintilianus explicatus. 72
- XXV. Togam antiquis temporibus commune vestimentum fuisse tam virorum, quam fœminarum. Recinium. Festus emendatus. Toga meretricum gestamen. Ovidius, & Varro explicati. Plebs infima quandoq; togata. Gladiatorum in toga producti. 74
- XXVI. Imperatores toguti. 79
- XXVII. Togas in luctu, & calamitate publica depositas. 81

Index Capitulum .

<i>cas. Quae vestiarum loca sumpta.</i>	81
XXII. <i>Ant toga vestis domestica fuerit.</i>	83
XXIX. <i>Toga in conuiuiis adhibita. Toga submissa.</i>	84
XXX. <i>Vestis conuiualis. Canataria. Synthesis.</i>	86
XXXI. <i>Quale vestimentum fuerit Synthesis. Lipsii sententia examinatur.</i>	88
XXXII. <i>An extra Urbem toga usus fuerit. Toga etiam in militia.</i>	93
XXXIII. <i>Quando toga in defuetudinem abiecit. Aue togatorum. Patroni togati.</i>	95
XXXIV. <i>Togas Imperatorum auro non ita totum depo- sitas.</i>	100
XXXV. <i>Tunicatus populus. Pullatus circulus.</i>	102
XXXVI. <i>Christi Sacerdotum vestem exteriozem Mis- sarum Sacris adhibitam togam fuisse vide- ri. Penula: Planeta: Casula.</i>	104
XXXVII. <i>Modum gestandi Casulam diuersum a toga gestatu fuisse. Linea amictus.</i>	106
XXXVIII. <i>Planetam, & Casulam etiam extra sacra in communi vultu fuisse.</i>	109
XXXIX. <i>Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinaliū Vestitus. Baronii opinio reiecta.</i>	111

L I B. I L

Cap. I.

II.

III.

D <i>E Prætexta.</i>	134
<i>De Prætexta Sacerdotum.</i>	135
<i>Prætexta Magistratum. Varii Interpretum errores in uoce πρεπόρεως explicanda casti- gantur.</i>	136

A B

Index Capitulum.

IV.	An Senatores Prætextati. An Tribuni plebis.	140
V.	De Trabea. Toga φονικὸν ἄρπυρος . Halicarnas- seus explicatus.	144
VI.	Scholiasta Ciceronis error. Trabeam cum Pa- ludamento confundentis.	145
VII.	De purpura, & eius generibus. Plinius corre- ctus, & explicatus.	147
VIII.	Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata, Capitolina.	152
IX.	Jus toga triumphalis ad priuatum translatum. Purpura summa.	156
X.	De Vestibus holoueris.	158
XI.	Togarum diuersa genera enumerata magis, quàm indicata. Auctorum sententia expen- sa. Varro explicatus, & correctus.	160
XII.	Abollam non fuisse togam, aut vestem Sena- toriam. Quid ea fuerit.	164
XIII.	Quod vestimenti genus fuerit Lana. Seruii opinio reiecta.	168

LIB. III. DE TVNICA.

Cap. I.	Tunica. χιτών . Dionis Interpres, & Manutius notati. Maldonati sententia reiecta.	172
II.	Tunicas in petitione honorum depositas. An Cynici tunicas gestarint. ὀδὸν πάρος .	177
III.	Tunica Linea. Paragaudes.	180

Mi-

Index Capitulum:

IV.	Ministros conuiuiorum in tunica & ferme lineas solitos ministrare.	182
V.	Linea Vestis sacrificantium. Camisia: Camisium: Cotta.	187
VI.	Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa. Propertius, Juuenalis, Cicero explicati.	190
VII.	De Cinctu.	194
IIIX.	Tunica Manuleata. Colobia.	196
IX.	Dalmatica. Non unus Baronii error notatus.	199
X.	De Tunica colore. Non fuisse purpureum. Manutii opinio reiecta.	203
XI.	Tunica palmata. Rubra. Galbina.	205
XII.	De Tunica ornamentis. Latus clauus. Doctissimorum virorum sententia explosa. Quintilianus explicatus.	206
XIII.	Laticlauii etiam Senatorum filii. Dionis Interpreter notatus.	210
XIV.	Angustus clauus. Angusticlauii.	212
XV.	Tunicæ Aseme. Clauis mappis & lintheis assuri. Alia tunica ornamenta.	215
XVI.	De Tunica Christi Domini inconsutili. Doctissimi viri opinio reiecta.	216
XVII.	De Tunica Muliebri. Stola Instituta. Segmenta. Plinius explicatus.	222
XIIX.	Pallium muliebre. Palla. Citharædicus ornatus. Palla Gallica.	231
XIX.	De Amiculo.	237
XX.	Varia muliebrum vestimentorum nomina explan-	

Index Capitum:

	<i>Plauto recensentur.</i>	238
XXI.	<i>Alia in Plauto, quæ ad muliebrem mundum pertinent, expenduntur.</i>	245
XXII.	<i>De Variis coloribus muliebris cultus.</i>	249
XXIII.	<i>De Veste Ancillari, & Meretricia. Juvena- lis, & Ovidius explicati.</i>	252
XXIV.	<i>Vestis servilis. Lipsii sententia reiecta. Inter- pres Juvenalis correctus. Fabri opinio ex- pensa.</i>	256

OCTAVII FERRARII

DE RE VESTIARIA

LIBER PRIMVS.

QVI EST DE TOGA.

Toga: τήβεννος: περιβόλαιον. Vestimenti genus fuisse rotundum, ac clausum. Cap. 1.



TOGA, Romanum tegmen, ipsis Quiritibus longè verustior scriptoribus perhibetur. Nam circummeasse a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos auctor est Tertull. de Pallio: & cum Suida Artemidorus eius originem ab Temeno Arcade deducunt, qui ad Ionij maris accolæ nauigans primus eo modo chlamydem induit, a quo indigenæ edocti eadem ratione habitum suum composuere, vestemque Tebennam corrupta voce a Temeno appellarunt. Verba Artemidori sunt lib. 11. cap. 111. prout ea viri doctissimi ad Tertullianum emendarunt. Τα δ' αὐτὰ καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ, ἰδοὺς, ἦν τῶν τήβεννον καλεῖσιν ἀπὸ Τημενῶν ἢ Ἀρκάδος, ὅς πρῶτος τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα τὸν περιβάλλει τὸν τρόπον εἰσλῶσας καὶ τὸν ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ἀπὸ τῶν ταύτῃ κατεκινῶτων, ἀφ' οὗ μαθόντες καὶ οἱ ἑγχάρσιοι τὸν αὐτὸν ἐσκαδάσαντο ἔσπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα Τημένιον ἐπ' αὐτὸν Τημενῶν ἢ Ὀροντος, ὅς περ δὲ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη. Eadem significat, & vestis Romana, quam nunc Τήβεννον vocant a Temeno Arcade, qui primus suam chlamydem hoc modo circumdedit cum per sinum Ionium nauigasset, & ab his, qui isthic habitant susceptus esset, a quo indigenæ edocti eodem modo aptarunt, & vestitum Temenium vocauerunt a Temeno inuentore, verum secutis temporibus corrupta voce Tebennus appellatus est. Ab hoc igitur Temeno Arcade Τημένιον, mox

A

Τήβεννον

Τῆβινον togam dixere. Hesychius Τῆβινος εἶδος περιβαλῆς παρὰ Ρωμαίους. Vbi doctissimus Criticorum Περιβάλασι appellat, quemadmodum Artēmidorum voce περιβάλετο vsus est, quod nempe toga, vt dicemus, ita iniiceretur siue circumijceretur, vt totum corpus inuolueret. Etymologo Τῆβινος dicitur Regium gestamen. Sed si Romani Reges excipiantur nullus exterorum Tyrannorum toga vsus reperietur, nisi ex dono Pop. Romani, aut eius imitatione. Malè itaque ex Polybio apud Athenæum id firmare docti conantur, qui Antiochum Epiphanem memorat deposito Regio cultu amictum toga forum circumire solitum. Πολλὰς δὲ καὶ τῷ Βασιλικῇ ἀποθέμῳ ἐισθῆτα τίθενται ἀναλαβὼν περιῆ τῷ εἰρηρῶν. Id enim & præter morem fuisse notat Polybius, & ad imitationem Romanorum fecisse subiicit. Καὶ καθίσας οὕτως τὸν ἱεροῦ δόρον καὶ τὸ παρὰ Ρωμαίους ἔθος.

Togam ergo Romanorum gestamen fuisse nemo est qui ignoret: sed quæ eius forma, quodque a Græcanico pallio discrimen viri doctissimi delirigant, nec satis rem expediunt. Glossæ Veteres Persij. *Toga est purum pallium forma rotunda & fusore, atque inundante sinu.* Manutius in quæstis Vestimenti genus fuisse censet a summo ad inum clausum nullis manicis, quodq; totum corpus regeret, & inuolueret. Contra Sigonius in lib. de Iudicijs Togam apertam fuisse contendit, & quadratam. Quod Athenæus lib. v. narret Romanos in Asia, vt vim Mithridatis effugerent ad Tempia confugisse, & quadratis vestimentis abiectis pallia sumptisse. Ea autem quadrata vestimenta fuisse Togas Cicero indicare videtur pro Posthumo. *P. Rutilium facilius inquit, necessitatis excusatio defendet, qui cum a Mithridate Mytilenis oppressus esset, crudelitatem Regis in Togatos, vestitus mutatione vitauit.* Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentia, soccos habuit & pallium. Ex quo colligit Sigonius quadratam togam fuisse, eandemq; apertam ex eo contendit, quod Val. Maximus lib. 111. de Nasica in Gracchum impetum facturo loquens ait, *eum leuam manum aperta toga circumdedit.*

Nihilò-

Nihilominus Togam vestimentum clausum, & rotundum fuisse, quodque vno iniectu corpus inuolueret, multa sunt quæ conuincunt. Primum antiquæ statuæ, veteresque nummi talem Togæ formam oculis subiiciunt, quæ licet satis id superque comprobent, argumenta tamen non leuia adijciemus. Quod enim primo loco a Manutio affertur, nullius momenti est, qui existimat ita clausam togam fuisse, ut a summo ad imum nullam scissuram habuerit, & proinde ait, *indecorum visum esse pectus nudum patuisse*. Hoc enim omnino falsum est; Nam licet Togæ ut dicemus rotundæ & per imum ambitum essent conclusæ in superiori tamen ora ad ceruices laxè patuisse necesse est, tum ut dextrum brachium exereretur, tum ut clavi in tunica Equitum, & Senatorum apparent, ut in statuis togatis videre est. Plutarchus etiam in Coriolano tradit, consuevisse Magistratum petentes sine interiori tunica in forum operis toga descendere, ut qui cicatrices haberent signa fortitudinis aperirent; quod fieri minime potuisset, si per totum clausa toga fuisset, & ceruicibus adstricta.

Illud ergo potius quod idem Manutius vidit, cum antiquissimi Romanorum ut tradit Gellius lxxi. nullis tunicis vterentur, solisque togis amicti incederent, nisi Togæ a pectore ad ima clausæ fuissent, nihil velando pudori reliquum fuisset: idem dicendum de petitoribus, quos solis togis amictos in campum descendisse tradit ibi Plutarchus, siue ut cicatrices aduerso pectore ostenderent, siue ne pecuniam ad suffragia mercanda tunica occultarent, siue ut supplicarent humiliter. Et quamuis cum solas togas Romani induerent etiam campestribus velando pudori succincti essent (quod de Catone tradit Pædianus pro Scauro, quem locum infra examinabimus,) id factum est, non quod toga aperta esset, sed cum sinistro brachio læua eius par subduceretur, ne aliquid Romano pudori deperiret.

Hinc est quod Cæsar infestis coniuratorum pugionibus pectus togæ sinum sinistra manu ad ima crura deduxit, quod, ut ait Tranquillus, *honestius caderet*: quod frustra fecisset, si

toga fuisset aperta; Obtendit ergo sinum, idest laevam togæ partem brachio subductam demisit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur, tunica, quæ tunc ferè ad medium crus pertinebat, nullis etiam tunc foeminalibus, aut braccis, eas partes denudaret, quæ nunquam satis obvelantur. Postremò Quintilianus lib. xi. cum cultum Oratoris describit, *Sinistrum brachium eà usque allouandum docet* (nempè sub toga clausa latens, nam dextrum supernè exerebatur) *ut quasi normalem angulum faciat, super quod ora ex toga duplex* (idest hinc indè brachio pendens) *equaliter sedeat*. Cui hæc non sufficiunt subiectas Togatorum imagines accuratè perlustrer, & oculis suis credat. Primum monumentum Romæ extat, idq; accurate delineatum transtulit in Itinerarium suum Abrahamus Ortelius adiecta Inscriptione.

Q. FVRFANIO. C. P. NIGRINO.
PROC. FABROVM.
VIXIT. ANN. XXIV. M. VII.
SEX. FVRFANIVS. TYRANNVS.

FVRFANIAE. FLORAE
CONIVGI. SANCTISSIMAE.
VIXIT. ANN. XXII. M. III.

HER. FVNER. ET AR. FECIT. III. ID. APRIL.

M. AIMILIO. II. ET. MYNATIO. PLANCO. COSS.

Quod indicat hoc monumentum positum Anno ab v. c. dccxii. primis Augusti temporibus, ut appareat qualis togæ gestandæ modus illo ævo fuerit. Altera statua togata visitur in Atrio Palatii Veneti ad partem dextram Horologij, media inter duas palliatis, quarum altera capiti incumbit, altera pedibus subiecta est. Forasse Ciceronis: certe Oratoris, quod libelli in dextra indicant, & libellorum theca ad pedes statuæ. At nummos veteres e Cime-
lijs Caroli Stephani Littæ Mediolanensis V. C. deprompsimus, cuius præclaro nomine operis vestibulum collustrasse iuvat.

Tabula. I. II. III. IV.

Signij

Sigonij opinio refellitur Togam quadratam censentis.
Asbenaus explicatur. Cap. 11.

EX his quæ suprà adduximus satîs liquidò apparet, Togam vestimentum fuisse clausum, & rotundum. Nam Marcelli Donati opinio censentis partim quadratum esse, partim circulare, vt mitissimè dicam ridicula est. Sed fuisse quadratum ex Athenæi loco laudato Sigonius contendit, quod ante notauerat Victorius lib. xix. Variarum. Vbi Athenæus sequitiam Mithridatis in togatos commemorans, ait Romanos ab ipso oppressos in Asia quam occupauit, aut ad simulachra Deum confugiendo, aut quadratis vestimentis abiectis ad pallia redeundo, antiquasque patrias iam relictas ab ipsis agnoscendo vitam conseruasse. Sed diligentius Athenæi locum expendenti mihi manifesto apparet, non modo interpretem Dalechampium, sed summos viros Victorium, ac Sigonium aliquid humani passos esse; Verba Græci scriptoris hæc sunt. *Τῶν δὲ ἄλλων Ῥωμαίων οἱ μὲν θεῶν ἀγάλμασι προσπίπτουσι, οἱ δὲ λοιποὶ μεταμφιεσάμενοι τῆς ἀγῶνα ἱμάτια τὰς ἐκ ἀρχῆς πατρίδας πάλιν ὀνομάζουσι.* Quæ sic verterunt docti viri. *Romanorum quidem alij ad simulachra Deum confugerunt: alij mutata veste quadrata patriam quam principio gestabant nunc rursus induunt.* Perperam & contraria planè sententia. Sic enim vertenda erant. *Alij quidem ad simulachra Deum confugerunt: alij togam vestimentis quadratis mutantes: siue, deposita toga pallia sumentes priorem quisque patriam fatentur.* Nam *μεταμφιέννυμαι*, & *μεταμφιάσμαι* est vestibus exutum alias induere, ita *μεταμφιάσαι Τετράγωνα ἱμάτια* est deposita priori veste, idest, toga, quadratum pallium induere. Lucian. *πλευροσφυρίδα μεταμφίεσμαι*, *relieto pallio philosophico, purpuram induar.* Et Socrates lib. 111. cap. xxiv. Hist. Ecclesiast. *οἱ τε ξίβωνοφόροι τοὺς ξίβωνας ἀπέτιθεντο, καὶ εἰς τὸ κοινὸν χῆμα μετήμφινοντο.* Loquitur de Philosophis qui extincto Iuliano deposito tribonio communem habitum resumpsere. Ergo *μεταμφιεσάμενοι τῆς ἀγῶνα ἱμάτια* est, mutantes togas quadratis pallijs, siue quadrata vestimenta resumentes, & vt ita dicam, mutantes rotunda

unda quadratis, &ue vt simplicius, quadrata vestimenta induentes. Idque miror a Magno Casaubono prætermisum, cum tamen vltimorum verborum ἐξ ἀφιδας veram interpretationem solus attulerit, priorem quisque patriam fatentis; (scilicet vestitu,) nec omiserit notare, Τετραγωνα ἱματία esse Græcorum, non Romanorum, adductis in id Appiani verbis. ciuil. lib. v. ἀφελαν ἡ ἰδιωτικὴ αὐτῆς ἐξ ἡγυμάνης, καὶ χήμα τετραγώνον ἔχων καὶ ὑπόδημα Ἀττικόν. *Simplicitatem vero privati hominis rursum ex ducatu, & habitum quadratum habens, & calceamenta Attica.*

*Docti Viri opinio de Vestimentis quadratis
expenditur. Cap. 111.*

A Thenæi locus monet me, vt de vestimentis quadratis aliquid adijciam: quia quid ea fuerint, inter eruditos minimè conuenire video. Vir doctissimus in Notis ad Ter-tull. Pallium per hoc rectè Togam a Græcorum pallio distinguit, quod illa clausa, & rotunda, hoc apertum, & quadratum fuerit. Vestimentum autem omne apertum quadratum intelligi vult, quod nempe quatuor angulos habuerit; Angulos vocat extremam vestis partem vbi aperta est, quæ in acumen definit, vt scilicet duo anguli in ima ora vestis, duo in summa fuerint, qualia nunc vulgo pallia gestantur. Tale non modo Græcorum pallium fuisse, sed & matronarum pal-las, virorumque Chlamydes, ac Romana paludamenta.

Hanc opinionem nititur conuellere Kercoetius, neque tamen quid vestimenta quadrata fuerint exponit. Eidem opinioni ne ipse adhærescam, illud in causa est, quod adduci non possum vt credam, omne pallium, seu vestimentum apertum fuisse quadratum. Frustra enim quadrati pallij mentio apud scriptores extaret, si omne pallium hac forma fuisset. Nam præter Festi locum de Ricinio allatum a Kercoetio: Petronius. *maxime incincta quadrato pallio cucumam ingentē foco apposuit.* Quo loco interpretes nihil sani afferunt. Si pallium omne tam virorum, quam mulierum quadratum fuit & apertum.

tum Enothea more reliquarum quadratum pallium habere debuit: satis ergo fuisset dicere pallio incinctam fuisse, si omne pallium quadratum fuit, quemadmodum, & frustra quis toga rotunda indutus diceretur cum omnes togæ tales essent; Sane pallas, idest vestem superiorem mulierum, quæ & pallium dicebatur, apertas fuisse si nihil aliud veteres statutz ostendunt. Si ergo omne vestimentum apertum etiam quadratum fuit pallium muliebri quod apertum erat, etiam quadratum fuisse necesse est. Duo ergo notasse videtur Petronius, quod pallio cinctæ esset, cum tamen pallium non cingeretur; deinde, quod quadrato, & fortasse sacrorum quæ parabat peculiari. Sanè veteres omne vestimenti genus pallium dixere, quam apertum, tam clausum, ut toga *pallium rotundum* Isidoro dicatur, nihilominus propriè ac simpliciter communique loquendi usu pallium accipitur pro Græco indumento, ut a toga distinguitur. Hinc *transire a toga ad pallium, & pallium incedere*: ut quoties quadrati pallij mentio incidit, non pro ut a pallio rotundo, idest toga distinguitur accipiendum sit, sed a pallio quod minime quadratum fuit. Siquid etiam vestimentum apertum fuisse constat, quare horum sententia & quadratum. Atqui Isidorus lib. xix. c. xxiii. Linnae Gallorum vestes saga quadra appellat: frustra, si pallia omnia saga fuissent. Idem cap. xxiv. *Sagum autem Gallicum nomen est: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, vel quadruplex esset*. Et cap. xxv. *Palla est quadrum pallium muliebris vestis*. Ac ne quis hoc positum ad distinctionem stolæ, siue cycladis putet, quæ rotunda, hæc tunicæ fuere non pallia. Si ergo omnia pallia aperta quadrata, satis fuisset pallam pallium appellare, illico enim quadratum intelligeretur.

Pallia quæ a nobis gestantur, quadrata esse contendunt, sed si formam eorum attendamus, non tam quadrata, quam semirotunda apparebunt, & si qua parte patent confuantur, rotunda efficiuntur ut si quis cycladem muliebrem in anteriori parte discindat istorum sententia ex rotunda quadrata efficiet, & cum libuerit resinget rotundam. Præterea si omnia

omnia pallia fuere quadrata, quod inter vulgare pallium, & philosophicum discrimen fuit? Nam distincta fuisse, non est dubitandum: & præcipuum Philosophiæ insigne cum pera, ac barba pallium olim fuit. Non enim sola materiæ vilitate, aut colore distinguebatur, quod philosophicum tribonium rude, ac detritum palliastrum esset, & ferme pullum, alioqui pauperes ac plebei, & quicumque exoleti pallio incessisset, pro philosopho habitus fuisset; Forma ergo, non materiæ vilitas, aut color vestimenta distinguit: atqui forma eadem omnino fuisset, si omnia pallia quadrata fingamus.

Nona opinio de vestimentis quadratis affertur. Quod inter vulgare pallium, ac Philosophicum discrimen fuerit. Cap. IV.

VT igitur & ipse quod sentio expromam, vestimenta quadrata illa tantum fuere, quæ ex duabus plagulis confecta erant, quarum vtraque quadrata erat, hoc est, quatuor angulos habebat, fibula autem in humeris necebat, atque ita hinc inde a lateribus aperta quales Diaconorum sacris operantium vestes visuntur. Tales veterum Carthaginiensium tunicas fuisse Tertullianus tradit & *quadrangulas* appellat, non quod in medio apertæ essent, alioqui vel corpus renudassent, vel alijs interioribus tunicis iniectæ fuissent, sed quod ex duabus quadratis partibus confectæ, & a lateribus apertæ (non quales ætate Tertulliani gerebantur rotundæ & clausæ) quadrata iustitia starent, idest æquali vtriusque plagæ ora, nec cingulo inæqualiter suspensæ, vt rectè doctis obseruatum.

Quare non aliud discrimen inter vulgare pallium ac philosophicum fuisse videtur, quam quod vulgare quadratum fuit, quod ex duabus plagulis confectum fibula in humeris neceberetur: at Philosophicum fufius, ac semirotondum ad instar nostri, quod nempe & reijci in humerum poterat, & duplicari totumque corpus inuoluere, quod a Cynicis fiebat, licet sola materia diuersum pallium reliqui Philosophi gestarent

rent, & ideo Iuuenalis dixit Cynica dogmata Stoicis sola tunica diſtancia. Nam in pallio conueniebant: tunicati Stoici, Cynici *ἀχιλλῶες*, vt iidem obſeruarunt. In hoc autem pallio Philoſophico opus fibula non fuit, alioqui nec reiſci in humerum, nec duplicari potuiſſet, vulgare pallium quadratum, quod infibulatum nec reiſciebatur in humerum, nec duplicabatur. Tales, aut non omnino diſſimiles lacernæ, ac chlamydes Romanorum fuerunt, quadratæ nempe, & a latere apertæ, licet breuioreſ & vt plurimum non totam partem anteriorem operirent. Et ideo a veteri Interprete Perſij lacernæ, ac pænulæ pallia dicuntur ad illud. *Scis comitem horridulum triſta donare lacerna. Scis* (inquit) *birrum attritum comiti rondonare. Lacerna pallium ſimbriatum, quo olim ſoli milites velabantur. Penula, pallium cum ſimbrys longis.*

Coniecturam noſtram, quod vulgare pallium ita quadratum fuerit, vt quatuor in imo angulos habuerit, & propterea ex duabus partibus conſectum quales Diaconorum veſtes, illud inuat, quod ſimilia Iudæorum, ac Græcorum pallia docti tradiderunt. Atqui pallium Iudaicum quatuor in imo angulos habuit. In illis enim ex Dei præcepto ſimbrias & vittas hyacinthinas geſtabant. Num. xv. *Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos, vt faciant ſibi ſimbrias per angulos palliorum ponentes in iſs vittas hyacinthinas, quas cum viderint recordentur omnium mandatorum Domini.* Eas ſimbrias etiam Chriſtū Dominum geſtaſſe veriſimile doctis videtur, quod venerat legem non ſoluere, ſed adimplere. Geſtari has hodie a Iudæis docet Serrarius, cuius narratio noſtram de quadratis veſtimentis ſententiam maxime confirmat. *Exiguam enim veſtem habere eos tradit, gentis charactorem, & inſigne, quæ quadrata ſit & dorſum pectusque tegat, a lateribus aperta, vt cilicia quadam eſſe ſolent. Ex imis quatuor veſticula huius angulis pendere chordulas totidem, in quarum ſingulis nodi quinque ad quinque Moysiſ librorum, vt aiunt, memoriam.* Præterea Epiphanius, hæreſi XV. cuius locum attulit Kercoetius, ait in ſcribarum pallio quatuor angulos fuiſſe, a quibus mala Punica penderent, quæ certè in imis angulis fuere, & non ad ceruicem, nam in veſte pariter Pontificali in

ima ora mala Punica appensa erant. Verba Epiphaniij sunt: *ποίητος ὁ δὲ τίνας ὅτι τὰ τέσσαρα περὶ ὅρια τοῦ ἑλισσίου ἱεροῦ ἐστίν.* Ex quo tamen male colligit Kercoetius, ideo pallium illud Græcanici dissimile fuisse, *quod ad latera scissum & apertum fuerit*: nam non aliter quadratum esse potuit, & quatuor angulos habere.

Scio posse hic mihi pallium obijci, quod veteres Cartha-
ginenses gestasse auctor est Tertullianus, quod quadrangu-
lum fuisse, & ab utroque laterum regeſtum idem ſcribit; Sed
non eiufdem formæ fuiſſe omne quadratum pallium illud
argumento eſt, quòd ſubiicit Tertullianus, id pallium ætate
ſua penes ſolos Aſculapij ſacerdotes permaniſſe; *Inſtar eius
hodie Aſculapio iam veſtro ſacerdotium eſt*. Soli ergo Sacerdo-
tes Aſculapij vetus pallium geſtabant id temporis, & ta-
men etiã ipſe Tertullianus & quicumque aſteriorẽ ſapi-
entiam ſequebantur pallium tunc induebant, & quidem qua-
drangulum: non igitur eiufdem omnino generis fuere cuncta
pallia quadrata. Si enim pallium illud idem cum vetere fuiſ-
ſet, fruſtra peculiare Aſclepiadarum geſtamen dixiſſet Ter-
tullianus. Diuerſum vetus pallium fuit, quòd quomodo ſibi
in humeris adſtrictum ab utroque latere regeri poſſet, diſ-
ficile eſt explicare.

Nec facile expediri potest, quod aiunt, Christi Domini pallium apertum fuisse, & quadratum Philosophici instar ex cuius quatuor angulis quatuor partes milites fecisse; Nam si pallium illud vulgaris nostri simile fuit, ut quatuor partes fierent decussatim & per quadras scindi debuit, atque ita laceratum fuisset magis, quam divisum. Quamquam si pallium illud quadratum fuit, ut supra explicauimus, quomodo tamen in quatuor partes dimidi potuerit, haud facile dixerim, quarant doctiores, nos fortasse aliquid infra cum de tunica inconfutili curatius disputabimus.

Et hæc de vestimentis quadratis paulo vberius dicta sint
in re obscurissima, si cui tamen altera opinio magis arridet,
eam per me sequatur licet.

ဒဂုံကုမ္ပဏီ

Sigonij sententia reiecta censentis Togam semicircularem, & apertam fuisse. Cap. V.

M Arcellum Donatum supra reprehendimus, quod Togam partim quadratam, partim circularem statuerit; non minor Sigonij inconstantia, qui postquam vestimentum quadratum esse dixit, semicirculare facit, quod Dionys. Halicarnassæus Togam ἡμικύκλιον τῷ χιτῶνι. *Figura semicircularem fuisse scribat*: atque ex hoc contendit Sigonius apertam fuisse, quod non aliter semicircularis esse posset. Verum non quod aperta esset sed quod orbem absolutum non faceret, ut muliebres cyclades, ideo semicircularis dicta est, quemadmodum doctissimus Salmasius obseruat. Tota quidem in imo commissa erat, & clausa, sed circulum integrum, & perfectum non efficiebat, quia laciniosa circa imas oras, non æqualiter, nec perfectè rotunda, ut in statuis togatis videre est. Dici etiam posset, quod licet plane rotunda esset, nihilominus brachio subducta semicircularis efficeretur ea scilicet parte, qua subducebatur.

Neque tamen ex eo apertam fuisse togam dicendum est, etiam si Val. Maximus tradat Scipionem Nasicam cum Gracchum interfecturus esset *laeuam manum aperta toga circumdasse, sublataque dextra proclamasse*. Nam si quis modum gestandæ togæ, quem infra dabimus, attendat, facile quid sit aperta toga intelliget. Quippe cum læua eius pars siue lacinia subiecto læuo brachio eleuaretur, & contraheretur in sinum, ea parte toga aperta videbatur, quod nempe lacinia hinc inde brachio dependeret, ac veluti diuideretur, & aperiretur. Velleius de eodem loquens. l. 2. *Scipio Nascica circumdata læuo brachio toga lacinia in Gracchum irruit*. Eas ergo lacinia partes hinc inde pendentes inuoluit brachio Nascica, ut eo veluti scuto vteretur, quod in repentina pugna vlitatum; Siue etiam ne fufum, ac fluens vestimentum pugnantem impediret. *Læuam inuolucere toga*, Quintilianus dixit l. xi. *idque penè furiosum esse*. Plutarchus

in Graccho de eodem Nasica. *Lacinia toga super caput posita in Capitolium ire pergit, atq; post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt.* Idem tradit, Appianus l. i. ciuiliū. καὶ τὸ κράσπεδον τῆς ἱματίου ἐς τὴν κεφαλὴν περισύρατο. Vbi non recte interpres *toga Laciniam reiecit in humerum & caput.* Non enim reiecit Piso laciniam in humerum, sed ab imo contrāctam siue adductam capiti imposuit quod ait Plut. loco paulo supra adducto. τὸ κράσπεδον τῆς ἱματίου θέμενος ἔχει τὴν κεφαλὴν. Cur autem hoc fecerit addit Appianus. *Sine multitudine ad se hoc signo contrahens, siue pugna velut tesseram proferens, siue reuerentia Deorum sua coepta obtegens.* Sed verisimilius est id egisse vt leuior, & expeditior in ea pugna esset. Idem Appian. lib. ii. de Caesaris intersectoribus. *Percussores autem uoluerant aliquid in senatu dicere, sed quum nemo ibi maneret togam leua implicantes ad instar clipei cruentos gladios tenentes vociferabantur.* Contorta toga dixit auctor ad Herennium l. iv. *contorta toga cum pluribus alijs ire celeriter capit.* Et Pacuius Hermionā. *Currum liquit, chlamyde contorta astu clupeat brachium.* Liu. l. xxv. *Paludamento circum leuum brachium intorto, nam ne scutaginedam secum extulerant in hostes impetum fecit.* Petronius. *Idem ego ex altera parte feci & intorto circa brachium palliocomposui ad praliandum gradum.*

Alia res fuit togam in collum conijcere quod fiebat cum expeditiores esse vellent. Plutarch. in Poplicola de ijs qui in domum Aquiliorum venerant vt literas coniurationis deprehenderent. *Reuersi domum Aquilij nitebantur literas auferre.* Hi verò repugnabant, καὶ τὰ ἱμάτια περιβαλλόντες αὐτῶν τοῖς ἔαχόλοις, & coniecta in collum toga impulsis, atq; impellentes in forum pertraxerunt.

Modus gestandi togam. Quid sinus & umbo. Quintilianus explicatus. Cap. VI.

TOgam vestimentum fuisse clausum, ac rotundum, quodque vno coniectu totum corpus inuolueret & vtrumque brachium operiret, non est dubitandum. Communis

multis autem eius gestandae modus fuit, quemadmodum
 togatae statuae demonstrant, ut dextrum brachium qua par-
 te ad ceruices patuisse diximus, exereretur: & ita quidem,
 ut antiquissimis temporibus manus tantum usque ad cubi-
 tum porrigeretur, postea totum brachium humerusque
 extaret. Sinistrum autem brachium non poterat per eun-
 dem hiatus exeri (alioqui toga ex humeris prolapsa ad pe-
 des decidisset) sed sub ipsa toga extensum, extremam ipsius
 oram quae & lacinia dicebatur, in rugas, plicasque contra-
 ctam subducebat ad pectus laeva manu extante. Quintilia-
 nus l. xi. *Sinistrum brachium eo usque allenandum est, ut quasi*
normalem illum angulum efficiat; Super quod ora ex toga duplex
aqualiter sedeat. Togae ora subiecto brachio subducta spe-
 ciem normae referebat, siue regulae, fabrilis nempe instru-
 menti ad quod omnia exigunt; super quod brachium, ait
 idem, *ora ex toga duplex aqualiter sedeat;* hoc est lacinia togae
 veluti brachio diuisa, aequis partibus contineatur, nec alte-
 ra longior, aut breuior deformiter cadat. Rugas eas & pli-
 cas tam quae superne a ceruice cadentes exerto brachio de-
 xtro colligebantur ad pectus, quam quae in ima ora sinistro
 brachio subductae contrahebantur veteres *sinum toga* dixere.
 Vir summus ad Tertullianum de pallio, Sinum in toga nihil
 aliud fuisse contendit quam laciniam togae, quae sub humero
 dextro missa ad humerum laeuum recurrebat; & oblique tam-
 quam baltheus ducebatur Sed Quintilianus, ut ipse quoque
 non ignorat, duplicem togae sinum facit, neque tamen quis
 alter sinus ille fuerit, explicat. Verba Quintiliani sunt eo-
 dem libro. *Sinus decentissimus, si aliquando supra imam togam*
fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sini-
strum oblique ducitur velut baltheus, nec fluat, nec strangulet. Sinus
 igitur duplex fuit: alter inferior, qui nempe ex lacinia togae si-
 nistro brachio contracta formabatur, ita tamen ut ima ora
 infra ipsum caderet, qui decentissimus Quintiliano dicitur.
 De hoc inferiori sinu capiendus est Suetonius in Caesare. *Ut*
animaduertit undique se strictis pugionibus peti toga caput obuoluit,
simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit quo honestius ca-
deret,

deret, etiam inferiori corporis parte velata. alter de quo diximus, ex lacinia superiori togæ, quæ porrecto brachio dextro deiecta ad pectus, & in rugas complicata, oblique sub dextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat. Factum Cæsaris narrat Val. Maximus l. xv. c. v. *Natibus quidem inquit, & viginti vulneribus, quia verecundia obsequeretur abstergeri potius, si quidem utraq; togam manu demisset ut inferior pars corporis tecta collaberetur.* Vtraq; manu, sinistra scilicet subductum sinum cadere sinens, dextra eundem ad crura deducens. Quod Appianus expressit *Τὸ ἰμάτιον περιλάμβαναι, καὶ πρὸς τὴν ὀψήν ὀκνημένως.* De sinu togæ inferiori capiendus etiam Liuius lib. xxi. de legatis Romanorum bellum Carthagini indicentibus. *Tum Romanus sinu ex toga facto Hic inquit vobis bellum, & pacem portamus: vstram placet sumite: sub hanc vocem band minus ferociter, Daret utrum vellet succlamatum est, & quum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset: accipere se omnes responderunt.* Quod nihil aliud fuit quam togæ laciniam læuo brachio subductam dextra manu expandere, & veluti gremium formare. *Τὸν κόλπον ἐπιδύκνυσαι* ait Appianus rem eandem narrans.

De eodem sinu capiendus Plutarchus in Romulo qui narrat rapiendarum Sabinarum hoc signum constitutum fuisse *ἔχοντας αὐτὰ τὴν ἀλουργίδα πύξαι, καὶ περιβαλλέσθαι πάλιν.* Sedebat Romulus toga purpurea amictus vt idē narrat. Signum ergo rei aggrediendæ erat, vt surgens ipse togam purpuream in sinum contraheret, ac rursus demitteret, siue explicaret. At sinus superior vt dicebamus ex summa togæ ora fiebat quæ exerto brachio deiecta ad pectus complicabatur in rugas, atque oblique subdextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat. Qui proprie sinus, & qua parte sinistram pectoris partem cum humero velabat inter ipsum & tunicam multa recondebantur. Plutarchus in Romulo tradit, cum ille inter homines apparere desisset creditum a Patribus discerptum fuisse in aede Vulcani artusque laniatos *ἰστον κόλπον* intra togæ sinum conditos inde clatos. Arma etiam eodem sinu occultata. Suet. O. 8. uio cap.

cap. xxv. Cordus Crematius scribit ne admissum quidem tunc quemquam Senatorum nisi solum, & pratentato sinu. Ita apud Linium, lib. xxiii. Perolla Campanus toga resecta ab humero latus succinctum gladio nudat. Deiecta scilicet toga ab humero sinistro latens intra sinum gladium ostendit. Seneca de clementia lib. i. ix. Iam pugiones in sinu amicorum absconderat.

Ceterum maior minorque sinus erat prout strictior, laxiorque toga esset. Ita Quintilianus antiquissimis Romanorum nullos sinus fuisse tradit, quod brachium toga continerent. subiicit. *Perquam breues post illos fuerunt*: scilicet postquam brachium exeri cepit, angustis togis, ac corpore adstrictis. At ætate Augusti, & deinceps laxis, fufisq; togis maiores, & fusiores sinus, altiusq; cadentes in vsum esse ceperunt, ut in veteribus nummis apparet, ubi videre est longiores, ac breviores sinus prout laxior, strictiorq; toga erat. In nummo Aurelij Diuorū Fratrum togæ breuissimus cernitur vix pedus excedens. At in nummo Titi Vesp. Togæ sinus ultra genua cadens: ut & in nummo Plautillæ. Vide Tabulam quartam. Tibullus eleg. vii. lib. i.

Tunc praecl absitis quisquis colit arte capillos,

Effluit effuso cui toga laxa sinus.

In veteribus libris lapsa legitur nec male, nam sinus effluebat cum pars togæ superior labebatur, siue cadebat inpectus. Magis tamen placet Turnebi coniectura legentis *laxa*. Nam laxa toga sinus laxior effluebat. Quod vero addit: Qui laxius cingebantur, neque togam arcto fatis nodo adstringebant delicatos habitos fuisse, de togæ cinctura falli eum infra ostendemus. Ovidius etiam de remedio lib. i.

Nec compone comas cum sis venturus ad illam

Nec toga sis laxo conspicienda sinu.

Iterum Tibullus eleg. ix.

Nunc si clausa mea est: si copia nulla videndi

Me miserum laxam quid iuvat esse togam?

Quare togæ honestiorum non ita laxæ erant, sicut neque nimis angustæ. Sueton. Augusto cap. lxxii. Togis usus est neque restrictis, neque fasis; clauo nec lato, nec angusto.

At

At tenuiorum togæ adstrictæ, quæ togulæ Martialis lib. iv,
Ignosces togulam Posthume pluris emo.

Horatius. lib. i. epist. xix.

Stultitiam patiuntur opes, tibi paruula res est

Arcta decet sanum comitem toga.

Vbi nugatur Acron. *Habebant inquit Patres pro qualitate opum togas, quæ erant bis ter vlnarum, idest quinque.* Innuit enim quod Horatius in epodis Od. iv. de Mæna Pompeij liberto.

Vides ne sacram metiente te viam

Cum bis ter vlnarum toga,

Vt ora vertat huc & huc euntium

Liberrima indignatio?

De angusta toga. alter Horatij locus criticis vexatus lib. i. epist. xx.

Quid si vultu toruo ferus & pede nudo

Exiguaque toga simulet textore Catonem.

Quod satis durum videtur simulare textore Catonem exigua toga, vt sit metonymia id quod fit, pro eo, qui facit vt ait Prophyrio, quasi textoris opus esset maiores, vel minores togas conficere, atque ita totæ, idest vtraque pars a textore conficeretur. Quod vix fieri potuisse videtur. Quare alij *resquo* reposuerunt, idest squalore, & asperitate, quod resqua, siue resca loca sint inculta & aspera vt notat Turnebus lib. xvi i., qui tamen Lambino & veteribus assentitur qui *textore* defendunt. Quare textoris vox referenda erit non ad togam exiguam, sed ad materiam rudem scilicet, crassamque, & vili textura, filoque soloci confectam. Nam Lucanus de eiusdem Catonis toga loquens ait.

. . . pretiosaque vestis

Hirtam membra super Romani more Quiritis

Induxisse togam.

Vbi *more Quiritis* non est *more veterum Romanorum* vt volunt Interpretes, nam & posteri Quirites, & ipse Cato, sed Quiris pro quolibet ex populo, idest plebeia vulgarique toga contecto, & angustâ, rudique textura confectâ.

Ex togæ quidem redundantia in fortuitas rugas ram in sum.

summo, quàm in imo contracta sinus efficiebatur. Ceterum quoties illæ rugæ arte cogerentur, & nodo constrictæ, ut de toga Hortensij tradit Macrobius, contabularentur, eum *umbonem* vocatum fuisse idem vir magnus ad Tertull. docuit, quem tamen a sinu distinctum fuisse vult, ut inde inciperet sinus, ubi umbo desineret, & ipsum veluti umbonem ambiret. Ea mens Tertulliani est. *Adeo nec artifice necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat intilias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet. Mox. recognito rursus umbone, & si quid exorbitavit reformato, partem quidem de lano promittat, ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis retrahat a scapulis, & exclusa dextra in laeuam adhuc congerat, cum alio pariter tabulato in terga denoto.* Umbo iste Tertulliani haud dubie a sinu distinctus, centrum nempe & nodus artifex coeuntium plicarum, ut vir ille doctissimus explicat. Ceterum non semper umbonem arte coactum fuisse docet Persius, qui de communi toga virili loquens ait.

— *totaque impune suburra*

Permisse sparsisse oculos iam candidus umbo.

Quem quidem eundem cum sinu fuisse crediderim, cum nihil aliud esset, quàm fortuitæ rugæ ad instar umbonis protuberantes, eumque sinum fuisse supra ostendimus. Quamquam quæ de forcipibus, nodoque artifice a Tertulliano, & Macrobio produntur mihi ficta videntur, cum nullus alius veterum huius rei meminerit. Quidquid sit, in togis communibus si nihil aliud sinus fuit, quam lacinia contracta in rugas, plicasque fortuito congestas, adscribere eos oportebit, quid aliud præterea umbo fuerit, quem nos non aliud fuisse statuiamus, quam rugarum in rotundum, & veluti in umbonem contractionem, eundemque sinum fuisse contendimus. Nam doctissimus Manutius errat probè cum scribit, *sinus, qui a tate Quintiliani in usu erant, non attexi, sed insui, vel appendi togis consueuissse.* Primò enim iidem semper sinus in toga fuère; Quintilianus non tradit, sinus veterum diuersos fuisse, sed apud veteres nullos fuisse, posterioribus per quam breues,

C

quod

quod nempe brachium veste continebatur, atque ita nullus superior sinus efficiebatur, quem ex porrecto brachio factum diximus. Deinde si nihil aliud fuit sinus, quam contractio, & corrugatio togæ ad pectus, quomodo tamquam res diuersa ad sui, vel appendi togæ potuit?

Ceterum Quintilianus cum duplicem sinum faciat, *inferiorem decentissimum fore* tradit, *si aliquanto supra imam togam fuerit*, id est, si extrema pars togæ cum sinu non inuoluatur, sed soluta paulo infra rugas cadat. At sinum qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut balthæus, *nec strangulet*, inquit, id est non ita ceruicibus adstringatur ut præfocet, *nec fluat*, ne nimis laxus sit. Hoc autem ex strictiore, aut laxiore togæ ora, quæ collum ambiobat, petebatur. Addit Quintilianus; *Pars togæ, quæ postea imponitur, sit inferior; nam ita, & sedet melius, & continetur*. Sinus scilicet inferior non iniiciatur priori, sed in ipso brachio resideat alioqui defluet, nec satis contineri poterit. Tum subdit idem, *sinum iniiciendum humero cuius extremam oram reuicisse, non indecens esse; Neque tamen cum toto ingulo humerum operiendum esse: alioquin fore, ut amictus fiat angustus, & dignitas, quæ est in latitudine pectoris perdatur*. Hanc autem amictus observationem initio dicendi esse vult, procedente verò actu sinum ab humero rectè velut sponte delabi, & cum ad argumenta, ac locos ventum est, reijcere a sinistro togam, deijcere etiam si hæreat sinum, conuenire. Ceterum ut lauam inuoluere toga, & incingi penè furiosum esse, sinum vero in dextrum ab imo reijcere solutum, ac delicatum, ita nihil impedire quominus laxior sinus sinistro brachio subijciatur. Hæc ex Quintiliano fusius paulò adduximus, quod totam veteris amictus Oratorij rationem, togæque, ac sinus explicarent, & quod locus is sanè perobscurus esset, nec illo explicando multum iudans magnus Turnebus hilum profecisset.

Cum hæc publici iuris facta essent beneficio patrui mei V. C. venere tandem in manus Doctissimi Rubenij Electæ multum quæsitæ, ex quibus Iconisimum Statuæ rogatæ hac noua editione adijci curauimus, quo res tota clarius sub aspectu caderet, adscriptis etiam denuo Quintiliani verbis, quæ numeris suis ad vnam quamque togæ partem responderent.

Tabula V.

I: Si-

TABVLA V.
Part I.



Jo. Georg. sculps.

C 2

TAB.V.
Pars.II.



Jo. Georg. sculp.

TAB. V.
Pars III.



Jo. Gualt. sculp.

1. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit inferior. 2. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliq; ducitur velut balthus, nec strangulet, nec fluat. 3. Pars togæ, quæ postea imponitur sit inferior: nam ita, & sedet melius, & continetur. 4. Subducenda etiam pars aliqua tunica, ne ad lacertum in actum redeat. 5. Tum sinus iniiciendus humero cuius extremam oram reicisse non dedecet. 6. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet: alioqui amictus fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris perdet. 7. Sinistrum brachium eusque allucandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat. 8. Super quod ora ex toga duplex aqualiter sedeat.

In numero tamen quinto assentiri Rubenio non possum, qui sinum humero iniiciendum eum intelligit qui a dextro humero in tergum cadit. Nam togæ partem, quæ in tergo erat nemo sinum dixerit, qui tantum ad pectus, neque ille dextro humero iniiciebatur, qui exertus, & togæ liber. Sinus ergo pars togæ superior, quæ in sinistro humero, qui cum sæpe in pectus deflueret reiciebatur, & humero restituebatur. Plura de hoc in epistola ad Cl. Gronovium disputavimus quæ ad libri huius calcem adiecta est.

Brachium toga continere. Ciceronis locus explicatus. Cap. VII.

Qua parte ad pectus toga patebat dextrum brachium exerebatur. Et veteres quidem teste Quintiliano non exerebant, atque ideo tunc aut nulli, aut per breves sinus fuere: post ea tempora non brachium modo, sed totus humerus exerebatur. Nec aliud intellexisse Plutarchum existimo, cum ait, C. Gracchum primum Romanorum per pulpitem ambulasse, & togam ab humero detraxisse. ὥς τὲ καὶ δημιουργοῦν τὸν μὲν ἑμῶν χώρα βελτιότατα κοσμίως, τὸν δὲ Ῥωμαίων πρῶτον ὅτι βήματος περιπατοῦν τε χεῖρα δαει, καὶ περιπαῖσαι τὴν τήνωνος ἐξ ἑαυτοῦ. Fuit tamen tempus cum more veterum brachium toga contineretur. Cicero pro Coelio. *Nobis quidem olim annus erat unus ad cobibendum brachium toga constitutus, & ut exerci-*

exercitatione, ludoque campestri tunica uteremur, eademque erat, si statim mereris stipendia ceperamus castrensis ratio, & militaris. Ad quem locum mirè nugantur interpretes, quos non moror. Postremus enarrator, qui tertium volumen Orationum fusè explicauit, inde peri discriminem inter togam, & pallium putat, quòd in togà dextra libera, & expedita esset, pallium autem utramque manum inuolueret, ita tamen ut dextra cum opus esset posset expediri, idque adductis Tertulliani verbis stabilire nititur. Sed etiam togà ita utrumque brachium cohibebat, ut tamen dextra exeri posset, & pallium, præcipuè Cynicum humerum cum brachio excluderat ut toga commune vero ut diximus, ita apertum erat, ut fibula ceruicibus adstrictum liberum dextræ aditum daret. Solum igitur eo loco Tertullianus togæ operosam molitionem cum pallij simplicitate confert, in quo nullæ ut in toga rugæ, nullus umbo forcipibus cogatur, nulla contrabulatio, quodque vno circumiectu vestiatur, sitque nihil eo expeditius. Discrimen ergo pallij, & togæ aliunde quam a modo exerendi brachium potendum erat, de quo nobis satis supra dictum est.

In eo etiam falsus est Interpres ille, quòd tradit, tam togatos, quam palliaros sinistram veste continuisse idque his Quintiliani verbis confirmat; *Quorum brachium sicut Gracorum veste continebatur*. Fortasse cum Manutij auctoritas decepit, qui etiam videtur existimasse, Quintilianum de sinistra locutum. Nam cum dixisset brachium non per manicas togæ, quæ nullæ erant emissum, sed reiecta in humerum ima toga expediri solitum subiicit, *per annum sumpta virili toga modestia causa in humerum non reiecta consueuisse*; atqui non nisi sinistra ima togam in humerum reiectam constat. Ceterum verba Quintiliani, *quorum brachium sicut Gracorum veste continebatur*, de manu dextra intelligenda esse declarant quæ præcedunt. Itaque etiam gestu necesse est ut eos esse in principijs eos alio, nisi dicere velimus sinistra in gestu veteres initio ut eos. Quibus etiam intelligimus non totum cum manu brachium compressum, sed saltē manum emissam alioqui non alius, sed nullus gestus fuisset. Tertio Ciceroniamus interpretis labitur, quòd cum

cum negare non possit dextram toga cohibitam, ait *nihil aliud hoc fuisse, quam sinu dextram inuoluere*. Sed quomodo hoc nobis vir doctus persuadebit? Quis veterum hoc dixit? Artemidori verba non hoc habent - *καὶ τὸ δὲ τὸν ἐφεβον ἐν τῇ χλαμύδι, καὶ τὴν δεξιὰν ἐνελθούμενον ἐχόν*. Nihil hic de manu sinu inuoluta, nihil de toga; De chlamyde loquitur Artemidorus, quæ dextram contineri vult, quam etiam toga anno virilitatis cohibitam scimus, sed hoc fuisse sinu dextram inuoluere negamus. Neque id fieri potuisse videbit quicumque, quæ de sinu togæ disputauimus perceperit. Aliter in pallio, & Chlamyde quæ vestimenta aperta fuere. Datum igitur spatium vnius anni docet Cicero ad continendum brachium toga, hoc est ne anno virilis togæ iuuentus in viros transcripta more ceterorum brachium dextrum exereret, sicque togæ ora superior vtrique humero insisteret, nec dextro brachio subiecta ad læuum humerū ad instar balthæi recurreret. Hic profecto verborum Ciceronis sensus est. Seneca lib. v. controu. vi. De eo qui raptus fuerat in veste muliebri. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicabantur nefas putabatur brachium extra togam exerere*. Quæ verba manifestè indicant, Senecæ tempore eum morem cohibendi brachij exoleuisse: immo ætate ipsius Ciceronis, ait enim, *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus*; Discimus etiam ex Seneca, non totum brachium cum manu cohibitum, sed saltem dextram extra togam missam ad gesticulationem, nam sine gestu eos orasse non est credibile. Quare & Manutium falli necesse est, qui de sinistro brachio intelligit cum ait *per annum sumpta virili toga, modestia causa toga in humerum non reijciebatur*: quod verbis Ciceronis adductis probare contendit.

Mittere trans pondera dextram. Horatius explicatus. Cum anno tirocinij brachium toga cohibitum. Cap. 11 X.

IN petitione honorum brachium quoque toga cohibitum esse docet Horatius lib. i. ep. vi.

Mer-

Mercemur seruum, qui dicet nomina: laeum

Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram.

Porrigeris.

Mirum est quantopere locus hic torserit quotquot Horatium interpretati sunt: Qui cum multum æstuaissent, nihil præter ineptias attulere. Alij enim fortasse Acronem secuti *pondera* lapides interpretantur, qui porriguntur per vias, ut sit *trans saxa magni ponderis dextram porrigere ad aliquem ciuem in via saxis impedita laborantem subleuandum*. Alij *trans pondera*, idest, *trans turbam quæ se obijcit, quaque pondus affert transmissa dextra*. Alij etiam *grauia munera pondera esse* dixerunt; Postremò *trans pondera*, *trans plaustra* dixerunt *grandibus saxis, & magnis trabibus onusta manum transmittere*. Turnebus quidem, & Lambinus aliquid de prensatione, quæ in petitione honorum fiebat subodorati sunt, sed quid esset mittere dextram trans pondera, non intellexerunt. Nihil autè aliud fuit, quam toga brachium exerere, hoc est dextrâ trans togâ brachio, atq; humero obductam porrigere, quæ quoniam brachium premeret, & oneraret ideo poetice *pondera* appellat. Quare non sunt audiendi, qui brachium vltèrius quam par est è toga protendere, interpretantur. Monet Horatius, emendum esse seruum Nomenclatorem, qui quoties quis in aliqua tribu gratiosus occurreret dominum moneat leuam latus fodiendo, ut brachiû veste cohibitû exerat siue extra togæ pondera mittat, ad ciuē eum prensandû.

Sed quare Romanis datum anni spatium ad cohibendum toga brachium? Festiuium est, quod ait Ciceronis Interpres nouissimus, *ea potissimum anno dexteram fuisse veste, & continendo, fulciendq; togæ sinu saltem occupatam, ut ostenderetur nec tum quidem cum incederet, & spatiaretur, manum debere esse otiosam*. Quid enim alijs annis factum est, cum brachium exerebatur? num otiosa tunc manus fuit, cum minime debuit; num sinus tunc, qui non fulciebatur defluxit? Immo nullus dextræ vsus ad fulciendum sinum, qui humero, brachioque sinistro fulciebatur.

Ut igitur castè, ac pudicè iuuentus haberetur, hoc insti-

D

tutum

tutum est; lubrico scilicet ætatis flexu, ipsiusque pubertatis initio, cum fere decimo quarto anno id fieret. Ne ergo adollescentes contrectarentur, ut brachium, quod ad cubitum usque, ob truncas tunicas, siue colobia nudam erat annō tirocinij toga cohiberetur constitutum est. Id esse verissimum ipsum Ciceronem testem dabo, qui mox addit, *& ut exercitatione, ludoque campestri tunica uteremur, eademque erat sibi statim stipendia mereri ceperamus castrensis ratio, ac militaris.* Nam cum reliqui in exercitatione, ludoque campestri, item castrensi, ac militari nudi exercebantur, solis subligaculis succincti, cur iuventus anno togæ virilis domi, ac militiæ tunicata exercebatur? ob modestiam scilicet, ac pudicitiam, ne nuda epheborum corpora spectatorum oculis vorarentur: eandem ob causam brachium eodem anno toga cohibebat, eo scilicet ætatis tēpore, quod ut ait orator ipsum sua sponse infirmum, aliorum libidine infestum est. Illud modò non satis expeditum esse videtur, etiam si anno primo virilitatis brachium toga contineretur, quid causæ fuisse dicemus, cur reliqui etiam eo anno elapso in petitione honorum toga brachium cohiberent, & ideo eos Horat. ait *trans pondera dextram misisse*? Ad quod non aliud in præsentia occurrit, quam candidatos Plutarchi testimonio sine tunica in Comitium descendere solitos, siue ut aduersa vulnera ostenderent, siue ne pecuniam in sinu gestarent, siue ut supplicarent humiliter: cum igitur, vel nudi sub toga essent, vel arctis tuniculis, citra humeros desinentibus amicti, nudum brachium minime exerere solitos, sed decoris causa illud toga continuisse, ut tirones toto eo anno & ubique faciebant, & ideo necesse habuisse, cum prensandum esset, brachium exerere, & ut Flaccus loquitur *trans pondera dextram mittere*. Præcipuè autē ut ea modestia favorem populi conciliarent. Figuram brachij intra togam cohibiti infra habes. Prima visitur in fronte domus Bassianorum, quæ vulgo T. Liuij esse creditur ad dextrum Ianuæ latus. Altera extat in nummo Lepidi.

Tabula. VI. VII.

Brachium



Tab. VII.



Pag. 28.

*Brachium exerere. Cethegi exerti, ac cincti. Horatius,
& Lucanus illustrati. Cap. IX.*

ET si brachium porrigere extra togam veteres exerere, & exertum brachium dicerent, *exertos* tamen proprie eos appellarunt, qui sine tunica, nudoque humero, & brachio extra togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare, ac gentile fuisse scriptores docent. Lucan. 11.

—*exertique manus vesana Cethegi.*

Alibi nudum appellat. Quo loco recte notavit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Quod quomodo fieret ex Horatio discere licet.

Fingere cinctus non exaudita Cethegi

Continget.

Lambinus sequitur Acronem, qui *cinctutos*, *cinctos*, ac *militares interpretatur*, sed præter sententiam: cum omnes, qui sacramento dicerent cingerentur, *cinctique* ideo essent, cur solos Cethegos *cinctutos* Horatius dixit? Quare quæ de cinctu militari a viro doctissimo afferuntur non faciunt ad hunc locum. Acron famen M. S. in Bibliotheca Mediolanensi *Cinctutos exertos* recte ex Lucano interpretatur. Vt & alius Vetus interpretes ibidem M. S. *Cinctutis, exertis*. Porphyrio maculosus est, sed ex quo quasi per caliginem veram loci huius sententiam eliciamus. *Omnes enim Cethegi*, inquit, *morem servauerunt eundem Roma inter cetera descriptam comam retulerunt: Numquam enim tunica usi sunt: Ideo cinctutos eos dixit, quoniam Cinctum est genus tunica infra pectus aptata. Locus quidem malè affectus, & cui sine ope M. S. sanando non ego sum. Quid enim hic de coma descripta? Fortasse legendum est; Inter cetera deiectam togam tulerunt; Quod nempe Cethegi sine tunica incederent, ideo sinistro brachio non contraxisse togam, ne cetera corporis nudarentur, cum solo cinctu velati essent. Quidquid sit, ideo Cethegos exertos dictos intelligimus, quod sine tunica, nudisque humero, & brachio incederent, atque inde cinctutos, quod loco tunicae*

cin;

cinctum gestarent, hoc est, subligaculum, siue campestre, quod solas partes infra pectus velabat.

Hoc sensu capiendum Horatium vidit Parrhasius, & eum secuti Turnebus, ac Sigonius, nisi quod Sigonius verba Turnebi pro verbis Acronis adducit. Sed in eo falsus est Parrhasius, ut & Sulpitius, cum tradunt, eum morem Cethegorum fuisse, ut seminudi in bellum proficiscerentur; Non enim *exerti* dicti sunt, quod seminudi in bello, sed quod domi, & togati exerto nudoque humero, ac brachio essent, quem postea morem etiam in bellis seruauerunt, ut scilicet sine tunica solo cinctu ac chlamyde exerto gentili more brachio pugnarent. Silius lib. iix.

Ipse humero exertus gentili more parentum.

Nec verum quod ait Turnebus, Cethegos solo campestri cinctos reliquo corpore exerto, & nudo incessisse, nisi toga in vrbe regerentur; Numquam enim exerti esse aut dici poterant, nisi cum togati; Exertum quippe ad togam refertur, extra quam brachium nudum cum humero exerebatur. Alij tamen cinctum non tantum subligaculum dixere, sed vestem quæ ab umbilico ad pedes cadebat quales poparum vestis, siue victimariorum in sacrificijs: quæ & limus dicebatur. Seruius ad illud poetæ xi r.

Alij fontemque ignemque ferebant

Ornati limo.

Limus inquit *vestis*, quæ usque ad pedes teguntur *poparum pendenda*. Hygenus de limit. agrorum limum cinctum ideo dicit vocatum quod purpuram transuersam habeat, habebat enim in extremo purpuram limam. Inde succincti popæ. Suetonius. Calig. xxxii. *succinctus poparum habitus*.

Cinctum, ac campestre idem facit Ouidius cum *cinctutos* *Lapercos* appellat, quos nudos solo subligaculo incinctos discurrisse notum. Cur autem ita Cethegi incederent, ea ratio afferri potest, quod cum Romani antiquissimi solam togam sine tunica gestarent, ut diximus, Cethegos seuërioris vitæ, ac cultus in antiquo habitu perseuerasse cumque

morem

morem posteros secutos esse. Neque audiendus Scaliger in Titium lib. II. XVII. cinctos Cethegos Horatio dictos hoc est antiquos, quiq; illis temporibus extabant, quibus equites cincturi & seminudi pugnabant. Si enim omnes tunc cincturi, cur solos Cethegos Horatius dicit?

Huc etiam Cæsaris verba trahenda sunt lib. VII. de bello Gallico. *Aedui visi ab latere nostris aperto, ij similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt; Ac tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant.* Lipsius ad Tacitum negat se intelligere quomodo humeri exeri potuerint: deinde Criticorum more quod non intelligit corrigit, vocemque *humeris*, confodit, & *dextris exertis* legit. Quasi verò nō semper dextræ exertæ sint, nisi veste inuoluantur, aut credimus illo ævo chirothecas adhibitas.

In secunda editione, *dextris nudis exertis* posuit; Quod peius est. Nam dextris nudis, idem est ac dextris exertis. Seruius ad illud.

Aurea subnectens exerta ringula mamma exerta inquit, *nudata*; *Nudans enim quam adduxerint mammam.* & rursus ad id.

Alta sub exertam donec perlata papillam exertam ait, *nudam.* Lactantius ad illud Statij.

Tum vero crectus uterque

Exertare humeros nudamque laceffere pugnam.

exertare, inquit, *nudare.* *Vt exfertiq; manus vesana Cethegi.* *Nudamq; sine ferro.* Nil opus ergo correctione. Exertis humeris Aedui fuere, idest nudis, & inermibus, quod insigne pacatis fuisse tradit Cæsar, detracto scilicet tegmine, siue laminis ferreis, quibus humeri in bello operiebantur. Festus brachium exertum *expapillatum* appellat. *Expapillato*, *exerto* quod cum sit papilla nudatur. A cincto cincticulum, cuius mentio in veste adolescentum apud Plautum Bacchid. act. III. Scen. III.

Inde de hippodromo, & palastra ubi venenisses domum.

Cin-

*Cincticulo praecinctus in sella apud magistrum assideres ;
Cum librum legeres .*

Toga caput inuoluene . Caput aperire . Cap. X.

Licet e toga brachium exereretur , & summa togæ ora ab dextro humero deflueret : facile tamen fuit cum res posceret eandem deiectæ togæ partem reuocare, caputque operire, aut inuoluere . Et Romanos quidem in Vrbe in-recto capite incessisse, nullumque pilei, petasi, catuſæ , & alius tegminis vſum niſi extra Urbem in peregrinatione fuiſſe ſatis ſuperque doctiſſimus Lipſius oſtendit, cui aſſentiendum eſt, neque attinet rationes eius hic verbis inuerrere.

Vnum modò refragari huic ſententiæ videbatur, qua ratione ſi nudo capite vulgo incedebant in ſalutando tamen illud aperiebant, quod Pompeio feciſſe Sullam tradit Salluſtius, ac Plutarchus, & fieri ſolitus quorſi Coſ: vel Prætor occurreret confirmat Seneca ; Quod licet de militia, atque itinere extra Urbem intelligere, atque interpretari poſſimus, vbi petaſi vſus, Lipſij tamen eiſdem ſententiam probamus ex Plutarcho in cauſis, morem fuiſſe Quiritibus quandoque ad ſolem, ventumque, & alia Cæli incommoda defendenda capiti togam iniicere, atque ita in occurſu viri honorandi nihil aliud fuiſſe caput aperire, quam togæ velamen capiti detrahere . Plutarchi verba ſunt. *Οἱ Ῥωμαῖοι πᾶν ἀνδράποδον τοῖς ἀξίοις ἀπαντῶντες καὶ τύχῳσι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἔχοντες ἀποκαλύπτουν*. *Romani ſi cui obuiam facti ſunt cui honor habendus ſit, & ſi forte toga caput velatum habeant, id aperiunt .* Nec eſt cur Interpretem Lipſius tangat, nam velatum eſſe, & veſte caput rectum habere idem plane eſt . Sed neſcio quo pacto Lipſium fugerit alter Plutarchi locus in hanc rem præcipuus . Nam in Pompeio cum recenset eximios honores quibus Pompeium Sylla excepit, ait aſſurrexiſſe ei aduenienti, & caput aperuiſſe . In Græco eſt *καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπαρτίσας τὸ ἱμάτιον*. *Veſtem capiti detrahentis*.

Ceterum nullo pacto eidem Lipſio aſſentiendum eſt, qui ait hoc factum fuiſſe laciniam togæ ſeu *κράσπεδον* innamque oram

oram in caput reijciendo: idq; veteres lapides ostendere, & fecisse Scipionem Nasicam apud Plutarchum in Gracchis. τὸ κράσιδον τοῦ ἱματίου περιδρὸς ἐπὶ τῇ κεφαλῇς *Lacinia togæ capiti imposita*. Hoc nequaquam nobis Lipsius persuaserit. Non enim lacinia togæ, limbusue inferior in caput reijci solebat, sed pars togæ superior ad ceruicem, quæ nempe sinistro humero insidebat & dextro deijciebatur: ea attrahebatur in caput cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Nec dubitare potest qui modo veteres lapides, ac numismata viderit.

Tabula VIII.

Hoc si non sufficit, id ita factum esse ratio ipsa euincet. Nam de Cæsare scribit Tranquillus, cum se strictis pugionibus a coniuratis peti videret toga caput obuoluisse, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxisse, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Si lacinia, imaque pars togæ vt credit Lipsius reijciebatur in caput, quomodo sinus deduci ad ima crura potuit qui nihil aliud erat quam lacinia brachio subducta? deinde quomodo inferior corporis pars velata esse potuit extrema ora in caput subducta?

Pars ergo superior togæ ad ceruicem vt diximus sinistro humero incumbens trahebatur in caput, eaq; obuelatio fuit. Maxime in sacrificijs cuius rei causa a Plutarcho petenda est. Quare inter omnia mortis Adriani illud Spartianus recenset, quod sacrificanti prætexta sponte delapsa caput ei aperuit, vt recte Lipsius corrigit. Nec aliam ob causam apud Liuium lib. XXI. 1. Manutio Prænestinorum Prætori *statua in foro Præneste statuta est loricata, amicta toga, velato capite*. Habitu nempe vota concipientis: subiicit enim. *Cum titulo laminae aenea inscripto: Mantium pro militibus qui Casilini in praesidio fuerint votum vouisse.*

Non solum autem in sacris, contraque cæli iniurias toga caput operiebatur, sed in re crepera, & calamitosa totum inuoluebatur. Hoc Cæsar, & Pompeius eodem leti genere ad Cereris generum descendentes in ipsa morte vsurparunt. De hoc Dio tradit, quod simulatque insidias esse, & se ne-

E

que



que defendendi sui, neque effugiendi facultatem habere vidit, συνεκαλύψατο. Eodemque planè verbo in morte Cæsaris usus est; Nam ita a coniuratis vulneratum refert, vt præ ipsorum multitudine nec dicere, nec agere quidquam posset, ἀλλὰ σπικαλυψάμενον σφαγῆναι πολλοῖς τραύμασι. Quod Suetonius toga caput inuolere dicit. Plutarchus de Pompeio ὁ ὅ ταις χερσὶν ἀμφοτέραις τῷ τύβενον ἱερικυσάμενος καὶ τὸ προσώπου. Et de Cæsare. ἱερικύσατο καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον.

Illud postremo non omiserim, Tranquillum, ac Dionem dissentire in Cæsaris cæde narranda. Ille enim tradit, e coniuratis Cimbrum Tullum, quasi aliquid rogaturum propius accessisse, renuentique & gestu in aliud tempus differenti ab utroque humero togam apprehendisse, ne scilicet Cæsar brachia expedire posset. Atqui Dio narrat quendam specie gratiarum agendarum accessisse, togamque Cæsari ab humero detraxisse, id enim signum inter coniuratos conuenerat. Quicquid sit, Cæsar tunc vtrumque humerum toga opertum habuisse videtur, nisi hoc vltimum Dionis de humero sinistro intelligere malimus, ex quo detracta fuerit toga. Plut. ait Metellum (sed Tullium Cymbrum dicere voluit) vtraque manu comprehensam togam e collo detraxisse. τῷ τῷ βένον αὐτοῦ ταις χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατῆλθε. Idque signum aggrediendi fuisse, quod signum in coniuratione alias usurpatum. Nam Suetonius narrat, eundem Cæsare post Quæsturam venisse in suspicionē, quasi cum Crasso, Sullaque, & Antronio conspirasset, vt Senatum adorirentur, signum autem cædis fuisse, vt Cæsar togam de humero deijceret.

Quod ad Scipionem Nasicam attinet, quem dicit Plutarchus vadentem contra Gracchum laciniam togæ capiti imposuisse, alia res fuit. Nam cum repente in mediam rixam iturus esset, vbi fustibus ac saxis, subselliorumque fragminibus, & ceteris quæ furor ministraret maximè res agebatur, nullo spatio capiendi arma, non solam togæ laciniam, sed totam ferè partem inferiorem in rugas contractam, ac complicam capiti imposuit ad tutelam, & se velut galea commu-

niuit, vt etiam sic subducta toga expeditior in pugna foret; Eadem ratione qui cum eo erant, ex eadem toga clypeum fecerunt, *Alij*, inquit, *post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt.*

Caput pallio inuoluere: Palliolum: Ciceronis Scholiastes notatus: Petronius explicatus. Cap. XI.

Quoties capite obuoluto veteres inducuntur, nō semper id togæ lacinia factum est; Nam in eum vsus præcipuè palliola fuere, quæ Lipsius in Amphitheatro tantum ægrotorum fuisse ostendit. Qui tamen in eo audiendus non est, quod cum ad id confirmandum Suetonij verba in Claudio attulisset, *ob hanc eandem valetudinem, & gladiatorio munere quod simul cum fratre memoriae matris edebat palliolatus nouo more præfedit.* Nouo more, inquit, *debuisset enim prætextatus.* Falsò. Nam idem, & prætextatus fuit, & palliolatus; Palliolum enim nihil aliud nisi caput ad arcendum frigus velabat; Nouo igitur more præfedit Claudius caput palliolo reclusus, quod sola valetudo excusare poterat.

Pallioli præterea cucullis, & alijs tegminibus qui latere volebant caput obnubebant. Quare non rectè Ciceronis in Pisonem enarrator verba illa, *Meministi ne, canum, cum ad te quinta ferme hora cum C. Pisone venissem, nescio quoe gurgustio te prodire inuoluto capite soleatum?* de togæ, pallijque Græcanici lacinia in caput reiecta intelligi vult.

Nam de toga id accipi non posse illud argumento est, quod tunc Piso soleatus: numquam autem toga cum soleis gestata, sed cum calceis. Cic. pro Coelio. *Cur enim balneas publicas potissimum constituerat, in quibus non inuenio qua latebra togatis hominibus esse possit, nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent: sin se in intimum conycere vellet, nec satis commodè calceati & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur.* Sed clarius II. Philippica. *Nam quod querebas quomodo redissem; primum luce, non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Martial. lib. I. *Lunata nusquam pellis, & nus-*

hūsq̄am toga. Val. Maximus. lib. iv. cap. vi. *Funerata uxore & in rogam imposita inter officium vngendi & osculandi stricto ferro incubuit, quem amici sicut erat togatum & calceatum corpori coniugis iunxerunt.* Non ergo de togæ lacinia ea verba accipienda sunt, quæ numquam cum soleis gestata.

Multo minus de lacinia Græcanici pallij, non enim extrema ora, sed totum pallium capiti iniiciebatur. Talem inducit Mæcenatem Seneca. *Hunc esse qui in Tribunali, in Rostris in omni publico cœtus sic apparuerit, ut pallio velaretur caput exclusis utrimque auribus non aliter quam in Mimo Diuite fugitiui solent.* Atqui seruos olim in Comœdijs fugitiuos cum se ad cursurā expedirent pallium in caput iniecisse, ut agiliores essent, notum est. Plautus. Captiuis. *Num certa res est eodem pacto ut comici serui solent Conijciam in collum pallium.* Et Epidico. *Age nunc iam orna te Epidice, & palliolum, in collum conijce.*

Pessimè autem idem enarrator hunc accumbentium ritum fuisse contendit ex Plutarcho in Pompeio de Demetrio eius liberro. *Λέγει ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς ἡ Πομπή τις προσέειπεν, καὶ δεχομένου τὸς ἄλλους ἐκείνος ἤδη κατέκλιτο σοβαρῶς ἔχων δι' ὧτων καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον.* Fertur sape in conuiuijs cum Pompeius expectaret, & conuiuas exciperet accumbere solitus cum magno fastu habens pallium per caput ad aures adductum. Vbi bonus ille vir. Nota inquit, particulam ἤδη qua notatur Demetrius, non quod accumbens veste caput innolueret, sed quod Pompeiū ipsum in eo praeueniret. Logi. Quis non videt notatam liberti importunitatem, quod ante dominum discumberet, qui alios conuiuas expectabat, deinde quod capite obtecto: quod soli ægroti, aut molles faciebant? Itaque & Trimalcio ille apud Petronium mollissimus pallio coccino adrasum incluserat caput circaque oneratas veste cervices laticlauiam immiserat mappam, quod conuiuis penè risum excussit.

Ceterum quod ad velandum caput attinet alterum Petronij locum nemo interpretum assecutus est. Anicula quæ olus agreste vendebat Encolpium errantem in lupanar perduxit *At subinde, inquit, ut in locum secretiorem peruenimus centonem anus urbana reiecit, & hic inquit debes habitare.* Quid sit cento-

centonem reijcere nemo vnus aperuit. Quidam malo consilio *Iniecit*, legunt, quasi anus iniecerit legitimum habitum prostantium in lupanari. Quod nempe Iuuenalis tradat Messalinam *veteri centone lupanar intrasse*: quasi quod illa ad dissimulandam personam fecit, omnes centonem eo loco sumerent. Nec melius, qui nescio quæ vela ad fores pendentia commenti sunt; Quod vt concedamus, quis vnquam ea vela centones esse dixit? Alij sic existimant, quos sequitur Hispanus interpres, aniculum reiecisse centonem, quo caput obnupserat Encolpius, quasi vetula peregrino illuderet, eius caput aperiens, cum potius velandum fuerat. Ceterum non minùs hic Hispanus nugipolyloquides est, quam quos ipse tales concinnat. Quî enim peregrinos omnes operto capite fuisse ostendet? Dein quis ad hanc rem centonis vsus præcipue in honestioribus? Cum præterea Encolpius nesciret se in lupanari stare, nequis ideo caput centone operuisse dicat. Quid ergo? paucissimis rem expediam. Anicula ipsa centonem suum, idest laceras vestes, ac pannuceam mille plagis concisam reiecit, & vredine percita se turpi palestræ renudauit, vt formoso iuvene quem de industria in eum locum perduxerat frueretur. Quod non ante fecit, quam in locum secretiorem peruenerat, idest in cellam meretriciam. Eadē enim ratione Encolpium in lustra rapuerat, qua Ascyrtos à patrefamiliâs deductus fuerat. Quis huius interpretationis auctor illustrior ipso Petronio? Subijcit enim paulo post. Encolpium *cum tardè, immo penè iam fero intellexisset se in fornicem esse deductum, anicula insidias execratam operuisse caput, & extra lupanar fugere cepisse*. Quæ nam aliæ fucere insidiæ, quam quæ ab anu adolescentis pudori structæ sunt? Sed hæc fulius in Electis nostris, quæ propediem Deo dante vulgabuntur.

*An toga cingeretur. Macrobij sententia reiecta.
 Caesaris cinctus. Cap. XII.*

FRustrà viri doctissimi quæsiuerunt, an toga cingeretur; nullus enim huic quæstioni locus fuit; Nam cum toga
 vtrum-

utrumq; brachium, aut saltem sinistrum cohiberet, totumque corpus inuolueret, cingi nulla alia ratione potuit, quin eadem cincturâ, aut utrumque, aut saltem læuum brachium colligaretur, quod cum, ut diximus, ad imam togæ oram contrahendam sub ipsa toga protenderetur, non nisi solum, & vinculo expeditum id facere potuit. Deinde quomodo sinus contraheretur in humerum, reijceretur, reuocaretur, si cinctura impedimento fuisset? Atqui Sigonius, togam cingi solitam contendit, & Macrobij verbis nititur qui lib. 11. de Cæsare, *Ita, inquit, toga præcingebatur, ut trabendo laciniam velut mollis incederet, ut Sylla tamquam prouidus dixerit Pompeio, caue tibi illum puerum male præcinctum*. Hunc Macrobij locum ante nos suspectum habuit Manutius, atque pro toga tunica ponendum esse censuit, quòd idem narrans Suetonius de tunica intelligat; Ait enim *Cæsarem cultu notabilem fuisse, usum enim lato clauo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter, quam ut super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura, unde emanasse Sulla dictum optimates admonentis, ut male præcinctum puerum cauerent*. Absit vero ut cum Sigonio credamus, idem sensisse cum Macrobio Suetonium, & non ferendo errore in toga clauum fuisse, nam latum clauum pro tunica Senatoria & lati clauia sumi solitum satis docti ostenderunt.

Aut igitur corruptus Macrobij locus est, & pro toga, tunica reponendum est, quod fidentiùs ponerem, si quis MS. codex Macrobij ad manus esset in ea Vrbe, in qua etiam impressorum incredibilis penuria est: Aut suspicari possumus, ita tempore Macrobij togæ formam immutatam esse, ut a lateribus aperta vel fortasse etiam additis manicis præcingeretur, ut talem veterum togam fuisse Macrobius crediderit. Certe idem de Hortensio loquens ait fuisse virum mollem, *quique in præcinctu omnem decorem poneret*, mox morosam eius togæ structuram describit, quasi de togæ cinctura intelligat; Aut deum existimauit veteres nodum illum in rugarum contabulatione habuisse, quem fortasse togæ cinctum intellexit.

Sed, & si de tunica loquutus fuerit Macrobius, neque satis subsistere potest, quod subiicit, ita Cæsarem male præcinctum

cinctum fuisse, vt laciniam trahendo velut mollis incederet; Id enim fieri non potuit nisi in tunicis longis & talaribus, quæ cum essent in viris probrosæ, & infames, non est credendum a Cæsare quamuis molli gestatas, nec alius veterum id prodidit cum reliqua minutè exequeretur. Cùm itaque tunicæ viriles teste Quintiliano paulo infra genua caderent, quantumuis laxâ cincturâ quis præcinctus esset non poterat laciniam trahere. Præter quam quod laciniam trahere mollium fuisse, & effœminatorum vnus veterum quod sciam Macrobius dixit. Scio genus hominum *cum tunicis demissitjs mulierosum* Plauto dici: Sed causa in promptu, quia tales tunicæ mulierum fuere, & eorum qui opus muliebri faciebant: verum aliud est laciniam, siue syrma trahere. Tragœdi longum post se syrma ducebant, & nihil minus quam effœminati audiebant. Sane cum togæ talaris essent euenire poterat vt si quis eam negligenter componeret, ac suspenderet, toga flueret, ac traheretur, qui tamen non vt molles, sed vt insani ridebantur. Val. Maximus. lib. vii. cap. viii. *Quam certa, quam etiam nota insania Tuditanus? Vt pote qui populo nummos sparserit, togamque velut Tragicam vestem in foro trahens maximo cum hominum risu conspectus fuerit.* Verè quidem aiebat Cicero apud Macrobius *se in electione partium præcinctura Cæsaris deceptum fuisse*, quod nempe laxior cinctura effœminatum indicaret, & mollem, non quod laciniam traheret; Vnde Sylla monebat optimates, ne ex laxa præcinctura fractum Cæsaris animum, & nihil ausurum existimarent, nam ipsi multos Marios inesse. Illud igitur de lacinia, quodque Pompeium Sylla monuerit, vt Cæsarem caueret, de suo Macrobius adiecit scriptor non ita accuratus, vt & plagij non semel victus. Cum hæc sub prælo essent Insubres patriam meam ex negotijs reuisi, ibi in Bibliotheca Ambrosiana in tribus, Codicibus manu exaratis eandem cum impressa lectionem repperi & in omnibus *toga* constanter retineri, vt omnino deceptum fuisse Macrobius necesse sit.

Cinctus

*Cinctus Romanus: Modus cincturae Caesaris cur notabilis;
Dionis interpretis notatus. Cap. XLII.*

IN cultu Cæsaris, ac laxiore cinctu enarrando nihil dissentit a Tranquillo Dio Cassius, cuius verba afferam quia male ab Interpretibus accepta sunt. Postquam enim tradidit Cæsarem occasionem de se obtrectatoribus præbuisse, quod grandis iam natu formæ studeret, subdit. Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρα ἐν πᾶσι ἐνθρυνέτο, καὶ τῇ ὑποδήσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ καὶ τοὺς βασιλέας τὲς ἐν τῇ Ἀλβῇ ποτε γυροδρόους, ὡς καὶ προσῆκον σφίσι διὰ τὸν ἔλεον ἐχρῆτο. Quæ verba sic reddiderunt Interpretes *Quippe semper laxiori veste delicatè utebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste sublimiori, ac rubea utebatur more Regum, qui Alba quondam imperauerant, cum a lulo id ad ipsos peruenisset.* Sed quænam esset ista vestis sublimior vellem mihi dicerent. Pueriliter ὑποδήσει vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste interpretati sunt: quis enim vel leuiter litteris Græcis tinctus ignorat, ὑπόδεισιν esse calceationem siue calceatum. Sed verba ipsa Dionis ab inter punctiōne laborant, & vna plus coniunctiōne abundant, quod tot viros doctos qui Dionem recensuerunt latere potuit. Facile ergo cuius fuerat ea hoc pacto concinnare; Τῇ τε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρα ἐν πᾶσι ἐνθρυνέτο, καὶ τῇ ὑποδήσει μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῇ, καὶ ἐρυθροχρόῳ. Nam veste laxiori semper molliter utebatur: & calceamentis aliquando deinceps etiam altiusculis, ac rubeis. Melius Xiphilini Interpretes, qui de pedum regimine intellexit, sed perperam caligas vertit cum calceos debuisset; de quo alias fortasse dicemus. De calceatu autem Cæsaris capiendum Dionem obseruat Casaubonus ad Suetonij Iulium, quod nos in prima editione effugerat. Par error eiusdem Interpretis ut obiter dicam lib. XLIX. vbi narrat Dio L. Antonium, & Fulviam, milites, qui sibi arbitrium eos cum Cæsare componendi sumpserant, inridere solitos, ac ludibrij causa Senatum caligatum appellasse. Διότι καὶ γοῦν σφᾶς, ἀλλὰ τὲ καὶ βουλὴ καλίσαν (Casaub. rectè κα-

ἀπό τῆς τῶν στρατιωτικῶν ὑποδημάτων χρήσεως ἀποκαλοῦν-
 Τις. *Ab usu militaris vestimenti*, ait Interpres. Putidè. Ne-
 mo enim tam puer est qui non videat, à *militaris calceamenti*
usu, vertendum esse. Sed hæc præter rem. Quemadmodum
 hunc Dionis locum a viro magno, non ferendo errore addu-
 ctum vt ostenderet caligas etiam Senatorum aliquando fuis-
 se, quod illi aliud agenti excidit. Neque rectè Xiphilinus
 ipse tradit, causam cur Cæsarem Sylla interficere voluerit
 fuisse, quod suspectam haberet cincturæ laxitatem.

Ceterum hæc cincturæ laxitas non in toga fuit, vt diceba-
 mus, sed in tunica. Nam sola tunica cingebatur ab omnibus,
 præterquam a Senatoribus, ac laticlavijs. Nam vt ex Quin-
 tiliano docuit etiam Manutius, quibus ius lati clavi erat, ij
 non cingebantur. Cui, inquit Rhetor, *lati clavi ius non erit,*
ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paulum, postero-
ribus ad medios poplites usque perveniant; Nam infra mulierum
est, supra centurionum. Latum clauum habentium modus est, ut sit
paulum cinctis submissior, idest, vt tunica lati clavi, quæ non
 cingitur, paulo longior sit tunicâ non habentium ius lati cla-
 ui, quæ cingebatur. Egregiè igitur doctissimus Salmasius ad
 Historiam Augustâ observat, cultû Cæsaris tripliciter fuisse
 notabilè. Primò, quod cum ceteri tunicis non manicatis vte-
 rentur, & colobijs: Cæsar lato clauo siue tunica laticlavia ma-
 nuleata indueretur, ita vt oræ manicarû fimbriatę esset, quod
 mulierû proprium; Deinde quod cum ceteri laticlaviij nõ cin-
 gerentur, ipse nihilominus tunicam laticlaviam cingeret;
 Tertium fuit, quod laxiore cinctura vteretur, siue vt Græci
 dicunt κακῶς ζωνύμενος esset. Haud inscius sum, non defore,
 qui aliter explicari posse Quintilianum dicant; *latum haben-*
tium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior; Ita sci-
 licet latum clauum gestatum fuisse, vt infra cincturam ca-
 deret, siue esset cinctu inferior, atque hoc modo Suetonij
 verba de Cæsare accipienda. Verum id nullo modo consiste-
 re potest; Si enim communis lati clavi vsus fuisset, vt infe-
 rior zonâ esset, id tamquam nouum ac notabile in Cæsare
 non obseruasset Suetonius, quòd super latum clauum cinge-
 retur;

retur; Latus clauus igitur tam apud Suetonium, quam apud Quintilianum est tunica laticlaui, quam vult cinctis submissiorem Quintilianus, idest tunicis asemis, & quæ cingebantur: non autem cincturâ, nisi quis cincturam pro tunica cinctâ intelligat vt paulo infra Rhetor posteriorem partem togæ vult *altius* cadere *cinctura* hoc est tunicę longitudine, de quo suo loco. Quod ergo tunicam laticlaui cingeret Cæsar, cultu notabilis fuit cum reliqui laticlauij non cingerentur. Et hoc est, vt docti obseruant, quod Horatius dixit. *Latum demisit pectore clauum*, hoc est, fluente tunicâ, & nullâ Zonâ constrictâ: cuius rei ignoratio viros harum literarum Iurisque Anriſtites eo adegit, vt scriberent, *clauum fuisse plagulam, quæ in pectus demitteretur collo appensam, vt numismata, atque apud veteres puerorum bullæ erant ceruicibus suspensæ*. Quæ opinio iam doctis explosa Nosque de lato clauo infra pauca quædam afferemus.

Expenduntur scriptores, qui togam cingi solitam docere videntur. Cinctus Gabinus. Cap. XLV.

Ceterum togam cingi solitam Sigonius ex Valerio Maximo confirmari posse credidit lib. III. cap. I. *Aemilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem hostem interemit, ciuem seruauit: cuius tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata, & incincta prætexta, S. C. posita*. Prætextam autem, togam fuisse, nemo ignorat. Verum, vt etiam Manutio obseruatum est, cinctus ille non communis fuit, aut ciuilis, sed militaris, quem *Gabinum* dixere, cuius origo è militia, & vsus initio tantum in militia fuit.

Frontinus etiam cinctus togæ meminit lib. IV. *Piso Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitiuis cesserat cincto toga præciso, soluta tunica, nudis pedibus in principijs quotidie stare iussit*. Sed hoc etiam de cinctu Gabino intelligendum est; Nam cum antiquissimi Romani etiam in prælio togis vterentur, idque fustum, ac laxum vestimentum esset, non aliter quam ritu Gabino succincti pugnarunt. Plutarchus in Coriolano tradit,

dit, primis temporibus morem fuisse Romanis in acie constitutis, antequam clypeos sumerent, togamque præcingerent, testamenta in procinctu facere, tribusque, aut quatuor audientibus hæredem nuncupare, τὴν ὃ, inquit, Τὸτὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος εἰς τὰξιν καθιστάμενοις, καὶ μέλλεσι τοῖς θυρεοῦς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώνησθαι τὴν Τίβερων. De eodem cinctu capiendus idem Plutarchus, loquens de Romulo opima loui ferente, quamvis vestem solum incinctam dicat, αὐτοῦ ὃ τὴν μὲν ἰδιότητα περιεζώσατο. Festus. *Endo procinctu, in procinctu, significat autem cum ex castris in praelium exitum est procinctos quasi præcinctos, atq; expeditos. Nam apud antiquos togis incincti pugnas se dicuntur.* Glossarium; *endo procinctu ἐζωσμένοι ἐν πολέμῳ.* Igitur apud Frontinum de Titio cohortis præfecto, quem quod locum fugitiuis cesserat cincto togæ præciso Piso stare iussit in principiis. Nihil aliud est quam lacinia togæ præcisa quæ subducta, & retroacta reductaque ad pectus in nodum cogeatur. Val. Max. eandem rem narrans lib. 11. cap. VII. *His Præfectum ignominia generibus affecit, iussit eum toga lacinjjs abscessis amictum discinctaque tunica nudis pedibus adesse.* Id est toga ita decurtata ut cingi more militari non posset. Hinc etiam quoties rixa in Vrbe orie batur & ad manus ventum erat toga succingebatur. Idem Plutarchus de seditione Gracchana; ὡς οὖν ταῦτα τοῖς περὶ αὐτὸν ἐξήγγηλεν ὁ Τίβεριος οὗτοι μὲν οὕτως τὰς τε Τιβέρωνους περιεζώνοντο. *Quod ut circumstantibus aperuit Tiberius præcingunt hi confestim togas, mox subdit, frangentesque apparitorum hastilia, quibus cæcum submouent arripiunt fragmenta, ut ijs repellant vim inferentes.* Duces etiam & Imperatores hoc modo accincti spolia cremabant. Appianus in Punicis de Scipione post deuictum Annibalem spolia cremante. *Ipse inquit, ut Romanorum ducum mos est διαζωσάμενος, id est accinctus spolia cremavit, siue incincta toga, quod verbum infra repetit cum diruta Carthagini ab altero Scipione præda cremata est.* Et in Mithridaticis idem a Silla factitatum prodit cum esset more Romano διαζωσάμενος. Quod autem toga prius subduceretur, tum cingeretur idem demonstrat lib. 11. c. 1. ciuilium. Loquens de Antonio in Cæsaris funere satagente.

His

His dictis inquit quali fanaticus ἱσθῆτα ἀνσούπατο καὶ περιζωά-
μυος vt esset expeditior, subductam togam accingens .

Atqui hic Cinctus Gabinus fuit. Seruius ad illud.

Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino

Insignis referat stridentia limina Consul.

Gabinus, inquit, cinctus ex toga sic in tergum reiecta vt vna (lege
ima) eius lacinia a tergo reiecta hominem cingat. Hoc autem ve-
stimenti genere addit vti solitum Consulem bella indicturū,
quòd cum Gabij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bel-
lum subito venit, tum ciues accinctos togis suis ab agris (le-
gearis) ad bella profectos, & adeptos esse victoriam, vnde
eum morem emanasse. Idem ad illud lib. v.

Vrbem designat aratro.

*Quem Cato Originalibus dicit morem fuisse. Condituri enim ciuitates
taurum in dextra, vaccam in sinistra iungebant: & cincti ritu sabi-
no (l. Gabino) idest toga parte capitis (l. capita, vel capite) ve-
lati, parte succincti tenebant stiuam obliquam vt gleba omnes in-
trinfecus caderent. Togæ parte siue lacinia superiore caput
velabant, inferiore lacinia se accingebant. Liuius etiam lib.
11x. de Decio se deuouente. Pontifex eum togam praeextam
sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta
supertelum subiectum pedibus stantem dicere. Mox. Ipse incinctus
cinctu Gabino armatus in equum insiluit, & se in medios hostes im-
misit.*

Ex his manifestum fit, cinctum Gabinum non aliud fuisse,
quam cum togæ lacinia læuo brachio subducta in tergum
reijciebatur, ac retrahebatur ad pectus, atq; ita in nodum
colligabatur, vt togam contraheret, & breuiorem, ac stri-
ctiorem redderet. Hoc intellexit Isidorus cum ait. *Cinctus
Gabinus est, cum ita imponitur toga, vt toga lacinia qua post
sejicitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex utroque ex humeris picturae
pendeant, vt sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur pra-
tores. Locus corruptus. Quid enim pictura ex utroque ex hu-
meris? Puto legendum Cinctus Gabinus dicitur, cum ita impo-
nebatur toga vt toga lacinia, qua post sejicitur attraheretur ad pectus,
ita vt ex utroque latere penderet, nempe togæ lacinia. Quod ad
pictu-*

pieturas attinet, ab Persij interprete decipi potuit omnia conuerrens Isidorus cuius verba sunt *Toga est purum pallium forma rotunda, & fusore atque inundante sinu, & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operimentis simulachrorum, vel picturarum aspicimus, easque statuas togatas vocamus.* Porro idem Interpres Persij paulo post mutilus est cum ait ad illud *succinctis laribus; Quia Gabino habitu cinctuque Dij Penates formabantur obuoluti toga super humerum sinistrum dextra nudo.* Non enim toga sinistrum humerum inuoluens cinctus Gabinus erat. Nam communis hic gestandi togam modus. Idem paulo ante adductus. *Toga est purum pallium forma rotunda & fusore, atque inundante sinu & sub dextro veniens super humerum sinistrum ponitur.* Non erat inquam Cinctus Gabinus toga sinistrum humerum inuoluere, sed quem supra posuimus, & infra etiam explicabimus.

Cinctus ergo Gabini origo hæc fuit; Cum toga, vt diximus, longum, ac redundans vestimentum esset, & ideo pugna incongruum, repentina, vt notat Seruius, apud Gabios hostium incurfione cum non esset tempus deponendi togas, ac sumendi chlamydes, subductam, & retrò reiectam togæ laciniam hinc inde reuocantes ad pectus se ea incinxerunt, siue succinxerunt, qui cinctus inde Gabinus seruatus in sacris, & cum Consul Ianum referaret, aut Imperator in bello prætextam sumeret, quæ hoc ritu incingebatur, aut Prætor mappam Circensibus mitteret; atque hoc habitu statua Lepido posita est, & de hoc cincto togæ præcisò intelligendus Frontinus. Hoc etiam sensu capienda Afranij verba apud Nonium. *Equidem prandere stantem nobiscum incinctam togam,* idest lacinia sua retracta ad pectus constrictam, & colligatam. Nisi quis credat a meretrice in conuiuio togam more tunicæ zona cinctam, quod aliter fieri non potuit quam si vtrumque brachium exereretur, atque ita superior pars ab humeris deflueret. Mihi sufficiat ostendisse togam communi vsu non fuisse cingi solitam, imò nec potuisse.

Docti

*Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis
cum ius diceret. Tertullianus de pallio
explicatus. Cap. XV.*

Tertullianus de pallio cap. III. ait, Catonem, qui Græcos pellendos Vrbe censuerat, Præturæ tempore Græcis in habitu fauisse humero exerto. Verba eius sunt. *Atque adeo ipse qui Græcos pellendos Vrbe censebat (literas eorum vocemq; senex iam eruditus) idem Cato in iuridicina sua in tempore humerum exertus non minus palliato habitu Græcis fauit.* Hic locus rei; vestitiaræ imperitiâ mira vaticinari coegit interpretes. Sunt qui togatos humero exerto esse non posse dicant, sed palliatos, & ideo palliatum Catonem in prætura fuisse, non togatum. Alij Catonem quod Orator esset, & fori habitator habitu Oratorum fuisse in Prætura contendunt, quod Rhetores, & Causidici in gestu faciundo humerum exertum toga haberent. Hos omnes iure refutat vir magnus in suis ad Tertullianum notis neque tamen ipse meliorem sententiam affert. Vult enim credi a Tertulliano designari tempus quo Magistratum gessit Cato; Quod nempe in Magistratu tantum, Prætura scilicet, vel Consulatu, & reliquis, Romani humerum exertum haberent, atque hunc habitum fuisse, quem cinctum Gabinum vocarent. Sic toga incinctos fuisse Consules, vel Prætores, cum in aliquo solemni actu versarentur: cum rem diuinam facerent: Ianum recluderent: item cum Prætor in ludis mappam mitteret. Cum ergo Cato Prætor humerum exertus, siue nudus esset, hoc cinctu Gabino a Tertulliano dici, Græcis Iuridicinæ suæ tempore fauisse.

Sed demonstrandum fuerat viro doctissimo, etiam Prætores cum Ius dicerent Cinctu Gabino incinctos fuisse, quod illi difficillimum fore puto. Vt autem hoc ei demus omnes Prætores in Gabino cinctu fuisse cum ius redderent, cur Tertullianus solum Catonem nominauit, cum utique validius futurum fuisset argumentum si dixisset, *Prætores omnes Iuridicina tempore humerum exertu habitu palliato Græcis fauerunt, im-*
mo

*mò quotquot Magiſtratus publica munia obibant. Hæc nullo pacto poſſunt conſiſtere. Quid ergo? Nomine Græcorum hic philoſophos designari nemo dubitare poteſt, qui meminerit vetus illud maledictum in Philoſophos diſtringi ſolitus ὁ γράμμιος ὀπίθετος; Et Græci quos pellendos Vrbe Cato cenſue- rat Philoſophi, ſive ſophiſtæ fuerunt. Quanquàm non Ca- tonem, qui exitu ſuo Vticam nobilitauit, ſed ſeniores, Phi- loſophos Vrbe pellendos cenſuiſſe, & ideo memoria lapſum Tertullianum, & ratio ipſa, & Gaſparis Sciopij V. C. autori- tas ſuadet. Confirmat hoc Plinius lib. vii. cap. xxx. *Cato Cenſorius in illa nobili trium ſapientia procerum ab Athenis lega- tione, audito Carneade, quamprimum legatos eos cenſuit dimit- tendos, quoniam illo viro argumentante, quid veri eſſet haud fa- cile diſcerni poſſet. Quanta morum commutatio! Ille ſemper alio- quin vniuerſos ex Italia pellendos cenſuit Græcos: at pronepos eius Vticenſis Cato vnum ex Tribunatu militum Philoſophum, alterum ex Cypria legatione deportauit. Eandemque linguam ex duobus Ca- tonibus illum abieciſſe, hunc importafſe memorabile eſt. Ita enim locus ille legendus. Cùm igitur hic Tertullianus tradit Ca- tonem habitu palliato fauiſſe Græcis, de pallio Piloloſopho- rum haud dubiè intellexit quod ita præcipuè a Cynicis geſta- batur, vt dextro brachio ſubiectum in læuum humerum reij- ceretur, exerto humero dextro, & plerumque nudo, ma- xime in Cynicis, qui ſine tunicis, aut ſaltem ſtriſtis tunicu- lis humerum non velantibus induſerant. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud Sat. xi. nec Stoica dogmata legit, A Cyni- cis tunica diſtantia, hæc notat. Dicit Cynicorum, & Stoicorum dog- ma conuenire, tantum veſte diſtare; Nam Cynica mater hæreſis Stoi- ca: Cynici abſque pallio exerto brachio; Sed vel nugatur ſolens Gloſſator ille, vel pro pallio tunica legendum eſt, totuſque ille locus corrigendus; Nam Cynica hæreſis (ſecta) mater Stoi- ca: Cynici abſque tunica, ex pallio exerto brachio. In Antholo- gia lib. i. de philoſophis.**

Καὶ ῥόλιον, μάλιον, πωγώνιον, ἄμιον ἔξω.

Et bacillus, villoſa veſtis, barbula, humerus exertus. Quare S. Cyprianus Cynicorum vocat exerti, ac ſeminudi peſtoris inuere- cundam

eundam instantiam.

His nempe Græcis philosophis, quos Vrbe pellendos censuerat, Iuridicinæ tempore fuit Cato exerto & ipse, nudoque humero, non ex Gabino cinctus, sed quia sine tunica erat, idque præter morem ceterorum, & ideo ipsum peculiariter nominat Tertullianus. Id nisi apertè docebimus nulla causa est quin nihil nobis in posterum credatur. Val. Maximus lib. 111. cap. vi. *M. autem Cato Prator M. Scauri, ceterorumque iudicia nulla indutus tunica sed tantummodo pratexta amictus egit.* Asconius Pædianus in Orationem pro Scauro Cato inquit, *Prator iudicium, quia estate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus; In forum quoque sic descenderat, iusque dicebat, idque repperat ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli statua in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togata sine tunicis.* Sed quod ait Pædianus, id egisse Catonem, quia tempus æstiuum erat, præter tolerantiam est magni illius viri, ac Romanorum vltimi. Vera ergo causa a Plutarcho affertur, hoc illum egisse, non quòd gloriam ex hac nouitate aucuparetur, sed quo assuesceret ob solam turpitudinem erubescere, reliqua indecora contemnere. *πολλάκις δὲ, inquit ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων εἰς τὸ δημόσιον προήκει μετ' ἄριστον.* Crebro *sine calceis, & tunica* procedebat a prandio in publicum. Ob causam quam attulimus. Sed quod magis ad rem nostram pertinet, idem tradit, Catonem prætorem factum creditum esse non tantum maiestatis & fastigij recte administrando adiecisse magistratui, quantum detraxisse, ac deformasse; Verbaeius sunt *ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ Βῆμα προσερχόμενος, καὶ θανατικὰς δίκας ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οὕτω βραβύων.* Quod frequenter *sine calceis & tunica* (vetus Interpres perperam habet, *sine toga*) ad tribunal accederet, & de capite illustrium virorum sententiam ferret. Tertiò eiusdem rei meminit Plutarchus, quod cum Consulatus repulsam tulisset, eaque res non solum ipsis candidatis, sed etiam eorum amicis solita esset per multos dies cum aliquo rubore tristitiam, ac mærorem afferre, adeò eum casum lentè tulerit Cato, vt vnctus pila luterit, & a prandio rursus in forum more suo sine calceis, &

G

absque

absque tunica descendens cum familiaribus deambularit. Ac ne quis dicat, præter tunicam superiorem etiam interiorem gestasse Romanos, & propterea nudum humerum habere non potuisse Catonem, non semper hoc verum fuit, & interiores istæ tunicae, siue subuculae strictæ erant, & humerum excluderant. Gellius lib. vii. cap. xii. *Viri Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt* (hoc voluit imitari Cato) *postea substrictas, & breves tunicas citra humerum desinente habebant*; Quales etiam fuisse Cynicorum subuculas, si tamen omnes ijs utebantur existimamus.

Tam Cato igitur in Prætura, sed solus, quàm Græci philosophi exerto, nudoque humero fuerunt, & ideo Catonem in Prætura humero exerto non minus quam palliati solerent, Græcis Tertullianus fuisse dixit. Recte igitur Baronium in exercitationibus Casaubonus reprehendit, qui Catonem palliatum ius dixisse prodidit, sed nec ipse Tertulliani sensum affectus est. *Eandem inquit & Tertullianus significare voluit, cum dixit illum ius dixisse humero exerto, quod non solum de palliatis dicitur, verum etiam de togatis, qui toga laciniam humero detractam sub brachium conyctebant.* Atqui omnes ætate Catonis exerto hoc modo brachio erant. Ita de nudo intelligendum, quia sine tunica. Quare frustra etiam a viris doctissimis tres modi afferuntur togæ gerendæ apud Romanos; antiquissimus, cum toga utrumque humerum regeret: recentior, quo toga ab humero dextro retracta, & sub brachium missa in leuum deinde brachium congesta dexteram liberam relinquebat: Tertius, cinctus Gabinus; Nam diligenter veteres statuas togatas inspectanti, nummosque quorum beatissimum thesaurum suppeditat mihi Paulus Caotorra Veneti Senatus lumen longè clarissimum, non alius quàm duplex modus occurrit, antiquissimus, quo brachium toga cohibebatur exerta dextra: & recentior, quo cum brachio humerus exerebatur; nec alio distinguebatur ab hoc cinctus Gabinus (utrobique enim exertus humerus) quàm, quod hic toga cingebatur, nequaquam ibi. Et de his hætenus.

Nullum in toga fibula usum fuisse. Panciroli non unus error in re vestitaria perstringitur. Cap. XVI.

VT toga communi usu non cingebatur, ita neque fibula necebat, nullusque in ea fibulae usus esse potuit, contra quam censuit Pancirolus in libro rerum deperditarum. Nam cum vestimenta tantum aperta, ut pallia, & chlamydes, sagaque fibula in humero, vel ad ceruices iungerentur, ne scilicet defluerent: toga, quae erat circumclusa, & humero sinistro inhærebat, ut laevo brachio sustineretur, nullo modo cadere aut defluere poterat, nisi sponte deijceretur, ita nullus in ea fibulae usus; nec quis quā veterum, quod sciam, fibulae in toga communi mentionem fecit. Quare quam in veteri sepulchro auream repertam tradit ille, non togæ debuit esse, sed chlamydis, aut pallij si tamen pallium habuit: ut ante aliquot annos cum doctissimo Io. Rhodio disputavi. Nam togæ usum non planè intellexit Pancirolus; Si enim clausum fuisse vestimentum non ignorasset non fuisse opus fibula intellexisset, quæ duas vestium apertarum partes iungebat. Verum non ita in re vestitaria versatum fuisse senem grauioribus studiis implicitum non est mirum, alioqui non toties duobus illis capitibus lapsus esset. Ut cum ait *Aliculam chlamydem fuisse pallium, quod pueri usque ad XIII. annum gerebant, idque ex Vlpiano colligi, post quod tempus prætextam sumptam: utrumque falsò.* Neque Vlpianus hoc dixit; Lege enim Vestis *xxiii. D. de auro arg. leg.* hæc tantum habentur. *Puerilia vestimenta sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi puerilem veluti toga prætexta, alicula chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus.* Vnde nescio quid I.C. noster de pallio puerili usque ad *xiii. annum* sit expiscatus. Cum notum præterea sit a pueris prætextam gestatam usque ad tempus togæ virilis.

Hinc veluti in tenebris micat; Ait togam communem fuisse cœruleam, ut Crinitus manicatam: togam candidam tantum Senatorum fuisse: item tunicam eorundem totam purpuream,

puream, cuius latera globulis aureis connexa, qui lati clavi dicti sint: Lacernas sub toga gestatas, quæ pudet recensere, nedum refellere.

Ceterum Dionysius Halicarn: lib. 11. vsum fibulæ in toga videtur nouisse. Nam cum Saliorum cultum describit ait. *χιτῶνας ποικίλους χαλκίαις μῆξαις κατεζασμένοι, καὶ τηβέννας ἐμπεπορημένοι περιπεφύρους φορικο παρυφους, ἃς καλῆσι τραβείας.* Vbi trabeas, quæ togæ erant, fibulatas Salijs assignat. Sed vt solus Dionysius fibulæ in toga meminit, ita solus veterum togam Salijs ad scribit. Apud me potior est Liuij auctoritas, qui solas tunicas pictas in Salijs agnoscit. Ait enim. *Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicaque picta insigne dedit, & super tunicam aneum pectori tegumen, cælestiaque arma, qua Ancyli nominantur ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs, solemnique saltatu iussit.* Nec aliud quam puniceas tunicas agnoscit Plutarchus in Numa. *φορικοῦς, inquit, ἐνδεδυμένοι χιτῶνίσκους. Puniceas tuniculas induti.* Cruserius enim non rectè Dionysium magis secutus quam sensum verborum, *trabeati* vertit. Trabea enim non nili toga fuit, Plutarchus tuniculas appellat. Præter tantorum virorum auctoritatem ratio ipsa vincere videtur, sine toga Salios fuisse, nihil enim magis incommodum saltanti, quam vestimentum fustum, ac talare, nihilque tam ineptum, quam vt ait ille, *togam saltanti persona inducere.*

Sed etiam si auctoritas Dionysij valeat, & habuerint Salijs togas, simul & fibulas; non licet tamen arguere inde in cōmuni toga fibulæ vsum. Nam fibulas illas in trabeis Saliorum non est credendum eundem vsum præstitisse, quem in vestimentis apertis ad partes diuisas connectendas, (nam clausam togam ostendimus) sed potius adhibitas ad ipsam togam contrahendam, atque attollendam, ne scilicet ad pedes fluens saltantes impediret; quales fibulæ fluentia mulierum pepla coercebant. Vel quod verius mihi videtur, apud Dionysium *ἐμπεπορημένοι τὰς τηβέννας* non tam est *insibulati togas*, quàm *succincti* ritu scilicet Gabino, de quo supra, quo etiam ritu easdem trabeas succinctas ab equitibus in transfectione gesta-

gestatas non est dubitandum.

De Toga materia. Lanarum varia genera. Toga pexa, & detrita. Cap. XVII.

TOgas, tunicas, lacernas, & reliqua Quiritium vestimenta ex lana confecta fuisse apparet, quod nusquam vestes nisi a pretio lanæ, aut a colore scriptoribus commendantur. Plinius lib. iix. cap. xlvii. *Magna, inquit, & pecori gratia, vel in placamentis Deum, vel in usu vellerum. Ut boues vitum hominibus excolunt, corporum tutela pecori debetur.* Deinde lanarum genera exequitur, omnemque Romanorum cultum inde confectum ostendit. Addit ex Varrone, lanam cum colo, & fuso Tanaquilis in templo Sangi durasse, factamque ab ea togam Regiam undulatam, qua Seruius Tullus fuerat usus. Atque inde factum, ut nubentes Virgines comitarentur colus compta, & fusus cum stamine. Etiam Martialis sæpè ab lana Tarentina vestimentis commendationem petit, præcipuè lib. ii. ep. xliii.

Te Lacedæmonio velat toga lota Galeso.

Vt Plinius Apulam, siue Tarentinam ceteris præfert. Siue Galei fluij propè Tarentum aqua pota ouibus pretiosum vellus daret, siue lana ipsa eodem fluuiio lota, quod de alijs fluminibus veteres crediderunt, summam nobilitatem acciperet. Martialis lib. iv. xxvi i i.

Et lotam tepido togam Galeso.

Alia etiam lanarum genera memorat idem poëta, Parmensem, Bæticam, Altinatem. Eodem epigrammate.

Vel quam seposito de grege Parma tulit.

Et lib. viii. ep. xxviii. de Partheniana toga.

Dic toga facundi gratum mihi munus amici

Esse velis cuius fama decusque gregis?

Apula Ledæi tibi floruit herba Phalanti

Qua saturat Calabris culta Galeus aquis?

An Tartessus stabuli nutritor Iberi

Bætis in Hesperia te quoque lauit aqua?

An

Antea multifidum numeravit lana Timanum

Quem prius astrifero Cyllarus ore bibit?

Porro de Bætica lana. Idem lib. ix. ep. xxii.

In Tartessiacis domus est notissima terris

Qua dives placidum Corduba Betin a mat.

Vellera nativo pallent ubi flaua metallo

Et linit Hesperium bractea viua pecus.

Scilicet ob rutilum, siue aureum lanæ colorem natium. Hinc natiui lanarum colores in vestibus seruati, & celebrati. Quorum plura genera fuisse idem Plinius ostendit, vt etiam aliquibus nomina desint. *Hispania*, inquit, *nigri velleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes, Cani: Asia rutili, quas Erythreas vocant: Canussum fului: & Tarentum sua pulliginis.* Hinc tot in lacernis præcipuè, alijs què vestibus, (si togam, ac tunicam demas, quæ albæ gestabantur) colores fluxere, ab varietate scilicet lanarum earum què nativo colore, aliquando etiam ab infectu.

Notat præterea Plinius. *Istria, ac Liburniae lanam pilo propiorcm, quam lana, & ideo pexis vestibus alienam, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Pexas vestes fuisse, in quibus ob villorum densitatem nec stamen, nec trama appareret, alijs animaduersum scio. Tales omnes recentes vestes fuere. Martialis.

Pexatus pulchrè rides mea Zoile trita.

Idem lib. i. epigr. xliv.

Emi seu puerum, togamue pexam.

Et lib. iii. ep. xxxvi. tritam pexæ opponit.

Hoc merui Fabiane toga, tritaque, meaque.

Vnde in tela araneorum *pexitatem* a Plinio dici villosam quandam in ea, & lanuginosam filorum naturam quæ in rara earum textura non perinde appareat vt in densa notauit Turnebus lib. v. cap. xiv. Nam vestes obsoletæ, ac detritæ his contrariæ, in quibus scilicet vellere attrito, & defloccato, filorum textura apparebat; Idem lib. i. v. ep. xxxiv.

Sordida cum tibi sit verum tamen Attale dicit,

Quisquis te niueam dicit habere togam,

Vbi

Vbi niuea tenuis est, & detrita. lib. ix. ep. i. de toga Partheniana.

Nunc anus, & tremulo vix accipienda tribuli;

Quam possis niueam dicere iure tuo.

Tales togas *decutes*, siue *decotes* Festo dici censet Lipsius in Electis. Quia igitur lana illa Istrica, & Liburnica sine villis fuit, & pilo propior, iure alienam pexis vestibus dixit Plinius atque ex ea scutulatam vestem confici in Lusitania; Nam cum scutulæ in vestibus quadraturæ essent ad instar plagarum quibus retia distinguuntur, contextæ, ex lana villosa haudquaquam texi poterant huiusmodi scutulæ quod villorū densitate textura, & artificium operiebatur, secus in lana minime villosa, & pilo proprio, ut in Liburnica, ubi scutulatus textus non impredientibus villis apparebat. Similem Istricæ, ac Lyburnicæ lanam circa Piscenas provincie Narbonensis, in Aegypto provenire subijcit Plinius, ex qua vestis detrita usu tingitur, rursusque ævo durat. Vbi frustra *tegitur*, vel *pingitur*, in ferciunt correctores: Nam *tingitur* rectum est. Vestimenta communi lana confecta usu attrita defloccantur, villosque cum eolore amittunt, nec renouari possunt etiam si denuo singantur, nam delapsis villis cum stamine subtemen apparet. At vestes lana Istrica, vel Aegyptia contextæ, quæ pilo propior est postquam usu obsoleuere, colorem quidē amittunt, quem si tingantur, recipiunt denuo, & interpolantur, nouæque videntur, nihil enim præter colorem amittunt, quia cum villis careant, & veteres, & recentes filorum texturam ostentant: secus in reliquis pexis ubi detrita semel fila reparari non possunt. Hic est sensus verborum Plinij. Quare non semper vestis pexæ trita oponitur, id est vetus, ac detrita, sed recens sine villis, quales ex lana de qua diximus contexebatur, eaque, *rasa* appellabatur, qualisque ut plurimum *serica*, quæ sine villis, & minime pexa: eaque scutulatæ texturæ aptior, ut ait Plinius; Hincquē existimo luuenalem utrumquē coniunxisse Sat. i i.

Coerulea indatus scutulata, aut galbana rasa.

Rasæ etiam togæ meminit Martial. lib. ii. ep. lxxxv. quæ ætati aptiorem fuisse indicat.

Vimine

Vimine clausa leui ninea custodia cocta

Hoc tibi Saturni tempore munus erit.

Dona quod aestatis misit tibi mense Decembri

Si quereris, rasam tu mihi mitte togam.

Alibi videtur leuem togam appellare. lib. vii. lxxxv.

Nulla venit a me

Argenti tibi libra pulsulati

Nec leuis toga, nec leues lacerna.

Nisi tenui filo intelligat, & ideo pretiosam. Nam & ab ipsa lana, & a textura togæ aliæ alijs pretiosiores fuerunt. Quidius de arte lib. iii.

Sed vitate viros cultum formamque professos

Quique suas ponunt in statione comas.

Nec toga decipiat filo tenuissima.

Qualis illa Martialis lib. x. lxxiii.

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius viri

Vellet Macenas Casarianus eques.

Hoc est ex lana tenui ac molli textura, quæ tamen vestes mulieribus aptiores visæ. Quo respexit Cicero. *Velis amictos non togis.* & Varro in Modio. *Istorum vitrea toga ostentant tunica clauos.* Contra toga pinguis dicebatur quæ crassiori filo compacta erat. Suetonius Augusto. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, & subucula thorace laneo, & faminalibus, & tibi alibus muniebatur.* Horatius lib. i. Sat. iii.

Concha salis puri, & toga qua defendere frigus

Quamuis crassa queat.

Lana coacta. Plinius uno capite non semel correctus,

& explicatus. Cap. xviii.

Sed quoniam in lanarum mentione versamur, curæ pretium fuerit Pliniani loci eodem capite miserè affecti curationem tentare. Postquam lanas recensuisset, ex quibus vestes texebantur, addit; *Lana, & per se coacta vestem faciunt, & si addatur acetum etiam ferro resistunt: imò vero etiam ignibus nouissimo suis purgamento: quippe alienis polientium extracta in tor-*
menti

menti usum veniunt, Galliarum ut arbitror inuento, certè Gallicis bodie nominibus discernitur. Nos penè adollescentes, ahenis polientium extracta, legendum videramus, & gauisi sumus cum eandem coniecturam apud doctissimum Gelenium inuenimus. Verum tetigit ille vulnus, non sanauit. Sic enim locus ille interpungendus est, & si addatur acetum, etiam ferro resistunt, imò vero etiam ignibus; nouissimo sui purgamento ahenis coquentium extracta in tomenti usum veniunt, Quæ enim ratio illa erat, quod ignibus resisterent lanæ quia extractæ ahenis venirent in usum tomenti? Numquid tomenta igni resistunt? Duplex lanarum qualitas Plinio recensetur; altera, quod coactæ addito aceto ferro, & ignibus resistant: altera, quod earum purgamentum extractū ahenis coquentium (hoc malui; quam polientium, secutus veteres codices) ad culcitas inferciendas adhiberetur. Hoc est venire in usum tomenti; Tomentum quippe culcitæ factum fuit, vt rectè Gelenius; Festus culcita, quod tomento inculcatur appellata. Martialis

Culcita tomento quod viduata suo.

Isid. lib. ix. cap. xxv i. Culcita vocantur quod calcentur, idest farciantur pluma, siue tomento. Id innentum Galliarum existimat Plinius, quia tomentū tunc Gallicis nominibus discerneretur. Nam lib. xix. cap. i. de lino. Nullum est candidius, lanæ similis: sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent, Galliarum hoc, & tomenta pariter inuentum, Italiæ quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.

Quæ sequuntur verba, eadem prauâ interpunctione pessimè habent. Nec facile dixerim, quæ id ætate ceperit; Antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc incastris gauisape; Quid hoc monstri est? eadem res fuit stramentitius torus, & gauisape? Nihil minus. At Plinius nescire sequando ceperint tomenta e lana fieri, quia apud antiquos non tomenta siue culcitæ in usu erant, sed torus stramentitius, qualis adhuc in castris ætate Plinij retinebatur. Nihil igitur adhuc locum gauisape. Postquam in vrbe in locum lecti stramentitij tomentum venerat, inrepere tamen in castra culcitæ, siue tomentum non potuit, in quibus veterem e stramento torū

H

non

non retinere nimis delicatum visum est, & præter disciplinam militarem. Ne longum faciam. Verbum illud *gausape* ad sequentia spectat, quæ sic concinnanda sunt. *Gausapa patris mei memoria cepere, amphimalla nostra, sicut etiam villosa ventralia*. Ignorare se dicit Plinius, quando lanæ in usum tomenti venerint, quod apud antiquos e stramento torus esset. Atqui memoria patris sui factum, ut *gausapæ* in usu esse ceperint, sicut ætate sua, & *amphimalla*, & *ventralia villosa* in usum venerint. *Gausapæ vestes villosæ ad instar tapetium*. *Amphimalla* autem, siue ἀμφιμάλλοι χιτῶνες vestes utrinque villosæ; *Ventralia* demum vestimenta conregendo ventri, quæ fortasse eadem cum semicinctijs. Plinius M.S. in Bibliotheca Ambrosiana eandem prorsus interpunctionem præfert, licet in verbo *gausape* corruptus sit, quod etiam ab altero M.S. deest. Sic enim ibi legitur. *Qualiter iam nunc in castris. Causa patris mei memoria cepere, amphimalia nostra*.

Nihil igitur *gausape* adtorum stramentitium, nihil ad tomentum. Ad Plinium intelligendum non parum facit Martialis, qui quid sit tomentum explicat lib. xiv. *Tomentum Lingonicum*.

*Oppressa nimium vicina est fascia pluma
Vellera Lingonicis accipe raso sagis.*

Quo loco intelligimus, quare Plinius putarit inuentum tomenti Gallorum esse, & Gallico vocabulo discerni. Nam aliud erat tomentum *Lingonicum*, idque propriè tomentum, quod ex lana Gallicis sagis derasa cogebatur; Aliud minus propriè, quod *Circense* dicebatur, idque ex arundine concisa, iuncoque palustri inferciebatur, cuius usus in Circensibus fuit. Idem titulo *Tomentum Circense*.

*Tomentum concisa palus Circense vocatur
Hac pro Lingonico stramina pauper cmit.*

Vbi *Lingonicum* simpliciter pro tomento usurpat. Qualis autem fuerit torus ille Plinij stramentitius ex eodem discas, titulo. *Fanum*.

*Fraudata tumeat facilis tibi culcita pluma
Non venit ad duros pallida cura toros*

Iuriskon-

Iuriconsultus lib. 111. de legatis. Tomentum cognominabatur Circense ex arundinibus concisis factum, idque stramentum habebatur plebeiorum. Seneca de vita beata. Nihilominus miserius ero, si lassæ cervix mea in manipulo feni acquiescat: si super Circense tomentum, per sarcinas veteras lintei affluens incubabo.

Non eadem tamen ratio conficiendi tomenti Plinio, & Martiali. Ille ex purgamento lanarum coctarum coactum vult: hic ex lana Lingonicis sagis derafa. Etiam ex pilis hircorum confecta tomenta notat Philargyrius ad illud Georg. III.

*Nec minus interea barbas incanaque manta
Cinyphij tondent hirci, setasque comantes
Vsum in castrorum.*

In vsum castrorum, inquit, quod inde tomenta fiant, itemque cilia. Ut ut sit, non est præter rem quod adijcit Plinius, cum hæc scriberet, tunicam laticlaviam in gausapæ modum texti primum ceptam. Reliquas tunicas ante Plinium in gausapæ modum textas id est villosas, & pilis hirtas crediderim, demum etiã laticlaviam, in qua fortasse maius artificium fuit, ne scilicet clavi purpurei villorum densitate tegerentur. Sed quid Ventralia esse dicemus apud Plinium? Gausapæ patris mei memoria capere amphimalla nostra, sicut villosa etiam ventralia. Glossæ Ventræle Κοιλιοδιδυμος, φολεῶδα. Iuriconsultis Zona, crumena, quam, & fundum & profundum vocauerunt, ut Cuiacius cap. xxvi 1. lib. x. Obseru. Ita Alciatus lib. 1. Parg. cap. xi. illud Callistrati. Pannicularia bona damnatorum esse, quæ damnatus habet, & modici sunt pretij, promiscuique usus qualis est vestis quæ fuerit indutus, aut nummuli inueterales quos victus sui causa in promptu habuerit. Nec debent, inquit, Præsides pati, ut commentarienses ea pecunia abutantur, sed debet seruari ad ea quæ iure Præsidium solent erogari, ut puta carciaticum (carceraticum) quibusdam officialibus inde subscribere. Illud inquam inueterales recte corrigit in ventrali, intelligitque de his pecunijs quas in facciperio habent, quod insitum inest in semicinctij plagula, quam ante ventrem gerunt. Itaque horum sententia ventrale nihil aliud fuit, quam crumena, siue zona inquam

nummi condebantur. Sed quid opus erat ea villosa facere? Quare existimauerim fuisse potius vestimentum breue, quod ad instar thoracis muniendo ventri tunicę subijceretur, quod frigoris causa ætate Plinij etiam villosum fieri ceperit; In eo sicut in zona pecuniam circumlatam.

Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius defensus. Cap. XIX.

Tardè admodum, & non nisi sub Imperatoribus serica vestis Romanis cognita. Eam a Seribus Indiæ populis vnde aduehebatur, appellatam conuenit. Ouidius Amorum 1. eleg. xiv.

*Quid quod erant tennes, & quos ornare timeres
Vela colorati qualia Seres habent?*

De qua tamen duplex veterum opinio fuit. Alij enim, inter quos Virgilius, ac Plinius, Marcellinus, nec pauci præterea existimarunt, ex arborum lanugine aqua mollitâ canitiem ab Indis depecti solitam, vnde Sericum conficeretur. Plinius. *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* Reliqua scriptorum loca obuia sunt. Alij opus id bombycum esse tradiderunt, qui folijs inuolut i fila deducere sericumque conficerent. Priores secutus Lipsius ad Tacitum hoc distinxit bombycinum a serico, quod bombycinū vermiculorum opus esset, quos bombyces dicimus: sericum autem ex illa Indica lanugine confectum. Nec pauci Lipsium sequuntur. Verior tamen Salmasij opinio videtur, qui ad Tertulliani pallium ex Seruio, & alijs ostendit, etiam sericum bombycum opus fuisse, & ideo non alia re, quam loco, sericum a bombycino diuersum, quod nempe bombycinum ab Indis aduectum præstantissimum κατ' ἐξωχλὸν sericum diceretur: bombycinum autem appellatum, quod in Insula Coa conficeretur.

Duplex autem bombycinum statuere videtur Plinius Corum, & Assyrium, & hoc quidem pretiosius: ait enim cap. xxiii. loquens de Coa bombyce. *Nec pudit has vestes usurpare etiam viros leuitatem propter astinam. In tantum a lorica gerenda*

tenda discessere mores, ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus. Hic in Plinium inclementius meaquidem sententia viri doctissimi inuēti sunt. Quasi vestes Coas ex Assyria bombyce confectas crediderit: item ab eadem bombyce Assyria quæ ceram facit bombycinum texi. Quicumque enim caput illud XXI I. perlegerit, inueniet non a bombycibus, qui ceram faciunt, bombycinum texi, sed ab alio bombycum genere, de quo Plinius Aristotelem secutus ait; Et alia horum origo e grandiore vermiculo gemina sui generis protendente cornua eruca fit, deinde, quod vocatur bombylis, ex eo necydalus, ex hoc in sex mensibus bombyx. Duplex ergo Assyriorum bombycum species statuitur Plinio, altera quæ maior vespis, crabronibus, & fucis, nidos e luto, cerasque facit, altera de qua dictum est; Atque hi bombyces, non illi, qui ceras faciunt, telas araneorum more texunt, ad vestem luxumque fœminarum, quæ bombycina dicebatur. Huius vestis bombycinæ generatim sumptæ occasione adiicit Plinius primam, quæ bombycinum texuerit, fuisse Pamphilem in Insula Coa, non tamen quod ex Assyria bombyce, quæ enim id fieri potuit, sed ex Coa, licet diuersa Coæ bombycis generatio quam sequenti capite tradit.

Quod si credidisset Plinius, Pamphilem ex bombyce Assyria texuisse, nullū discrimen fuisset inter Assyriam, & Coam: nam eadem vestis fuisset Assyria, quia ex Assyria bombyce, & Coa, quia in Insula Coa, a Coa muliere pertexta. *Prima Pamphile bombycum telas redordiri, rursuque texere inuenit. Ita veteres codices habere docuit Gelenius non retorquere; Ipse Plinius ubi de Seribus loquitur, idem verbum redordiendi usurpat. Seres canitio silvarum nobiles perfusam aqua depeccantes frondium canitiem, unde geminus fœminis nostris labor redordiendi fila, rursuque texendi: quod eleganter positum; bombyces dum telam suam conficiunt ordiuntur fila id est stamina deducunt, texuntque tramam licijs neccentes, fœminę ad texendam vestem iterum ordiuntur fila, iterumque texunt.*

Ceterum tam serici, quam vtriusque bombycinę vestis, hoc proprium fuit, ut quod dixerunt veteres, corpora denudarent.

rent . De serico Plinius ; *Tam multiplici opere , tam longinquo orbe petitur , ut in publico matrona transluceat . Et Seneca : Video sericas vestes , si vestes vocanda sunt , in quibus nihil est , quo defendi corpus , aut denique pudor possit : quibus sumptis mulier parum liquido nudam se non esse iurabit . Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur ut matrona ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quam in publico ostendat . Simile est illud apud Senecæ patrem in controuersijs lib. 11. Infelices ancillarum greges laborant , ut adultera tenui veste perspicua sit : eo nihil in corpore uxoris suæ , plus maritus , quam quilibet alienus , peregrinusque agnouerit .*

De Coa , quæ etiam a viris gestabatur , Horatius .

Cois tibi penè videre est

Vt nudam .

Multo magis de Assyria , quam nondum ausos viros sua ætate gestare tradit Plinius . A pretio igitur , aut a ratione texendi diuersitas petenda fuit .

Porro aliquod discrimen inter Assyriam bombycem , & sericum Indicum fuisse apparet , licet vtrunque translucens fæminas denudaret , quod si res eadem fuisset , dixisset Plinius , *serico adhuc faminis cedimus* , quod ab alieno orbe peti-
tum vult , ut fæmina in publico transluceret . Atqui Plinium pro Assyria bombyce intellexisse sericum contendunt , immerito ; Nam Plinius sericum non fieri ex bombyce credidit , sed ex pexa arborum lanugine . Præterea ætate Plinij viri Assyria bombyce abstinebant , & tamen ante eius tempora serica vestis a viris gestata . Tacitus de Tiberij temporibus . *Promiscuas viris , & feminis vestes* . Et tamen ante decretum fuerat . *Ne vestis serica viros fedaret* . Ex quo apparet , præstantiorem bombycinam vestem Assyriam fuisse , siue maioris luxus , ut pote quam gestare viros puderet , quibus serica usurpata . Quare non est tam absurdum , bombyces etiam in Assyria prouenisse , ut in Insula Coa , licet non constet vnde hoc Plinius acceperit . Nec ea cum serica , ut dicebam , confundenda est . Certe Assyria eodem tempore & serica Romæ in usu erat , & de vtraque distinctè meminit Plinius . Quod li

ex

ex India aduecta fuisset, non eam bombycem appellasset, qui nullum bombycum opus in serico texendo credidit, sed solum lanuginem.

Vestis bombycina : serica : subserica : mulstitia.

Cap. XX.

Bombycinæ vestis mentio frequentior, quam sericæ apud auctores occurrit, quod rarus sericæ vsus, atque ex alieno orbe petitus, commodius bombycina subueheretur. Quamquam si verum est, quod de Cæsare tradit Dio lib. XLIII. ludis theatrum velis sericis contexisse, non tanta debuit tunc esse serici penuria. Scio de subserico Dionem, Tacitum, & reliquos, qui serici meminerint, capiendos doctis viri animaduersum quod apud Spartianum dicatur Heliogabalus primas Romanorum sericam vestem induisse, idest holosericam, cum ante subserica in vsu esset, in qua stamen ex lino, subtemen sericum erat. De holoserica. Vopiscus in Aureliano *Vestem holosericam neque ipse in vestiario habuit, neque alteri utendam dedit. Et cum ab eo vxor sua peteret, ut unico pallio blatteo serico vteretur, ille respondit Absit ut auro fila pensentur. Libra enim auri, tunc libra serici fuit.* Distinguit tamen sericum a subserico Lampridius in Alexandro. *Vestes sericas ipse raras habuit, holosericas numquam induit, subsericam numquam donauit.* Nisi eandem vestem modo sericam, modo subsericam appellat, ut eam raro adhibuerit Alexander, alijs numquam donauerit: sed fuisse eam vestem inusu promiscuo sub Heliogabalo notauerat: quidquid sit magna serici huius, siue subserici copia debuit esse, quæ Theatro contegendo satis esset. Sed id verum sericum, siue holosericum, fuisse videtur indicare Dio. τὸτο δ', inquit, ὑφασμα χλωδὸς βαρβάρου ὄσιν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνου, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐς ξυφλὴν τῶν πάντων γυναικῶν περιττω ἰσχυροίτηται. Sericum quo Theatrum Caesar velauit, fuit textura barbarica luxuria ad superuacuum luxum Romanarum mulierum aduecta. Idem lib. LIX. de Caligula. καὶ ἐπ' αὐτῆς χλαμύδα σπρικὴν ἀλεργῇ πίινδου. Chlamydem sericam purpurei coloris induit, & paulo

Io infra. Ἄλλως δὲ δι' ἑνὸς τῆς σερικῆς, καὶ ἐν τῇ νικητικῇ σκελῇ αἰσιν πάλιν
 δι' ἱδυροειδῶν. *Vt plurimum in serico vestitu, aut triumphali orna-*
tu in publico versabatur.

Sed tam subsericæ, quam sericæ vestis, id proprium fuit,
 quod, & bombycinæ, vt transluceret, hominesque nudaret.
 Iuuenal. Sat. 11.

*Acer, & indomitus libertatisque magister,
 Cresce pelluces.*

Lipsius de Coa, siue serica toga intelligi vult. Alij de Coa
 tantum, nec de serica capi posse Iuvenalem, quæ tantum a
 fæminis tunc gestata, cum Coa etiam viris in vsu, vt ait Plinius.
 Ego de serica, & quidem muliebri locutum poëtam censeo.
 Nam si ætate Plinij, id est, aliquot annis ante Iuvenalem Coa
 vestis viris promiscuè gestata, labentibus, in deterius mori-
 bus, non erat quod poëta Cælum terræ misceret, si Creticus
 veste Coa incessisset. Hoc enim tolerabile iam fecerat vsus.
 Atqui hoc tamquam infanum, ac fœdissimum exagitat.

— *Sed Iulius ardet,*

Aestuo: nudus agas, minus est infania turpis.

Mox.

Fædius hoc aliquid quandoque audebis amictu.

Præterea ait Satiricus futurum fuisse, vt meretrices talem
 togam recusarent, si damnatæ essent.

— *Est macha Fabulla*

Damnetur si vis etiam Carfinia, talem

Non sumet damnata togam.

Non ergo vestis illa Coa fuit, quæ multis ante annis me-
 retricibus familiaris. Horatius.

Cois tibi panè videre est

Vt nudam.

Quare non togam Coam, siue bombycinam damnauit A-
 quinas poeta, quæ multo ante gestabatur a viris, sed sericam,
 & muliebrem.

Et ideo infrà eam vestem, *multitia*, appellat, quæ ab eo-
 dem fæminis adscribuntur.

Humida suspectis referens multitiarugis.

Quam-

Quamquam non ignorem, multitiarum virilium mentionem a Vopisco fieri; sed quod additur, *virilium*, denotat propriè multitia muliebria vestimenta fuisse, & secutis temporibus a viris usurpata, ut & vestes holosericæ.

Eius vocis originem me fateor ignorare. Nam quod alij quasi multicia dicunt, & polymita intelligunt, præter verbi nouitatem, apud Iuvenalem sermo est de toga, quam albam fuisse constat, non filorum varietate intextam. Qui autem multicia a multum iciendo deducunt, quasi vestimenta multum icta, & percussa, præter idem vitium nouitatis, potius rei ipsi contrarium adducere videntur; Nam vestes multum ictæ, & bene textoris pectine percussæ, densiores sunt, minusquè pellucet; quo magis enim trama stamini connectitur, fila spissantur densius, minusque per ea corpora apparent.

In illo quoque hæere me non abnuerim, an de bombycinis togis capiendus Cicero sit, cum de Catilinæ socijs loquitur; *manicatis, ac talaribus tunicis, velis amictos, non togis*. Imò an Varro apud Nonium easdem intellexerit, cum ait. *Istorum vitrea togæ ostentant tunica clauos*. Nam bombycinas non multo ante Plinium a viris usurpatas vidimus: Silanæ, ut omnia tunc vestimenta, nescio an tales pellucidæ vestes, & ut ait Varro, *vitrea*, ex lana confici potuerint: nisi sericas fuisse dicamus, & de subsericis intelligamus, qualia Cæsariani Theatri vela fuisse supra tetigimus.

Nequè illud omittendum, quomodo hæ vitreæ togæ tunica clauos ostentarint, quasi vero communi toga clauus purpurei tegerentur, neque apparerent per densum vestimentum: cum tamen certum sit, clavis hisce Curiam ab reliquis ordinibus distinctam, quod fieri non potuisset, si latuissent. Fortasse igitur, cum plures in tunica clauus essent, & in toga communi duo tantum, aut tres apparerent, quæ ad pectus toga patebat, & brachium dextrum exeri solitum diximus, togis vitreis, ac pellucidis pectus denudantibus omnes apparere, & in oculos incurrerunt.

Toga color. Candidati. Cap. XXI.

TOgæ communis colorem album fuisse, satis doctissimus Manutius ostendit, & eum secutus magni nominis Criticus, qui ne Manutium quidem nominat, cui omnia ferè in hac disputatione debet. Neque hic ego congerendo scriptorum loca, quibus id probetur, lectoris otio abutar, cum vel mediocriter eruditi id ignorare non possint, & facile sit ipsum Manutium consulere.

Duo tamen sunt, quæ huic sententiæ refragari videntur; Alterum, si omnes vulgo albâ togâ Romani vsti, cur qui honores petebant, candidati dicti? Alterum, quod diebus Festis, & lætitiæ causa albatî Romani incedebant. Nuperus Milonianæ enarrator ait, *Magistratum petentes nihil habuisse in vestimentis præter album, & ideo candidatos vocatos: quia nempe sine tunicis essent, in quibus clavi purpurei, vel quod tunica ipsa tota purpurea essent. Ita petitores, vel deposuisse tunicas purpureas, vel saltem clavos, & ideo candidatos dictos. Quæ ratio nihili est. Nam tunicas non fuisse purpureas, infra vincam: & clavos purpureos in petitione depositos, falsum est: & si verum esset, id modò in Senatu, & Equite locum habuisset, quid ij, quibus nullum clavi ius fuit? Quid plura? Depositæ tunicas in petitione consentiant auctores non quod purpureæ, aut purpura illuminatæ, sed ut aperto pectore, honesta vulnera petitionem commendarent. Alij ne pecunia occultaretur emendis flagitiosè suffragijs factum putant, quod refutat Plutarchus in Coriolano.*

Melius ergo Lipsius, qui inter albam, & candidam togam distinguit, quod alba natiuo lanæ colore esset: candida addita creta fieret. Idquæ ex Livio, & Isidoro. Ille lib. IV. *Placet, tollenda ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret*, Isidorus, *Est toga addito quodam creta genere candidior.*

Etiam Manutius aliud fuisse candidum, aliud album docuerat: esse autem in colore candido splendorem quandam, qui

qui non est in albo: itaque candidam niuem propriè dici, pallorem autem album, non candidum, licet aliquando confundantur: vt cum Gellius lib. I I I. tradit. *Scipionem die dicta, neque barbam defuisse radere, neque non candida veste vi.* vbi candidum, pro albo vsurpatur, Et Liu. Dec. v. lib. v. *Legati Rhodiorum, cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulantes decebat.* Huic mox opponit sordidam. *Et si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant.* Infra. *Extemplo veste sordida sumpta, domos principum cum precibus, ac lachrimis circumibant.* Vt & apud Martialem.

Cum plebs, ac minor ordo, maximusque

Sancto cum duce candidus federet.

Addita ergo creta, vt ait Isidorus, candidior toga fiebat. Illud tamen difficultate non caret, quod in omni togarum lotione adhibebatur creta, nec ars fullonia sine creta fuit, Titinnius apud Nonium.

Terra hæc est, non aqua,

Vbi tu solitus argutarier pedibus,

Cretam dum compefcis, vestimentaue lauas.

Et Plinius lib. xxxv. cap. xvi. vbi de generibus Cretæ loquitur. *Ergo ordo hic est: primum abluitur vestis sarda, dein sulphure suffitur; mox desquamatur Cimolia, quæ est coloris veri.* Hæc autem & sarda cretæ species fuere. Ex his apparet, omni togæ adhibitam cretam fuisse. Fortasse ergo communi togæ abluendæ creta adhibebatur: at togæ petitorum iam lotæ, creta superinducebatur, vt candesceret magis, ac poliretur. Certè Plinius Cimoliam cretam abluendis vestibus in vsu fuisse scribit: *Vmbricam autem, quæ, & saxum vocabatur, non nisi poliendis vestibus, assumi solitam.* Illud etiam addere possumus, togas petitorum, vt candidæ fierent, postquam Umbrica expolitæ essent, prælo subiectas fuisse, vt nitescerent, splendoremque illum acquirerent, quem coloris candidi proprium esse diximus: & ideo togam candidam, *λαμπράν* Polybio dici, cum nempe a prælo, & a creta splenderet. Talis toga splendens dicitur Senecæ, epist. v. *Non splendeat toga, ne sordeat quidem.* Quod Lipsius

explicat, nitidam, recenter lotam, & pexam. Sed tales erant quæ minime sorderent, nitidæ scilicet, & recenter lotæ. Atqui Seneca non vult splendentem, & sine sordibus opat. Ergo *splendens* est a præli pressura. Vt alibi Lipsius recte illud eiusdem Senecæ de tranquillitate cap. 1. *Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus pressa.* Pondera scilicet, ac præla vestem splendere cogebant. Huc spectat locus Martialis, quem Lipsius adduxit.

Sic tua suppositis pellucent præla lacernis,

Et micat innumeris arcula synthefibus.

Et Ammianus lib. xxvi 11. *Solutis pressorjjs, vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant.* Quod verò Lipsius subiicit; ideo suppositas prælis vestes, non solum vt niterent, sed etiam vt pexæ essent, credibile non est. Nam vestium pexitas non à prælo, sed à lana recenti, aut ab artificio erat, cum crinacei cute polirentur. De quo iam multa viri docti disputarunt.

Ceterum quod ait Lipsius, communes togas natio tantum lanæ colore albas fuisse, falsum esse ex Plinio ostendimus, qui artis fulloniæ cretam præcipuam facit. Quod nec ipse negare potest, nam explicans illud Plauti in Aulularia.

Qui vestitu, & creta se occultant, & sedent quasi sint frugi; homines designari ait tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non esset, tamen, vt nitidi apparerent, sub dies ludorum togulam suam incretabant; vel seruos, qui vt liberos mentirentur, fortasse cretam addebant in vestem, vt in cauea fallerent. Si ergo sola creta candida vestis fiebat, & isti candidati fuere extra honorum petitionem. Quare vt diximus, vestis peritorum candida fuit; Cimoliâ primum, vt reliquæ vestes abluta, deinde Vmbriçâ, siue saxo expolita, tum prælo splendere iussa.

Ceterum Marcilius ad illud Persij,

Quem ducit hiantem.

Cretata ambitio.

Notat, ideo cretam togis adhibitam, vt rigidæ essent, tabularum, siue tiliarum capaces, quòd esse non potest; difficilius enim plicæ, ac rugæ in veste durata, quam in molli.

&

& flexibili finguntur. Deinde cum omnes togæ plicas, rugasque haberent, si ad hoc cretabantur, togæ omnes candidæ fuissent. Idem perperam locum Tertulliani accipit. *Rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet*, legit, porpicebus *πρόπριξις*, fibulis, quasi vllus ibi fibulæ vsus esse potuerit. Sed de hoc alias.

Albus color letitia causa adhibitus. Albati.

Cap. XXII.

Alterum, quo communes togas non fuisse albo colore, ostendi poterat, illud erat, quod Romani diebus festis, ac solemnibus albati incedebant, præcipue die natali; idque non scriptoribus notatum esset, si reliquo tempore in alba veste fuissent. Horat.

Ille repotia, natales aliosque dierum

Festos albatu celebrat.

Ovidius Trist. lib. III. eleg. XIII.

Scilicet expectas solitum tibi moris honorem.

Pendeat ex humeris vestis ut alba meis?

Et lib. v. El. v. de Natali vxoris.

Quaque semel toto vestis mihi sumitur anno:

Sumatur fatis discolor alba meis.

Et Persius.

— *Quamuis te albata rogarit.*

Vbi vetus Interpres, *Albata autem festiua, aut certe albata pura, & vitæ carens*. Idem ad illud:

Et natalitia tandem cum sardonyche albus. Ad hoc recitaturus, inquit, ornatus, & festiuus incedebat; Albus, aut festiua veste indutus, aut recitandi pauore confectus. Etiam Dio in aduentu Teridatis Romæ impletum fuisse tradit forum: mediam eius partem a plebe albata, & laureata: alteram a militibus armorum nitore fulgentibus.

Lipsius hoc pacto nodum soluit, quod Romani diebus festis, lætisque recentes togas sumerent, & vsu nondum sordidas, atque obsoletas. Sed quæ fieri potuit, ut cum sæpè festi

festi dies, & publica lætitia occurreret, pauperes, & tenuiores, quibus vix vna togula erat, recentes togas sumerent, ac mutarent, vt in aduentu Teridatis alba plebs in cessit?

Fuit cum existimarem, quod loca, quæ a Lipſio afferuntur, sint Scriptorum Augustæi æui, quo scilicet iam togæ in desuetudinem abierant, & in locum lacernæ successerant, pulli, aut rufi coloris: diebus festis, ac solemnibus sumptas esse ab omnibus togas, quæ albæ, & ideo albatos dictos, easque ferè recentes, quod rarò admodum ferrentur. Firmabam coniecturam meam argumento, quo Manutius togas communes albi coloris fuisse ostendit. Arguit Cicero Vatinium, quod in publico epulo Q. Arrij accubuerit cum toga pulla, cum tòt hominum millia accumberent, ipse epuli Dominus Q. Arrij albatus esset. Cum ergo ad epulum publicum funebre, non propinqui tantum, aut amici inuiterentur, sed populus vniuersus, in quo propemodum ait Manutius innumerabiles erant sic a re domestica imparati, vt vestitum epuli gratia mutare non possent, verisimile non est, albam togam eos pro tempore sumplisse, vt mox epulo finito aliam induerent. Ita credibile non est, vniuersum populum potuisse ad quodlibet epulum, festasque dapes, recentes togas afferre, quas finito epulo alijs mutarent. Quod si quis contendat, ætate Ciceronis togas in vsu promiscuo fuisse, & hac ratione omnes albatos: facile erit reponere, Arrium licet in toga communi, albatum, ad distinctionem Vatinij, qui pullatus.

Hæc olim, nec me huius sententiæ pœnitet. Simplicius tamen fuerit si dixerimus, diebus festis, ac publica lætitia, togas non novas, aut recentes sumptas (quæ enim hoc fieri ab omnibus potuit?) sed lotas, & a fullone recentes. Id enim facile fuit etiam tenuioribus togulæ sordes demere, opeque fullonis eandem interpolare, pristinoque candori reddere. Id nunc etiam vulgus vsurpat, vt festis diebus interiores lineas recenter lotas induant.

Nec indecorum modò fuit togas sic sæpè lotas diebus festis adhibere, vt etiam inter munera clientibus mitterentur.

cur, Marcial. lib. x. xi.

Donavi tamen, inquis, amico millia. quinque,

Et lotam, ut multum, terque quaterque togam.

Idest candidam, & pænè nouam. Et hæc de albatis, & candidatis.

Pullus color in luctu. Atrati. An idem a matronis

vsurpatus. Cap. XXIII.

Romanos in luctu atratos fuisse, hoc est nigra, siue pulla veste indutos certum est. Veterum testimonijs paginas infercire putidum. *Toga pulla* meminit Cicero in Pisoniana, *Pullatorum procerum*, Iuuenalis. Tacitus in funere Germanici *atrati* plebem, inducit. Propert. lib. iv. cl. vii.

Denique quis nostro curuum te funere vidit,

Atram quis lachrimis incaluisse togam?

Etiã Artemidorus lib. ii. cap. iix. ait, homini aegrotanti alba vestimenta in somnis visa, mortem portendere: quod mortui in albis efferrentur. Nigrum autem pallium salutem significare, quod non mortui, sed qui lugent mortuos, tali vestimento utantur.

De mulieribus ambigitur, cum alij Scriptores, eas deposita purpura, & auro, in veste lugubri fuisse dicant: Halicarnasseus, & eum securus Suidas, vestem nigram adscribat, & magna pars veterū. Varro apud Noniū de vita pop. Rom. Val. Maximus lib. i. cap. i. Appian. lib. iiii. civil. Atqui Herodianus, Statius, & Plutarchus albam vestem a foeminis in luctu usurpata tradunt, quorum verba iam a Lipsio ad Tacitum allata sunt. Et Lucanus lib. ii. de Martia a funere Hortensij Catonem priorem maritum repente.

Obsita funerea celatur purpura lana.

Idest pulla. Lipsius ita veteres in concordiam adduci posse credit, si dicatur, nigras vestes luctus proprias fuisse, itantæ Rep., albas sub Imperatoribus: quod ut non reiecerim, (quamquam fuscæ vestis in luctu matronali meminerit Apuleius) illud nullo pacto admiserim, hanc causam mutationis

tionis videri, quòd cum veteres matronæ in alba, aut nigra veste præcipue incederent, postquam crescente luxu, Galbanæ, Cerniæ, & Coloriæ inuectæ sunt, albam vestem spre- tam, vt vilem, & luctui tantum reseruatam. Hoc falsum est: nam, vt Valerius tradit lib. 11. matronæ in veteri Rep. & auro abundant, & multâ purpurâ vsæ sunt: contra sub Imperatoribus, aut interdicta purpura matronis, aut cer- tis tantum personis permessa. Corruit igitur tota coniectu- ra. Me eius mutationis causa hætenus latuit. Ceterum mirum est, verba Herodiani de matronis in veste alba funus Seueri celebrantibus, ἡλὶας ἰδὴντας λαλῶν ἀμφωνύμους, Po- litianum vertisse, *Vestibus albis exilibus induta*. Quid enim fuere hæ vestes exiles? cum vestes illæ vulgares, ac com- munes essent, siue viliores. Eadem ratione Dio lib. lvi. de Tiberij, & Drusi eius filij cultu lugubri in funere Augusti. Tiberius, filiusque eius Drusus, φαλαῖ τὸν ἀγορῶν φόρον περι- μνήσω, ἔχον. pullam togam vulgari siue communi more pa- ratam (non forensi more, vt hic interpretes,) habebant.

*Toga mensura. Toga talares. Quintilianus expli-
catus. Cap. XXIV.*

CUm toga vestimentum laxum esset, ac fusum, pro opi- bus tamen cuiusque laxiorem fuisse, aut angustiore Horatij Interpretes notarunt, ad illud.

— *Tibi paruula res est.*

Arcta decet sanum comitem toga.

Quare ille opum contemptor Cato, cum arcta toga ab eo- dem inducitur.

Quid, si quis vultu toruo ferus, & pede nudo,

Exiguæque toga simulat textore Catonem?

Pro opibus inquam, & arbitrio cuiusque, ne quis Oratio- num Ciceronis enarratori credat, qui M. Antonium quòd prætextatus decoxisset, arctiorem ceteris togam sumere de- buisse scribit, quasi id lex iuberet, & non potius necessitas cogeret. Hæ togas arctas, togulas scriptores vocarunt, qua-
les

les patronorum auaritia clientibus donabat, quarum Cice-
ro, & Martialis meminerunt. Iustam autem togæ mensu-
ram sex vlnarum fuisse ijdem Horatij Interpretes obseruant,
vbi poëta Menam libertum carpit, quod toga sex vlnarum
sacram viam metiretur. Mihi tamen verisimilius est, quod si
sex vlnarum togæ mensura fuisset, non id tamquam nouum
aut insolens Horatius notauisset. Nisi id in liberto non fe-
rendum, quod ingenuos deceret. Vt vt ea res se habeat,
antiquitus quidem toga ad calceos vsque demittebatur, vt
Græcorum pallium teste Quintiliano: idque vt fieret Plo-
tium, Nigidiumq; præcipere, qui circa illa tempora de Ora-
toris gestu scripserunt. Quo circa Plinium refutat idem
Quintilianus, qui scripserit solitum tantum Ciceronem id
facere velandarum varicum gratia, cum tamen hoc genus
amictus in statuis eorum quoq; qui post Ciceronem fuerunt,
appareret. Id tamen etiam impudentis maledicentiæ, &
exhausti pudoris vir Fufius Calenus apud Dionem semper
magnis viris iniquum obiectauit Ciceroni, quod nempe de-
missitijs vestibus ad crurū vitia velanda vteretur. lib. xxxv.

ὡς ἐδεσεν ἐποίησας, ὁ δὲνός, ὁ σοφός ὁ πολὺ πλείονι τῷ ἐλαίῳ τοῦ οἴκου
χρῶμενος, ὁ καὶ μέχρι τῶν σφυρῶν τὴν ἐσθήτα σύρων, οὐμὰ δὲ οὐχ
ὥσπερ οἱ ὀρχησαί, οἱ τὰς ποικιλίας τῶν ἐνθυμημάτων διδάσκοντες σε
τοῖς χήμασι, ἀλλ' ἵνα τὰ αἰχῇ σου τῶν σκελῶν συγκρύπτῃς. Inter-
pres. *Qui vestem usque ad talos dependentem trahis.* Rectius si
togam talarem vertisset, nam Græci, & præcipuè Plutar-
chus ἐσθήτα pro toga ponere consueuerunt. Aetate ergo
Ciceronis, & paulo post Togæ talares fuere. Talis est quā de-
dimus Tabula I. quod monumentū positū Lepido, & Munat-
io Coss. diximus anno morietis Romanæ libertatis supremo.

At Quintiliani ævo eodem teste, non vltra medium crus
porrectæ; Ait enim ipsam togam rōtundam esse debere, &
apte cæsam, aliter enim multis modis futuram enormem:
Horat. I. Serm. Sat. III. *videri possit eo quod Resficius torse to-
ga defluit.* Mox subiicit Quintil. *Pars eius prior medijs cruri-
bus aptè terminatur, posterior eadem portione, alius quam cin-
ctura.* Quæ postrema verba, fateor, me magnopere torse-

K

runt.

runt. Quomodo enim togæ pars posterior altior quam cinctura esse potuit? Fuit cum existimarem de parte ea loqui Quintilianum, quæ brachio subducta in humerum sinistrum reijciebatur, & sic ipsa cinctura altior esset, siue de illa, quæ excluso dextro brachio ab humero pariter dextro defluebat, & tamen superior cinctura erat; Sed cum Quintilianus dicat, eadem portione, ac priorem, non aliter explicari potest, quam ut medijs cruribus, quemadmodum prior terminetur, & ita quomodo cincturâ altior erit? Fortasse Quintil: ibi pro cincturâ tunicam cinctam intellexit: quod nempe tunicae Zonæ arbitrio, altiùs, submissius suspenderentur, & propterea vult togæ partem priorem, & posteriorem ita medijs cruribus terminari, ut tamen tunicae cinctæ imâ ora paulo altiores essent. Iuvant coniecturam nostram eiusdem Quintiliani verba paulo supra, vbi tunicae laticlaviæ longitudinem tradit. *Latum inquit habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior*, idest paulo longior tunicis, quæ cingebantur. Nam ut ostendam cum illuc ventum fuerit, & aliquid supra tetigimus, tunica lati clavi non cingebatur. Si ergo ibi *cinctis* ponit, pro habentibus tunicas cinctas, cur non & hîc cincturam, pro tunica cinctâ intelligamus? Si quis tamen priorem interpretationem malit, non repugnem. Vtramque trepidè, & hæsitanter posui, donec alius meliora promat.

Togam antiquis temporibus commune vestimentum fuisse tam virorum, quam feminarum. Recinium. Festus emendatus.

Toga meretricum gestamen. Ovidius, & Varro explicati. Plebs infima quandoque togata. Gladiatorum in toga producti. Cap. XXV.

PRimis Urbis temporibus tam viros, quam mulieres in toga incessisse, totamque Romanam gentem vere togatam fuisse veteres critici adnotarunt. Varro apud Nonium de Vita Pop. Rom. *Præterea quod in lecto togas ante habebant; ante enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum*
& no-

& nocturnum, & muliebre, & virile. Ex eo autem quod togas in lectis haberent antiquitus ut ait Varro perseverasse in nuptiis cum morem crediderim ut lectus toga sterneretur. Quod indicat Annobius lib. II. *Cum in matrimonia convenitis toga sternitis lectulos, & maritorum genios advocatis.* Servius I. Aeneidos ad illud *Gentemque togatam.* Bene inquit gentem, quia & sexus omnis, & conditio toga utebatur: togas autem etiam feminas habuisse Cycladum, & Recini usus ostendit. Recinus autem dicitur, quod post tergum rejicitur, quod vulgo *Mauorte* dicunt. Recinium, siue ut Festus, Recinium, commune mulierum pallium fuisse, ex his Seruij verbis collegisse viros doctissimos, miror; Nam non fuisse commune mulierum pallium, docere eos poterat Nonius, cuius verba ipsi attulerunt. Is *Ricinium* modo *palliolum breue* appellat, modò *pallium*, quo mulieres in aduersis rebus, & luctibus induchantur. *Ricinium* quod nunc *Masurtium* dicitur *palliolum famineum breue*; Varro *ραφνηνίπριον*. Nihil magis dicere muliebre, quam de muliebri ricinio palliolum simplex. Idem de Vita Pop. Rom. lib. I. *Ex quo mulieres in aduersis rebus, ac luctibus cum omnem vestitum delicatescentem, ac luxuriosum postea infrequentum ponunt, ricinia sumunt.* Nihil igitur opus distinctione, aut correctione, nam si palliolum, in pallium mutetur perit sententia Nonij qui ricinium palliolum esse dicit, idque Varronis auctoritate confirmat.

Non ergo commune pallium Ricinium fuit. Imò ætate Festi quid ea vox significaret, non plane constabat, ait enim *Ricinium* omne vestimentum quadratum ij qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt; Alij virilem togam, quæ mulieres utebantur *prætextam clauo purpureo*. In V.C. est *Vir toga*; Vnde de *Virilem togam* quidam fecere, malè, nec rectius qui *vel togam* reposuerunt; Hoc enim modo idem esset pallium & toga, quadratum, & rotundum. Neque attinet dicere, ideo quadratum, quia apertum: togam autem, quia ut toga rejiceretur, alioqui omnia pallia quæ rejici in humerum poterant, togæ etiam dici potuissent.

Sed non constabat quid esset proprie Ricinium, & pro-

pterea alij quadratum vestimentum fuisse dixere; alij rotundum: qui duodecim interpretati sunt pallium quadratum explicarunt: contra alij togam muliebre; Quare legendum *Alij togam qua mulieres utebantur*. Nec displicet Lipsij coniectura qui Ver: legit idest. *Verrius Flaccus togam esse vult*. In hac opinione fuit Seruius, Recinium, fuisse togam, vel togæ simile, nam ex eo, & ex cyladum, quæ rotundæ erant, vsu a mulieribus togas olim gestatas contendit. Quod si Recinium commune pallium fuisset, frustra ex vsu pallij togæ vsus demonstrasset. Fuerit sane Rica eadem cum palliolo, & capitis integumento, dummodo Recinium commune mulierum pallium non fuerit, quod nempe stolæ iniiciebatur;

Sed ut vnde Recinij causa digressi sumus, redeamus (nam de Mauortio, siue Mauorte egregie iidem viri doctissimi disputarunt) Toga antiquis temporibus commune viris, ac mulieribus vestimentum fuit. Hoc etiam Asconius Pædianus testatus est pro Scaurō. *Toga inquit communis habitus fuit, & marium, & feminarum: sed prætexta honestorum, toga viliorum, quod etiam circa fœminas seruabatur*. Verum non satis mirari possum, aut intelligere, quomodo prætexta esset honestiorum, toga viliorum. Nam præter magistratus, & Sacerdotes, puerilemque ætatem nulli ius prætextæ fuisse constat, & reliqui etiam honestiores in togâ purâ incessere. Asconium quidem ætate Tiberij vixisse certum est, & ideo vsus prætextæ non ignorasse. Forte igitur hoc ex glossemate est, a quo deceptus Nonius qui *Prætexta*, inquit, *insigne Romanum, quod supra tunicas honorati quique sumunt*.

Hoc quidem in mulieribus verum esse potuisse credo, ut nempe quo tempore toga communis utriusque sexui erat, honestiores matronæ in toga prætexta incederent. Festus *Togam, qua mulieres utebantur prætextam clauo aureo*. Sed de viris tota vetustas negat. Postquam togam deposuere matronæ, ea solis viris remansit, sed temporum mutatione etiam fœminis probrois quæque quæstum corpore tolerarent.

rent. Has enim togatas incessisse abunde Manutius ostendit quem non pauci, sed præcipuè summus Iurisperitus in selectis Antiquitatibus aduocarunt. Acron ad illud *Peccesue togata. Matrona, qua maritis ob adulterium repudiabantur, togam accipiebant sublata stola propter ignominiam. Toga autem meretrici apta, ita enim proflare solebant cum togis puella, ut discernerentur a matronis. Quamquam in sacrificijs etiam honestas foeminas togis vsas docet Festus in verbo Armata. Armata dicebatur Virgo sacrificans, cui lacinia toge in bumerum erat reiecta. Eius abbreviator, Mutini Sacellum fuit Roma cui mulieres velata togis prætextis solebant sacrificare. Varro de L. Latina. Nonæ Caprotina, quod eo die in Latio Iunoni Caprotina mulieres sacrificant, & sub caprisco faciunt, & e Caprisco adhibent virgam. Ob hoc toga prætexta data eis. Sed Varronis locus defectus est. Desideratur enim causa ob quam toga prætexta tunc dabatur matronis. Sed aut me coniectura fallit aut de est, non tam matronis, quam ancillis in eo sacrificio datam togam prætextam; quod me facile persuasurum ijs scio, qui originem Feriarum Caprotinarum non ignorant. Scilicet quod narrat Plutarchus in Parallelis ex Aristide Milesio Atepomarum Gallorum Regem ad versus Romanos bellum gerentem edixisse tunc belli finem fore, cum vxores, & filias Romani fruentas darent. Ancillæ astu elusam barbarorum procacitatem: missas scilicet in veste matronali, & puellarum nubilium, barbarisq; somno, ac mero victis vnam ascensa caprisco signum dedisse in vadendi hostes, quibus profligatis diem festum institutum ancillarum, Nonas scilicet Iulias, easque ferias Caprotinas dictas quibus ancillis concessum, ut in veste libera, & prætexta toga quæ puellarum erat in cederent. Scio Macrobiū dissentire, & non a Gallis, sed a Latinis post bellum Gallicum impudens postulatum factum esse. Verum Plutarcho adstipulatur Ouidius loco per obscuro, & a Criticis vexato, sed cui vnus literulæ mutatione, & lucem, & medicinam afferemus. Is est libro 11. de arte amandi, vbi precipit amatori, ut omni ratione amicæ familiam*

liam demerent, & munusculis colat.

Sed tamen & seruo, levis est impensa roganti.

Porridge fortuna munera parua sua.

Porridge & ancilla, qua panas luce pependerit.

Lusa maritali Gallica veste manus.

Interpretū sententias afferre odiosum esset. Qui tamen nūquam expedient cur ancilla penas pependerit, & quid Gallica manus sit, ac quomodo cum ceteris cohæreat. Sed mutata voce *qua in qua* loci sententia liquido apparebit. Ait enim donandū aliquid ancillæ ea die, *qua erat festa ancillis*. Scilicet Nonis Iulij, siue caprotinis. Dona igitur inquit *ea Luce*, id est ea die, *qua Gallica manus*, exercitus Gallorum, *decepta veste maritali* habitu matronarum *pependerit* penas barbaræ libidinis. Nihil iam clarius. Sicut ergo viris die natali, matronis Kalendis Martijs munera missitabantur, ita ancillis Nonis caprotinis. Et ideo Varro ait iustogæ prætextæ fuisse, quia ancillæ & stola matronali, & puellari prætexta Gallos deceperant. Macrobi. lib. 1. Sat. c. 11. *Ancilla nomine Tutela sua Philotis pollicita est se cum ceteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram: habituque matrum familias & Virginum sumpto hostibus inesse sunt.* Quam porro lectionem reposuimus extare in tribus M. SS. monuit qui varias lectiones operi adiecit: eamque recentam in nostra editione vidimus.

Ceterum virorum omnis cōditio togata. Primores, plebs, etiam populi vilissima pars, quæ in emenda toga sumptum facere posset. Tertullianus de pallio cap. xv. *Vespillo, leno, tanista, tecum vestiuntur.* Et in fine operis. *Verum, & Cerdones, & omnis gladiatorum ignominia togata producitur.* Quo loco docti immeritō Cerdones proturbant, ignotaq; voces Latio inferciunt. Nam licet Cerdones, & reliquis popellus ob inopiam fermè tunicatus incederet, aut penulatus, præcipuè ea tempestate, qua togæ in desuetudinem abierant: nihil tamen præter paupertatem impediēbat, quin extremae fortis homines dummodo ingenui togam gestarent præsertim in officijs, aut collegiorum sacris, festisque diebus.

Cur

Cur igitur licet raro, ex societate Cerdonum aliquis post ductam dentibus pellem toga non emitesceret? Num quid vespillo, Leno, Lanista cerdone ditiores aut honestiores? Quod ad gladiatores attinet, falso Liptius existimat eos togatos depugnasse: ex Suetonio in Cludio. *Induxit unum ex nomenclatoribus suis sicut erat togatum.* Nam hoc tamquam novum notavit, quod gladiator togatus induceretur. Capitolinus autem in Pertinace inter vestimenta Commodi recenset *togam, armaque gladiatoria gemmis, auroque composita.* Et Tertullianus hic *tognos producit gladiatores.* Sed non alij usui fuisse togam credendum est, quam cum gladiatores in pompa ante pugnam incedebant, & spectaculum de se prebebant, siue ut Tertullianus loquitur producebantur, & de hoc Suetonius, & Capitolinus capiendi sunt. Quis enim credat togam fulum, ac prolixum vestimentum pugnae adhibitum?

Imperatores togati. Cap. XXV I.

P Opulus Romanus Quiritium omnis ius togæ habuit, diuque etiam plebs ipsa togata ineesse. Immo sublata libertate ipsos Imperatores toga usos certum est. Nam præter Cæsarem qui in toga confossus est tradit Suetonius Caligulam, cum die muneris essedario Porro ob prosperam pugnam servum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se pronipuisse e spectaculis, ut calcata lacinia togæ præceps per gradus iret. Martialis quoque Domitianum *Martem togatum* appellat. Et alibi

Palmetaque ducem, sed cito redde toga.

Spartianus de Adriano. *Ipse cum in Italia esset semper togatus processit.* Capitolinus etiam notat Antoninum Philosophum per Brundisium in Italiam venientem togam sumpsisse, & milites togatos esse iussisse. Sic Pertinacem cum peteretur ad necem toga caput operuisse. Lamprid. in Alexandro. *In urbe semper togatus fuit, & in Italia Urbibus.* Idem. *Veste, ut & pingitur alba usus est, nec aurata, penulis, togisque communibus.*

Non tamen toga purâ , & communi semper vsos, sed aliquando toga purpurea & triumphali inde apparet , quòd inter reliquos honores hunc Cæsaria Senatu tributum testatur Dio lib. XLIV. Τα μὲν γὰρ πρῶτα φέρεται τε αὐτὸν αὖ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πᾶσι τῶ πολλῶ τῶ ὑπὸνικιον ἐνδεδυκότα. *Primum ei datum est ut semper etiam in ipsa Vrbe toga triumphali indutus incederet.* Hanc autem fuisse purpuream, & pictam suo loco ostendemus. Malè qui, *ut veste triumphali cinctus versaretur*, verterunt. Nihil enim de cinctura apud Dionem extat. Eo tamen honore non semper vsum Cæsarem credere par est, quod Dio eodem libro tradit *eum ex S. C. vestem triumphalem omnibus ludis gestasse.* Et lib. LII. post deuictos Astures datam Augusto potestatem Kalendis Ianuarij singulis coronæ, & vestis triumphalis gestandæ. Sane reliqui Imperatores in ciuili habitu vulgarique. Quare Tacit. lib. XIII. Inter honores, quos sueta adulatione Senatus Neroni ob pulsos Armenia Parthos decreuerat eum precipue recenset, *supplicationes, & diebus supplicationum vestem principi triumphalem.* Capitolinus etiam in M. Antonino notauit ipsum, & Verum fratrem Ludos ob triumphum decretos spectasse habitu triumphali. Non igitur is in vsu communi.

Lampridius tradit, Alexandrum adeo ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætextam, & togam pictam numquam sumeret, nisi cum esset Consul. & infra de eodem. *Hostia cruenta effugit, & ut se ciuilitè gerebat, ac permixtus populo erat, albam eius vestem cum qua constiterat, cruentauit.* Quare Commodum perstringit Herodianus lib. I. *Quod pro Romanorum Principum cultu leonis pellem indneret, purpureasque, & auro intextas vestes gestaret.* ἀμφιένυτο τε ἀλευργεῖς καὶ χρυσοῦ φέεις ἱσθῆτας. Alibi de eodem. αὐτὸν ἢ τῆς διπαρύφης καὶ βασιλικῆς πορφύρας pro eleganti vestitu purpuraq; Imperatoria arma gladiatoria sumere solitum.

Non nisi igitur malis, superbiq; principes inuidiosum cum habitum vsurparunt. Dio Neronem in aduentu Teridatis triumphali veste vsum tradit lib. LXXII. Sueton. de Caligula cap. LXXII. *Vestitu calceatuque, & cetero habi-*

tu

neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, ac denique humano semper usus est. Sæpe depictas, gemmatasque indutus panulas, manuleatus, & armillatus in publicum processit: aliquando sericatus, ac cycladatus, ac modo in crepidis, vel cothurnis, modo in speculatoria caliga, nonnumquam socco muliebri. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestavit. Quod etiam Dio tradit lib. LIX. Eodem triumphali ornatu usum Domitianum tradit Idem lib. LXXI. sed tantum cum in Senatum veniret. Quod egisse Marium Romanorum primum legimus in epitome Liuiana LXXI. Ita Heliogabali habitum, purpura auroque intextum, cultumque barbaricum Herodianus, & reliqui scriptores perstrinxerunt. Et Trebellius de Gallieno. Cum chlamyde purpurea gemmatisque fibulis, & aureis Roma visus est, ubi semper togati Principes videbantur: purpuream tunicam, aureatamque virilem, eandemque manicatam habuit. Tandem Vopiscus de Tacito. Togis, & tunicis isdem est usus, quibus privatus.

Togas in luctu, & calamitate publica depositas. Quæ vestis earum loco sumpta. Cap. XXVII.

Vestes sæpe in luctu publico, ac calamitate mutatas, togasque depositas Dion Cassius testis est non vno in loco. lib. XXXIIX. Cum eadem denuo euenissent, decreuerunt, ut vestes mutarentur. Mox. Non tamen aut vestem lugubrem posuerunt, aut ad solemnes cætus prodierunt. Quæ esset ista vestis mutatio declarat idem lib. XL. *Cost. Τῶ βελδύτικῷ ἱδῆντα ἱστέρμοι, καὶ τὴν ἱππῆδι*, Senatoriam vestem deponentes, & in veste equestris Senatum tamquam in magno luctu conuocantes. Rursum lib. LVI. *Sequenti die Senatus habitus, & ad eum, ἄλλοι τῶ ἱππῆδα πολλῶ ἰνδεδυπότες σιωῆλθον, οἱ δὲ ἀρχόντες τῶ βελδύτικῳ ἱδῶ τῶν ἱματίων περὶ πορφύρων*. Reliqui quidem in veste equestris conuenerunt, magistratus vero in Senatoria, demptis prætectis. Cicero in Orat. post reditum. Consul, cum vos vestem mutandam consuissetis, cunctique mutassetis, unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, adilesque tam abiecerant, irrisset

L

squa-

squalorem vestrum. Ex quæis perspicuum est, quod etiam notavit Faber in Semestribus, Senatores in luctu latum clauum deposuisse, & in veste equestri, idest angustis clauia incessisse: Magistratus deposita prætexta in lato clauo tantum, Equites sine clauo. Nollem tamen vir ille doctissimus adiecisset lib. 11. cap. x. *Equites angusto clauo, & annalis aureis abiectis trabeatos ne, an penulatos, an tunicatos, ac forsitan etiam atratos produxisse in publicum*. Nam clauum, & annulos aureos deposuisse certum est, ceterum neque trabeati in luctu, (in funere Germanici id eius honori datum, ut eadem veste qua transuehebantur vterentur, idest trabea) & extra luctum etiam penulati, & tunicati, numquam atrati, nam luctus insignia erat annulorum, & clauis depositio.

Sed in plebe, cui nullum purpurei clauis ius fuit, quænam vestis mutatio esset, docti quæsiuerunt. Sanè omnes aliquando ciues vestem mutasse, vel Cicero docere potest in Sextiana. *Quid enim, inquit, quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro uno ciue, & bonos omnes priuato consensu, & vniuersum Senatum publico consilio mutasse vestem?* Sunt, qui existimant togam pullam pro alba sumptam, ut etiam in priuato luctu. Sed dubitare non finit eiusdem Tullij auctoritas, mutationem vestis factam, positis togis sumendo saga militaria. Phil. xiv. *Brutum egressum iam Matina cognouissem, propter cuius periculum ad saga issemus*. Et alibi. *Consulares togati* (idest sine prætexta) *esse solent cum ciuitas est in sagis*. Ipse etiam Dio lib. xlv. *Igitur neutra conditio approbata est, sed bellum potius iterum Antonio indictum, militesque iussu eum deferere, aliaque dies constituta: saga autem omnes Romani etiam ii, qui non proficiscebantur in bellum sumpserunt*. Vbi fortasse Dio ad distinctionem lacernarum, quæ in Vrbe gestabantur appellat τὰς χλαμύδας στρατιωτικὰς. Nam chlamydes, siue lacernæ etiam extra luctum vsurpatæ, immo tunc fortasse in locum togarum inductæ. Libera ergo Rep. numquam lacernæ sine togis, nisi in calamitate, & periculo, postquam togæ cum libertate excessere hæc vestis mutatio minime seruata, nec vllus scriptor eius meminit post ea tempora. An ve-

propter mutationē clauī etiam Senatores saga induerent, nō liquet; Videtur id Cicero docere loco laudato. *Consulares togatos esse solere cum ciuitas esset in sagis; & Philippica rix. Equidem P.C. quanquā hoc honore vsi (consulatu) togati esse solent, quum est in sagis ciuitas, statui tamen a vobis, ceterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione Reip. non differre vestim.* Reliqui ergo non Consulares in sagis fuere, vel saltem sine togis. Sed & Consulares sagati. Nonnius in *Sagum*. M. Tull. ad *Casarem Iuniorem* lib. I. *Pridie Nonas Februarias cum ad te litteras mane dedissem descendi ad forum togatus, cum reliqui Consulares sagati vellent descendere.* Togam etiam in deprecatione depositam docet Cicero lib. IV. ad Atticum. *Serranus pertimuit, & Cornicinus ad suam veterem fabulam redijt, abiecta toga se ad soceri pedes abiicit: ille noctem sibi postulauit.* Si non ponebatur saltem deijciebatur humeris. Suet. Aug. cap. LII. *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus deiecit ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.*

An toga vestis domestica fuerit.

Cap. XXVII.

Togatos non nisi in publico Romanos fuisse Critici veteres obseruant. Nonius, *Toga sicut in consuetudine habetur, vestimentum est, quo in foro amicumur.* Et antiquissimo quidem tempore non modo domesticum, ac forense vestimentum toga fuit, sed, & diurnum, & nocturnum. Varro de vita pop. Rom. apud Nonium. *Prater eo, quod in lecto togas ante habebant, id enim olim fuit commune vestimentum, & diurnam, & nocturnum, & muliebre, & virile.* Mox alia vestis domestica, alia Forensis. Suetonius Vitellio cap. VII. *Subito militibus e cubiculo raptus, ita ut erat in veste domestica Imperator est consalutatus.* Idem Augusto cap. LXXIII. *Forensia autem, & calceos numquam non intra cubiculum habuit ad subitos, repentinosque casus parata; Vbi Forensia vestimenta sunt quæ in foro, siue foris adhibebantur, ut toga, lacernæ, ac penulæ; Augustus domi veste domestica indutus in cubiculo tamen*

L 2

semper

ſemper togam, & calceos habuit ad ſubitos caſus, vt ſi egrediendum eſſet non niſi cum toga conſpiceretur. Idem Caſſiodorus cap. xvi. *Posteriore epulo Forenſia inſuper viris, ac pueris, ac ſæminis fascias purpura, ac conchylij diſtribuit.* Græci etiam togam ſtolam Forenſem dixerunt. Dio lib. lxi. vbi Neronis inſaniam in equos Circenſes percenſet tradit ab eo inſignes equos victores, & iam ſenio conſectos *εὐλαϊὰν ἀγοραίων ὡς ἀνδρας τιμὰς κοσμήσαι*, ſtola Forenſi id eſt toga non ſecus, ac homines ornatos fuiſſe. Lampridius in Alexandro. *Veſtes Forenſes binas, domeſticas ſingulas.* Quæ nam igitur veſtis domeſtica ſi toga tantum Forenſis? Manutius fuiſſe lacernam ſuſpicatur; loca tamen ſcriptorum, quibus id confirmat, nihil aliud oſtendunt, quàm loco togæ ſumptas fuiſſe lacernas, & ſic eas quoque veſtimentum Forenſe fuiſſe.

Ego crediderim, domitantum tunicatos fuiſſe, ita tamen vt hyeme pluribus tunicis vterentur quod de Auguſto tradit Suetonius; ſi quis tamen lacernas, etiam domi pellendo frigori adhibitas contendat, non multum repugnauerim: licet, quòd ſciam, nullus veterum hoc tradiderit.

Togæ in conuiuijs adhibita. Toga ſubmiſſa.

Cap. XXXIX.

Licet toga veſtimentum Forenſe fuerit, conuiuijs tamen adhibitam maxime publicis, ac ſolemnibus accepiſimus. Cicero Vatinius reprehendit, quòd in epulo Q. Arrij cum toga pulla accubuerit, cùm tot hominum millia accumberent, cum ipſe epuli dominus albarus eſſet, id eſt in toga alba. Salluſtius etiam apud Macrobiũ Metelli luxum in Hispania carpens inter cetera ait, *togam pictam plerumque amiculo fuiſſe accumbenti.* Poſtremo apud Spartianum, *Adrianus ad conuiuium venientes ſenatores ſtans excepit, ſemperque, aut pallio tectus diſcubuit, aut toga ſubmiſſa.* Togam ſubmiſſam viri doctiſſimi, quæ ſub brachium miſſa eſſet, interpretati ſunt; Quòd cum in conuiuiis exerto brachio opus eſſet, conſueuiſſe accumbentes togam, quæ in publico vtrumque humerum operie-

operiebat, ab dextro deicere, & sub dextro item brachio in læuum humerum congerere: hancque fuisse togam submissam.

Hoc rectè se haberet, si verum esset, in publico vtrumque humerum togâ obuolurum fuisse: quod ut de antiquissimis temporibus non negarim, ita posteriori ævo fuisse in usu negant statuarum ferè omnes togatæ, quas videre potui, negant veteres nummi, qui dextrum cum humero brachium extum ostendunt. Negat Quintilianus lib. xi. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistram obliquè ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat.* Non magis ergo in conuiujs, quàm in publico, submissa toga fuisset, vtroque enim sub dextrum brachium missa, & in læuum humerum recurrèns.

Quare togam submissam nihil aliud, quam demissam fuisse crediderim. Nam cum, ut diximus antè ita toga gestaretur, ut exerto dextro brachio, sinistro verò togæ subiecto lacinia eiusdem subduceretur, & contraheretur in rugas: sinistram brachium hoc modo togæ congestu oneratum nulli vsui in conuiuio esse poterat; Quare qui togati accubebant, submittebant togam, hoc est partem sinistro brachio contractam defluere ad pedes patiebantur, tum ipsum brachium quod sinui, ac rugis sustentandis occupabatur per superiorem togæ oram, ut & dextrum exerebant, ita ut toga vtrique brachio subiecta, & demissa, & submissa dici posset.

Cum igitur mos esset in conuiuio togas cœnatorijs mutare, notat Spartianus Hadrianum, vel palliatum, vel togatum accubuisse. Et pallium quidem cum esset apertum, vtrumque brachium excluderat: at togâ clausâ, cum dextrum tantum exereretur, sinistram contrahendo sinui impeditum esset, ut vtrumque expediri posset, debuit sinistram extrahi, & sic toga vtrique brachio submitti, quæ inde submissa dicta est. Quod verò adiiciunt, palliatos omnes brachium exertos fuisse, palliumque, & togam submissam inuicem respondere, aliàs videbimus: & aliquid diximus cum de Catonis Iuridicinæ tempore Græcis fauente disputauimus.

Ceterum Imperatoriæ cœnæ nemini licuisse acumbere, nisi togato,

togato, ex Spartiano obseruatum est in Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad cenam Imperatoriam palliatus venisset, qui rogatus venire debuerat togam praesidiariam ipsius Imperatoris accepit.* Togam praesidiariam dictam volunt Interpretes, quam Praesidens gestaret, quam vocis notationem, vt feramus, nescio tamen cur potius *Praeses*, vel *Praesidens* nouo nomine, quam *Cesar* aut *Imperator* dicatur, & sic ab eo toga potius Caesaria, & Imperatoria, quam praesidiaria.

Vestis conuiualis. Cenatoria. Synthesis.

Cap. XXX.

HAec quidem in epulis publicis, & Imperatorijs: domi autem priuatis conuiuijs togas cenatorijs mutabant, quas, & *Syntheses* dixerunt. Harum mentio frequens in antiquis scriptoribus, precipue apud Martialem, eaque omnibus obuia. Lipsius in Saturnalibus *synthesim* fuisse tantum ditiorum, & lautiorum existimat, & eum secutus commentariorum Martialis consarcinator. Sed quid id probet, non video, Martialem adducit.

Vndecies una surrexit Zoile cena,

Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Deinde quod Suetonius tradit, *Neronem plerumque synthesinatum prodijisse in publicum sine cinctu, & discalceatum.* Sed ex neutro fuisse tantum lautiorum intelligas. Zoilum quidem diuitem fuisse, & fastosum, quod magnum *synthesim* numerum haberet, quas subinde ad ostentationem inconuiuiuo mutaret: non tamen *syntheses* tantum a diuitibus gestatas: sibi etiam eodem epigrammate, licet nec diuiti, nec lauto fuisse *synthesim* dicit Martialis, sed vnam tantum, *Quare ego non sudo qui tecum Zoile ceno?*

Frigus enim magnum synthesis una facit.

Nec quod Nero *synthesinatus* processerit, ideo vestis pretiosa. Nam, & Imperatores togati, & tunicati, ergo utraque vestis tantum lautiorum fuit. Idem Nero discinctus, & discalceatus, ille igitur habitus ditiorum modò fuit. Reprehendit

hendit eum Suetonius, quod synthefi, idest veste conuiuali sine calceis, & cinctura visus fit, quod postea, & alij Principes monstrosi imitati sunt. Certè eum circa habitum fuisse pudendum idem subiicit.

Multo minus scholiastæ ratio valet, qui ex alijs Martialis verbis id confirmat.

Synthefibus dum gaudet eques, dominusquè Senatus.

Fuisse ergo gestamen equestris ordinis, & Senatorij. Falsò, Nam poëta ad indicandam saturnalium licentiam ait, non solum vulgus, sed vtrumque ordinem posita toga cum synthefibus, siue coenatorijs incesse. Idem lib. xiv. *Synthefis*

Dum toga per quinas gaudet requiescere lúces,

Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Non hic Senatum, aut equites alloquitur, sed Romanos omnes, qui saturnalibus synthefinati, siue in Coenatorijs, quasi eo tempore esset perpetuum conuiuium. Quare merito Carisianum reprehendit Martialis, quod saturnalibus togatus incederet. lib. vi. xxiv.

Nil lasciuus est Carisiano

Saturnalibus ambulat togatus.

Seneca ep. xviii. *December est mensis cum maxime ciuitas defudat (saturnalibus). Si te hic haberem libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum; vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius canandum, & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu, & tristi tempore ciuitatis non solebat (cum scilicet ad saga transiretur) voluptatis causa, ac festorum dierum vestem mutauimus.*

Fuit ergo synthefis communis conuiuantium vestis etiam viliorum: cuius vsus etiam in municipijs. Idem poëta Hispanus. lib. iv.

Duxit, & æstates Synthefis vna decem.

Quod tamen poeticè dictum.

Potuerit quidem esse pretiosiores diuitum, & lautorum, ceterum commune discumbentium vestimentum fuisse apparet.

Quale

*Quale vestimentum fuerit Synthesis. Lipsij sententia
examinatur. Cap. XXXI.*

Synthesim ad instar pallij fuisse Lipsius existimat, ex Martiale.

*Ad mensam venio, sed sic diuina recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.*

Et Ouid. de arte.

*Hac tamen aspiciam: sed quæ bene pallia celant,
Illa mihi caci causa timoris erunt.*

Mox. *Hoc tu non facies: sed ne fecisse puteris,
Conscia de tergo pallia deme tuo.*

Catullus.

Pertundo tunicamque, palliumque.

Sed in eo fallitur vir doctissimus quod pallium illud, quo apud Petronium Trimalcio, adrasum incluserat caput, Synthesim fuisse existimat: nam illud palliolum fuit, quo mulieres, viri etiam languentes, & delicati caput obnubebant, de quo infra. Vestimenta cubitoria appellat Synthesim idem Petronius. *Vestimenta mea cubitoria perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio, sed iam semel lota.* Vbi frustra idem vir doctissimus, *Sed semel lota,* corrigit, quem satis alij refutarunt. Vltimo loco censet, Synthesim fuisse lænam quod etiam non omnino verum est; Nam licet lænam aliquando conuiujs adhibitam sciamus, non tamen semper, vt infra ostendam, neque eadem cum Synthesi fuit.

Sed quæ Synthesis forma esset, diuinandum est. Ad instar pallij fuisse, vt diximus, censet Lipsius. Atqui Xiphilinus tunicam fuisse ostendere videtur; Nam narrans illud, quod de Nerone Suetonius tradit, circa cultum, habitumque adeo pudendum fuisse, *Vt plerumque Synthesim indutus ligato circa collum sudario prodierit in publicum sine cinctu, & discalceatus,* ait Xiphilinus lib. LXIII. *χίτωνιον τι ὑποδύκων ἀνδρὸν, καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα ἔχων.* Vbi Synthesim tun-

nicu-

niculam appellat. Sed fortasse innuit, Neronem aliquando cum Synthesi, hinc sola tunica indutum processisse in publicum. Synthesim enim a tunica distinctam fuisse certum est, alioqui Romani in conuiujs, & Saturnalibus tantum tunicati fuissent. Idem lib. LXVIII. de Cornelio Frontone causarum patrono qui cum aliquando alta nocte a cena domum rediret, ac intellexisset a quodam cui patrocinium promiserat, Hadrianum ius reddere *ἐν τῇ σολῇ τῇ δευτέρῃ* vterat in cenatorio amictu ad tribunal accessit.

Non aliud igitur dicere possumus, quam fuisse adinstar pallij, vt vult Lipsius, vel linteam sindonem, qua inuoluebantur in conuiuio reliquis, vt plurimum, de positis vestimentis: licet Martialis, & Ouidius *pallia* appellent communi voce, quæ de omnibus vestimentis accipitur. Sane in antiquis Tricliniorum figuris homines seminudi cubant, solo linteo, quod fortasse Synthesis, semiamicti. Atque ita sindonem, qua *indutus super nudo adolescens* ille erat, qui Christum D. à Iudeis captum sequebatur, quaque relicta nudus aufugit Synthesim fuisse crediderim, vel certè vestem conuiualem, nam ille recens a Cena Dominica, in qua discubuisse Christum D. certum est, & fortasse vestimenta de more gentis cenatorij mutasse. Quas tamen vestes non fuisse *palliosas* (vt volebat satis futile coniectura Baronius) ostendit Casaubonus exercit. xvi. Fuere & cenatoriæ muliebres. Pomponius de auro argento legato: *Quæ Mutius ait, scire se quendam Senatorem muliebribus cenatoris vti solitum.* Quæ fortasse colore a virilibus distinctæ. Martialis lib. x. xxix.

Quam mihi mittebas Saturni tempore lancem

Misisti, domina Sextiliane tua.

Et quam donabas dictis a Marte Calendis.

De nostra Prasina est synthesisempta toga.

Precio, quo emere solebas togam quam mihi natali meo mitteres, emisisti viridem cenatordiam amictæ.

Fortasse Synthesis est, quâ indutum videmus senem discuburum in monumento, quod publicauit Vrsinus ad Ciacconij Triclinium. Tabula. VIII.

M

An



An extra Urbem toga usus fuerit. Toga etiam in militia. Cap. XXXII.

NON Romæ modò, sed quacumque Romanum patuit Imperium in pace Quirites togati fuere. Eodem habitu vñ quicumque Romanis legibus gaudebant. Coloniae item, & municipia. Tacitus Histor. lib. 11. *Ornatum ipsius municipia, & Colonia in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, brachias tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.* Manutius negat socios Pop. Romani toga vñs esse, & tamen honoris causâ mortuos togâ elatos. Verum non socios modò, sed Italos penè omnes toga vñs illud argumento est, quod ab ijs Romani togas acceperint. Immo Arcades siue Argiuos, Lydos quoque togâ vñs Tertullianus, & Artemidorus docent. Gentes etiam deuictæ simul cum seruitute togam accipiebant. Tacitus in Agricola. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Brittanorum studijs Gallorum ante ferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri bonus, & frequens toga.* Dio lib. XLVI. de Gallia togata. *Vocabatur autem altera quidem Gallia togata, quod reliquis videretur esse pacatior, quòdque τῇ ἰδιότητι τῇ Περικιῶν τῇ ὁσων ἐξῶντο ἡδὲ iam tum Urbanum. Quixitium vestimentum usurparent.* Strabo lib. III. de Hispanis. *Et qui hanc formam sequuntur Hispani σολάτοι λέγονται, ἢ τογάτοι. Stolari, siue togati dicuntur.* Infra de Celtiberis. *Tertius mediterranea regit, atq; continet pacatos iam populos, καὶ τὰς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸν Ἰταλικὸν τύπον μεταχειρόμεν ἐν τῇ τῶν ἡμερῶν ἰδιότητι, & mansuetis moribus & eam toga formam indutas Italicas.* Quòd vero socij Romani nominis, honoris causâ efferebantur in toga, cum togæ ius non haberent, ex Iuvenale, vivit Manutius, nonprehenditur. Verba eius sunt.

Pars magna Italia, si verum admittimus in qua

Nemo togam sumit nisi mortuus.

Ea quidem tempestare tota ferè Italia Romanis legibus vivebat, & ideo togata; Livijs lib. VI. de Tusculanis. In-

M 2 *trantibus*

trantibus fines Romanis non demigratum ex propinquis itineris locis: non cultus agrorum intermissos: patentibus portis Urbis togati obuiam frequentes Imperatoribus processere. Et lib. xxiv. de Pinario Arcis Ennenfis Præfecto. Cum toga signum dederō, tum mihi undique clamore sublato turbam inuadite. Etiam lib. xxi. de Perolla Campano cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij quareret, toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Illud tamen eueniebat, vt raro admodum tanquam rure essent, togam induerent, sed sola tunica vterentur. Iuuenalis. Clari velamen honoris.

Sufficiunt tunica summis AEdilibus alba

Vbi etiam ipsi magistratus sine toga. Senatus ipse in tunicis. Idem.

— ipsa dierum

Festorum, herbofo colitur si quando theatro

Maestas:

Aequales habitus illic, similemque videbis

Orchestram, & populum.

Martial. de vita municipali

O soles! o tunicata quies.

Cic. in Rullum de Capuanis. Iam vero qui metus erat tunicatorum illorum?

Aliquando tamen, sed raro togæ adhibitæ, vt in sacrificijs, & officijs solemnibus. Martialis lib. iv.

Egisti vitam semper Line munitipalem;

Qua nihil omnino dulcius esse potest:

Idibus, & raris togula est excussa Kalendis.

Vbi raras appellat non quod raro Linus in Urbem ventitaret, sed quod Kalendæ, & Idus, quibus municipes ad sacra togati conueniebant, raræ sunt, semel enim tantum in mense veniunt.

Ideo etiam in toga elati: vt Romæ etiam vilissimi homines. Martial. lib. ix.

Nec pallens toga mortui tribulis.

Quærit etiam Manutius, an togæ vsus in exercitu fuerit. Et Liuius quidem sæpe togarum militarium mentionem facit.

Vt

Ve lib. xxix. stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & toga exercitui. Et sine eiusdem libri. Vestimenta exercitui deerant; id mandatum Octavio, ut cum pratore ageret, Mille ducenta toga breui spatio, & xii. millia tunicarum missa. Idem Dec. v. lib. iv. C. Sulpicius Pr. sex millia togarum x x x. tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam prabendaque arbitrato Consulis legavit. Et tamen alibi togas in exercitu visas pro re inusitata ponit. Vel ergo, quod idem existimat, non omnibus militibus togæ, sed tantum honestioribus tributæ sunt. Vel fortasse dum statius in Urbibus, ac municipijs attinentur, toga vñ milites sunt, nequaquam in castris. Vel de antiquissimis temporibus Livijs capiendus est, quibus etiam togæ in acie, & prælio ut diximus, & inde ritus præcingendi, & in procinctu, cinctusque Gabinus dimanavit.

Milites etiam Prætoriani, quia in Urbe, remoto terrore chlamydatum fortasse togati; Saltem cohors quæ more militiæ excubabat, ut vult Lipsius ex Tacito lib. i. Hist. *Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet.* In reliquis nullus togæ usus pacemque toga, bellum sago notari quis nescit?

Quando toga in defuetudinem abierit. Aue togatorum. Patroni togati. Cap. XXXII L.

EXutam simul a Romanis cum libertate togam, indicat Suetonius, qui cap. xi. de Augusto loquens ait. *Etiā habitum, vestitumque pristinum reducere statuit: ac visa quondam pro concione pullatorum turba indignabundus clamitans, En, ait Romanos rerum dominos, gentemque togatam*

Negotium Aedilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circue, nisi, positis lacernis togatum consistere. Quæ satis declarant, sub Augusto penè defuetam togam, si officia clientum excipias, & in earum locum lacernas successisse.

Quo tempore ait Lipsius, quique eum sequuntur, togam penes paucos, & quidem honestiores remansisse. Hoc ye-

rum

rum est, si loquantur de communi, & continuo toga vñ;
Nam si officia respiciamus, quibus clientes *Ante matutinos*
patronis, ac magnis amicis portabant, eosque in forum de-
ducebant, ac reducebant, tunc etiam a vulgo, & vilissimis
hominibus toga gestabatur.

Quod rogati illud officium peragerent, nimis notum est.
Martial.

*Si matutinos facile est tibi rumpere sonnos;
Atrita veniet sportula sapè toga.*

Iuvenal.

Niveos ad frana Quirites.

Et alibi sæpissimè. Vbi Verus Interpres.

*In candidis togis officium facientes. Et
Togati ante pedes.*

Hinc Martialis togas pro clientibus togatis usurpat. lxx.
ep. vii.

Nec vocat ad canam Marius, nec manera mittit

Nec spondet, nec vult credere: sed nec habet.

Turba tamen non deest sterilem qua cures amicum

E heu quam fatua sunt tibi Roma toga!

Seneca epist. iv. Vt famen sitimque pellas non est necesse super-
bis adsidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam
etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi
castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad su-
pernacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos sene-
scere sub tentorio cogunt. Idem de Vita beata cap. xxiv. Quis
enim liberalitatem tantum ad rogatos vocat? Vbi rogati non
sunt liberi, ut censet Lipsius, licet sequatur, *serui liberi ne
sint*. Nam ætate Senecæ cum toga fere penes solos client-
es remansisset nullum inter seruos, & ingenuos in habitu
discrimen. Sed rogati sunt clientes, ut rectius censet Mu-
retus, qui limina potentiorum obseruabant ut deducerent,
& reducerent. Quod officium diutissimè Romæ durauit etiam
postquam Imperium Bizantium translatum. Nam circa vr-
bis Præfectos togati officium præstabant. Marcellinus lib.
xv. de Leontio Urbis Præf. qui ad concitatum multitudinem
inui-

inuitis amicis pergebat. Illuc de industria pergens Praefectus ab omni toga, apparitioneque rogabatur enixius, ne in multitudinem se arrogantem immitteret, & minacem.

Quod etiam tenuio res, atq; obscuriores in toga officium illud obirent, ut sportulam lucrarentur, clare idem Iuuenalis.

— nunc sportula prima

Limine parua sedet turba rapienda togata;

Mox.

Iubet a pracone vocari

Ipsos Troiugenas, nam vexant limen & ipsi.

Ergo praeter Troiugenas etiam viliores; Hinempè quos idem indicat.

Quid facient comites quibus hinc toga, calcens, hinc est

Et panis fumusque domi?

Nec multo post

— caules misoris, atque ignis emendus.

Alia ad hoc confirmandum attulit Kercoerius in Mastigophoro tertio.

Et quoniam magna pars populi Romani in his officijs occupata erat, non in totum togæ vsus abolitus est. Mane rogati salutatores, iidem ante ambulones Regis, deductio, ac reductio togata, ut tota ferè dies vsque ad balnearum coenæque horam a rogatis transigeretur. Atque hinc tam frequens apud Martialem & reliquos eius æui scriptores togæ mentio. Sed an eodem tempore Oratores, & causarum patroni cum agerent, rogati essent, non ita certum est. Quintilianus quidem Oratori suo togam dat, eamque morose vsque ad rugas disponit. *Togati etiam Augustorum, & Togata Praefectorum* in antiquis Inscriptionibus, quos aduocatos qui apud Augustum, vel apud Praefectos causas agebant, rectè docti intellexerunt. Huc spectat etiam Taciti locus si tamen sanus est lib. xi. ubi aduocati legem Cinciam deprecantur, quæ pro orando mercedem capere vetabat. *Se modicos Senatores, qui a Rep. nulla nisi pacis emolumenta peterent; cogitare plebem, qua toga enitesceret.* Sic postrema verba corrigi & Lipsius, & interpretatur, etiam quemvis plebis occupa-

cupatum, ut emergeret se, & nitidior toga enitesceret. Sed correctionum nimius Lipsius est. In veteri legitur *cogitaret*, quod rectum est. Ipse nempe Claudius, apud quem pro se orant patroni, respiceret plebem, sine plebeios patronos, quibus nullum nisi ex mercede causarum emolumentum. Nam etsi Senatores, ac proceres ob causam orandam pecuniam donumve non acciperent, Claudius cogitaret plebem, quæ non nisi toga, idest mercede orandi in nomen, ac famam venire poterat. Hoc est *enitescere*, non autem candidiore toga uti. Qui locus indicat, togam aduocatorum propriam fuisse. Liuius lib. xxxi. de C. Terentio Varrone. *Vnus inuentus est suaser legis C. Terentius Varro, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus, patrem lanium fuisse ferunt, ipsum insitorem mercis, filioque hoc ipso in seruili artis eius ministerio usum. Is iuuenis, ut ex eo genere questus pecunia a patre relicta animum ad spem liberalioris fortune iecit, togaque, & forum placueret, proclamanda pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem, & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. Quo loco æuum suum respexisse Liuius videtur, quo toga ferme apud patronos, in foro, nam tempore Varronis omnes ciues vulgo togati, etiam plebei, ac sordidi. Fontasse & Seneca lib. i. de Ira in hoc sensu capiendus est. Nam cum dixisset. Hac tot millia ad forum prima luce properant, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Subiicit paulo post. Inter istos quos togatos vides nulla pax est: alter in alterius exitium leui compedio ducitur. Clarius de constantia cap. ix. Ut accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus: quæque alia inter togatos latrocinia sunt. Quem videtur imitatus D. Cyprianus epist. ad Donatum. Sanit inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum.*

Apuleius etiam improbos patronos togatos vulturios appellat. Nec alia mens Martiali fuisse videtur lib. vii. ep. i.

Auro madens, varioque toga limatus in uso.

Non lector meus hic Urbice, sed liber est.

Quod explicant *attorta indutum*, toga qua in varijs officijs uteretur.

viueretur. Sed cum eum iure coctum, siue madentem appellat, in causis, foroque versatum indicat, & tam officijs quam agendis causis exercitum. Idem Quintilianum *gloriam Romanam togam appellat*. Eleganter Ouidius de remedio lib. I. *forum Iudiciale appellat castra ciuilis togæ*.

Desidiam puer ille sequi solet: odit agentes

Da vacua menti quo teneatur opus.

Sunt fora, sunt leges, & quos tuearis amici

Vade per urbana splendida castra toga.

Id etiam indicare Iuuenalis videtur Sat. I IX.

— *tamen ima plebe Quiritem*

Facundum inuenies, solet hic defendere causas

Nobilis indoctus, veniet de plebe togata,

Qui iuris nodos, & legum anigmata soluat.

Et tamen idem Iuuenalis alibi videtur causidico togam adimere, lacernas dare. Sat. VII.

— *purpura vendit*

Causidicam, vendunt amethystinæ

Hoc est, lacernæ purpureæ, & amethystinæ: nam toga nulla oratoribus purpurea, sed communis: nisi de lato clauo intelligamus, quod fieri non potest, quia non omnes patroni lato clauo, deinde nullus amethystini vsus in clauo, ut dicemus. Non nisi ergo de lacernis, aut lænis intelligere possumus, quæ togæ iniiciebantur. Atqui auctor de causis corruptæ eloquentiæ, qui eorum temporum æqualis fuit, indignatur, togas ab Oratoribus depositas, & earum loco pænulas sumptas. Paruum, inquit, & ridiculum fortasse videtur, quod dicturus sum: dicam tamen, vel idco ut rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricte, & veluti inclusi cum Iudicibus fabulamur? Hæc verba vellem respexissent, qui cum dialo- um Quintiliano adscribunt, qui cum Oratoris habitum describit, solam togam agnoscit, non dissimulaturus illud incommodum, si suo tempore Oratoriæ maiestati offecisset. Ceterum etiam Antonij æuo causidici togati. Parentalibus de Arborio auunculo.

Te sibi Palladia auiculus toga docta Tolosa

N

Te

Te Narbonensis Gallia preposuit.

Ornasti cuius Latio sermone tribunal

Et fora Hiberorum, quaque Nouem populis.

Et Symmachi-epist. xxxix. lib. v. *Epictetus toga forensis honore priuatus est.* Paulo ante eum Causidicorum clarissimum appellat. & lib. ix. ep. xxviii. Ait *Cartesium toga amicum esse*, id est ad vocatorum. Ceterum togatos pro Aduocatis a Iurisconsultis inferioris aevi accipi doctis ad notatum est, pluraque loca congeffit ad Symmachum Iuretus.

Togas Imperatorum auro non in totum depositas.

Cap. XXXIV.

Veterem habitum reducere tentauit Augustus ut vidimus ex Suetonio. Tentasse etiam Domitianum quidam ex illo Martialis colligunt.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam

Ille facit, magni qui dedit astra patri.

Quod tam Domitianus, quam Augustus parentem suum Cælo adscripserit. Sed non nisi tentasse apparet. Sicut, & Adrianum, qui Senatores, & Equites Romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi sita coena reuerterentur; nec fecit Antoninum, qui etiam milites togatos esse voluit. Tentarunt inquam, nam id haud quaquàm obseruatum. Apud Gellium Titus Castricius discipulos quosdam suos Senatores obiurgat, quòd die feriato lacernis, & tunicis, & Gallicis induti fuissent abiecta toga; Adycit eiusmodi vestitum de multo iam usis esse ignoscibilem.

Non omnino tamen sub Imperatoribus, & ab omnibus depositam togam præter clientum officium docet Seneca ep. xlii. *Sit te hic haberem libenter conferrem, quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine monendum: an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius conuandum, & exuendum togam.* Igitur extra Saturnalia toga in aliquo usu erat, quam Seneca quærit an exui oporteat Saturnalibus. Idem ep. cxv. *Mirari quidem non debes corrupta exigi non tantum a corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore.*

tiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs dissident. Iuuenalis item.

Veniet de plebe togata,

Qui iuris nodos, qui legum anigmata soluat.

Vbi plebs togata non est minuta, & sordidior, ut volunt Interpretes, sed quæ iudicijs, eloquentiæ & causis agendis operam dabat, & propterea in togâ. Martialis etiam.

Cum coleret puros pauper Telesinus amicos

Errabat gelida sordidus in togula.

Quæ omnia ostendunt, præter officium salutationis etiam penes aliquos togam remansisse.

In Ludis etiam togam perseuerasse docet Lampridius in Commodo. Et contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat. Quamquam alij ex Dione non spectatores, sed senatores legant. Et Martial. lib. xii.

Delicium paruo donabis Dorcada nato:

Iactatis solet hanc mittere turba togis.

Cuius distichi sententiam hanc esse suspicatur Turnebus, Dorcadam in arenam mitti dato a Quiritibus signo vestis iactatæ sinu. Sed mera suspicio videtur, ad quid enim Dorcas dato signo iactatis togis in arenam missa est? Ouidius de aliare loquitur i i. Amorum eleg. i i.

Fauimus ignauo, sed eum reuocate Quirites,

Et date iactatis undique signa togis.

In Circo enim iactatis togis ignaui agitatores reuocabantur: ut contra sententiam Casauboni, & Bulengeri rectè statuit Franc. Bernardinus Ferrarius V. C. in libro de veterum Acclamationibus.

Alij Martialem sic accipiunt, quod Dorcadem in arenam missam turba agitare, & venari soleret iactatis togis. Sed quis credat togam venationi adhibitam, aut quis hic modus venandi iactatis togis? Mihi simplicior sensus videtur, Dorcadem, siue damam animal timidum in arenam missum nullo canum terrore, sed sola togarum iactatione agiturum a spectatoribus: Vel quod magis arridet ludicri causa Dorcadem

dem subiecta toga, & iactata in subline missam, vt ineptorum libris factum scimus.

Ibis ab excusso missus in astra sago.

Sed hæc, & nos suspicamur, & meliora ab ijs expectamus, qui præ se ceteros foenum putant. Vt ad togam redeamus, quam sublata libertate sensim desisse in vsu esse diximus, licet ab aliquibus retentam: mihi semper illud maximè mirum visum est, sub Seuero Imperatore, cuius ætate floruit Tertullianus, quomodo adeò in vsu promiscuo toga præcipuè Carthaginì fuerit, vt reprehensus propterea fuerit a Carthaginensibus vir ille magnus, quod a toga, ad pallium transisset, vt scripta Apologia consilium tueri suum debuerit. Si enim tunc Carthaginì quemadmodum Romæ in non frequenti vsu toga erat cur ita ciuium oculos offendit Tertullianus deposita toga palliatus? Nec credibile est, cum Romæ sublatus vsus eius esset, in colonia retentum, cum florente Rep. & promiscuo in Vrbe togarum vsu, rarus admodum in Colonijs, ac municipijs esset. Videant docti.

Tunicatus populus. Pullatus circulus.

Cap. XXXV.

Post quam togæ in desuetudinem abierunt in earum locum lacernæ, ac pænulæ successerunt: de quibus infra dicemus; Itaut lacerna, quæ vestimentum militare erat, in habitum pacis tranfierit, & pænula, quæ viatorium, promiscuè gestari ceperit. Quamquam autem varijs coloris fuisse lacernas ostendemus, vt plurimum tamen nigræ vulgò, siue pullæ gestabantur. Suetonius loco laudato de Augusto. *Visa quondam pullatorum turba, dedit negotium Aedilibus, ne quem paterentur in foro, aut circum nisi postis lacernis togatum consistere.* Pullatos appellat, qui cum lacernis erant.

Sed viliores ferme hunc in lacernis colorem amabant. Hinc *pullatum circulum* Quintilianus de populi minuti coniectione; quod de pænulis docti interpretari maluerunt, cum tamen pullatos lacernatos dicat Suetonius: & frequentior
per

per ea tempora lacernarum vsus, quàm pænularum: etli non ignorem, hoc vestimentum confundi. Vt vt sit, idem populus minutus, & pullatus, & tunicatus dicitur; si autem pullatus a lacernis, vel pænulis dicebatur, quomodo idem tunicatus; nisi eandem rem lacernam, & pænulam cum tunica facere velimus, quod video doctis viris in mentem venisse. Sed hoc minime ferendum est, & opinio de pænula, quod eadem cum tunica, auctori suo displicuit.

Rectius ergo dixerunt, tunicatum dici de vilissima plebis parte, quæ nempe sola tunica in cedebat, sine vlla lacerna, vel penula, vt apud nos etiam vilissimi sine pallio incedunt. Quod vt verum est, ita illud negari non potest, hunc populum tunicatum non potuisse dici pullatum, vt passim à scriptoribus appellatur: Nam tunicas fuisse albas non est dubitandum; Ergo albus fuerit popellus in tunicis, non pullatus. Et tamen maiorem populi partem sellularios opifices, vilissimæque mercis institores tunicatos incesisse credibile est.

Huic difficultati soluendæ duo sunt, quæ nunc succurant. Alterum est, tunicas vilissimorum hominum licet albæ initio fuerint, tamen longo vsu tantum sordium contraxisse, vt pullæ viderentur, & hinc pullatam turbam dictam. Sanè vtrumque coniunxit Plinius lib. vii. epist. *Nonne cum surgis ad agendum, tum maxime tibi ipsi diffidis, tum commutata non dico plurima, sed omnia cupis, utique, si latior scena, & corona diffusior. Nam illos quoque sordidos, pullatosque reueremur.* Alterum est, quod quemadmodum in locum togarum, quæ albæ, alterius coloris vestes, & maximè pullæ successerunt, ita, & fieri potuisse, vt plebs minuta pro tunicis albis, alium colorem vsurpare ceperit pullum nempe ad instar lacernarum, vel pænularum, & ideo pullatam dictam esse.

*Christi Sacerdotum vestem exteriorem Missarum Sacris
adhibitam togam fuisse videri. Pænula:
Planeta: Casula. Cap. XXXVI.*

EXplicatis, quæ ad togam communem pertinebant, non abs refuerit inquirere, num aliquid in nostro cultu sit, quod Romanam togam referat. Et diligenter scrutantibus nulla togæ species in communi vestitu apparet. Nam quas Doctorum togas dicimus, item quæ Venetici cines induuntur; non togæ sunt, sed talares tunicæ apertæ, & manicatæ quorum nihil in Romanâ togâ fuit. Aliquod modò in sacro amictu togæ vestigium apparet. Vestis nempe superior sacris operantium, quam rudi vocabulo *Planetam*, & *Casulam* appellant, vel toga fuit, vel togæ simillima, eâ nempe forma, quâ olim in usu erat, nam ætate nostra non parum immutata est. Vetus quippe *Planeta* totum hominem cooperiebat, atque inuoluebat, ita ut etiam utrumque brachium cum corpore obuclaret, ut expediri aliter manus non possent, nisi contractâ hinc indem subiectis brachijs, & subductâ ab inferiori parte in rugas, ac plicas planetâ. Quales nunc in antiquis picturis cernuntur, qualesque sunt adhuc Græcorum sacris operantium vestes exteriores, & nos Venetij vidimus. Paulatim inde a lateribus scindi cepit, credo quia nimis onerosa res esset, donec ad hanc formam ventum est, quâ utrinque aperta facile brachia excluduntur.

Hanc tamen Baronius non togam, sed pænulam fuisse contendit, ad annum LVIII. vbi loquitur de pænula D. Pauli, quam reliquerat Troade apud Carpum. Et primò quidem inclinat animum, ut credat, Pænulam D. Pauli fuisse non vestimentum quale antiquitus itineris, ac præcipuè pluvie causa sumebatur, sed potius cum antiquis, vel fuisse thecam, & loculos, quæ libri continerentur, vel potius volumen, quòd Græcè *παυλονίδιον* habeatur. Rationes quibus id firmare contendit, licet liberum iudicium relinquat, exigui momenti

menti sunt. Si enim, inquit, vestis itineri apta fuisset, non eam suscepto itinere Paulus reliquisset; Deinde potuit sibi aliam Romæ comparare. Quæ faciliè refutaveris: nam, & aliam tunc pænulam habere potuit Paulus, & sùdo tempore, ac minime hybernò iter habere, vt nihil opus pænula esset: & si aliã Romæ potuit comparare, potuit etiam quam Troade reliquerat curare cum libris a Timotheo ad se perferendam. Nec obstat, quo *φαλλόνω* in Græco sit, nam *φαλλόνης*, & *φαιλόνης* pro pænula a Græcis vsurpatur, vt docti pridem obseruauerunt.

Verum ista parum ad rem nostram faciunt. Quod addit Baronius, pænulam dici vestem sacram a Græcis, eandemque a latinis, *Planetam* siue *Casulam*, appellatam, id curatius expendendum est. Pænulam quidem fuisse inter sacras vestes, non negauerim, sed eandem fuisse, ac planetam; hoc est quod fateri non possum. Planeta sic dicta est, vt ipse fateretur Baronius a *πλανής*, quod circum errans totum ambiat corpus, quales esse antiquiores ait idem, quæ in Ecclesijs asseruantur, quæ nempe rotundæ, ac per totum clausæ vno circumiectu totum corpus inuoluebant, & vt diximus etiam vtrumque brachium ita, vt nisi a lateribus vtroque pariter brachio subleuari possent. Quare alij Planetas dictas existimarunt, quod eius extrema ora hinc inde in brachia, scapulasque reiecta errabunda, deflueret. Et ideo plures eandem vestem *Casulam*, dixere elegantia, quæ eorum temporum propria fuit. Isidor. lib. xix. cap. xxviii. *Casula est cuculla, a casa, quod totum hominem tegat, quasi minor casa; Vnde, & Cuculla (hoc ridiculum est) quasi minor cella.* Adijcit Isidorus Græcè Planetas dictas quia horis errantibus euagantur, vt & stella Planeta; quæ vaga suo errore, motuque discurrunt. Sed corruptus hic locus est, & pro horis legendum est oris, id est Limbo, & extrema parte, vt scilicet secundum eymon *πλανής* Planeta Græcè dicatur, quia eius oræ errarent, & vagarentur, modo nempe subductæ brachijs, modo defluentes, & nunquam stabiles. Sic, & sacri glossographi Planetam vestem laxam interpretantur circa humeros, quæ errantibus

oris

oris euagatur. Gemma Animæ . c. ccvii. *Casulam* scribit omnibus alijs vestibus circumjici, quæ Planeta dicatur quod errabundus Limbus eius utrimque in brachia sablenetur. Hac in pectore, & inter humeros duplicatur, in utroque brachio triplicatur.

Ex his apparet Planetam, siue Casulam, quæ olim in usu, vestem fuisse laxam, rotundam, circumclusam, quæ totum corpus inuoluebat, & utrimque a lateribus in scapulas reiciebatur. Quæ omnia ostendunt togam fuisse, non pænulam; Nam pænula, vt, & lacernæ, chlamydes saga, & reliqua pallia aperta erant, & fibula, vel in humeris, vel in ceruice neceiebantur: Casula tora clausa, & toga. Pallia aperta fuisse satis alijs probatum. Pænulam autem etiam pallium fuisse docet Perlij Vetus Interpres. *Lacerna pallium simbratum*, quo olim fli milites utebantur. *Pænula palium cum simbrjs longis*. Præterea Planeta vestis laxior, & rotunda; Pænula angusta, & corpori adpressa. Auctor de causis corruptæ eloquentiæ, *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti, ac velut inclusi cum iudicibus fabulamur?* Et licet inclusi sub pænula essent, non ita tamen, vt brachia exeri non possent, vt in Casula.

Modum gestandi Casulam diuersum a toga gestatu fuisse.

Linens amictus. Cap. XXXVII.

TOgam, & vestem fusiorem fuisse, & circumclusam totumque corpus inuoluisse docuimus, idemque antiquorum Planetam præstitisse, vt togam, non pænulam fuisse dicendum sit. Vnum tamen discrimen erat, quod in togâ dextrum brachium, quâ parte patebat ad pectus exerebatur; sinistrum sub ipsa toga eiusdem reductione extollebatur; Atqui in Planeta utrumque brachium subiectum, ex inferiori parte ipsam contrahendo expediebatur. Quod factum opinor quia modestior, & magis verecundus hic habitus fuit, quodque vt in antiquis picturis apparet, non omnino exerta nudæque manu, sed veste obuelata res sacræ tangebantur.

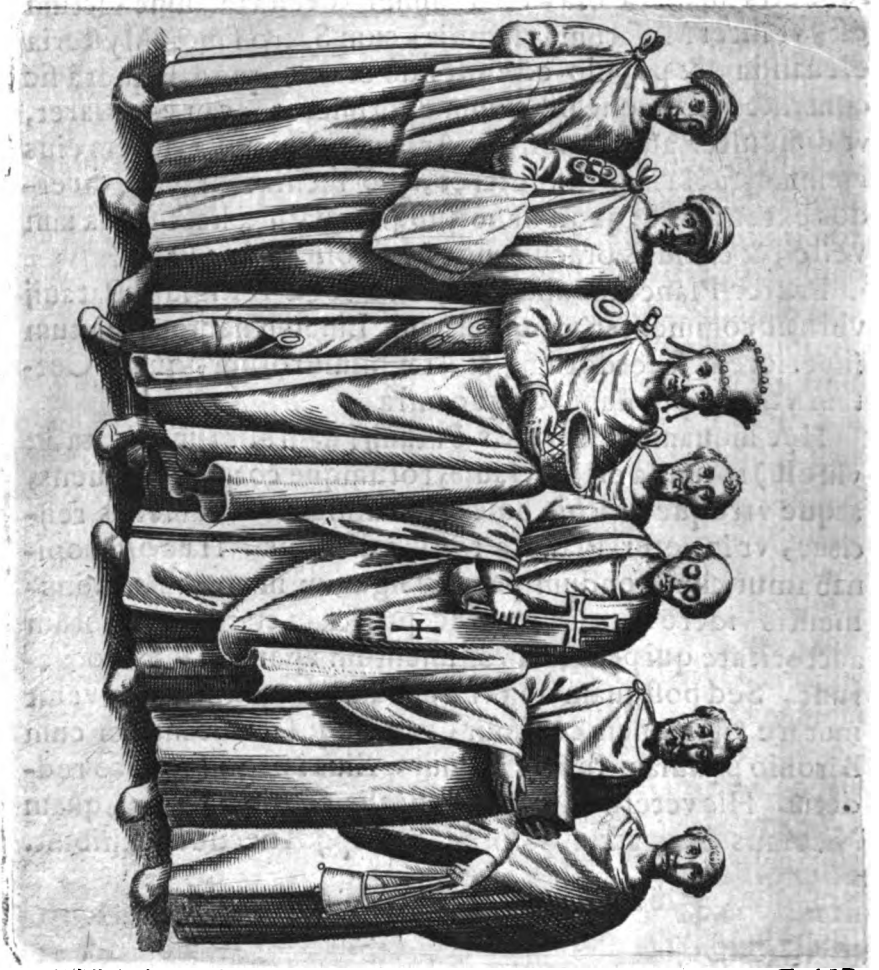
Et

Et quoniam non aliter expediri brachia poterant, quam subductâ planetæ orâ, & in humeros reiecta, hinc factum est, vt inter Missarum solemniam, cum Sacro sancta Myſteria eleuanda, & populo ostendenda erant, quod planeta sic contracta vtrumque brachium deprimeret, ac prægrauaret, vt difficulter attolli posset, Aræ minister posteriorem eius laciniam sublatam sustentaret, quò facilius brachia sacerdos extenderet: quod nunc quoq; seruatur, licet scissâ iam veste, & exclusis brachijs non ita vt olim, opus sit.

Præter Planetam aliud Romanæ togæ vestigium Patauij vbi hæc commentabar, obseruaui, Lineum nempe amictum superiorem sacerdotum, & Aræ ministrorum, quem Cortam vulgo appellant, de quo infra.

Hęc inquam linea vestis Patauij (nam alibi manicata in vsu est) rotunda est, & clausa, totumque corpus inuoluens, atque vtroque brachio hinc inde subducta in humeros reijcitur, vt in veteri Planeta factum diximus. Hæc olim opinabamur cum nondum pænulæ figuram in antiquis monumentis videre contigisset: decepti etiam clarorum virorum auctoritate qui pænulam vestimentum apertum esse docuerunt. Sed postquam non vna pænulæ imago in manus venit mutare opinionem cogimur, vestemq; sacrificantium cum Baronio pænulam fuisse fatemur. Eius imago suo loco reddetur. Hic veteris casulæ sacrificialis effigiem damus, quam Nicolaus Alemannus V.C. ad Procopij Anecdota exhibuit.

Tabula. IX.



Planetam, & Casulam etiam extra sacra in communi vestitu fuisse. Cap. XXXIX.

HAud inscius sum, non defuturos qui huic opinioni genuinum frangant, grandeque facinus, & morte pium dicitent, quod vestem sacrificalem eandem cum veste communi, ac prophana fecerim. Fateor labente ævo quædam in ornatu, cultuque sacrorum immutata esse, quædam etiam ad Iudæorū ritus exacta; Primis tamen Ecclesiæ temporibus in communi veste Liturgiam peractam ausim affirmare; Tunc enim etiam Sacerdotes, & clerici in communi habitu incedere minus inuidiosum putarunt. Veteres quidem Christianos veste cum Ethnicis indiscreta vsos, satis ostendit Baronius Tomo I. Annalium. Soli Ascetæ, quique vitam austeriorem profitebantur, pallium gestabant vestem Græcanicam, & Philosophorum propriam, vnde tot conuicijs proscissi sunt. Quod si sacrorum vestes respiciamus, quæ in veteri Sacerdotio fuerunt non multum eas à vulgari habitu discrepare videbimus. Vulgo enim tunc homines in Orbe Romano tunicis saltem duabus induti interiore linea, siue *subucula*, & exteriori ex lana aliaue materia, quæ propriè *tunica* dicta, olim quidem sine manicis, quæ *Colobium*, post manicata, quæ *Dalmatica*. Tunica quidam togam iniiciebant, quidam lacernam, aut pænulam. Hæc omnia in sacrificali vestitu fuere. Tunica enim linea talaris, quam *albam* & *Camisum*, siue *Camisam* dixere: Zona cingendæ tunica: mox *Dalmatica*, quæ postea penes solos Episcopos remansit; Tandem *Planeta* quam togam, siue togæ simillimam diximus, quam ideo existimo in sacris lacernæ prælatam, quod toga honestiorum esset, & Romæ etiam cum indefuetudinem abiisset in sacris Deorum retenta. Reliqua posterioris æui additamenta fuere. De stola B. Iuō Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Vtuntur & stola, quæ alio nomine orarium vocatur: quæ vetus sacerdotum non utebatur.* Albinus de diuinis officijs. *Sunt tamen alia quæ apud illos (Iudæos)*

dæos) non habebantur, ut stola, sandalia, & sudarium, quod ad tergendum sudorem in manu gestari mos est, quod usitato nomine Fanonem vocamus. Idem. Mappula (nos manipulum dicimus) quæ in sinistra parte gestatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus. Eandem mappulam sudarium vocat Fortunatus Amalaricus.

Scio veteres ad vestitum Pontificium Hebræorum pleraque exegisse, sed præter tunicam lineam, & quem vocant amictum, quem ad instar superhumeralis esse voluerunt, nihil admodum simile reperiemus. Vbi enim apud nostros tunica hyacinthina, rationale, cydaris, baltheum, lamina in fronte, femoralis linea, siue bracca? Hæ postremæ adeo Romanis incognitæ, ut inter barbara tegmina recenserentur, quemadmodum infra ostendam.

Sed in decorum videtur, ac minime ferendum, vestem prophanam sacris castissimis adscribere. Velim mihi dicant, quod genus vestimenti Pænulam fuisse credant. Vulgare, ac viatorium. Atqui eius usus inter sacras vestes a Baronio & ab alijs recipitur, & vestis sacerdotalis appellatur: Cur pænulam admittunt, togam excludunt, quæ honestior, & omnium nobilissima vestis fuit?

Tantum autem abest ideo non adhibitam sacris togam, quia prophana erat, ut etiam Planeta, siue Casula sacrorum propria, in promiscuo tamen usu fuerit. Io: Diaconus in vita S. Gregorij ait, Patris eius indumentum fuit Planeta castanei coloris, & sub Planeta Dalmatica. Nec mihi recte facere videntur, qui hinc solum arguunt, patrem S. Gregorij fuisse in Clero, quod Planetam, & Dalmaticam gestaret. Nam ut de Dalmatica nihil dicamus, quæ tunica fuit, & quidem antiquitus probrosa: si ideo Gregorij Pater in Clero fuisse creditur, quod Planetam gestabat, illud sequitur etiam extra sacra eam in usu fuisse. De Casula Bonifatius ep. i i i. cuius docum attulit Cerda in Aduersarijs. Litteras, & parua munuscula transmitto vobis, idest Casulam non holosericam, sed caprina lanugine mistam, & villosam ad tergendos pedes dilectionis vestra. Quam non modo promiscuus sed vilis Casulæ usus?

hanc

hanc tamen a sacrali distinctam fuisse apparet. Iuo Car-
notensis etiam de rebus Ecclesiasticis. *His omnibus indu-*
mentis superponitur Casula, quæ alio nomine planeta vocatur, quæ
quia communis est vestis, charitatem significat. Concilium Ra-
tisbonense Anno DCCXLII. *Presbyteri, vel Diaconi non sagis*
laicorum more, sed casulis utantur ritu servorum Dei. Sed to-
tam nostram coniecturam gravissimo testimonio corrobore-
mus licet Vualafri Strabonis, qui ante octingentos ferè
annos doctrina, ac sanctitate floruit. Eius verba sunt cap.
XXIV. de rebus Ecclesiasticis. *Vestes etiam sacerdotales per in-*
crementa ad eum, qui nunc habetur auctæ sunt ornatum. Nam pri-
mis temporibus communi indumento vestiti missas agebant, sicut, &
hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus au-
tem XXIV. constituit sacerdotes & levitas vestibus sacratis in usu
quotidiano non uti, nisi in ecclesia tantum. Mox. Addiderunt in
vestibus sacris alijs alia, vel ad imitationem earum, quibus veteres
utebantur sacerdotes, vel ad mystica significationis expressionem
Amalarius Fortunatus lib. II. ep. XVII. Stephanus natione
Romanus ex patre Iobio constituit sacerdotibus, levitisque vestibus
sacratibus in usu quotidiano non uti.

Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinalium Vestitus.

Baronij opinio reiecta. Cap. XXXIX.

NON Planeta modo, & Penula olim sacris, ac prophani
usus fuit, sed & Dalmatica. Eam in sacris adhibitam
constat, eiusdem etiam extra sacra usus primo quidem pro-
miscuus, deinde in Diaconis, mox in Presbyteris, tandem
in solis Episcopis. Vualafri Strabo. cap. laudato. Et
Silvester ordinavit, ut Diaconi Dalmaticis in Ecclesia uterentur.
Et primò quidem Sacerdotes Dalmaticis ante Casularum usum in-
ducebantur: postea vero cum Casulis uti cepissent, Dalmaticas Dia-
conibus concesserunt. Addit a Romano Pontifice earum usum
alijs Episcopis permissum, alijs interdictum: sua vero æta-
te omnes penè Episcopos, & nonnullos Presbyterorum sub
Casulis Dalmaticas gestasse.

Ergo

Ergo ante Stephani, & Siluestri tempora Dalmaticæ in promiscuo vfu fuere. In actis S. Cypriani. *Idem S. Cyprianus in agrum Sexti perductus, & ibi se lacerno byrrho expoliavit, & genua interram flexit, & cum se Dalmatica expoliasset in linea remansit.* In quo falluntur, qui putarunt fuisse hunc habitum peculiarem Episcoporum: cum vulgaris esset. Nam byrrhus, siue lacerna communis fuit, Dalmatica item, & tunica linea siue subucula. Nihil igitur peculiare habuit, nisi si forte lacer nam magis pretiosam. Multo magis nugantur, qui hebetis esse ingenij dicunt, existimare lineam ibi esse tunicam interiorem, siue Camisiam, nam esse lineam amictum Episcoporum, quem alij Ephod appellant. Ipsi multo hebetiores sunt, nam linea illa verè fuit subucula, in qua expoliatus superioribus vestibus, lacerna nempe, & Dalmatica Cyprianus carnificem operiebatur: Argumenta quæ contra afferuntur, stipulis leuiora sunt. Quis enim nescit, lineum amictum siue ephod non sub lacerna, & Dalmatica poni, sed tunicæ, & reliquis vestimentis super induci?

Neque me multum auctoritas Baronij mouet, qui illud *lacernum byrrhum* explicat byrrhum per modum lacernæ compositum, vt fuerit species quædam lacernæ. Sed byrrhum idem, ac lacernam fuisse Cl. Salmasius docuit. In eo, inquam, non me mouet Baronius, quod Cardinalium vestes ad Cypriani cultum exigit. Haud vidi magis. Cyprianus indutus linea, mox Dalmatica, supra lacerna. *Illi inquit post vestem superinduunt lineam, & desuper solutam tunicam, & tantum humeros, brachiaque tegens lacernum byrrhum.* Nihil tale in Cypriano. Lineam habuit, Dalmaticam, & lacernam. At patres purpurati hodiè lineam quidem habent, sed duplicem, interiorem quæ subucula, deinde thoracem, mox tunicam talarem, tum alteram lineam, siue Ephod: postremo loco non tunicam solutam, vt tenet Baronius, sed vel togam, vel togæ persimilem vestem, nam fusa est, & symmate prodiga, totumque hominem in voluit. & licet ad pectus aperta, brachio tamen sinistro, vt veterum toga sub-

duci-

ducitur, ac contrahitur, & ideo *Cappa* appellatur, vel quod hominem capiat, vel a capite, cum in luctu ea caput inuoluant, vt in veteri toga; Quod autem humeris super iniicitur *Exomidis* species est, siue *cuculli*, qualis simplicior in Monachorum habitu visitur: Ea autem trunca vestis vulgo dicitur.

Sed quid pænulam in sacris fuisse dicemus, cuius mentio in actis Concilij Ephesini, si ea non fuit Planeta? *Misimus tunicam candidam, & pænulam castaneam*; Vbi in Græco vt notat Baronius est *φανόλιον*. Ea etiam vestis sacra fuit, quæ licet aperta, & fibula nexa, tamen totum hominem cooperiebat. Hæc vulgi voce *Pluniale* dicitur, forte quia vt Pænula olim pluuiæ tempore sumebatur, eiusque vsus in supplicationibus, & vespertinis precibus. Ea; omniq; à Casula, siue Planeta distincta, vt propterea non rectè quidam *φανόλιον* Casulam interpretati sint, cum Pænulam debuissent. Quamquam ex eo quod totum hominē inuoluat, licet aperta, etiam Casula improprie dici possit. Sed de veste sacrali, totiusque aræ ornatu alias accuratius cum Deo disputabimus. Interim auctarij loco viri doctissimi literas in ea, quæ hætenus disputata sunt adscribemus.

V. Cl. Ioanni Rhodio Ioannes Fredericus
Gronovius. S. P. D.

Mirifice me exhilararunt literę tuæ, Vir Præstantissime quas tanto iam tempore ignarus vestri, rerumque vestrarum nuper admodum accepi. Atque utinam sciuisset Elzevirij aliquid in illas oras mittere; nihil mihi fuisset antiquius, quam vt nuperum illum fætum meæ observationis obfidem ad vos allegarem. Spero tamen postquam aliquandiu vel moratus fuerit in itinere, vel oberrauerit verum, quo est destinatus. Certe amico per multa exemplaria commissi in Italiam curanda, quæ ille partim Nuntij Apo-

Apostolici, partim Veneti Legati Coloniae hominibus tradita mihi adfirmavit. Nos vero quando Veslingij lapsa externis opobalsamatruncis, quando Argoli Circenses Panminiani delectabunt? Rara fortuna est, hæc ad nos pervenire, eique ad scribo vsuram Commentarij Ferrariani: a quo viro quod me amari scribis, id vero mihi gratissimum est. Nimum quantum desidero Electa promissa: eam saluam mouet de re vestiaria scriptio, cuius lectione me plurimum profecisse dicerem, si aliquid in literis profecisse me agnoscere auderem: Toga mihi visa semper vnum ex difficillimis Romanæ antiquitatis capitibus, in quo nec alij satisfaciebant, nec ipse vnquam vt satisfacerem mihi speravi fore. Sed ingentem lucem & mihi, & materiæ attulit doctissimi Ferrarij industria, & sagacitas: cui dum postmodum menuper prebui, iterum non ad dies aliquot, sed menses capacissimo amictui ita sum inuolutus, vt si Clytæmnestram domi haberem, Agamemnonis casum timuissem. Aliqua tamen extricare me sum conatus, & ἀπὸ πύρρα ἐνδυμένην deuinxi verbis in chartam coniectis, quæ peius, fateor, perire non poterat, tamen perituræ vtique, quoniam in nostro peculio erat, parcere superuacuum duxi. Excerpti ex aduersarijs insignia quædam, & ad te mitto (quando hanc libertatem datis) vt cum illo communices, & iudicium ab eo scriptum, si me amatis, impetres. Cupio autem sincere, & seuerè tum accipi illa, tum haberi, vt ipse a malignitate sum alienissimus ἑνὸν δῖον loco sint, non κυρίων δόξων; Quare & reuinci gratissimum erit mihi, dummodo eruatur veritas & antiquitas.

1. Communis recentior habitus dextrum humerum vna cum brachio exsertum habuisse haudquaquam videtur. Ideo Quintilianus. *Tum sinus injiciendus humero, cuius extremam oram reiecit non dedecet.* Ideo Curius Fortunatianus. *Sinus ab humero pæst labi.* Quod non potest nisi de dextro intelligi: nam ad sinistrum humerum nulla pars sinus pertinet. Iterum Fabius statim post illa verba. *Operiri humerum cum toto iugulo non oportet: alioquin amictus fiet angustus.* Non rotundum iugulum

gulum vult vna cum humero operiri: vult ergo ipsum humerum operiri: nam pars iuguli humero plane nudo operiri nulla potest. Præterea Tertullianus ait, *umbonis ambitum, unde sinus nascitur retrahi a scapulis*. Est ergo in ipsis scapulis aliquod regimen, unde *retrahitur* (non dixit *detrahitur*, ut ostendat aliquid in humero manere) illud circa umbonem unde nascitur sinus. Denique veteres statuae id liquido ostendunt. In illa quam vulgavit Rubenius, & obliquo eo situ, quodextrum latus contemplandum præbet, & aduerso opertus humerus brachio exserto conspicitur. Eodem habitu vtraque imago in nummo M. Aurelij, nec diuersum significant illa Quintiliani. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat*. Etenim illa vox *Sinus* nec hodie in textu est, nec olim, cum sententiâ suam his verbis efferret, in mente fuit Quintiliani. Aliud autem est, ille veluti baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum latus ante pectus ducitur, aliud pars togæ, quæ dextro humero insidet, ut statim exponemus.

2. Quintilianus. *Sinistram brachiam eousque alleuandum est, ut quasi normalem illum angulum efficiat*. Quem angulum nisi illi qui sit brachij parte, vel cubito vna cū manu alleuato? Namque articulus qui medium brachium diuidit, & a quo tota pars inde ad carpū cubitus appellatur. Plerumque ut ex statuis nummisque apparet, manus sinistra erat decliuis, & molliter propendens: eousque ergo id quod eleuatur sinistri brachij, alleuandum erit, ut articulus ille, quo cubitus a lacerto separatur sit norma altitudinis quam capere oportet manum: non eleuatur vltcrius quam angulus ille demisso superiori brachio pertinet. Et ratio præcepti huius est, quia altius eleuando brachium obuertatur cubitus, non manus quod pugilum est. Hinc inferius, quo & prior animaduersio confirmatur. *Sed hac amictus observatio, dum incipimus: procedente vero actu, iam penè ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: & cum ad argumentum & locum ventum est, reuocare à sinistro togam, deijcere etiam si ha-*

reat sinum conueniet: laeuam a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia: & ut vox uehementior, ac magis varia est: sic amictus quoque habet actum quendam velut praeliantem. Ait, sinus ab humero delabatur, nimirum dextro, ne de sinistro intelligamus, ecce de eo aliud praeceptum: conueniet reijcere a sinistro togam: & rursus de dextro, quod si non delabatur sponte sinus, si bareat, tum & conueniet inde deijcere. Aliud est igitur toga in humero sinistro, quam conuenit reijci non deijci: aliud sinus, qui debet velut sponte delabi, & si non delabatur deijci non tantum reijci. Atque ita restituendus ex Quintiliano quem ferè describit Curius. Et deijcere sinum etiam si bareat conuenit. Nam etiā quod vulgo est, non potest referri nisi ad id quod proximè, togam a sinistro itaque sensum facit absurdissimum, quasi ab utroque humero deijci toga, & ita pectus, ac tergum quasi ad medium usque nudare delapsa deberet, Tum igitur etiam cum cessat illa prior obseruatio, quia actus est iam quasi praeliantis, non opus est ultra, ut angulus cubiti sit normalis, sed licet oblique eleuare laeuam manum altius, ferendaque ad summum pectus, & fauces, & vicissim inde abducendo illa quoque gestum facere. Neque enim *leuam* legendum videtur quasi hiemantem oratorem formet Fabius.

3. De duplici sinu nihil mihi lectum apud veteres, verba autem Quintiliani vnde eum viri docti effingunt, male accepta haud dubito. Nonnis; vnus ab illo sinus agnoscitur: alterum illud non dicitur quid sit, sed quod quasi sit, & sic euoluenda oratio: *ille velut baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur*. Quæ enim similitudo est inter balthem, & sinum ut hæc vocabula pro eadem re ponantur? aut quomodo sinus potest instar balthei duci? Nec vero *ille velut baltheus* Fabio aliud est, quam *umbo* Persio, Curio Fortunatiano, & Tertulliano: sed hunc umbonem esse sinum æq; iudico absurdum, quā rugas, & plicas esse sinum. An ἄκρον, seu lingua in mare pro currens potest dici etiam κόλπος, siue sinus mare intra terram recipiens? An Trinacriam Insulam a tribus sinibus fas est appellatam dicere? Nihilo

Nihilo probius *Vmbonem* dicas esse sinum : nam *vmbo* prominens aliquid est, & extans, sinus retracts, & concavum. Quid quod clare Tertullianus, *ex vmbonis ambitu finem nasci*: ergo sinus est aliquid extra *vmbonem*: ergo aliud est, nisi idem est extra se, & idem ex se nascitur.

5. Apud Tertullianum *rugas* deducere in *tilias* non est melius quam deducere in *fagus* aut *quercus*. In M S. invenimus *intillis*. Veritas est in promptu: *rugas ab exordio formet, & inde deducat in tabulas*: scribunt compendio *tablas*, ut *simil pro simul*, & talia. Hæc lectio nec procul abit a vulgata veterum librorum lectionis vestigijs, & sensus non tantum apti, sed & necessarij est. Quomodo enim mox, *de scientibus iam tabulis* quas factas, aut fuisse numquam didiceramus? Non est idem *rugas ab exordio formare*, & in *tabulas* dilatare, ac *deducere*. Ab *exordio* id est ubi primum incipit fieri, & corrugari *baltheus*, nempe statim de sub ala, aut de sub dextero brachio *rugæ* formantur. Vbi nondum *tabulas* esse quivisse, hoc est *rugas* latas, sed breves, ac tantum *rugas* satis manifestum est. Primum igitur ab *exordio* *balthei* formantur *rugæ*, dein prout ille procedit ad pedus deducuntur in *tabulas*, sunt latiores, ita ut asserum, siue *tabularum* nomen mereri possint.

6 Quintilianus. *Pars togæ quæ postea imponitur sit inferior, nam ita & sedet melius & continetur*. Progreditur hoc ordine: primum vult togam rotundam, & aptè cæsam esse: dein docet quousq; ante, & post debeat protendi: hinc sinum eius format, mox aliud quiddam a sinu, quod *veluti baltheum* vocat: huic proxime: *pars togæ quæ postea imponitur*. Cui vero? Nempe ei de quo st atim locutus est, velut *baltheo*. Ergo pars illa non potest esse neq; *vmbo* propriissime sic ductus; (nam hic cõstruitur in medio *balthei* ex ipsis *balthei* rugis; non imponitur) neque ea pars, quæ in sinistro brachio residet: neque enim potest imponi *baltheo*, quin totus sinus pereat, & illa cavitās sub imo ventre claudatur: aliasque ob rationes multas. Sed pars illa togæ quæ postea stru-cto nempe *baltheo* imponitur est pars togæ descendens an-

te pectus ab humero sinistro: ea enim suffulta' baltheo sub
sinistrum brachium procurrente, circa sinistrum pectus ei-
dem imponitur, & propendendo modicum sinum efficit:
quod tamen *sinum* nemo dixit, ne ambiguum redderet utrū
illum sinum, quem in toga agnoscunt veteres. Atque hoc
recte intellexit & notavit etiam Rubenius num. 3. in sua sta-
tua togata.

7. Quid igitur tandem *sinus*? quid *baltheus*? Censemus
sinum prorie esse medium illud inter baltheum, siue vmbone-
nem, & laciniam maximam earum sub dextro ventre ge-
stantis. Ab dextro humero descendebat ad ventrem vsque
flexo quodam canali: eius vt sic dicam canalis labrum exte-
rius protenditur vsq; ad illas rugas quę laciniam separant
a sinu, & a quibus colligitur in dextro versus sinistrum ad
genua, aut paulo superius ipse sinus: interius labrum sta-
tim sub vmbone siue baltheo in ambitu eius interit: nam &
sinus sub pectore nascitur ex ambitu balthei, quem supra se
habet infra vero circumscribitur, & finitur rugis quę di-
stinguunt ab eo infimam laciniam siue oram togæ. Baltheus
autē est collectio rugarum circa pectus, sub dextro brachio
incipiens, in medio latoribus, & exstantioribus rugis, vt
speciem simul tabularum sibi inuicem superstructarū simul
vmbonis referrent in latum infra desinens in sinum, in lon-
gum porrecta vsque sub sinistrum brachium, ibique velut
nodo contracta, sic tamen vt nullum post tergum emineat.
Ab illa autem vmbilici specie & tubere, quod in medio ap-
parebat, & totus baltheus dicebatur vmbos, quod patet ex
collatis verbis Fabij, & Curij. Fabius enim. *Ille qui sub hu-
mero dextro ad sinistrum obliq; ducitur velut baltheus, nec stran-
gulet, nec fluat.* Curius autem. *Quid in vmbone? nec flu-
xe, nec ad stricte.* Quis ausit negare de eadem re eos loqui?
Neque sane quidquam aliud Tertulliano est *vmbos*, quam
Quintiliano *ille velut baltheus*. Porro ab eadem causa pleni-
ori Synecdoche, *candidus vmbos* pro toga pura apud Per-
sium.

8. Sed age vestiamus togam, & tum ea quę dicta sunt, tum
plu-

pluſcula alia parum apud memoratos ſcriptores intellecta explanabuntur. Illud iam inter doctos conſentitur, togam fuiſſe veſtimentam rotundum, & vndique clauſum, quod immiſſum ſupra caput vno iniectu totum corpus operiret, laxe patentibus in ſummo faucibus, vt non caput modo, ſed & brachium, humerusque dexter, cum luberet, commode poſſet exeri. Ea ſic veſtiebatur ex mente Quintiliani, Currij, ac Tertulliani. In ſiniſtro quidem humero per ſummam oram proprie ſuſtinebatur, poſt tergum ad poplites uſque dependens, & quia nullas habebat manicas, ima eius lacinia ſiniſtro cubito ſuſpenſa, ac ſuffulta, collectaque in rugas manum habebat exſertam. Summa autem illa ora quæ humero ſiniſtro ſuſtentabatur procurrebat ad dextrum uſque humerum, eumque quauis exſerto dextero brachio velans illic ſinui, & baltheo ſiue vmboni originem dabat. Sinus ab humero dextro ſcendebat inflexim ad ima ventris. Nam incommuni uſu Fabiani æui non fuiſſe nudatum dextrum humerum, & ex ſtatuſ nummiſque apparet, & ex verbis auctorum citatis. Sed & antea Quintilianus. *Illud non ferendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra ſinum uſque ad lumbos reduxerunt, ſiniſtra geſtum facientes ſpatiantur, & fabulantur.* Vides ſinum reductum ad lumbos, quominus mirere deduci ab dextro humero: quamquam clare in humero ſinum locet Fabius, atque eundem retrahi a ſcapulis Tertullianus tradit. Ergo etiam brachio non recto, ſiue exſerto ſinus ſumma pars in herebat humero, & poterat reijci paululum, poterat attrahi ad pectus. Incipiebat igitur ſinus ab dextro humero, & ad latus paulatim delabens fiebat laxior magisque cauus, donec ad ipſum ventrem plus in dextrum, quam in ſiniſtrum vergeret, fieret laxiſſimus, & quaſi alueum acciperet. Ab eadem ſuperiore parte, quæ in humero dextro ſedebat, interius, & ſtatim ſub brachio exoriebatur, & ſcendebat ille veluti baltheus, cuius collecta circa pectus, & multa contabulatione rugarum, plicarumque conſtricti vt contineretur, aliqua extimæ rugæ & plicæ, a quibus nempe incipiebat ambitus in ſinum exiens,

præ-

præhendebantur læua manu superiores, & plures mittebantur sub sinistrum brachium eminentes & obstantem ibi duplicatam togam propellentes.

9 Hic addidimus duo, quæ ad hoc vsque in vestitu togæ nemo, quod sciam eruditorum obseruauit: prius manu sinistra comprehensas aliquas extimas plicas umbonis siue balthei: alterum, superiores, & plures sub sinistrum brachium procurrisse, & aliquantulum etiam post tergum prominuisse, sic vt instar parui gibbi inter brachium, & latus sinistrum facerent. Atque illud quidem didicimus ex Tertulliano, qui nihil aliud significat cum ait, qui artifex *umbonis ambitum ex quo sinus nascitur deficientibus iam tabulis in lauum adhuc congerat*: didicimus ex imaginibus quæ visuntur in nummis, veluti illa in Seueri, altera in M. Aurelij, Plautillæ, & Titi a Ferrario vulgaris quæ omnes ita læuam occupant. Sed apud Quintilianum manus sinistra libera videtur relinqui, quemadmodum & alterius imaginis in nummo M. Aurelij: & cum quidquid erat rugarum in umbone, in sinu sub sinistrum brachium condebatur, aut laxior cadebat umbonis ambitus in sinum.

10. Alterum pariter ex Tertulliano deprehendimus qui statim subiungit, *in lauum adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga deuoto*. Vbi *detorto* legere malim, aut quia in MS. erat *deuoco deuocato*: nam *tò at* potest videri haussisse particula *Atque* proxime sequens. Satis euidenter significat (non fuisse duos umbones, ante vnum, post vnum quod visum viro in cõparabili: vnde enim ille posterga neus? neque enim vel imaginando assequi possum quomodo esse potuerit: sed) collectionem illam rugarum & plicarum, quæ tota instar baltheo pectus cingit, & in medio instar umbonis habet (a quo medio umbilico totus baltheus *umbo* dicitur, quemadmodum & clypeus ab eadem causa *umbo*: vt in illo *bella umbone propellit*) productum vsque sub sinistrum brachium in tergum detorquere, & ibi alium quasi umbonem vrgendo partem togæ præter labentem faceret: idem Macrobius, *nodum lateris* dixisse videtur.

11. Ne-

11. Nèq; enim factum existimo, quæ Tertullianus & Macrobius produunt: sed apud illum certe inuidiæ augendæ causa, & oratorio more de quavis toga pronuntiatum, quæ non fiebant nisi in togis morosissimorum.

12. Antequam hic baltheus Fabij, vmbo aliorum (nam vt sæpius dixi idem sunt, erantque semper in vulgari habitu honestiorum, sed non omnes habebant tam morose constructum) sinistrum brachium subiret, partem togæ a sinistro humero descendantem ad pectus excipiebat paululum infra se pendulam, & protentam. Atque hæc est quæ dicitur Quintiliano, *pars togæ quæ postea imponitur* nempe structo, strictoque baltheo: nec alium designat Tertullianus, cum ait, *partem de laeo promittat* quod tamen explicaretur planius si legeremus, *partem quidem ei de laeo pramittat*, nempe vmboni artifex: visiturque in statuis.

13. Deficientibus infra pectus per latum tabulis, seu rugis, ac plicis nascebatur sinus attracti, ac reuocati ab dextra scapula pars anterior, & maxima, nempe magnum illud ad ventrem cauum quod deinde aliquot rugis, & plicis ab ima lacinia distinguitur.

14. Duabus tamen occasionibus obseruauit etiam in vulgari hoc amictu baltheum illum dilabi, ac resolui passos: vna si quando accumbendum esset togatis, idque *togam submissam* videtur dixisse Spartianus Hadriano. *Ad conuiuium Senatores stans excepit, semperque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.* Certe vt sub brachium missam intelligamus proprietas vocis vetat: nemo enim submittere simpliciter, pro sub brachium mittere dixit, sed *submittere* & demittere, vt *submittere vultum, submittere crinem.* Toga igitur submissa esse videtur baltheo eius circa pectus resoluta, ac diffluentibus rugis plicisque. Sic comodius liberiusq; in cubitum se reponebant, & mole illa tabulati soluta, vtique ad canandum expeditiores, & de amictu minus solliciti erant. Nam idem obseruatum doctis, mensam Imperatoriam participasse fere togatos ex Spartiani Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad canam Imperatoriam palliatus venisset,*
qui

qui togatus venire debuerat, togam prædianam ipsius Imperatoris accepit. Casaubonus optimè: quam prædians gestaret. Sed obscure, quando enim prædians dicitur Imperatorem? Docet Sueton. in Claudio. *Gladiatorio munere quod simul cum fratre memoria matris edebat, palliolatus nouo more præsedit.* Et Domitiano. *Certamini præsedit crepidatus.* Toga igitur prædiana quam gestabant prædians muneribus, & ludis: nempe quia communi ad quotidiana ipse utebatur imperator, & requirentibus aliam ista prima obuenit, & in promptu fuit.

15. Altera causa laxandi balthei mollities erat. Vnde Tibullus 1. eleg. 6. *effluit effuso cui toga laxa sinu.* Hoc est non stricta ad pectus sinu per superioris balthei contractas rugas coercito. Et is habitus monstratur in prima figura p. 5. & 45. vbi nullus plane baltheus, vt alias pectus stringit, nec apparet illa pars quæ baltheo imponitur; illud autem vnde formatur baltheus laxo quodam volumine pendet, ac fluit sub dextro latere infra balthei locum. Atque vt omnia fluxa sint, ac soluta vt pote in personis τῶν τρυφῶτων, & amantium ne dextra quidem humerus tectus apparet, sed negligenter omnino hæret toga.

16. Hac mollitie si quis incederet, cum laciniam togæ traxisse non miror ego, immo pene necessarium est. Atque id cum noster Macrobius siue errore memoriæ, quod in tunica notauerunt alij, at siue suos secutus auctores in toga Cæsaris reprehensum narrat; quod *ita toga præcingitur ut torabendo laciniam velut mollis incederet.* Hoc est vt male colligeret baltheum, siue umbonem togæ, quam vt stragulare non debere, ita nec fluere præcipiunt Quintilianus, & Curius.

17. Illud quoque dignum consideratione, quod ait Fabius. *Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius quam cinctura.* Vult autem Rhetor, togam ante tunica demissorem, post eadem, qua ima tunicæ ora altitudine esse. Scribendum est; *posterior eadem portione altius quam cinctura.* Hoc enim iubent verba κατ' ἄκρον taci-

ta, & intelligenda *medijs cruribus optime terminatur*. Posterior pars eadē portione altius *medijs cruribus optime terminatur*, qua portione altius *medijs cruribus terminatur cinctura*. Dixerat autem prius *ita cingatur ut tunicæ prioribus oris infra genua paululum: posterioribus ad medios poplites usque perveniant: nam infra mulierum est, supra centurionum*. Ergo & ad medios poplites toga, non inferius nec superius, post tergum provenire debet, nam hactenus altius *medijs cruribus optime cinctura terminatur*.

Frederico Gronovio V. C. Octavianus
Ferrarius. S. P. D.

MUltum tibi debeo Vir Doctissime, quod non modo ad nugas meas oculos flexeris, sed etiam dignas putaris, in quibus ingenium exerceres, in his, quas ad Doctissimum Rodium pridem dedisti. Quibus ego tarde imò penè iam sero longa hac pertinaci valetudine corpus, animumque fractus aliquid leui brachio reponam. Non quod mea tanti faciam, ut mordicus tueri velim, sed si aut breuior aut obscurior fui, quam par erat emendem, & expleam.

• Communi Quiritium habitu dextrum cum brachio humerum exertum non fuisse credis. Sed id nummi veteres quorum non exigua apud me copia, tum statuarum omnes quas Veneretis vidi, quasque Boissardus dedit id manifeste cuincunt. In nummis præcipuè Adlocutiones omnes, Congiaria, Restitutiones provinciarum, quæ plurimæ in Adriani numismatis hunc habitum repræsentant. Illud quidem verum est, non omnes ita exertum humerum ostendere, ut tota etiam dextera scapula usque ad lumbos renudetur, quod in magna tum nummorum, tum statuarum parte videre est. Nulla tamen adhuc visa mihi, quæ totum opertum dextrum humerum habeat, nisi in qua etiam brachium toga contineatur, cuius causam in Commentario attuli. In tota nummaria suppellectile argenteos duos observaui, alterū

Q

Augusti,

Augusti, in cuius auersa parte C. & L. Cæsares eius nepotes cum clypeis & hastis puris ab equestri ordine donati, quorum alter brachium toga cohibet, alterum exerit, quod me dubium reddit. cur ita factum sit: nam si tyrocinij causa vterque eodem cultu esse debuisset. Quidquid sit alter argenteus est M. Antonij in quo ipse ut Augustus velato brachio lituum gestans, quam de di pag. xix. Cæterum quotquot vidi vel superiorem tantum humeri partem e intactam habent, idque paucissimi, reliquæ omnes figuræ totum cum brachio humerum, & bonam scapularum partem exertam ostendunt.

Negas id Quintilianij ætate factum. Atqui ipse tradit veteres more Græcorum veste brachium continuisse, ergo ipsius ævo exerebatur. Quomodo autem exeri velato humero commode potuerit, non video, etiam si nullæ statuae aut nummi id ostenderent. Immo non nisi exerto humero, ac brachio sinus in toga efficiebatur. Nam veteribus inquit Rhetor, nulli sinus: per quam breues post illos fuerunt. Itaque etiam gestu necesse est illos in principijs usos esse alio, quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cur nulli, aut per breues veteribus sinus? quod brachium more Græcorum veste cohibebant: siue non exerebant.

Exerto humero, ac brachio quod tunc fiebat, pars togæ, quæ olim brachium, & humerum velabat delapsa, & brachio subiecta, cadensque in pectus sinum efficiebat. Quid clarius ijs verbis? Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut balthæus. Paulo ante dixerat sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit inferior. Subijcit. Ille (id est sinus) qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur. An potest pars togæ esse sub dextro humero, & humerum velare? Nullus cohibito brachio sinus, qui exerto fiebat. Cum ergo addit humero sinum injciendum de dextro accipi non potest. Ut quid enim injceretur, si rectus humerus erat? deinde quis credat partem togæ posterioriorem ad scapulas sinum appellari? Neque aliter poterat,

terat, quam reducto intra togam brachio, quod sinum penitus destruxisset. Sinus ergo hoc est pars togæ, quæ sinistrum humerum, brachiumque velabat, cum sæpe delaberetur, & humerum renudaret erat humero iniicienda, & sedi suæ reddenda. *At si inquit Rhetor, incipientibus, aut paulum progressis decidat toga non reponere eam, prorsus negligentis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est.* Quod ait Curtius. *Sinus ab humero potest labi.* Quare & illa, operiri iugulum cum toto humero non oportet, alioqui amictus fiet, angustior, de sinistro pariter capienda. Vult enim partem togæ quæ humero labebatur reduci in humerum, eumque velari sed non cum eo etiam iugulum, ne angustior fieret amictus, & strangularet magis ita coniecta, quam operiret. Quod puto innuisse Tertullianum cum ait, *a scapulis retractum umbonis ambitum*: nam dilapsa in brachium sinistra togæ parte, & renudatis scapulis, retrahendum posterioris umbonis ambitum, ut sinister humerus iterum operiretur. Vel si aliud intellexit parum ad rem nostram, qui vulgares habitus exequimur, & non quos ille Rhetorice de suo commentus est. Quare non modo pars sinus ad sinistrum humerum pertinebat, sed nihil aliud sinus superior fuit quam pars togæ quæ dextro brachio subiecta ad sinistrum humerum recurrebat, extrema eius parte ad pectus cadente, quam sinum vult esse decentissimum. Quintilianus, *si aliquando supra imam togam fuerit*, id est non ultra togæ oram in feriolem protendatur, quod aliquando eueniebat in togis laxis, ac fufis, quarum sinus longius fluebat, contra in angustis breuior etiam cadebat.

Rubenij librum videre non contigit, etsi magna cura cōquisitum, quem si isthinc, aut aliunde opera tua impetrem beneficium agnoscerem, eiusque mentionem in secunda editione non inuiderem. Porro licet vox *sinus* in verbis illis Quintiliani non extet, *il le qui sub humero dextro ad sinistrum ublique ducitur velut i balthæus*, certe intelligitur ex precedentibus: *sinus decentissimus si aliquando supra imam togam fuerit*. Quid enim illud est per fidem tuam quod veluti bal-

ihens ? non aliud quam sinus. Superioris sinus duplex pars; altera quæ subiecta humero brachioque dextro oblique recurrebat ad sinistrum humerum hominemque cingebat ut baltheus, altera quæ ab ipso baltheo cadebat in pectus, & infra, qui de centissimus sinus erat, si tamen non esset ima togæ ora inferior. Hæc omnia exertum cum brachio humerum fateri cogunt.

De angulo normali satis in commentario dictum, neque explicationis adhuc poenitet. Normalé illum angulum non brachij situs ac motus, sed duplex togæ ora brachio subducta efficiebat, ut videre est in ipsa figura. Verba illa *sinus ab humero delabitur* de sinistro accipienda diximus. Quæ enim in dextro esse poterat, si nihil aliud erat quam togæ pars dextro humero subiecta, quæ si reduceretur in humerum, brachiumque retractum operiret, destruebatur sinus, ergo sinus qui procedente actu delabebatur humero sinistro iniiciendus. Cum vero ad argumenta, & locos ventum erit, rejicere a sinistro togam, deijcere etiam si hæreat sinum conueniet. Quod ita interpretor: sinistro brachio reducere togam a pectore; Quoniam autem pars illa sinus superioris, quæ ut diximus a baltheo cadebat in pectus aliquando a parte togæ inferiori, quæ brachio subducebatur, impediabatur; quominus recte caderit, & ideo hærebat, si hæreret deijcere conueniebat, hoc est reiecta in sinistram parte togæ quæ contrahebatur sinistro brachio, sinui locus faciendus, ut in pectus descenderet.

Non ausim autem contra omnium librorum fidem læuo consilio *lenam* mutare in *leuam*. Quasi dum inciperet Orator, & procedente actu sinistram summo pectori, & faucibus ad presserit, gestu per absurdo, quique totam amictus rationem perturbasset; Nec nisi cum arderent omnia licuerit læuam inde abducere. *Lenam* igitur, cum eius vsum anni tempestas daret, & a faucibus, & a summo pectore abducere licebat de qua veste nō pauca diximus, & plura fortasse alias dicemus.

Duplicem togæ sinum cum Quintiliano agnosco, nec
alius

alius vnquam aliter eius verba accipiet iam toties adducta. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur veluti balthæus, nec strangulet nec fluat. Quomodocumque Oratio euoluatur aliquid reperiendum erit, quod balthæo simile sit, quodque veluti balthæus ducatur. Quid autem nisi sinus? Nam quemadmodum balthæus militaris cingebat pectus, sic sinus ille brachio subiectus ad istar cinguli hominem circumdabat, non quidem recte, vt balthæus, sed obliquo ductu, quia ad sinistrum altior, de-
missior in dextro erat. Immo Quintilianus duplicem sinum superiorem videtur statuere: alterum, qui cadebat in pectus, pars scilicet togæ quæ subiecta humero dextro e balthæo euolebatur, & reflectebatur, ac descendebat ad inferiora, qui decentissimus tamen si superior ima togæ ora fuisset: alterum, balthæum ipsum, rugas scilicet constrictas, & coactas, quæ de sub sinistro brachio ad sinistrum humerum recurrebant; Non tamen vt duplex sinus fuerit, sed duas partes habuerit; de sinu inferiori mox dicam.

Quod ad balthæum pertinet esto balthæus Quintiliani fuerit quod Tertulliano, & Macrobio *umbo* dicitur; Si *umbonem* in togis communibus intelligamus sinum rugis, ac plicis fortuitis protuberantem, conuenimus. Sin vero *nodum illum*, & *artificem contabulationem* quam Oratorie, ne dicam poetice confinxit Africanus ille, in communi toga nec fuit, nec erit vnquam. Alioquin Quintilianus alias in cultu ordinando morosus non præterisset, & veterum aliquis tetigisset, aut nominasset saltem. Nam Rhetor fortasse magis proprie *umbonem* dixisset, quam *balthæum*. Solus Persius poetice *umbonem* dixit, tumentes sinus rugas. Non ergo a sinu distinctum fuisse in vulgari toga contendo, nec aliud fuisse, quam rugas, & plicas vtriusque sinus, tam illas quæ de faucibus ad sinistrum brachium cadebant, quam quæ de inferiori toga eodem brachio subducta cogebantur. Quod ex Persio manifestum est. Is enim *candidum umbonem* appellat togæ puræ deposita prætexta.

In

In prætexta candidus esse non poterat, sed **purpureus**, siue purpura distinctus. Ergo extrema togæ ora, quæ sola purpurâ prætexebatur pars umbonis erat, ea scilicet, quæ brachio sinistro ad pectus subducebatur; Nulla in sinu superiore purpura, aut alibi quam in ima ora. Quare si prætextatus quis sinistro brachio togam demississet purpureus umbo non fuisset. Quæ clare euincunt umbonem etiam ex rugis inferioris sinus fuisse confectum. In vniuersum ergo brachio intra togam cohibito nulli sinus fuere, nullæ rugæ, quales antiquissimorum togæ: brachio dextro, atque humero exerto togæ pars superior, quæ dextrum humerum, dextramque pectoris partem velasset si brachium non exereretur a faucibus deiecta cadebat in pectus, nec cadere poterat nisi complicata in rugas, hic *sinus superior* fuit, ad has rugas aliæ accedebant, quas nempe togæ ima ora brachio subducta reddebat, qui *sinus inferior*, vtrarumque rugarum aggestio, ac conglobatio protuberans clypei umboni similis erat unde *umbo*. Persio dictus est. Tertullianus cum Macrobio lasciuit, & vaticinatur.

Neque tamen hinc sequitur, promontorium, atque excurrentem in mare linguam sinum esse. Quis sanus id dixerit? Veteres *sinum* dixere quod inter brachia ad summum pectus intercipitur, unde, & recessus litorum, in quos se mare insinuat *sinus* appellarunt: ita & sinum vestium dixere quodcumque partem illam corporis tegeret, tunica, togæ, chlamydis; Quemadmodum ergo multa in sinum condebantur, quibus licet ille turgesceret, & inflaretur, non tamen sinus esse desinebat: ita & togæ sinus, quamuis in rugas, & plicas conuolutas turgesceret in umbonem sinus remanebat, & inde etiam umbo dici poterat. Nisi verò apud Horatium *Ferre nuces sinu laxo*, ille sinus non fuit quod nucibus distentus esset, apud Senecam in Tragedijs *onerato sinu aliquid ferre*, male sinus dicitur, quod intumesceret, aut minus proprie velorum tumentium sinus appellatur. Quid verbis opus est? quis unquam in togis vulgaribus *sinum*, rugas, *umbonem* distinxit? Quomodo autem Tertullianus togam

togam, eiusque *umbronem* in *tilias*, vel *teleas*, vel *tabulas* distinxerit, atque operose concinnauerit intelligere, atq; explicare non fuit nostri instituti, qui communes togas exquebamur, & utinam in eo viri doctissimi feliciter ad laborarint.

Veniamus ad *sinum inferiorem*, quam licet veteres non nominauerint, eum tamen Suetonius agnoscit tam clare, ut ne dubitationi quidem locus relinquatur. Eius verba sunt de Iulij Cæsaris necē cap. lxxxii. *Etque animaduertit undique se strictis pugionibus peti toga caput obduxit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit.* Partem nempe sinistro brachio subductam ad pedes deiecit. Nam quomodo superior sinus deduci, & velare crura potuit? ergo sinus alius præter superiorem. Liuium etiam de inferiori togæ sinu capiendum existimo l. xxi. *Tum Romanus sinue toga factō. Hic inquit vobis bellum & pacem portamus: utrum placet sumite.* Sub hanc vocem haud minus ferociter; *Daret utrum vellet succlamatum est;* & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt. Non aliter sinum facere legatus potuit, quam subducta iam sinistro brachio togæ parte, dextra manu dextram togæ partem ad pedes fluentem eleuare.

Restant illa expendenda. *Par togæ que postea imponitur sit inferior.* Nempe togæ pars sinistro brachio subducta ita aptanda fuit ut sinum superiorem non obtegeret, aut obrueret, & ideo infra eum aptabatur, sicque hærebat melius. Nam si protuberante sinui imposita fuisset, facile defluisset. Postremo. *Illud non ferendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra sinum usque ad lumbos reducere sinistra gestum facientes spatiantur.* Sinistrum brachium sustinenda toga occupabatur, & ita minus commode ad gestum adhiberi poterat. Quidam ergo ut eo expedito vterentur in actione, primo togæ partem inferiorem in humerum reiciebant, deinde ne sinus superior impedire posset eum dextra ad lumbos vsque reducebant, & sic libero, atque expedito brachio sinistro gestum faciebant, quod improbat Rhetor. Illa quæ sequuntur. *Itaque ut laucam in voluere to-*

*ga, & incingi penè furiosum est: sinum vero indextrum humerum ab imo reijcere solutum, ac delicatum, sunt adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subijciamus? Nam toga læuam in voluere gestum fuisse se ad prælium componentis, vt & reducto ad tergū sinu eodem se cingere, quod antiquissimi fecerunt, qui inde *præcincti*, *cinctusque Gabinus*, alias notauimus, quare vtrumq; agere furiosi esse Quintilianus dixit. Cur autem sinum indextrum humerum ab imo reijcere mollis fuerit, ac delicati non satis percipio, illud tamen indicat non fuisse opertum humerum dextrum sinu, inquem eundem sinum reijcere soluti, ac delicati esset. Subijcit *non esse indecorum laxiorem sinum subijcere brachio sinistro*, quod sic Orator esset expeditior. *Habet enim inquit acre quiddam, atque expeditum, & calori, concitationique non in habile. Cum vero magna pars est ex hausta Orationis utique afflante fortuna penè omnia descent, sudor ipse, & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta, ac velut labens undique toga.**

Ceterum læuam manum comprehendendis extremis vmbonis plicis fuisse occupatam cuiquam obseruatum non memini, neque id nummi a me vulgati indicant, in quibus vt in statuis videre est rotundum quid læua gestatum, siue illud volumen, siue aliud fuerit. Quod ad *tabulatum in terga deuotum* vt loquitur Tertullianus, attinet, licet antea præfatus sim nihil illa ad priuatum habitum pertinere, cum tamen etiam posterior togæ pars ab humero ad lumbos cadens in rugas, & plicas conuolueretur non ita absurdum videtur etiam illam partem *umbonem posterganeum* ab audaci declamatore dici, sicq; summum virum ab eius mente non longe abiisse.

De toga *submissa* non est dubitandum, quin pars sinistro brachio subducta in conuiuio deiecta sit, & sic sinistrū quoque brachium exertum: nullo periculo ne toga discumbentis ad pedes laberetur. Primo quia si submittere est demittere toga demittebatur: nam quis credat rogatos vno tantum brachio in conuiuio vsos sinistro togæ congerie oneratos? quomodo autem baltheus delabi in conuiuio posset,

& re-

&resolui non video, cum semper pars eius sponte ad pedus, vel infra caderet, prout laxior, vel strictior toga, nisi *nodum illum artificem* Tertulliani comminiscamur. Quae ratione illae balthei rugae, ac plicae in incessu & actione continebantur ne fluerent, in conuiuio soluebantur?

Mirum etiam est togam *Præsidiariam* dictam, quam Imperator gestaret, cum muneribus praesideret. Quid peculiare habuit ea toga? sane nihil. Cur autem eam mutaret Imperator discubiturus, vel cur potius praesidiaria diceretur, quam forensis, aut senatoria? Praesidiaria est Imperatoria, quod Imperatores Praesides dicerentur iam inde ab Augusto. Sic Plinius l. vii. cap. xvi. *Augustum Praesidem vocat*. Quare verba illa *ipsum Imperatoris* ex glossa inrepsisse crediderim.

Dixi maiores, minores ve sinus iuxta togae mensuram fuisse. Tibullus. *effluit effuso cui toga laxa sinu*. Macrobius defendi non potest, qui ait *Cæsarem traxisse laciniam quod fluxiore cinctura vteretur*, quae nulla in toga fuit. Verba illa *Altiusquam cinctura*, an sint interpolanda viderint docti: ego ut verum fatear nec correctionem, neque interpretationem satis capio. Sententia videtur. Togam ante ad media crura dimitendam, retro paulo inferius ipsa tunica, quae ad medios poplites, ut idem sit *altius quam cinctura*, demissius, atque inferius. Quemadmodum supra dixerat de tunica. *Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis summissior*: id est tunica quae cingebatur, ut eadem res sit cinctura, & ij qui cincti sunt.

Hec strictim, quae in secunda editione curatius examinantur. Vale vir doctissime & me tui obseruantissimum amas

V. C. Octauio Ferrario Ioannes Fredericus
Gronouius. S. P. D.

Multum debeo tibi, Vir Celeberrime, de copiosis, & humanissimis literis tuis. Non dubitabam *Ennondia* nostra ingenij tibi in nostrum usum exercendi occasionem

R

fore

fore, siquidem paucas horas tuis studij decerpi paterere. Cui desiderio meo quod indulisti gratias tibi pro eo ac debeo ago maximas; quod ad ipsam rem pertinet, hic tuus est campus in quo exultanti tibi plaudere quam certare paratior es sumus. Ergo & posteriorem partem operis tui mirifice expectamus, nec minus Electorum libros, non dubij, quin multa præclara & scitu dignissima tibi simus debitori. Vides quam pauci hodie serio literarum negotium agant, & eo iudicio, quo oportet in scriptoribus antiquis, & explanandis, & restituendis versentur. Et tamen verum erat, quando ex illa præstantissimorum ingeniorum, & monumentorum vbertate tam parum nobis reliqui fecit superiorum ætatum incultus, ac fatalis barbaries, nos operam dare, ut quod tamen super est, quam fieri potest, purum, & liquidum haberemus. Quum præsertim frustra aliquid elegantiae gratiæque in nostris qualibuscumque scriptis fore speremus, nisi veterum res, mores, sensus, & linguam cognouerimus, neque hæc ipsa, nisi ex probis, & castigatis libris hauriantur, tuto imitari, ac reddere possimus. Quare mihi semper optime sunt visi de communibus studiis mereri, qui scrutari, & tradere antiquitatem, eiusque auctores faciliores, & saniores reddere conarentur. Atqui etsi persæpe in lubrico consistent, persæpe, & titubent, & cadant, neque quisquam adeo fuerit *ὑποχρῶς*, ut non aut temeritate interdum, aut incuria peccarit: tamen interim & plurima tutis illis, nihilque audentibus inuisa eruunt, & plerumque subnascitur alius, qui peccata priora animaduerat. Sic altera parte plurimum boni præstant ipsi, altera sequentibus præstandi ansam præbent. Sed hæc tu domi nostri, neque ego alia de causa ingero, quam ut me consilium tuum magnopere probare, teque ad pergendum hortari agnoscas. In quo et si nimis levis mea, fateor, est auctoritas: tamen & summis plerumque viris popularis plausus, ut non quæritur, ita nec spernitur, & gratus accedit. Quid autem (ne nunc quoque non aliquid misceam solemniū nugarum) videtur tibi de loco auctoris ad Herennium lib.

IT. G. IAT. Quod si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesque illos deat esse, qui currere ceperint, ipse intracarcerem stet, & narret alijs. quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarint. Turnebus enim inscitum, & nugatorium hic exprimit sensum ait: neque enim cum populis cursitatum, sed cum certatoribus: rescribit autem, aut Boisens Sicyonius. Et habet qui eum sequatur Lambinum, & Gruterum. Quid quæris? tantos viros non vidisse, non Sicyonios hic populos, sed sicyonia *modum* *quarta* intelligi: de quibus Lucretius: *pulchra, in pedibus sicyonia vident*. Et Cicerō in 1. de Orat. *calceos sicyonios*. Genus autem loquendi est quale Ciceronis in Antoniana: *Cum Gallicis, & Lacerna ecurrissi*. Et huius Cornificij hoc libro propius finem: *venit iste cum sago gladio siccinctus*. Sane Boius non videtur Græcum nomen, & forsan melius sit *Bani*, quod Fulvio Ursino placuit, aut *Bolis*, quod ut nosti est nomen viri Cretensis apud Polybium. De quo ut & de hoc toto arbitrium tuum esto. Vale vir Clarissime, & me ama. Dauentriæ, prid. Kal. Maias MDCLVI.

Finis Libri Primi

OCTAVII FERRARII

DE RE VESTIARIA

LIBER SECVNDVS.

De Prætexta. Cap. I.



TOGAM prætextam Etruscæ, vt Plinius censet originis, ita appellatam satis constat, quod in extrema ora limboq; purpuram prætextam siue circumtextam haberet. Greci *πρεπόρροπον* dixere. Eam puerilis ætatis, sacerdotum, magistratum, eorum item qui magistri Collegiorum, ac vicorum essent, peculiarem fuisse, viri doctissimi ostenderunt, quos non transcribo. Quintilianus Declamat. cccxi. *Allego vobis etiam ipsum illud sacrum prætextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus, ac venerabilem.* Eandem tam a pueris, qua a puellis gestatam constat, & ab his quidē die nuptiarū depositam, & pueris die Tirocinij, quo scilicet deducti in forum transcribebantur in viros, & pro prætextâ, togam puram, id est, sine vlla purpura sumebant. Id decimi quinti anni initio fiebat. Nam quod alij decimo sexto aut seriùs factum scribunt, falli eos, ostendit Interpres vetus Iuuenalis nondum editus Bibliothecæ Ambrosianæ, cuius verba sunt. *Prætexta genus erat toga, qua utebantur pueri adhuc sub disciplina vsque ad XV. annum: deinde togam virilem accipiebant, unde in Vita Sancti Germani legitur Cessit prætexta toga.* Ea vita scripta versibus est ab Erico qui sub Carolo Caluo floruit. *Cedebat prætexta togæ.* Scio Augustum, Ciceronis item filium, & alios seriùs id egisse, sed vt rectè monet Manutius, hoc magis ab alia causa, quam a lege, aut more. Porro deposita prætexta sumptam esse togam, quæ & virilis & pura, & libera dicebatur vix quisquam ignorat.

Viri-

Virilis quod quicam sumerent ex ephebis transcriberentur in viros. *Pura* quod tota alba esset nihil purpuræ ad mixtum habens. *Libera* quia ephebi tum primum e magisterio excedebant, & vt loquitur Persius *purpura custodiam exhibant*. Quo tempore bullam auream laribus appensam nihil attinet dicere.

Ab hac toga *prætextata* atas pro puerili, ita *prætextati*, ad *prætextata*, pro pueris, ac puellis. Sed falsò hinc quidam *prætextata* verba deduxere, quæ erant obscæna, atque impudica, quæ procul ab prætextata ætate esse par erat: nec rectius Turnebus a prætextatis Comædijs, quæ lasciuæ, ac liberæ; nam veteres Græmatici prætextas Tragoedias, vel ad instar Tragoediarum dixerunt, quas haud verisimile est turpiloquio obfitas fuisse. Illud ergo rectius, quod cum nupturæ puellæ prætextam deponerent, ad demulcendum pudorem nuptiali licentia Fescennina cantarentur. Festus *Prætextata* verba, quod nubentibus depositis prætextis a multisidine puerorum obscæna clamarentur.

De Prætexta Sacerdotum. Cap. II.

Etiam prætextas purpura togas sacris adhibitas indicat Plinius, cum ait, *Purpuram Djs placandis aduocari*. Germanicus apud Tacitum, *Vidit se operatum, & sanguine sacro respersa prætexta pulchriorem aliam manibus auia Augusta accepisse*. Vbi tamen Germanicus prætextatus non tantum quia augur, sed vt exercitus Imperator, & Proconsulari potestate. Quare non rectè vir doctissimus notat, prætextæ vsum in sacris fuisse, ita tamen, vt fuerit tantum sacerdotum. Nam Consules, Prætores, alij magistratus, cum sacra facerent, erant in prætexta, licet non essent sacerdotes. Verba Lampridij in Alexandro nihil Lipsium iuuant. *Accepit prætextam etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris*. Nam cum supra scripssisset Lampridius, Alexandrum adeo ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætextam, & pictam togam numquam sumeret, nisi cum esset Con-

Consul, subdit, adhibitam quidem ab eo prætextam in sacris cum non esset Consul, sed tunc non tamquam Imperatorem, sed ut Pontificem maximum prætextatum fuisse. Quod si idem cum esset Consul sacrificasset, iure magistratus prætextatus fuisset, etiam citra Pontificatum maximum.

Augures etiam prætextæ usus notum est. Cicero pro Sextio Lentuli Spithæris filium augurem creatum indicans, *Gni superior, inquit annus idem, & virilem patris, & prætextam populi iudicio dedit.* Idem ep. ix. lib. i. ad Atticum, *Pati-nystrumam sacerdotij διαβάτω vestiant.*

Prætexta Magistratum. Varij Interpretum errores in voce προπόριος explicanda castigantur.

Cap. III.

Magistratus omnes tam Romæ, quam in Colonij, & Municipijs prætextæ usus, immò & Collegiorum, ac Vicorum magistros docuit Manutius, & res omnibus obuia. Liuius lib. xxxiv. *Purpura viri utemur: prætextati in magistratibus, in Sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis utentur: Magistratibus in in colonijs, municipijsque: hic Roma infimo genere magistris vicorum toga prætextæ habenda ius permittimus, nec id ut vini solum habeant tantum insigne, sed etiam, ut eo crementur.* Catulus etiam apud Dionem ait, an eo magistratus creantur *ἢ αἱ ἐν τοῖς προπόροις ἱστῖον περινοσῶσι, Ut in prætextis obambulent?* Martialis de Troiugenis in magistratu diuitum limina ob sportulam vexantibus. *Quid faciet pauper qui non licet esse clienti? Dimisit nostras purpura vestra togas: id est vos clientes prætextati nos tenuiores togatos ab officio dimisit.* Perperam in vulgatis esse, *dimisit*, animaduertit Turnebus lib. xxx. Prætextas etiam intellexit Plutarchus in Galba, cum cædem in foro factam memorans ait: *ἵτι τῶν παρῶν ἀπετάλων ἐν ταῖς ἱπαιτικαῖς ἰδῆσθαι ἱπριμένων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς.* Cum vero corpora truncata in vestibis consularibus iacerent in foro. Rectius, in prætextis, non enim tantum Consulum fuisse, sed, & reliquorum Magistratum. Appianus lib. i. Ciuil.

nil. appellat τὴν τῆς ἀρχῆς ἰδὴντα de Octauij Consulis interitu, vestem nempe Consulare, siue quod idem est prætextam. Eadem voce vititur Dio Lib. lv. de Magistris Virorum, & lxxv. de Cecinæ prætexta. Idem Appianus lib. 2. de Dolabella Consule substituto. τὴν μὲν ἵππατον ἰδὴντα ἡμῶς φέσται. Prætextam induit. Ita varijs vocibus eam Græci extulere. Vixque dici potest quantas tenebras eius ignorantio scriptoribus intulerit. Plutarchus tradit Romulum prætextæ vsum. Ἀλαργὴν μὲν γὰρ ἐπεδύετο χιτῶνα, καὶ τήθενον ἐξορᾷ περιπορφύρον. Vbi flagitiose olim Interpres vertit. *Purpura enim ornatus incedebat, & toga in super purpurea*. Nemo tam puer est, vt non videat vertendum fuisse. *Purpuream tunicam induebat, & togam prætextam gestabat*. Nam præter vim Græcæ vocis, togam purpuream, & prætextam diuersas fuisse indicat Liuius lib. xxi. *Dona ampla data quæ ferrent Regi. Toga purpurea, & palmata tunica, & toga prætexta*. Quamquam de Romuli prætextæ malumus Plinio credere, quam Plutarcho toties in historia Romana dormitanti. Ille enim negat Romulum prætextæ vsum, sed Tullū Hostilium primo eam gestasse. lib. ix. c. xxiii. *Purpura vsum Romæ semper fuisse video, sed Romulo intrabea, nam toga prætextæ, & latiore clauo Tullum Hostilium e Regibus primum vsum Etruscis denictis satis constat*.

Similis error eiusdem Interpretis paulo ante. Narrat enim Plutarchus: Deuictis Veijs Romulum triumphasse ducto in triumphum eorum Duce, qui prouecta ætate imprudenter & pueriliter rem gessisse visus est. Inde morem mansisse, vt post victorias senem ἐν περιπορφύρῳ per forum in Capitolium ducerent. *Purpura indutam vertit ille, inepte*. Nam in prætexa circumducebatur. Quod enim pueriliter egisse visus erat in habitu puerili inductus est, appensaque ad collum bulla quod puerile gestamen. Dignus utique Interpres qui seni illi succidaneus daretur, si tamen solus lapsus esset.

Magis mirum est eum a quo Eunapius Sardonius latina ciuitate donatus est virum exacta eruditione in eiusdem vocis

cis explicatione deceptum. In Iuliano. *Ad quod verbum*, inquit, *repente a sede sua prosiluit Pro Cos.* καὶ τὴν περιπόρφυρον ἀνασείων ἐδῆται, τὴν γεννὸν αὐτῷ Ρωμαῖοι καλεῖσθαι. *Purpureamque togam, Romani Trabeam vocant, excutiens.* Duplex error. Nam & toga illa non erat tota purpurea, sed περιπόρφυρος idest tantum prætexta, vestis nempe Pro Consularis, Neque eam vestē Romani trabeā appellant: nec τὴν γεννὸν est Trabea, sed simpliciter toga. Ad verbum ergo. *Pro Consul a sede sua prosiluit, vestemque prætextam excutiens, quam Romani togam appellant.* Nullus hic trabeæ locus. Nullus etiā infra in Proæresio, vbi Præfectura Prætorij Eunapio dicitur ἀρχὴ Βασιλεία ἀπόρφυρος, idest Imperatoria dignitas sine purpura. Non quod idem vertit, *purpura, trabeaque usu mutilata.* Purpura enim quæ carebat Præfectura Prætorio erat laticlauiā de qua mox dicemus.

Ipse Politianus, quod vix credibile est, vim Græcæ vocis non videtur affecutus. Nam quod Herodianus lib. iv, dum ritum, scenamque Consecrationis describit, inter reliqua post Pyrrhicam *circumadotos*, ait *currus, qui ferrent* ἡμφισμένους τὰς περὶ πορφύραν ἐδῆτας *Currus*, inquit ille, *circum aguntur infessi purpuratis rectoribus.* Sed rectores illi non purpurati erant, sed tantum prætextati; scilicet ut subiicit Herodianus *referebant personas eorum, qui magistratum domi, vel foris gessissent*, qui omnes in Prætexta. Rectius tamen in Herodiano quis περιπόρφυρος legeret. Xiphilini Interpretæ de Traiano, qui antequam adipisceretur Imperium visus est in somnis videre senem grandævum ἐν ἱματίῳ, καὶ ἐδῆται περιπόρφυρον, ut Senatus pingi solebat sibi ad stare. Vertit, *in veste purpurea*, cum debuisset, in Prætexta, siue ad verbum in toga prætexta, & tunica laticlauiā. Quid enim pallium, & vestem Xiphilinus coniungeret? Sed pallium ibi toga est, vestis tunica, quæ & ipsa clauis in pectore prætextæ erat.

Prætexta igitur Magistratus insigne fuit. De Aedilibus Dio lib. lxxvi. *Antequam legeretur Senatorem illum calnum περιπόρφυρον ἱμάτιον habuisse.* Tunc omnes in Marcellinum oculos

con-

coniecimus: is enim tum Aedilis fuerat. Cicero ep. x. lib. II. ad Q. Fratrem de Aedilitate Appij Claudij. Togam sum eius prætextam, quam erat adeptus Casare Consule magno risu hominum cauillatus. Quod nolit inquam renouare honores eosdem, quominus togam prætextam interpolares quotannis, decernendum nihil censeo. Quo loco ut doctissimus, ac disertissimus Seb. Corradus ad Ciceronem de Claris Oratoribus obseruat, Appij ambitionem, & auaritiam mordet, quod mallet foris, & in provincia lucrari, quam domi damnum accipere renouandis honoribus, & interpolanda prætexta. Nam qui magistratus inibant, nouas prætextas confici curabant, auari, ut Appius, veterem interpolabant, ut noua videretur, ob magnum purpuræ pretium.

Prætores etiam in Prætexta. Appianus l. II. Civil. Cinnæ Prætor affinis Caesaris præter expectationem progressus in medium, τὸν τε ἰσθμὸν τὴν σπάρτην καὶ ἀπὸ δούρατος. Prætextam exiit, quod melius est, quam Prætoriam purpuram, nam purpura non tantum Prætoris, sed & reliquorum magistratuum.

Immo & Præfecti Prætorio in prætexta licet ius clauis non haberent. Dio dat eam Seiano l. LVIII. Quem τὸν περὶ πρὸς οὐρανὸν ἰπασίῳ ὀρναυέναν, ad supplicium duxerunt. Et Iuuenalis sat. x. de eodem.

Huius qui stabitur prætextam sumere maus

An Fidenarum Gabiorumque esse potestas?

Dictatorem etiam prætextatum fuisse non est dubitandum. Supremæ enim eius dignitatem, qua cunctos magistratus antistabat, non alijs insignibus, quam securibus ad fasces additis ab alijs distinctam auctores produnt. Ita illud Senecæ de Silla Lib. I. de Clem. c. XII. Descenderit licet Dictatura sua, & se toga reddiderit, non recte Lipsius ita explicat: Dictator ergo in sago, qui rei gerenda causa creatus. Nam intra Urbem nec Dictatores, nec Coss. nec alij magistratus in alia veste quam in prætexta fuere extra Urbem paludati. Quoties ergo Dictatores propter negotia Urbana creati, ij in prætexta more reliquorum. Silla deposita Dictatura, & eius insigni toga prætextæ, togæ communi id est puræ

S.

sc

se reddidit, quod ait de se Cæsar apud Lucanum.

Ipse ego priuata cupidus me reddere visa

Plebeiaque toga modicum componere cinem.

An Senatores Prætextati: An Tribuni plebis?

Cap. IV.

PRætextas etiam Senatorū fuisse, idem Manutius suspicatur inductus verbis Ciceronis 11. Philippica. *Nescis heri quantum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse, te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? Cur honorem Cæsaris tua lege datum deseripatimur?* Quod enim in Senatu Cicero verba faceret, existimat Manutius, cum dixit, *cur prætextati non sumus?* loquutum de Senatoribus.

Sed non fuisse prætextam Senatorum propriam, illud satis ostendit, quod supra attulimus ex Dione, in luctu Magistratus deposita prætexta in veste Senatoria mansisse. Quidam ergo existimant, id dixisse Ciceronem, quia Augur erat, cumque etiam Antonius eodem sacerdotio præditus esset, habuisse tunc ius prætextæ; Quod ut verum sit, ita opus esset ostendere, Augures non nisi ludis ius prætextæ habuisse, cum tamen eos perpetuo gestasse prætextam cum reliquis Sacerdotibus credi par sit. Illud propius vero, Antonium cum legem ferret de addendo die quatuor diebus ludorum, tulisse etiam ad populum, ut in maiorem Cæsaris honorem Senatores prætextati spectarent. Vel certe, quod credit Manutius, fortè hoc proprium fuit ludorum Romanorum, ut prætextati Senatores spectarent: nam reliquis ludis non licuisse inde conijcit idem, quod Pompeio Magno ex Mithridatico bello reuertenti honoris causa tributum fuerit, ut scenicis ludis prætexta uteretur. Unde id acceperit Manutius, nescio. Dio Cassius hoc non habet, sed decretum fuisse, ut in omnibus festis lauream gestaret, καὶ τὴν σολὴν, τὴν μὴ ἀρχαίαν πᾶσαις αὐταῖς, τὴν δὲ ἀρχαίαν ἐν τοῖς τῶν Ἱππῶν ἀγῶσι νικῶν. in q̄sque omnibus pal-

ludis-

ludamentum ferret, vestem autem triumphalem in equestribus certaminibus indueret: εὐχλὴ ἀρχικὴν rectius prætextam verteris nam cum de habitu urbano loquatur εὐχλὴ ἀρχικὴ est toga prætexta. Paterculus lib. II. Absente Gn. Pompeio T. Ampius & T. Labienus Tribuni pleb. legem tulerunt ut is Ludis Circensibus *corone aurea, & omni cultu triumphantium vteretur; scenicis autem prætexta*. Id ille non plusquam semel (& hoc sane nimium fuit) usurpare sustinuit. Non fuisse autem prætextam Senatorum, idem Dio indicat lib. LI. cum ait, inter reliquos honores Augusto decretos fuisse, ut Senatores Asiaticæ victoriæ socij *ἐν πορφύροις ἱματίοις τὴν πομπὴν αὐτοῦ συμπεριλαβῆναι, prætextati cum eo triumpharent*. Propertius tamen l. IV. el. I. indicare videtur Senatores prætextatos fuisse.

Curia prætexto qua nunc nitet alta Senatus

Pellitos habuit rustica corda Patres.

Sed a parte nobiliori totum Senatum prætextum appellavit, quod in eo magistratus omnes prætextati: siue quod est simplicius Senatores prætextati dici poterant, quorum tunica latis clavis purpureis prætexta erat, quamquam propriè hæc vox de toga usurparetur ut supra diximus cum Xiphilinum explicaremus. Ausonius Edil. VIII. de toga intelligit.

Roma illa domusque Quirini

Et toga purpurei rutilans prætexta Senatus.

Nisi dicere malimus sicut Consul qui alias tantum prætextatus, in officio solemnium annum auspicandi ut dicemus, in toga triumphali erat, ita Senatores eodem die solemnium prætextâ sumpsisse. Ibi enim Ausonius solemnia Kalendarum Ianuarij precatur. Fortasse etiam togas totas purpureas sumptas innuit nam infra togam pictam purpuream Consul is appellat prætextam.

Quintam Romulei prætextam habiturus honoris,

Et alibi de Gratiano

Dum prætextatus in ostro

Et sceptro & solio sibi præfert iura magistri.

Vbi Cæsarem in purpura Imperatoria prætextatum ap-

pellat. Etiam in Professoribus II. videtur Senatoribus togas purpureas dare.

Mille foro dedit hac iuvenes: bis mille Senatus

Adiecit numero purpureisque togis.

Quo loco fortasse respexit solemnitatem Kalendarum. Nam non est credibile senatores omnes eodem habitu atq; Imperatorem vsos fuisse, idest purpureos, & triumphali.

Censoribus prætextam abiudicat Manutius, quod Polybius lib. vi. cum ornamenta mortuorum narrat, ait: *Vbi præclarus aliquis ex domesticis obijt, instituunt funeris apparatus & circumfusi qui similes magnitudine, ac statura videntur.* *ἐν δὲ ὑπατοῦ, καὶ στρατηγῶς ἢ γυγωναῦ, περιπορεῖρους λαμβάνουσιν ἱλάν τε τιμητὴς πορφυρᾶς.* Si Consul, vel Prætor fuerit, prætextas: si Censor, purpureas.

Atqui Tribunis idem prætextā adimit, quod Plutarchus vbi Tribunum plebis magistratum esse negat, hoc vitur argumento, quod prætextam non habuerit. Et tamen Cicero pro Cluentio Tribunitiam prætextam innuisse videtur, cum de Quintio Tribuno pleb. loquens ait. *Facite ut non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini.* Manutius togam purpuream intelligit, sed quis vnquā Tribunis talem togam adscripsit? Alij de tunica intelligi volunt, quod nempe tunicæ Senatorum fuerint purpureæ, hoc nos falsum esse infra vincemus. Quid opus est verbis? Quintilianus de prætextā omnino capiendum Ciceronem docet. Nam lib. v. *Alia, inquit, respondendi patronis ratio, & aliquid quando tamen eorum non oratio modo, sed vita etiam, vultus, denique incessus, habitus rectè incusari solet; ut aduersus Quintium Cicero, non hac solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos infectatus est.* Malumus ergo Romano homini, & antiquiori, Tribunos prætextatos, quàm Græco, & non semel aliquid humani passo, credere. Neque tamen ideo Cicero Quintium reprehendit, quod prætexta talari vteretur, nam omnes ea ætate togas talares fuisse supra ostendimus: sed quod cū alijs paulo supra imam togæ oram purpuram circum-

cum extam gestarent, superbus ille, & latiore, & talos ipsos perfundentem induerit. Nec dubie Tribunitiam prætextam intellexit Appianus lib. IV. ciuil. cum sacram vestem appellat. Vbi Cassius in Oratione ad milites, ait, *Tribunis a Cesare sacrum magistratum & τὸν ἐνθ' ἡ τὸν ἱερὰν & sacram vestem adeptam fuisse.* Nam paulo infra vestem Proconsulum idest prætextam appellat *sacram purpuram.* τὸν πορφυρὰ ἱερὰν περιχομένης. Vt alibi Cæsaris Pontificis Max. vestem sacram appellat quæ fuit prætexta.

Ceterum vsus prætextæ puerilis vsque ad extrema Romani Imperij tempora durasse indicat Ausonius in Professoribus. XIX.

Mox schola & auditor multus prætextaque pubes.

Vbi prætextam pro prætextatam dixit sicut Edyl. VI. I. I.

Roma illa domusque Quirini.

Et toga purpurei rutilans prætexta Senati.

Immo Propertius lib. IV. eleg. I.

Curia prætexto quæ nunc nitet, alta Senatu.

Pellitos habuit rustica corda patres.

Qua licentia Macrobius lib. 2. Sat. verba prætextæ dixit pro prætextata.

Ad extremum illud de prætextæ non videtur prætereundum, eam a Præto depositam antequam damnationis sententiam pronunciaret. Val. Maximus lib. IX. c. XI. I. narrat Licinium Macrum repetundarum reum, cum vidisset Ciceronem, qui Iudicium cogebat prætextam ponentem, ne bona hastæ subijcerentur interclusis faucibus vitæ suæ finem attulisse: qua cognita re Ciceronem nihil pronunciaffe.

Seneca tamen non depositam prætextam sed peruersam indutam indicare videtur de Ira lib. I. c. XVI. *Et si peruersa induenda magistratui vestis.* Fortasse ideo deponeretur ut de more peruersa indueretur: Vt placuit Mureto, qui ad Senecam ait a magistratu laturo sententiam depositam prætextam, ut eam peruersam indueret, idest partem eius floridiorem, ac nitidiorem introrsus verteret. Quod verius quam quod Lipsius existimat de posita prætextæ aliam vilior

rem togam sumptam esse, negatque vestem perverfam esse inuersam, sed funestam, indecentem, ac servilem. Quasi fuerit aliqua toga servilis, aut perverfa vestis aliud significare possit quam inuersam. Sed Lipsius cum potest libenter Mureto obloquitur.

De Trabea. Toga ποινωτάριφος. Halicarnassensis explicatus. Cap. V.

PRAETEXTA Trabeam merito subiiciemus, quia ad instar praetextae fuit, non in ima solum ora, sed per totum purpuræ fascijs, virgisque latioribus veluti trabibus transversis distincta, unde & *trabea* nomen inuenit; Non quòd ex pluribus purpureis pannis assutis constaret, sed ut Turnebus docuit intextis, ut nempe subtemen purpureum, stamen album vel coccineum esset. Suetonius in libro de genere vestium apud Seruium ad illud.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Tria trabearum genera statuit; *Dijs sacratum*, quod erat tantum de purpura: *Regium*, quod erat purpureum, cui tamen album immixtum: *tertium Augurale*, de purpura, & cocco. Eas initio Regum fuisse tradit Plinius, mox pecuñiaries equitum Romanorum fuere, cum scilicet Idibus Iulij transueherentur ex Q. Fabij instituto, ut tradit Val. Maximus lib. 11. c. 1. Eam transuectionem Dionysius. lib. vi. describit. *Ea pompa inquit quae post sacrificium procedit ab ijs, qui equi publici ius habent, qui secundum tribus, & centurias distributi ordine equis inuehuntur tanquam e pugna redeuntes, olea coronati, καὶ πορφύρας ποινωτάριφος ἀμπεχόμενοι τριβίνας, τὰς καλούμενας πραιβίας.* Ut vertit Interpres, togis purpureis phæniceo colore intertextis induti, quae Trabea dicuntur. Sed ἀμπεπορφύρους in Dionysio legendum est. Nam si illae togae totae purpureae fuerunt quomodo virgis discoloribus, siue trabibus purpureis distinctae erant? Et quid est vestem purpuream phæniceo colore intertextam esse? Vel ergo trabeae non fuerunt totae purpureae, vel nominis notatio percat necesse est. Sæ-

ne

ne Suetonius tradit Deorum trabeas fuisse purpureas, sed & idem Regum trabeis, quæ postea ad equites transierunt, albi aliquid intermixtum fuisse prodit. περιπορφύρους inquam legendum est: Idem enim infra de Salijs ait. Τηβεννας ἱμπεροπρήδου περιπορφύρους φοινοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβείας. Prætextis incincti puniceo colore intextis. Nisi malimus φοινοπαρύφους interpretari, *palmis intextas*, siue quod idem est *palmatas*: quod Sylburgio placuisse video, quales, & triumphantium togæ fuere; Equites in transuectione veluti post victoriam ionantes, & ideo in toga triumphali palmata; Quare ipsa toga triumphalis etiam *trabea* dicta est, de qua infra.

Scholiasta Ciceronis error Trabeam cum Paludamento confundentis. Cap. VI.

EX dictis trabeam togam fuisse manifestò apparet; Quod magis miror nuperum Orationum Ciceronis interpretem commentarijs in Pisonianam, *quo aliquid audacius*, ut ipse loquitur, & *extra communem sensum scriberet*, prodere ausum, paludamentum cum trabea idem vestimentum fuisse. Quod adeo falsum est, ut in eo refellendo verba impendere supernacaneum sit, nisi illud succurreret, posse studiosam iuventutem ex cuius manibus, qui non sunt sociorum libri excutuntur eodem errore prolabi. Ratio eius est, quod paludamentum vestis militaris, & purpurea fuit. Talem autem fuisse trabeam docere Halicarnasseum loco, quem supra laudauimus. Sed quis non videt (ut Dialecticam omittam) aperte ab Halicarnasseo trabeam togam appellari, & patriam Romanorum vestem, idest civilem? Nec ideo militaris quia equites ea usi: non enim in bello, sed in transuectione. Nam quod subijcit idem, *tamquam a pugna redeuntes*, ad veterem morem alludit, quo antiquissimi in togis pugnabant succincti Gabinoritu. Quare non minus labitur, cum ait Virgilium illis verbis.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino

Insi-

Insignis referat stridentia limina Consul.

Trabeam pro paludamento vsurpasse. *Quia* inquit *trabea non fuit toga picta, & ideo paludamentum.* Id falsum esse infra docebimus. Sed esto, non fuerit toga picta, fuit tamen purpura intexta; Et licet tunc trabea in vsu non esset, quæ a Romulo inuenta, Virgilius poetica prolepsis vsus est. Fuit toga & quidem magistratuum propria idest Consulis in officio referandi templi Iani. Nec officit, quod trabea cingeretur, toga picta flueret, nam & toga communis modo cingebatur cinctu Gabino, modo non, vt supra ostendimus.

Quid autem Dionysio, quid Seruio reponet Ciceronianus interpres, qui trabeam togam appellant? Satis fuerit ad indicandam rei vestiariæ peritiâ eius verba attulisse. *Potuit eadem vestis, siue idem paludamentum tunica propter breuitatem (erat enim breuior, & succinctior) & toga (propterea quod subucula, siue interula imposita hominem totam togâ instar involueret) nominari.* Nullum hic discrimen inter tunicam, togam, & paludamentum; Omnis breuior vestis tunica: omnia, quæ interulæ imponebantur etiam pallia, togæ dici possunt. En cor Zenodoti? Idem etiam trabeam lictorum propriam facit, ad quod adducit Appiani verba in Lybicus. *Imperatori præeunt lictores ποικίλῃς χιτῶνας ἐνδιδυμένους; Quasi trabeæ fuerint tunicae.*

Ceterum in funere Germanici atratam in municipijs plebem, Equites trabeatos inducit Tacitus, non quod trabea vestis funerum propria fuerit, sed vt aduertit Lipsius quod ad augendâ funeris pompâ veste solemni Equites vti sunt. Frustra tamen idem Grammaticorum veterum fidem eleuat, dum Equitum modò trabeam fuisse contendit; Nam præterea Regiæ, Consularis, & Auguralis scriptores meminere. Immo toga picta, quæ ab Imperatoribus Consulibus dabatur, trabea dicta est, vt mox ostendamus.

*De purpura, & eius generibus. Plinius correctus,
& explicatus. Cap. VII.*

VT ea quæ de prætexta ac trabea dicta sunt, quæ de toga triumphali, & lato clauo dicturi sumus, melius intelligantur, non abs re fuerit pauca quædam de purpura leuiter perstrinxisse, nam plenos commentarios alij ante nos dederunt. Eleganter Plinius ad purpuram fasces Romanasque secures viam fecisse tradit, eandem fuisse pro maiestate pueritia: distinxisse ab equite Curiam: Dys placandis aduocari solitam: omnem denique vestem illuminasse, atque in triumphali auro misceri consueuisse. Et purpuræ quidem vsum semper Romæ fuisse idem obseruat, in trabea sub Romulo, in prætexta, & clauo sub Tullo Hostilio. Non idem tamen purpuræ genus in vsum fuisse docet Cornelius Nepos apud eundem, cuius verba sunt. *Me iuvene violacea purpura vigeat, cuius libra denarij centum venibat idest X. aureis: nec multo post rubra Tarentina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarij mille non poterat emi (idest C. aureis) Hac P. Lentulus Spinther Aedilis curulis primus in prætexta usus improbat, quæ purpura quis iam, inquit Nepos, non triclinaria facit? (idest stragula lectorum triclinarium) Spinther, subiicit Plinius Aedilis fuit Cicerone Consule, dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes penè commodiores purpura tinguntur.*

Primis ergo temporibus, Prætextarum, nam illæ ab Regibus inuectæ sunt, & clauorum in tunica, purpura violacea fuit, mox rubra Tarentina, sic dicta a loco ubi tingebatur, tandem omnium pretiosissima Tyria successit, quæ a duplici tinctura dibapha dicta; Eaque initio ob luxum notata, ut in Spinthere, & in M. Coelio, de quo extant Ciceronis verba pro eodem, *Si quem etiam minimorum horum offendit, si purpura genus, si amicorum caterue.* Purpuræ genus, hoc est Tyriæ, siue dibaphæ, quæ tunc improbabatur. Hanc vegeti coloris fuisse, florentisque maximè, ac luminosi, contra

T

vulga-

vulgarem violaceam obtusioris, ac pænè fusci, docet Plutarchus in Catone, de quo tradit, quòd cum in vniuersum contrariam moribus sui temporis insistentiam viam sibi videret qui mali erant, & magnam emendationem desiderarent, *ἔπειτα* inquit, *πορφύραν ἑώρα πλὴν κατακόρος ἔρουθραν, καὶ ὀξέαν ἀγαπωμένῳ αὐτος ἑώρα πλὴν μέλαιναν*; Cum purpuram saturi coloris & acuto rubore splendentem in pretio videret esse, ipse fuscam & obtusam gerebat. Eandem fuscam, & plebeiam appellat Cicero pro Sextio de Pifone. *Vestitus asper, nostra hac purpura plebeia, ac pane fusca*. Nostram vocat, quod acuta, & florente delicatesiores soli tunc utebantur. Quare Pifio qui grauitatem, & austeritatem affectabat, ea purpura utebatur in prætexta, ac clauo, ne quis somniet, totum Pifonis vestitum fuisse purpureum. Idem Cicero Vatiniij prætextam perstrinxit in epistolis ad Atticum. *Perinde licet faciant, quos volent Coss. Tribunos plebis etiam, deinde Vatiniij strumam discipuli vestiant*.

Post Ciceronis consulatum crescente luxu omnes ferè purpuræ commodiores Tyriæ erant, & Laconicæ, hoc est dibaphæ, & bis tinctæ. Ita tamen vt Laconicæ Tyrijs essent deteriores. Ouidius de remedio.

Confer Amyclæis medicatum vellus ahenis

Murice cum Tyrio turpius illud erit.

Vos quoque formosis vestras conferte puellas

Incipiet domina quisque pudere sua.

Tyriam Horatius lib. i. i. Ode xvi. *muricem bis Afrum* appellat; Id est vt Porphyrio interpretatur *dibapham pretiosissimam*; Eius color roseus quodam nigrore delibutus, & vt loquitur Plinius *nigricantis rose colore subluces*. Sed præstat eiusdem verba lib. xxi. c. i. ix. de purpuræ generibus afferre, etiam si ab alijs notata fuerint. Ea sunt vt in vulgatis extant. *Et de odoratis coloribus satis dictum, in quibus unguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoque prouocauit eos flores, qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales, unum cocco, qui in rosis micat. Gratinus nihil traditur asperum, & in purpuras Tyrias dibaphasque & Laconicas. Alium in*

Amethysto,

*Amethyſto, qui in viola, & ipſe in purpureum, quemque ianſibi-
um appellauimus. Tertius eſt qui proprie conchylij intelligitur,
multis modis: unus in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque ſa-
turatior: alius in malua ad purpuram inclinans: alius in viola ſero-
tina conchyliorum vegetiſſimus. Verba illa, qui in roſis micat, Gra-
tius nihil traditur aſpectu, & in purpuras, vitioſa eſſe nemo
non vidit, & ſanare conatus eſt. Doctiſſimus Pintianus lo-
cum vitiatiſſimum, & inſanabile cacoethes fatetur; Tum in
Veteri codice ſic legi, quia roſis migrante gratia nihil trahitur
ſuſpectu, vnde minus male ſcribi poſſe, qui rurfus migrante
gratia trahitur in ſpecies, in purpuras: Bayſius. Et in pur-
pura Tyria, dibaphaque & laconica. Neuter ſatis proficit.
Dalechampius in Vet. extare ait *Gratius nihil aſpectu, Trahi-
tur in purpuras Tyrias dibaphasque Laconicas*. Quę lectio no-
bis omnium optima videtur. Color enim coccineus, ſiue
roſeus aſpectu gratiſſimus trahitur in purpuras Tyrias, di-
baphasque Laconicas. Quod ſi quis cum Salmaſio ſuſpectu
trahitur legat, non repugnauerim, licet non tantum pur-
purę ſuſpectus, ſed etiam aſpectus gratiſſimus fuerit. Nam
ſi ſolo ſuſpectu Tyrię gratia ſtetiſſet iocus Auguſti locum
haberet de quo Macrobius lib. II. Saturn. Cum de Tyria pur-
pura quam emi iuſſerat obſcuritate quereretur, dicente venditore.
Erige altius & ſuſpice, his ſalibus uſus eſt. Quid? ergo ut me
populus Romanus dicat bene cultum in ſolario ambulaturus ſum?
fuiſſe autem Tyrij colorem nigricantem indicat illud: De
purpura obſcuritate quereretur.*

Sed in viam redeamus. Ex Plinij verbis tria purpurę ge-
nera eius interpretes recte ſtatuerunt, ſingula ſorum co-
lores prouocantia. Primum coccineum, eundemque ro-
ſeum Tyriarum, ac dibapharum peculiarem, de quo idem
Plinius. *Laus ei ſumma color ſanguinis concreti nigricans aſpe-
ctu, idemque ſuſpectu refulgens*. Secundum Amethyſtinum
violarum æmulum, coloris nempe violacei ſaturati. Ter-
tium conchyliatum, cuius colorem in vniuerſum ait fuiſſe
Plinius aſterum in glauco, & irascenti ſimilem mari, id eſt
cœruleum: eius tres ſpecies in floribus ponit, in heliotro-

pio fermè saturatiorem, in maluæ flore inclinantem ad purpuram, in viola serotina conchyliorum vegetissimum. Sed plenum purpuræ, ac conchyliorum discrimen, eorumque mixturam, ac temperamentum videre est apud Plinium qui omnes hos colores in temperatura mixtos fuisse docet, *gemma demonstrata via luxuria, ut color alius operiretur alio, suavior ita fieri leniorque dictus. Quare, & Amethystinum Tyrio inebriatum, ut esset ex utroque nomen improbum, simulque luxuria duplex, & cum confecere conchylia transire melius in Tyrium putant. Quin, & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere ut fieret hyssginum. Haftenus ille. Multa præterea præclare disputavit Salmasius ad Tertullianum, cuius analecta non conuerro. Cæterum coccineum colorem a purpureo distinctum hoc est terrestrem purpuram a marina diuersam illamq; hac deteriolem alijs ad notatum est. Capitolinus in Albino refert epistolam Commodi ad Albinum in qua hæc scripta sunt. Sane ut tibi insigne aliquod Imperialis maiestatis accedat habebis utendi coccinei pallij facultatem me præsentem habiturus & purpuram sed sine auro. Et Lampridius Diadumeniano. Hic ubi primum indumenta coccea, & purpurea, catenæque castrens; a Imperij insignia accepit. Purpura igitur ex conchis muricibusque: Coccum terrestre granum erat. Plinius lib. ix. cap. xli. Quin & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere ut fieret Hyssginum. Coccum Galatia rubens granum, ut dicemus in terrestribus aut circa Emeritam Lusitania in maxima laude est. Verum ut simul peragrantur nobilia pigmenta (idest tractatio de purpura marina & terrestri coniungatur) anniculo grano languidus succus: idem a quadrimo euanidus. Ita nec recenti vires neque senescenti. (succus scilicet ex cocco vnius anni expressus languidus erat post quatuor annos euanescent). Eiusdem me minit idem lib. xvi. c. viii. & lib. xxiv. c. iv. & lib. xxi. c. ii. iam vero infici vestes scimus admirabili succo. Atque ut sileamus Galatia Africa, Lusitania cocci granum Imperatoris paludamentis dictum, Transalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium tingit, omnesque alios colores? Nec quærit in profundis murices, seseque obijciunt.*

objiciendo *escam*, dum praripit, belluis marinis: intacta etiam anchoris scrutatur vada, ut inueniat per quod facilius matrona adultero placeat, corruptor insidiatur nupta. Stans & in sicco carpit quod frugi mundos exculpat. His aliqui fulgentibus instrui poterat luxuria, certe innocentius. Locus non semel ab etate & a criticis vitiat. Nam quod in veteribus erat *granis coccum*, cocci granum fecerunt: cum coccum & granum eadem res sit. Sed hic coccum pro ipso grani succo accipitur, ut alibi cocco tinctum dixit. Recta igitur lectio *Lusitania granis coccum* (id est cocceum colorem ex granis) Imperatoris paludamentis dicatum. Maius monstrum alicui illis verbis, quod frugi mundos exculpat. Vtique postquam criticorum audacia accessit. Inueteri proba lectio est si coniunctio dematur. Quod frugi ac mundus non culpet. Legendum. Quod frugi mundus non culpet. Color coccineus non erat ita inuidiosus, ut purpureus, qui tanto periculo parabatur. Erant munditiæ luxuriosæ, aliæ sobriæ, ac temperantes. Colorem inquit cocceum homo mundus frugi, siue cum frugalitate nequaquam damnet, minori enim impendio parabatur: culpaturus utique purpuram, quæ de profundo eruebatur. Ita quæ sequuntur correctione non egent. His (coloribus) aliqui fulgentibus (non minus nitidis, ac purpureis) instrui poterat luxuria (non solum frugales munditiæ) certe innocentius (sine noxa & periculo vitæ.) Porro illud obijciendo se se quia in Vet. est *objicientes*, malim legere *objiciens*, quamquam & illud tolerari potest.

Blatteus etiam color pro purpureo apud scriptores inferioris seculi reperitur. Lampridius in Heliogabalo. *Parauerat igitur funes blatta, & serico & cocco intortos, quibus si necesse esset laqueo vitam finiret.* Vopiscus in Aureliano. *Et cum ab eo uxor sua peteret, ut unico pallio blatteo serico uteretur.* Et paulo infra. *Idem concessit ut blatteas matrona tunicas haberent.* Eum colorem a blattis & vermiculis, qui e chermes ut Arabes vocant, & e cocco sanguinei coloris erumpunt dictum putant apud Turnebum lib. xix. c. xvi. Alij quod blattæ, vel blatteæ proprie sint *bullæ luti ex itineribus* ut ex Festo scribit Paulus ita etiam

etiam bullas sanguinis concreti vocatas, unde in Glossis blattea θρόμβος αἱματος, hinc blatteum hoc est sanguineum pro purpureo. Mihi altera notatio magis arridet ut a blattis siue vermiculis dictus sit, ut proprie fuerit color coccineus. Distinguit tamen coccum a blatta Lamprius loco supra adducto. Sed fortasse per similitudinem purpura dicta est, ut Plinius ait cocci colorem trahi in purpuras Tyrias, & Laconicas.

Quod penè effugerat, Si Tyrius color aspectu nigricabat, cur Cato in purpura fuscum colorè adamavit qui pretiosissimus? In purpura, quam Cato & seueriores aspernabantur, roseus color vegetus acuto lumine florescebat: contra purpura, qua Cato utebatur, violacea, siue conchyliata minimum rubei coloris, ac luminosi habebat, sed violacei saturati, & propterea obrusi, peneque fusci. Tyria aspectu tantum nigrescebat, suspectu refulgens: violacea & aspectu, & suspectu fusca erat; Ut nihil aliud fuerit purpura fusca Catonis, quàm minimè luminosa.

*Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata,
Capitolina. Cap. VIII.*

Verrius Flaccus apud Sextum Pompeium docet, togam triumphalem primo purpuream fuisse, deinde acupictam; *Picta* inquit, *toga qua nunc dicitur, purpurea antè vocitata est, eaque erat sine pictura: eius rei argumento est pictura in ade Vertumni, & Consi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papyrius Cursor triumphantes ita picti sunt.* Antiquitus igitur toga triumphalis tantum purpurea fuit, post picta in usum venit, de qua Plinius. *Pictas vestes iam apud Homerum fuisse unde triumphales nata.* Nec aliud fuisse pictam togam docti observant, quam acu elaboratam figurisque phrygio opere distinctam; Nam subiicit Plinius. *Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque, phrygiones appellati sunt.* Quare togæ triumphali purpureæ aurum immixtum esse oportuit, quo phrygiones eam varijs figuris ad instar picturæ acu variabant.

bant. Idem Plinius de purpura, *In triumphali auro miscetur.*
ἀλεργυῖδα χρυσόπασον appellat Dio lib. LXXI I.

Hinc præcipua dona, quibus amicos Reges Senatus Romanus colebat, togæ pictæ fuerunt, & tunicæ palmatæ, ut toties Liuius, & alij memorarunt. Tunicam palmatam, ut omnes sciunt, sic dictam Festus ait a clauorum magnitudine, quod nempe lato clauo ad instar palmæ manus distincta esset: deinde a genere picturæ, quod palmas intextas haberet, palmatam dictam. Hæc enim verior notatio est, quæ affertur a Seruio ad lib. XI. Aeneidos, *Palmatam dici tunicam, quam merebantur qui repertaissent de hostibus palmam.* Togam tamen palmatā, ut obseruat Manutius pauci dixerunt, eamque a pictis palmis ita dictam non malè opinatur. Martialis.

I comes, & magnos ille famerere triumphos,

Palmataque ducem sed cito redde toga.

Suetonius etiam Claudio. *Secuti, & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus, & in prætexta: Crassus e quo phalerato, & in veste palmata.* Tandem Valerius lib. IX. cap. I. *Quid sibi voluit Metellus Pius cum palmata veste conuiuia celebrabat?* Ex hoc factum est, ut postquam procedente, tempore Consulibus loco prætextæ toga triumphalis dari cæpit, ea palmata diceretur, ut idem Manutius obseruat. Ausonius in gratiarum actione ad Gratianum pro Consulatu. *Dimicaturus palmata vestis mea ornamenta disponis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges: te coram promi iubet; hæc est picta, ut dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis.* In quibus illud quoque notandum, eandem vestem modo trabeam, modò togam palmatam dici, quod etiam Sidonius, & Cassiodorus fecere. Mirum est, in his recensendis nuperos Criticos Manutij nomen elato nimis, aut nimis demisso animo præterijisse.

Toga igitur triumphalis, & *picta* dicebatur, quod acuta distincta erat, & *palmata* a genere picturæ, hoc est palmis, licet, & talis postea diceretur, quamquam alijs figuris distincta esset, tandem, & *Capitolina* quod talis Iouis erat in Capi-

Capitolio. Nec triumphantium modo ea toga fuit, sed Consul, & Prætorum: Consul quidem quoties magistratum inirent ipsis Kalendis Ianuarijs idque sub Imperatoribus. Nam libera ciuitate in sola prætexta fuerunt. Quando id ceperit non ita certum. Virgilius per prolepsin fortasse ætatem suam respexit cum lib. vii. ait

*Ipse Quirenali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reseat stridentia limina Consul.*

Ex quo discimus non tantum Kal. Ianuarij Consules in toga picta fuisse, sed etiam cum Iani templum reserarent saltem in trabea. Præterea Gabino ritu succinctos fuisse. Herodianus indicat in usu fuisse sub Commodio. Nam libro I. ubi celebritatem Kalendarum Ianuarij percenset inter reliqua ait ἀρχαί τε ἐπώνυμοι τότε πρῶτον τὴν ἑνδοξόν, καὶ ἐνιαύσιον πορφύραν περιίθεται. *Consules primum honoratam ac solemnem,* (sive ut Symmachus loquitur annalem) *purpuram induunt.* Hoc enim malumus quam quod Politianus, summi magistratus conspicuam sibi & solemnem purpuram induunt. Nam summi magistratus fuere etiam Dictatores, Prætores, Censores. Sed propriè Consules ἐπώνυμοι quod nempe anno nomen darent. Quidquid sit, propurpura posset quis prætextam tantum intelligere quæ purpuræ nomine etiam ab alijs scriptoribus designatur.

Clarius huius ritus vestigium sub Alexandro Seuero de quo Lampridius. *Prætextam & pictam togam numquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant aut Prætores, aut Consules.* Capitolinus de Gordiano. *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit, cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.* Cui enim rei togam pictam priuatus homo haberet nisi ut ea vteretur cum magistratū annumq; incoharet? Crebrior deinde eius rei usus, ac mentio apud scriptores. Aufonius Edyl. iv.

*Ut Præfecturam duplicem sellamque currulem
Ut trabeam, pictamque togam mea præmia Consul
Induere fastisque meis prælatus haberet.*

Et

Et in Gratiarum actione. *In praecinctu & maxime dimicantibus palmata vestis mea ornamenta disponis. Feliciter, & bono auspicio. Namque iste habitus ut in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.* Paulo post *picā* appellat idest Phrygionis operis elaboratam. *Hac plane, hac est picā ut dicitur vestis non magis auro suo quam tuis verbis.* In extrema oratione *trabeam* vocat. *Et trabeam non magis auro suo, quam munere tuo splendidam.* Symmachus etiam *picā toga Consularis* meminit. lib. I. ep. 1. & *Trabea annalis* lib. IX. ep. CXVI.

Nec Consulum modo, sed Prætorum toga *picā* & triumphalis fuit quoties Ludos ederent. Iuuenalis eleganter *auleum* appellat.

— *picā Sarrana ferentem*

Ex bumeris aulea toga.

Vetus interpres *Intunica Iouis Mappam mittentem in Circo Consulem* describit poeta. Nam *tunicam Iouis togam palmatam dicit, Tyria purpura confectam, hoc est sarrana.* Vbi nisi corruptus est, male togam cum tunica confundit. Quare videtur addenda coniunctio Et, inter *Iouis, & togam.*

Tunicam palmatam appellat Iouis, quod nempe, ut videt Lipsius, eadem Iouis simulachrum in Capitolio indutum fuerit. Ita apud Tacitum Tribunis celebraturis ludos *Augustales triumphali veste* uti permissum. Huc trahendus Martialis iocus in Procleiam, quæ marito futuro Prætori repudium dixerat, ne cogeretur suppeditare impensas ad emendam purpuram, quæ Megalesia spectacula ederet.

Constatuta fuit Megalensis purpura centum

Millibus, ut nimium munera parca daret.

Megalensem purpuram vocat togam triumphalem, qua indutus Prætor Megalesiacæ mappæ spectacula editurus erat. Videntur etiam Prætores non modo in Ludorum editione, sed inter sacrificandum vestem *picā*, & triumphalem gestasse. Cuius rei non aliud quod ego sciam vestigium extat quam apud Appianum lib. I. civil. de Asellio Prætoris feneratorum scelere in medio foro obtruncato. Sic Asellio inquit *Prætor sacrificans, καὶ ἱερὰ, καὶ ἐπὶ χρυσὸν ἰσθῆτα ὡς θυ-*

σίγα περίκλιμνος . *Sacram atque auro intextam vestem ut in sacris indutus .* Miror ab Interprete ὡς ἐν θυρία ommissam , quod tamē indicat cur veste auro intexta siue aurata vteretur. Nā vi Prætor solius prætextæ ius habebat. Sacrificantes tamen sola prætexta vsos supra ostendimus. Nisi hoc sacri illius peculiare fuit .

Cæterum quæsitum est, vtrum hæ figurę in palmata texerentur, an acu tantum pingerentur. Vtrumque factum esse apparet. Quod acu variarentur a Phrygione, docet Plinius loco laudato . Quod texerentur, Festus tunicam palmatam, quę vt & toga, picta erat, a genere picturæ dictā notat, quod *palmas intextas haberet*. Et Ausonius ad Gratianum, *Palmatam, inquis, tibi misi in qua D. Constantius parens noster intextus est*. Etiam Polybius lib. vi. eos qui funus comitabantur viri triumphalis ait gestasse ἰωὴντας διαχρύσεας, *vestes auro intextas*, quamquam, & auro distinctas vertere possumus. Appianus lib. i. Punicorum. Vestem triumphalem describit. Ἐσαλται δὲ ἐς τὸν πάτριον τρόπον πορφύραν ἀσέπων χρυσῶν ἰνυφασμένων . *Induitur togam purpuream aureis stellis in textam*. Non rectē Interpres *amicitur toga clauata purpurea*. Hæ autem vestes triumphales in templo Iouis Capitolini servabantur, & inde cum opus foret depromebantur. Lampridius in Alexandro. *Prætextam, & pictam togam nunquam nisi Cos. accepit, & eandem quidem quam de Iouis templo sumptam aliquo quoque accipiebant aut Prætores, aut Cos. Capitolinus in Gordiano, Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit: cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio*. Ideo hæc toga Capitolina palmata dicitur in epist. Taciti ad Probum, vt ad Lampridium notauit Casaubonus.

Ius toga triumphalis ad priuatos translatum . Purpura summa. Cap. IX.

PRæter triumphantes, Consulesque, ac Prætores ludorum editione, priuatis quandoque hominibus ius togæ pictæ factum accepimus. Paulo enim Aemilio, qui de Per-

Perseo triumphauit, hoc indultum est: & Pompeio Magno concessum tradit Dio ἑπὶ νίκῃ ἐνδύειν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσι, idest *vestem triumphalem induere in equestribus certaminibus*. Eundem honorem Catoni ob Regiam Cypri Gazam sancte Romam transuectam oblatum, & ab eo repudiatum tradit Plutarchus. Idem postea Cæsari delatum, vt omnibus nempe ludis toga triumphali vteretur quemadmodum supra notauimus. Idem Dio lib. XLIV. αὐτὸς δὲ τῶν τε πολλῶν τῶν ἑπὶ νίκῃ ἐν πάσαις πανηγύρεσιν δόγμα ἐνεδύτο: Ipse ex S. C. *vestem triumphalem omnibus ludis, gestauit*. De quo etiam Cicero Philip. II. *Sedebat in Rostris collega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea coronatus*. Vbi simpliciter purpuream appellat, quæ etiam picta erat, auroq; intexta, vt omnes triumphales. Nam Plutarchus idem narrans appellat *triumphalem*: Dio *Regiam*, quæ profectò eadem fuit. Quamobrem qui hic de purpura Deorum Ciceronem loquutum volunt, non minus risu digni sunt, quam qui olim in purpura sapiens saltauit. Nec in ludis modo sed etiã in sacrificijs vt testatur Appianus lib. II. ciuil. καὶ θύειν μὲν αὐτὸν ἀπὸ θριαμβικῶς ἀποσπένον. *Vt inter sacrificandam triumphali veste vteretur*.

Reliquos Cæsares, atque Imperatores in ciuili habitu incessisse, idest in toga communi, supra ostendimus; Vt de Alexandro notet Capitolinus, quod nunquã prætextam sumserit, aut pictam togam, nisi Cos. esset. Inferiori æuo, vestem purpuream, idest togam, ac paludamentum, Imperatorum fuisse manifestum est. Id a Gallieno ortum videtur, de quo Trebellius. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis, & aureis Roma visus est, ubi semper togati principes videbantur*. Nisi velimus intelligere, Gallienum notatum, quod chlamyde vteretur, cum alijs Principes toga.

Ex eo tempore purpura pro principatus symbolo a scriptoribus passim accipitur. Hinc *sumere purpuram*, pro *sumere Imperium*: & in tumultuarijs Imperatorum creationibus direptam a vexillis purpuram, aut de simulachris Deorum a militibus cum aliunde non suppeteret, vt ea Imperatorem induerent, Historiæ Augustæ Interpretes notarunt.

Inde etiam est, quod inter omnia Imperij semper aliquod purpureum occurrit, vt in eadem historia passim obseruare licet. Denique inde Imperatoria *purpura summa* dicta est. Lampridius de Alexandro. *Vlpianum sæpea militum ira obiectu purpura summa defendit*. Malumus enim purpuram summam Imperatoriam interpretari; quàm quòd Casaubonus de purpura, quæ in summa, siue extrema veste fuit prætexta. Quasi solo limbo, ac fascia extrema purpurea defensus fuerit Vlpianus, & non totius vestis purpureæ Imperatoriæ obiectu, quæ propterea summa dicta est. Quod si de prætexta intelligatur, dura locutio est dura interpretatio. Eam vero *purpuram principalem, & sacrum muricem, & purpuram veri luminis, & vestem alethinam*, hoc est veram, verique coloris idem Vir incomparabilis obseruauit.

De Vestibus holoueris. Cap. X.

Magnus Turnebus Adu. 1. cap. xii. Existimat, holoberas, siue holoueras vestes fuisse, quæ totæ essent birri, quòd nempe birri honestiorum, & palatinorum erant, totique serici, & toti conchyliati, ex Canone xi. Synodi Gangrensis *Si quis amictu pallij utitur, & eos qui cum reuerentia birris utuntur despicit anathema sit*. Quòdque Zonaras, & Balsamo Βήρους σπινάρς ἐσθῆτας exposuere vestes sericas. Esse igitur holoueras vestes credit Turnebus birros totos verè sericos, & totos conchyliatos. *Sunt, inquit, holobera vestes, birri toti verè serici, & verè conchyliati*. A quo non abeunt Iuris consulti ad Tit. vi. 1. lib. xi. Cod. de vestibus holoberis; qui nihil aliud esse contendunt, quam togas sericas eadem Zonaræ, & Balsamonis interpretatione inducti.

Et in eo quidem, quod hæ vestes totæ purpureæ essent, rectè censuit Turnebus: quod vero totæ sericæ, siue holosericæ, falsam notationem ostendit Salmasius ad Trebel: Pollionem. Valido herculè argumento: Nam si holouera tota ex serico texta vestimenta erant, nullum fuisset discrimen

men

men inter holouera, & holoserica: & nihilominus tantum erat, vt cum promiscuus eo tempore vsus esset holoserice vestis, sola holouera vestimenta priuatis interdicta, Principi, eiusque domui dedicarentur. Adeo autem promiscuum, & communem tunc temporis sericorum, & holosericorum vsum fuisse, vt etiam mimis, scenicisque mulieribus passim esset permissus, dum abstinendum sibi esse censerent, (verba legis sunt) *auratis sericis, & sigillatis, aut quibus alio colori admixtus puri rubor muricis inarde scibat*. Ostendit præterea non omnes birros sericos fuisse, quod ex alia etiam viliori materia conficerentur.

Credit ergo vir iste doctissimus, holouera sic dicta, quod essent tota purpurea, vt censebat Turnebus, & verba leg. I. I. titulo eodem conuincunt. *Nec pallia, tunicasque domi quis serica contexat, aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permixtione subtexta sunt: Proferantur ex adibus, tradanturue tunica, aut pallia, ex omni parte textura, cruore infecta conchylij*. Eadem paulo infra holouera appellat idest in quibus vtraque pars texturæ, stamen scilicet, & trama purpura tincta essent. Atque hæc vestimenta propterea holouera dicta esse censet, voce hybrida, siue Græco latina, quod tota vera, siue ex vero colore, quod nempè purpureum colorem, per quamdam excellentiam, verum appellabant. Vnde *chlamydes veri luminis* Trebellio dicuntur, vnde, & Græci ἀλθινὸν χεῶμα de purpura dixere.

Hanc opinionem etiam Aduersariorum sacrorum compilatori placuisse video, nam cap. L. XXI. pro sua venditauit, maluitq; seruili probro respergi, quam tanto nomine scripta sua collustrare. Sed solemne ijs hominibus est alienos sibi foetus suppositum ire; Quæ quidem tolerabilia essent si hanc licentiam solum inter suos exercerent, nam sociorum omnia communia; Quis ferat cuncta cum puluisculo conuerrentes? Sed de his alias.

Cæterum, vt holouerarum notatio a Salmasio allata ingeniosa est, ita fas, iusque sit, quid, & nos sentiamus aperire. Nam *holouera*, non semilatinam, sed puram vocem Græ-

Græcam, contractam, mox, & corruptam ſemper credidimus: nec aliud eſſe, quam ὁλοπόρφυρα, *Holoporphyra*, induciti auctoritate Iſidori lib. xix. cap. xxii. Orig. *Holophora*, vel ut alij habent codices *Olophera*, *Holoporphyra*, *tota ex purpura*, quæ ſi non verior, at ſimplicior notatio videtur. Vocem poſtea de prauatam vulgo, & corruptam argu mento eſt, quod in ſcriptis libris Iſidori ipſe etiam Salmaſius reperit partim *olophora*, partim, *olophera*, & *olopheria*, ne quis miretur ex *oloporphyris*, factas eſſe holoſera, holobera, holouera. Papias Vetus Grammatius. *Holophora veſtis tota ex purpura; holon enim Græcè totum*. *Holoporphyra* ergo initio dicta, mox holophyra, holophera, & holobera, ſiue holouera: ideſt tota purpurea, quia vere talia erant, quorum ſcilicet ſtamen, & trama tota purpurea, hæcque priuatis interdita. Apud Nonium verbo ſtola, Varro *περὶ φθορᾶς κόσμου*, mulieres aliā cerneret cum ſtola holoſerica. Recte docti corrigunt *holoporphyro*, nullus enim tunc holoſerici uſus. De birris autem, infra commodius differemus.

Togarum diuerſa genera enumerata magis, quàm indicata.

*Auctorum ſententiæ expenſa. Varro explicatus,
& correctus. Cap. XI.*

EThæc quidem de toga communi, ac triumphali ſufficere poterant, niſi alia etiam togarum nomina, ac veluti ſpecies apud Plinium occurrerent: & rurfus aliqui diuerſa veſtium genera pro togis imperitè obtruderent. Verba Plinij ſunt lib. i ix. cap. xliix. *Lanam cum colo, & fuſo Tanagulis in templo Sangi duraffe prodente ſe auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam Regiam undulatam in ade Fortune, qua ſeruus Tullus fuerat uſus*. Mox ſubiicit. *Undulata veſtis prima e lautiffimis fuit, inde ſororiculata defluxit. Togas raſas Phrygianasque D. Auguſti nouiſſimis temporibus cepiſſis, ſcribit Feneſtella*. Crebra pauperata antiquiorem habent originem, iam ſub Lucilio poeta in Torquato notata.

In his explicandis facilius fuerit aliorum opinionem retellere,

cellere, quàm nouam interpretationem afferre. Nonius. *Vndulatum noue positum, purum.* Varro de Vita Pop. Rom. lib. i. *Et a quibusdam dicitur esse Virginis Fortuna ab eo quod duabus vndulatis togis est opertum, proinde ut olim nostri Reges vndulatas & praetextas togas soliti sint habere.* Vbi videtur Nonius *vndulatam togam* opponere *praetexta*. Sed maiorum gentium critici ineptiæ Nonium accusant, ipsique existimant, vndulatas vestes dictas, quarum textura vndas imitaretur quæ Plauto *cumatilis* dicta: quod in lana texendâ an fieri possit ipsi viderint: certe nostræ vestes vndulatæ quâ ratione fiant, etiam rudes intelligunt. Cum præterea togæ essent albæ, ne quis vndarum speciem colorum, ac litorum varietate expressam comminiscatur. Et licet tali toga vsus Seruius Rex dicatur, & ideo picta fuisse vndulatum dici possit, tamen communes huiusmodi vestes fuisse verba Plinij indicant, cum ait vestem vndulatam primam fuisse e lautissimis, id est quæ, & alij præter Reges lauti homines vterentur, quibus nullum ius pictarum fuit, nisi in triumpho. In veteribus libris pro *vndulata* legitur *ungulata* voce non minus, atque illa insolenti. Ita duo manu exarati in Bibliotheca Ambrosiana constanter habent. Etiam in *foriculata* iidem Critici vaticinantur. Alij enim *foriculatas* legunt, & sparto, ac lino condensatas interpretantur nempe a conferendo *sericulatas* dictas. Alij *fororiculatas*; ut est in veteribus libris; Alij *furoreculatas*, quæ perpetuis quibusdam furis, & latioribus virgis regulatæ essent, & eo toto texendi genere confectæ, ut sint a fura, vel a rica, vel regula. Sed quid iuuat in tenebris micare? Non exigua Critici laus est, etiam aliqua ignorare. Vel hic succurrant nobis, qui grandia semper minantur. Sanè huiusmodi furas, regulas, & figuras in lana texi non potuisse illud argumento est, quod in lana tantum Istria & Liburnica, quæ filo proprior erat quàm lanæ, scutulæ texi poterant, in reliquis villi obstabant. Plinius eodem capite. *Istria, Liburniaque lino proprior quam lanæ pexis aliena vestibus, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Hæc igitur lana, quæ minime villosa erat,

& li-

& lino similior, apta texendis scutulis erat, reliquæ ineptæ, in queis villi omnem texturam tegebant.

Quod ad Phryxianas & raras attinet nō ita Turnebi sententia displicet, qui ita dictas censet, quod Phryxæi vel-
leris crispas & eminentes villos imitarentur, quasque cum
spissis Seneca coniungit lib. 1. de Ben. c. 111. *Inueniam alium
poetam apud quem praeingantur, & spissis, aut Phryxianis pro-
deant*: Vbi tamen loquitur de tunicis Gratiarum. His op-
positæ raræ fuerunt, idest minime villosæ: quemadmodum
spissis rallæ. Magis inquam Turnebi opinio placet quam
Popmæ ad Varronem de lin. Latina existimantis Phrygia-
nam togam fuisse vestimenti genus distinctum filis aureis,
& varijs meandris retortum quale a Virgilio describitur.
Vobis pictacroco & fulgenti murice vestis. Nam Phrygianas,
siue Phryxianas fuisse togas communes indicat Plinius cum
eas raris veluti opponit, & in usu esse cepisse ait tempori-
bus Augusti, cum tot seculis ante togæ pictæ & a Phrygio-
ne elaboratæ in usu essent. Sed locus ille Varronis mire
deprauatus est. *Stamen astando, quod eo stat omne in tela vela-
mentum. Subtegmen quod subit stamini. Trama quod tramat frigus
id genus vestimenti. Densum a dentibus pectinis quibus feritur. Hæc
est vetus lectio. Turnebus trameat frigus idest translineat. Vt
Varroni trama sit vestimenti genus rarum. Porro Phrygium
pro frigus in veteribus legi idem testatur. Sed nec vllum
vestimentum trama dictum est, & in quolibet trama locum
habuit, quæ eadem cum subtemine, sine quo nullum vesti-
mentum. Si ergo trama quod frigus tramaret siue tramea-
ret, etiam densa spissaq; vestimenta frigus trameasset in qui-
bus necessario trama erat.*

Nemo itaque Scaligero assenserit legenti *quod trameat
Phrygionis vestimentum*. *Phrygionia* autem esse quæ Italo rica-
mato appellant. Sed omnia vestimenta, non solum a Phry-
gione elaborata tramam habebant. Sequitur Scaligerum
Popma paucis mutatis. *Trameat Phrygium cum sit genus ve-
stimenti. Trama enim idest filum trameat & currit intra stamen
& subtemen cum textitur Phrygium genus vestimenti*. Nihil inc-
ptius

pius dici potest, trama quæ subtemen erat trameabat intra stamen & subtemen. Nec rectius Ant. Augustinus. *Trama quod trameat filum*. Et postea. *Genus vestimenti densum*. Nam & trama filum erat. Deinde sequentia non cohærent. Sed denuo tentare hanc aleam, & cum viris Doctis falli quæ inuidia est? Totus locus ita legendus & interpurgendus videtur. *Trama quod trameat. Phrygium genus vestimenti densum a dentibus pectinis quibus feritur. Sicut stamen a stando, subtemen quod sub stamine esset, ita trama recte a trameando quod inter stamen tramearet, & traiceretur. Sequitur Phrygium esse vestimenti genus densum, densum quidem a dentibus pectinis, idest bene percussum pectine. Phrygium autem quasi ferigium quod feriretur dentibus pectinis.*

Notationis ineptia mira esset in Varrone si esset sola. Paulo post ait *tunicam* a tuendo dictam, & innumera his similia. Cui hæc coniectura non placet afferat meliorem.

At Paueras grauitur pressas, & calcatas interpretantur pectineque percussas, idest easdem cum spissis, ac pauiuentibus. Vt crebræ sint quales Sophocli dicuntur *σπαθηταὶ ἰσθητες* quod notauit Scaliger ad Cirin Virgilianam: qui apud Plinium pro *papaueratis Paueratis* legit, vt sint bene percussæ, quomodo *panera* frumenta multum trita, vt granum deglubatur. Pauera autem a pauiendo. Pauire *παρενόπαιον*. Hæc ille. Quæri postremo posset, quænam esset toga Græcanica apud Suetonium in Domitiano *Certamini præsedit crepidatus, purpureaque amictus toga Græcanica, capite gestans coronam auream*. Sed facile hoc magnus Casaubonus expediet, qui recte togam Græcanicam *ἀναλόγως* Chlamydem interpretatur, quod magis placet quam quod alij pallium: nam idem Suetonius de Nerone in re simili. *In veste purpurea distinctaque stellis aureis chlamyde*. Certe crepidæ numquam cum toga sumptæ, vt illa vestis Græcanica aut chlamys fuerit, aut palliū Græcum purpureum. Chlamydē hanc Græcanicam diuersam fuisse a castrensi indicat Capitolinus in Pertinace. *Purpureasque chlamydes Græcanicas & Castrenses*. Lipsius etiam ad Tacitum lib. xi v. chlamydem fuisse

ſuiſſe credit. Conſtanter tamen omnes M. S. Codices *togam Germanicam* præferunt. Toga etiam *ſtammata* apud Martialem ijs accedat licet, quæ adhuc ignorantur lib. v. epig. xx.

Saturnalia ligulam miſſiſſe ſelibra

ſtammata ve toga ſcrupula tota decem

Luxuria eſt.

Nam vt demus Domitio *ſtammatam* togam fuiſſe rubram: Quis vnquam huius togæ vſus fuit præcipuè apud clientes, & pauperiores? Nam purpureę triumphales erant, atque ingentis pretij. At ſermo hic munerum ſaturnalitorum, quæ quidem avari patroni largiebantur. Et licet purpureę lacerne a ſumptuoſioribus donarentur, togas purpureas donatas inauditum. Deinde quis vnquam dixit decem ſcrupula togę, quaſi toga vt ligula argentea ad pondus daretur; & quę toga niſi fortè araneorum decem ſcrupula penderet? Neq; audiendus nuperus ſcholiaſtes qui decem ſcrupulis auri emptam intelligit. Nam nec locus togæ purpureę, neque ea decem auri ſcrupulis parari poterat.

Quare corruptum locum ſuſpicamur, ſed cui ſanando non ſumus. In M. S. Florentino quem vidit Cl. & Præſtantiffimus Gerardus Voſſius legitur *ſtammatis ve tala*, vt & in veteri editione, quam lectionem amplexus eſt Scriuerius. *ſtammatis ve toga*. Sed quæ nam eſſet iſta toga *ſtammatis* non poſuit. Ergo diuinandum eſt.

Abollam non fuiſſe togam, aut veſtem Senatoriam.

Quid ea fuerit. Cap. XII.

Non erat hic Abollæ dicendæ locus, niſi eam quidam Romani cultus partem imperite feciſſent, atque inuitis Quiritibus ciuitate donaiſſent. Ptolomæum Regem ab Caio Cæſare non aliam qb cauſam percuſum narrat Tranquillus quàm quòd *ingreſſus ſpectacula conuertiiſſet oculos hominum ſplendore purpureæ Abolla*. Vbi Beroaldus ex Nonio obſeruat, Abollam fuiſſe veſtem militarem. Eum Torrentius, & Mar-

& Marcellus more suo describere. Verba Nonij afferam, quia malè affecta leguntur. *Abolla, vestis militaris.* Varro *πρὸς ὁμοῦ λόγου.* *Toga tracta est, & abolla data est turbam, ubi sera militia munera belli ut præstarem.* Quem locum ita legendum pridem docti viderunt. *Toga detracta est, & abolla data est ad turbam mihi sera militias munera belli ut præstarem.* Belli idest in bello. Quæ rectius se habebunt si ad turbam legamus, & *militia* idest militiae; Ait enim ille detractam sibi togam vestimentum pacis, & impositam militarem abollam, ut militiae sera munia fungeretur.

Ex quo manifestum fit, quantopere aberrant qui Abollam Togam interpretati sunt, siue vestem Senatoriam. Sabellicus quidem ad Suetonium ait Festo *Abollam esse vestem senatoriam, dictam quasi Abullam, quod sit undique bullata.* Neque hoc in Festo extat, quod sciam, & notatio inepta est, ac ridicula. Pappias etiam. *Abolla, toga genus, vestis senatoria amictus duplex.* Quod toga, & vestis Senatoria, fallitur, nam Varro illam togæ opponit, ut eidem togæ sagum opponebatur. Clarissime Martialis lib. I IX. ep. XL I IX.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus Abollam,

Dum mutat cultus, induiturque togam.

Vbi Crispinus deposita abolla induit togam. Hos nisi fallor in errorem Iuuenalis versus induxit.

— *rapta properabat Abolla*

Pegasus attonita positus modo villicus Vrbi.

Loquitur ibi poeta de Pegaso ab Domitiano in Albanum accito, quæ verba non ostendunt abollam fuisse togam, sed potius pallium, quo extra Urbem utebantur. Et fortasse Iurisconsultus ille in pallio Philosophico fuit. Id enim etiam Abolla dicebatur. Idem Aquinas.

— *atqui audi facinus maioris Abolla.*

Stoicus occidit Baream delator amicum,

Discipulumque senex.

Vbi Vet. Interp. Prouerbiū quasi maioris togæ idest sceleris potioris. Vel per ironiam dixit quasi sanctioris philosophi. *Abolla species est maioris vestis, quasi pallij maioris;* Quo loco per

pallium maius philosophicum intelligitur, quod longius erat, ac fufius. Hinc Cynicos cum abolla induxit Martialis a Beroaldo adductus.

Ceream quem nudi tegit uxor abolla grabati.

Et licet idem Crispino in aula potentissimo purpuream abollam tribuat, non alia ratione vestem pretiosam fuisse credendum est, quam quod erat purpurea.

Neque de nihilo est, quod ait Papias *Abollam fuisse duplicem amictum*, id enim a Seruio accepit, qui ad illud Virgilij.

Duplicem ex humeris abiecit amictum.

Duplicem amictum inquit idest Abollam, quæ duplex est, sicut Chlamys. Horat.

Quem duplici panno patientia uelat.

Male autem Seruium Marcellus reprehendit, quod Abollam duplicem amictum interpretatus sit: nam Abolla erat Cynicorum ut diximus, hos, & Stoicos duplici panno uelat Horatius, quare Abolla duplex amictus, & ideo pallium, non toga, aut vestis Senatoria. Cum hæc sub prælo essent, venit in manus summi Viri liber de modo usurarum, in quo cap. 111. notatum inueni Præsides in prouincijs, immo & Præfectos Urbis Abollam gestasse, atque in eo habitu iudicia exercuisse, atque hinc crimina extra ordinem animaduerti solita dici satyrico crimina maioris Abollæ, crimina scilicet extraordinaria, & de quibus debeat cognoscere Iudex paludatus, vel chlamydatus, quales erant Præsides, vel Præfecti. Cui opinioni nullo modo assentiri possum. Nam Præsides in prouincijs Prætextam gestasse certum est, & inde facile colligas, quod Romani omnes, & magna pars prouincialium togati incedebant, & proinde Romanus magistratus in toga prætexta. Hinc coss. qui extra Urbem magistratum inibant eo loco prætextam sumebant quo honorem auspicabantur. Liuius lib. xxx. de Flaminiis, qui iterum cos. designatus priuatus clam in prouinciam abierat. *Magis pro maiestate inquit, uidelicet Imperij, Arimini quam Roma magistratum initurum, & in diuersorio hospitali quam apud Penates suos prætextam sumpturum?* Ab Urbe quidem palu-

dati

dati proficiscebantur sed in prouincijs prætextati publicis muneribus fungebantur; Immo etiam in castris & exercitu, nisi pugnandum esset. Tacitus de Germanico pugnatur aduersus Ariminum. *Nox eadem latam Germanico quietem tulit, viditque se operatum, & sanguine sacro respersa prætexta palcbriorem aliam manibus ausa Augusta accepisse.* Et lib. I I I. Histo. *Sed ubi Cacina prætexta, & licitoribus insignis dimota turba Cos. incessit.* Dio id a parte ponit lib. L I I I. ubi Procos. institutionem sub Augusto narrat. Ait enim Καὶ ἐν τῷ κοινῷ τῇ γερουσίᾳ συλλόγου πέμπειν, μὴτε ἕξφορ παρὰ κοινῶν μὴτε στρατιωτικῇ ἰσχύϊ γερμένους. *Utque de comuni Senatus corpore mitterentur neque gladio accincti, neque militari habitu utentes.* Solis Augusti legatis datum subdit ut militari veste, gladioque vterentur. Sed demus Præsides chlamydatos, & paludatos in prouincijs iudicasse. Quis Urbis Præfectum in ipsa Vrbe peregrino, ac militari cultu cognitiones exercuisse tradit? Iuuenalis Pegaso Præfecto Abollam tribuit: sed non iura reddenti: sed iter in Albanum facturo; sed Iuris consulto & fortasse propterea Philosophico habitu gaudenti, vel ex alia causa nobis ignota. Præterea cui non durum videatur, facinus maioris Abollæ interpretari, de quo iudicet maiorem Abollam indutus? Non secus ac si quis diceret, parricidium fuisse facinus togæ, quod de eo iudices rogati sententiam ferrent, & deferre agmen crimen paludamenti, quod de eo paludatus iudex cognosceret. Facinus ergo maioris Abollæ, quod supra notabamus, est facinus a philosopho & quidem sanctiorem vitam professo patratum, qui nempe Abollam gestabat. Egnatius nempe Celer stoicus, qui Baream Soranum amicum, & discipulum delatione oppresserat. Abolla pallium philosophicum, & ideo illud Cynicis Martialis adscribit, licet vestis etiam militaris fuerit, & ab alijs gestata, ut a Ptolomæo, & Crispino: sed pretiosior & purpurea. Philosophica vilior, & fusior ad instar pallij, & ideo Vetus Interpretes maiorem Abollam *maius pallium* interpretatur.

Quid

*Quod veſtimenti genus fuerit Lana. Seruij opinio
reieſta. Cap. XIII.*

Sicut Abollam peregrinitatis notauimus, ita, & Lænam Romano cultui ſe inferentem excludemus. Plutarchus in Numa notat, Iubam Regem tradere, Lænas quas Reges ferebant, Græcorum *χλαίνας* eſſe. Idem ſentit Feſtus, *Læna veſtimenti genus habitus duplicis, quidam appellatam exiſtunt Tuſce, quidam Græcè quod χλαίνω dicant*. Atqui *χλαίνα* vt Græci notant *ἡρώτων φόρνια*, Heroum geſtamen. Hoc autem diſcrimen inter eam, & Chlamydem Macedonicam poſuere, quod Chlæna veſtimentum quadratum eſſet, Chlæmys Macedonica in inferiori parte concluſa.

Lænam igitur ſiue Chlænam initio Heroes Regesq; geſtarunt, etiam apud Romanos, vt tradit Plut. Lænam Aenææ affignat poeta.

— *Tyrioque ardebat murice Lana*

Demiffa ex humeris.

Vbi Seruius Lænam interpretatur *togam duplicem*. *Eſt autem propriè inquit toga duplex: amictus auguralis. Alij amictum rotundum, alij togam duplicem in qua Flamines ſacrificant inſubulati*. Alia quædam adijcit de Læna, quæ nihil ad rem. Poſtremo notat creditum Virgilium latentè indicaffe Pontificalem ritum, quod veteri religione præciperetur in augurato Flaminì veſtem, quæ Læna dicebatur, a Flaminica texti oportere, qua vteretur Pontifex. Sanè hanc Flaminum veſtem fuiſſe indicat Cicero de Claris Oratoribus *M.* inquit *Popilius cum Conſule eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum Lana faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & ſeditione nunciata, vt erat Lana amictus, ita venit in concionem*.

Sed quod eadem toga fuerit, nullo pacto admitti poteſt. Primmò quia Læna eadem ac Chlæna, hæc autem veſtimentum Græcanicum apertum, & quadratum, toga rotundum. Deinde quo modo Aenææ apud Pénos degenti toga datur, & qui-

& quidem cum gladio? Immo ex hoc non male Nonius vestem militarem interpretatur. Huc accedit, quòd Læna, ut inquit idem, super omnia vestimenta accipiebatur, nec est credibile togam, & quidem duplicem supra togam sumptam, Nullaque apud veteres togæ duplicis mentio, nec scio, quo pacto duplex fieri posset, aut gestari, cum simplex satis onerosa satisque sinistrum cum brachio humerum premeret. Pallij quidem duplicis, & duplicati veteres meminerunt, de quo aliàs. Quare melius Festus qui amictum duplicem interpretatus est. Præterea Lænæ usus in conuiuijs apud Romanos, in quis de positas togas quid attinet dicere? Quod vero reliquis vestimentis, etiam togæ Læna superinijceretur, notum fit ex Martiale in Apophoretis.

Læna

Tempore brumali non multum leuia profunt.

Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Quintilianus de habitu Oratoris. Et cum ad argumenta, ac loca ventum est, rejicere a sinistro togam, deijcere etiam sibi reat, conueniet: Lanam faucibus, ac summo pectore abducere licet. Si Læna toga duplex, tribus togis implicitus, & inuolutus, ac circumclusus orator ille fuisset. Calenus etiam apud Dionem Ciceroni obiecit tenues Lænulas lib. xlv i. τὴς μὲν γὰρ οὐχ' ὅρα σουτὰ λεπτὰ τὰυτὰ χλαρίδια: Atqui tunc Cicero in Senatu, & togatus.

Quare lēnam pallium fuisse non est dubitandum apertū, ac breue, ut Græcorum Chlæna, non multum Chlamydi ab simile, quo Reges initio vsi sunt, deinde, & vulgus, idque villosum, & arcendo frigori adhibitum, togæque superiniectum, in ipsis conuiuijs vsitatum. Et Heroicum quidem Regiumque gestamen ostendimus. Mox vulgo vsurpata Iuuenal.

— *Plurima sunt, quæ*

Non audeant homines pertusa dicere. Lænā.

Ea autem sumpta aduersus frigus, & ideo superiniecta ceteris vestimentis. Pollux χλαῖνα ἰμάτιον ὅπῃ τῶ χιτῶνι ἰδ' ὅτι μὲν τοι ἠδύναον περιβάλαον. Alias autem Chlænas fuisse ait

ἀπ' αἰ-

ἀπλοΐδας alias διπλὰς quas Attici ἀπλογίδας, διπλοΐδας, & διβόλους appellabant. Χλανίς δὲ ἱμάτιον λεπτόν· χλάνιδιον. Fal-litur Bayfius, qui vestem ait, qua milites utebantur per ætatem. Hinc, & conuiuijs adhibita, hyeme scilicet cum depositis togis sola vestis cœnatoria non sufficeret. Per-fius.

Hic aliquis cui circum humeros hyacinthina lana est

Nisi eadem cum Synthesi fuit. Hęc hyemi, vt pinguior, linea estui accomodata. Etiam Iuuenalis diuitem a cœna redeuntem, *coccina lana* amictum inducit. Martialis de fu-re conuiuiorum, & *sectus lanis sæpè duabus abit*. Ita tamen vt quod de Synthesi diximus, colore, ac pretio ditiorum, ac pauperum lænæ discernerentur. Nam, & clientibus cum togulis donatas idem docet, & inter apophoreta numerat.

— *Argentemque togam, breuemque lanam.*

Atque hanc etiam vestem balnearem credendum est de qua Lampridius in Alexandro, *Balneari veste ad Palatium vener-tens*. Nisi eam fuisse lacernam ex sequentibus colligamus. *Hoc solum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam acci-piebat.*

Non enim multum absimilis Chlamydis, ac lacernæ fuisse videtur, cum lacerna etiam reliquis vestimentis super-imijceretur, etiam arcendo frigori. Et si aliquod discrimen fuit non aliud crediderim, quod læna grauior fuerit, ac vil-lofa, totumque hominem inuolueret licet aperta, idest hu-meros, & pectus, cum Chlamydes, & lacernæ ferè tantum humeros. Quare non rectè viri docti obseruant, ideo a Vir-gilio lænam ex humeris Aenææ demissam dici, vt exprime-ret morem Romanorum in Chlamyde induenda, quæ ab hu-meris dependens bonam corporis partem nudam relinque-ret; Nam contra nõ humeros modo, sed & pectus obuelasse docet Quintilianus cum in agendo a faucibus, & summo pe-ctore abduci solitam tradit. Quia ergo vtrinque hominem tegebat, & nisi quod aperta erat, adinstar togæ hominem inuoluebat, ideo fortasse *toga duplex*, Seruio dicta est, & *amictus duplex*, Festo; Vetus Interp. Iuuenalis ad illud, *quæ*

Cocci-

Coccinea lana. Purpura, inquit (L. *purpurea*) qua diuites olim utebantur. Virgilius.

Varioque ardebat murice lana.

Antiqui *Amphimallum* lanam appellabant, idest utrimque villisum. Quod idem atque *ἀμφίβαλον*, siue *ἀμφίβολον* docti fecerunt, quod utrinque indueret, siue hominem circumuolueret. Quæ sequuntur apud Interpretem corruptissimæ sunt.

Quod Græci *coccum*, latini *terres Birrum* vocarunt. Fortasse. Quod Græci *Coccinum*, siue *cocceum* dicunt, Latini veteres *Birrum* vocarunt. Vestem enim coccineam, & rubram ab ignis colore *πυρρόν* dixere Latini Græca voce, mox *Birrum*. Isidorus lib. xix. cap. xxiv. *Birrus* a Græco vocabulum trahit, illi enim *birrum* *birram* dicunt, L. *πυρρόν* Rufum, rutillum, talis enim ferme laceratarum color, de quibus infra.

Finitis libri Secundi.

OCTAVII FERRARII

DE RE VESTIARIA

LIBER TERTIUS

QUI EST DE TVNICA.

Tunica. χιτων. Dionis Interpres, & Manutius nati. Maldonati sententia reiecta, Cap. I.



Vod initio præfatus sum, magnam Manutio iniuriam nuperi fecerunt cuius dissertationem de Tunica transcripserunt eo tamen ne semel quidem laudato. Certo non erimus illorum similes, & a nobis ingenium, aut cultum, fidem nunquam desiderari patiemur.

Tunica, vndecunque dicta sit, (malum enim id ignorare, quam cum Grammaticis ineptire) Græcis χιτων̄ dicitur, vestimentum scilicet intetius, qui toga, aut pallium, aut alia superior vestis iniiceretur. Idque tam virile, quam muliebre: quamquàm Hesychius virile tantum faciat. χιτων̄, ἱδῆς, θωράξ, ἱμάτιον ἀνδρῶν. Proprie tamen tunica virorum fuit, stola feminarum, quo fortasse respexit Hesychius.

Nec alio vnquam sensu χιτων̄ a Græcis accipitur, quam vt tunicam significet, vt mirum sit quosdam togam interpretatos esse. Mitto Plutarchi Interpretes, qui illud in Catone Uticense ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλὰκις ἐπὶ τὸ βῆμα προσερχόμενος, flagitiosè verterunt *sapè nudis pedibus, & sine toga ad rostra veniens*, cum tamen initio eiusdem vitæ eorundem verborum rectum sensum assecuti essent. Miror viros doctissimos etiam curis secundis verba Dionis de Tigraue ad Pompeium veniente perperam de toga accepisse. Quem tradit, quo & reusrentia Pompeij, & misericordia dignus videre.

videretur, ita se composuisse, ut inter pristinam dignitatem, & presentem fortunam statum seruaret; τὸν μὲν γὰρ χιτῶνα τὸν μισόλευκον, καὶ τὸν κένδυν τὸν ὀλοπόρφυρον ἔξεδυ. *Togam enim (verterunt) semialbam & candidam purpureum exasperat.* Quis locus togæ in Tigraue, & quis χιτῶνα togam dixit? Tygranes indutus erat tunica, & chlamyde, siue veste superiore Regia purpurea; Nam fuisse ad instar chlamydis militaris testatur Hesychius licet χιτῶνα generice appellet. Καὶ δὲ χιτῶν παρσικός, ὃν ἡ ἐκπορποῦνται οἱ στρατιῶται. *Candis vestis Persica, quam insubulant milites.* Fuisse autem distinctam a tunica præter Dionem hic testatur Xenophon lib. 1. *Cyri præd: Οἱ πορφυροὶ χιτῶνες, καὶ οἱ κένδυες.* Xilander etiam illud Philetæ apud Strabonem lib. 111, λευγαλῖος δὲ χιτῶν πεπυρωμένος togam sordibus squalidam interpretatur, cum de tunica intelligendum sit.

Sed ut ad Romanos veniamus, antiquissimi ut supra testigimus ex Gellio, sine tunica toga sola amicti fuerunt, postea substrictas & breues tunicas citra humerum desinentes habuerunt, tales Romuli ætatis statuas in Capitolio, & in Rostris Camilli togatas sine tunicis fuisse tradit Pædianus supra memoratus. Rem auget Manutius, quod Eanius apud Gellium *tunicatam* non sine probro iuuentutem Carthaginienfium vocat, inusitatas fuisse tunicas Ennij ætate credit, id est inter secundum & tertium Punicum bellum. Adijcit, Cincinnatum cum ei Senatus aranti, aut fodienti Dictaturam detulisset, togam e tugurio, ne nudus, & respersus puluere mandata senatus audiret, proferri iussisse eaque simul absterfo puluere, ac sudore velatum processisse; Nulla tunicæ mentione apud Liuium qui rem narrat, quam puluerem, & sudorem abstergi potius decebat, quam toga. Quare mirari se ait, cur scripserit Plutarchus in Coriolano, eos qui magistratum petebant descendere solitos in forum togatos sine tunica, vel ut supplicarent humilius, vel ut vulnera aduerso pectore excepta ostenderent, cum multis post Coriolanum annis ignota fuerit tunica. Sed nullo modo audiendus est vir doctissimus quem ratio hic longe

fugit. Credimus quidem Pædiano, immo & Plinio, togatas Romuli ætate statuas in Capitolio sine tunicis fuisse, & Camilli in Rostris: sed vsq; ad Ennij ætatem, vel vltra ignotum tunicarum vsum, nullus nobis persuadebit. Qui enim poterit? Nam vt bello Punico secundo crebra tunicarum mentionem missam faciam apud Liuium, cuius loca non bene memor attulit Manut. in extrema disputatione de toga, vbi tunicæ non semel ad exercitum missæ dicuntur. Numa apud Liu. lib. i. ab vrbe *Salys tunica picta insigne dat, & super tunicam aneum pectori tegumen*. Plinius lib. ix. c. xxxix. *Lato clauo pripium Romæ vsana Tullum Regem scribit deuictis Etruscis*. At qui latum clauum fuisse tunicam fatetur Manutius, & ea reliquos Reges deinceps vsos non ita inficias. Ita *latos clauos audita Caudina pace depositos*, auctor Liuius est lib. ix.

Immo non vltra Romuli ætatem ignotus tunicarum vsum videtur. Nam Plinius lib. xxxiv. cum de statu is loquitur. *Primas, inquit, putarem has, & Atty Nauu positas ætate Tarquinij Prisci, nisi Regum antecedentium essent in Capitolio ex his Romuli est siue tunica, sicut Camilli in Rostris*. Vnius ergo Romuli statua sine tunica, nec attinisset rem singularem notare, si reliquorum Regum tales fuissent. In Camillo debuit esse aliquid peculiare. Siue ipse solus ætate sua antiqui cultus imitator sine tunica incessit, quemadmodum post Cato fecit: siue eodem habitu statuam illi Quirites posuerunt, quo Romulo locauerant, tamquam alteri Urbis parenti, ac conditori.

Ennius apud Gellium non ideo tunicatam iuuentutem Carthaginensium probri causa dixit, quod tunc inusitata Romanis tunicæ: sed vt alijs obseruatum, quod solis tunicis induti incederent Pæni nullo pallio, aut alia exteriori veste. Nam quod de Cincinnato Manutius addit, nullius momenti est. Tunicarum enim fuisse credibile est in opere rustico, nec diuersum tradit Liuius, faciliusq; illi fuit toga laxo & fluido vestimento sudorem ac puluerem abstergere, quam tunica pressa, corporique adstricta. Et vt nudus fuerit in agro colendo, non tam en inde colligas, reliquos etiam

etiam Urbahos sine tunica egisse.

Videntur igitur tunicæ antiquis Reip. temporibus in usu fuisse, saltem post Romuli ætatem. Ita quidem, ut una tantum tunica sub toga indueretur; post, ut notat Manutius, duæ pluresue in usu venerunt. Varro apud Nonium, *Postquam duas tunicas habere ceperunt, instituerunt vocare subuculam, & intussum*; Quorum verborum sensum esse asserimur Manutio, cum binas tunicas Romæ gestare ceperunt Subuculæ, & Intusij orta esse nomina, ut ab inferiore superior tunica distingueretur, & subucula esset interior viri tunica, intussum interior tunica mulieris, superior vero in viris tunica diceretur, feminarum stola. De subucula Horatius.

— Si forte subucula pexa

Trita sabet tunica

Et Suet. de Augusto. *Hieme quaternis cum pingui togæ tunicis, & subucula thorace lanceo manicbatur.* De Intusio Nonius. *Indussum est vestimentum, quod corpori intra plurimas vestes adheret, quasi intussum.* Fuisse autem feminarum interiorem tunicam ex eo colligit Manutius, quod Varro cum palla muliebri vestimento coniungit. Frustra igitur Lambinus ad illud Plauti in Aulularia *Ne inter tunicas habeas*, quaerit cur inter tunicas dixerit, & non inter tunicam, unam enim tunicam inquit gerebant non duas: deinde satis frivolas rationes affert: siue numerum multitudinis pro singulari usurpauerit, siue avarus ille senex putaret servum plures tunicas gestare, ut supra non duas manus tantum, sed plures in eo quærebat. Atqui servus alter *Amphitrone* ait *Immo equidem tunicis confutis huc advenio, non dolis.* Duas igitur & plures tunicas gerebant, præcipue ditiores. Cynicus apud Lucianum diuitum ornatum cynædorum similis ait, nec discerni posse, aut colore vestium, aut mollicie, aut τῷ πλείονει τῶν χιτῶνίσκων, aut multitudine tunicularum.

Quoniam autem idem mos apud Iudæos vigeat, Christus Dominus seuerius vitæ institutum formans vetuit discipulos duas gestare tunicas. Math. cap. x. *Nolite possidere aurum neque argentum, neque pecuniam in Zonis vestris, non peram*

peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta. Ve nunquam fatiis mirari potuerim doctissimum Maldonatum ita hæc interpretatum esse. Non quidem prohiberi duabus simul si necessitas, & frigus postulet tunicis indui, sed plures habere tunicas, quam in præsentem necessitatem requirerentur, ut solent diuites, & harum rerum solliciti habere unam in præsentem usum, alteram in futurum. Hæc vix digna sunt quæ refutentur. Nam si cogente frigore permisit Christus D. ut duas tunicas induerent: æstate unica contenti fuerint, quid altera factum est? habere eam in futurum vetabantur, eam igitur vendere, aut donare cogebantur (Luc. xii. *qui habet duas tunicas det non habenti*) quam rursus instante bruma compararent. Sed fortasse durum videbatur illi qui Christi socius esset ita ab antiqua disciplina deflectere ut plures tunicas & cum subucula rhoracem gossipio fartum, interdum pellibus suffultum gestaret.

At ratio quam affert magis mira est. Nam & Christum inquit, duabus simul tunicis indutum fuisse ex Ioannis xix. manifestum est. Haud vidi magis. Milites ergo cum crucifixissent eum acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica in consutulis, de super contexta per totum. Dixerunt ergo non scindamus eam sed sortiamur de ea. Vbi hic duæ tunicæ? Quid plura? totum hoc commentum reuincit Marcus cap. vi. *Ne induerentur duabus tunicis.* Quod ita idem interpretatur id est ne duas tunicas haberent, quæ diuersis temporibus induerentur. Sed piget his diutius immorari.

Cum igitur duæ minimum tunicæ essent altera interior altera exterior dicebatur. Prioris meminit Val. Maximus lib. vii. c. iv. Interrogatus quoque a quodam amicissimo sibi quid ita sparsum & in certum militia genus sequeretur: absiste inquit istud querere: nam si huius consilij mei interiorem tunicam confectam esse sensero continuo eam cremari iubebo. Plutarchus rem eandem narrans *χρῶνιστον* appellat ut reliqui Græci scriptores. Appianus lib. i. ciuil. de Sylla qui in concione Lucretium

tium

sum Offellum suo iussu necatum profectus adiecit fabulam Rusticus cum inter arandum moleste ferret infestantes se pediculos semel atque iterum aratione intermissa τὸν χιτωνιον ἐν ἀσπὶν ἐν-
miculam sine interulam purgavit. Aelian. lib. XIII. c. xxxvii. Ge-
lon cum sibi parari insidias intellexisset sumptis armis in
concionem processit, suisque meritis commemoratis arma
exiit, & inquit ἐν χιτωνιον ad sum. Quamquam & pro tu-
nica illud intelligi possit, subiicit enim a Syracusijs ipsi posi-
tam statuat ἐν ἀσπὶν χιτωνι, indiscincta tunica in mem-
oriam scilicet eius facti quo inermis & discinctus in concio-
nem processerat. Dio lib. lxxvii. de militibus Cilonem
e balneo ad necem ducentibus: illum cum soleis nam ca-
pitus erat in balneis καὶ χιτωνιον ἐν δὲ δούλειον interula ami-
ctum. Breues autem illas & substrictas tuniculas ultra hu-
merum desinentes quas antiquissimis Romanorum gestatas
tradit Gellius, Græce ἔξωμίδας dictas idem notat, quod
nempe humeros minimè velarent. Festus Exomides vesti-
tum Comicum exertis humeris interpretatur. Alij etiam de Cy-
nico pallio acceperunt, quod nempe dextrum humerum
excluderet.

*Tunicas in petitione honorum depositas. An Cynici
tunicas gestarint. ὁδὸν. πᾶνος. Cap. II.*

Candidatos cum prensarent sine tunicis sola toga ami-
ctos fuisse, tradit Plutarchus in Coriolano. Mos, in-
quit, erat petentibus Consulatum, ut rogarent, & prensarent
cines togis amicti in Comitibus sine tunica. ἐν ἱματίῳ. Vbi non
recte Interpres. In Veste. Nam & tunica vestis erat. Et
Plutarchus & Græci omnes frequenter togam ἱματίον ap-
pellant. Idem in Camillo tradit, Faliscos obsessos a Ca-
millo adeo obsidionem contempsisse ut præter stationes in
muris dispositas rogatiper urbem reliqui obuersarentur ἐν
ἱματίῳ, in togis. Ibi etiam Interpres in vestibus. Volue-
runt enim habitu pacis denotare, se belli minas insuper ha-
bere. Cur autem tunicæ a candidatis deponerentur, cau-
sas

Tas affert Plut. ibi. Siue quo magis ea specie humiliores essent ad supplicandum; siue, ut qui cicatrices haberent subijcerent oculis signa fortitudinis. Deinde refellit eorum opinionem qui id actum crediderunt ne pecunia tunicis occultaretur ad emenda suffragia. *Non enim inquit suspitione largitionis, & ambitus ἀζωον ἰβούλοντο πορίσιναι, καὶ ἀχίτωνας*. Interpres. Nec vero ob plebis suspensionem ita recinctos, & absq; intima tunica supplices ire cogebantur. Mira Latinarum & Græcarum litterarum peritia. ἀζωον, discinctum, sine Zona. Nec solum sine intima tunica, sed omnino sine tunicis; Zonam autem cum tunica iungit, quod illa sola cingeretur, non toga, ut diximus.

Dux igitur saltem tunicæ in usu fuere: exterior, quæ simpliciter *tunica*: & interula, siue subucula. Quamquam quosdam vnica tunica contentos, precipuè qui seuerius educabantur, docet Varro apud Nonium. *Ubi puerq; modica vnica fuit tunica, & toga, sine fascijs calceamenta*. Hinc Cynici, qui in cultu asperitatem affectabant, etiam sine tunica incesse, ut docti pridem ad Tertulliani pallium monuerunt, inde illud Satyrici explicant.

— & Stoica dogmata tantum

A Cynicis tunica distantia.

Quod nempe Stoici more ceterorum gestarent cum pallio tunicas, quibus Cynici carebant. Et si autem ἀχίτωνες Cynici fuerint, interulam tamen gestasse iidem viri doctissimi credi volunt, eamq; interulam, siue subuculam lineam fuisse, quæ Grecis ὀδών, & sindon dicatur; Quod nempe Crates a Laertio inducatur amictus sindone, & a Luciano Protheus cum pallio, & interula. Sed hoc fortasse in illis peculiare fuit; in Protheo quidem, qui conscensurus pyram othonion induit, ne deposito pallio nudus conspiceretur; At Crates ob id ab Atheniensibus reprehensus est, quod in sindone præter morem incederet. Ut ut sit, interulam ab Cynicis non esse gestatam, duo sunt quæ mihi persuadent. Alterum quod causa duplicandi pallij Cynicis siue aliter gestandi quam mos communis esset, non alia fuit, quam

quam ut esset loco tunica, eaque tamquam superuacua deponeretur, quare se totos pallio inuoluebant, ne nudi conspicerentur, utque alienis oculis parcerent, qui pudori suo minime parcebant: quò non opus fuisset, si in locum tunicae venisset interula strictior quidem & breuior, sed quæ saltem verecundiæ consuleret. Cum igitur sibi ita pallium iniicerent, ut solum brachium dextrum cum bona humeri parte exerent (quare illis fauisse dicitur Cato a Tertulliano, cum sine tunica in forum processit) ideo exerto, ac seminudo pectore Cynici a Cypriano inducuntur quod non fuisset si illud sindone obuclassent. Lucianus de Cynico. *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, tunicam non habes, καὶ γυμνοδερκῇ, & nudus conspiceris?*

Ac ne quis dicat, pallium duplicatum a Cynicis & corpori circumiectum non ad velamen, sed arcendo frigori, hoc ab eorum hominum tolerantia alienum est, qui ad maiorem patientiam ostentandam graue pallium æstate, hyeme leue gestabant. Sic Crates a Philemone Comico apud Laetium inducitur æstate crasso pallio indutus, hyeme detrito, & leui.

Καὶ τῷ θερὸς μὲν ἔχων ἱμάτιον δασὺ

ἢ ἐγγεωγῆς ἢ, τῷ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

Vbi ῥάκος non pannum, sed detritum pallium vertendum erat. Hesychius ῥάκος διεργωγὸς ἱμάτιον. Ῥάκη ἀποσκορακίσματα, καὶ ἀποσπασμένα ἱμάτια. Ρακίαζι, ἱμάτια ξυραίνει.

Alterum quod vetat credere fuisse a Cynicis gestatas interulas, ac sindones est, quòd hæ lineæ erant, ac molles, tenuesque, & ab Homero solis mulieribus attributæ, nimis profecto in Cynicis delitiæ, cultus asperitate in ostentationem gaudentibus. Tales autem fuisse ὀθόνας, & ὀθόνια declarant veteres Grammatici. *Οθόνη σινδὼν, ζώνη, τελαμὼν: γυναικῆιον ὀθόνιον λεπτὸν, καὶ πᾶν το ἰχυὸν μὴ λπουὸν ἢ. Ὀθόνια λευὰ ἱμάτια.* Quæ omnia indicant & vestes tenues fuisse, & lineas, & mulierum proprias.

Quare præter pallium nudos incessisse Cynicos, eamque nuditatem pallij inuolucro texisse vero similis est, quam

Z

leui-

leuibus, ac tenuibus tuniculis, qui nihil magis inuestitu quæ molliem aspernabantur. Lucianus. *In arido praterea solo cubans* ὡς ἄσπιν πάμπαν ὀλλον τὰ τὸ τριβόνιον φέρον : ἐμὲν τοι, καὶ τοῦτο λεπτὸν, οὐδὲ μαλακὸν, οὐδὲ ἀνδρῶν. *Adeo ut plurimum etiam sordium tritum istud pallium referat, alioqui nec ipsam vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Si quis tamen ὀβόνα cum Hesychio Zonas, & fascias interpretetur, eas Cynicis tribuat per me licebit, dummodo non subuculas, aut interulas.

Tunica Linea. Paragaudes. Cap. III.

Quando primum apud veteres tunica lineæ interioris in usu esse ceperint, haud facile dixerim; Nam apud Romanos non nisi sero id factum inde colligas, quod nulla ferè mentio linearum apud antiquissimos; quique interulam, & tunicam distinxere, hoc solum discrimen posuerunt, quod altera interior indueretur, altera superaria esset, addituri utique altera lineam, laneam fuisse alteram. Deinde quia balnearum usum præcipuum fuisse scriptores tradiderunt, quod cum laneis vestibus etiam interioribus vterentur facile erat sordes contrahere, quæ balneis frequentibus depellendæ. Præterea Plinius cum vestium mentionem faceret, eas cum de laneis ageret, executus est, corporumque tutelam pecori adscribit, & cum de lino agit, nullum lineæ vestis usum agnouisse videtur, præcipuè in viris, nam ex Varrone scribit in Serranorum familia gentilitium fuisse feminas lineæ veste non uti. Plautus etiam non semel mulieribus lineæ vestimenta adscribit, viris numquam. Nonius. *Tunicare pro vestire.* Varro *λογωμαχία. Hec lanigeras detonderi docuit, tunicareque homulum.* Martialis qui omne vestimentorum genus tetigit, nihil de linteis. Horatius subuculam tritam tunica pexæ opponit, quod in lineæ veste esset non potest. Ovidius de vestis muliebris coloribus in *III. de arte.*

Quot noua terra parit flores cum uere tepenti

Vitis

Vitis agit gemmas pigraque fugit hiemis.

Lana tot aut plures succos bibit, elige certos

Nam non conueniens omnibus unus erit.

Et de medicamine facisi,

Kellera saepe eadem Tyria medicantur abeno.

Quare non ita valido argumento. Casaubonus Exer. xvi. Euthymij opinionem refutat, qui tradit Christum Dominū gestasse pallium, tunicam, & tunicam inconsutilem, ex eo quod qui duas tunicas gestabant, interiorem lineam, habebant, exteriorem laneam, & tamen inconsutilis lanea erat. Nam quidquid sit de duabus tunicis, de quibus non est hic locus. Nullus aut rarus linearum usus apud Hebræos, quemadmodum apud Romanos, præcipue in Christo Domino, & Apostolis, qui nullam huiusmodi in cultu molliem agnouerunt.

Ex Suetonio tamen colligi videtur, subuculas fuisse lineas qui scribit Augustum hyeme, *quaternis cum pingui toga tunicis, ac subucula thorace laneo muniri solitum.* Nam si laneæ tunicae fuerunt, quid opus erat subuculae thoracem laneum dicere? Sed male veterem lectionem, quam Beroaldus agnoscit, nuperi sollicitarunt, in qua scriptum, & *subucula, & thorace laneo.* Thorax tunc non nisi inter munimenta pectoris ad ictus repellendos, & ex ære ferro, & corio, ut lorica; Hoc ergo peculiare in Augusto notauit Tranquillus, quod thorace laneo vteretur præter subuculam, & tunicas. Frustra Torrentius subuculae thoracem explicat, quia subucula pectus tegebat, quod ut verum sit, tamen a thorace distincta.

Non nisi sero igitur lini usus in tunica interiore, quo tempore lineæ tunicae promiscuè usurpatæ, nec minima pars luxu addita ijs purpura, atque auro. Lampridius in Alexandro. *Bonæ lintheaminis appetitor fuit, & quidem puri,* (id est sine auro ac purpura) *dicens, si linthei idcirco sunt, ut nihil asperum habebant, quid opus est purpura? in lintheam autem aurum in illi etiam dementiam indicabat, cum asperitati adderetur rigor.* Nolebat Alexander lineis purpuram, vel aurum ad

di, quod tunc solemne erat; Nam vt tunicis laneis, & subsericis, ita proprie lineis interulis aureæ fasciæ limbique ac segmenta addebantur, quas *paragaudas* dixere, vt nos magnus Casaubonus docuit, siue ea vox Parthorum, siue Syrorum fuit. Vopiscus in Aureliano. *Cum darentur tunica subserica lineæ paragaudia*; Vbi *paragaudas* a vestibus, quibus adsuebantur, separari potuisse idem obseruat, & modo singulas, modo binas, ternas, ac quaternas, ac quinas adfuturas, sicq; monolores, dilores, ac pentelores dictas quod lorum fasciam, ac segmentum auratum significet. Plinius etiam de *Paragaudis* adiecit doctissimus Salmasius ad Historiæ Augustæ scriptores, quæ operæ sit legisse.

Ministros conuiuiorum in tunica & ferme linea solitos ministrare. Cap. IV.

TRadit Lampridius, Constantium adeò in nullo pretio Eunuchos habuisse, vt & chlamyde vti vetuerit. Quo loco militia submotos Eunuchos censuit Casaubonus. Hæc opinio displicuit viro doctissimo qui Casauboni vestigia legit. Ipse existimat, Eunuchos postquam domesticarum necessitatum ministerio deputati a Constantino fuerunt, chlamyde vti vetitos, quod regij ministri sola tunica vterentur. Id de omnibus seruis ac ministris Regijs intelligendū, adduci non possum vt credam: sed de ijs tantum, qui mensæ inseruirent, ministrarentque & solius conuiuij tempore. Nam si etiam seruis priuatis ius chlamydis fuit, earū vsum regijs ademptum quis credat? Chlamyde autem seruos vfos declarant verba lib. I. cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Urbem. *Seruos sane omnium, quorum tamen dominos sollicitudine militia constat non teneri, aut birris, aut cucullis vti permittimus.* Birros autem, lacernas & chlamydes idem fere vestimentum fuisse, ijdem viri doctissimi satis ostenderunt.

Soli ergo mensæ inseruientes, vereque ministri in sola tunica fuere, vt expeditiores essent. Quo spectant Ammiani

mini verba ab iisdem adducta. Stetit itaque subtabidus nufquam reperto paludamento tunica auro distincta, ut Regius minister indutus a calcè in pubem in paedagogiani pueri speciem. Vox enim minister rem totam declarat, quod in conuiuio aurata tunica ministrarent. Lampridius in Alexandro. Auratam vestem ministrorum pallus vel in publico conuiuio habuit, in quo locus auratæ tunicæ. Ita & cum Imperatores auratas paragaudas priuatis interdixere, ministrisq; permiserunt, de conuiuiorum ministris intelligendum est. Cod. de vest. holou. leg. 11. Nemo vir auratas intunicis aut lineis habeat paragaudas: nisi hi tantummodo quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est.

Nam & in conuiujs priuatis ministri tantum tunicati. Apuleius. lib. 11. de conuiuio Byrrhenæ. Puella scitula ministrantes, pueri calamistrati pulchrè indusiati gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter offerentes. Seneca de breuitate vitæ cap. XII. Cum videam quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant. Horatius. Præcincti ut rectè pueri compique ministrent. Constantinus igitur cum chlamydes euuuchis ademit, quorum immanis, & absurda potestas sub alijs Imperatoribus fuerat, omni iure multauit, & infra seruorum conditionem deiectos soli conuiuiorum ministerio addixit. Hinc etiam Christus Dominus pedes Apostolorum ante conuiuium loturus posuit pallium, quia ut Nonnus interpretatur seruale opus facturus erat. Seruorum enim erat sine pallio, aut alia veste exteriori, tunicatos, & cinctos, vel etiam linteo succinctos ministrare. Suet. de Caligula. Senatores summis honoribus functos cœnanti sibi modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est. Casaubonus in exercitationibus attulit etiam locum Philonis in hanc rem, qui Essenorum conuiuia describens obseruat mancipiorum vsum ab ipsis repudiatum nam liberorū operantes cauisse ne vllam habitus seruilis speciem inter ministrandum præberent & propterea discinctos, ac demissis tunicis in cœnationem solitos ingredi. Positum autem a Christo pallium vestem exteriorē idem obseruat, quod bra-

brachia includeret, & ideo inepta ad ministeria quæ liberum brachiorum motum requirunt.

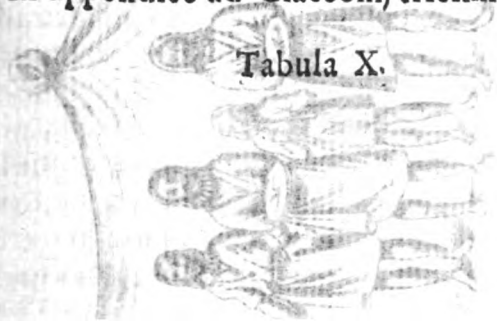
Etiam sub Flauiorum Imperio ministri Regij aliquid peculiare in cultu habuerunt. Suetonius in Domitiano. *Generum fratris indigne ferens, & ipsum albata ministros habere proclamauit ex ἀγαθὸν πολυκομῶνιν.* Quo loco Torrentius, vix sæpè solet, nihil præter ea, quæ notauerat Beroaldus affert. *Album colorem in lætitia usurpatum, in sacrificijs, conuiuijs, & spectaculis,* quod si verum est, vt non negamus, quid peculiare habuerunt Regij serui albati, si plerique omnes in conuiuijs, & sacrificijs pariter albati? Id tamen solis Imperatoris ministris concessum, Domitiani querela indicat, qui apud Sabinum ministros albatos viderat. Manutius de togis intelligit: Sed nullus togarum vsus in conuiuijs & si fuisset, reliquorum etiam togæ albæ. Lipsius ait de tunicis, vel pœnulis intelligendum, sed caue de pœnulis capias, quæ conuiuijs, ac ministerio improprie: multo minus cum colorem fuisse libertatis, nam cui bono in seruis, cumque tota libertas interierat?

Vel ergo priuatorum serui in tunicis pullis ministrarunt, quem vestis seruilis colorem Plautus, & Artemidorus indicare videntur, Regij albati; Vel si etiam reliquorum seruorum albæ tunicae quod conuiuiorum lætitia verisimilius facit, præcipuè si in linea interula, fortasse regionum ministrorum tunicae albatae idest candidatae, quales petitorum togæ, & creta candefactæ: cuius tamen moris non aliud vestigium extat. Vel quod quibusdam visum est, non tantum albæ erant ille tunicae, sed auro distinctæ, vt paulo ante diximus. Sed si omnium ministrorum tunicae albæ erant cur istæ non potius auratæ appellatae sunt, quam albatae? Non dum enim tunicis ministrantium additum aurum existimo, sed longo post tempore, cum scilicet paragaudes instituta. Nisi quis Senecæ etiam ætate tunicas auratas fuisse arguat ex eius verbis de Tranquilit. cap. i. *Præstringit animum apparatus alicuius pedagogy, diligentius quam intra prinatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium.*

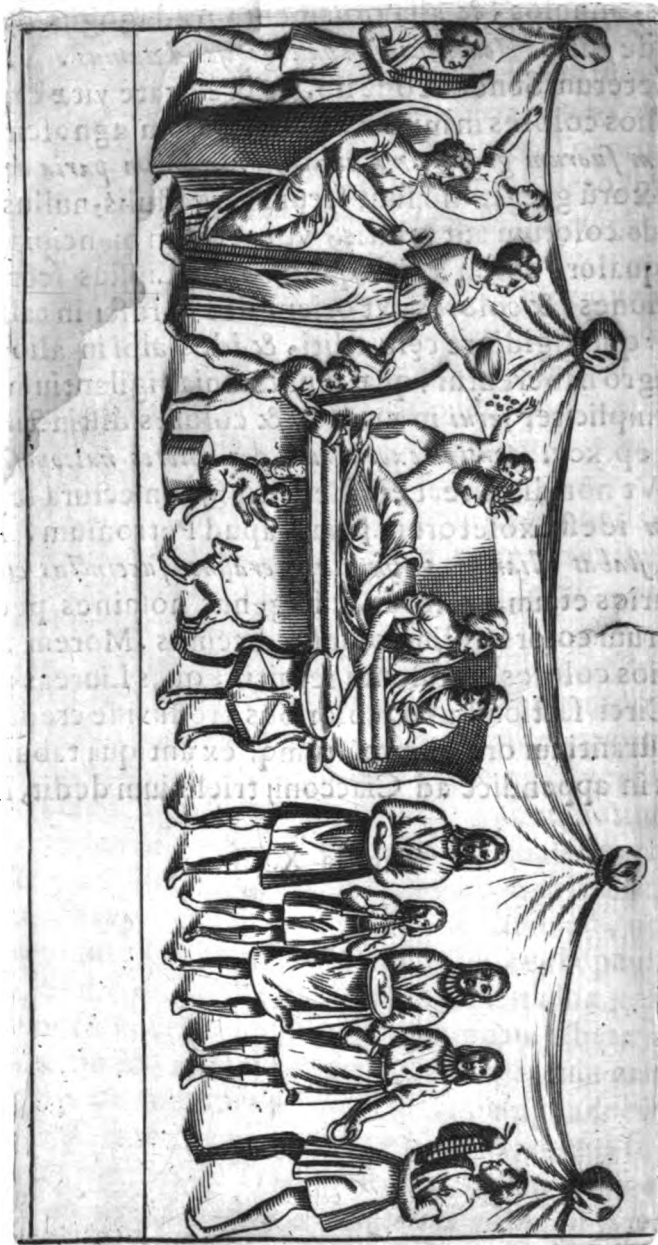
tium. Sitamen aurum illud tunicis intextum, & non per armillas, annulos, & alia ornamenta pædagogijs datum. Plinius de auro. *Honestius viri pædagogijs id damus*. Videant docti. Ceterum Seneca eodē lib. de breuitate vitæ cap. xxi. etiam alios colores in ministris conuiuiorum agnoscit. *Qui victorum suorum greges in ætatem, & colorum paria diducit*. Vbi victorū greges nō sunt serui in ergastulis, nullus enim ibi locus colorum aut ætatis, vbi nequam mancipia suplicijs & squalore oblita; Nec quod voluit Lipsius secreti illi per nationes, & colores, vt orientales & fusci in tali villa, & agro: qui frigidiore cælo editi, & ideo albi in alio loco, atque agro haberentur, quæ sunt somnia vigilantium. Sed victi simpliciter serui in ætates, & colores distincti. Idem Seneca ep. xcv. *Agmina exoletorum per colores nationesque distincta*. Vt non displiceat eiusdem Lipsij coniectura legentis *victorum* idest exoletorum. Etiam apud Petronium. *In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus cerasino succinctus cingulo*. Lecticarios etiam, cursores, & id genus homines peculiari pænularum colore distinctos infra dicemus. Morem autem per varios colores excolendi seruitia, quas Liureas appellant a Circi factionibus & coloribus profuxisse credimus.

Ministrantium ornatum, cultumq; ex antiqua tabula quæ Vrsinus in appendice ad Ciacconij triclinium dedit, hic habes.

Tabula X.



Linea



*Linea Vestis sacrificantium. Camisia. Camisium.
Cotta. Cap. V.*

IN sacris olim Aegyptijs præcipuus lineæ vestis vsus. Hinc *linigera turba*, & *liniger grex* apud Poetas, & *lineus amictus Isiacorum* apud Suetonium. In nostris quoq; sacris suis lineæ vesti honos. Nam præter amictum lineum superiorem, quò in sacra Psalmodia sacerdotes, atque ipsis sacris ministri vtuntur, prima vestium sacrificialium linea tunica talaris induitur, quam vulgo *Camisiam*, siue *Camisium* appellat.

Ex quo etiam, quod supra notauimus, comprobatur, sacerdotes olim in sacris cõmuni, & promiscuo habitu vsos. Communis enim vestitus antiquorum tunica linea interior, altera superior lanea, interdum serica, tum toga vel in eius locum birrhus, siue lacerna. De toga opinionem nostram attulimus; Restat vt de tunicis videamus. Et licet illud discrimen esse videatur, quòd olim saltem duabus tunicis cõmuniter vtiebantur, nostri autem sacerdotes in vna tantum linea faciunt; Id tamen inde ortum, quod honori Episcoporum datum est, vt soli duas tunicas in sacris gestent, quemadmodum in veteri instrumento Pontifex præter tunicam lineam, etiam hyacinthina induebatur, reliqui sacrifici minores linea tantum amiciebantur. Sic & nostris ritibus Episcopi præter Camisiam talarem, tunicam superiorem induunt, quæ primò de more *χολοβός* erat, idest sine manicis, mox in Dalmaticam conuersa est, vt Alucinus de Diu. officijs. Et Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. Notandum verò, inquit, quod minoribus Sacerdotibus neque duplex tunica datur, neque humerale, neque rationale, neque lamina aurea, sed tantum poderis, & mitra, & Zona qua stringatur tunica byssina. Noui quoque testamenti sacerdotes non omnibus illis vtuntur indumentis, quia nec duabus tunicis, nec rationali præter solos Pontifices.

Hæc tunica linea *ποδῆρις* Poderis quòd talaris esset dicebatur,

A a

batur, & Alba a colore. Fuisse autem strictam, & corpori adbarentem tradit D. Hieronymus ad Fabiolam, eamque similem militum Camisijs, qua sic apta membris, & adstricta corpori, ut nihil militares exercitationes impedirent. Rabanus Maurus. Secundum indumentum est lineatunica, quæ Græcè dicitur Ποδήρης. Hesychius. Ποδήρης τὸ μέγιστον ποδῶν ἱμάτιον. Hanc Isidorus Camisiam vulgo dici, ait, quod nempe similis, vel eadem olim omnino fuit cum tunicis lineis interioribus quas Camisias appellamus. Camisiam autem idem Isidorus inde dictas tradit quòd in his dormimus in Camis, idest in stratis nostris. Quid autem essent Camæ alibi explicat loco corrupto. Cama est brevis, & circa terram Græcè enim Cami breve dicunt. Lege. Cama est brevis lectus & circa terram, Græcè enim χαμαὶ humi dicunt. Græci enim Camas, siue potius Cameunas dixerunt strata humilia, & lectulos humi propiores, quòd homines veluti χαμαὶ iacerent. Hesychius. χαμένη σβας, καὶ ἡ ταπεινὴ κλίνη: καὶ χαμένης ὁ χαμαὶ κοιμώμενος. Thorus, & humilis lectus, & Chamennes, qui humi iacet. Propriè autem Hesychio dicitur σβας nam eodem interprete σβας ἀπὸ ῥάβδων καὶ χλωρῶν χόρτων σβῶσι, καὶ φύλλον, ἢ χαμαϊκόστη. Stratum e frondibus, viridique gramine, ac folijs constructum, & lectus humi positus. Inde stibadium tricliniare, de quo alijs dictum. Quia autem id stratum pauperum erat, idem Hesychius χαμῶδιον κλίνιδιον πένερον interpretatur lectulum pauperinum.

A Camis igitur Camisias dictas vult Isidorus. Earum mentio apud Anastasium in vita Benedicti. 111. Camisias albas sigillatas holosericas cum chrysoclauro. Casaubonus ad illud Lampridij in Alexandro. In linea autem aurum misti etiam dementiam indicabat, cum asperitati adderetur rigor, iure, inquit, damnatas ab Alexandro lineas auro clauatas, propter asperitatem & rigorem: & propterea se valde mirari, cur apud Anastasium legantur Camisæ auro clauatæ, has autem non ad vsum comparatas, sed ad ornatum ædium sacrarum. Verum nihil aliud illæ Camisæ fuerunt quàm linææ tunicæ sacrificantium, & ad vsum sacrorum, non ad ornatum

natum templorum. In quibus auri rigor, & asperitas non erat gestantibus incommoda, cum super alias vestes nempe communes iniicerentur, secus tempore Alexandri, cum lineæ nudis carnibus admouerentur, quas auri rigor, & asperitas lædebat. Et quemadmodum olim, ut diximus, epularum ministri in tunicis tantum, & ferme lineis, sic etiam in sacro conuiuiis, Altaris ministri, siue Diaconi in tunicis, quas & nunc *tuniculas* appellant, inseruiunt, turba minor sacricolarum in tunica linea. Et olim quidem talaris erat & manuleata, ut & sacerdotum quales in antiquis picturis cernuntur, post breuior in usu esse cepit, nec tamen eadem forma ubique. Plerumque manicata est, scissis tamen & laxe fluentibus manicis, alibi stricta corpori, & brachijs pressa, quales Cardinalium, & Clericorum Augustinianorum, alibi etiam ad instar inuolucris tonsorum, quæ totum corpus inuoluit, & hinc inde brachijs in humeros reijcitur, ut veteres casulæ, siue Planetæ, quæ forma Patavij visitur. Hanc Itali *Cottam* appellant corrupta voce, ut ego existimo a *Crocota*, quæ veteribus vestis fuit mollis, ac tenuis, siue ut Græci putant a croci colore, quod comprobare Plautus videtur, qui *infictores crocotularios* memorat: siue ut alij visum, quod plus subteminis, siue tramæ (Græcis *χρομή* dicitur) ea vestis quàm staminis haberet, & ideo mollior, ac tenuior: siue utrumque, quod fermè hæ vestes molliorum croco inficerentur. Vndecunque dicta fuerit *Crocota*, ea propria olim mulierum fuit, ut notum est. Plautus inter luxum sequioris sexus recenset. Cicero de Arusp. responsis. *Clodius a crocota, a mitra, a muliebris soleis purpureisque fasciis factus est repente popularis*. Quare & Gallis matris Deum effeminatissimis crocotulas tribuit Apuleius *Varijs coloribus indusiati, & deformiter quisque formati, facie cænozo pigmento delicta, & oculis obunctorum graphicè produnt, mitellis, & crocotis & carbasinis, & bombycinis interti*. MS. codex, *inietti*.

Lincum ergo amictum sacris operantium quod tenuis esset, ac mollis ad instar crocotarum, crocotam vocarunt,

& contracta voce *cottam*; Quæ tamen vox non ita antiqua videtur vt pro veste sacrorum ministrorum accipiat; Nam scriptores Etrusci Cottam pro muliebri ferme veste, interdum pro virili vsurpant, non numquam pro veste quæ armis iniicitur. Sane Venetijs adhuc in vsu est, nam muliebres tunicas *cottulas* appellant. Sed de his alibi accuratius,

Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa.
Propertius, Iuuenalis, Cicero explicati.

Cap. V l.

INterulæ, siue subuculæ superior tunica imponebatur, quæ & *superaria* inde dicta. Eius mensura vulgo erat, vt paulo infra genua caderet, vt docet Quintil. lib. xi. Cui latius elani ius non erit, ita cingatur, vt tunica prioribus oris infragenua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centuriorum. Qui ergo in longis, ac demissis tunicis solebant quod id foeminarum proprium esset, ij tamquam molles malè audiebant. Horatius.

Malthinus tunicis demissis ambulat: est qui

Inguen ad obscanum subductis usque facetus.

Et Propertius lib. iv. eleg. i i.

Suppetat, hoc pisces calamo predabor: & ibo

Mundus demissis institor in tunicis.

Ex quo colligit Turnebus lib. xi. cap. xxi i i. elegantia, cultusque studiosos, demissas, longa que tunicas gestasse. Quod si verum esset, non eas Horatius, non reliqui scriptores tantopere damnassent, tanquam parum virorum proprias. Non ea est Propertij mens. Vertumnus Deus narrat ibi suam naturam cunctis figuris opportunam, seque in quam libuisset verti. Sic foeminam, virum, messorum, & militem fieri, venatorem, aurigam, desultorem, posse etiam piscatorem esse, mox & institorem. *Suppetat, hoc pisces calamo predabor:* Post autem fiam institor. *Et ibo mundus demissis institor in tunicis.* Sensus est si velim ex piscatore fieri institor, mutanda mihi schema, & altius subductæ, sordentesq;

celque tunicae quales sunt piscatorum, more reliquorum demittendæ, & quidem mundæ. Piscatoribus enim qui sæpe se in aquam demittebant, succinctæ altius, & ad inguen subductæ tunicae, ne fluctibus madescerent; Quare Vertumnus ait si ex piscatore institor fieri velim, patiar tunicas more aliorum cadere dempto squalore; Nec demissæ hic valet talaræ, ut apud Horatium, sed longiores, quam ut a piscatoribus ferrentur.

Iuuenalis etiam tunicas medio crure tenus demittere tantum virorum docet fuisse, cuius verba afferemus, quia Interpretes non ceperunt, & pessimè acceperunt.

Nam si docta nimis cupit, & facunda videri:

Crure tenus medio tunicas succingere debet;

Cedere Siluano porcum: quadrante lauari.

Mitto veteres, qui aiunt omnia facere debere mulierem, quæ fieri solent a poetis, & viris literatis, qui cum loca solitaria quærant, Siluano nemorum Deo sacrificant. Etiam qui notas breuiiores in hunc poetam vulgavit, *Sumat*, inquit, *hunc Oratoris, vel Peripatetici habitum*. Quasi vero Oratores tantum, & Philosophi tunicas crure tenus gestarent, Siluano facerent, & quadrante lauarentur. Logi. Perstringit ibi Satyricus mulieres, quæ literas callere videri volebant doctius, quam ut probas deceret.

Laudat Virgilium, peritura ignoscit Elise,

Committit vates, & comparat inde Maronem,

Atque alia parte in trutina suspendit Homerum.

Et infra.

Non habeat matrona tibi, quæ iuncta recumbit.

Dicendi genus, aut curtum sermone rotato

Torqueat enthymema.

Et cetera in eundem sensum.

Si ergo, inquit, mulier vult literas tractare descriptori-
bus iudicium ferre, philosophari, & reliqua quæ sunt viro-
rum propria, etiam virili habitu incedat, quæque sunt viro-
rum munia tantum peragat. Primum est, *medio crure tenus*
tunicas succingat, cum mulieres stolis talaribus vterentur.

Alte-

Alterum *Cedere Silvano porcum*; Id enim tantum viris licitum, quod veluti per caliginem Britannicus vidit, nam quod Silvano porcum caderet ut Epicuræa, gerræ sunt. Soli viri Silvano sacrificabant, qui genius virorum, ut Iuno foeminarum. In Vet. Inscriptione, *Silvano Aug.* hoc est *Augusti*, Non quod scioli *Augusto*, vel *Augustissimo*. Nam *Silvano* Augusti genio, tutelæ, defensori. In iisdem plerunq; iungitur cum *Hercule*. *Herculi Silvano*. Item cum *Marte*, cum quo eundem plerique fecerunt. Ita *Herculi Augusti* idest defensori, & custodiæ. Cædat ergo, inquit, *Satyricus* Silvano porcum ut viri solent, quæ virorum officia occupat. Clare id Vetus Interpres. *Crure tenus*. Idest accipere debet virilem habitum & cingi ut vir. Mox. *Cedere Silvano*. *Silvano mulieres non licet sacrificare*. Quo respicere nuperi debuerunt. Glossæ item veteres MS. in Mediolani Bibliotheca. *Sacrificare Silvano quod virorum: Quadrante lauari, sicut vir balnari*. Aliæ. *Sicut mulieres viri facundiam affectabant, deberent, & tunicam suam sicut viri in altum succingere. Viri quando ingredi volebant thermas aere lauabantur, idest pecuniam dabant custodibus: famina se ipsas propretio*. Aliæ demum vetustissimæ. *Cedere Silvano. Effici viri: Silvano mares, famina Cereæ sacrificabant; Nam mulieres neque ad tonsores, neque ad balneas publicas eunt*. Postremum est. *Quadrante lauetur*. Ut Stoica, aiunt, quadrante lauetur. Nam Horatius de Stoico. *Dum tu quadrante lautum Rex ibis*. Ineptissimè. Non enim soli Stoici, sed viri omnes quadrante lauabantur, idest pro mercede balneatori quadrantem soluebant, & ideo Seneca Balneum appellat rem quadrantariam, ut sciunt etiã qui nondum quadrante lauantur. Sciuit & Mercurialis in Arte Gymnastica: sed Balnei pretium in immensum auxit, cum ex vno centum quadrantes fecit, ait enim conqueri Martialem quod sibi balnea tanti constarent.

Balnea post decimam lasso, centumque petuntur

Quadrantes.

Quasi Martialis ibi de pretio balnei loquatur, & non de sportula, quæ centum quadrantes lassis clientibus post balneas

neas loco rectæ dabat. Quadrans pretium balnei, sed virorum tantum: nam fœminas gratis lauisse si nihil aliud, hic vnus Iuuenalis locus satis ostenderet: cum inter ea quæ virorum tantum essent, lauari quadrante ponit. Eædem glossæ Veteres. *Quadrante lauari, sicut vir balneari. Aliæ. Quadrante, virorum pretium, fœmina vero gratis.* Nec mirum fœminas nihil pro balneo dedisse, nam hoc & impuberibus præstabatur. Idem poeta.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum are lauantur.

Vetus Interpres. *Infantes. Quia pueri non dant balneationem.* Mulieres tamen balneatori mercedem soluisse indicare videtur Cicero pro Cœlio. *Nisi fortè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.* Scio quemadmodum hunc locum docti explicuerint, præcipuè Manutius, Quòd nempe Clodia pro quadrante corporis sui copiam balneatori faceret. Sed vt lasciuiâ perditâ fuerit, omnique probro respersa, & in mediastini, ac balneatoris amplexus ruerit, id tamen fecisse ad redimendû quadrantem, potentem alioqui, & auri largam in amatores suos, nemo sanus crediderit. Vix hoc de lupis diobolaribus & meretricum mendicabulis credatur. Quid ergo? Quadrantariam Clodiam dictam ex Plutarcho notum, quod ex eius amatoribus quidam perfacetus quadrantes argenteorum loco in oculos miserat. Hæc igitur quadrantis mercede quadrantaria facta erat, & sic balneatori familiaris quæstus, ac mercimonij similitudine; Ille quadrante in a viris pro balneo exigebat, hæc quadrante merces suas permutabat: ille quadrantarius, hæc quadrantaria: & ex quæstus communione, mercedeisque similitudine familiaritas. Altera interpretatio vix quadrante digna est, & ipsas balneas refrigerare potest.

Vt ad tunicas longas redeamus, cum illæ essent mulierû propriæ in viris probro habitæ. Cicero in Catilin. *Quos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis.* Etiam D. Augustinus in 111. de Doctrina Christiana. *Talares, ac manicatas tunicas habere olim apud Romanos flagitium.* Confirmat

firmat Seruius ad illud.

Et tunica manicas, & habent redimicula mitra

Tunica inquit *vestrae* habent *manicas* quod etiam *Cicero* vituperat dicens, *manicatis, & talaribus tunicis*. Idem ad illud *Discinctos Mulciber Afros*. Vel *habitum*. inquit eorum ostendit qui usque in talos fluebat, quod *Plautus* ridet in *Pænulo* *Quanam illac auis est?* Cum *Afrum* vidisset vestem dimissam trahentem, neque enim utuntur hodieque *Zonis*. Alijs etiam locis ostendit *Plautus*, probrosas fuisse tunicas longas, & puerorum meritoriorum proprias, quæ iam ab alijs sunt adducta. *Pænulo*. a. v. sc. v. *Quis hic homo est cum tunicis longis quasi puer cauponius?* *Mox*. Sane genus hoc mulierosum est tunicis demissis. Temporum mutatione tunicas talaris in vsum communem venisse, & cum togis etiam gestatas nemo in antiquis monumentis versatus dubitare potest. Huiusmodi statuas togatas cum tunica talari non paucas attulit *Ian. Boissardus*.

De Cinctu. Cap. VII.

Sed quoniam tunicae ferme longiores, aut breuiores erant cincturae arbitrio, de ea hic pauca afferemus. Et Romanos quidem exceptis laticlavijs cingi solitos certum est. Nam laticlavios sine cinctu fuisse ex *Quintiliano* acutè colligit *Manurius* quique eum securi sunt. Locus est supra laudatus, lib. xi. *Cui lati clavius non erit, ita cingatur ut tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum. Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior.* Quæ verba supra expendimus, cum de cinctu *Cæsaris* loqueremur, quem tradit *Suetonius* supra latum clauum cingi solitum, quod præter morem fuisse ostendit, alibi quid id tamquam notabile non tradidisset.

Omnes igitur, præter laticlavios, tunicam cingebant, & pro ut libebat, contrahebant, aut demittebant. Ita Centurionum, & militum omnium tunicae breuiores, & intra genua subductæ. Hinc apud *Petronium*. *Statores altius cin-*

cti,

III, & apud Horatium lib. I. Sat. v.

Hoc iter ignavi divissimus, altius ac nos

Pracinctis unum.

Idest fortioribus, & expeditioribus. Idem alibi

His ubi sublatis puer alte cinctus acornam

Gausape purpureo mensam praeferat.

Non fortis, ac strenuus ut explicat Turneb. lib. xv. c. xxi r r. sed agilis atque expeditus. Contra *discincti* pro imbellibus, & effœminatis. Seruius ad illud

Illi se prada accingunt.

Accinctos inquit, *industrios dicimus, ut Horatius.*

Altius, ac nos pracincti:

sicut contra negligentes *discinctos* vocamus, ut *discinctos* Mulciber Afros. Magno scilicet probro habitum *discinctum* incessisse. Dio Lib. lxi r r. postquam multa Neronis infanda percensuit adijcit. Quibus ipsis in rebus ita faciebat contra ius fasque *ἀνὴρ καὶ ἀλγίστος χιτῶνας* ut etiam tunicas *discinctas* publice indueretur. Et alia quæ nemo ignorat. Sicut quæ de Mecenate *discincto* scriptoribus traduntur. Seneca epist. xciii. *Alte cinctum* putes dixisse: habebat enim ingenium, & grande, & virile nisi illud ipse *discinxisset*; Quod etiam in Cæsare fecellit, qui etsi fluxiore cinctura, grandi tamen & virili ingenio fuit, quod Sullam non latuit, qui male cinctum cauendum monuit. Mecenatis Epicedium quo solutas tunicas excusat a Turnebo allatum, quia mirifice totam rem illustrat, afferemus.

Quod discinctus eras animo quoque carpitur unum;

Diluitur nimia simplicitate tua.

Sic illi vixere, quibus fuit aurea Virgo

Qua bene pracinctos postmodo pulsa fugit

Imidi quid tandem tunica nocuere soluta?

Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?

Tunicarum igitur solutarum, & *discinctarū* laxi ac ventosi sinus, & ideo mollium atque effœminatorum. Plutarch. in Apophteg. tradit Xerxem Babylonijs iratum quod defecissent, quum illos recepisset ne arma ferrent imperasse

sed canerent, lenocinia, ac cauponas exercerent, *καλῶς ἡγεῖσθαι*, & vt sinuosas tunicas gestarent quales erant mulierum.

Quamquam & aliquos in ipso cinctu elegantiam affectum se innuit Ovidius in 111. de arte.

Nec coma vos fallat liquida nitidissima narbo.

Nec brevis in rugas cingula pressa suas.

Qui scilicet tunicæ rugas morose collectas & dispositas cingula constringerent. Cuius vocis vsus nescio an alibi reperiat, præter eundem Ovidium in primo de Remedio, sed in re diuersa.

Vt nona velocem cingula ledat aquum.

Ceterum cum tunica cincta esset in sinum pecuniam reconditam docet Plutarch. in Coriolano cum ait, *Candidatas sine tunicis in forum descendere solitos ne pecunias emendis suffragis in sinu gestarent.* Tum etiam quod nullas tum braccas, aut peras gestarent, quibus nummos crederent, vt necesse esset, vel in sinu, vel in zonis circumferre. Ovidius Amor. lib. 1.

Quid puerum Veneris pretio prostare iubetis

Quo pretium condat non habet ille sinum?

Seneca in epistolis. *Sinum laxa, merum lucram est.* Horat. lib. 11. Sat. 111.

Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Vbi recte notauit Turnebus *sinum laxum* illius dici solitum, qui sinum non adstringeret, & ideo qua in eo gerit effluere, & excideret sinit, quales discincti, & nepotes.

Tunica Manuleata. Colabia. Cap. 11X.

Sicut longæ tunica, ac talaris, ita & manuleata infames olim fuisse. Gellius lib. vii. cap. xii. *Tunicis uti virum prolixis ultra brachia, & usque in primos manus, ac propè digitos Roma atque omni in Latio indecorum fuit.* Hæ antiquitate indaetns P. Africanus P. Sulpitio Gallo homini delicato inter plebæque alia, quæ ebicetabat, id quoque præbre dedit, quod tunicis utere.

reuerend. Thanks totas aperientibus. Quod ergo hæ tunicæ talares, & manuleatæ: foeminarum propriæ essent, in iisdem etiam pueros meritorio consueuisses, ex eodem Gellij loco colligit recte Lipsius: lib. i v. Antiquarum. Verba enim Scipionis in Sulpitium fuit: *Quæ in comitijs cum amatore cum chironota: tunica accubueris, cum ne quisquam dubitet quin fecerit, quod cinadi solem?* Plaut. Poenulo.

Quis est hic cum tunicis longis quasi puer cauponius?

Seneca in epistolis: *Mirum est aliquid fortiter dici ab homine molliorem professo; ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epicuræ est & fortis, licet manuleatus sit.* Addit Gellius. *Virgilius quoque tunicas huiusmodi quasi femineas, ac probrosas criminatur.*

Et tunica manicæ, & habent redimicula mitre.

Vbi Seruius: *Tunica vestra habent manicæ quod etiam Cicero vituperat dicens manicatis, ac talaribus tunicis.* Nam colubij utebantur antiqui. Locus Ciceronis est Orat. ii. in Catilinam. *Quos pexo capilla nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictus non togis.* Curtius etiam lib. i i i. molliem luxumque Persarum describens ait: *Illi vestem auro distinctam habebant, manicatasque tunicas, gemmis etiam adornatas, quæ in militaribus vitiis turpiore.*

Dio etiam lib. lxxvi i i. narrat Caracallam imparem militaribus laboribus, cum nec æstum, nec arma ferre posset induere solitum τὸς χερσίδωτες χιτῶνας tunicas manicatas ad toricæ formam confectas. Idem lib. lxxi i. de Commod. *Solebat antequam veniret in Theatrum amictus esse tunica χερσίδωτος, manuleata, serica alba, auro interstincta, ingressurus autem Theatrum induebatur purpurea auro inspersa, chlamydeque simili more Græco.* Suet. c. l i i. cum Caligulæ habitum perstringit ut partim civilem ac virilem inter reliqua ait, *manuleatus, & armillatus in publicum processit.*

Colobia tunicæ sine manicis dictas veteribus docti ad notarunt, quasi truncoas, ac mutilas: Glossæ. Κολοβός ὁ κωλύδός. Curtax. Κολοβός ὁ κούρετος καὶ ὁ κωλύδός ἀπερμήνους. Mutilas,

truncus. Κολόβιον Colobium, subicula L. Subucula. Isidorus Colobium dictum quia longum est, & sine manicis; Antiqui enim hoc magis utebantur. Quod de longo ponit præter rem est, nam manuleatæ, non truncæ longæ fuerunt. Idem. *Leuitonarium est Colobium sine manicis, quali monachi Aegyptij viuuntur.* Aegyptiorum Colobia describit Cassianus lib. 1. c. v. *Colobys quoque lineis induti, qua vix ad cubitum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus.* Et c. xi. *Nam neque caligis nos, neque Colobys, seu unica tunica esse contentos hiemis permittit asperitas.*

Veterum ergo Romanorum tunicae colobia fuere, manicis scilicet carentes, quod non ita intelligendum est, ut totis brachijs renudatis incederent, sed quod manicæ ad cubitum tantum pertinerent, & non cum brachijs magnam quoque manus partem cooperirent, Quas tunicas eleganter Tertullianus de pallio *nec manibus arctas* appellat, *nec brachijs parcas.* Male enim eum locum docti sollicitant.

Quæ cum ita sint, merito quis Plutarchum miretur, quod tradat Catonem Censorium (si Interpreti credimus,) postquam in foro amicis operam dedisset, domum reuersum hyeme tunica sine manicis, æstate nudum cum seruis labore certasse.

Quasi non & reliqui in talibus tunicis solerent. Sed nimirum Interpres hoc de suo commentus est. Nam in Græco est. ἐξωμίδα λαβών. Erat quidem ut diximus Exomis tunica sine manicis, sed a communi tunica distinguebatur, quod hæc dimidiatas manicas cubito tenus habebat: ut in veteribus statuis tunicatis videre est. Exomis prorsus manicis carebat, ut etiam humeros renudaret, quales antiquissimorum Romanorum tunicas describit Gellius. Hoc itaque ad Catonis tolerantiam spectabat, quod pro tunica exomide utebatur, prorsus ad exemplum seruorum suorum, nam Exomides seruales vestes fuisse diximus; Cato eadem cum seruis veste utebatur in opere rustico, & quod sequitur ἰσθίει τὸν αὐτὸν ἄρτον ὁμῶς καθημένος, καὶ πίνει τὸν αὐτὸν οἶνον.

Quamquam Exomidem ex altera parte manuleatam fuisse

sc

se testetur Pollux. Εξωμὸς, καὶ περίβλημα βῆ, καὶ χιτὼν ἑτερομάχαλος Grauius eiusdem Interpretis peccatū est in Ortho-
nis vita. Scribit Plutarchus ibi Cæcinam partium Vitellia-
narum ducem grauem habitu cultuq; Italicis Urbibus fuisse
quod γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνεδουασμένος signa-
ducesque Romanos alloqueretur. Gallicis inquit Interpres
subligaculis, thecisque ornatus. Quæ malum istæ thecæ? Etiam
qui vix a limine Græcas litteras salutarit braccis, & mani-
cis ornatum interpretabitur. Sed qui locus hic manicis?
Manicæ olim vt dictum tunicarum longarum & muliebrium
fuere, quarum nullus in viro & milite locus. Nec credibi-
le ducem impudicorum habitu præteruectum Cum Vrbes,
& Municipia non mollitiem eius, sed superbiam notarent.
Tacitus lib. I. Hist. eadem nartans. *Ornatum inquit ipsius
municipia, & colonia in superbiam trahebant, quod versicelore sa-
gulo brachias barbarum tegmen indutus togatos alloqueretur*. Nec
dubitandum est eas manicas in sagulo fuisse, quæ quoniam
vt brachæ inusitatæ Romanis erant, & hostilis cultus, id su-
perbo, & contemtori animo adscribebant. Sed de sago in-
fra.

Dalmatica. Non vnus Baronij error notatus.

Cap. IX.

Colobium, siue communis tunica, etiam penes Christia-
nos fuit, & quidem in sacris, vt & reliquæ vestes com-
munes, gestata ad vsque Siluestri Pontificis tempora, cuius
instituto in locum colobiorum *Dalmatica* venerunt, id est tu-
nicæ manuleatæ, quas ita appellatas, quod in Dalmatia pri-
mo confectæ sint, & illinc Romam allatæ notum est. *Chi-
ridotas Dalmatarum* appellat Capitolinus in Pertinace cum
tradit in auctione rerum Commodi repertas fuisse *Lacernas,*
& *Chiridotas Dalmatarum*. Alcuinus de diuinis officijs. *Dal-
matica ob hoc dicitur, quod in Dalmatia sit reperta. Vfus autem
Dalmaticarum a B. Siluestro Papa institutus est, nam antea Colo-
bys utebantur; Colobium vero est vestis sine manicis. Cum ergo nu-
ditas brachiorum culparetur a B. Siluestro Dalmaticarum repertus
est*

est usus. Describit deinde Alcuinus Dalmaticam, atque fuisse vestimentum ad instar Crucis, habuisse in sinistra parte fimbrias, fuisse inconsutilem, ac large manuleatam: additque causas mysticas, quas hic attingere non est opus: sicut & illud, habuisse lineas coecineas, vel ut alij purpureos tramites, vel clauos pariter purpureos, ut tunica senatorum, primo a Sacerdotibus gestatas, dein Diaconis concessas, post solos Episcopos Dalmaticarum ius habuisse, quæ alias cum Deo exequemur. Et licet Dalmaticæ a Colobijs distinguerentur tamē pro eadem re aliquando sumptas notauit Salmasius ex Niceta Thefauri Orthodoxi lib. 1. c. 111. *Dalmatica, quæ nunc Colobia dicuntur, præputaque prætexuntur.*

Ut ad rem nostram veniamus, Dalmaticæ, idest tunica manuleatæ pro colobijs in usum venerunt, & tamen olim infames, ut diximus, fuere. Quare Principes Dalmaticatos in publico conspectos pro magno dedecore scriptores posuere. Lampridius in Commodō. *Dalmaticatus in publicum processit, atque ita signum quadrigis emittendis dedit.* Item in Heliogabalo. *Dalmaticatus in publico post cœnam sæpe visus est Gurgitem Fabium, & Scipionem se appellans, quod cum ea veste esset, cum qua Fabius & Cornelius a parentibus ad corrigendos mores adolescentes essent producti.* Atque ita, ut Casaubonus ad hunc locum rectè notat, vestis illa, quæ olim fuerat mollium & delicatiorum, postea grauissimorum sanctissimorumque Episcoporum fuit gestamen. Nam quod Cerda inde Dalmaticam Regium vestimentum fuisse dicit, & illi Societatis Kercoetius non fuisse notatos, quod Dalmaticati essent existimat, sed quod in solis Dalmaticis, ne refutandi quidem sunt.

Nec ob aliam causam Dalmaticæ probrosæ, quam quidam manuleatæ: quas tamen mulierum virorumque effœminatorum fuisse ostendimus: & ideo chirodotas Dalmatarum vocat Capitolinus. *Kaprotori* etiam dicebantur, ut alijs notatum, quod *kapro* manus obuelabant, quæ vox adhuc Venetijs perseverat, ubi muliebres tunicae *Carpette* vocantur.

Manu-

Manuleatas Bassiani tunicas cum Helagabalo faceret descriptis Herodianus lib. v. ἀποθεῖ τε χιτῶνι βαρβάρῳ, χιτῶνας χειρὶν οὐκ, καὶ αὐλορυγῆς χειρὶδωτοῦς καὶ ποδῶν ἀνελωσμένους. Vbi recte Politianus *tunicas manuleatas, & ad pedes usque demissas* interpretatur, eumq; cultum tanquam mulierculis quam viris congruentiorem Mœsia uia Antonino exprobrauit. Idem paulo infra tales chiridotas talaes ab ijs gestatas narrat, qui in eiusdem Dei sacrificio exta victimarum laniabus aureis gestabant.

Quod ad Dalmaticas sacrorum attinet, nollem Baronium virum prestantissimum in ijs explicandis toties lapsum esse, notumque fecisse, quam negligenter in re vestitaria versatus esset. Qui ut excusandus sit, quod in vetere prophano cultu indagando operam ponere non curauerit, ita sacræ historiæ conditor sacrorum vestem, & paratum sine culpa ignorare non potuit. Piget referre, quam falsa, & tanto viro indigna de Dalmatica prodiderit in Martyrologio ad diem Prædie Kal. Iunij.

Primo ait *Reges Dalmatica aliquando usos*. Sed præter Commodum, & Heliogabalum, qui ea abusi sunt, nullus sanus, aut honestus Princeps eam gestasse legitur, & ideo illi a scriptoribus notati. Frustra itaque nostris Diaconis decus ex eo acquirit Baronius quod in Regijs vestimentis incedant, cum non modo Regiæ, ut diximus, non fuerint, sed & probro habitæ. Dein *meminisse ait Capitolinum Dalmaticarum, quibus utebatur Pertinax*. Falsò. Nam meminit Dalmaticarum, quæ Commodi fuerant, cuius rerum auctio sub Bertinacæ. Non enim seueri, & antiqui moris Princeps se ea veste de honestasset, quam in duobus lasciuia, atque impudentiæ monstris populus Romanus damnauerat.

Sed quod vix ferendum est, cum Dalmaticam fuisse tunicam manicatam ex Dione in Commodò agnoscat, subiicit, qualis fuerit Dalmatica describi ab Ammiano lib. xiv. *Post hæc indumentum regale quarebatur, & ministris fucande purpura tortis, confectisque pectoralem tuniculam sine manicis textam Maras quidam nomine inductus est, ut appellant Christiani Diaconus.*

conus. Atqui tunica hæc trunca & sine manicis, Dalmatica manuleata: Subdit eam persimilem chlamydi figura fuisse tradere Marcellinum. Nihil minus: nam tantum purpura infectam scribit; tantum enim a chlamyde distabat Dalmatica, quantum a pallio tunica.

Sed leuè coniecturam leuiori argumento sustentat, quod illa dicitur tunicula, & tunicę Diaconorum Italici *tunicula* dicuntur, siue *tunicella*. Nam sicut illa non fuit Dalmatica quippe quæ carebat manicis, ita vestes Diaconorum neque ipsæ propriè Dalmaticæ sunt, sed potius colobias, qualesque veterum tunicæ, quarum manicæ ad manus non pertinebant & ideo tuniculę appellantur: nec sunt istę talaris, ut omnes tunc Dalmaticæ. Quidquid sit, si istæ Dalmaticæ sunt, illa Ammiani nequaquam fuit.

Non contentus Annalium scriptor Dalmaticam eandem cum Colobio, & chlamyde fecisse, cum toga quoque & quidem triumphali confundit. Quem Bulengerus sarcinator, non scriptor secutus est. Quid cogitabat cum hæc scriberet vir summus? Ait, palmatam Consulare apud Ausonium in gratiarum actione literis inscribi solitam, talem plane esse Dalmaticam Diaconorum, quod Ammianus tuniculam appellat qua & Imperator indui posset; Colligit deinde, & ministrorum cultum Regijs indumentis inuidiose contendit. *Ex his perpende*, inquit, *quanto Augustius atque Magnificentius legali veteri cultu noui testamenti ministerium apparetur, cum antiquis Levitis, nec linea uti stola concessum esset. Sed quid palmata toga cum dalmatica, quid Ausonio cum Ammiano? Quid Regibus cum Diaconis? Palmatam fuisse togam apud Ausonium & nemo ignorat & ipse testatur. Ea non literis inscribi solita, sed variis figuris intexi. Verba Gratiani fuerant cum trabeam mitteret. Palmatam tibi misi, in qua Diuus Constantius parens noster intextus est. Quæ verba Ausonius ipsa trabea pluris æstimat. Hæc planè*, inquit, *hæc est Picta, ut dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis. Non quod ipsa verba inscripta essent, ut credidit Baronius. Sequitur enim. Constantius in argumento vestis intextitur: Gra-*

tianus

tianus in muneris honore sentitur. Porro Ammianus tuniculam appellat *Regale indumentum*, non a forma sed quòd esset tota purpurea, qui tunc color solis Principibus reservatus. Sed iam me satias istorum capit. Potius igitur Diaconi post hac angustissimo sacrorum ministerio, quam Regio indumento iactare se poterunt.

De Tunica colore. Non fuisse purpureum. Manutij opinia reiecta. Cap. X.

Togas communes albas fuisse, supra ostendimus talis & tunicarum color. Nam vt cetera omittantur, illud satis firmum argumentum est, quod attulit Lipsius ex Cicerone, qui Verri obijcit, quod in officina sedere solitus sit cum pallio, & tunica pulla. Firmum inquam argumentum, nam cetera quæ affert, parum iuuant; Ex Vopisco in Aureliano. *Sciendum tamen congiaria illum ter dedisse, donasse etiam populo Romano tunicas albas manicatas ex diuersis prouinciis.* Nā contra si omnes tunc albæ tunicae fuerunt, satis fuisset dicere, donasse eum tunicas, & hinc videtur posse colligi, nō fuisse tunc vulgares tunicas albi coloris. Quod verum est, nam tempore Aureliani peregrini vestitus donabantur populo, vt Caracallæ, Dalmaticæ, Birri Atrebatice, atque ita & tunicae manicatæ albæ, cum vulgares sine manicis essent. Alterum quòd ex Iuuenale adducit Lipsius infirmum est.

Sufficiunt tunica summis Aedilibus albæ.

Loquitur ibi poeta de vita rustica, quæ in pagis & oppidis agebatur, vbi aut togas non fuisse in vlu, atque ita Aediles satis habuisse, si in tunicis albis conspicerentur, quod indicare videtur reliquis albas tunicas non fuisse, si id tantum Aedilium gestamen fuit. Falsum tamen est, nam omnes in tunicis albis; Idem ibi.

*Aequales habitus illic, similemque videbis
Orchestra.*

Sed Aedilium tunicae, vel candidæ fuere, vt de toga petitorum diximus, vel quòd verius, recens lotæ.

Cc

Obstat

Obſtat modo auctoritas Manutij, qui tunicas totas fuiſſe purpureas cõtendit, inducẽus verbis Ciceronis in Sextiana, qui Piſonem Conſulem perſtringens eius habitum denotat. *Vestitus*, inquit, *aſperẽ noſtra hac purpura plebeia, ac penẽ fuſca*. Dubitat ibi Manutius, vtrum de toga loquatur Cicero, an de tunica, eoque fleãt, vt exiſtimet de tunica ſermonem habere; Quoniam ait *purpura noſtra*, id enim ad prætextam referri non poſſe, quia tunc Cicero in magiſtratu non erat, & propterea minime prætextatus, cum præterea prætex̃ta non eſſet tota purpurea. Itaque ad tunicam laticlauiam referendum, quam hinc totam purpuream eſſe credit, quaque Cicero vt ſenator indutus erat.

Hęc ratio quàm nullius momenti ſit, inde apparet, quod ſi tunica tota purpurea fuit, cur clauĩ ex purpura inditi vt ab reliquis ordinibus ſenatum diſtinguerent? Quomodo extra reliquam purpuram ea ſigna eminebant? Non de alia igitur purpura Cicero capiendus eſt, quàm quę prætex̃tę in extrema ora, tunicęque Senatorum, & equitum, ad peẽtus per clauos latiores, & anguſtiores indebatur. Plebeiam Cicero, ac penẽ fuſcam appellat, quod ea ipſe cum vulgo ſenatorum & equitum utebatur, cuius libra, vt ſupra notauimus, centum denarijs venibat, cum Tyria non niſi a potentiõibus ac delicatioribus emeretur, & quidem vix mille denarijs. Plutarchus tradit, Catonem purpura fuſca uſum, cum videret ſaturo rubore ardentem eſſe tunc in pretio. Et ſi igitur nõ eſſet Cicero prætextatus, purpuram tamen in clauis tunicę Senatorię geſtabat, ſed communem & minime pretioſam, quam ideo plebeiam vocat, ac penẽ fuſcam. Acque ita purpuram ſimpliciter appellauit, quę in prætex̃ta, & lato clauo Piſonis erat. Similiter Iuuenalis purpuram pro prætex̃ta dixit. Sat. xi.

Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris,

Quales eſſe decet, quos ardens purpura veſtit.

ideſt prætex̃ta. Alterum Manutij argumentum de purpura Quinãtij Tribuni plebis ſatis ſupra expendimus, cum de prætex̃ta agerẽmus.

Tuni-

Tunica palmata. Russa. Galbina. Cap. XI.

AT tunicam triumphantium totam, vt & togam, purpuream fuisse palmis, vel acupictis, vel intextis distinctam, & elaboratam ostendimus, cum de toga picta verba fecimus. *Vbi palmatam tunicam ex Festo docuimus dictam, quod clavis latioribus ad instar palma manus distinguere-
tur, siue ab intextis palmis victoria insignitus.* Ita vt auro intexeretur, & pingeretur, vt toga triumphalis. Dio lib. ix. Caligulae triumphali pompa per pontem Baianum vecto dat
χρῶμα χρυσόπασον.

Quod ad communes tunicas attinet processu temporis in locum tunicarum albarum Russae siue Russatae venere, maxime apud milites. Trebellius in Claudio. *Tunicas Russas militares annuas.* Isidorus *Russatas* vocat. *Russata* quam Graeci *Phœniceam* vocat, nos coccinam, reperta est a Lacedaemonijs ad calandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplatione aduersario animus aufereretur. Subijcit, ea vses milites sub Coss. vnde & Russatos dictos; Sed fallitur solens nam nec milites sub Coss. Russati, & is color in Circi factionibus.

Has autem tunicas Russas non fuisse purpureas, omnino doctis viris assentiendum est, quod soli Imperatores tunicas, & paludamenta purpurea gestarent. Itaque verba Vopisci in Aureliano. *Paragaudas vestes ipse primus militibus dedit, cum ante non nisi rectas purpureas accepissent.* Rectas purpureas tunicas simpliciter rubras, vel russas, aut rufas cum iisdem intelligimus. Fuere & *Galbina tunica* a viridi siue aureo colore dictae de quibus Turnebus lib. xvi. cap. ix. Qui tamen libro sequenti cap. xix. tunicas russas non recte interpretatur eas esse quae Graecis *φοινικίδες*, adducitq; locum Plut. in Bruto. *Iussit corpus operiri τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτῶν φοινικίδων*, ibi enim de paludamento loquitur Plutarchus, de quo infra.

Puniceas etiam tunicas lictoribus tribuit in triumpho

Appianus in Punicis . *Ipsam Imperatorem præcedunt lictores*
φανικὸς χιτῶνας ἐνδεδυκότες . Vbi perperam Interpres vertit
Paludati, quasi tunica paludamentum fuerit . Paulo post
 idem in reliqua pompa fuisse tradit Pantomimum, qui ποδῆ-
 ρη πορφύραν indutus esset, hoc est talarem tunicam purpu-
 ream, vt effemmatum saltatorem decebat .

De Tunica ornamentis . Latus clauus . Doctissimorum
virorum sententia explosa . Quintilianus
explicatus . Cap. XII.

PRæcipua tunicæ ornamenta clauī purpurei fuere, sed
 Equestris tantum, & Senatoriæ, illius angustiores,
 huius latiores, vnde ad discrimen ordinum lati clauī, & an-
 gusti dicti . Ita Romanorum tunicæ vulgo & laneæ fuerunt;
 & albæ, sed Senatorum, & Equitum per clauos purpureos
 maiores, ac minores a reliquis distinctæ . Quid essent hi
 clauī, & quomodo gestarentur, non esset operæ referre,
 nisi viderem viros præstantissimos dubitasse, alios etiam
 minorum gentium penitus ignorasse . Magnus enim Scali-
 ger ad Varronem non fuisse clauos partem tunicæ existi-
 mat, sed de collo suspensos, & ad libitum sublatos, vt amu-
 leta, & numismata, quæ in pectus demittuntur . Iuris con-
 sultorum Princeps Scaligerum sequutus est, latumque clau-
 um & angustum nihil aliud fuisse docet, quam purpuræ
 clauum vesti non consutum, sed supra eam in pectus demis-
 sum, Senatorum latiore, Equitum arctiore . Vterque
 tamen à Manutio discere potuisset, clauos fuisse purpuræ
 fragmenta, quæ tunicis insuerentur, vt inde etiam detra-
 hi, & resui possent, non autem intexerentur, aut de collo
 penderent . Quomodo enim ignorare potuerunt Vlpiani
 verba de auro arg. legato? *Vestimentorum sunt omnia lanea*
vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi,
incubandiue causa parata sunt, & quæ his accessoris vice cedunt,
quæ sunt insita, pictura, clauique, qui vestibus insuntur. *Quin-*
tilianus autem lib. I IX. c. v. clauos vestibus insutos docet.

Per-

Porro ut affert lumen clauus purpura loco insertus, ita certè neminem decet intertexta pluribus notis vestis.

Haud inscius sum, tantos viros Horatij verbis in hanc sententiam concessisse. lib. I. Sat. VI.

*Nam ut quisque infans nigris medium impedit crux
Pellibus, & latum demisit pectore clauum.*

Sed supra ex Quintiliano ostendimus, Senatores quibus lati clauus erat tunicam laticlauiam cingere non consueuisse; *Cui lati clauus non erit ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paululum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant. Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior.* Ex quibus apparet, tunicam laticlauiam, quæ ipsa *latus clauus* dicebatur non cingi solitam; Atque ita clauus purpurei cum Zona non constringerentur cadebant in pectus, siue ut Horatius loquitur, pectore demittebantur. Recte Acron. *Purpuram dicit, quæ in pectore extenditur senatorum.* Secus in Equitibus, qui cum tunicam cingerent, angusti clauus non descendebant in pectus, sed in sinu, quem Zona succincta efficiebat, supra ipsam Zonam conspiciabantur. Qui vero ex Equitibus in senatum allegebantur, soluebant tunicas & latiores clauos demittebant, atque in pectus fluere sinebant. Ex his etiam facile intelligemus, quid sibi velit idem Horatius cum ait alibi.

— *clauum mutabat in horas.*

Nam *clauus* ibi est tunica laticlauia, quam Priscus ille inqualis, & inconstans sæpissimè mutabat. Quemadmodum & clauus pro eadem sumitur apud eundem Horatium.

— *sumere depositum clauum.*

Acron *Colobiona* vocat, idest ipsam tunicam. Ita & Suetonius loco toties adducto latum clauum pro tunica usurpauit. *Vsum ferunt lato clauo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter, quàm super eum cingeretur: idest, tunica laticlauia manicata, quam contra morem Cæsar cingebat.*

Lati ergo clauus purpurei tunicis Senatorum assuebantur: vnde *latum clauum tribuere & adimere*, pro Senatore facere, & Senatu mouere scriptores usurpant. Ut mirum sit, cur

Lam-

Lambinus, qui quid essent clauī non ignorauit, *id insignem maiorum magistratorum fuisse* scribat, *ut Aedilium, Prætorum, Consulium*, nam & minorum, & omnium senatorum fuit, etiam si nondum in magistratu essent.

Nec aliud hi clauī fuere, quam purpuræ segmenta, siue frustra purpurea, ut sunt capita clauorum rotunda, unde & nomen traxere, eaque in pectore ipsius tunicæ assuebantur. Fuisse autem plures clauos, patet ex Varrone lib. i. ix. de L. L. qui clauos *plagulas* appellat, quod ijs tunica, ut recte plagis distingueretur. Et Quintiliano ante laudato. *Ut purpurea recta descendant leuis cura est: notatur interim negligentia.* Ex quibus verbis viri doctissimi etiam quadratos fuisse clauos credi volunt, nam si rotundi essent, inquit, quoquomodo descenderent recti essent. Non ita rectè; Nam clauī siue rotundi, siue quadrati cum rectè tunicæ insuerentur, recti semper erant, nec poterant aliter; Verum inter se non rectè cadere poterant, quoties tunica cingebatur: nam ea cincta cum pars superior attraheretur ne longius descenderet, sinusque in quo clauī erant subduceretur, quos purpuras appellat Quintilianus, nisi æqualiter sinus subductus fuisset, purpurei clauī non recti descendisset: quare subiicit Rhetor, ita subducendum sinum, ut purpuræ rectæ cadant; loquitur autem ibi de angusto clauo, qui ab Equitibus cingebatur, cum latus in senatoribus sine cinctura descenderet.

Ad pectus tunicæ clauos assutos diximus; Non defuere tamen nuperi qui ad Ciceronis Cœlianam notarunt, clauos tota tunica dispersos fuisse, aut saltem tunicæ marginem prætexuisse, & ideo imperite Limbos dixere. Utuntur Ouidij testimonio in Tristibus.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Et Statij Siluarum.

Mox Tyrios ex more sinus, tunicamque potentem

Agnouere humeri.

Quare & humeris clauos inditos. Sed ut dicebamus, latus clauus pro ipsa tunica accipiebatur, in qua clauī purpurei:

& 12-

& induitur humeris cum lato purpura clauo, idem est atque, induitur tunica lato clauo purpureo distincta: qui clauus purpurei quoniam in pectore erant, Tytios sinus vocat Statius, non quod in humeris purpura esset, sed quod tunica laticlaui, ut & communes tunicæ, humeris dependeret. Sicut autem latus clauus sumebatur pro ipsa tunica ita contra ἀπλῶς tunica pro lato clauo. Plinius. *Annuli distinguunt alterum ordinem (Equestrem) a plebe, sicut tunica ab annulis (Equitibus) Senatum tantum.* Hinc etiam Senatoria vestis latus clauus dicebatur. Spartianus Caracalla. *Sub veste Senatoria lorica habens cum armatis militibus Curiam ingressus est.* Hoc idem narrans in vita Getæ ait. *Ipsæ autem tantum timuit ut lorica sub lato habens clauo etiam Curiam sit ingressus.* Non aliud ergo Senatoria vestis fuit quam latus clauus, siue laticlauium. Dio lib. LXXIV. appellat ornatum Senatorium siue simpliciter ornatum. *Nos inquit (Senatores) ἐκ κόσμου aderamus.* Appianus & reliqui Græci *σολῶν Βουλευτικὴν*. Suet. Claudio. *Latum clauum quamuis initio affirmasset non lecturum Senatorem nisi ciuis Romani abnepotem etiam Libertini filio attribuit.* Idem Tib. *Senatori latum clauum ademissit.*

Latum clauum stlatariam purpuram poeticè appellat Iuuenalis Sat. VI I.

Spondet enim Tyrio stlataria purpura filo.

Vbi Stlatariam Interpretes pro lato clauo accipiunt, quod veteres Festo, & Quintiliano auctoribus *stlatum* pro lato *stlitem* pro lite dicerent. Quod si verum, nulli tunc Causidici in pretio, nisi qui & Senatores, quibusque lati clauus. Nisi malimus de lacernis Causidicorum interpretari.

— *purpura vendit*

Causidicum, vendunt Amethysina.

Nam lacernas in causis agendis adhibitas, testatur idem Satyra XVI.

— *iam facundo ponente lacernas*

Caditio.

Immo & penulas apud auctorem Dialogi de causis corruptæ

ruptæ eloquentiæ. Improbum autem illum colorem etiam in lacernis a ditioribus vsurpatum nemo nescit. Nisi rectius sit dicere, magnam etiam Equitum partem per ea tempora latum clauum vsurpasse. Turnebus lib. xix. cap. vlt. quod *Sslata* in veteri lexico navis Piratica dicitur, dubitat num *sslataria* purpura sit piratica, & latrocinans, cuius splendore decepti fallantur, & spolientur venditores diuitem censes, qui eam gestat, siue potius clientes Causidicum inde doctum, & magni nominis existimantes. Vetus Interpres *sslatariam* illecebrosam explicat: reliqua adeo corrupta sunt vt frustra sit huc afferre. Nescio quid tamen de nauiponit, ex Ennio.

Et melior navis, quàm qua sslataria portat.

Papias. *Sslata* genus nauigij alatisitudine dictum: inde *sslataria* purpura dicitur idest marina: vel navis piratica, quæ Turnebi coniecturam iuuant. Idem Iuuenalis latum clauum vocat purpuram maiorem Sat. i.

— quid confert purpura maior
Optandum?

Vbi Vetus Interp. *laticlauiam* explicat.

Laticlauij etiam Senatorum filij. Dionis Interpres notatus. Cap. XIII.

INter reliqua ostenta, quibus Augustus Imperium pre-nunciatum est, id quoque recenset Tranquillus. *Summensi togam virilem, tunicam laticlauij resutam ex utraque parte ad pedes decidisse: fuisse qui interpretarentur, non aliud significare, quam ut is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiretetur: nempe senatorius, cui tunica laticlauiæ. Atqui id Dio, si Interpreti credimus, de toga accepit, quem iure reprehendit Torrentius quod χιτων togam verterit, in quo etiam Leunclavius lapsus est. Narrat enim Dio lib. xlii. Octavium cum ex ephebis excessisset ἰδὴ τὰ τὸ αὐτοῦ togam virilem induisse; Mox subdit ὁ χιτωνὸν περὶ ἐπὶ τῶν τε ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἐπιωμίδων, Id per se non modo vllum indicium boni ominis attulisse, sed etiam præsensibus fuisse molestum,*

ὅτι

ἔτι ἐν τῇ ἀπορήτῃ ἀνδρῶν χιτῶνος ἐνδύσει συνεβήκει. *Quod in assumptione prima tunica virilis accidisset.* Sed si culpandus Interpres, quod pro tunica togam verterit, non expers culpæ videri posset Dio, qui togam virilem tunicam appellauit. Quod ne credamus, credere debemus generica voce χιτῶνα pro toga vsurpasse. Non enim vt inter togam puerilem, siue prætextam, & virilem siue puram, ita inter tunicam virorum, ac puerorum aliquod fuisse discrimen videtur. Rectius tamen erit, si dicamus tunicam virilem fuisse Laticlauiam, quæ simul cum virili toga sumebatur. Nullus enim quod ego sciam togam χιτῶνα appellauit.

Sed illud difficultate non caret, quod ait Tranquillus, *tunicam lati clauī ad pedes decidisse.* Cur enim Augustus Tirocinij die latum clauum sumpsit, si nondum senator? Scio eum postquam rerum potitus est, vt tradit idem auctor, liberis senatorum, quò celerius Reip. affuescerent, protinus virilem togam, ac latum clauum induere, & Curia interestesse permississe, quod ante ipsum Augustum in vsu non fuisse demonstrat. Cur ergo ipsi latus clauus virili togæ inducitur? An hoc illi Iul. Cæsar peculiariter indulsit, vt suspicatur Casaubonus? Sed Dio id non omisisset, cum subiicit, ob hoc ostentum Cæsarem in magnam de Octauio spem adductum esse, ideo & ad patricos reduxisse, & ad gerendum magistratum erudiisse. Nam quod Casaubonus exultimat, etiam ante Augustum licentia temporum id in more fuisse, idque ex Suetonij verbis colligi de Cæsare, vsum lato clauo ad manus fimbriato; nequaquam ea verba indicant, Cæsarem a puero laticlauium, sed tantum quod præter morem, cum esset vir, super latum clauum cingeretur. Fortè Suetonius tunicam laticlaui appellauit tunicam superiorem, cui nempe legitimo tempore latus clauus assueretur, quæ fortasse ideo virilis tunica Dioni dicitur, quod nempe paulo diuersa a communi simul cum toga sumeretur. Cui hæc coniectura non placet, illam Casauboni per me sequatur licet. Quidam tamen nolebant cum toga virili latum clauum sumere. Suet. in Vespas. *Sumpta toga virili latum*

D d

latum

latum clauum, quidquid fratre adepto diu anersatus est nec ut tandem appeteret compelli nisi a matre potuit.

Angustus clauus. Angusticlauij. Cap. XIV.

VT latiores clauj purpurei in tunicis Senatorum assuebantur, ita minores siue arctiores Equitum tunicas illuminabant, vnde ipsi Angusti clauij dicti, quod ex Bucanano notauit Turnebus lib. I. c. I. ad quod illud Paterculi de Mœcenate adducit. *Quippe vixit angusta clauo pene contentus, nec maiora consequi non potuit, sed non tam optauit.* Ex quo etiam Statium corrigit lib. VI. Siluarum.

Hic parvus inter pignora Curia

Contentus arcto lumine purpura.

id est angusto clauo. Cum in vulgatis legeretur *raro lumine*. Lampridius in Alex. Seuerò: *Tum satis esse constituit, ut equites Romani a senatoribus clauj qualitate discernerentur.* Equestrem purpuram eleganter Statius *pauperem clauum* appellat in V. Silu. ad Crispinum.

— *non te series inhonora parentum*

Obscurum proavis, & prisca Lucis egentem

Plebeia de stirpe tulit: non sanguine cretus

Turmalij, Trabeaque Remi, & paupere clauo

Augustam sedem & Latij penetrare Senatus

Aduena pulsasti.

Prout idem Turnebus lib. XII. c. VI. in veteribus extate docuit. Pro quo inepti reposuerant *trabeque & remis*. Ait enim Crispinum non obscuro loco ortum, nec ex equestri dignitate Romarum Senatum intrasse. *Sanguine turmalij* quia equitum turmæ erant: *Trabea Remi*: quod Romulus, & Remus trabeati; vnde *Quirinus trabeatus* Ouidio dicitur. Tandem *paupere clauo* id est angusto.

Eandem postea correctionem posuit Lipsius ad Tacitum lib. III. Ann. oblitus eam se apud Turnebum legisse. nam si meminisset, qua erat ingenuitate, auctorem laudasset.

Hinc latyclauij & angusticlauij fluxere. Suet. Augustum tradit

tradit singulis alis binos plerumque laticlauios prapofuisse: Ali-
 bi patrem suum Tribunum angusticlauium vocat, nec semel
 has voces vsurpat. Quinam hiesent, docti dubitarunt.
 Sed facile fuerit dicere laticlauios Tribunos fuisse Senato-
 rum filios, quibus ab instituto Augusti tam domi, quam
 militiæ ius lati clauū fuit: Angusticlauios autem equitum li-
 beros. Clare id idem Tranquillus: *Liberis Senatorum, quo ce-
 lerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, & latum cla-
 uum induere, & Curia interesse permisit, militiamque auspican-
 tibus non Tribunatum modo legionum, sed & Præfecturas Ala-
 rum dedit: ac ne quis expertus castrorum esset, binos plerumque la-
 ticlauios prapofuit singulis alis.* Hi laticlauij sunt, quos supra
 Senatorum filios militiam auspicientes dixerat. Quare non
 ita recte idem Turnebus, cum Suetonius scribit, *Neronem
 vapulasse a quodam laticlauiio*, non de Tribuno, sed de Sena-
 tore intelligendum existimat, quod eum Dio Senatorem
 appellat. In qua etiam sententia Torrentius est, quod Ta-
 citus ait Senatorij ordinis fuisse, sed qui nondum honorem
 vllum cepisset. Nam Tribunus laticlauius etiam Senator,
 cui nempe tanquam filio Senatoris ius Curiae, & insigne la-
 ti clauī erat.

Ceterum Equites insigniores, qui & *Illustres* dicti, ius la-
 ti clauī non secus, ac Senatores habuisse, ex Dione nota-
 uit Lipsius ad Tacitum. Qui Dio lib. LIX. scribit, Caium,
 cum ordo Equestris ad paucos redigeretur, primores ex
 omni imperio etiam extra Italiam, qui genere, & opibus
 excellerent, in eum allegisse, & quibusdam eorum etiam
 ἰδῆται τῇ βασιλικῇ Senatoria veste, priusquam magistratum
 vllum cepissent vti concessisse in spem dignitatis. Nam an-
 tea non nisi ijs, qui Senatoria stirpe essent, id permīssum.

Id tamen non diu obrinuisse illud declarat, quod Præfe-
 cti Prætorio, qui ferme ex equitibus legebantur, laticlauij
 ius non habuere. Quare id tamquam singulare in Plantia-
 no notauit Herodianus, quod ἡμῶν τὸ πλᾶτυσμον ἰδῆται,
latum clauum gestaret. Hinc Commodus apud Lampridium,
 cum Paterno Præfecturam Prætorii adimere vellet, lati-

clauum creauit. Paternum autem huius cladis auctorem per lati clauum honorem a Praefectura administratione submonit. Capitolinus in Pertinace: Doluit palam Marcus, quod cum Senator esset, Praefectus Pratorio fieri a se non posset. Clarissimè Lampridius in Alexandro: Praefectis Pratorio suis Senatoriam addidit dignitatem, ut viri Clarissimi, & essent, & dicerentur, quod antea vel raro fuerat, eo usque ut si quis Imperatorum successorum Pratorii dare vellet, laticlauum eidem per libertum submitteret, ut in multorum vita Marius Maximus dixit. Cur autem id fecerit Alexander, rationem affert: ne quis scilicet non Senator de Senatore iudicaret. Videtur tamen usque ad extrema Imperij tépora Praefectura Pratorii purpuræ insigni caruisse. Nam Eunapius in Proëresio Prætorio. *Ad Praefecti, inquit, Pratorii munus euectus est. ἡ δὲ ἀρχὴ Βασιλεία ἐστὶν ἀπορροφῶσα. Imperatoria dignitas sine purpura, nisi de purpura Imperatoria intelligamus.*

Non solum autem Equites Illustres, sed & eorum filius ius lati clauum habuisse, doctis viris assentimur, qui id Ouidij testimonio confirmant.

Interea tacito passu labentibus annis

Liberior fratri sumpta mihiq; toga est.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Qui ubi ad ætatem Senatoriam peruenerant, si nolebant, aut non poterant, in amplissimum ordinem adscribi, angustum clauum resumebant. Idem poeta:

Curia restabat, clauum mensura coacta est.

Maius erat nostris viribus illud onus.

Vestis equestris mentio habetur apud Dionem lib. lxxiv. de Seuero Urbem ingrediente: *Seuerus in urbem venit, cumque sedisset in equo usque ad portas urbis, καὶ ἐν ἰσθμῷ ἰππικῷ ingressus, in veste equestri, hoc est militari, siue Imperatorio paludamento, ne quis in angusto clauo ingressum crederet. Sequitur enim, ipsum ab ipsa porta vestis Urbana in duisse, id est togam, τὴν πολιτικὴν ἀλλαξάμενος. Hoc est, ad verbum: usque ad portas equo velatus ac paludatus, inde sumpta toga pedibus incessit.*

Tunice

Tunica Afema. Clavi mappis & linteis affuti. Alia tunica ornamenta. Cap. XV.

Tunicæ à clavis laticlaviæ & angusticlaviæ dictæ. At quæ clavis carebant, *Afema* appellatæ, quod *σημεῖον* clavius vestis, *σημαίνωται* clauatæ vestes dicerentur, vt Casaubono rectè visum est. Qui illud Strabonis lib. II. de Balearibus. *Hi primi hominum, feruntur gestasse χιτῶνας πλατυσήμους: tunicas laticlavi explicat, non vt Xylander latè prætextas*. Lampridius in Alexandro *Chlamydes hirtas, Señeri & tunicas afemas*. Vocat tunicas afemas, non quidem quod omnino clavis carerent, sed quod exigua admodum purpuræ signa haberent. Spartianus in Seuero: *Hic tamen exiguis vestibus usus est, vt vix tunica eius aliquid purpura haberet: & cum hirta chlamyde humeros velaret*. Nam licet laticlavi Senatorū essent, alij tamē latiore, alij angustiore utebantur. Suet. de Aug. *Usus est togis neque restrictis, neque fufis: clauo nec lato, nec angusto*. Latos autem clauos, siue tunicas laticlaviæ a Senatoribus depositas in lucu, & ab equitibus angusticlaviæ, ita tamen, vt sine clauo equites, senatores in clauo equestri apparerent, diximus cum de vestis mutatione egimus.

Nec vestibus modo clavi purpurei latiores inditi, sed & supelleçili lectorum, ac mensarum, vt ad Lamprid. notauit Casaubonus. Hinc *laticlaviæ mappa* Petronio, & *lato variatæ mappa clauo* Martiali: *pura, & clauata lintea* Lampridio: *lintea item toralia duos clauos latissimos habentia* Ammiano.

Præter clauos fuisse, & alia in potentiorum tunicis ornamenta docet Suetonius, cum Cæsarem tradit *usum lato clauo ad manus fimbriato*. nam fimbriæ illæ non aliud, quam ornamenta tunicæ manuleatæ fuere. Inuenalis etiam de Graccho retiarius in arena agente ait:

Credamus tunica de faucibus aurea cum se

Porrigat & longo iactetur spira galero.

Quo

Quo loco male Interpretes Senatoriam tunicam clavis aureis distinctam intelligi volunt. Nam in tunica senatoria nulli aurei clavi fuisse, sed tantum in triumphali. Et clavi in pectore, non in faucibus. Interpres vetus corruptissimus est. Ait enim, *Tunicam de faucibus quidam vestem gladiatoriam dicunt, quam fibulam pugnaturis mordet a faucibus.* Quæ puto legenda: *quam fibula mordet faucibus pugnaturi.* Mox in extremo ait. *Qui munera edebant, habebant ut extremas partes tunica ad guttur ornarent, quo famam haberent.* Sed tunc Gracchus non edebat munus, sed pugnabat in munere. Illud ergo potius, nobiliores & potentiores in tunicis ad guttur aurea segmenta gestasse; & ideo ait Poeta Gracchum in arena pignantem esse nobilissimum credamus tunicæ ad fauces ornatae. Nam quod de galero addit, sic veterus Interpres explicat: *pilo quem habent Retiarii*, ubi deleta nota legendum est *pileo*. nam Retiarii sine galea, & solo pileo tecti pugnarunt. Ceterum tunicæ palmatae, quam totam purpuream fuisse diximus, & pictam, clavi aurei induebantur. Halicarn. lib. 111. *χιτώνι τι πορφύρεον χρυσοῖσμιον.* *Tunicam purpuream auro clauatam.* Tunicam etiam auro intextam luxu perditio principes usurparunt. Dio de Commodo lib. lxxii. *Solebat antequam veniret in Theatrum induere tunicam χειριδυτὸν, σησαδὸν, λακκὸν, σάχρυσον, manicatam, fericam, albam, auro interstinctam.* Ingressus vero Theatrum induebatur purpuream χρυσῶ κατὰ πᾶσον auro inspersam. Lampridius de Heliogabalo: *Vsus est aurea omni tunica, usus & purpura, usus est de gemmis Persica.* De eodem Herodianus lib. v. *Vestitum usurpans pretiosissimum, διὸτι πορφύρας χρυσοῦ ὑφάσμασι, purpura intextum atque auro.*

De Tunica Christi Domini inconsutili. Doctissimi viri opinio recitata. Cap. XXV l.

EXactis quæ ad veterum tunicas pertinebant, Christi Domini tunicam super omnes exunias ac peplos superiq; omnes apices ac tutulos augustam vestem intactam præ-

prætermisisse nefas esset, cum quænam illa & qualis fuerit, adhuc queri videam, & viri præstantes artifices illi manus nuper admouerint, atque ex inconsutili consutam concinnauerint. Ioannis xix. hæc habentur: *Milites erga cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam*: Ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἀρράφος ἐκ τῶν ἀνδρῶν ὑφαντός δι' ὅλου. *Eras autem tunica inconsutilis de super contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem non scindamus eam, sed fortissimè doctè cunctus sit.*

Vir doctissimus ad Vopiscum, tam veteres, quam recentiores omnes in illa inconsutili tunica explicanda tota regione aberrauisse pronūciare audet, & quomodo vox ἀρράφος capiēda esset ignorauisse. Putasse enim omnes, peculiare artificium, & texturæ speciem non vulgarem in tunica Domini notari a D. Ioanne. Ita omnes hætenus de sudasse quærendo, & inuestigando, quanam ratione tale contexti vestimentum potuerit, quod futuram non haberet, quoniam per artem huiusmodi vestis in tela fieri non potuerit. Ipse nouam & mirabilem explicationem affert, mordicusque retinet: Ex tunicis alias apertas siue χιτῶνες, alias ἀρράφους fuisse, quæ ex toto rectæ, ac conclusæ nulla parte sutiles scissilesque essent, vt sunt camisæ & interulæ nostræ laneæ, vel lineæ. Tunicas apertas ex vtraque parte in humeris fibulis stringi consueuisse: quas fibulas παρὰς & παρὶδας dicerent, idest futuras. Ita Sutum pro fibulatum, & resutum pro refibulatum, a Latinis dici. Nam Suetonius in Augusto: *Sumentis virilem togam tunica laticlavi resuta ex vtraque parte ad pedes decidit*. Quoniam igitur tunica Domini non esset de eo tunicarum genere, quæ παρὰς idest fibulas haberent, aut futuras, Græcè ἀρράφους dici, Latine *inconsutilem*. Tales autem tunicas laneas nostras, siue lineas, quæ licet consutæ sarcinatricis acu dicantur, nihil tamen prohibere, quin inconsutiles sint: nam acum sarcinatricis idē facere, quod pecten rectoris, quod nempe & acu texere veteres dixerunt. Ita hanc tunicam Domini fuisse ex eo vestium genere, quæ vt apud nos ex varijs pannis sectis consuntur,

suuntur, cum tunicae reliquæ, & colobia non fuerentur, sed tantum duæ plagulæ in humero ac latere fibulis committerentur. Hinc tunicam Domini a militibus non fuisse diuisam, quia si diuississent perdidissent, cum nulli vsui futura fuisset, pallium contra quod fibulis commissum erat, licet sic diuissum, alicui vsui esse posset.

Hæc quam breuissime, sed candide, & cum fide retulimus, ut noua hæc opinio curatius expenderetur, cui assensionem præbere multa sunt quæ vetant. Primo illud omnibus durum merito videbitur, vocatam fuisse inconsutilem, quia esset consuta, & ita omnia vestimenta consuta dicenda inconsutilia. Demus enim fibulas *παράς* dictas esse, & futuras, quanquam improprie, quod futuræ loco essent, quid sequetur? Tunicas apertas etiam consutas fuisse, quia habebant fibulas; contra tunicas clausas non fuisse consutas, quia carebant fibulis, idest futuris, licet acu essent consutæ. Et si inquam, fibulæ futuræ dictæ sint, non video, cur tunica Augusti resibulata potius fuerit, quam resuta; nec scio quis fibularum in tunicis virilibus & colobijs Romanorum mentionem fecerit. Paucas admodum statuas rogatas, in quibus una fibula tunicam iungit, videre est, in reliquis nullæ fibulæ apparent. Sed omnes tunicas superiores *χιτώνες* & apertas fuisse concedamus, fibulisque nexas, quod non ita facile fuerit ostendere. At saltem subuculas siue interulas tam apud Græcos, quam apud Romanos consutas acu fuisse credendum est, nullisque fibulis constrietas, quod corpori pressæ & ad frigus arcendum, velandumque corpus essent clausæ. Atque ita omnes interulas, & subuculas inconsutiles fuisse necesse est; Et ideo quid opus erat talem Christi tunicam describere, cum tunicae siue interulæ communes tales essent? Atqui Ioannes tanquam rem peculiarem in ea tunica notauit, quod esset inconsutilis, siue inconsuta: & ideo modum quo texta erat posuit, non utiq; facturus, si tales omnium interulæ fuissent, quemadmodum pallij texturam non addidit. Fuisse autem *ἀπὸ ἀπὸ* aperte tradit, & quod sequitur, *desuper contextam per*

totum

intum, id est non acu, aut futura iunctam.

Præterea verisimile est, ne dicam certum, etiam vestimenta aperta, præcipuè Græcorum pallium, licet in humero fibula ne&erentur, saltē aliqua in parte consuta fuisse, qualia nostra pallia conficiunt. Et ita Christi Domini pallium, siue illud commune Græcorum, & Iudæorum fuerit, siue Tribonium, in quo nullus fibulæ vsus esse potuit, si debuit in quatuor partes diuidi non potuit non esse consutum, alioqui scissum fuisset, ac laceratum: quod ne in tunica eueniret, eam diuidere noluerunt. Nisi quis dicat, pallium Domini quatuor plagulis cōstitisse multiplici fibularum serie connexis, quod mihi nunquam persuaserit. Consutum ergo pallium illud fuit, & tantum in anteriori parte apertum, vt vel in humeris fibula ne&eretur, vel a dextro brachio in sinistrum humerum rejiceretur.

Quidquid sit, ratio illa nihili est, tunicam consutam non fuisse diuisam, quod cum esset acu consuta nulli vsui futura erat si resueretur. Id enim falsum. Nam quemadmodum diuiso pallio in quatuor partes, certē partes illę pallij vicem præstare non potuerunt, alterius minoris tamen vestimenti; nam aut palliolum ex ijs confici potuit, aut tunicula, aut manicæ, thoraxue. Eodem modo, si tunica illa consuta fuisset diuisa, ac resuta, tunicæ quidem vsum præstare non potuit, ex partibus tamen sic diuisis quid vetuit thoracem confici, manicas, orarium? Quod manifestum est in camisiis nostris, & interulis lineis. nam si quis resuat, & scindat, non tamen penitus peribunt, sed & linteola, & sudaria, & pedules, & alia minora nihilominus conficientur. Secus in tunica inconsutili, siue inconsuta: quæ si diuisa, ideo tota peritura erat, quod nullas futuras haberet, sed per totum contexta esset.

Nam de duabus Christi Domini tunicis iisdem assentiri non possum, qui suspicantur diuisum pallium in duas plagulas, tunicam superariam in alias duas: sic factas quatuor partes vestimentorum. Qui enim credam, Christum duas tunicas gestasse, qui earum vsu Apostolis interdixit? Præ-

rea aliquod discrimen inter vtramque tunicam Evangelistæ posuissent, qui vnus tantum mentionem fecerunt. Merito ergo postea hæc opinio auctori suo displicuit.

Hæc omnia cogunt nos cum vulgo credere, tunicam illam inconsutilem vere fuisse consutam, idest sarcinatoris acu minimè, nullaque in parte consutam, sed adinstar subucularum, & tibialium, quæ apud nos serica, vel lanæ tota simul texuntur nõ quidem pectine, & in tela, sed per acus longiores reticulatim conficiuntur. Quod artificium si tunc incognitum, saltem sine acu solis manibus sursum versus contextam, qualia nunc reticula, & muliebres calanticae sunt, & ideo dici *ἀνωθεν δεσφειν*, idest sursum versus contextam, & per totum idest in orbem, & totam simul, sine ulla scissura, quæ acu cõmittenda esset. Ita non fuisse amittibus diuisam: quia huius generis vestimenta si diuidantur, vt sunt tibialia, subuculæ, ac reticula, nulli alij omnino vsui esse possunt. tota enim pereunt: cum subuculæ linæ, vt dicebamus, consutæ, qualem volunt fuisse tunicam illam, si scindantur, aut resuantur nihilominus alium vsum præstare possint. Obturbant tamen D. Chrysostomi verba Homil. lxxxiv. in Ioannem. *Τίνας αὐτὸ τὸ εἶδος τῆ χιτῶνος φασὶ τὸν Εὐαγγελιστὴν ἰσορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες ἢ τὰς ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια διπλῶν ὁ Ἰωάννης ὅτι τοῖς εἰς τῆς ὀχιτῶνος φασὶν ἐκτῶν ἀνωθεν ὑφαντός.* Quæ sic verti debebant. *Alij genus quoddam tunica ab Evangelista notari dicunt. Siquidem in Palestina duos pannos committentes ita vestes contextunt: quod significans Ioannes ait ἀνωθεν δεσφειν contexta.* Quæ verba ait Magnus Casaubonus in Exercitationibus nescire se, an alij intelligant; se quidem vix satis assequi. Neque ipse quid sibi ea velint capere possum. Qui enim illa duorum pannorum commissura per texturam confici potuit? Theophylactus, vt notat idem ibi, more suo Chrysostomi verba describens quædam de suo adiecit. *Ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἢ τοὶ δύο πανία, ὑφαντοῦσι ἱμάτια, ἀπὸ ραφῆς ἡρώδους τῷ συνφασμῷ.* In Palestina duos pannos committentes texunt vestimenta pro sutura viuentes contextura. Quam texendis rationem

tionem ideo fortasse non assequimur, quia interdixit: vel eam nobis explicent, qui nihil ignorant.

Illud sequitur, cur Ioannes dixerit: ἐκ τῶν ἀνωτέρων ὕφαντος δι' ὅλου. *desuper contexta per totum*. Ideo factum dicunt, quod in superioribus tunicæ partibus ex παρὰ, vel fibulæ locum magis haberent. Quæram ego de reliquis partibus, quas non consutas, sed apertas a lateribus, vel in pectore fuisse volunt, num fibulis strictæ fuerint? Quod si verum est, cur tantum in superiori parte hoc factum indicavit Ioannes, cum in reliquis ita etiam se haberent, ut tam in humeris, quam hinc inde a lateribus fibulatae essent? Desuper ergo contextam rectius explicarunt, quod sursum versum texerentur: quales fuere vestes rectæ, quas patres, ut ait Festus, liberis suis conficiendas curabant omnis causæ, sic dictas, quod in altitudinem sursum versus, & a stantibus texerentur. Quem morem apud Palæstinos viguisse ex Theophylacto docti viri ostenderunt. Euthymius tradit, hanc tunicam fuisse a superioribus partibus contextam *veluti sunt*, inquit, *apud nos capitis aut pedum hiemalia integumenta*: nempe reticulatim facta. Perperam enim Casaubonus de vestimentis e lana coacta confectis, ea enim proprie non texebantur.

Miror autem ab iisdem viris doctissimis proditum, *putasse omnes veteres ac recentiores, peculiare artificium, & textura speciem non vulgarem in Domini tunica notari a D. Ioanne*. Nam non modo id non existimavit Baronius, sed etiam eos erroris accusavit, qui id putarunt. Non enim credibile esse, eius generis vestibus Dominum usum esse, qui Ioannis sanctitatem commendans dixerat: *Qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt*. Sed præstat Ilidorum Pelusiotam audire lib. I. ep. LXXIV. Τίς δὲ ἀγροεὶ τὴν ἐν τέλειαν τις ἐσθῆτος ἐκείνης, ἢ πᾶρ οἱ πτοχεὶ κέχλωται τῶν γαλιλαίων, κατ' οὓς καὶ μάλιστα τὸ τοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἡμέτιον, ὡς αἱ σηθόδεσμιδες ἀνάγκρουν ὑφανόμενον. Quis autem vestis illius vilitatem ignorat, ut qua Galileorum pauperes utantur? Apud eos enim maxime huiusmodi vestis genus fieri solent, ut pectoralia, sursum versus contextum. Quod persuadet facilem factu fuisse, & sine ullo pectine, aut textoris opera

manibus ad inſtar reticulorum confectam. Vt mirum etiam ſit, Bulengerum exiſtimariſſe pretioſam fuiſſe, & quidem ex eo, quod illam diuidere milites noluerint. D. Chryſoſt. loco adducto. *Quod mihi dicere videtur, inquit, vt veſtimentorum vililitatem oſtenderet. nam quemadmodum in alijs omnibus, ita in habitu vilem ſpeciem præferebat.*

*De Tunica Muliebri. Stola. Inſtituta. Segmenta. Petri-
nius explicatus. Cap. XLII.*

TOgam antiquiſſimis temporibus commune virorum, & feminarum geſtamen fuiſſe, ſupra oſtendimus. Mox toga penes viros remanſit ſola ſque feminas, quæ ſe viris vulgarent: de quibus multa docti, præcipuè Manutius. Ita penes matronas feminasque honeſtas, atque ingenuas tunica, quam & *ſtolam* dixerunt, & *pallium* ſiue *palla* remanſit. Vtramque vno verſu complexus eſt Horatius.

Ad tales ſtola demiſſa & circumdata palla.

Stola igitur matronarum tunica proprie dicta, licet apud Græcos, & barbaros pro cõmuni veſte, & maxime virili accipiat. Cicero Philippica I. I. *Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim ſtolam reddidiſti.* Eodem planè ſenſu ille apud Petronium. *Quia ille alter, qui die toga virilis ſtolam tanquam togam ſumpſit?* Ita enim locus ille legendus eſt. Sic Caligula Liuiam *Vlyſſem ſtolatum* appellabat. Seneca de beata vita cap. XII. de Epicuro. *Hoc tale eſt, quale vir fortis ſtola indutus.* Val. Maximus lib. I. I. cap. I. *Sed quo matronale decus verecundia munimento tutius eſſet, in ius vocant: matronam corpus eius attingere non permiſerunt, vt inniolata manus aliena tactu ſtola relinqueretur.* Et lib. V. cap. II. de matre & vxore Coriolani. *In quarum honorem Senatus matronarum ordinem benigniſſimis decretis adornauit. Sanxit namque, vti feminis ſemita viri cederent, conſeſſus plus ſalutis Reip. in ſtola, quam in armis fuiſſe.* Quæ ſequuntur corrupta ſunt. *Vetuiſſique aurium inſignibus nouum vitæ diſcrimen adiecit.* Lipſius ad Taciti lib. I. I. I. *Annual. legit criminum inſignibus: quod non probat Colerus, qui mauult*

manult *inaurium*. Sed quid vitta, quæ erat fasciola, cum inauribus? Quis matronas inauribus a ceteris distinctas, sicut stola, & vitta distinguebantur, notauit? Non displicet ergo Lipsij coniectura, modo veteribus libris nitatur; scilicet cum matronæ a Libertinis criniū sertis discernerentur, quas solæ habere poterant, nouum discrimen a Senatu adiectum scilicet vittæ, siue fasciolæ, quibus & stola semper, præcipue a poetis, matronæ denotantur. Sertis autem crinibus, id est crinium sertis nubentes ornari solitas ex Festo notum. Quo ornatu non tantum a virginibus distinctæ, ut vult Lipsius, sed a libertinis, ac meretricibus, quibus nullus vittæ stolæque ius fuit.

De stola etiam Vitruuius lib. I. cap. I. loquens de Caryatidibus: *Itaque oppido capto viris interfectis, matronas eorum in seruitutem abduxerunt. Nec sunt passi stolas, neque ornatus matronales deponere.* Martialis etiam stolam simpliciter posuit pro matrona lib. X. ep. V. *Quisquis stolaue purpureæ contem-
ptor.* Stola autem ad talos, ut loquitur Flaccus, demissam, & instita ad oram ornatam docuit Turnebus lib. XXI. & ex eo plures. Vbi duo insignia in cultu matronarum notat, vittas, quæ crines ligabantur, & talarem tunicam adfuta instita cultam. Secus in Libertinis, quæque viris morigerabantur. Tibul. eleg. VI.

— *quæuis non vitta ligatos*

Impediat crines, nec stola longa pedes.

Ovidius.

Esse procul vitta tennes insigne pudoris,

Quæque regis medios instita longa pedes.

Et de Tristib. I I.

Ecquid ab hac omnes rigidas submonimus artes,

Quas stola contingi, vittaque sumpta vetat?

De instita Horatius:

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

Vbi Acron. *Qui matrona stola utuntur demissa usque ad imos pedes, cuius imam partem ambit instita subsuta.* Quod instita subsueretur. Fallitur Acron vestis enim institæ subsuebat, tur,

tur, quæ imam stolæ oram prætexebat. Rectius Porphyrio. *Matronas significat. Hæ enim stola utuntur ad imos pedes demissa, cuius imam partem ambit instita assuta.*

Ovidius in 111. de Arte.

Quid de veste loquar? non tam segmenta requiro,

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Alibi nempe lib. 11. *Institam simpliciter ponit pro veste matronali.* *En iterum testor, nihil hic nisi lege remissum.*

Luditur in nostris instita nulla iocis.

Quibus addendus Iuuenalis de Graccho nupturiente.

Segmenta, & longos habitus, & flamea sumit.

Vbi Vetus Interpres. *Segmenta; Profusas vestes. Et longos. Fimbriarum. (Lege, fimbriatas) siue vittatas vestes, quibus matrona noua nupta cooperiantur. Et ad Satyr. vi. Segmenta dicit vittam pendentem de vestibus intextam auro.*

Recte autem Ovidius segmenta cum veste purpurea coniunxit. Fuisse enim fascias, siue virgas purpureas, & aureas, quæ vesti ad ornamentum insuerentur, notum est, idque solis matronis concessum. Valerius Maximus. lib. 11. *Ceterum ut non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatus genere temperata esset, indulgentibus maritis, & auro abundantibus, & multa purpura usa sunt. Idem. Permisit utique eius purpureæ veste, & aureis uti segmentis.* Hinc vestis segmentata Isidoro libro. xix. *Zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Seruius ad illud collog. monile. Ornamentum gutturis, quod & segmentum dicunt, ut Iuuenalis segmenta & longos habitus. Licet segmentatas vestes dicamus, ut Ipse. Et segmentatis dormiscet paruula cunis.* Stola inquam tota Purpurea fuit, ne quem decipiat Lambinus, qui ad illud Horatii, *mirator cunni Cupiennius albi. Albati*, inquit, quia matrone albata id est stola amicta in publicum prodibant. Quod ante Lambinum Turnebo placuisse video. ex cuius aduersarijs ille plurima conuerit. *Ex albo* inquit lib. xi. c. vi. *Horatius ingenuam intelligit. Ingenuæ autem mulieres albata erant, Libertine atrata, nobiliores purpurata. Quod scilicet Artemidorus dicat, si in somnis Chlamys alba appareat, qui eam videris, ducturus sit ingenuam,*

nam, si atra libertinam, si purpurea nobilem. Nam ut concedamus ingenuas in veste alba, Libertinas in atra incessisse, quod falsum est, quis enim hanc colorē Libertinis adscripsit? verum in veste ingenuarum quæ libertatem adeptæ erant? Nobiliores ait Artemidorus purpurâ indutas: at istæ erant matronæ, non ergo albatae. Horatium vero sectatores matronarum perstringere apparet. Sed fortasse Porphyriionem uterque secutus est, qui ait, *Alibi* (l. albi) *autem non pro candido videtur mihi dixisse, cum utique possint & vulgares mulieres, etiam meretrices candida esse, sed ad vestem albam, quam matrona maxime utuntur relatum est.* Verum matronas numquam nisi in luctu veste alba vfas ostendimus: & si stola alba fuisset, quæ tamen erat purpurea, an sequitur etiam albâ eam partem fuisse, qua mulieres sunt, quæque stola velatur? Igitur matronalis locus *albus* dicitur Horatio, quod mundior, puriorque esset, quam publicarum libidinum receptacula, quæ fuit Britannici opinio: aut quod verius existimo, *albus* idest vetulus, ac canescens, quod scilicet ille matronarum sectator, veluti sepulchrorum incola vetularum noctibus testamenta matronarum captaret.

Quare eximius matronarum Romanarum cultus fuit: quibus purpurea vestis aureis segmentis ornata. Et usque ad Imperatores eo habitu insignes fuisse constat. Cæsarem modum purpuræ usurpandæ statuissse, non nisi certis personis, & per certos dies eius usu permisso: eum deinde a Nerone omnino sublatum, post ab Aureliano concessum, ad Vopiscum Cl. Salmasius adnotavit.

Ingenuarum ergo, & honestarum matronarum propria stola fuit, tunica scilicet manicata, siue manuleata ad plantas fluens, purpura, segmentis siue limbis aureis ornata, eademque multis rugis, ac plicis constricta. Martialis.

Cum tibi trecenti Consules Vetustina

Et tres capilli, quatuorue sint dentes,

Rugosorem cum geras stola frontem.

Tunica inquam fuit, ut Isidorum falli necesse sit, qui stolam esse scribit matronale operimentum, quod cooperto capite, & sca-

& scapula, a dextro latere in laeuum humerum mittitur. Nam id proprium fuit pallæ, siue pallij muliebris. Quare subiicit. Eadem, & Recinium latino nomine appellatum, eo quod dimidia eius pars retro rejiciatur. Recinium autem de pallio dictum, siue pallium fuisse, notum est. Ita autem demissa ad pedes stola totum corpus operiebat, vt nihil, quemadmodum ait Horatius, præter faciem appareret. Quare mirum est Bayfium credidisse tunicarum muliebrum alas non fuisse consutas, sed more Spartanarum ad femora apertas, & *φαυρομυρίδας*. Cum tamen id aperte neget Plutarchus in Lycurgo, cum ait attentio- rem curam circa Virgines a Numa adhibitam quam a Lycurgo, cuius institutione cum virgines nudis femoribus incederent locum sermonibus præbuisse poetis, qui eas *φαυρομυρίδας* a nudis femoribus appellarunt, quod virginalis tunicæ alæ consutæ non erant ab inferiori parte, sed aperiebantur, simulque nudabant totum femur in incessus. Quem locum ipse Bayfius adducit. Nititur autem eo argumento tales fuisse tunicas Romanarum mulierū, quod Ouidius ait:

Pallia si nimium terra demissa iacebunt

Collige, & immunda sedulus effer humo.

Protinus officij pretium patiente puella

Contingent oculis crura videnda tuis.

Neq; enim elato pallio potuisse crura apparere, si integra tunica fuisset, alis vtrimque consutis. Sed hoc innuit nequitie magister, amantē, dum lapsam pallij oram tollit, posse etiam permittente puella non nihil stolæ subducere, atq; crurum aspectu beari.

Similis locus est Amorum III.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terra:

Collige, vel digitis en ego tollo meis.

Inuida vestis eras, quæ tum bona crura tegebās,

Quoque magis spectes, inuida vestis eras.

Loquitur enim de puellis sedentibus in spectaculis, cum- que in sedendo tunica contraheretur, vt aliquid crurum appareret, si nimis pallium siue palla dimitteretur aspe-
ctum

Aurum crurum inuidebat. qui igitur pallium tollebat eadem opera crurum aspectu fruebatur.

Frustra autem Philippicarum nuperus Interpres Stolum Senatorij tantum ordinis putauit adductus verbis Plinij, quæ nec ipse, nec alius quod sciam assecutus est, lib. xxxiii. cap. iiii. de auro. *Habeant fœmina in armis, digitisque totis, collo, auribus, spiris: discurrant catena per latera, & inserta margaritarum pondera re collo dominarum pendeant: etiamne pedibus induitur, atque inter stolum plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* Conqueritur Plinius ibi, aurum pedibus etiam, & cruribus addi. Petronius: *Iam pedum candor intra auri gracile vinculum positus parium marmor exstinxerat.* Seneca: *Crura distincto religauit auro.*

Eas aureas compedes non a matronis, sed a libertinis gestatas, illud argumento est, quod matronæ fluente stola velatæ, non crura modo, sed & pedes veste contactos habebant, & omnia, ut ait Horatius, præter faciem veste tangebant: ita nullus auri ad ostentationem parati usus in parte quæ latebat. At Liberrinæ, quibusque Venus non impermissa, cum altius tunicas succingerent, ut ex Ouidio & alijs scriptoribus liquet, crura, pedesque aureis circulis cultos ostentabant; quæ periscelides a plebe mulierum ob earum pretium non gestabantur: atque ita quemadmodum in viris aurum in annulis distinguebat a Curia, & a plebeio ordine equites, atque medium ordinem faciebat; ita in mulieribus aurum periscelio, compedeque gestatum distinguebat libertinas a stola, id est matronis honestis, & a plebe inope, sicque veluti medium quendam equestrem fœminarum ordinem faciebat. Non alius eius loci Pliniani sensus esse videtur: quem alium enim potiozem Plinio interpretem dabitur ipso Plinio? Is cap. v. ait. *Argentum succedit ex re aliquando & auro, luxu fœminarum plebis compedes sibi ex eo facientium, quas induere aureas mos tritior vetat.* Vbi innuit argentæ compedes a plebe gestatas, cum iam aureæ fastidiri cœpissent. Frustra docti calceorum ornatum explicant, quæ aureum in fœminis equestri ordinis fuisse falso ex Plinio

colligunt. Quasi equeſtris ordinis matronæ non & ipſæ ſtolatæ. Vel ſi alius ſenſus eſt, haud illum nobis inuideant, quos nihil effugit. Apud Macrobiũ mentio eſt libertinarum, quæ longa veſte vterentur, cap. 6. Sat. 1. *Leſtiſſerniamque, ex collata ſtiſpe faciendum ita, vt libertina quoque qua longa veſte vterentur in eam rem pecuniam ſubmiſtrarent.* Quod de Libertinis intelligendũ exiſtimo, quæ patronis nupſiſſent, & ideo tamquam iuſtæ matresfamilias factæ longa veſte id eſt ſtola matronali vterentur. Ceterum vt virilis tunica, ita & ſtola cingebatur. Id veteres ſtatux oſtendunt, & ſcriptores teſtantur. Ouid. Amorum. lib. 1. el. v.

Ecce Corinna venit tunica velata recincta.

Candida diuidua colla tegente coma.

Recincta eſt dicincta, ſiue ſoluta. Idem lib. 1 1 1. el. 1.

Per me decepto didicit cuſtode Corinna

Liminis obſtricti ſollicitare forem.

Delabique toro tunica velata ſoluta

Quamquam in alijs extet recincta. Erat autem tunc Corinna in interiore tunica, quæ vt primo cum de lecto ſurgerent induebatur, nec cingebatur. Idem in lib. de Arte de Ariadna.

Vtque erat e ſomno tunica velata recincta,

Nuda pedem, croceas irreligata comas.

At ſuperior tunica ſiue ſtola zona cingebatur. Idem Amorum lib. 1. el. v 1 1. vbi a ſe pulſatam amicam conqueritur.

Nonne ſatis fuerat timida inclamaſſe puella,

Nec nimium rigidas inſonnuiffe minas?

Aut tunicam ſumma deducere turpiter ora

Vt mediam, media zona tuliffet opem.

Sed locus corruptus eſt, quem viri doctiſſimi ita corrigunt.

Aut tunicam ſumma deducere turpiter ora

Ad mediam, media zona tuliffet opem.

Satis fuiſſe diſcindere tunicam ab ſumma ora, ſiue ab extremitate ſuperiori vſque ad mediam, vbi zona cingebatur,

tur, quæ zona impedisset, quominus tunica vsque ad imam oram laceraretur. Zonæ etiam muliebris meminit Martialis in Apophoretis:

Longa satis nunc sum: dulci sed pondere venter

Si tumeat, stam tum tibi Zona brevis.

Porro tunicas muliebres non talaes modo, sed etiam manicatas siue manuleatas fuisse satis notum: unde tales tunicas in viris probrosas diximus. Eas manicas interdum luxus muliebris non consutas, sed fibulis nexas cogitavit, quod tradit Aelianus Variæ hist. lib. 1. c. xvi 1. *Tunicarum vero inquit eam partem, quæ est ab humeris vsque ad manus non consuebant, sed continuis fibulis aureis atque argenteis constringere.* Talis tunicae icona dedit Rubenius in Elect.

Tabula XI.

Tab. XI



Pallium muliebre. Palla. Citharædicus ornatus.

Palla Gallica. Cap. XVIII.

Tunicæ, siue stolæ mulieres honestæ injiciebant pallium, quod palla dicebatur. Virg.

Pallam signis auroque rigentem.

Seruius. Significat autem tunica palliam, quod secundum Varronem palla dicta est ab irrugatione, & mobilitate, qua circa finem huiusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πᾶλλειν. Illæ autem fugæ efficiiebantur, quod cum pars eius in humerum sinistrum reiiiceretur, & sinistro brachio pars altera subduceretur, in rugas contrahebatur. Rigentem autem duram propter aurum, sicut & nouas vestes videmus. Idem ad illud:

Pro longe tegmine palla;

Palla, inquit, proprie est vestis muliebris deducta usque ad vestigia. Isidorus quadrum pallium interpretatur: quod de suo adiecit, quemadmodum quod affixis in ordinem gemmis distincta esset. Id enim Seruius non habet, a quo ille ad verbum accepit. Recte autem illud, dictam pallam ἀπὸ τοῦ πᾶλλειν, quod rugis vibrantibus sinuata crispetur. Ita Nonius Palla est honesta mulieris vestimentum hoc est tunica pallium. Horatius matronarum habitum describens Sat. lib. I. I. I.

Ad talos stola demissa, & circumdata palla.

Et Ouid. lib. I. I. I. Amorum. el. XII. I.

Virginei crines auro gemmaque premuntur

Et tegit auratos palla superba pedes.

Idem pallium simpliciter appellat, de Arte lib. I.

Pallia, si terra nimium demissa iacebunt,

Collige, & immunda sedulus effer humo.

Et lib. I. I. I. Amorum.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terra.

Collige, vel digitis en ego tollomeis.

Tam palla igitur, quam stola, ita mulierum peculiaries fuere, matrisque familiæ causa comparatæ, ut ijs viri non facile vti possent sine vituperatione, ut loquitur Vlpianus lib.

xxi i. D. de auro arg. leg. Vbi *palla*, non *pallia* legendum esse, etsi ita extet in Pandectis Florentinis, idque tucatur Faber Seme st. lib. i. cap. xv, ex eo apparet, quod *pallia* inter communia viris & foeminis vestimenta a Iuriconsulto infra recensentur, cum *palle* muliebria tantum fuerint. *Communia sunt quibus promiscue utitur mulier cum viro, velut si eiusmodi penala palliumue est.* Liuius lib. xxv i. i. narrat, Ptolomeo Aegypti Regi dono a Senatu missam tunicam & togam purpuream, Cleopatra Regina pallam pictam cum amiculo.

Porro pallam eandem cum peplo Seruius facit ad illud :

— *peplumque ferebant.*

Peplum, proprio est palla picta feminea Minerva consecrata. Vt Plautus. Numquam ad Civitatem venio nisi cum infertur peplos. Et paulo ante. Cum Diomedes auxilio Minerva plurimos Troianorum fudisset, Helenus vates monuit, ut Minerva numen exoraretur, & cum precibus Dea ponerent vestem, quam Regina speciosissimam habebat, id est peplos: unde post Minerva palla peplos appellata est. Iuuenalis etiam Troadibus pallam tribuit.

— *scisaeque Polyxena palla.*

Ovidius etiam Dianæ Met. lib. i. i. cum se lotura exueret.

Altera deposita subiecit brachia palla

Et Ocyroe in equam conuersa lib. i. i.

Longa pars maxima palla

Cauda fit.

Palla inde ad citharædos, Tragædos, & saltatores translata est. De Citharædo Cornificius lib. iv. *Vti citharædus cum procedit optimè vestitus, palla inaurata indutus cum chlamyde purpurea coloribus variis intexta.* Et Lucianus aduersus indoctum tradit citharædum imperitum venisse Delphos veste auro insigni, & descendisse in certamen purpura auro contexta. Ovidius i. i. Fastorum de Arione.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Propter quam causam ipse Apollo palla indutus a poetis producitur. Idem Amorum lib. i. cl. vi i. i.

Ipse Deus vatum palla spectabilis aurea

Tra-

Tractat inaurata consona fila lyra.

Et Tibullus lib. i i i eleg. rv. de Phœbo.

Ima videbatur talis illudere palla.

Namque hac in nitido corpore vestis erat.

Artis opus rara fulgens testudine & auro

Pendebat laua & arrula parte lyra.

Sic Virgilius de Orpheo.

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos.

Longa vestis est palla, ut apud Propertium:

Pythius in longa carmina veste sonat.

De Tragœdis Ovidius Amorum lib. i i. el. xvi i i.

Sceptra tamen sumpsi curaque Tragœdia nostra

Creuit, & huic operi quamlibet aptus eram.

Risit amor pallaque meam pictosque cothurnos

Sceptraque priuata tam cito sumpta manu.

Et lib. i i i. el. i.

Venit & ingenti violenta Tragœdia passus

Fronte coma torua, palla iacebat humi.

De saltatorum palla animaduertit Turnebus libro xx. ex Plauto Menœchmis.

Sed obsecro hercle salta sic cum palla postea.

Quia autem saltatores molles & effœminati, ideo infra ait Peniculus. Non ego te indutum fîras Exire vidi palla? ME Vae capiti tuo Omnes cinados esse censes, tu quia es: Tun' me indutum fuisse palla praditas?

Eadem fabula, cum Menœchmus induisset pallam, quam vxori surripuerat, ait ad parasitum.

Dic mihi nunquam tu vidisti tabulam pictam in pariete, Vbi Aquila catamitum raperet, aut ubi Venus Adoneum? Age me aspice, cequid assimulo similiter.

Porro mihi mirum videtur, cum palla vestitus exterior muliebris esset, eamque Menœchmus parasito per iocum olfaciendam dedisset, illum aspernatum dicere. *Summum me olfactare oportet vestimentum muliebre. Nam & istoc loco spurcatur nasus odore illucibili.* Nam si de tunica aut subula loqueretur credibilius esset. Sed iocus paraiticus est

Horat.

Horat.

*Post hac persona, pallaque repertor honesta
Aeschylus.*

Hanc autem pallam longo syrmate humum verrisse, illa indicant,

Traxitque vagus per pulpita vestem.

Suetonius etiam de Caligula. *Tres Consulares secundavi-
gilia in Palatium accitos, multaque & extrema metuentes super
pulpitum collocavit, deinde repente magno tibiatarum, & scabel-
lorum crepitu cum palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato
canto abiit.*

Quod sane mirum videri potest, saltatores longis ac flu-
entibus tunica, pallaque velatos, cum habiliores succin-
cti, & tunicati tantum futuri fuissent. Sed de habitu ci-
tharædorum infra, cum de chlamyde agemus. Palla etiam
inter virilia vestimenta, sed barbarica. Curtius lib. III.
*Cultus Regis inter omnia luxuria notabatur: Purpurea tunica
medium album intextum erat: pallam auro distinctam aurei acci-
pitres adornabant.*

Tabula XII. & XIII.

Mar-

Tab. XII



Jo. Georg. sculp.



Martialis lib. I.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit

Quo fortasse respexit Strabo lib. v. de habitu Gallorum
 οἷο Κέλαι ἀπὸ χιτῶνων χιτῶνες χερσίδωτες φέρουσιν μέχρι αὐδῶων, καὶ
 γλέτων. Interpres magis sensum secutus quam verba *pallas*
 vertit, cum *tunicas apertas manuleatas* debuisset, quæ tamen
 Gallis *pallæ* fuere ad pudenda pertinentes.

De Amiculo. Cap. XIX.

PRæter pallam etiam amiculum muliebri vestimentum
 fuit; licet commune cum viris. Quod genus vestimen-
 ti a circumiectu dictum Festus interpretatur. Idque in viris
 non dissimile fuisse videtur chlamydi, siue paludamento.
 Nam Curtius lib. I. de Dario fugiente. *Insignibus quo-
 que Imperij, ne fugam proderent, indecore abiectis.* Subiicit pau-
 lopost: *Vnus namque e captivis spadonibus amiculum quod Da-
 rius, ne cultu proderetur, abiecerat in manibus eius, qui repertum
 forebat, agnovit.* Alibi ait *Alexandrum amiculo, cui adsuene-
 rat ipse, solum, in quo corpus Cyri iacebat, velavisse.* Et lib. VI.
Philotas obsoleto amiculo velatus inducitur. Idem Philippo Me-
 dico tribuitur. Nec aliter unquam vestem superiorem mi-
 litarem Curtius appellat. Val. Maximus lib. v. c. I. *Darius
 privata adhuc fortuna amiculo Sylofontis Samij delictatus, curio-
 sere contemplatione fecit, ut ultro sibi, & quidem a cupido dare-
 tur.* Quam rem narrans Aelianus Variæ lib. IV. ait ortum in-
 de adagium, ἢ Συλόσσωντος χλαμίδος. *Sil. sc. ntis chlamys.*

Fuisse tamen vestem muliebrem apparet. Curtius lib. V.
*Feminarum convivia ineuntium in principio modestus est habitus:
 dein summa quæque amacula exuunt, paulatimque pudorem pro-
 phanant.* Isidorus lib. XIX. c. XXV. censet fuisse pallium me-
 retricium lineum. Sed fallitur. nam & honestarum matro-
 narum gestamen fuit. Liuius lib. XXVI. narrat missam a
 Senatu Cleopatrarum Reginarum *pallam pictam cum amiculo purpu-
 reo.* Et lib. XXXIV. *Feminis dumtaxat purpura usam interdi-
 ctus, & cum tibi viro liceat purpura in ueste stragula uti, ma-*

rem familias tuam purpureum amiculum habere non sines?

Fuit quidem & meretricum, sed in Comœdia palliata. Nam Romæ prostibularum togam gestamen fuisse diximus. Plautus Cistellaria. Act. 1. Sc. 1.

Gy. *Amiculum hoc sustolle saltem. Sil. sine trahi, cum ego met trahor.*

Vbi Lambinus amiculum paruum amictum interpreta-
tur. Sed si paruus, quomodo trahebatur, humumque verreb-
bat, nisi sustolleretur? Etiam Pœnulo Act. 1. Sc. 11. ait
Agorastocles ad meretricem. *Age, sustolle hoc amiculum.*
Fuisse quidem a palla diuersum ex Liuiο didicimus, sed
quodnam discrimen adhuc quærimus, nisi quod breuius
palla fuerit, ita tamen vt, si pars eius læuo brachio, aut hu-
mero non sustineretur, flueret, & traheretur.

*Varia muliebrium vestimentorum nomina ex Plauto
recensentur. Caput. XX.*

Muliebres luxus censuram agit senex ille Plautinus in
Epidico, qui iure intolerabilior videri potest in il-
la paupertate, nondum subacta Asia, nondum orbis spo-
liis, ac peregrinis delitiis fera bellicosa Martis gente emol-
lita. Quæ hic inferere placuit magis, quia ad institutum ar-
gumentum pertinent, quam quod addi posse aliquid ijs quæ
a viris doctissimis allata sunt speremus: licet non pauca
sint de quibus merito dubitemus.

Verba ergo Latine Syrenis sunt Epid. Act. 11. Scena 11.

EP. *Sed vestita, aurata, ornata vt lepide! vt concinnè! vt noue!*

PE. *Quid erat induta? an regillam induculam, an mendiculam?
An impluiatam vt ista faciunt vestimentis nomina?*

EP. *Vtin' impluium induta eat!* PE. *Quid autem istuc mira-
bile est?*

Quasi non fundis exornata multa incedant per vias?

At tributus cum imperatus est, potesse pendi negant:

Illis, quibus tributus maior penditur, pendi potest.

Quid ista, quæ vesti quotannis nomina inueniunt noua?

Tuni-

*Tunicam ralsam, tunicam spissam, linteolum cassicum
Indusiatam, patagiatam, caltulam, aut crocotulam,
Supparum, aut subminiam, ricam, basilicum, aut exoticum,
Cumatile, aut plumatile, cerinum, aut melinum, gerre
maxima.*

*Cani quoque etiam ademptum est nomen. EP. Qui? PE.
Vocant laconicum.*

Hac vocabula auctiones subigunt ut faciant viri.

Sed in plerisque standum est fide Nonij, qui fatali more vaticinatur. *Regillam* vestem diminutivè a *Regia* dictam prodit, ut & basilica, & pro inducula *tuniculam* legit. Sed quænam vestis ista *Regia* Romæ, aut cuius formæ? Nam quod *Lambinus* eandem cum *trabea* facit, qua *Reges*, & *Reginæ* utebantur, nullus veterum *trabeam* fœminis adscripsit; & qui poterat, cum *toga* esset, eaque tantum meretricum. Heic autem *Plautum* etiam *matronarum* luxum perstringere certum est. *Regillæ* meminit *Varro* apud eundem *Nonium Papiam*.

Cellum procerum sictum leui marmore

Regillam tunicam diffingitur purpura.

Si tamen locus illi menda vacat. Certe *Latinitas* non constat. Sed *Regilla* haud dubie *tunica* est, quæ & *recta*, quod sursum versus a stantibus texeretur, de qua *Festus*. *Regillis, tunicis albis, & reticulis luteis utrisq; rectis textis sursum versum, a stantibus pridie nuptarum virgines diem induit. e cubitum ibant omnis causa, ut etiã in togis virilibus dandis observari solet.* Cur autem *mendicula* in hoc censu, & fastu, quam inde dictam, quod mendicis conveniret? Nam quod quidam *meddiculam* a voce *Meddix*, quæ magistratum teste *Festo* apud *Oscos* significat, dictum volunt, eadem somnia sunt. Præstat igitur aliqua ignorare, quam toties argutari.

Sequitur *impluviata*: quam a colore sic dictum idem *Nonius* existimat. *Impluviatus color quasi fumato stillicidio implutus, qui est Mutinensis quem nunc dicimus.* Sed quid sit *stillicidium fumatum*, & qui *Mutinensis color*, frustra quærimus. *Turnebus* lib. XIV. cap. XIX. a forma ita dictam interpretatur,

tur, scilicet a similitudine impluuij. Vt enim vites impluuiatæ, sic & vestem a forma impluuiorum dictam, quæ esset quaternaria, idest quatuor quadrata lateribus vndique corpus ambiret, quæ est figura impluuiorû in cauæ dijs. Quam interpretationem quidam perperam Gruterò adscripserunt. Sed num tunicam, aut pallium hac forma compacta vsui esse posset, videant docti.

De Ralla, quæ eadem, & rara Ouidio dicitur, item de spissa nulla difficultas esse videtur: vt a ratione texturæ altera rara fuerit, altera densius texta. Glossæ tamen veteres Rallam pro rafa accipiunt. *Ralla* ῥαφα. ῥαφος *Rafus*. Ita Ralla erit eadem ac rafa; spissa auté pexa, siue Phrygiana.

Linteolum casticum Nonius explicat *purum & candidum, a cadendo, quod ita ad candorem perueniat, vel quod oras circumcisas habeat*. Sed vndicunque dictum, sit cuiusue hoc Linteolum fuerit, hoc quoque ignoramus.

Indusium siue *intusium* fuisse tunicam interioré, supra ostendimus. Sed quid tunica indusiata non facile dixerim. Et tamen pro ipso indusio ponit non solum Nonius heic, sed ipse Varro lib. iv. de L. L. *Alterius generis item duos, vnum quod foris, ac palam, pulla: alterum quod intus, a quo intusium, id quod Plautus dicit intusiatam, patagiatam.*

Patagium aureum clauum interpretatur Nonius, qui *pretiosis vestibus immitti solet*. Vnde *vestis patagiata*. Porro patagiatum ἀπὸ τοῦ πατάσσω, πατάγειν, clauus qui in materiam incuditur, vt docti monuerunt. Vt proprie *clauus* sit purpureus, *patagium* aureus. Tertullianus de pauone, *Omni patagio inaurator*. Festus. *Patagium est, quod ad summam tunicam assui solet, quæ patagiata dicitur: & patagiarij, qui eiusmodi opera faciunt*. Ad quem locum non est audiendus Scalliger, qui verba Liuij lib. iv. sollicitat. *Placet tollende ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui alium in vestimentum addere petitionis causa liceret*. Legit enim *clauum*, quem errorem ex corrupta scriptura *clabum* manasse ait. Sed cur clauus petitionis causa addebantur vestimentis? Quis nescit veritam ibi togam candidam, quæ petitorum propria,

pria, siue cretatam ambitionem interdictam? Multo minus patagium dictum, quod quibusdam quasi maculis & nævis in spersum esset: quia patagus genus morbi, quo qui moriuntur, huiusmodi rotundis maculis foedantur. Cum potius a similitudine clauorum morbum eum ita dictum appareat, ἀπὸ τῆς πατασάσω, ut paulo ante notabamus.

Caltulam, & crocotulam (explicat Nonius) *utrumque a generibus florum translatum, a calta, & à croco.* Virgil. in Bucol. *Pinguis luteola pingit vaccinia calta.* Dein adducit locum Plauti. Item Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Nævius Lycurgo. *Pallis, patagiis, crocotis, malaciis mortualibus.* Sed *castulam* Varro de vita Pop. Rom. lib. 1. *palliolum breue voluit haberi. Castula est palliolum præcinctui, quo nuda infra papillas præcinguntur, quo mulieres nunc eo magis utuntur, postquam subuculis desierunt.* Quare aut apud Plautum *Castula*, aut apud Varronem *Caltula* legendum est. Si *Castula*, notatio perit, ut a flore dicta sit. Locus Nævii & ipse depravatus est. Quid enim est *malaciis mortualibus*? Olim Beroaldus ad Apuleium legit *malavis*, quia a præceptore suo Baptista Pio accepit in hunc Plauti locum. Recte. nam *malcum pallium* apud Plautum Bacchidibus pro molli & delicato. Nisi quis legere malit *mollicinis*. Nam ibidem apud Nonium Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Mortualibus autem fortasse intelligit *ricam, & ricinium*, quæ in funere a matronis adhibita supra notauimus, & loco Nouii cum crocota, & chiridota coniunguntur.

Quod ad crocotam attinet, aliqua a nobis dicta sunt lib. 111. cap. v. huius commentarii, quæ inde petantur. Diximus muliebre gestamen fuisse, & quod sequitur mollium atque effœminatorum. Apuleius lib. xi. *Simiam pileo textili, crocotisque Phrygijs catamiti pastoris specie.* Ita apud Aristophanem ridet Hercules Bacchum crocotæ Leoninam superinduisse. Ridet inquam

Ὁρῶν Λεοτῆλῶ ἐπὶ προκωτῶ κερμέλει

Vbi Scholiastes *Crocotam Bacbicum gestamen, & muliebre*

bre indumentum interpretatur. Ita Lucianus Baccho Sile-
num inducit vehentem aſino ἐν κροκωτῶ in *Crocota*. Inde
Crocota ſaltatorum, ac pantominorum propria, vt viri do-
cti monuerunt. Ita Duris Samius apud Athenæum lib. iv.
inducit Polyſperchonta peritia rei militaris & auctoritate
inter Macedonas præcipuum ſaltantem ἐνδύομενον αὐτὸν κρο-
κωτὸν, *Crocota indutum*. Sic Lucianus de *Historia*, *Herculem*
apud *Omphalem* ἐν κροκωτῶ καὶ πορφυρίδι penſa trahentem in-
ducit. Athenienſibus etiam bacchanalia agitantibus κρο-
κωτοῖς adſcribuntur a Philoſtrato lib. iv. cap. vii. & quoniā,
vt alibi diximus, *Crocotam* appellatam Græci tradunt, quod
croceo colore eſſet infecta; vnde *infectores Crocotarij* apud
Plautum; hinc Turnebus illud Virgilij lib. ix. de *Teucris*.

Vobis peſta croco, & ſplendenti murice veſtis
de *Crocota* interpretatur quæ effœminatorum, & ſemiui-
rorum propria. *Crocotam* etiam intellexit Ouidius lib.
iii. de *Arte*.

Illu crocum ſimulat, & croceo velatur amiſſu,

Rofcida Luciferos cum Dea iungit equos.

Pergamus in Plauto. *Supparum* Nonius interpretatur
*Linteam femorale uſque ad talos pendens, dictum quod ſubtus ap-
pareat*. Nouius Pedio. *Supparum purum, bellientem interim,
eſcam meram*. (*Velientem interim Oſcam meram* Lipſius corri-
git) Afranius epistoſa: *Tace puella, non ſum ſupparo, ſi induta
ſum*. Varro Eumenid. *Hic indutus ſupparum, coronam ex au-
ro & gemmis fulgentem gerit*. Feſtus *veſtimentum puellarum li-
neum* interpretatur, quod ea ſubucula diceretur. At Varro lib.
iv. de L. L. a ſubucula diſtinguit, & ab eo deducit quod eſt
ſupra. Alterum genus inquit, quod ſubtus eſt: a quo *ſupparus*.
Quod veriſimilius eſt. Si enim interior veſtis fuiſſet, quo-
modo ille apud Afranium negaret ſe puellam eſſe, etſi ſup-
paro indutus, ſi veſtis illa latuiſſet? Non fuiſſe autem tantum
puellarum, indicare videtur Lucanus lib. i. de Marcia Ca-
tonis matrimonium repetente.

Humeriſque herentia primis

Suppara nudatos cingunt anguſta lacertos.

Vbi

Vbi & vestem superiorem fuisse apparet, & primis humeris hæsisse. Cur autem dicatur nudatos lacertos cinxisse, ea fortasse causa est, quod Marcia recens a funere Horatij mariti nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat. Subiicit enim

Sicut erat massi servans lugubria cultus.

Porro eleganter Tertullianus aduersus Gentes vexillorum vela transuersis hastulis alligata *suppara* vocat, & *stolas crucium* appellat.

Ceterum *subminiam* vocem nihili scioli intruserunt, & *velaminio*, vel a *minuendo* interpretati sunt, cum apud Nonium disertim scriptum sit *subnimium*, nihilq; certius doctorum virorum coniectura, allusum esse ad vocem præcedentem *supparum*, quæ est quasi *subparum*, atque ita oppositam per iocum vocem *subnimium*. Quemadmodum paulo ante tunicam *mendiculam* Regilla opposuerat, & in voce *impluvij*, ac *fontis* luserat.

De Rica hæc Nonius. *Rica est quod nos sudarium dicimus.* Serenus opusculo. lib. i. *Aut zonulam, aut anem, aut ricam.* Auem Pius interpretatur gruë, qui color in veste foeminea. Ovidius. *Albentesue rosas Threiciamue gruem.* Sed durum videtur vestem coloris gruini auem appellatam. Nouius Pedio. *Mollicinam crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Lucil. Sat. lib. i i. *Ricini aurati, rica, & oraria mitra.* Turpilius Etera. *Ducit me secum, postquam ad aedem venimus veneratur Deus. interea aspexit virginem iniectam in capite riculam indutam ostrinam.* Pius in libris suis pro *Iniectam, Instantem* repperit & pro *Ostrina, Mustelinam*. Varro Prometheo lib. i. *Alia mitram ricinam, aut mitram Melitensem.* Festus, *Vestimentum quadratum & fimbriatum* interpretatur, quo flaminica pro palliolo utebantur. Varro lib. iv. de L. L. a ritu dictam vult, quod Romano ritu sacrificium femina cum faciunt capita velant. De recineo autem siue recinio non pauca a nobis in superioribus disputata sunt.

Basilicum & Exoticum alteram *Regiam*, alteram *peregrinam* vestem Nonius explicat, vt vox ipsa declarat. Sed quæ nam

ea, paricum veteris fato ignoratur.

Cumatis color eidem dicitur, aut *marinas* aut *arrulei*. *Traclum* a Græco, quasi *fluctuum* similis. *Fluctus* enim Græce *νῦα* *τα* dicuntur. Titinius Setina. *Et quæ color cumatis decet.* Gruterus tamen existimat non ita vocatam esse hanc vestem ob colorem, sed texturam representantem fluctus, quæ & *undulata* Varroni dicta apud Nonium. Sed cum de *tege undulata* quærebamus, quam fuisse albam constare, quomodo vndarum textura in vestimento albo exprimi posset dubitauimus. nam quæ aunc vestes aqua respersæ ac prelo subiectæ vndarum speciem exprimunt, nescio an veteribus notum artificium fuerit. Certe vndulatas vestes describit Ouidius.

Hæc opdas imitatur, habet quoque nomen ab undas.

Crediderim nymphas hac ego, veste tegi.

At *plumarile*, aut *clauatum*, aut ex plumis factum, eidem dicitur. An vestis confici possit ex plumis, id scio. Verisimilius est clauis distinctam fuisse opere Phrygionis, qui plumarum formam referrent. Vnde opus plumarium, de quo viri docti dicere occuparunt. *Cerinum* a *ceræ* colore dictum idem obseruat, cumque in veteribus libris *garinum* legatur, recte Turnebus existimat esse pro *carinum* a Siculo *καρὸς* pro *καρὸς*, quod est *cerini* coloris. Vnde *carinarios* Plautus in *Aulularia* appellat, qui eo colore vestes inficerent.

Melinum omisit Nonius. Lambinus a *melle* hoc est *mellei* coloris vestem, tunc liquida duplicando. Alii *melinum* colorem, qui mali Cydonii pallorem imitetur. Alii *candidum* ex Plinio a *Melo* insula, vbi optimus habetur.

Tandem Plautus ait *cani ademptum nomen esse*, cum genus vestis *laconicum* diceretur. Nam cum aliqui canes *lacones*, & *Laconici* dicerentur, ea vox ad vestes transit, quæ *Laconicæ* dictæ.

Atque ita vno veluti fasce tot luxuriæ muliebris nomina in illa horrida antiquitate dedimus, quot fortasse non fuerat, cum eadem luxuria frenos abruptisset.

Alia

*Alia in Plauto, quædam mulierum mundum pertinentem
expenduntur. Cap. XXI.*

Non minor fœminei luxus insania ab eodem traducitur
in Aulularia Act. I I I. Sc. v. his verbis.

*Sed hoc etiam pulchrum est, praequam ubi sumptus petunt.
Stat fullo, Phrygio, aurifex, lanarius,
Caupones patagiarij, indufarij,
Flammearij, violarij, carinarij,
Aut manulearii, aut marrobustarij,
Propola, linteqones, calceolarij,
Sedentarij sutores, diabutharij
Solcarij astant, astant molochinarij,
Petunt fullones, sarcinatores petunt,
Strophinarij astant, astant semizonarij,
Iam hosce absolutos censeas: cedunt, petunt.
Trecenti cum stant phylaciista in atriis,
Textores, limbolarij, arcularij ducuntur: datur
Aes. Iamque hosce absolutos censeas,
Cum incedunt infectores crocotarij,
Aut aliqua mala crux semper est, quæ aliquid petat.*

In quibus utinam non toties diuinandum esset. Quid enim ipso statim initio hic caupones faciunt? Lambinus non esse eos qui vinum vendunt, sed qui rem quælibet quam emerunt pluris reuendunt. Sed hi paulopost propolæ appellantur. Turnebus caupones dictos a copijs, ut sint mercatores, & institores patagiorum. Sed cur soli patagiorum mercatores caupones dicti? Veteres editiones habent ciniflores. Verum hi potius in familia erant calefaciendis calamistris, & rutilandis crinibus destinati.

De patagio atque induso supra dictum est. Flammæum velum fuisse, quo nouæ nuptæ caput nubebant. vnde & nuptiæ appellatæ notum est. Indi Flammearii. Alij tamen quod flammeo, siue rubro colore vestes tingerent dictos putant. Sicut violarij qui violæ, carinarij qui ceræ colore

vestes tingerent. Sed mirum est artificium, quod fuit vnus infectoris, ita inter plures dispersitum: nisi ista ad augendam luxum inuidiam conficta sunt. Cur autem *carinarj* pro *cerinarj* dicti, supra ex Turnebo rationem attulimus. *Manulearios* qui tunicarum manicas, siue tunicas manuleatas, quarum mentio apud Plautum alibi, conficerent dictos existimant: si tamen hoc a sarcinatoribus diuersum artificium fuit.

At *murrobathrarij* mire Criticos sollicitant. Ita enim in veteribus libris extare monuit Camerarius. Quod ita interpretatur Turnebus ad Theophrastum de Odoribus: *myrobathrarios* fuisse, qui calciamenta muliebria, vt bene olerent, vnguentis, & gratis odoribus, ac sufficientis imbuebant. Sed quis credat artifices fuisse, qui hoc tantum facerent? Quasi ipsæ mulieres hoc ministerio defungi non possent, vt vnguenta quæ corpori infunderent, etiam calceis illinerent. Sitamen eo luxum prouenerat, vt res tam pretiosa etiam solo subiceretur. Mutauit postea sententiam in Aduersarij, & *aromatarias* legendum suspicatur: sicut Lambino placet legere *malobatrarij*, a *malobatro* preciosissimo, vt fuerint vnguentarii. Mihi simplicior notatio videtur, quæ ab eodem Lambino adducitur *myrobrecharij*, quæ vox significat eos, qui vnguento perfundunt, & madefaciunt. Vt sint simpliciter vnguentarii.

Nec felicius idem Turnebus lib. 1. Adu. cap. 1. vocem *propola* interpretatus est, quem sequitur Lambinus: & *propala* legendum censet. Eos scilicet qui merces palam, & veluti ante palum, siue de palo pendentes vendunt. Quæ enim merces non palam vendebantur? Rectius Scaliger *Propalam* ex Græco *πολέω*, sed præpositione Latina, quæ propterea producit, vt in Prologo. Dictum autem quod primus vendat merces, quas in portu primum anticipat, & vt Persius ait

Primos tollis piper e sitiente camelo

Lucilius.

Sicuti cum ficus primos propola recentes

Attu-

Attulis, & pretio ingenti dat, primitum paucos.

Quæ verba e gregie declarant, quid essent propolæ.

Inter *limeones*, & *linearios* hoc discrimen docti posuere, quod illi lintea texerent, hi venderent.

Sed cur solos *sutores* sedentarios appellauerit, cum tamē omnes quos recensuit, & qui sequuntur artifices *cellularij* sint, incertum est. Ipse tamen etiam contra librorum fidem *segmentarij* legere ausim, id est aureorum segmentorum confectores, de quibus supra dictum est. Monet *Lambinus* in libris veteribus extare *sedentarij sutates*: vnde quibusdam placere *sutantes*, id est multum suentes, quod verbi monstrum est. *Bapt. Pius* *sedentarios* fuisse dicit, qui sedes & cathedras matronarum molli strato coopertas conficerent. Quod fortasse minus ineptum est, quam quod *sutelates* legit, id est *sutela* textores: *sutelam* autem fuisse tenuem & subtilem telam, ex *Nonio*: vnde & *strophæ sutelæ* dictæ sint.

Diabathrarij quid essent declarat *Festus*, cum ait *diabathraganus* fuisse *solearum Græcanicarum*, quarum confectores *diabathrarij*. *Neuius* apud *Varronem* de L. L. lib. vi. *Diabathra* in pedibus habebat, & erat amictus *Equiuoco*. Sed cur id opus non fuit *Intorum*, aut *calceolariorum* quos supra posuerat, aut *soleariorum*, qui mox sequuntur?

Molochinarios *Nonius* interpretatur *infectores molochini coloris*, quem similem fuisse *flori malua*. *Cæcilius*: *Carbasina*, *ampelina*, *molochina*. Ita color is inter purpureos a *Plinio* recensetur. Sed cur hoc opus vnus infectoris non fuit?

Sarcinatoris inepta notatio apud *Nonium*, dictum scilicet & *sarcina*, quia plurimum vestium sumat. Quasi vero non etiam vna vestis, vestisque pars sarciat. Malè etiam cum *sutore* confundit. nam licet sarcire sit suere, vt indicat *Lucilius*. *Sarcinatore* esse summum suere centonem optime. *Sutoris* tamen vox proprie de eo qui calceos suit.

Strophium idem rectè interpretatur breuem fasciam, qua *virginalem papillarum tumorem* cohibet. Hinc *stropharij*. *Catulus*.

Non

*Non contexta leui velatum pectus amictu,
Non tenni strophio lactantes vineta papillas.*

Cicero de Arusp. resp. *Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasciis, a strophio, a spalterio, a flagitio, a stupro est factus repente popularis.*

At *semizanarios* dictos existimat Turnebus, qui *semizonas* conficerent, quæ *semicinctia* dicerentur. Sed cum zona esset fascia, qua tunica cingeretur, ut dictum supra, aliquid minus, & breuius fuerit *semizona* necesse est: non ergo eadem cum *semicinctio*, quod, ut idem fatetur, partem hominis anteriorem a cingulo, & lumbis ad pedes usque præcingebat. Itaque *semizonarum* simpliciter *semizonarum* confectores: quamquam haud scio, cur qui *zonas* conficerent, iidem non & *semizonas* darent.

Limbarios, siue ut Nonius *Limborarios*, qui *limbos*, & *institas* conficerent, siue *limbo* vestes ipsas prætexerent, ac pingerent. *Arcularios*, qui *arculas*, & *scriniola* conficerent, ac venderent; *Crocotarios*, qui *croco* tunicas inficerent, dictos constat. Atque ita omnes isti nugiuendi, qui toties *crucem criticis*, sicut illi *maritis*, fixerunt, qualitercumque absoluti sunt.

Sed quoniam in hoc sumus, ut non sine rubore *fateri* cogamur, quam plurima esse, quæ in his literis ignorentur, Ouidij locum de cultu muliebri adscribam deploratæ obscuritatis. In III. de Arte.

Conueniunt tennes scapulis ameletides altis

Angustum circa fascia pectus eat.

In manu exaratis, ut & in antiquis editionibus extare *analectides* monuit me Nicolaus Heinsius magni parentis magna proles, cui cum alia plurima, tum accuratissimam Ouidij editionem posteritas debet. Turnebus lib. IV. cap. XXI. *Ometides* legendum esse affirmat, ut sint *scapulares*, vel *humerales fasciæ*. Nam si, quod veteres interpretes ponunt, *analectides* puluini essent ad constipandas puellarum *scapulas*, altiores illæ extitissent, magisque vitium apparuisset. Quare ad dissimulandam *scapularum altitudinem* tenui-

in quibus fascijs utendum erat. Scaliger propius veterem scripturam omaletides reponit. Sed vox utraque nusquam quod sciam audita. Itaque contenti sumus hoc Catone.

De Varjjs coloribus muliebris cultus. Caput. XXII.

M Atronas in Tyria aureis institis segmentata incessisse supra notauimus. At libertinæ, & quæcumq; apud Aediles licentiam stupri vulgauerant, quibus purpura interdictum, aliæ alijs vestium coloribus gaudebant. Varios enumerat peccandi magister Libro tertio.

Cum tot prodierint pretia. leuiore colores.

Quis furor est census corpore ferre suos?

Dixerat enim se non loqui de purpura dibapha matronarum, qui, quia preciosissima, integra patrimonia vno cultu gestata, indicat. Subjicit.

Aeris ecce color tum cum sine nubibus aer,

Nec tepidus pluuias conceitat Auster aquas.

Ecce tibi similis qui quandam Phryxon, & Hellen

Diceris Inois eripuisse dolis.

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis.

Crediderim Nymphas hac ego veste regi.

Ille crocum simulat, croceo velatur amictu,

Rescida luciferos cum Dea iungit equos.

Hic Paphias myrtos, hic purpureos amethystos,

Albentesue resas, Threiciamue gruem.

Nec glandes Amarylli tua, nec amygdala desunt,

Et sua velleribus nomina cera dedit.

Quot noua terra parit flores, cum vere tepenti

Vitis agit gemmas, pigraque fugit hiems:

Lana tot aut plures succos bibet: elige certos.

Nam non conueniens omnibus omnis erit.

Recenset deinde quis color in cultu quamque deceat. Primus ergo aeris color cum sudum est cœlum, qui & caruleus, & hyacinthinus, vulgo cœlestis dicitur. Quidam Cassium eundem fecere, sed fuisse diuersos ex Cicerone docuit Thy-

Thylesius, qui in primo de natura Deorum *Cæstos* oculos Mineræ, cœruleos esse Neptuni dicit. Quod autem cæstum a cædo, vt qui cæsius sit cædem quodammodo oculis minari videatur, eius opinioni subscribere non possim, nisi alter dilutior, alter pressior fuerit, vterque a Cœlo dictus. Quem admodum in eo fallitur, quod cœruleum eundem cum Veneto facit, cum hic Ouidius eum ab Aërio distinguat, & fuerit proprie glaucus, qui ad viridem magis vergit, sed prasino dilutior. Doctissimus Alciatus lib. i. i. Parergon cap. i. *Cæstum* magis fuluo hæere arbitratur, quod Catullus *Cæstum* Leonem dicat, & Terentius *cæstam* virginem, id est coloris lentiginei, vt Seruius interpretatur, vel oculis felis, vt Donatus, ita vt Fronto apud Gellium cum Cæstiam quasi Cæliā dictam norat, de colore Cœli intellexerit, cum nubibus sole percussis aer nec serenus, nec limpidus est, & in glaucum vertitur.

Alter color apud Ouidium est *aureus*, referens scilicet arietem, quo Phryxus cum sorore nouercæ insidias per freta fugit. Qui vero *undas imitatur glaucus* siue *viridis*, *Ventus*, & *thalassicus*, quem etiam *ferrugineum* Plautus appellat. *Hyalum* etiam intelligi existimant, quod dicat Nymphas ea veste tegi, cum Virgilius in Georgicis,

Milefia vellera Nympha

Carpebant hyali saturo fucata colore.

Quoniam autem eum colorem ab undis vocari tradat poeta, nonnulli existimant *Cumatilem* siue *undulatum* denotare: quam vocem ex Plauto supra exposuimus.

Sequitur *crocus* quem Auroræ adscribit. Inde *myrtens*, post *Amethistinus* a gemma purpuræ violacæ. *Rosens* ab albente rosa, vt distinguatur a sanguinea, qui color purpuræ tantum matronis concessæ. Tum *gruinus* ab aue, *amgdalinus* siue *castaneus* a castaneis, *cerinus* a cera, cuius supra meminimus.

Sed et alij colores in vestibus earum, quæ corporis sui usuram non inuiderent: præcipue *galbeus* siue *galbinus*, quem viridem interpretatur Turnebus lib. xvi. i. cap. vi. i. Nam

in ve-

in veteri lexico *Gallus* est $\chi\lambda\alpha\pi\acute{o}\varsigma$ hoc est viridis, siue luteus;
Iuuenal. Sat. 11.

Carulea indutus. scutulata & galbina rafa.

Ita enim Verus Interpres pro eo quod est in vulgatis galbana: explicat *polita*, tenuiter rafa. Vegetius in Veterinaria lib. 111. cap. 11. *Florem eryngij* ait esse *galbini* coloris, id est, ut idē Turnebus, coloris cœrulei dilutioris palefcentis: quāquam alij aureum colorem interpretentur, eumque intellexisse Ovidium, cum de colore arietis Phryxi loqueretur. Et quoniam is color foeminarum dedecere viros videbatur Martialis de zoiilo.

lacet occupato galbinatus in lecto

Et alibi.

Amator ille tristissimum lacernarum

Et baticatus, atque lenco phaatus,

Qui coccinatos non putat viros esse,

Amethystinasque mulierum vocat vestes,

Natinalaudat, habeat & licet semper

Fustos colores, galbinos habet mores.

Id est molles & effoeminatos.

Porro illud Iuuenalis *Carulea indutus scutulata* duo summi viri Turnebus, ac Scaliger ita interpretantur. Scutulæ esse formam quadratam oblongiorem, quales quadræ in tela araneorum cernuntur. Nam cum in ambitum araneæ plurimos orbes multis filis circinent, a centro transversa subtemina quoquo versum distendunt, quæ orbes secantia multas scutulas reddunt: vnde scutulatum araneorum rete Plinio dicitur. Eam autem esse formam scutulæ confirmat Turnebus auctoritate Censorini cap. xx11. *Heteromiscos quadrangulum nec latera habet paria, nec angulos rectos simile scutula.*

Adiicit Scaliger ad Varronem vestes *scutulatas*, & *virgatas* quales Gallorum easdem fuisse. Diodorus enim ait Gallos gestare *ῥαγα παδωτὰ πωδίων ποδυάσθους, καὶ πυκνοῖς διαμυκίῃ, scutulata, & reticulatim distincta. Virgata* Propertio, ac Virgilio, Polluci *παδωτῶν, Scutulatus* ergo *virgatus* macula-

cularum instar cancellatum & reticulatum distinctus.

Fuerunt & vestes versicolores, quæ & variae & floridæ appellatae, eaque mulierum propriae. Querit Plutarchus in Problematis Græcis eum apud Cynos. Sacerdos. Hercules γενεικέριον ἐνδεδυμένος, ἰδὲντα *feminitum vestem induit*, rem diuinam faciat, & allata fabula subijcit, quia Hercules Alciopi filiam uxorem ducens ἀνέλαβε πολλὴν αἰδίσκην, ἰδὲντα *floridam vestem* hinc factum ut eius sacerdos, & sponsi muliebris veste induantur. Artemidorus lib. II. cap. 111. *Ἰσχυρὸν δὲ ποικίλην, καὶ ἀνδρῶν ἰδὲν, συμφέρει.* *Mulieris florida et variis coloribus conducit, maxime meretrici, & opulenta: illuc enim obquestrantur hac ob delitias floridis vestibus utitur.* Clemens Alexand. lib. II. Paedag. cap. x. αἱ δὲ τοῖς ἀνδρῶν ἰσχυραὶ ἰδὲντες, *Βασιλικαὶ καὶ τιλεσικοὶς καταληπτίαι λήροις.*

A viris etiam aliquando usurpatae maxime in pompa ac triumpho. Dio lib. 19. de Caligulae sine victoria triumphante. Comitabantur eum amici eius, & *ἰσχυρὸν ἰδὲν ἀνδρῶν*, in vestibus floridis. Et lib. 19. de ingressu Severi in Urbem. Nam vrbe tota floribus, & laureis coronata, καὶ ἱματίοις ποικίλοις ornata.

Sed de coloreis vestibus, & quas oxypæderotinas Vopiscus appellat fufe ad eundem Vopiscum a iuribus de summi digni putarunt.

De Veste Ancillari, & Meretricia. Titul. 1. & 2. Quod diu explicati. Cap. XXIII.

Vlpianus D. de iniurijs. Si quis virginem appellasset, si nomen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur innotuit minus si meretricia veste formidina non matris familiaris vestitus essent. Ad quem locum Iurisconsultorum summi ob servandum quod pridem Manutius docuerat, matronas a meretricibus habitu discretas, quod illæ stola, id est, tunica talariassum instita, & palla vterentur; At prostibula breuibz tunicis ad instar virilium, & toga uti cogerentur. Sed quæ vestis ancillaris esset, non est proditum. Verum cum matronæ

stola,

stola, & palla vterentur, facile est credere utramque ancillis interdictam, atque ita tunica breviori ad medium crus pertinente nulla infima adfuta vfas esse ancillas, qualem tunicam meretriciam fuisse diximus: hoc tamen a lupis distinctas ancillas, quod hæ togatæ, illæ tunicatæ tantum. An vero aliud fuerit discrimen, doctis querendum relinquimus. Faber vestem ancillarem atram, & sordidam interpretatur: sed talis etiam viliorum foeminarum ingenuarum esse potuit. An vero quæ corpus vulgabant, quibus interdictus stola vfas erat, gemmas atque aurum gestare possent, quæri potest. Negat Apuleius lib. 11. Met. de Byrrhæna: *Aurum in gemmis, & in tunicis, ibi inflexum, hinc in matronam profecto consuebantur.* Et Horat. lib. 1. Sat. 11. *Nec magis hæc (matrona) inter nixes viridesq; lapillos. Sit licet hoc Cherinte tuum, tenerum est femur, aut crus. Rectius, atque etiam melius porrope rogare.*

Et Iuvenal. Sat. vi.

Nil non permittis mulier, sibi turpe putat nil.

Cum virides gemmas collo circumdedit, & cum

Auribus extensis magnos commisit elenchos.

Et tamen ille paulo post etiam deterioris conditionis mulieribus aurum assignat, ubi ait matronas liberali scientiæ impense addictas, Augures, Aruspices, magnique nominis Chaldaeos consulere solitas. At tenuiores in circo a plebeijs sortilegis ac diuinatoribus responsa futurorum petere consueuisse.

Si medioeris erit spatium lustrabit utrumque

Metarum, & sortes ducet, frangereque, manumque

Præbebit vatis crebrum pepysia roganti.

Plebeium in circo posuit, & in aggera fatum.

Quæ nudis longum ostendit cernicibus aurum

Consulit ante phobas, delphicorumque columnas.

Hic certe diuersam a matronis inducit, quæ nudis cernicibus longum aurum siue monile gestabat, & ideo ad Circi spinam inter plebeios vates plebeij fasi arcana rimabatur. Quod quia vix credibile viris doctis visum est, ad tor-

rectionem confugerunt, & satis audacter.

Qua nullis longum ostendit cervicibus aurum,
reposuerunt contra receptam veterum editorum & manu exaratorum lectionem. Ego nescio ac Latinum sit gestare aurum nullis cervicibus, pro nullum aurum cervicibus ostendere. Illud ausim affirmare, nihil opus esse correctione, immo verbis illis vitæ liberioris mulieres denotari. Nam cum matronæ ita stola talari, & manuleata operte essent, ut nihil præter faciem appareret. Horatius.

Matrona præter faciem nil cernere possis.

Cetera, ni Catia est, demissa veste tegentis.

contra secunda classis, libertinarum dico, quæque licentiam stupri vulgauerant, non ceruice modo, sed humeris atque lacertis conspicuis, ac seminudis erant. Ovidius de Arte lib. I I I.

Pars humeri tamen ima tui pars summa lacerti

Nuda sit a laua conspicienda manu.

Hoc vos præcipue minea decet: hoc ubi vidi,

Oscula ferre humero qua patet usque libet.

Ab his autem præceptis longe magistrum matronas submovisse, quid attinet inculcare?

Non ceruix igitur solum nuda, sed & ima pars humeri, & quæ coniungitur prima lacerti in amatorum oculos incurtebat. Lacertus enim pars brachij humero proxima. Idem Amorum. lib. I. el. V I I.

Ante meos humeris vellem cecidisse lacertos.

Nuda ergo ceruice monile suspendebant, quibus stola cuncta operientis ius non erat. Sed quid opus coniectura? Clare idem Ovidius puellis aurum & gemmas tribuit, inquit tuta Venus, concessaque furta. Nam de remedio Amoris lib. I. sic canit.

Proderit & subito cum se non sinxeris ulli.

Ad dominam celeres mane tulisse gradus.

Auferuntur cultu: gemmis atque eeguntur

Omnia: pars minima est ipsa puella sibi.

Atqui paulo post subjicit.

Thais

Thais in arte mea est, lascivia libera nostra est.

Nihil mihi cum nupta, Thais in arte mea est.

Sed quod magis mirum iure videbitur, iisdem etiam purpuram, & quidem Tyriam adsignat, vestemq; auratam de Arte lib. I I.

Sed te, cuiuscumque est retinenda cura puella

Attonitum forma fac putet esse sua.

Sine eris in Tyris, Tyrios laudabis amictus,

Sine eris in Cois, Coa decere puta.

Aurata est: ipso tibi sit pretiosior auro

Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Et tamen de vestibus scripturus Tyrias excipit tamquam matronarum. lib. I I I. de Arte.

Quid de veste loquar? non iam segmenta requiro,

Nec qua de Tyrio murice lana ruhet.

Fortasse igitur nō fuit meretricibus purpure vltus simpliciter interdictus, sed in stola id est tunica calari, sed sine aureis segmētis, sed sine vitta, qua coma ligabatur, quę insignia matronarum semper apud Ovidium coniunguntur, numquam auxi, ac gemmarum mentio, quibus a scortis distinguerentur. Aut quod verisimilius, est verbo docet artem fallendi liberiorēs amicas re ipsa matronis ac nuptis idem lenocinium conciliat. Certe nihil melius in præsentia succurrit.

Plautus etiam auratā meretricē inducit Epidico A&. I I. Sc. I I. *Sed vestita, aurata, ornata ut lepide! ut concinne! ut nove!*

Interim eorum error castigandus, qui lacernam vestimentum muliebrem putant induci verbis Iuuenalis:

Ipse lacernata cum seiectaret amica.

Quis enim paulo in literis versatus ignorat Satyricum ibi de Sporo loqui, quem vxoris loco habuit Nero, quemque ob hoc poeta lacernatam amicam vocat, quod lacerna virorum tantum esset; quod idem est, ac si quis nunc amicam braccatam vocaret. Recte Verus Interpres. *Lacernata. Satyrice*, inquit, *habitu virili feminam describit.* Non quidem foeminam, sed qui loco mulieris esset. Fortasse quis id ex Horatio firmari posse putet Serm. lib. I I. Sat. VII. *Sub clara*

nuda lacerna, ut quidem nuper ediderant, & inepte interpretati sunt *sub lucerna tesse tam tenui, ut meretur quasi nuda videretur*. Sed omnino contra veteres libros scriptos & impressos, qui habent *sub clara nuda lacerna*. Nec attinet hunc morem prostandi sub lucerna satis alijs notatum retexere; Iuuenal. de Messalina a lupanari ad puluinem transeunte.

— *turpis fumoque lucerna.*

Et Martialis.

Ludere tesse lucerna.

Vestis servilis. Lipsij sententia reiecta. Interpres Lucretialis correctus. Fabri opinio expensa.

Cap. XXIV.

SERuos, & ingenuos non eodem habitu cultuque; vfos cum togati Quirites fuerunt palam est, quod non nisi Romano civi togæ ius esset. Suetonius Præfatione libri de claris Rhetoribus exemplum controuersie affert. *Venality cum Brutus gregem venalium e naui educerent formoso & pretioso puero, quod portitores verebantur, bullam & prætextam togam imposuere, facile fallaciam celarunt. Romam venit, res cognita est: puer potitur, quod domini voluntate fuerit liber in libertatem. Vbi ad fallendos portitores siue publicanos portorium exigentes puer venalitus ingenuorum habitu bulla & toga prætexta ornatur. Idem Thema in Declamationibus Quintiliani a Pythæo editis. Qui voluntate domini in libertate fuerit, liber sit. Mango nouitium puerum per publicanorum iecit prætextatum: dicitur ille liber. Vbi per publicanos traiecit recte a Rubenio emendatum est Elect. lib. I. cap. XVI. At postquam togæ depositæ sunt, tunc nullum in habitu discrimen inter seruos & ingenuos fuisse, quod sola toga faciebat, notauit Lipsius ex Appiano II. bellorum civilium. Cuius verba sunt. Nam urbana multitudo tam mixta est omni generis exteris: & Libertini æquo iure degunt cum alijs ciuibz καὶ οἱ δούλῳν ἴτι το ἅμα τοῖς δῖοις οἰοῖς. (χαρὶς γὰρ τῆς βουλῆς, ἡ ἄλλη πολλὴ τοῖς δῖοις ἀπὸ πρῶτον ὅτι οἰοῖς.) Et seruus cultu eodem*

utitur

utitur quo dominus; exceptaque Senatoria veste, ceterarum usus est promiscuus. Vbi Senatoria vestis est laticlavia. Falsò tamen illud adjicit Lipsius, tunicam communem vestem servorum Romæ fuisse, nam tantum liberi, quam servi, Romæ tunicati. Nec Sofias apud Plautum id confirmat.

Imò equidem tunicis consuevit hic aduenio, non dolis.

Nam & Sofias, & Amphitruo & Græci omnes quemadmodum Romanis tunicati. Atqui Lipsius de sola tunica intellexit: sed & sola tunica homines ingenui Romæ incesserunt, viliores nempe, & quibus togæ emendæ facultas non erat.

Hinc *tunicatus populus, & tunicata plebs*. At in municipijs, & in agro omnes etiam ditiores tunicati tantum. Præterea servi Romæ non tantum tunicati, sed & lacernati, birroscque, ac cucullos induti: & apud Græcos non solum tunicati, sed & palliolati. Hinc apud Plautum servi cum se ad cursum instituunt, *palliolum in collum iaciunt*.

Vetus Interpres Iuuenalis nondum editus in Bibliotheca Ambrosiana ad illud.

— *recitauerit ille togatas.*

Hoc autem distabat, inquit, inter servos, & dominos, quia servi non utebantur colobijs nigris, sed albis. Quæ si vera essent, quæcunque a nobis & ab alijs de tunica disputata sunt, destruerent. Nam ingenuos toga, & tunica alba vsos diximus: hic nigra ingenuorum colobia ponit, alba servorum. Cum hæsitarem, & reliquos versarem scholiastes, qui non pauci ibi extant, quosque publicari rei literariæ inter sit, incidi in antiquissimum codicem, ex quo ille alter ab oscitante librario descriptus videbatur, qui omnem plane dubitationem sustulit. Ita enim ibi scriptum repperi. *Quia servi non utebantur colobijs, & nigris calceis, sed albis.* Omissa vox, *calceis*, tante turbas dedit. Indicare videtur vetus ille Interpres, præter togam etiam hoc discrimen fuisse inter servos & liberos, quod servi non uterentur colobijs, sed tunicis manicatis, calceisque albis. Quod ad calceos attinet etiam albos a liberis gestatos constat, saltem inferiori ævo, sed forte ibi

Scholiastes de gypfatis seruorū pedibus intellexit, quos *albos* Iuuenalis appellat, siue gypfati erant, siue albis pedibus vestiti. Calceos quidem nigros, ingenuorum & nobilium fuisse quid attinet ostendere, & crambem apponere? Seruius etiam colobia seruis adimit, & præterea calceos. Ad Aeneidos 1. ubi togam cōmune vestimentum fuisse omniconditioni ac sexui tradit antiquissimo tempore. *Quia sexus omnis & conditio toga utebatur: sed serui, nec colobia, nec calceos habebant.* Fortasse quia colobia tunicæ erant, quibus brachia ad cubitum vsque tegebantur: seruorum autem exomides, quæ totum brachium excludebant, & calceos nigros intellexit, quibus carerent serui, ut ille Scholiastes Iuuenalis, qui potuit totum hoc a Seruiō accepisse.

Quidquid sit de colobijs, ingenuorum proprijs, quæ etiam a seruis post gestata indicat querela Appiani, depositis togis nullum fuisse inter ingenuos, & seruos discrimen, sublato togarum vfu sublata etiam omnino videtur differentia in vestitu libero, ac seruili. Tunica vtriusque communis. Vtrique penulati, lacernati, cucullos induti ut infra dicemus. Penulatos, & cucullatos incessisse seruos demonstrat Lipsius, qui que eum describunt.

Fuisse tamen aliquod discrimen etiam sub Imperatoribus, indicat Tacitus, qui non semel meminit vestis seruilis. *Q. Volassio P. Cepione Coss. otium foris feda domi lasciuia, qua Nero itinera Urbis & lupanaria & diuerticula veste seruili in dissimulationem sui compositus pererrabat;* Et Lampridius narrat, *Alexandrum Senerum seruos suos semper cum seruili veste habuisse: & Aurelianium Vopiscus seruis suis vestes easdem Imperatorem, & priuatum dedisse.* Faber Alexandri & Aureliani seruos minime albatos fuisse intelligit, de quo supra a nobis dictum est. Neque tamen in hoc illi assentiri possum, omneis seruos atratos fuisse, et si Marcellinus *atratum culina ministerium* appellet: nec est mirum inter fumum & caliginem versantibus.

Et quandiu in vfu togæ fuerunt, ingenui non nisi albatu
Hinc Olympio villicus apud Plautū liberrate donatus *candidatus*

didatus incedit. Sed postquam desiere vestiri togæ, nullum prorsus in colore discrimen. Pænulati omnes, ac lacernati; hæ vestes fermè pulli coloris fuere. Suetonius de Augusto. *Visa quondam pro concione pullatorum turba; Qui nam hipullati? Ciues lacernas induiti; Negotium dedit Aedilibus ne quem post hac paterentur in foro, circoue, nisi positis lacernis togatum consistere.* Hinc pullata multitudo, & pullatus circulus. Quod si serui tantum tunicati dicantur fuisse, etiam liberi vt populi fex in sola tunica, quod paulo ante diximus.

Quare neque in eo audiendus Faber est, quod *seruum pro libero se gerentem* apud Vlpianum interpretatur candidarum, & rogatum. nam Vlpiani ætate togæ ex vsu communi abierant. Multo minus seruos libertate donatos lacernam candidam induisse: nam eas fusci coloris fuisse præcipue Romæ, cum in Gallia rusæ essent, in confesso est. Fuere & albæ eæ, præcipuè quæ togæ superinduebantur: sed fuscarum vsus frequentior. Quare atra lacerna non tantum seruorum fuit, quod ille credit, sed & ingenuorum, vt Suetonij verba ante laudata conuincunt: nec contrarium innuit Flaccus Sat. VII. lib. II.

Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,

Romanoque habitu, prodixi ex iudice Dama

Turpis, odoratum caput obscurante lacerna:

Non es quod simulas?

Vt lateret ille insignia dignitatis, nempe annulum deposuerat, & libertatis, nempe togam, quæ Romanus habitus poetæ dicitur, & tunc in vsu erat saltem apud digniores, & sic in seruili habitu, nempe sine toga, quæ ingenuorum, præterea caput lacerna inuolutus vt lateret. Hoc enim indicat, *caput obscurante lacerna*, non quod seruorum lacerna atra esset.

Quod vero subijcit, *cucullum peculiarem seruorum fuisse*, neque hoc præter culpam est. nam & ingenuorum fuit, vt Martialis verba ab eo mutilè adducta indicant:

Pullo Manius alget in cucullo:

Qui tamen ingenuus erat. Idem poeta lib. XI.

Non

Non te cucullis differet caput rectum.
 Loquitur cum homine libero, qui nulla ratione poterat
 bastatores effugere. Iuuenalis.

Contentus illic Veneto, duroque cucullo.

Quæ cum ita sint, illud potius statuendum, quod neque
 ipsi Fabro displicet, nulla lege, aut constitutione post togas
 seruilem habitum a liberali distinctum, sed ita more rece-
 ptum, ut materia & colore ferme viliores seruorum vestes
 essent: quod tamen neque ab omnibus seruatum, nec satis
 unquam ingenuos a seruis distinxit. Idque indicant Seneca,
 & Lampridius ab eodem laudati. Ille de Clementia. *In se-
 datu dicta est aliquando sententia, ut seruos a liberis cultus distin-
 gueret; Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui
 nostri numerare nos cepissent.* Et Lampridius tradit, *Alexan-
 drum in animo habuisse omnibus officiis genus vestium proprium
 dare, & omnibus dignitatibus, ut a vestitu dignoscerentur, &
 omnibus seruis, ut in populo possent agnoscere, ne quis seditiosus es-
 set, simul ne serui ingenuis miscerentur: sed hoc Vlpiano, Pauloque
 displicuisse dicentibus, plurimum rixarum fore, si faciles essent ho-
 mines ad iniurias.* Nihilominus paulo ante Lampridius retu-
 lerat, seruos suos Alexandrum semper cum seruili veste ha-
 buisse. Id quod hoc loco, quemadmodum apud Tacitum, de
 vili, & obsoleta intelligendum, cum nullum post togas in
 libero, ac seruili vestitu discrimen fuisse appareat. Quo-
 tiescumque igitur libera republica, & rogatis. Quiritibus
 occurrit aliquem seruilem habitum induisse, intelligendum
 est cum togam, & dignitatis insignia deposuisse sumpta la-
 terna vel penula, & cucullo, quæ vestimenta ingenuis, ac ser-
 uis communia. Sic Appianus lib. 11. tradit instante bello
 ciuili Antonium & C. Ionem ad Cæsarem in castra noctu
 contendisse vehiculo meritorio *στραπὸν τὴν ἰδῆταις ἐνδύων
 ἑστὸς seruili habitu.* Eodem libro narrat Cæsarem, cum ipse
 destinasset latenter ad arcessendam classem traicere, sum-
 pisse *ἰδῆται ἰδιώτης*, quod infra explicat *ἑρχικαλομαθῆρος*, quod
 non est *stragulis tectus* ut vertit Interpres, sed *obnoluto capite*
sive cucullo tecto. Mox enim, cū se ad cōfirmandos nautas pre-
 deret

deret, ἀποκαλυφάμενος, idest *caput aperiens*. Idem lib. I I I. ait adductum Crassum ad Cæsarem ἐν χήματι οἰκίῃ, idest sine toga, atque ordinis insignibus. Ita cum tradit Dio lib. IX. seruos Saturnalibus τῶν διαποτῶν χήμα *dominorum habitu indutos* festum celebrare, de toga intelligendum est; cū cōtra ipsi domini per eos dies positis togis in cœnatorijs incederent. Postquam autem togarum vsus sublatus est, non aliud, vt dicebamus, in vestitu inter seruos atque heros discrimē, quam a colore, ac vilitate tunicæ, lacernæ, ac penulæ. Vt vestes istæ fermè pullæ & fuscæ essent, & crassiori lana, ac soloci filo cōtextæ, licet quominus pretiosiores gestarent nulla lex prohiberet.

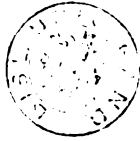
Quidam etiam birrum seruilem vestem fuisse putarunt, quod lex I. Cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Urbem. *Servos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis.* Quos merito reprehendit Salmasius ad Tertullianum de Pallio, birrosque & lacernas idem fere vestimenti genus fuisse ostendit. Nam Chlamydem & birrum non eandem vestem fuisse, eadem lex innuit, quæ servis militaribus birros non permittit, quibus Chlamys concessa erat. Sed de his in altera huius Operis parte cum Deo disputabimus.

Deo gloria & Deipara Virgini.





OCTAVII FERRARII
DE
RE VESTIARIA
PARS ALTERA.
LIBRI QVATVOR.



PATAVII, MDCLIV.

Typis Pauli Frambotti Bibliopolæ.
Superiorum Permissu.

THE TREATY
OF
AMITY
BETWEEN
THE
UNITED STATES
OF AMERICA
AND
THE
MEXICAN REPUBLIC

IN WITNESS WHEREOF, the President of the United States has hereunto set his hand and the seal of the United States, at the City of Washington, this 2nd day of February, 1848.

JOHN QUINCY ADAMS
Secretary of State

THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA

THE PRESIDENT OF THE MEXICAN REPUBLIC



CHRISTINÆ AVGVSTÆ

Octavius Ferrarius Bene rem gerere.



Vod nuper Domina Germaniæ populum non tam regio murice, quam tuæ ac paternæ imaginis fulgore irradians, totque victoriis intextum ac pictum armatæ Palladis sacrario suspensum non auerso lumine adspexeris, sed iuuitatis munificentia exemplis exceperis; ausus sum nouam telam, veterum mortalium habitum cultumque sacri gynæcei textrinis inferre, nouoque artificio pacatam Mineruam aduocare. Huic ego telæ. Augusta, quæ mea tenuitas est, & improspere valetudinis iniuriæ, solidos decem annos impendi: & nunc vereor ne Troiæ fatum labor iste sortiatur, aut pro elephanto musculus existat. Vt cumque sit, Ithaci matrona longo regum procatu claritudinem nacta vix annis viginti fallax pensum absoluit, cum quod die confecerat opus nocte demum detexeret, ac pari coniugis erroribus mora, nec dissimili ingenio turbam iniuriosam eluderet. Ipse nocturnam operam addere non semel coactus sum, ac bo-

Pars II.

na

na fide lucubrare, ut longa vetustate obrutum artificium in lucem euocarem. Immo geminato labore alienum opus, aut infectum, aut aduersa Minerva inceptum retexere, implexaq; aut incisa licia, nec coherentem flammam tramam nouo pectine nouisque radiis redordiri.

Postquam igitur natio coloris ac velle communis populis tunicas, atque hinc rerum dominam togam, hinc sapientiae velamen pallium, sexusque alterius stolas, ac pallas pudoris & frigoris munimenta, simplicissimos mortalium cultus, pacisq; habitus contraxi, ac suam cuique formam, & gestandi modos aptavi; horrentia saga, cruoreque infectas chlamydes cognata armis tegmina Martisque spolia sub adspexit dedi. Facto inde gradu honoris insignia, ordinum discrimen praetextas, palmatas, ac trabeas, nec uno alieno inepta paludamenta, imperatorium coccum, ac veluti priuatarum comes totum augustale vestiarium, ac triumphali auro immixta in purpuram vestram populis adorandum exposui. Quin, ne quid argumento deesset, hac quoque parte fractos seculi mores notare, ac veluti luxui patrocinari coactus sum: ab orbe ultimo petitam frondium canitiem, Coasque, & Assyrias bombyces, vermium saluam, ac foetoram improbam, vestesque renudandis matronis inuentas, etiam meribus expetitas, ventum textilem, ac sericas nebulas prodendo.

Vna laboris merces grandeque pretium, hac qualicumque non displicuisse tibi, Augusta, quae ab rerum maximarum molimine, imperiique curis non pateris modeste auocari, sed iubes, utroque ad ista descendis. Quippe literis non tam regiae manus, quam inaudita clementiae

NON

non una nota insignibus nuper mandasti, ut si quid librorum viri eruditionis gloria præstantes publici iuris facerent, aut ieiunitas mea extunderet, ne cunctarer istuc transmittere. Quid ipse præstare possim iam vides: solam enim mihi te religiosius venerandi audaciam relictam esse. At viri magni aliquid te dignum concipient, quos nominis tui gloria ac liberalitas accendit. Nexile enim aurum, quo plumbea dicta atque humiles sonos rependisti, sicut quorundam oculos turbavit, palloremque suum in homines transfudit, ita multorum studia arrexit, ut quod in me fortuna fuit, ipsi virtute promereant.

Neque tamen præter rem fecisse videbor, quod leuidente contextum soloci filo deductum obtulerim tibi, quæ utriusque Mineruæ numen occupasti: neque indecorum mihi opificio manus admouisse, quando, te literas ac bella eadem felicitate tractante, reliquum est, ut lanam ac calathos respiciant viri. Ipse certe si vita suppetat eam aliquando telam daturus sum, quæ si non Dædala, at fida manu te tibi reddat, tuosque ac giganteos patris triumphos exequatur. Tu noua quotidie argumenta suppeditabis. Vale, teque fatis ad summa vocantibus præbe.

Patauii Kal. Februariis MDCLIV.

Bene-

Beneuole Lector.



Arde immo penè iam sero vetus nomen expungo, atque olim capti voluminis alteram partem repræsentò. Præter virium tenuitatem, totque annos morbis atque arumnis vitæ exemptos, vitamque ipsam non semel extremis metis admotam, quæ radio ac desperatione sæpe opus manibus excusserunt, operis ipsius magnitudo ac difficultas, quæ summos viros hæcenus absterruit, agre molientem ad hanc usque diem delassauit. Nam in prioribus libris ipsoq; argumenti vestibulo habui interdum quos sequeretur, in his aucta licet cura intimos materiæ sinus ac recessus tentans vix a quibus dissentirem inueni. Adeo cuncta aut intentata, nulliusque trita solo, aut profundo vetustatis demersa eruenda fuere, genusque omne scriptorum utriusque linguae, ne quid effugeret, arumnabili labore non semel excutiendum fuit. Præter hæc ea quoque diem proferendi causa erat, quod viros doctissimos aliquid contra iam edita parturire audieram, aut quia vere id agerent, aut quia ita credi quorundam intererat.

Itaque menses aliquot editionem sustinui, ut eadem opera illis reponerem, atque ista publicarem. Non enim deerant, qui se modeste licet ac molliter perstrictos inique ferrent. Inter quos qui nuper decessit Claudius Salmasius, vir in omni literarum genere eminentissimus, ac sine controuersia huius æui summus. Sed quæ sita meritis superbia immodicus sui æstimator, aliorum contemptor, omnisque sententiæ, cuius ipse auctor non esset, inimicus. Itaque dum à se vel petita venia et cum honore dissensientes traducit, et carpit, rursusque a quo iure re-

uincit-

nunciatur, totaq; vita hunc funem contentioni ducens aut putatur, aut verberat, male dicendo, & quod consequitur male audiendo, senex factus in ipso opere recriminandi consumptus est.

Non pauca quidem in superioribus libris fuere, quibus cum in hoc argumento lapsus non semel indicaui: atque in alia omnia interim discedere coactus sum: integra tanti nominis reuerentia, ut non modo non agre laturum, sed paratam mihi apud ipsum gratiam sperarem. Res secus accidit. Nam inter ter maioris momenti ab eo perperam animadversa, aut explicata, quae aut dare, aut defendere debueras, unum leue admodum & dicis causa positum arripuit in observationibus ad Ius Aetium, & Romanum, ut me viris doctissimis, quos capite v. maledicentissimo infectatur, accenseret. Nam cum aduersus Petaniam rara eruditionis virum, quod emendationem Aratai versus ab se olim proditam minime probaret, inuectus esset, eumque male sanum, impurum, virulentum, omniumq; hominum impudentissimum, atque iniquissimum, ac nullo iudicio praditum appellasset (tantum crimen est Critici correctionem praevulgata lectione aspernari) eandem amaritudinem in Italum auctorem libri De re Vestiarum effudit, non aliam ob causam, quam quod audaculus ille Salmasii notationem, atque expositionem super vestibus holoueris, quam ipse certissimam & optimam iudicat, probam esse negauerit. De vestram fidem. At semper Italus ille credidit, licere cuique praesertim in re literaria sententiam suam in nullius inuidiam ex promere. Cur enim Gallo homini liceat holoueras vestes esse totas veras, siue purpureas dicere: Italo fas non sit eam vocem ab holoporphyris contractam arbitrari, cum utriusq; notationis idem sit sensus? Sed ipse dixit. Digito compeſce label-

*Iura. Si quis contra mutire ausus fuerit, imperioso eiusdem de-
 creto numerum Criticorum augebit, qui glandes iuuenis fragi-
 bus preferunt. Quis autem Salmasium Dictatorem nobis di-
 xit? Quis tyrannicam potestatem solis maledictis fulcrum in li-
 beros homines exercere permisit? Operis pretium est paucis re-
 petere, quæ de vestibus holoueris supra notauimus Lib. II. Cap.
 IX. ut quam nullam causam habuerit excandescendi Salmasius
 facile appareat. Nam cum eiusdem honorificentissime appel-
 lati opinionem ac notationem de holoueris non modo non impro-
 bassem, ut etiam ingeniosam esse affirmarem, subteritas fasque
 esse quid ex nos sentiremus aperire. Non enim eam vocem so-
 milatinam, sed puram Grecam contractam mox ex corruptam
 ex Holoporphyris uideri, quod apud Isidorum Olophie-
 ra, siue Olofeta, Holoporphyra explicaretur: idemq. Papius
 exprimeret, nempe Holophoram vestem totam ex purpura:
 hancque si non veriore, ac simpliciore notationem esse.
 Quid pote modestius? At ille tanquam acerbissime proseri-
 ptus quasitam non semel ab Irato occasionem carpendi Salmasii
 xā dixit, xā dixit indignatur. Bene se habet, quod quodam mo-
 do reprehensa faretur: quæ autem iniquè, cur non repercusit,
 aut cur certaminis gloriam inuidit?*

*Ceterum ibi non aliud ad confirmandam opinionem suam
 attulit, quam aliquot scriptorum loca, qui holouerarum mentio-
 nem fecerunt, quæ nihil cum iuant; non enim de voce, sed de
 vocis origine ambigitur. Neque hætenus me illius notationis
 pœnituit, holoueras esse holoporphyras, quam viris doctissimis
 approbatam scimus. Nam ut demus colorem purpureum io-
 rum veram dictum esse, non solum colorem, sed etiam vestes
 teras veras dictas, durius certe videri debet etiam modice en-
 ditis, quam holoueras esse ex holoporphyris constatas. Quæ non*

ita mordicus unquam eueri cogitauimus, ut si quis alteram sequatur cælum terra misceamus, quasi in ea uocula Gracie salutem sitam existimemus.

Ceterum in sequentibus libris, quos multis ante obitum Salmasii mensibus impressos typis, sculpectoris egre areas tabulas molientis tarditate editione morante innumeri ciues, & exterridoxunt, vix ullum caput exhibet, in quo diuersa ab eo sentire non adigar, quanquam dissimulato nomine sola operis indicatura, ne a vetere instituto abscederem. Quid opus est verbis? Eum qui de pallio tam multa in Tertullianum commentatus est, quale pallium esset, quique illud gestandi modus ignorasse, tam liquido apparebit, quam meridie lucet. Sed de his nimis fortasse multa, anima cerse mea baudquaquam grata aduersus necumque de nobis, at de literis optime meritum, & iam tum compsitum. Itaque plura adscribere parcam, ne videar cum laruis luctari. Cum præterea querela ne tam quidem grata sint, cum sunt necessarie. Vale mi Lector, & faue.

INDEX CAPITVM

LIB. I.

Cap. I.

- L**acernarum usus quando primum Roma
in ceperit. Cicero & Seneca explicati.
Huius vetus lectio defensa contra Lipsii non
unam correctionem. 1
- II.** Lacernarum notatio incerta. Quod vestimen-
ti genus esset. Μαρδύας. Επισπς. Herodiani
Interpres notatus. 5
- III.** Quale vestimenti genus Lacerna fuerit. 7
- IV.** Lacernarum usus, & materia. 9
- V.** Lacernas pluviae causa in Vrbe gestatas, Pli-
nius emendatus, & explicatus. 10
- VI.** De Lacernis, & reliquis vestimentis Gausa-
pinis. 11
- VII.** Gausape quadratū. Martialis explicatus. 13
- VIII.** Gausape Balanatum. Gausapatus. Persius, Se-
neca, Petronius explicati. 14
- IX.** De Lana, & reliquis vestimentis villosis.
Amictus duplex. 18
- X.** De Chlœna. χλαῖνα ἀπορίδης, καὶ διπλῆ. Ερτυ-
πὰς. Homerus atque Hesychius explicatus.
χλαῖνις, χλαρίδιον. 20
- XI.** De Endremide. Quæsitum de voce Treche-
dipna apud Juvenalem. Eius Interpres
emendatus. 23
- XII.** Tunica, ac Lacerna Gausapina. 26
- XIII.** Lacerna æstiva. Tritæ, ac leniores. Juvenalis,
1700

Index Caputum.

Et Martialis explicati. 27

XIV. De Amphimallis. Amphitapa. Isidorus correctus. 28

XV. Lacernarum Forma. 30

XVI. De Fibulis. An insigne Tribunitium fuerint. Martialis locus expensus. 30

XVII. Fibule Vestiaria figura. Quintilianus explicatus. Pollionis locus expensus. 33

XIX. De Fibula Theatralli. Martialis explicatus. 35

XIX. De Fimbriis. 37

XX. An Lacerna cucullum habuerint. Martialis explicatus. 40

XXI. Lacerna pro Cucullo. Item birrhus pro eodem. Bardocucullus. Juuenalis explicatus. 42

XXII. Cucullus Monachorum. Eius figura. Cadurcum. Juuenalis explicatus. 45

XXIII. De Colore Lacernarum. Martialis non uno in loco explicatus. 48

XXIV. Lacerna Coccinea. Coccina. Martialis, Quintilianus explicati. 51

XXV. Causarum patroni in Lacernis purpureis. Vestis præsplendens. Canusinus color. 55

XXVI. De Birrhis. Atrebatice unde dicti. Alii aliis pretiosiores. 57

XXVII. An Lacerna vestis seruilis fuerit. Martialis explicatus. 60

XXVIII. De Caracallis. Quale vestimenti genus fuerint. 62

XXIX. Lacernas honoris specie depositas. 63

LIB.

Index Capitulum.

LIB. II.

Cap. I.	P ænula notatio quasita.	63
II.	Pænulam itinerarium vestimentū fuisse, & pluuiæ tempore sumptum. Quando primum illud intra Urbem usurpatū sit.	68
III.	An Senatores sub Hadriano pænulati. A. Gellius explicatus.	70
IV.	An Senatores in funere Principū pænulati.	72
V.	An Imperatores Pænulati.	74
VI.	De Materia Pænularum. Pænula scorrea, Gausapina, Canusina.	76
VII.	Pænularum Figura.	78
IX.	De Colore Pænularum. Canusina, Fusca, ac Rufa.	87
IX.	Pænula inter vestes muliebres. Ea virilibus pretiosiores.	90

LIB. III.

Cap. I.	D iuersæ Chlamydis species. Chlamys puerilis. Alicula. Velius Longus correctus. Martialis explicatus.	91
II.	Chlamys muliebris. Dionis Interpretes notatus.	96
III.	Chlamys militaris. Eadem cum Sago.	97
IV.	Chlamydem, & Paludamentum idem vestimentum fuisse. Cicero explicatus.	98
V.	Sagum pro Paludamento, & contra scriptoribus positum. Appiani & Plutarchi f.	ter-

Index Capitulum.

	interpretes notati.	101
VI.	Paludamentum Vestis Imperatoria.	102
VII.	De Sago.	104
IX.	Chlamydis, Sagi, Paludamenti forma. Val- terij non unus error in Re Vestiaria.	105
IX.	De Sago Gallico. Non fuisse fibulatum. Plu- tarchi Interpreter notatus.	111
X.	Sagum Hispanicum, & Germanicum.	113
XI.	Sagochlamys. Chlamys Dardanica Man- tuelis.	115
XII.	Sagi, Chlamydis, & Paludamenti Mate- ria.	116
XIII.	Chlamys & Paludamentum auratum. La- cerna aurata. Habitus Citharoedorum.	119
XIV.	Tunica militaris color. Tertullianus explica- tus.	122
XV.	Chlamydis, Sagi, & Paludamenti color.	124
XVI.	Gallici Sagi color.	127
XVII.	De Subarmali.	128

L I B I V.

Cap. I.

Pallium Græcorum indumentum. Comæ-
dia palliata, togata, prætextata. Pro-
legomena in Terentium expenduntur. 130

II. Pallium Græcè ἱμάτιον, ὤψος. 132

III. Pallium. Eius notatio. Vestis stragula Roma-
norum. Amictus Græcorum. Pallium Pre-
consulare. 136

IV. Pallium commune. Eius figura. 139

Mo-

Index Capitum.

- V. *Modus gestandi pallium. Brachium cohibere. Manum chlamyde inuoluere.* 142
- VI. *Magna Veterum cura in pallio decorē, & ciuiliter cōpenendo. Αραβάλλειν δαι ὀνιδέξια.* 147
- VII. *Pallium in humeros reicere. Casauboni opinio expensa. Aristoph. Not. Interpres.* 149
- IX. *Quando brachium pallio exerebatur. Ετιδέξια: ἐπαρίερα. Aristophanes explicatus.* 152
- X. *An palliū fibula neceretur. Terul. expl.* 155
- XI. *Pallium cum crepidis. Terul. explic.* 160
- XII. *De Pallii materia. Vestimēta lanca. An linea vestes in usu. Thucyd. expl. Lintea lorica.* 161
- XIII. *Lineus Apollonii Thianai vestitus. Byssus. Ὀδόν. Pollux notatus.* 165
- XIV. *De Pallii colore. Alba Græcorum vestimenta. Artemid. & Lucian. expl. Ælian. not.* 168
- XV. *Pallium Philosophicum. Triboniū. Philostrat. & Laertius explicati. πάνος, Pannus.* 173
- XVI. *Triboniū non modo pauperiorum gestamen, sed uestis forēsis, ac Iudicial. Aristoph. expl.* 178
- XVII. *Triboniū non Cynicorū modo, sed Philosoph. seuerioris notæ palliū. Itē Sophist. Laert expl.* 181
- XVIII. *Pallii Philosophici color. Petron. correct.* 187
- XIX. *Christianorū Ascetarū Tribon. Quando Tert. Lib. de Pallio ediderit. Triboniū fuscū.* 189
- XX. *Tribonium Cynicum. Modus illud gestandi. Pallium διπλῶσαι. Duplex pannus.* 194
- XXI. *An Cynici interulam gestarent. Laertius explicatus. Eius Interpres notatus.* 200
- XXII. *Serui palliati. Plautus explicatus. Dipthera. Scortum. Festus emendatus.* 206
- XXIII. *Exomis. Ετερομάσχαλος. Κατωράκη.* 209
- XXIV. *Pallio caput operire. Pallioli. Plant. rent.* 211

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA

PARS SECVNDA

LIBER PRIMVS

QVI EST DE LACERNIS.

Lacernarum vsus quando primum Roma inceperit. Cicero & Seneca explicati. Huius vetus lectio defensa contra Lipsij non unam correctionem. Cap. I.



Exo admodum nec nisi extremis Reipublicæ temporibus Lacernarum vsum in Urbem inductum illud argumento est, quod nomen ipsum incognitum, nec vlla mentio pro vrbano habitu apud eorum temporum scriptores. Primus Cicero, quod ego sciam, Philippica secunda obiebat Antonio, quod in Urbem venisset cum caligis & lacerna. *Nam quod quarebas quomodo redissem, primum luce, non tenebris, deinde cum calceis & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Neque tamen ideo a Cicerone notatum Antonium credendum, quod in itinere toga, & calceis vsus non sit. id enim præter morem omnium, qui penulati, & soleati iter faciebant in Urbis ingressu togam, & calceos sumebant; quod de se Cicero testatur: sed quod pro penula lacernam, & caligas militare indumentum, ac calceamentum sumpsisset, & ad augendam rei inuidiam eo habitu non modo in itinere, sed quum peteret Consulatum, per Galliæ Municipia, ac Colonias incessisset, in quibus more Romano homines togati versarentur. Nam paulo infra ait. *Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius vidi, nullum audini, quam quod qui Consulatum peteres, is per Municipia & Colonias Galliæ cum ca-*

Pars II.

A

ligis

ligis & lacerna cucurristi. Scio quosdam cum Gallicis re-
posuisse auctoritate Gellij lib. xi i i. sed si Gallicæ eadem,
ac soleæ, siue crepidæ fuerunt, quarum vsus in itinere de-
positis vrbani calceis, non video cur notari potuerit An-
tonius, si communi pèdum tegmine itineris causa vsus sit,
sed quòd militare calceamentum cum militari veste induc-
rit. Verum ista non sunt huius loci.

Ignotus igitur, ac probrosus ætate Ciceronis in Vrbe
Lacernarum vsus. nec iniuria, quod vestimentum militare
esset, ac castrense, idemque quod chlamys. Propertius lib.
i i i. Eleg. x.

Tu tamen iniecta tectus vesane Lacerna

Potabis galea fessus Araxis aquam.

Et lib. i v. Eleg. i i i.

Textitur hac castris quarta lacerna tuis.

Ouidius, i i. Fastorum de Lucretia inter ancillas lucu-
brante, marito in castris Ardeam obſidente.

Mittenda est domino, nunc nunc properate puella,

Quam primum nostra facta lacerna manu.

Gallus etiam Asinius elegia elegantissima, quam vnicam
edidit Manutius.

Quin etiam argento puroque intexit in auro,

Altera iam castris parsa lacerna meis.

Vbi legendum *intextitur auro*. Sed nescio an aliud in
tota antiquitate vestigium extet lacernæ acupictæ, & phry-
gionis opere elaboratæ. Et cui vsui fuerit hæc lacerna ve-
luti triumphalis, cum Gallus non Imperator esset, sed sub
Ventidio militaret.

Lacernæ militaris meminit & Paterculus lib. i i. de Cas-
sio loquens. *Existimans hostes esse, qui irruerent lacerna caput
circumdedit, extentamque ceruicem interritus liberto prauit.* Et
infra de Augusto cum Lepidum exercitu exiit. *Quippe cum
inermis & lacernatus esset præter nomen nihil trahens ingressus
castra Lepidi, cuitatis, qua iussu hominis prauissimi, tela in eum
iacta erant, cum lacerna eius perforata esset lancea.*

Dio Cassius lib. xlv i. narrat cum M. Antonio bellum
indi-

indictum esset, vulgo depositis togis sumptas lacernas siue chlamydes militares. τὰς τε χλαμύδας τὰς στρατιωτικὰς πάν-
τες καὶ οἱ μὴ ἑσρατιεύσαντες ἠμπίχοντο. Vbi an recte Inter-
pres *Saga* verterit, infra videbimus.

Paulatim deinde per bella Triumvirorum ciuilia, quum togæ deponi cœpissent, in earum locum lacernæ successe-
runt, quod viris doctis pridem adnotatum est. Et quia
vt diximus initio vestimentum militare tantum fuit, quod
& chlamys dicebatur, propterea Seneca non vno in lo-
co ciues chlamydatos appellat, qui lacernam induti essent.
De beata vita cap. 11. *Quaramus quid optime factum sit, non
quid vsitatissimum: quid nos in possessione felicitatis aeterna con-
stituat, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit.*
*Vulgus autem tam chlamydatos, quàm coronam voco. Non enim
colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio, oculis de
homine non credo. Doctissimus Lipsius legit. Vulgus autem
tam candidatos, quam coloratos voco: atque hunc locum a se
eximiè emendatum prædicat. Sed hercules haud vidi ma-
gis. Candidatos autem honestiores intelligi ait, coloratos
pullatam multitudinem.*

Sed si candidatos intelligit cretatis, ac splendentibus
togis, quales erant petitorum, indutos, ætate Senecæ subla-
tis Comitibus nulli petitores candidati; sin albatos, siue al-
bis togis simpliciter amictos intelligit, & rarus admodum
eodem æuo nisi per officia togarum vsus, & albam togam
parare etiam tenuiori facile erat. Quidquid ergo Lipsius
iactitet etiam cum supercilio nunquam futurum vt vulga-
tam lectionem explicant omnes xvi viri fatalium librorum,
ipse licet in illud Collegium non allectus, & Sibyllinorum
ignarus veterem lectionem tueri, atque explicare ausim.
Nam lacernatos inuidiose appellat chlamydatos, quod
vt diximus lacerna initio non aliud fuerit quam chlamys.
Licet autem commune vestimentum esset, vt & toga, ho-
nestiores tamen a vulgo lacernarum colore distingueban-
tur. Nam, vt infra dicemus, erant purpureæ, pretiosisque
coloribus imbutæ: eas potentiores ac ditiores gestabant

viliores aut sine lacernis, aut iis pullis & paupere colore tinctis utebantur. Quare non sine stomacho chlamydatos appellat lacernas improbi coloris, & nonnisi olim militaris, indutos; Atque ideo subiicit; *non enim colorem vestium aspicio*, quo scilicet Romæ vulgus a nobilioribus distinguebatur. Vulgus autem coronam appellat, siue quod idem est circulum pullatum apud Quintilianum. Idem de Ira lib. 1. cap. xii. *Quum hoc dicis Theophraste quaris invidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice ad coronam venis. Quia unusquisque in eiusmodi suorum casibus irascitur: putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt.* Corona ibi est vulgus. Item lib. ii. cap. vii. *Et index damnaturus quæ fecit eligitur, & corona pro mala causa bona patroni voce corrupta.* Atqui inquit Lipsius idem Seneca *virtutem coloratam* appellat, idest sole fuscata, ut coloratos Indos, ac Seres poetæ vocant. Verè. nemo tamen aliquem coloratum Latinè dixerit pullis vestibus indutum, cum id potius de vestibus aut alia re colore infecta dicendum sit.

Non contentus Lipsius probam lectionem semel sollicitasse, eodem libro cap. xxv. iterum pro chlamydato candidatum obtrudit. *Pone me, inquit, in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciorum credam quod mihi molle erit amiculum, quod purpura conuinis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassæ cervix mea in manipulo feni acquiescet, si super Circense tomentum per suturas veteris limei effluens incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere prætextatus, & chlamydatus, quam nudis scapulis, & fœtentibus.* Hic quoque prætextatus, & candidatus legit. Sed libri veteres in vulgata lectione constantes sunt. Cum præterea etiam pauper non magno pretio candidatus esse possit. Neque audiendus Muretus, qui *Canusfnatus* legit. nam is color ferme penularum, quarum tunc aut nullus aut rarus usus in Urbe. Multo minus facit ad rem *Gausapatus*, & *Petasatus*; & quidquid denique Critica libido impingit. Prætextatus prætextâ indutus, quæ vestis magistratuum: Chlamydatus lacerna vestitus, sed quæ aut cocco, aut murice,

rice, aut alio pretioso colore tincta esset. Quemadmodum autem malle se ait domum omni cultu instructam, quam pontem, ita pretiosas vestes, quam centunculum. Quid porro sint *scapula fatentes*, a doctis viris quaesitum est. Fortasse a tomenti Circensis de concisa palude confecti, cui pauperes incubabant ingrato ac turpi odore. Nec displicet quod se in libris reperisse tradit Liplius: *quam nudis scapulis, aut semitectis.*

Lacernarum notatio incerta. Quod vestimenti genus esset?
Μανδύας. Επισρίς. Herodiani Interpreter notatus. Cap. 11.

Primus igitur Lacernarum usus in militia, sed quando coeperit haud mihi compertum: cum praeter Propertium, Ovidium, ac Paterculum nullus veterum scriptorum earum mentionem fecerit in cultu militari, ut vox sub ipsum Reipublicae interitum nata videatur. Sed vnde nam, quaeque eius notatio, multo mihi ignotius. Pertij Interpreter vetus ad Satyram 1. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur.* Eadem Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. qui adijcit. *Vnde & in distinguenda Castrensi, Urbanaque turba, hos togatos, illos lacernatos vocabant.* Inde autem *lacerna*, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, ut sunt pennularum. Ut *lacernam* quasi *laceram* dictam putet: quod & Paulus Festi abbreviator innuere perobscure videtur. *Lacerare, comminuerere, diuidere. Lacerna quod minus capitio est.* Sed notatio inepta, illudque de fimbrijs laxioribus, & minus laxis Grammaticorum est commentum, quidue capitium illud sit, quo minor est Lacerna, ne Oedipus quidem diuinaverit: nec tanti est huiusce diutius immorari.

Vnde cunque igitur nomen acceperit Lacerna, vestimentum militare initio fuit. Propterea Graecis scriptoribus *Μανδύας*, *Κλαμύς*, & *Επισρίς* dicitur. Artemidorus lib. I. cap. III. *χλαμύς δὲ τῶ ἱνοῖ μανδύῳ οἱ δὲ ἐπισρίδα, οἱ δὲ βήριον καλοῦσι.* Hesychio *Μανδύας* est *ἔδος ἱματίου περισσῶν πολεμικῶν*
est.

Vestimentum militare Persicum. Suidas *vestimentum Loricion* interpretatur. Pollux lib. vii, cap. xii. ἡ δὲ μανδύη ὁμοίον τῇ τῷ καλουμένῳ πανόλῃ. *Vestimentum simile Penula*. Male Interpretres *Sagulum*, vertit. Eius mentio apud xiphilinum Domitiano. *Bello navali facta, in quo non solum omnes qui pugnauerunt fere mortui sunt, sed etiam multi ex spectatoribus, propterea quod maximo imbre, & vehementi tempestate repente commota, nemini permisit abire e spectaculo, & quamquam ipse, Μανδύας ἀλλασσόμενος, Lacernam mutauit, tamen ceteros mutare non est passus*. Ibi μανδύας Lacerna est, non pænula. Idem vestimenti genus Εφερίς, militare scilicet, siue chlamys. Helychius. Εφερίς, χλανίς. Εφερίδες τὰ ἐπιβλήματα, quod reliquis vestimentis injicerentur. Suidas *Vestimentum Romanum, quod & μανδύας & Βηρῶν vocetur*. Athenæus etiam lib. i. καὶ τὴν ἐφερίδα τὴν ἄχρηστον. *Lacernam quam nondum indui*. Herodianus lib. vi. de militibus Maximini, qui in Senatum explorandi causa ingressi sunt, ὅπλων μὲν γυμνοί, ἐν λιταῖς δὲ ἐδῆσι καὶ ἐφερίσιν. Interpretum quotquot fuerunt doctissimus, *Inermes videlicet, tantumque subarmalibus, & sagis indui*. Quid essent subarmalia notum est. Sed nō habent hic locum. Vertendum erat. *Sine armis vulgari vestitu, solasque chlamydes indui*. Alibi Herodianus λιταῖς ἐδῆταις appellat vestes communes siue vulgares loquens de matronis in Apotheosi Seueri, quas ait sine auro atque villo muliebri mundo fuisse. ἀλλὰ λιταῖς ἐδῆταις λευκὰς αὐφειννυμένας, *vulgari veste alba indutas*, non exili, vt idem summus interpretes vertit. Nam cum Senatores in pullis lacerinis essent, matronæ albas vestes gestabant, pallam scilicet, & stolam, sed vulgarem, ac communem, non purpura, & auro de more pretiosam. Vt ad milites reuertamur, ij in veste vulgarī id est tunica Quiritibus communi solas chlamydes militares indui. Ita paulo post: ἔχοντες δὲ τὰς χεῖρας ὑποκαθήμεναι ταῖς ἐφερίσι, *est habentes manus sub chlamy-
dibus*.

Perperam etiam viri doctissimi pro quouis vestimenti genere Ephestrīda sumi crediderunt ex eodem Herodiano, qui

eas Senatoribus tribuit in funere Seueri. ἐν μὲν λαῶν μέρεσι
πᾶσα ἡ σύγκλιτος μελαίνων ἐπιστρίσι χρώμενοι. Ibi enim Sena-
tores depositis luctus causa togis, in pullis lacernis siue pe-
nulis, nam hæc vox de utroque vestimento usurpatur,
quod non multum dissimile esset, ut dicemus. Non igitur pro
quouis vestimenti genere accipitur. Itaque non atris ve-
stibus, sed *pullis lacernis*, aut *penulis* vertendum erat. De
chlamyde & Byrrho erit infra dicendi locus.

Quale vestimenti genus Lacerna fuerit, Cap. III.

Lacernam a castris & militia in Urbem licentia bellorum
ciuilium traductam, & promiscuo Quiritium cultu as-
sumptam diximus. Ea fuit amiculum siue pallium lancum,
apertum, quod ipsi quandoque togæ, & hac deposita fer-
me loco ipsius togæ iniiciebatur tunica, ne tēbaturque fi-
bulā vel in humero, vel ad pectus, natio ipsius lanæ co-
lore, aut varia infectura. Et quemadmodum Græcico
pallio breuior, atque angustior lacerna fuit, ita facile cre-
diderim, postquam a militia in urbanum habitum conces-
serit, laxiorem ipsa chlamyde longioremque confici cœ-
pit, quandoquidem arcendo frigori, immo & pluuiæ, to-
ti denique corpori tegendo assumebatur, cum chlamys, ut
in antiquis monumentis apparet, vix partem corporis tege-
ret, nec ferè ad genua pertineret. Subiectas figuras lacer-
natas ex columna Traiana depromptas Roma misit Vir
incomparabilis Cassianus a Puteo, cui bonam partem mo-
numentorum veterum, quæ hoc opere edita sunt, non ipse
solum, sed tota posteritas acceptam feret. Sed ut rem to-
tam distincte, ac particulatim hæc sequamur, primò de lacer-
narum materia verba faciemus, tum de eius ornamentis ac
colore breuiter disseremus.

Tabula XIV.

Lacer-

Tab. XIV.



Lacernarum usus, & materia. Cap. IV.

Q Viritium vestes omnes ex lana confectas, togas, tunicas, pallas, stolas aliàs ostendimus: idem de lacernis dicendum. Mart. lib. I. Ep. XLVI.

Sic tua suppositis perlucet praela lacernis,

Sic micat innumeris arcula synthefibus:

Atque unam vestiro tribum tua cellera possunt.

Scilicet fere arcendi frigoris causa sumebantur, & togis superinduebantur. Iuuenal. Sat. IX.

. pingues aliquando lacernas

Munimenta toga, duri, crassique coloris

Et male percussas textoris pectine Galli

Accipimus.

Viliori nempe materia, hoc est crassiore lana, & male textas, quales in Gallia conficiebantur. Martialis.

Me pinguis Gallia vestit.

Et lib. IV.

Accipe Sequanica pinguem textricis alumnam.

Colore autem pullo, vel rufo. Ex quibus patet, ut togas, ita & lacernas non eadem materia confectas, sed lana pretiosiore, aut viliori contextas, & quidem etiam viliori textura. Vetus Interpres Iuuenalis. *Pingues lacernas: pingues, ut ostendat grossas, ac per hoc pluviales, quæ muniant a pluvia, non quæ ornent. Male percussas, male textas. Gallum autem textrarem Venetum interpretatur, Venetumque cucillum intelligit ex eodem Poeta:*

Atque ibi contentus Veneto, duroque cucullo.

Lacernæ igitur arcendo frigori, immo & pluviæ, cum non tam penulæ in Urbem receptæ essent. Et vel tunicis, vel etiam ipsi togæ iungiebantur. Mart. lib. VIII. Ep. XXVIII. ubi togam sibi a Parthenio Domitiani cubiculario donatam commendat, sic colligit:

O quætos risus pariter spectata manebit

Trita Palatina nostra lacerna toga.

Pars II.

B

Futu.

Futuram enim rem ridiculam, ſi nouę pexęque togę vilis & longo vſu detrita lacerna ſuperindueretur . Idem lib. xiv. Ep. cxxxvii. *Lacerna Alba.*

*Amphitheatrales nos commendamur ad vſus,
Cum tegit argentes noſtra lacerna togas.*

Ex quo apparet, non niſi albas lacernas togę inditas, cum reliquę ferme pullę eſſent : quod videretur indecorum & ridiculum, albę niuęque togę atri coloris veſtimentum inducere: quod tamen nunc paſſim faciunt id genus hominum, qui habitu picas imitantur. Quo ſpectat iocus eiſdem Poetę lib. iv. in Horatium qui cum ſolus nigris lacernis munus ſpectaret, Cęſare, & reliquis albatis, niuem Cęlo repente demiffam, ſieque & ipſum Horatium albis lacernis ſpectaſſe.

*Lacernas pluuia cauſa in Vrbe geſtatas . Plinius
emendatus, & explicatus . Cap. V.*

Lacernas munimenta togę, & togę ipſius ſuccedaneas, nō modo arcendo frigori, ſed & defendendo imbrigeſtatas, ex Plinio diſcimus lib. xvi i i. cap. xxv. *Hoc ipſo Vergiliarum occaſu fieri putant . Aliqui ad III. Idus Nouembris, vt diximus ſeruant, quoniam id ſidus etiam veſtis inſtitoris eſt, & eſt in cęlo notatu facillimum . Ergo ex occaſu eius de bieme augurantur, quibus eſt cura inſidiandi negotiatoris auaritia . Nubilo occaſu pluuiioſam biemem denuntiat, ſtatimque augent lacernarum pretia: ſereno, aſperam, & reliquarum pretium accendunt.* Læuinus Torrentius ad Suetonium legit. *Quoniam id ſidus etiam veſtis inſtitor eſt.* ſic enim in ſcriptis libris extare & in veteribus editis. Atque ita ſidus illud, quo exoriente æſtas, occidente hiems oſtenditur, quia vtroque tempore veſtem mutamus, veluti *inſtitor*, inquit, a Plinio dicitur. Ante Torrentium Sipontinus aliam cauſam attulit, cur Vergiliarum ſidus *inſtitor veſtis* dicatur, quod nempe vt pluriſ mimoriſue vendatur veſtis efficiat . Neuter ad Plinij mentem, cuius vulgata lectio non mouenda, quam etiam præſcit

fert vetus Veneta editio optima, cuius ope innumeras e Plinio mendas sustulimus. Sidus, inquit, Vergiliarum non tantum est agricolæ, siue ab agricola obseruatur pro tempore sementis faciendæ, sed etiam est sidus vestium institoris, siue ab institore vestis obseruatur: Quod sequentia explicant, quæ non recte intelligi possunt, nisi illud ponatur quid esset *Negotiator*, quidque *Institor*. Negotiatores enim erant mercatores locupletiores, qualem *negotiatorem magnarium* Apuleius lib. i. appellat: hi mercaturam amplam, siue negotiationem exercebant, qualis *negotatio Sagaria* Leg. III. π. quidem D. pro socio. Item *negotatio lignaria* apud Capitolinum. Ab his negotiatoribus Institores mercium partem emebant, quas minutim, & carius distraherent. Nam proprie Institor *παικνῆπιλος*. Labeo. *Et etiam eos Institores dicendos placuit, quibus Vestiarj & Lintheary dano vestem circumferendam, & distrahendam.* Ergo Institores, ex occasu Vergiliarum qualis futura esset hiems coniecturam facientes, negotiatoris auaritiæ insidiabantur. nam si nubilus occasus fuisset, quod pluuiosa hiems immineret, plus lacernarum, quam reliquæ vestis emebant, earumque pretium augebant: sin vero serenus fuisset occasus, augurantes futuram frigore infestam, alias vestes, vt chlænas, endromides, Gausapinas emebant, quarum pretium intendebant. Hoc autem erat insidiari negotiatoris auaritiæ: lucrum nempe, quod ipse facere debuerat, auertere, & ex siderum coniectura negotiatoris auaritiam ferire, eas vestes tantum emendo, quas carius distrahuri erant. Porro aliquem lacernarum vsum etiam domi fuisse arcendo frigori, indicare videtur Propertius lib. v. Eleg. xx.

Imperat, & totas iterum mutare lacernas:

Terque meum tetigit sulphuris igne caput.

De Lacernis, & reliquis vestimentis Gausapinis.

Cap. VI.

EX his apparet antequam pænulæ in Urbem inducerentur, lacernas, & frigori arcendo, & pluuiæ causa

Pars II.

B 2 gesta-

gestatas: quod ex pinguiori, ac crassiori materia confectas fuisse declarat. Eas fermè gausapinas fuisse existimo, de quibus non ab instituto alienum fuerit pauca præmisisse. In prima operis huius parte Plinij locum lib. vi. i. cap. iiii. ex veteri codice emendauimus, eorum errore perstricto qui Gausape stramentum militare praua loci illius interpolatione tradiderunt. *Antiquis thorus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris gausape. Patris mei memoria capere Amphimalla nostra.* Legendum ex Veteri monuimus. *Gausape patris mei memoria, capere amphimalla nostra.* Gausape, siue gausapina vestimenta ætate patris sui inducta, amphimalla se viuente cœpisse tradit. Certe Ouidij ætate, quæ & Plinij parenti eadem esse potuit, non incognita fuisse gausapa illa docent in Amoribus.

Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Ex quo Scaliger in Titium cap. xxi. i. colligit lacernas tam viriles quam muliebres gausapinas fieri solitas. Sed lacernam fuisse tantum vestimentum virile alias ostendimus. Ergo hæc gausapa vel fuere penulæ gausapinæ, quæ vtrique sexui communes, vel tunicæ, non lacernæ, quæ nunquam alteri sexui permixtæ. Ceterum etiam Varronem fecisse gausapinarum mentionem testantur Charisius, & Priscianus, ut obseruatum est doctissimo Vossio lib. i. de Analogia cap. xxxv. Meminere etiam Lucilius, Horatius, & Persius, ut de Martiali fileam.

Gausapa igitur siue Gausape, & Gausapum, nam hæc tria Grammatici agnoscunt, fuit vestimentum ex pingui, ac densa lana compactum, tunica, lacerna, penula, ex vna tantum parte villosum: nam quod vtrinque villos habebat ex eo *Amphimallum* Græcè dictum est, eamque Græcam vocem fatetur Varro lib. i. v. de L. L. Ut falli necesse sit qui *Gausape*, *amphimallum* verterunt, quos Plinius redarguit, qui *Gausapina* ante ætatem suam in vsu fuisse docet, *Amphimalla* memoria sua inducta.

Gausape quadratum . Martialis explicatus .

Cap. VII.

N Ec lanea modo vestimenta , sed etiam linea , quæ villos haberent *Gausapa* dicta, eaque tegendis mensis adhibita , quæ & mantilia . Martialis lib. xiv. *Gausapa villosa, vel mantile.*

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum,

Orbibus in nostris circulus esse potest.

Scilicet solæ citreæ mensæ, & pretiosiores mantili tegebantur, ne foedarentur, aut maculas traherent : at viliores orbis, siue mensæ, nam omnes tunc rotundæ, sine integumento erant, & ideo in ijs circuli non semel spectabantur, hoc est maculæ rotundæ, non quidem lagenis impressæ, vt censet Scaliger, nam in abaco vasa vinaria prostabant, sed ij circuli lancium , ac patinarum positu ferme fiebant , vt Turnebus docuit.

Quod autem omnes mensæ tum rotundæ erant, ita & mantile siue *Gausape* pariter rotundum fuit . Ad cuius distinctionem, *Gausape* quod lectis pro stragulo injiciebatur *Gausape quadratum* dicitur eidem Poetæ Epigrammate

CLII. *Gausape quadratum.*

Lodices mittet docti tibi terra Catulli:

Nos Helicaonia de regione sumus.

Lodices hoc est stragula leuiora mittet tibi Verona, densa ac villosa *Gausapa* Patauium suppeditabit . Talis enim lana Patauina . Idem de tunicis Patauinis.

Vellera cum sumant Patauina multa trilices,

Et pingues tunicas ferra secare potes.

Strabo lib. v. *Lanam mollem, & omnium longe optimam producunt loca circa Mutinam, & Scutanam flumen. Asperam Lygures & Symbri, ex qua plerique Itali familie vestimenta faciunt.* Τὴν δὲ μέσλιν οἱ περὶ Παταύουκιν, ἐξ ἧς οἱ τᾶπῆτες οἱ πολυτελεῖς, καὶ γαυσάπαι, καὶ τὸ τοιοῦτον ἔδος πᾶν, ἀμφιμαλλὸν τε, καὶ ἑτερόμαλλον. *Lanam mediam inter asperam, & mollem Patauina regio, ex qua fiunt pretiosi tapetes, gausapa, aliaque id genus,*

nus, vel ex una tantum parte, vel utrinque villosa. Gausapa scilicet quadrata sternendis lectis. At apud diuites erant stragula Gausapina purpurea. Martialis Ep. cxlvii. Cubicularia Gausapina.

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Quid prodest site congelat uxor. anus?

Vocat cubicularia, ut distinguat a trichiniaribus, quae ferme leuiores, licet & ipsa purpurea.

Quadratum ergo Gausape ut distingueretur a rotundo, quo mensae sternebantur; Immo & Gausape easdem mensas tergebant, quod villosum erat, & quidem luxuriae causa purpureum. Lucilius apud Priscianum lib. vii.

Purpureo terfit tunc lautas Gausape mensas.

Quod expressit Horatius lib. ii. Sat. viii.

His ubi sublati puer alte cinctus acernam

Gausape purpureo mensam praterfit.

Gausape Acron mappam villosam interpretatur. Apparet tamen mensam illam non fuisse Gausape instratam. Quid enim opus fuisset detergere?

Ceterum mantilia, siue mappas villosas in usu fuisse apud veteres docet Seruius ad illud

Tonsisque ferunt mantilia villis.

Et ideo tonsis interpretatur vel minutis, vel compositis, ut tonsa coma pressa corona. Constat enim inquit maiores mappas habuisse villosas.

Gausape Balanatum. Gausapetus. Persius, Seneca,

Petronius explicati. Cap. VIII.

VT ad Gausape, siue vestem Gausapinam reuertamur, quam densam fuisse diximus, & ex una parte villosam, frigorisque causa sumptam, eam peregrinam fuisse, immo & barbaricam certum est, nec nisi sub Augusto Romae cognitam. Glossae Veteres, *Gausapa Βαρβαρικὸν τῶν Ἰνδῶν*. Et alibi. *Gausarnus. Εὐδρωδῆς*. Lege. *Gausapnus*, vel *Gausapnum, Endromis*. Messala de statu Antonij. *Armenij Regis spolia, Gausape*. Persius Sat. vi.

Iam

De Re Vestiaria Pars II. Lib. I.

15

Iam chlamydes Regum, iam lutea gausapa captis.

Parthorum Regis statuam gausapatam, & pellitam spectare hic licet olim a Cauallerio editam.

Tabula XV.

Tab. XV



Raffaelli sculp.

Idem, quod villoſum veſtimentum id eſſet, audaci tranſlatione barbam denſam, & hircinam, *balanatum gauſape* appellat Sat. iv.

Tu cum maxillis balanatum gauſape peſtas :

Neque enim Caſauboni interpretatio placere poteſt, qui balanatū gauſape intelligit comam & cæſariem prolixam, maxillas autem interpretatur *κτένα ὀδοντωρὸν dentatum peſtinem*. Sugillat hic Perſius, quos & Iuuenalis perſtringit, tristes nempe, obſcænos, fictoſque Curioſ, qui ad captandam ſeueritatis famam propexam barbam alebant, ſed plantaria, & infernas partes vellere non erubeſcebant. Intonſa erant barba, brachia, ac crura fruticante pilo ſilueſcebant, in reliquis locis ſœdam ſilicem runcabant. Duplici igitur nomine inſectatur hunc poeta, quod barbam paſceret, reliquum corpus læuigaret, quodque hirtam illam ac veluti muſcaſium balano, ſiue vnguento perfunderet. Nec de coma capiendum Perſium maxillæ vox declarat: quam ſi quis cum Caſaubono pro peſtine accipiat, Perſius diceret comam peſtere peſtine. Interpres Vetus. *Tu cum maxillis balanatum. Balanum genus vnguenti, unde Horatius. Preſſa tuiſ balanui capillis. Et hoc dicit cum barbam nutrias, & vnguento madidam peſtas, quare inguina tua pſilothro denudas? Item Gauſape dixit propexam barbam. Id eſt, cum pexa barba delectoris, quam in maxillis tuiſ velut gauſape habeas vnguentatam, & defricatam balano, cur pubem vulſam habes? Sed hæc prætereuntes.*

Gauſapæ etiam meminit Seneca epist. lxxx. *Memor artiſci mei veteriſ mitto me in mare quomodo Pſichrolutam decet, gauſapatus*. Lipſius notat, qui in Gymnaſiis exercebantur, itemque balneis, eoſ ferè lodicula, aut gauſapina leuiter obuolutoſ fuiſſe, & circa verendas maxime partes, vt Petronianuſ Trimalcio coccinea gauſapa inuolutuſ. Gauſapam autem ad manuſ fuiſſe, quia & nautiſ earuſuſ. Sed gauſapa in gymnaſiis, & balneis, nec lodicula fuere, nec leuiter tegebant, neque verendas modo partes, ſed arcendo frigori totuſ corpꝯ villoſeq, ac craſſæ inuo-

luc-

luebant, neque Seneca in mare descensurus gauſapam ſumpſit a nautis. Quare enim ſumeret? Nauigabat Seneca, & quidem ob frigus gauſapa inuolutus. Exorta tempeſtate, cum maris cęcos voluentis fluctus iactationem ferre non poſſet, gubernatorem coegit, vt ſe in aliquo littore exponeret, neque expectauit vt nauis ripę appelleret, ſed morę impatiens ſe in aquam demiſit, tanta feſtinatione, vt ne veſtimenta quidem deponeret, ſed vt erat gauſapatus in mare deſiliit. Cuius vt viciniam, inquit attigimus non expecto vt quidquam ex præceptis Virgilij fiat: cūuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, ſed memor artiſcij mei veteris mitto me in mare, quomodo Pſichrolutam decet, gauſapatus. Pſichrolutam autem, qui in balneis frigida magis Laconū more delectaretur, quam calida, rectę docti interpretantur. Talis enim Seneca erat. Epistoła LXXXIII. Ille tantus Pſichrolutes qui Kal. Iannarij in Euripum ſaltabam. Quod igitur frigida delectaretur descendit in mare, cum expectare littus potuiſſet, & quidem gauſapatus, quod breuis aqua eſſet nec gauſapam madefacere poſſet. nam in balneis nudi erant, præcipue cum in piſcinam deſcenderent, in qua natabant. At hic crura modo, pedesque vadis merſerat. Sequitur enim. Dum per aſpera crepo. Erat namque littus impoſtuosum, & aſperis cautibus inæquale, vt non tam ire, quam repere cogeretur. Quare licet libri manu exarati habeant eripior, quod ad ſeruos, & nautas, qui herum exportarent, referri poſſe cenſet Lipſius, nihil mutandum. Nam poſt aſpera repere, eſt difficulter per ſorupos, & glareas pedes ferre. Itaque nihil gauſapa ad Pſichrolutam, nec balnei, aut exercitationis cauſa a Seneca ſumpta, ſed frigoris.

Ita apud Petronium Trimalcio coccinea gauſapina inuolutus traditur. quod de lacerna, aut gauſapa ſimpliciter intelligendum. Alibi apud eundem. Plumo cinadus ſuperuenit, myrtea ſubornatus gauſapina cinguloquo ſuecinctus. Vbi gauſapina tunica eſt. non enim lacerna, aut pallium, quæque veſtes exteriores brachia premebant cingi poterant.

Meminit & gausapæ Martialis lib. xiv. Epigr. xxix.

Gausapa.

In Pompeiano tectus spectabo Theatro.

Nam ventus popula vela negare solet.

Lipsius de Amphitheatro, titulum inuertit & *Causa* legit, *pileumque Theffalicum* interpretatur. Sed omnes editiones Gausapa constanter retinent. Itaque malim lacernam gausapinam interpretari, cum cucullo aduersus solem, & pluuiam, quibus arcendis vela extendebantur. Ait enim in Pompeiano Theatro sessurum se cum lacerna gausapina, cuius cucullus veli vicem præstet aduersus coeli, solisque iniurias.

De Lana, & reliquis vestimentis villasis. Amictus duplex. Cap. IX.

Non modo igitur lodices, stragula, & mappæ, sed omnia vestimenta quæ villos haberent Gausapa, huc gausapæ, & gausapina dicta sunt, lænæ, chlænæ, tunicae, lacernæ, penulæ. De quibus singillatim dicendum est.

Et Lænæ quidem non fuisse togam alias docuimus, sed indumentum apertum, densum, ac villosum: quod tunica, aut etiam togæ superindueretur, & quidem olim peculiari ritu a Flaminiis in sacrificijs adhibitam, Ciceronis ac Seruii testimonio comprobauimus, mox promiscuo vsu, & cum toga, & sine eadem gestatam. Varro lib. v. de L. L. *Lænæ* dictam existimat quod de lana multa esset, sed credibilius est, quod & Festus existimat, Græcam vocem esse, a chlænâ Græcorum dictam auctoritate Plutarchi in Numa. Verè quidem multa lana, eaque densa conficiebatur. Nam idem Varro ait fuisse ad instar duarum togarum - ex quo Seruius duplicem togam dixit, Festus duplicem amictum; Quod intelligendum de crassa, ac densa materia, quæ æquæ grauis esset, ac duæ togæ, aut duæ aliæ vestes.

Nam quod aliqui duplicem amictum interpretati sunt, qui totum hominem vtriusque operiret, cum simplex vnâ tantum corporis partem; id repugnat primo vocis amictus

noti-

notationi, quem recte Varro dictum putat quasi Amictum, siue amphiectum, idest circumiectum. Deinde si adinstar dūarum togarū erat, toga etiam simplex totū corpus inuoluebat, vt & ipsa hac notatione amictus duplex dici possit. Seruius ad illud: *duplicem ex humeris reiecit amictum* interpretatur *Aboluit*, quæ duplex inquit vt *chlamys*. Atque chlamydes fere omnes non totum corpus inuoluebant. Adii- cit Seruius illud Horatii.

Quem duplici panno sapientia velat.

Sed de pallij duplicatione infra commodius dicemus. Quare verisimilius est, *Lanam*, duplicem amictum dictam quasi duplicem pannum, siue quod densa, crassaque esset ac villosa, siue fortasse quod ad arcendum frigus duplici panno conferta, quales hibernæ vestes altero panno subsutæ, aut pellibus suffutæ. Cumque lacerna gausapina pariter densa esset, & villosa, & togæ frigoris causa superinjiceretur, facile apparet lacernam gausapi- nam, & lanam aut idem vestimentum fuisse, aut non mul- tum dissimile.

Porro præcipuus lanæ vsus in conuiuijs fuit, quod scilicet ab balneis redeuntes lanam gestarent, ne corpus calore solutū frigoris inclementia læderet, atque ideo eadem ferme veste discumberent, atque eadem ab amicorum cœ- nadonum redirent. Iuuenalis Sat. vi.

. plurima sunt, quæ

Non audent homines peritosa dicere lana.

Loquitur de paupere superbi diuitis conuiuio iniuriosum cibum edente. Ita tamen vt vestis balneatis æstate lacer- na esset, hieme lana. Lampridius in Seuero. *Thermis & suis, & veterum frequenter cum populo usus est, & æstate maxime balneari veste ad Palatium reuertens.* Quæ autem ista vestis balnearis? Subjicit idem. *Hoc solum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat.* Martialis lanam cum cæ- natorij coniuinxit. Nam lib. xiv. cum notasset cœna- toria non nisi conuiuijs adhibita, hæc subjicit. *Lana.*

Ten pore brumali non multum lenia prosunt.

Pars II.

C 2

Cal.

Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Vt clarum sit, lænam in conuiuio hieme adhibitam,estate syntheses, quæ ex lino, ac leuiore materia erant. Vt quod alijs visum est legere placeat.

Tempore brumali non multum linea profunt.

Idem Martialis de fure conuiuiorum subseffore.

Et rectus Lanis sape duabus abest.

Persius Sat. 1.

Ecce inter pocula quarunt

Romulida saturi, quid dia poemata narrant:

Hic aliquis cui circum humeros hyacinthina lana est.

Iuuenalis Sat. 111. de diuite a cœna redeunte.

... canet hunc, quem coccina lana

Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

De Chlœna. χλαῖναι ἀπλοῖδες, καὶ διπλᾶι. Εὐτυπᾶς.

Homerus atque Hesychius explicatus.

χλαῖνις, χλαῖνιδιον. Cap. X.

Plutarchus in Numa ex Iuba notauit *Lanæm* Latinorum esse Græcorum *Chlœnam*. Idque vestimenti genus antiquissimum, & Heroicum fuisse constat. Item fuisse vestem duplicem, quæ tunicæ superindueretur, præsertim hieme ad propulsandum frigus. Hesychius. χλαῖνα χλαμῆς, ἡ μάστιγος χειρῶν ἀπὸ τῆς χλαῖνης, ὅ ἐστι θερμαίνειν. Eustathius ait esse μανδουοειδῆς, καὶ χιτῶνος παχύτρον περίβλημα. Quod autem tunicæ injiceretur ex Homero clarum est, ubi Heroes primo Chlœnas, mox & tunicas exuunt. Idem διπλῶν duplicem appellat, & arcendo frigori, ventoque adhibitam docet. Præter duplices siue ἀμφιμίτες, etiam chlœnæ simplices fuere, quas idem vates ἀπλοῖδας siue μονομίτες appellat. Iliad. ω.

Ἐνθεν δῶδεκα μὲν περικαλλείας ἔξελε πέπλους

Δώδεκα δ' ἀπλοῖδας χλαῖνας,

Ex quo Pollux lib. vii. cap. xiii. Εἰσὶ δὲ χλαῖναι αἱ μὲν ἀπλοῖδες, αἱ δὲ διπλᾶι, Laudatque Homerum. Quæ locali-

cer

cet omnibus obuia corretuli, vt intelligeremus quid duplex vestimentum esset, duplex læna, duplexue amictus, crassius scilicet indumentum, ac duplici filo contextum siue ἀμφίμικτον: non quod totum hominem vtrisque velaret, nam & chlæna simplex totum corpus operiebat: & simplices quidem sine villis, duplices villosæ fuisse videntur. nam Homerus Odysseæ: χλαίνας ἕλας appellat. Chlænas villosas. Ἀμφὶ δ' ἄρα χλαίνας ἕλας βάλλον ἠδὲ χιτῶνας. Alibi etiam non semel chlænas villosas appellat, quæ lectis injiciebantur.

Apud eundem eodem libro Priamus lugens HecTORa inducitur Ἐστῦπας ἐν χλαίῃ κακαλλυμμένος. Vbi multa Græci Interpretes. Mihi placet Hesychij explicatio. Ἐντετυτωμένος τῷ ἱματίῳ. Nam qui pallio se strictim inuoluit, illud ita corpori applicat, & adstringit, vt ipsius corporis typus, siue figura exprimat, magisque appareat, quam cum laxè fuit, caditque. Subjicit doctissimus Grammaticus: Ἐκκαλλυμμένος τὸ πρόσωπον τῷ ἱματίῳ. τῇ χειρὶ ἔχων πρὸ τοῦ προσώπου. Quod in luctu faciem iniecta chlæna obuelarent. quod dum fieret, pallium, siue chlæna corpori ad stringebatur, manusque ori opponebatur. Inepte Latinus interpres togam Priamo dat, eumque toga inuolutum lectum inducit. Nec minore ineptia Circem, veluti aliquod Romanum scortum, togatam inducit Odys. K. quasi ἀργύριον φᾶρος μέγα toga sit, non pallium, siue stola candida tenuis, & decora. Nec absurdum schema Telemachi in conuiuio Menelai parentem lugentis Odys.

Χλαῖνας πορφύρεῳ ἄντ' ὀφθαλμοῖν ἀναχών
ἀμφοτέρησιν χερσίν.

Nisi hoc ideo factum a Telemacho putemus, vt conuiuas lugens lateret.

Nec chlænas modo induendi, atque amiciendi, sed & insternendi, & incubandi causa sumptas, ex eodem vate apparet eodem libro vltimo Iliados, vbi Achilles iubet Priamum lectum sterni, stragulaque purpurea injici.

Χλαίνας τ' ἐνδύμεναι ὄνυχας καὶ δ' ὑπερδινύσαι

Et

Et Odyss. γερῆς. Nestor vetat a se discedere Telemachum, qui in nauibus pernoctare volebat. Sibi enim esse molliter dormiendi copiam, & hospitibus non enim esse paratam se. ὦ εἰς χλαῖνας δὲ καὶ ῥήγνα πάλιν ἐν οἴκῳ. Cui neque stragulae neque opormentia multa in domo. Theocritus. etiam chlamys, quae se etiam infernebatur, meminit. Idyllio xv. 11.

Ζάνος τοι θυγάτηρ ὑπὸ ταύριαν ὄχετο χλαῖναν. Nam filia Iouis tecum unum subit stragulam. Ita & Romae cubicularia gausapina in eundem usum fuere. Martialis. *Cubicularia Gausapina.*

Stragula purpureis lucenti villosa tapetis

Quid prodest, si te congelat uxor anax?

Atqui chlamys tenuior, ac mollior χλαμὶς διδυμὴ & χλαῖνον. Quod Grammatici veteres ἱμάτιον λεπτὸν interpretantur, nostri *Lanulam*. Quale vestimenti genus Cicero in gestum exprobrat Calenus apud Dionem lib. xlv. 11. τίς μὲν γάρ οὐχ' ὅρα σοῦ τὰ λεπτὰ ταῦτ' ἁ χλαμίδα; si tamen aliquid Graeco illi credendum est. Sane ut purissimorum Graecorum fatum videatur etiam Demostheni. Κόμην χλαμίδος καὶ μαλακὴν χιτωνίσκου vitio dati teste Gellio lib. i. cap. vi. Menander apud Athenaeum lib. iv. inducit Baeisippum hominem luxu perditum sic cum uxore loquentem.

Καί τοι νέος πότε ἰγνόμενος καὶ γυναι

Ἀλλὰ οὐκ ἐλέμην περὶ πάντας τῆς ἡμέρας

Τοτ' ἄλλα νῦν οὐδὲ χλαμίδ' ἔχον ἄλλα νέον

Quamvis iuuenis aliquando uxor fuerim. Non tamen quies laui quotidie illa aetate, sed nunc. Nec tunc lanulam habui, sed nunc. Male Interpres. Oblamydem: quam gestare non est indecorum: at lenula, siue chlamys probro habebatur.

Philostratus de Iseo, quem ait adolescentie tempus uoluptatibus impendisse. καὶ λεπτὰ ἡμιπύχιστα, hoc est chlamydes, tenuia uelimenta.

Porro inter χλαῖνας & χλαμίδας hoc fuisse discrimen notat Ammonius ex Tryphone, quod chlamydes vestimenta essent crassa, quae & lectis injicerentur, chlamydes molliores. Chla-

nē & gestarentur, & internerentur lectis; chlēnolē amī
 qui tantum adhiberentur. At inter chlēnam, & chlamy-
 dē hoc esse discrimen, quod chlēna Heroum gestamen
 fuerit, chlamys Macedonicum; illam quadrangulum pal-
 lium fuisse, hanc in inferiori parte conclusam.

*De Endromide. Quasitum de voce Trechedipna apud
 Iuvenalem. Eius Interpres emendatus.*

Cap. XI.

CHLēnē Endromidem adiiciemus, quia Veteres Glossę
 laudatę *Gausapum endromidem* dicunt, tum quia non
 dissimile admodum vestimentum fuisse videtur. Nam pin-
 gue, densumque, ac villosum fuit, cuius in palęstra pręci-
 puus vsus. Dictam endromidem Baysius, & alii existimant,
 quod eo genere vestis *ἐν δρόμῳ* in cursu siue stadio, ac palę-
 stra vterentur. Quos iure Mercerus reprehendit ad Tertul-
 lianum de Pallio. Non enim quod cursui apta esset, quid
 enim currenti magis in commodum ē sed quod post cursum,
 & quod libet certamen vsui esset, ne frigus madidos sudo-
 re artus penetraret. Fuisse autem hirsutam, villosam, &
 pinguem. Verba Tertuliani sunt de Cleomacho, qui expu-
 gile turpiore palęstra intercuritus factus erat. *Vtique sicut
 vestigia cęstum viria occupauit, ita endromidis solocem ali-
 qua multitia synthesi extruxit.* Vbi *synthesi* lineo, mollique
 pallio endromida hirsutam, pinguemque, & soloci filo
 contextam opponit. Porro *solox pallium* idem Mercerus
 ex vet. Gloss. *το πᾶσι* crassum, & pingue interpretatur. Pri-
 mus autem Cl. & Optimus Vir Gaspar Scioppius quid solox
 filum esset docuit ad Symmachum epist. 1. & in Verisimili-
 bus lib. 1. cap. 1. Verba Symmachi erant. *Quare elabora-
 tam solatij filo accipe cantilenam:* feliciter emendauit *soloci
 filo*. Cuius vocis notationem a Gręco fonte de duxit Sal-
 masius ad eundem Tertullianum.

Pingue igitur, crassumque, & soloci filo contextum ve-
 stimenti genus fuit endromis, idque Athletarum pecu-
 liare.

Itare. Obuium est Martialis Epigramma XIX. lib. IV.

Hanc tibi Sequanica pinguem textricis alumnam

Quæ Eacedamoniam barbara nomen habet:

Sordida sed gelido non adspersanda Decembri

Dona peregrinam mittimus endromida:

Sen lentum ceroma teris, tepidumue trigona,

Sine harpasta manu puluerulenta rapis.

Plumea seu laxi partiris pondera follis,

Sine leuem cursu vincere. quaris Atham.

Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,

Nene gravis subita te premat Iris aqua:

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres.

Non sic in Tyria findone tutus eris.

Alibi etiam pauperis munus idem esse ait, sed non vsum pauperis, cum a diuitibus in Gymnasijs adhiberetur. Sumptam autem præcipuè ad pellendum frigus Iuuenalis docet. Sat. III.

. . . igniculum bruma si tempore postas

Accipit endromiden.

Vet Interpres. *Endromidem lodicem, qua se cooperiat.* Nam quemadmodum Gausape, chlæna, sic & endromis quæ amiciendo, quæ insternendo adhibebatur.

Idem cum mulieres perstringit, quæ cum viris in palæstra exercebantur, ait

Endromidas Tyrias, & fæmineum ceroma

Quis nescit?

Vbinon recte Tyrias molliores explicari videmus. Nam omnes omnino endromides pingues, crassæque erant, quippe arcendo frigori. Sed diuites, vt saltem colore distinguerentur, eas absurdo luxu purpura suebant, quales purpureas Homericorum Heroum chlænas fuisse scimus, qualem & Petronij coccinam gausapinam, & apud eundem Iuuenalem coccinam lænam.

Ceterum Græcis endromidas non pro vestibus, sed pro calceis accipi docti pridem obseruarunt ex Polluce lib. III. cap. vltimo: *Endromidas appellant cursorum calceamenta.*

Hinc

Hinc Vibdoctus illud Iuuenalis

Rusticus ille tuus sumit trechedipna Quirine.

Trechedipna, Galliculas interpretatur parasitorū ad cœnam currentium. Quod Ver. Interp. habeat *Trechedipna vestimenta parasitica*, ut Galliculas Graias currentium ad cœnam. Sed in veteribus constanter est *Rechedipna*, quam & V. Interp. tueretur neq; tamen satis explicat. Verba eius afferam, ut meliora reddam. *Rechedipna vestimenta parasitica*, ut caligulas Graias currentium ad cœnam. *Niceteria. Vestes peregrinas victis conuenientes*; Vel *Rechedipna* est ipse, qui cœnam facit, ut sit ordo. Q. *Quirine ille tuus rusticus rechedipna sumit, & fert niceteria colloceromatico*, & est sensus. *En tibi a Romule rustici tui in omnem diffundi luxum iam didicerunt, & palastris frui, & syllaterijs. Nam & niceteria syllateria sunt, quæ ob victoriam fiebant, & de collo pendentia gestabantur. Intra. Niceteria vestes peregrinas victis (Pithœus victoribus) conuenientes. Lege. Virijs conuenientes*, quod tunc Græcanicis virijs corrupti Quirites essent. Illud autem *Syllaterijs* recte idem Pithœus *phylacterijs* emendat, nam paulo ante *fracterijs*. Licet inepte Interpres, quod niceteria collo gestarentur ideo phylacteria credidit, siue amuleta victorię causa sumpta, quæ collo gestabantur, & hodie gestantur.

Sed quod ad *Trechedipna* attinet, licet Græci *Trechedipnos* appellarint parasitos, vestes tamen aut caligas ita appellatas non memini: neque apud Iuuenalem vlla coniuij mentio, sed palastræ, acceromatis. & ideo V. Interpres ait. *Ece in quantum Romani rustici didicerunt luxuriam, & palastris uti, & fracterijs, ut athleta ad vincendum. Quare* Turnebus lib. III. cap. XVII. *Trechedipna vestes Gymnasticas interpretatur, & Endromidem intelligit, quod Iuuenalis. alibi endromidem, & ceroma coniuxerit. Inde autem dicta censetur, quod Romani adeo Gymnasticis exercitationibus dediti fuerint, ut ad eas tanquā ad cœnam currebant. Quæ notatio ut placere non potest, nec tamen melior luccurrit, ita Trechedipna malim vestes Gymnasticas, quam calceos parasiticos interpretari. Nam quod Rugerius in Varijs Lectio-*

D

nibus

nibus vestes peculiaribus familiarum coloribus distinctas intelligit, quas *Liureas* appellant, nimis argutatur.

Tunica, ac Lacerna Gausapina. Cap. XII.

H Aec Gausapinorum vestimentorum causa dicta sum. Sed & tunicae, lacernae, penulae gausapinae fuerunt. De penulis Gausapinis infra dicemus. Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. ait *etate sua tunicam Laticlaui capisse rexi in modum gausape*: quod indicat, & alias tunicas aeternas, & vulgares gausapinas fuisse. cum enim laticlauiam alijs tunicis superindueretur, ex usu vitae magis fuit interiores tunicas, & corpori propiores hirtas fuisse, & villosas, quam exteriores quae ornando magis, quam tuendo corpori sumebantur. Fuere & ventralia gausapina, de quibus intelligendus Plinius eodem loco, cum ait *etate sua in usum venisse ventralia villosa*. De quibus suus erit dicendi locus.

De lacernis gausapinis Martialis l. VI. Ep. LIX.

*Et dolet & queritur sibi non contingere frigus
Propter sexcentas Baccara gausapinas.
Optat, & obscuras lucas, ventosque, nivesque
Odit & hibernos, si tepuere, dies.
Quid fecere mali nostra tibi, saeva, lacerna,
Tollere de scapulis quas levis aura potest?
Quanto simplicius, quanto est humanius illud,
Mense vel Augusto sumere gausapinas?*

Quod de penulis viri docti interpretantur non alio sane argumento, quam quod penularum gausapinarum alibi meminert Martialis. Non tamen hoc obstat, quin & lacernae gausapinae fuerint. Primo quia aetate Martialis nondum penulae in promiscuo usu urbano fuere, sed tantum in itinere sumptae: & gausapinae quidem cum sudum erat, scortearum pluvia causa. Praeterea iocose queritur Martialis lacernas suas tenues, ac detritas veluti per iniuriam a lacernis gausapinis expelli, dicturus alioqui penulas suas leues a gausapinis Baccarae penulis extrudi. Quod comprobatur.

bat alias lacernas hibernas fuisse, gausapinas nempe villosas, & hirsutas arcendo frigori, quæ togæ & tunicæ injicerentur, alias leniores, & æstivas quæ soli tunicæ loco togarum inducuntur. Baccara igitur ut plures lacernas gausapinas, quarum non nisi hyeme usus, ostentaret, optabat frigus, ventosque, ac nives. At poeta, cui artis malo genio dormire, levisque lacernæ erant, crudeliter illum facere dicit, qui male vestitis hiemem imprecetur, humanius, ac simplicius facturum si ipse vel mediæ æstate gausapinas sumat, luxumque in nullius iniuriam ostendet. Legendum ergo ut habent veteres editiones.

Quid fecere mali nostra tibi, sene, lacerna?

Ut Baccara nomen viri sit, non femine. Nullum enim mulieribus lacernarum usum fuisse, alias ostendimus.

Lacerna æstiva. Tria, ac leniores. Iuvenalis, & Martialis explicati. Cap. XIII.

EX his manifestum est Lacernas alia crassas fuisse densoque filo contextas, hirtas & villosas, quæ & gausapinæ dictæ, quæ ferme albae erant, & ut loquitur Iuvenalis duræ, crassique coloris, & arcendo frigori togis super inducebantur, & tunicis: leniores alias, ac tenuiores æstate gestatas, superbi ferme coloris, & improbi. Tales Crispino lacernas obiectat Iuvenalis Sat. 1. idque inter causas cur satyram scribere cogeretur ponit, quod Crispinus Aegyptiæ plebis pars, Tyrias lacernas gestaret.

Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas.

Quem locum veteribus intactum sic nuperi interpretantur, humero reuocante lacernas, quæ mollitie, vel pondere defluxerant. Sed nec mollitie, nec pondere fluere lacernæ poterant, quæ in humero fibula neceiebantur. Addunt. Vel quæ reiecta sunt in humeros. Plautus.

Suam qui undantem chlamydem auassando facit.

Atqui undantem vestem facit, non qui in humerum reiecit, vel humero reuocat, sed potius qui explicat, & vento

reflandam, atque implendam aperit.

Magnus Aegyptij vernæ luxus fuit, qui lacernas Tyrias idest dibaphas gestaret, sed maior, & non ferendus, quod plures in die lacernas mutaret, easque Tyrias. Hoc est, humerum repocare lacernas, quemadmodum Zoilus apud Martialem toties in hora syntheses mutabat. Sicut autem togas & tunicas alias pexas fuisse diximus, alias vsu detritas, idem de lacernis dicendum. Marcial. lib. i. Ep. xcix.

Cerea si pendet lumbis, & trita lacerna.

Vbi cerea est amisso candore flauescens, & colore ceram referens, vt Turnebus: quod ante Domitius adhortauerat. Idem.

O quantos pariter risus spectata mouebit

Trita Palatina nostra lacerna toga!

Item aliæ longiores, breuiores aliæ fuere. Idem in superiori Epigrammate. *Cerea si pendet lumbis*. Idest non ultra lumbos cadit, quemadmodum & tunica eiusdem Mammuriani.

Dimidiasque nates Gallica palla regit.

Et lib. ii. Ep. xlvi.

Tu spectas hiemem succincti lentus amici.

Idest breues & tritas lacernas induti. Non quod lacernæ succingerentur, sed quod tunica succincta breuior esset soluta, ita & breuiores lacernas indutum succinctum appellat.

De Amphimallis: Amphitapa. Isidorus correctus.

Cap. XIV.

QUod ad lacernas, ac reliqua vestimenta gausapina attingit his contenti esse poteramus, nisi gausapina cum Amphimallis a viris doctis perperam coniungideremus. *Amphimalla*, enim ex Polluce lib. vii. vestimenta utrimque v. l. sa recte explicantur; nollem tamen adiecissent talia esse gausapa villosa apud Martialem, & Gausapinas pænulas. Nam diuersa Gausapis Amphimalla fuisse

se

le vel vnus Plinius docuerit lib. vi i i. cap. xlv i. Cum ait *Gausape patris sui memoria cepisse, Amphimalla autem atate sua venisse in usum.* Non aliud ergo discrimen, quam quod *gausapæ* ex vna tantum parte villosa essent, *Amphimalla*, vt & ipsa vox declarat, vtrimque villos haberent.

Eadem prorsus ratione, qua *Ammonius* inter *Tapetes*, & *Amphitapetes* discrimen posuit. *Τάπητες καὶ ἀμφιτάπητες διαφέρουσι. Τάπητες μὲν γὰρ εἰσιν οἱ ἐκ τῆς ἑτέρας μετέρας μαλακὸν ἔχοντες. Ἀμφιτάπητες δὲ οἱ ἐξ ἀμφοτέρων.* Vbi *μαλακὸν* pro molli villo, siue pilorum mollitie posuit. Vt eadem res plane fuerit *Gausapæ* & *Tapetes*, *Amphimalla* & *Amphitapetes*, siue *Amphitapæ*. Illa ex vna parte, hæc vtrimque villos habentia. *Hesychius. Ἀμφιτάπητος χιτὼν ἑκατέρωθεν ἔχων μάλλους.* *Amphitapæ* vestes teste Nonio Latini dixere. *Lucilius Sat. i. lib. i.*

Pfila, atque amphitapa villi ingentibus molles.

Quæ voces apud *Isidorum* corruptæ leguntur lib. xix. cap. xxvi. *Habet enim Sipla & Amphisaba.* Additque de more ineptam notationem *Sipla quasi simplex.* Sed *Ψιλὴ μαλλῶν δάπης* est tapes villis nudus, siue glaber. Alium *Lucilij* verbum adducit *Nonius*:

Pluma, atque amphitapa & aliud quid

Deliciarum.

Item *Varro Manio. Alterum bene acceptum dormire super Amphitapa bene molli.* *Vlpianus* etiam D. de auro argento Legato. *Amphitapa inter vestimenta virilia recensuit.*

Ergo *Amphitapæ* siue *Amphimalla* vtrimque villosa. *Pollux* lib. vi i. *τὸν ἀμφίμαλλον χιτῶνα δασυῶ, καὶ χιτῶνα μαλλοῖς δασυῶ, καὶ ἀμφίμικτον.* *Aelianus* Variæ historiæ lib. i i i. cap. xl. *Ἐδῆς δ' ἔω τοῖς Σιληνοῖς ἀμφίμαλλοι χιτῶνες.* Subjicit hoc vestitu referri vitium sationem, & vinearum palmitumq; hirsutam densitatem. *Glossæ Isidori. Amphibulum birrum, villosum.* Lege. *Amphibatium, siue Amphimallum, birrum villosum.* Male qui *birrum* vtrimque villosum corrigunt. Nam *Amphimallos* *birrus* est lacerna vtrimque villosa.

Lacer-

Lacernarum Forma. Cap. XV.

ETHæc de Lacernarum materia satis dicta ſint. Harum formam nobis antiqua monumenta repræſentant. Vt lacerna pallium fuerit Græcanico breuius, ac ſtrictius; chlamyde laxius, ac fuſius. Alias nullum inter Græcorum pallium, lacernam, & chlamydem diſcrimen fuiſſet. Nam licet inſitio, vt ante diximus, lacerna nihil aliud fuit, quam veſtis militaris, hoc eſt ipſa chlamys, credibile tamen eſt poſtquam in vſum vrbæ conceſſit, & decori cauſa quod roge loco ſumeretur, & quia ad propulſandum frigus, latiorẽ longiorẽque chlamyde fieri cœptam, vt chlamys vix ad genua pertineret, & ſere poſteriorẽ corporis partem veleret, lacerna totum corpus tegeret, & infra genua caderet. Alioqui Martialis Mamurianum non noſſet quod trita lacerna lumbis penderet: id eſt, non vltra lumbos caderet.

Fuiſſe autẽ pallium Græcanico breuius, & ſtrictius præter veteres figuras ex eo apparet, quod cum Romæ multi palliati Græco ritu eſſent, multi etiam in prouincijs lacernati, cum omnes tunicati eſſent, hoc vnum diſcrimen debuit eſſe inter Romanum, & peregrinum veſtitem. Præterea lacernam veſtem fuiſſe ſtrictam, & anguſtam docet Artemidorus lib. 1. cap. 111, cum ait ſiquis in ſomnis videat chlamydem, quam alij *Mardyley*, alij *ἰπὸς ῥόδου*, alij *Ἰπποκρίδου* vocant, porrendere anguſtias, & litigantibus damnationem dæmonis præſignificet, quod corpus circũ amplectatur, & ſtringat. Idemque penulam ſimile veſtimenti genus ſignificare.

De Fibulis. An inſigne Tribunitium fuerint. Martialis locus expenſus. Cap. XVI.

QUoniam autem pallia aperta, & reliqua amicuſa, quæ tunicæ iniiciebantur ne humeris deſluerent, fibula neceſſe bantur: qualiter chlamydes veteres nummi, ac ſtatue referunt, ita & lacernas fibula iunctas credi poſſe eſt

est, licet in nummis & statuis lacernam adhuc requiramus, nec mirum cum duraturæ in secula effigies præstantissimo pacis, aut militiæ cultu formarentur, toga scilicet, chlamyde siue paludamento. Nec amacula modo, sed & tunicas fibulis nexas scimus: quas nempe *χιτώνες* & *χιζόμβας* dixere. Polux lib. VII I. *ὁ χιτὼς χιτὼν πρὸναι, κατὰ τὰς ἄκρας διήρητο*. In quibus fibulæ loco futuræ erant. Porro in togis nullum fibulæ locum fuisse olim vicimus. Fuisse in lacernis eò credimus, quia chlamydes cum fibula, quodque alioqui nisi fibulaturæ essent humeris fluxissent, quam quòd apud scriptores fibulæ mentio in lacernis occurrat. Aut certe loco fibulæ futuram fuisse necesse est, ut in Tabula videre liceat. Nam quòd illud Ammiani lib. XIV. *sudant sub pondere lacernarum, quas in colli exserta singulis ipsis adnectant*, Marcellus Donatus Fibulis ipsis legat, vox ipsis redundet necesse est, deinde quid erit colli exserta. Sed locus ille, licet Cl. Valesius medicinam facere conetur, depositus est, & ne ab Apolline quidem sanandus. Meminit & fibularum Martialis lib. V. Ep. XL I.

Spadone cum sis cuirator fluxo.

Theatra loqueris, & gradus, & edicta,

Trabeasque, & Idus, Fibulasque, censusque.

Sermo est de molli, atque cuirato, cui cum quadringenta essent, insignia equestria, has prærogatiua iactabat. Theatra, & gradus, ius sedendi in XIV. Edicta de separandis equitum subsellijs: Trabeas & Idus Iulias, quibus trabeati transuehebantur, ut omnibus notum. Sed quid sint hic fibulæ, non est facile statuere. Domitius vestem Theatralem intelligit. Sed qualis ista? & quis fibulam vestem dixit? Alij fibulam insigne nobilitatis, & Tribunatus fuisse aiunt. Quod nullo vetustatis testimonio confirmatur. Et quærendum primo fuit, quænam ista fibula. non toga, aut tunica, non lacerna. nam promiscuus in lacernis etiam eorum, qui non essent equites, fibulæ usus. Sed Tribunorum aureas fuisse contendunt, laudantque Alexandrum ab Alexandro quasi eius auctoritas tanti esse debeat, ut pro

pro veterum testimonio stare possit. Saniores Plinium ad-
uocant qui lib. xxxi. i. cap. i. i. conqueritur auri luxum
adeo in militia quoque dura illa, atque horrida adoleuisse,
vt M. Bruti in Philippicis campis Epistolæ repertæ sint fre-
mentes fibulas Tribunitias ex auro geri. Quæ quidem ex
opposito sententiam Alexandri oppugnant. Si enim extre-
ma Rep. fremebat Brutus aureas fibulas gestari: non ergo
illæ insigne Tribunatus fuere. Cum præterea non con-
stet ex Martiale Didymum fuisse Tribunum.

Brodeus hic censet fibulas Trabearū fuisse. Sed cum Tra-
beæ togæ fuerint, nullus in toga fibulæ vsus. Quamquam
non ita præter rem fuerit aliquem fibulæ locum in Trabea
dare, ad eam nempe cum in equis transueherentur contra-
hendam. Cum Dionysius in trabeis saliorum fibulam agno-
scat lib. i. i. ταῖς τριβύνας ἱμνυπορπημένοι. Et si alias, nec recte,
togam Salij a Dionysio dari dixerimus, & trabeas in tran-
uectione Gabino cinctum non fibula suspensas dixerimus.

Verisimilius est, fibulas aureas militari luxu ætate Bruti
a Tribunis vsurpatas inualuisse per bella ciuilia, vt postea
Tribunitium insigne fuerint. Didymum autem Tribunum
fuisse honorarium, vt & Martialis

Vidit me Roma Tribunum.

Sed adhuc incertum fibula ea aurea in chlamyde fuerit, an
lacernis, an in baltheo militari.

Quidquid sit, non parum falli eos necesse est, qui tradunt
Tribunos primum vetusto more aureas fibulas gestasse, de-
inde pueros, mox ciues, postea milites gregarios, demum
ijs donatos Equites a Senatoribus clauī qualitate distin-
ctos. De Tribunis falsum, ex Plinio ostendimus. Quod
pueri, & ciues, id longe a vero abit. Apuleius notat pue-
rum ephibica chlamyda indutum sinistrum tegente hume-
rum. Sed nulla ibi fibula. Quæ si adfuisset, vtrumque hume-
rum chlamys operuisset. Solus Aurelianus earum vsum
manipularibus indulgit. Et equestri ordini donatas, nullus
quod sciā tradidit. Nā Liuius loquitur de equitibus in exer-
citu: quos ex equestri ordine nō omnes fuisse nemo ignorat.

Fibu.

*Fibula Vestiaria figura. Quinsilianus explicatus.
Pollionis locus expensus. Cap. XVII.*

Varias fibulæ Vestiariæ figuras attulit doctissimus Io. Rhodius in libro de Actia, quem operæ pretium fuerit consulere. Maior earum pars ad instar arcus fuit, ut fibula oblonga fuerit & incurua, acus recta, neruum in arcu exprimen. Quare facile fuerit intelligere cur apud Quintilianum lib. VI. cap. 111. Iunius homo longus, niger, macerque & pandus appellaretur *fibula ferrea*. nam quod pandus esset, siue incuruus figuram fibulæ, quod macer tenuitatem, quod niger ferri colorem exprimebat.

In Lentulo cui Spinter cognomen inditum est, diuersa res fuit. nam quod Spinteri histrioni simillimus esset ita appellatus est. Plinius lib. VI. cap. 111. *Eiusdem familia Scipioni cognomen Salutio mimus dedit, sicut Spinter secundarum, tertiarumque Pamphilus collegio Lentuli, & Metelli Consulum*. Nam cum Spinteri secundarum partium in comœdia simillimus esset Scipio Lentulus, Spinter inde dictus est, quemadmodum Metellus, quod similis esset Pamphilo tertiarum partium, Pamphilus dictus est. In quo perquam importune subicit Plinius fortuitum hoc quoque fuit duorum simul Consulum in scena imagines cerni. Veteres libri habent *Spinter Secundanus, Retiariusque*, quæ res impulit doctissimum Barbarum, ut de gladiatoribus Plinium interpretaretur, neque animaduertit nullum fuisse in scena gladiatoribus locum. Secundarius & Tertiarius est, quod nuperi reposuerunt secundarum, & tertiarum partium histrio in comœdia: nec erat cur vetus lectio moueretur. Ceterum spintherem fibulam in humeris, aut armillam veteres Grammatici in Plauti Menæchmis interpretantur. Festus: *Armilla genus, quod mulieres gestare solebant in brachio sinistro*. Quod autem ex armillæ annulis iungerentur inde Tiberianus spinthrias infando opere tres inuicem colligatos Iosephus Scaliger dictos recte putauit.

Pars II.

B

Quod

Quod autem ad vestiarias fibulas attinet in antiquis monumentis fere omnes orbiculari *sagum* apparent in medio ad instar bullarum protuberantes, ut scilicet in interiori parte duobus vncinulis utraque vestis pars neceretur. Siue duo semicirculi, aut virgulæ in curvæ vestimentis hinc inde aptarentur, quæ comitterentur, & iniecta acu ingererentur. Philostratus in Vita Apollonij lib. 1. *Puella ambros oculos, marito alterum effodit acubus ad id facinus usa, quibus vestimentorum fibulas necabat.* Ita Oedipum sibi fibulis oculos cruentasse ex Tragicis docti adnotarunt. De fibula insignis est Trebellii Pollionis locus in Zenobia. *Ad con- ciones galeata processit cum limbo purpureo gemmis dependentibus per ultimam fimbriam, media cochlide veluti fibula muliebri adstricta, brachio sepe nudo.* Vulgatæ editiones habent, *media in Cyclade.* Ex manu exaratis, & veteribus libris duo summi viri *Cochlide* reposuerunt, quod & Egnatius agnoscit. Id verèctum sit, ita minime expeditum videtur quid sit ibi *limbus*. Vir doctissimus non posse pro vestis extremitate accipi observat, sed pro veste ipsa quæ limbum purpureum haberet: quam vestem non fuisse cycladem rotundam, & clausam ex eo conijcit quod indecorum videatur ad milites zenobiam cum veste muliebri processisse, cum & galeata esset. Sed hercules maior luxus, & notabilior in gemmis quam in veste militaris foeminae, quæ sexus propria, & muliebriter culta. Atqui in cyclade, quæ clausa, & rotunda nullus fibulæ locus. Quare existimat fuisse *sagum* vel Imperatoriam chlamydem, quæ cochlide pro fibula nexa. Porro mediam interpretatur fimbriam quæ in medio fibula clauderetur. Sed numquam fimbria nisi pro extrema vestium parte accipitur, & si *sagum*, vel *chlamys* in medio pectore clausa, quomodo brachium exeri potuit? Quare verisimile mihi videtur vestem muliebrem fuisse cycladem scilicet rotundam, & clausam, quæ ne longius fluctet, ac pedes more matronali perfunderet, fibula in pectore constricta reuocaretur, & suspenderetur: qualis apud Poetam Penthesilea.

Aurea

Aurea subnectens exerta cingula mamma.

Posse autem vocem muliebri abesse crederem. nam glossema olet, & non extare in Regio codicis Casaubonus notat. Sed nimis fortasse minuta ista sunt, atque anxia, quare alio orationem vertamus.

De Fibula Theatrâli. Martialis explicatus.

Cap. XVIII.

ET quoniam in Fibulâ mentione versamur, pauca de Fibula Theatrâli adieciſſe non omnino præter rem fuerit. Eius vsum apud veteres fuisse, vt Cantores, & quicumque in Theatro voce placebant, a Venere arcerentur omnes sciunt. Sed qualis ea fuerit non ita compertum est. Communior sententia est, cui Doctissimus Rhodius adſtipulatur, fuisse anulum æreum, vel argenteum quo trajiciebatur cuticula, eam partem operiens quam exerceri volebant. Non quidem, vt falso creditum est, quibusdam totum membrum vnde procreamur transfigens: sed tantum currem glandis velamen. Quo modo & pueros custoditos ſcimus, ne pubescens ætas in virilitatem præcipitaretur. Plinius lib. xxxi. 1. *Iam vero & pedagogia ad tranſſum virilitatis custodiuntur argento.* Quare Romanæ matronæ cantorum concubitus summo opere appetebant, magnoque redimebant. Iuuenalis.

Solvitur his magno Comædi fibula, sunt quæ

Chryſogonum cantare vetent.

Hi namque homines, cum maiori pretio gratificarentur matronis, quam vocem venderent, patiebantur se reſibulari, etiam si vox deterior fieret. Martialis. *Fibula.*

Dic mihi ſimpliciter Comædis & citharædis

Fibula quid præſtat? carius ut. . .

Quidam tamen fibulam non anulum, sed thecam & vaginam fuisse dixerunt moti auctoritate Martialis, qui lib. xi. Ep. lxxvi. memorat Cæliam, cum promiscuè lauaretur, adduxiſſe nihilominus ſeruum, qui ænea theca virorum par-

ecs tegebat, quam infra appellat fibulam?

Ergo ne videaris invidere

Seruo Calia fibulam remitte.

Salse hoc idem in alia matrona perstringit lib. vi i. Ep. xxxiv. cui ait quoties calidis aquis foueretur præsto fuisse seruum succinctum inguina nigra aluta: subjicit.

Sed meus, ut de me taceam Lecania, seruus

Iudæum nulla sub cute pondus habet.

Cur seruus tuus fibulam habet, cum nec ego, nec seruus meus, nec quicumque in balneo est eam habeat? quam Iudæum pondus appellat, quod circumcisi ad velandam gentis infamiam membrum tegerent, quod præcidebant. Præterea Epig. lxxxv. eiusdem libri.

Memphili penem tam grandis fibula vestit,

Ut sit Comædis omnibus una satis.

Hunc ego credideram, nam sæpe lauamur in uno,

Sollicitum voci parcere Flacce sua.

Dum ludis media populo spectante palastra,

Delapsa est misero fibula: Verpus erat.

Quo loco notant Interpretes duo fibularum genera fuisse: Indumentum quo comprimebantur simul, & tegebantur verenda, tum filum æneum, argenteumque præputio traiectum. Vtrumque falsum. Nam neque filum fuisse Celsus indicat, qui a filo fibulam distinguit, & filo exempto fibulam inditam docet: neque vestimentum fuit, quomodo enim eo comprimere, & coerceri pudenda potuere? Anulus ergo fuit promiscuus ex ære, in pædagogis ad luxum argenteus: isque ne facile solui posset a fabro igne glutinabatur, & ab eodem cum opus esset resfibulabatur, siue soluebatur. Quid ergo theca illa & aluta, fibulaque penem vestiens apud Martialem fuit? Nempe subligaculum, & vagina quædam, cuius usus non ad custodiendam vocem. qui enim fieri poterat, si tam facile remouebatur, & sponte cadebat? sed honestatis causa adhibebatur, præcipue a Iudæis, ad celandam præcisionem qui tamen non infibulati, nec enim poterant, cum pellicula carerent,

que

quæ trajiciebatur, quod Iosepho Scaligero negotium facebat: sed quia ferme, qui infibulati erant, etiam thecam huiusmodi, & alutam gestabant, siue ut laterent, siue ne nimio motu, atque incussu annulus cutem læderet, siue aliam ob causam, propterea improprie eam Martialis fibulam appellauit, quæ fibula non erat, sed potius fibule ipsius tutamen, certe nullus in ea fibule vsus, qui erat Venerem arcere: atqui huiusmodi theca, siue vagina exaluta, & remoueri facile poterat, & sponte labebatur. Cum præterea Celsus fibulam meliorem dixerit quo leuior: at hæc quæ ad celandum inuenta adeo grauis, ut Iudæum pondus Martialis appellauerit, quo recutitorum inguina trahebantur. Hæc igitur vel subligaculum fuit, vel non multum subligaculo dissimilis, aut campestri. Sed in viam redeamus.

De Fimbrijs. Cap. XIX.

Grammatici veteres Lacernam pallium fimbriatum esse dixerunt: Penulam autem pallium cum fimbrijs longis. Sed vereor ne id suo Marte commenti sint, cum in antiquis monumentis quæ lacernas, ac penulas præferunt nusquam huiusmodi fimbriæ breues aut longæ appareant. Et tamen Ildorus ideo lacernas dictas putat, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis ut sunt penularum, ut lacernæ quasi lacernæ dictæ sint. Somnia. Nam quæ sunt ista fimbriarum capita? Et quomodo minus laxa quam in penulis? Ut sit, veteres teste Varrone *Fibrum dicebant extremum, unde fibra iecoris, & viscerum extremitates: ita a fibro fimbrias in sagis extremitates esse dictas* subijcit. Nonius etiam fimbriam extremitatem vestium explicat. *Fimbria sunt omnis extremitas.* Næuius Lycurgo. *Ut videam Vulcani opera hæc flammis fieri flora.* Gotofredus: *Fimbrijs fieri florida.* Sed lacunam doctissimus Mercerus deprehendit, & defectum, quod Næuij locus ad aliam notam pertinet, nempe *Flora*. cuius exemplum e Næuij Lycurgo petit, exemplum fimbriarum librarij incuria omissum sit. Ildorus:

rus: *Fimbria* vocata ora vestimentorum, hoc est fimbriae, et Graeco vocabulum trahentes. Graeci enim *τερμιναν* ora vocant. Vbi non vnde fimbriae, sed ora vestimentorum dicta sunt indicatur.

Quod si fimbriae non aliud quam vestium extremitates fuerint, ineptum esset aliquod vestimentum fimbriatum appellare, cum omnia extremitates habeant. Sed fimbriarum tanquam ornamentorum scriptores meminerunt. Marcellinus lib. xiv. *Vt longiores fimbria tunica perspicua luceant varietate lictorum effigiata in species animalium multiformes.* Suetonius in Caesare: *Et cultu notabilem ferunt: usum enim lato clauo ad manus fimbriato.* Ad quem locum Beroaldus & Sabellicus viri ætatis suæ doctissimi quid essent fimbriae ex Plinio docuerunt, qui *fimbriata urtica folia esse tradit*, & alibi *fimbriatam auellanae nucis barbam*, multifariam scilicet in ora recisam. Fimbriae ergo in extrema vestimentorum parte filae fuerunt, flocci; dependentes quas nos *Frangias* appellamus; item ipsa vestium extremitas, minutim concisa capitibus in acutum desinentibus adinstar pinnarum, quos ideo *merlos* dicimus. Cicero in Pisonem. *Madentes cincinnorum fimbria.* Capilli enim ferro vibrati & in cincinnos torti in extremitate cum soluuntur fimbrias referunt.

Porro Caesaris Dictatoris latum clauum ad manus fimbriatum dupliciter Casaubonus interpretatur. Tunicam laticlauiam manicas ad manus usque habentem, easque fimbriatas; vel tunicam simpliciter *ἀνάκωλον*, id est ea longitudine, ut brachia tegeret. Quod quomodo fieri potuerit, non satis scio. Tunica enim *ἀνάκωλος* Plutarcho dicitur breuissima tunica. cumque communēs tunicæ brachia ad manus usque non tegerent, multo minus breuiores & angustæ. Duplex igitur Caesaris luxus notatur, quod manuleatam & chirodotam tunicam laticlauiam gestaret, quodque ex manica fimbriatæ essent: quale ornamentum minime viros deceret.

Nec vestibus modo, sed & stragulis mappisque fimbriae addebantur. Plinius inter signa lætalia recenset *fimbriarum*

curam, & stragula vestis plicaturas. Petronius Trimalcio nem discumbere commodum incipientem describens: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque onerosas veste ceruices laticlaviam immiserat mappam fimbrijs hinc atque illinc pendentibus.* Tale & lintheum, quo atriensem accinctum describit Phædrus in fabulis.

Ex alte cinctis unus atriensibus,

Cui tunica ab humeris linteo Peluso

Erat destrieta cirris dependentibus.

Malo enim cirros, siue fimbrias ad lintheum Pelusium referre, quo tunica destrieta, quam cum doctissimo viro ad ipsam tunicam. nam lintheum illud sindon fuit, siue mappa, qua ministri conuiuiorum accingebantur, quæ adinstar Petronianæ fimbriata. Porro *cirratas militares* apud Capitolinum malo cum eodem *fimbriatas* interpretari, quam hirtas, aut villosas.

Ceterum fimbria Græcis est *πέζα, κράσπειδον, θύσανος, κροσός*. Quamquam *πέζα*, & *κράσπειδον* omnem vestium extremitatem significet, limbum scilicet, oram, laciniam, institam. Theocritus Idyllio 11. *τεῦ ἀπὸ τῆς χλαίνας τὸ κράσπειδον ᾧ λισσι δέλφις.* *θύσανος καὶ κροσός* proprie fimbriam, qualiter Homerus *ἀγίδα θύσανόσσαν* appellat, & Plutarchus Luculli *κροσώτῳ ἐφισπίδα chlamydem fimbriatam*. Hanc distinctionem agnoscit Pollux lib. vi 1. Scribit enim *κράσπειδα* dici *τὰς τελευταίας ὀχθας τῆ ἱματίης*: *θύσανες* νεὶὸ τῆς λεγομένης κροσῆς. Hesychius *Κροσῆς τὰ κάτω τῶν ἱματίων τὰ ραμματώδη*, villos scilicet siue floccos, & fimbrias. Ita Suidæ *κροσός* est *μαλλός*. Quare Marci cap. vi. *καὶ παρεάλεν αὐτὸν ἵνα καὶ τῆ κροσώϊδος τῆ ἱματίης αὐτῆς ᾗ ὄνται*, maxime interpretari limbum, & laciniam pallij, quæ fimbriam. Ita & Phytarchus in Gracchō de Scipione Nasica: *Τὸ κράσπειδον τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Toga laciniam capiti imponens.*

An Lacerna cucullum habuerint. Martialis explicatus.

Cap. IX.

Romanos, cum togati essent, nudo capite incessisse ostendimus: penulam cucullum habuisse dicturi sumus: an lacernati tecto capite fuerint disquirendum est. Lacernas pileum annexum habuisse indicare videtur Martialis lib. xiv. Ep. cxxxi. *Pileus.*

Si possem totas cuperem misisse lacernas

Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Domitius & reliqui notant pileum libertatis insigne Saturnalibus gestatum, quibus cum & lacernæ gestarentur, a paupere causam reddi cur lacernas non mitteret simul cum pileo, quod pauperi facilius esset pileum donare, quam lacernas. Sed lacernæ cum pileo Saturnalibus minime gestatæ, cum syntheses, siue cænatoria tantum induerentur, ut ex Martiale notissimum est. Idem Domitius ad Statium & cum eo Brodæus in Miscellaneis aliam afferunt interpretationem, pilea scilicet ex attritis lacernis confici solita teste Statio Silu. lib. iv. cap. ix.

... usque adeo ne defuerunt

Casis pilea suta de lacernis?

Mihi tamen verisimilius videtur hic pileum sumi pro cucullo, qui cum opus esset simul cum lacernis regendo capiti sumebatur, ut pauper, qui totas lacernas mittere non poterat, solum cucullum miserit. Nam ut demus, pauperiores pilea ex lacernis confecisse, pilea tamen, quæ a libertis, & in Saturnalibus ab ingenuis gestabantur ex lana coacta confecta fuisse credere debemus, aliter ægre pluvia arceri potuisset. Statius autem eo loco vilissima, & pauperiorum Saturnalia dona per iocum recenset: qualia Martialis inter Apophoreta non adscriberet. Neque pileum ex lacerna confectum proprie quis lacernæ partem diceret.

Quod igitur cuculli cum lacernis sumerentur, pauper qui lacernam mittere non poterat solum cucullum donat.

Idem

Idem Ep. cxxix. Cuculli Liburnici.

Iungere nescisti nobis, o stulte, lacernas:

Indueras albas, exue callaicas.

Mirum est nullum Interpretum veram sententiam assecutum esse. Alij enim togas tinctas rufo colore, cum parum eum retinerent, superindutas lacernas infecisse: quasi togæ communes alio colore, quam albo essent, aut cucullum haberent. Alij pallia cucullata dixerunt, quasi lacernis pallia imponerentur: Alij demum contrario sensu albas lacernas cucullis Liburnicis superindutas, cum cuculli lacernis ipsis injicerentur.

Sed cucullus capitis tegmen fuit, vt & partem humerorum velaret, quales a sacris hominibus hodie gestari videmus. Ii cum lacernis sumebantur, vel pluuiæ arcendæ, cum nondum penulæ in vsu intra urbem essent, vel latendi causa, ita tamen vt separari a lacernis possent, atque amoueri. Vnde ait Martialis

Si possem, totas cuperem misisse lacernas,

Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Porro cuculli Liburnici dicti sunt, quod Liburnica lana eo fierentur: de qua Plinius lib. viii. Illos igitur non bene cum lacernis albis iunctos tradit Martialis, quod colorem male retinentes eundem lacernis affricarent, vt pro albis callaicæ exuerentur: Callaicas autem ab auri colore rutilas dici quidam existimant, alii callainas, idest cæruleas a gemmæ colore instar sapphiri.

Cucullus igitur capitis, atque humerorum tegmen densum, ac villosum ad frigus atque imbrem arcendum sumebatur, & ipsi lacernæ, cum opus esset, injiciebatur. Iuuenalis Sat. xxi. de Curio Dentato.

Fictilibus canare pudet, quod turpe negabit

Translatus subito ad Marfos mensamque Sabellam

Contentus illic Veneto duroque cucullo.

Vet. Int. duroque aut crasso habitu, aut quales cucullos habent Perusini. Veneto a colore, aut a prouincia. Quod autem vile tegmen esset, & præcipue ad latendum, propterea noctu

Pars II.

F

sume-

sumebatur in discursationibus, & ad dissimulandam personam. Idem poeta de Messalina petente lupanar.

Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos,

Sed nigrum flauo crinem abscondente galero.

Vbi alia res fuit cucullus, alia galerus, quamuis vtrumque capitis tegmen. Nam galerus est capillamentum adscititium, quod & galericulum. Rotundum muliebri capitis tegumentum in modum galeæ factum Vetus Scholiastes interpretatur, quo utebantur meretrices. Quod vero adjicit, ideo flauum sumptum, quia nigro crine matronæ utebantur, Grammatici deliramentum est. Quis enim credat matronas omnes nigro, meretrices flauo crine fuisse? & tamen huc Seruius tantus vir misere impexit. Nam ad illud

Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem

Abstulerat.

Numquam matronis ait flaua coma dabatur, sed nigra, mox Iuuenalis versum adducit. Quasi Elisæ, quod futura impudica esset, flauī crines initio prouenissent. Tum in contrariam labitur sententiam. *Aut Flauum* inquit *quia in Catone legitur de matronarum crinibus: Flauo cinere uncti habant ut rutila essent.* Sed credibile est flauum crinem a poeta Elisæ datum ad augendam eius pulchritudinem, & Messalinam, cum nigris capillis esset, flauum galerum sumpsisse, siue ne dignosceretur, siue ut formosior amantibus videretur.

Lacerna pro Cucullo. Item birrbus pro eodem. Bardocucullus. Iuuenalis explicatus.

Cap. XXI.

Cucullum ferme latendi causa sumptum diximus. Capitolinus in Vero. *Vagabatur nocte per tabernas, & lupanaria oblecto capite cucullione vulgari viatorio.* Iuuenal. Sat. vi.

Illā iubet iuuenem sumpto properare cucullo.

Ne scilicet dignosceretur in itinere, cum matronæ fucum factum properaret. Quia autem, ut diximus, simul cum lacerna

cerna

cerna fumebatur, ideo lacerna pro cucullo, & capitis tegumento sumitur apud Horatium

Turpis odoratum caput obscurante lacerna.

Et quia lacerna, & birrus, ut dicemus, eadem res fuit, inde birrus pro pileo, siue cucullo. Iuuenalis Sat. VI I.

quo te nocturnus adulter

Tempora Santonico velas adoperta cucullo?

Vet. Interpres *Birrum Gallicum* explicat. nam apud Santonas Galliae oppidum, conficiebantur. Fulgentius lib. III. aduersus Monimum. *Itaque cum Arrianus quidam aliquando in Africa cum Catholico de his verbis Ioannis disputaret arcepio de capite Catholici pileo, & manu tenens interrogabat. Sic Byrrhus, sic enim appellabat, est ne in me, an apud te?* Inde birretum profuxit. Porro idem vetus Iuuenalis Scholiastes *Santonicum cucullum* explicat *galerum fuscum & horridum Ardeliunculum, quales sunt latrunculatorum, aut ex lacerna turpi intinctum.* Quod quid sit, diuinare non possum, nec Ruergisio assentiri, qui *Albelionem* legit. Illud certum est *bardo cucullum* hic a Iuuenale notari. Martialis.

Gallia Santonico vestit te bardocucullo

Cercopithecorum penula nuper erat.

Quo vilissimum tegumenti genus fuisse apparet, ut per ludibrium eam simiorum penulam fuisse dicat. Quod lib. I. Ep. LIV. confirmat:

Sic interpositus visio contaminat uncto

Vrbica Lingonicus Tyrianshina bardocucullus.

Vbi placet quod docti reposuerunt, *villo contaminat uncto*. Nam lacernis vrbis purpureis Gallicum cucullum villosum, & unctum opponit.

Sed incerta nominis notatio. Turnebus, & alij a Bardeis Illyrii populis deducunt ex Vetere Glossario. Quod si placet, dicendum est, vestem in Illyrico inuentam post apud Gallos texti, atque in usu haberi coeptam. Nam qui a Bardis Gallorum vatibus, aut a bardis fatuis & stolidis originem trahunt, nae illi parum a bardis absunt. Huc quidam trahunt illud Martialis:

Laſſi Bardiacus quod euocati.

Vt ſit bardiacus, ſiue vt alij habet Bardaicus cucullus, ſiue ſagum militare ex pilis caprarum, quo milites in caſtris utebantur, quod ſentit Domitius, Non tamen grauem bardiaci odorem, quod pili hircini male oleant, ſed ex ſudore, & ſordibus manipularis defatigati.

Eadem vox apud Iuuenalem extat Sat. xvi.

Bardaicus Iudex datur hac punire volenti,

Calceus, & grandes magna ad ſubſellia ſura.

Veteres interpretes, quos ſequitur Vir Doctiſſimus ad Hiftoriam Auguſtam, calceum bardaicum intelligunt Sed verior Britanici interpretatio de ſago, ſiue cucullo bardaico, idq; ex ſententia poetę. Datur Iudex Bardaicus grandisq; calceus, id eſt caliga, vel cāpagus, & grandes ſurę, per quę omnia deſcribitur Tribunus, vel Centurio. Vet. Interpres. *Bardaicus Iudex Centurio, qui quaſi apud illos militauit habentibus ſtationem apud Bardos. eſt autem gens Gallia, vel qualis fuit Bardus.* Corruptè. Rutgerſius legit *qui Oaſi inter illos militauit*, ſed reliqua repugnant: nam Oaſis in Aegypto. Turnebus militarem Gallicum interpretatur; ſiue a Bardis Galliaę, ſiue a Bardis Illyrii. Simplicior ſententia eſt *Bardaicus Iudex*, id eſt bardo cucullo veſtitus, ſiue ille ex craſſiore lana, ſiue ex caprarum pilis, & cilicio conſectus. Qualem propterea Centurionem fortasſe hirſutum capellam audacter appellat idem poeta alibi, non tam quod capillis, ac barba promiſſa, ſed quod ſago hirſuto atque villoſo indueretur. Gemina Claudiani, ſententia Lib. i. in Ruſinum

Mærent captiua pellito Iudice leges.

Bardai cuculli meminit & Capitolinus in Pertinace. *Auctio rerum Commodi in his inſignior fuit. Veſtis ſubtegmine ſerico aureis ſilis inſignior per tunicas, penulaſque, hacernas, & chirodotas Dalmatarum, & cirratas militares, purpureaſque chlamydes Græcicas, atque caſtrenſes: & cuculli Bardai, & toga, armaque gladiatoria gemmis auroque compoſita, Caſaubonus corrigat Veſtes ſ. ſ. a. ſ. inſigni opere tunicas &c. quo loco*

loco intelligendum putat Salmasius *vendidit*. Sed cuculli Bardaici & toga armaque in recto casu sunt, nec ad *vendidit* referri possunt. Ego nihil mutandum censerem. Vestis insignior fuit subtegmine serico aureis filis per tunicas penulasque &c. quod omnes hę vestes recensitę aurea trama & serico stamine (hoc enim subtegmen hic significare Salmasio assentior) contextę essent. Tum sic interpunge. *Chlamydes Græcicas, atque Castrensēs. Cuculli Bardaici. & reliqua.* Quid enim insigne in his vestibus fuisset, nisi quod contra morem Romanum auro, & serico confectę erant? Ita Caligulam tradit Tranquillus solitum pıdas gemmatasque penulas gestare. Quod autem hę vestes partim in quarto casu legantur, partim in recto non aliam causam afferre scio, quā culpam eius, qui incuriose has vitas confarcinavit. Non recte autem idem Causabonus in sententiam Fabri concedit existimantis mendum esse in voce *toga*, & reponentis *sagum*, quod nullus in gladiatorio vestitu togę locus, Falso. Nam gladiatores rogati per pompam incedebant, cum in arenam inducebantur.

Cucullus Monachorum. Eius figura. Cadurcum.

Iuuenalis explicatus. Cap. XXII.

Non bardocucullus modo, sed quicunque cucullus vilissimum tegmen fuit. Martialis:

Pullo Maurus alget in cucullo:

Cocco mulio fulget incitatus.

Quam causam fuisse puto, ut Faber servilem vestem crediderit, quem satis antea refutauimus. Vere etiam servi cucullati. Sed & liberi, ut ex allatis poetarum locis & alijs pluribus liquet. Martialis de Manccio, qui non modo ingenuus, sed etiam pro equite se venditabat. lib. v. Ep. xiv.

Illic cucullo prospicit caput rectus,

Oculoque ludos spectat indecens uno.

De servis Columella lib. i. cap. viii. *Cultam vestimentę familiam magis utiliter, quam delicate habeat, munitam diligens.*

*liger a vento, frigore, pluviaque, qua cuncta prohibentur palli-
bus manicatis (id est tunicis scortis manuleatis.) centonibus
confectis, vel sagis cucullis, ubi malim cucullatis. Propter
eandem causam antiquis Ascetis, ac Monachis cucullus
adhibitus arcendo scilicet frigori, coelique iniurijs. Aliam
affert D Hieronymus. Sedentes autem cucullis capita sua ve-
lent, ne alter alterum aspiciat manducantem. Nunc Monachi
Capitium a tegendo capite vocant: sed Capitium, teste
Varrone, alia res veteribus fuit. Scotorum doctissimus non
illepide in genus quoddam hominū ludit, quod sexus igno-
ratione barbare, ac præposterè cucullam appellent, & sic
veluti naturam inuertant. Sed ut arbitror istis latinis
osoribus cuculla est contracte vestis cucullata, siue habens
cucullum, qualis Benedictinorum.*

Nec eadem apud omnes nunc cuculli forma, alijs acu-
minata, alijs rotunda. Mirorque tantum otij viris gravi-
bus, & vanitatis contemptum professis superasse, ut lon-
gis, atque aculeatis commentationibus disputauerint Diui
Francisci cucullus acuminatusne fuerit, an rotundus: quasi
in hoc Christianæ Reip. salus niteretur. Sanè veterum cu-
culi oblongi, & in acumen desinences. Nam per similitu-
dinem cucullos appellauerunt chartæ inuoluta, quibus
thus, piper, & alia odoramenta regebantur Martial. lib.
III. Ep. II.

Cuius vis fieri, libelle, manus?

Festina tibi vindicem parare.

Ne nigram cito raptus in culinam

Cordyllas madida tegas papyro:

Vel thuris, piperisque sis cucullus.

Eorum autem forma etiam hodie oblonga, & in acutum
inuoluta.

Porro cucullum Græcæ notationis esse facile Doctissimo
Salmasio assentiōr. Nam Κόκκος est Galea, vel Galerus.
Hesychius. Κόκκος περιχρᾶλαία λόφος. Vnde Cucus, & per
diminutionem cucullus, vnde & cucullio, cuius mentio
apud Capitolinum in Vero. Figuram cuculli infra, cum de-
pænu-

pauis agemus, dabimus. Vetus Iuuenalis Interpres ad Sat. VII. notat cucullum album cadurcum appellatum.

Institor hiberna tegetis, niueique cadurci.

Cadurcum quidam cucullum dicunt candidum propter hiemes & niues comparatum, alij tabernaculum, aut tentorium, quibus merces suas protegere consueverunt. Sed hic pro vili merce tam cadurcum, quam tegetes ponitur. Sententia autem poetæ est, de mercede, siue minerali Grammatici præmordere aliquid pueri custodem, quin & dispensatorem eandem delibare. Hortatur porro Grammaticum, ut patiatür detrahi potius aliquid, quam totum perire: quemadmodum mercium vilissimarum institor patitur aliquid de solito pretio imminui potius, quam nihil vendere. Hoc intellexit idem Vetus Interpres. *Institor hiberna tegetis. Negotiator, qui pro qualitate temporis mercem suam distrabit. nam cum illa sint vestimenta, vel stragula hiberna, institor mitiori hieme patitur vilius distrabi ac aliquid de pretio perire potius, quam non vendere: ita & præceptor de minerali pretio aliquid decimari, quam ut totum periret.*

Cadurcum igitur vestis stragula siue lodix ad frigus arandum densa scilicet, & villosa. Idem Interpres ad illud.

Magnaue debetur violato pæna cadurco.

Cadurcum membrum, quo foeminae sunt, explicat, vel membri velamen, vel institam, qua lecti intenduntur. Affert carmen Sulpitiæ:

Ne me cadurcis destitutam fascijs

Nudam Calavo concubantem proferat.

Sed de lodice, & stragulis, non de institis, loquitur Sulpitia. Ne scilicet, inquit, remotis cadurcis fascijs siue stragulis nudus concubitus appareat. Etiam Isidori Glossæ Cadurdum, siue Cadurcum membrum feminae, & cadurda labra pudendi muliebris, siue spondam lecti interpretantur. quod a veteri Interprete Isidorus accepit. Sed non aliud cadurca fuere, quam lodices & stragula, & culciæ ex lino Cadurcensis, quæ apud Iuuenalē pro lecto sumuntur. Nam cum in Sacris Indis per

per nouem dies foeminae secubarent, si per eos dies mariti matrimonij ius vsurparent a sacerdotibus petenda erat concubitus venia, magna; poena debebatur violato lecto, siue cadurco. Miror autem viros doctos prodidisse horum carminum sententiam a nemine rectè explicatam. Nam Britannicus Interpretum Iuuenalis doctissimus ante multos annos *violatum cadurcum*, non seruata castitatem interpretatus est lecti coniugalis, per nouem dies, quibus sacra Isidis peragebantur. Idque ex Propertio:

Tristitia iam redeunt iterum solemnianobis

Cynthia iam noctes est operata decem.

Cadurcum autem lectum ex lino Cadurcensi. Plinius enim lib. xx. *Nullum est candidius linum, lanae similis: sic culcitris precipuam gloriam Cadurci obtinent Galliarum.*

De Colore Lacernarum. Martialis non uno in loco explicatus. Cap. XXIII.

Lacernas pulli coloris fuisse credit Manutius in Quiritis. Nam Suetonius tradit Augustum visa pro concione pullatorum turba indignabundum exclamasse: *En Romanos rerum dominos gentemque togatam!*

Negotiumque Aedilibus dedisse, ne quem postea paterentur in foro, circoque, nisi positis lacernis togatum consistere. & paulo post. *Sanxit ne quis pullatorum in media cauea sederet.* Non omnes tamen lacernas fuisse pulli coloris nemo potest dubitare, qui & albas, & Baticas, & coccineas, & Tyrias apud Martialem, & alios legerit. Solae tenuiorum, ac pauperum lacernae pullae fuerunt: has solas vetuit Augustus, cum alterius coloris in promiscuo usu essent.

Iocum Martialis supra retulimus in Horatium, qui cum solus nigris lacernis spectaret, omni populo cum Caesare, ac Senatu albato, commodum coelo nix decidit, atque ita etiam Horatius albis lacernis spectauit. Alibi de lacernis

Indueras albas, exue Baticas.

Coccinae, etiam & Tyriae siue dibaphae in promiscuo usu

sub

sub Imperatoribus fuerunt etiam vilissimorum hominum,
& peregrinorum. Iuuenalis Sat. i.

Cum pars Niliaca plebis, cum verna Canopi.

Crispinus Tyrias humeroreuocante lacernas.

Id est dibaphas, & bis tinctas, & ideo pretiosiores. Idem
alibi indignatur Græcorum fecem conchyliatam incede-
re. Sat. i ii.

Horum ego non fugiam conchylia?

Id est lacernas conchyliatas. Vet. Interpres *Vestem fuca-
tam*. Mox subiicit & *toga ernbescende fucatos habitus*. Sed
fallitur. nulla enim in togis communibus purpura. Quæ se-
quuntur etiam corrupta sunt. *In capitium purpuram, quasi
conchylia signant*. Georgius Valla, qui veterem interpretem
Probum vocat, & ex eo pleraque sumpsit, vsus fort. esse me-
liori libro sic legit. *Conchylia, capitia purpurea ita flagrantia,
ut conchylia ipsa videri possint: vbi capitia sunt lacernæ cum
cucullo siue capitio*. Martialis lib. ii. Ep. lvi i.

Hic quem videtis gressibus vagis lentum:

Amethystinatus media qui secat septa,

Quem non lacernis Publius meus vincit.

Et lib. v. Ep. vi i i.

Dum laudat modo Phasis in Theatro,

Phasis purpureis ruber lacernis.

Et lib. ix. Ep. xxi i i.

Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula Lacernas.

Libro x. appellat *municipes Cadmi*, id est Tyrias, & inter do-
ua natalicia mitti solitas docet lib. xii i. *Murices*

Sanguine de nostro tinctas ingrata lacernas

Induis, & non est hoc satis, esca sumus.

Hinc ingens earum pretium. Idem lib. iv. Ep. lxi.

Dum fabulamur, millibus decem dixi

Emptas lacernas munus esse Pompilla.

Et lib. vi i i. Ep. x.

Emit lacernas millibus decem Bassus

Tyrias coloris optimi.

Vtrobique ducentis & quinquaginta florenis ætere lacernæ.

Pars II.

G

Sene.

Seneca etiam lacernas purpureas intellexit epistola
LXI I. *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & reli-
ctis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror. Id est
relictis lacernatis. Et epistola LXXVI. Nemo ex istis, quos pur-
puratos vides, felix est, non magis quam ex illis, quibus sceptrum,
& chlamydem in scena fabula assignant.*

Nec purpureas modo, sed varijs coloribus infectas lacer-
nas in vsu fuisse docet Martialis lib. I. Ep. xcvi I.

*Amator ille tristium lacernarum
Et Baticatus, ac Leucophaatus,
Qui coccinatos non putat viros esse,
Amethystinasque mulierum vocat vestes
Natiua laudat: habeat & licet semper
Fuscos colores: Galbanos habet mores.*

Natiua iste laudabat, id est natiuos lanæ colores, qualis
lanæ Bæticiæ cuius color natura subbrutilus. Idem lib. XIV.
Lacerna Bætica

*Non est lana mihi mendax, nec mutor abeno
Si placeant Tyria, me mea tinxit ovis.*

Natura igitur, non arte & infectura color ille lacerna-
rum erat. *Leucophaatum* colorem ex λευκῷ albo & φαιῷ sub-
nigro mixtum recte interpretatur Merula, nugator alioqui
homo, & impudenti maledicentia Domitij obtrektor.

Tristes igitur lacernas appellat poeta natiui, ac subfusci
coloris: quales a viris seueris gestabantur, quos puderet in-
duere colores improbos & feminarum proprios. Curau-
tem Galbanos mores dieat non satis scio, & aliquid latere
debet. Nam quod Turnebus, & Lipsius putant dictos mol-
les & effeminatos quia hic color feminarum ex Iuvenale:

Coerulea indutus scutulata, & Galbanarasa.

Cur non potius Tyrios mores & Amethystinos dixit, qui
colores pretiosiores, & feminis magis conuenientes? cum
Galbeus color eorundem interpretatione vilis fuerit, her-
baceus scilicet, & ideo exigui pretij. Multo minus audien-
di, qui Galbanos mores dicunt instar Galbæ Imperatoris.
*Quis enim Galbam hoc crimine vnquam notauit & cum po-
tius*

tius nimius illi rigor, & seueritas obiecta sit. nam quod in mares pronior fuerit, nihil ad molliem, nec id vnius Galbæ vitium.

Lacerna Coccinea. Coccina. Martialis, & Quintilianus explicati. Cap. XXV.

Lacernæ igitur purpureæ Tyriz scilicet, Amethistinæ, item coccinæ in vsu fuerunt apud ditiores, ac lauiore. Idem Martialis lib. I. Ep. XXIX.

Quaque Tyron saties epotaene lacerna.

Id est, non semel sed sæpius purpura infectæ.

Et toga non tactas vincere iussa nines.

Vbi apparet etiam purpureas togæ albæ superinductas. Et epigram. XLIII.

Misit Agenorida Cadmi tibi terra lacernas:

Non vendes nummis coccina nostra tribus.

Ex quibus constat inferioris pretij fuisse lacernas cocco, quam purpura infectas. Nam coccineas & pauperiores gestabant, & quidem vix tribus nummis taxatas, vt iocatur Martialis hic inuidiose. Coccinearū, quæ & simpliciter Coccina dicebantur meminit idem lib. XLV. *Lacerna coccinea.*

Si Veneto Prasinoque faues, qui coccina sumis?

Ne fias ista transfuga sorte vide.

Qui enim Circi factionibus fauebant, factionum colores vestimentis præferebant, & Venetorum studiosi cœruleas, Prasinatorum virides gestabant.

Quamuis autem inferioris pretij coccinæ purpureis, nihilominus, & coccinæ, siue Coccina in pretio. Iuuenalis.

Cauet hunc quem coccina lena

Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

Et Martialis lib. V.

Cum sibi redire de patruelibus fundis

Ducenta clamet coccinatus Enclides.

Alibi.

Cocco mulio fulget incitatus.

Pars II.

G 2

Et

Et lib. i. vocatur in Bassum, quem ait indutum fuisse herbarum colores, virides scilicet, galbeos, & similes, dum promiscue in Theatro sederetur: at postquam Domitianus legem Rosciam reuocauerit, ut Equites tantum in Quatordecim sederent, Bassum, ut videretur Eques, purpuream, aut coccineam lacernam gestasse.

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta

Veste nites, & te sic dare verba putas.

Quadringentorum nulla sunt Basæ lacerna:

Aut meus ante omnes Cordus haberet equum.

Possset videlicet Eques esse quicumque coccinam, aut purpuream haberet lacernam. Alio loco ait a Zoilo fingi morbum, ut occasionem haberet ostentandi coccina stragula. Demum alibi

Coccina famosa donas & Ianthina mæbe.

Cur ergo poeta lacernas suas coccinas, siue coccina opponit purpureis, & vix tribus nummis vendi posse ait? Quidam Ironicè locutum putant. Sed nullus hic Ironiæ locus. Lacernæ tunc omnes commodiorum ferè purpureæ erant, aut coccinæ: ut propterea, & coccina dicerentur. Martialis lacernæ, ut poetam decebat, longo usu obsoletæ erant, ac detritæ. Alibi

Quare ergo habes tam malas lacernas?

Et ideo, licet coccineas vix tribus nummis æstimari potuisset dicit: potuere etiam alterius vilioris coloris esse, ut rufi, & subrutili, & improprie coccinas appellare.

Quod autem lacernæ vulgo coccinæ essent, testatur Quintilianus lib. x. i. cap. x. loco insigni, sed perobscuro, quæ totum adscribam, ut facilius intelligatur. *Falluntur enim, inquit, plurimum, qui vitiosum, & corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia resultat, aut puerilibus sententiis lasciuat, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris si leuiter excutiantur flosculis nitet, aut precipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant popolare, atque plausibile. Mox subiicit: Vbi vero quid exquisitius dictum accedit auribus imperitarum, qualecumque id quod*

modo

modo se ipsi posse desperent, habet admirationem. Neque immerito, nam ne illud quidem facile est. Sed evanescunt hac atque emoriuntur comparatione meliorum, ut lana tincta fucocitra purpuram, placet: at si consuleris etiam lacerna, conspectu melioris obruitur, ut Ovidius ait. Si vero iudicium his corruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpuram, iam illud quod fefellerat exnat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fæditate pallefcit. Ait magnus Rhetor corruptum, & vitiosum dicendi genus imperitorum auribus esse plausibile. Sed si cum recto, & meliore comparetur, non secus evanescere, quam lanam fucocinctam, si aut cum lacernæ cocco, aut cum Tyria purpura componatur. Fucus enim erat herba marina rubens, qua lana inficiebatur. Plinius lib. xxvi. cap. x. *Præcipue vero libresco malo phycos thalassio; idest fucus marinus lactuca similis, qui conchylijs substernitur. Tria autem genera eius, latum, & alterum longius quadantenus rubens cortium crispis folijs, quo in Creta vestes tinguntur.* Seruius etiam ad illud:

Spiramenta linuntur, fucoque & floribus oras:

Genus est herba, unde tinguntur vestes.

Quadantenus igitur rubebat fucus, eoque viliorum lana tingebatur. Sed quia ad purpuræ colorem accedebat, siue mentiebatur, inde mentitus ille color pro fraude accipi cæpit. Hinc *facere fucum mulieri* apud Terentium, quod *fraudem, & insidias, sub quibus occultatur veritas*, Donatus interpretatur. *Sine fucoc*, idest simpliciter & aperte, & *merx sine fucoc* apud Horatium. Idem Quintilianus lib. ii. cap. xv, *Margonum, qui colorem fucoc, & verum robur inani sagina mentiantur.* Inde vguenta, & medicamina, quibus natiuum ruborem feminæ mentiuntur, fucus dictus est. Hinc vitia corporis fucoc occultare. *Et fucare formam*, & similia.

Lana igitur inquit Rhetor *fucocincta citra purpuram*, (idest minime comparata ad vestes purpureas,) placet: quod si consuleris lacerna, (idest si cum lacernis, quæ vulgo cocco tingebantur,) comparetur conspectu melioris obruitur, nec placere potest; multo minus, si cum buccini purpura (ita enim legendum est) componatur: tunc enim mentitus ille color

fæde

fade palleſcebat . Nam purpura, ſive murex marinus cocco pretioſior: buccinum autem præſtantiffimum, auctore Plinio, licet eodem reſte ſolum damnaretur, quod ſucum remitteret, id eſt, tincturam, & ideo pelagio admiſcebatur . Recta igitur lectio eſt, rectaque ſententia . Si vero iudicium his corruptis (fucatis) adhibeas, ut buccini purpuram (cum ſuco conferas) iam illud quod ſefellerat, exuat mentium colorem, & quadam vix enarrabili ſorditate palleſcat . Quamquam ſucum poſtea pro omni tinctura etiam purpura ſcriptoribus uſurpatum ſatis conſtat .

Licet autem in uſu Tyriæ eſſent, ac coccineæ, reprehendi tamen qui eas geſtarent . Martialis loco laudato:

Qui coccinatus non putat viros eſſe

Ametiſtinaſque mulierum vocat veſtes .

Seneca Ep. cxiv. Quod vides iſtor ſequi, qui aut vellunt barbam, aut interuellant, qui labra preſſius tendunt, & abradunt, qui lacernas coloris improbi ſumunt . Improbum colorem recte Lipſius interpretatur purpureum, vel coccineum : quod inſolens is color tempore Senecæ . Inno & Martialis lib. v. Ep. viii.

Illas purpureas & arragantes

Iuſſit ſurgere Leſtius lacernas .

Recte inquam Lipſius, quem immerito reprehendit Ramireſius: nec recte interpretatur Maſanbertiũs colorem improbum, id eſt iteratum . Nam improbus color qui viris modeſtis, ac probis haud probabatur .

Cum tamen ut diximus in promiſcuo uſu eſſent . Et videntur Tiberij æuo cœpiſſe, quod nõ tam lege, quam cœplo eius coercitum . Dio lib. lvi l. Nam cum multis veſtem purpuream (intellige lacernam) geſtarent, quamquam vetitum, nec reprehendit, nec multauit quemquam: ſed plurius tempore in ludis paſſim paululum introitu, atq; ſic effecit, ne quis alius veſtem inconceſſam ſumere auderet . Vbi male Interpretes, & Lipſius penulam verterunt . Nam paulo proprie lacerna & ſic eam Artemidorus appellat, & a penula diſtinguit . Nec ætate Tiberij penulæ in uſu Vrbanò fuere, & ut fuerint, non in

tan-

tantum luxus exceſſerat ut purpureæ penulæ tunc geſta-
rentur.

*Cauſarum patroni in Lacernis purpureis. Veſtis pralo
ſplendans. Canuſinus color. Cap. XXV.*

A Etate Iuuenalis, hoc eſt ſub Domitiano, ac Nerua, &
fortaſſe Traiano cauſarum patroni in lacernis pur-
pureis. Sat. VII.

Spondeſ enim Tyrio ſtataria purpura filo.

Cauſidicum vendunt Amethiſtina, canuenit illis.

Et ſtrepitu, & facie maioris vincere cenſus.

Vbi de lacernis loquitur poeta, non de lato clauo. Alioqui
omnes cauſidicos Senatores fuiſſe oportet, & laticlauios.
Lacernæ ergo purpureæ clientes alliciebant: nam lacernas
in cauſis adhibitas alias docuimus ex eodem poeta:

Iam facundo ponente lacernas

Cœditio.

Quamquam non ita compertum mihi ſit, fueritne ille Cœ-
ditius patronus, an Iudex: & ſi patronus fuit, quia illum
facundum appellat, cur poſuerit lacernas: non quod deſa-
tigatus eſſet expectando, non enim mora æſtum affert: ne-
que dicendo deſaſſatus, nondum enim cauſa cœpta erat.
Fortaſſe quia dicturi lacernas deponebant, in quo tamen
hæſito, cum Auctor, Dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ
etiam penulas in agendo adhibitas dicat. Videant ergo eru-
diti.

Præter purpureas, coccinasque lacernas, quas lautiores
& delicatiores geſtabant, varijs paſſim coloribus in uſu fuiſ-
ſe indicat illud Martialis ſupra allatum:

Indutus fueras herbarum Baſſe colores.

Et alibi.

Florida per varios ut pingitur Hybla colores

Cum berue Sicania ver papulantur apes.

Sic tua ſuppoſitis perlucet prala lacernis.

Quæ nempe prælis ſubiiciebantur, ut ſplenderent. Seneca

d.

de Tranquillitate cap. i. *Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus. pressa.* Idem togam prælo pressam perlucens appellat Epist. cxiv. *Qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucens togam:* idest prælo splendentem, non sericam, aut bombycinam, ut interpretatur Lipsius. Nam aliud est hominem pellucere, aliud ipsam vestem. Homo per vestem sericam, ac bombycinam pellucebat, ut Creticus apud Iuvenalem. At vestes prælo pressæ splendebant ipsæ, quamuis densæ, & ex lana. Prælorum meminit Ammianus lib. xiv. ac pressoria vocat. *Solitis pressorij vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant.* Recte Lipsius solatis.

Vulgo tamen lacernæ fuscæ, aut pullæ usurpatæ: unde pullatus circulus, & pullata plebs. Præcipue autem ex lana Canusina fiebant, cuius natiuus color turbato mulso similis, ut ait Martialis lib. xiv. Ep. cxxvi i. *Canusina fusca.*

Hæc tibi turbato Canusina simillima mulso

Munus erit, gaude: non cito fiet anus.

Nam licet docti ibi Canusinas penulas interpretentur, potest etiã illud de lacernis accipi. Nam hinc Canusini Birri dicti sunt, qui lacernæ fuerunt, non penulæ. Vopiscus in Carino. *Donati sunt ab Atrebatibus Birri petiti: donati Birri Canusini.* Porro fulcus color, non niger est, sed ex fuluo, rufoque mixtus, quem castaneum, & subnigrum appellant, Veneretianorum obscurum, Insuabres tanetum, quasi castanetum. Præter Canusinas fuscas fuere & rufæ tam lacernæ, quam penulæ. Idem paulo infra. *Canusina rufa.*

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:

Et placet hic pueris, militibusque color.

Lacernæ Canusinæ fuscæ magis in usu Romæ erant, in Gallia rufæ; licet hoc colore Romæ etiam pueri & milites gauderent. Fuere quidem penulæ Canusinæ, de quibus infra. Lanam enim canusinā penulis utilem Plinius commendat lib. vi i i. cap. xlv i.

De Birrhis. Atrebatice unde dicti. Alij alijs
pretiosiores. Cap. XXV 1.

Sed quia temporum successu ferme lacernæ rufi coloris
vulgo vsurpabantur, inde simpliciter *Birrhi* dictæ
sunt. Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus a Græco vocabulum
trahit, illi enim birrum birrum dicunt.* lege πυρρόν. Nam πυρ-
ρός rufus, rutilus. Plato in Timæo: πυρρόν δὲ ξανθὸν τε, καὶ
φαιὸν κράσει γίνεται. φαιὸν δὲ λευκὸν τε καὶ μέλας. Seruius ad
illud: primoque in limine Pyrrhus. *Pyrrhus inquit a colore
come dictus: qui Latine byrrus dicitur.* Quidam πυρρόν fuluum,
interpretati sunt, vt ex flauo ac fusci commixtione confice-
retur. Sed rectius est H. Stephani sententia rufum inter-
pretari, cum Plinio, qui illud Aristotelis de regibus apum,
ὁ μὲν βελτίων πυρρότος ὁ δ' ἕτερος μέλας, καὶ παικιλώτερος, vertit *me-
lior rufus quam niger, variusque.* Festus. *Burrannica potio ap-
pellatur lacte commixtum sapa a rufo colore, quem burrum vo-
cant. Burrum dicebant antiqui, quod nunc dicimus rufum, vn-
derustici burram appellant bucculam qua rostrum habet rufum.*
Glossæ Isidori. *Birrus, rufus.*

Πυρρός igitur siue rufus color lacernis Birri, siue Birrhi
nomen dedit, vt pluribus docuit ad illud Vopiscus in Carino
Cl. Salmasius. *Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti: donati birri
Cannifini, Horū color, vt paulo ante notauimus, turbato mul-
so similis, flauo scilicet, & subnigro temperatus.*

Fuisse autem Birrhos lacernas, non penulas, docet Arte-
midorus. lib. I. cap. III. *Χλαμύς δὲ τῶ ἐνιοι μανδύς, οἱ δὲ
ἱερήδα, αἱ δὲ βήριον καλοῦσι.* Vet. Interpres Pertij. *Scis comi-
tem horridulum trita donare lacerna. Scis birrum inquit attri-
tum comiti condonare.* Et Suidas in voce Ατρεβατικὸς, qui chla-
mydes appellat. *ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς συνόδοις χλαμύδας ἐνεδύντο
ξυραμπελίνας, ἃς ἐκάλει Ατρεβατικάς ἀπὸ τοῦ χρώματος. τὸ γὰρ
μέλαν ἄτρον καλεῖται.* Inepte Atrebatas ab atro colore di-
ctas putat. nam Atrebatice a populis Atrebatibus dictæ.
Vopiscus in Carino. *Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti.*

Pars II.

H

Appel.

Appellat autem Chlamydas *Xerampelinas*, quod eo colore essent, qui est foliorum vitis arescentium, rufus scilicet ex flauo, & fusco temperatus. Nam qui atrum colorem, siue pulliginem interpretantur, cum Suida decipiuntur. *Xerampelinarum* meminit Iuuenalis Sat. vi.

Et Xerampelinas veteres donauerit ipsi.

Vet. Interpres. *Vestes ampelini coloris, qui inter coccinum, & muricem medius est*, quod scilicet coccineus color clare rubesceret, muricis pressior esset, ac subobscurus, vt *Xerampelinus* sit rufus ex flauo & fusco temperatus.

Birri igitur lacernæ fuerunt rufi coloris. & quemadmodum lacernæ materia, & colore aliæ alijis pretiosiores, ita & birri. Quare falli eos necesse est qui vestem semper pretiosam dixerunt, meritoque Zonaram, & Balsamonem reprehendit Salmasius, quod ad Canones Βίρυς σπινὰς ἐδιδότας exposuerunt, sericas vestes. nam licet fuerint lacernæ, & birri serici, non tamen omnes tales fuerunt. Nec est quod Turnebum sententiæ pœniteat, qui lib. xvi. cap. xxvi. ait se olim credidisse *birrum* crassum vestimentum fuisse, sed mutasse sententiam, fortasse quia Birrum apud Zonaram, & Balsamonem repererat. nam lib. xxi. cap. xxx. ait birros, non esse beros, quod in Gallia sericum non texeretur: ita & Pithæus diuersos birros a beris censet, sed eadem res fuerunt, & alij ex lana, alij serici.

Neque verba Concilij Gangrensis Can. xi. ostendunt birros vestes pretiosas fuisse. *Si quis amictu pallij utitur, & eos qui cum reuerentia birris utuntur despicit, anathema sit.* Birrus enim siue lacerna communis vestis erat: Christiani securiores, vt idem vir doctissimus ad Tertullianum de pallio obseruat, cum tribonij gestarent reprehendebant eos, qui in communi veste erant, idest birro, siue lacerna: hos canon anathemate ferit. Ludouicus Cerda aliam affert rationem, quod birri monachis essent interdicti, sed non propterea erant pretiosi. nam cum habitu fecernerentur monachi a ceteris hominibus, etiam ijs vestes vulgares interdictæ. Isidorus in Regula. *Linteo non operiet monachum & n:*

ors.

orarium, planetas, birros, non est fas induere. hæc autem communia vestimenta erant, neque tamè pretiosa. Verè & birri fuerunt, quorum materia, & color in pretio. Ita Cassianus lib. I. cap. VII. birrorum pretia simul, ambitionemque declinant. Nouit hanc differentiam Augustinus sermone Li. de diuersis. Nemo clericorum det birrum, vel tunicam lineam, seu aliquid nisi in commune. Offeratur mibi birrum pretiosum, forte decet Episcopum. Vbi vulgare permissum, sed in commune pretiosum repudiatum.

Alia veterum testimonia de birro attulit Salmasius ad Tertullianum, ex quæis illud notabile in actis S. Cypriani exiit *lacernum birrum*, quod idè est, ac lacerna rufa. Non re- &c enim Baronius lacernum birrum interpretatur birrum in modum lacernæ factum.

Nec propterea quod vestis Episcoporum fermè dicatur, ideo pretiosior, nam tunc Episcopi in communi vestitu, in quo etiam diu sacra peregerunt. Vulgaris ergo ferme vestis fuit, & ideo seruis etiam concessa. Lex I. codicis Theodosiani de habitu, quo vti oportet intra Urbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non tene-ri, aut birris uti permittimus, aut cucullis.* Neque propterea vestis seruilis, ut alias indicauimus. Quæ lex præterea declarat chlamydem & birrum non omnino eandem vestem fuisse. nam chlamys permittitur seruis militaribus, birrus nequaquam. Verè inter chlamydè, & lacernam aliquod discrimen fuisse notauimus. Immo inter birrum & lacernam videtur distinguere Sulpitius Severus Dialog. lib. I. cap. XIV. *Hæc charis viduis & familiaribus mandat tributa Virgini- bus, illa ut birrum rigentem, hæc ut fluentem texat lacernam.* Ut scilicet omnes birri fuerint lacernæ; non contra, cum & alio colore, quam rufo conficerentur. Fortasse etiam longiores & laxius fluentes lacernæ, quam birri. Vet. Interpres Iuuenalis. *Santonicum cucullum, birrum Gallicum* explicat, & ideo rigentem, & breuiorem. Adderem fortasse birrum fuisse lacernam cum cucullo, nisi lex Theodosiana birros a cucullis distingueret.

An Lacerna vestis servilis fuerit. Martialis explicatus. Cap. XXVII.

Quid sit, nec birrus, nec lacerna vestis solum servilis fuit, ut contra doctissimorum opinionem alias disputauimus. Quos nihil iuuant Horatii verba lib. II. Sat. VI. I.

*Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu prodis. ex Iudice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna.
Non es quid simulas?*

Non quia lacerna caput tegebat seruus credebatur, quod Fabrum secutus Pisonianæ nuperus enarrator statuit, verum quod insignia, & dignitatis nempe annulum, & ingenuitatis scilicet togam deposuerat. Caput autem lacerna, siue cucullo viliori, & coloris atrii inuoluerat: quod tegmen, omnibus commune, & ferme a seruis gestabatur. Fuisse autem cucillum, quo abditus mœcharetur, testatur & Acron. *Inuehitur in equitem Romanum, qui deposito habitu ne cognoscatur exit de adulterio oblecto capise.*

Ex quo apparet lacernas cum cucullo sumptas communes seruorum & ingenuorum, nisi quod, ut alias diximus, seruales viliori materia, & colore erant, ac ferme cucullata.

Non es quod simulas?

Simulabat seruum deposita ingenuorum veste, & verè fædum voluptatis mancipium erat.

Sed & Martialem in partes vocant, ut ostendant lacernas fuisse vestimentum seruale. lib. XI. I. Ep. XXVI.

Nec venit ablati clamator verna lacernis:

Accedit gelidam seruus ad auriculare.

Sed haud vidimagis. Conqueritur ibi poeta Urbis proceres, ac Senatores salutationis matutinæ officium morose peragere per rotam Urbem discursantes; se autem videri desidiosum, quod nō terant tot limina, nec tantum vagetur per urbem; sed illis pro præmio officij Consulatus esse;

Pro-

Proconsulatus, & Præturas, sibi nihil expectandum cum fracto calce, decidente pluuiâ nō habeat lacernas quâs imbrē propulset.

*Sed tu purpureis, ut des noua nomina Fastis,
Aut Numidum gentes, Cappadocumque petas.
At mihi quem cogis medios abrumpere somnos,
Et matutinum ferre; patique lutum.
Quid petitur? rupta cum pes vagus exit aluta,
Et subitus crassa decidit imber aqua:
Nec venit ablati clamator verna lacernis:
Accedit gelidam seruus ad auriculam.
Et rogat ut cœnes secum Latorius inquit,
Viginti nummis non ego malo famem?*

Hæc attuli ut sani homines intelligerent, numquid ex his lacernas vestem seruilem fuisse deprehendi possit. Recte viri docti pridem emendauerunt:

Nec venit allatis clamatus verna lacernis.
Ut sit sensus. Cum decidit imber, non præsto est vocatus verna, qui alias afferat lacernas, quibus imbre madidas mutem. Sed Raderus omnes codices *Clamator*, habere ait, tum lepidam interpretationem subijcit, *clamatorem* esse conuiuij vocatorem, quasi opus clamore esset ad vocandos conuiuas, aut vnquam vocatores clamatores dicti sint. Immo subijcit Martialis accessisse seruulum, & clam in auriculam vocationem ad conuiuium insusurrasse. Et si igitur omnes libri veteres repugnent, optima emendatio est: *clamatus verna lacernis*. Nam clamatus est vocatus Martialis. lib. I. Ep. LI.

*Vocabitur venator & veniet tibi
Conuiua clamatus propè.*
Et Ouidio II. Met.

Aspicit hanc, visamque vocat, clamata refugit.

De Caracallis. Quale vestimenti genus fuerint.
Cap. XXVIII.

L Acernis Caracallas subijciemus, quia eam vestem ad instar lacernæ factam tradit Xiphilinus ex Dionis lib. LXXVIII. Ἀλλὰ καὶ τίνα ἰδίαν ἰνδυσὶν βερβαρικῶς πρὸς καταπόπτων, καὶ συρράπτων ἐν μεγάλῃ Τρόπῳ προσέειπε. καὶ αὐτὸς τι συνεχέστατα αὐτῷ ἰνδύσαι, ὥστε καὶ Καράκαλλος διὰ τῆς ἐπικληθῆναι, καὶ τῆς ἐρατικῆς μάλιστα ἀμφιένειοι ἐλάσων. Sed etiam proprium genus indumenti in modum lacernæ (male Interpreter penulæ) excoxitavit. Id barbarum, discissumque & consutum erat ex multis partibus, eoque indusus erat semper, ex quo, & Caracallus cognominatus est, iussitque milites eodem genere vestis uti.

Id vestimenti genus Gallicum fuisse recte Salmasius ad Spartianum observat ex Victore. Cum Gallia vestem plurimam depexisset, talaresque caracallas facisset, coegerissetque plebem ad se salutandum indutam talibus introire de nomine huius vestis Caracalla dictus est. Quod igitur Caracallas e Gallia petierit, easque gestaret ipse, & milites, moxque ciues inducere coegerit Caracallus inde dictus est. Sed, ut idem vir doctissimus ex Spartiano observat, eas talares fecit, cum antea non essent. Ipse Caracalli nomen, inquit Spartianus, & vestimentum, quod populus dederat, demisso usque ad talos, quod antea non fuerat, unde hodieque dicuntur Antoniniana Caracalla ciusmodi, in usu maxime Romana plebis frequentata.

Talares igitur caracallas Antoninus fecit, cum antea non essent, & sicut ille a veste Caracalla dictus est, ita caracallæ talares ab eo Antoniniana dictæ sunt.

Sed quomodo id vestimenti genus scissum, & ex multis partibus confectum esset ignoramus, cum & ipsam vestem ignoremus. Casaubonus ad Spartianum existimat plerisque omnes veterum vestes textura solum confici solitas sine opera sutoris, siue sarcitoris, & ut loquuntur Euangelistæ ὑφαντὲς δὲ ὅλβι: at istas caracallas more hodiernarum vestium

con-

confectas a pluribus pannis scissis primo, deinde confutis. Sed non credibile mihi videtur veterum vestes totas sola textura confectas, sine ulla sutoris opera, præcipue togas, & tunicas, cyclades, & reliqua vestimenta clausa. Quod id fieri non posse videatur in tela (nam tunica Christi Domini peculiare artificium diximus, quæ ideo in consutilis dicta) cum præterea futuræ in toga, & tunica veteres meminerint. Quod si vestimenta aperta pallia, lacernæ, textricis opera confecta, mox sibi ipsis iungebantur, cū caracallæ lacernæ, siue ad instar lacernarum essent: quod opus fuit varijs pannis scissis, & consutis ad instar nostrarum vestium? Artificium igitur illud barbaricum fuit, sicut & vestis, quæ scissa, & ad instar centonis ex multis pannis confuta. Ceterum caracallas a clericis gestatas, easque palliola fuisse cum cucullo, idem Salmasius obseruat: quem opere pretium fuerit consuluisse. Meminit & Palladius in Lausiaca. cap. cxvii. αὐτὴν ἡ ἀνδρεία παύσατο καρακάλιον λαμβάνειν. Induta serui caracallion.

Lacernas honoris specie depositas.

Cap. XXIX.

Lacernam fuisse vestimentū virile docet Vlpianus, cum inter ea recenset, quæ solis viris permessa erant, & nos ante confirmauimus. Porro lacernas honoris specie depositas vnus, quod ego sciam, Suetonius indicat, qui in Claudio cap. v. Cum interim quamquam hoc modo agenti nunquam aut officium hominum, aut reuerentia publica defuit. Equester ordo bis patronum cum perferenda pro se legationis elegit. Quin & Spectaculis aduenienti assurgere, & lacernas deponere solebant. Ex quo apparet quemadmodum in deprecando, ut alias diximus, togæ deponebantur, ita & honoris causa depositas lacernas. Ita & Tertullianus de Oratione, Christianorum morem, ac superstitionem castigat, qui inter orandum penulas deponebant ethnicorum imitatione. Quibus merito vanitas exprobranda est, siquidem sine ullius,

ant

aut Dominici, aut Apostolici praecepti auctoritate sunt: huiusmodi enim non religioni sed superstitioni deputantur, affectata, & coacta, & curiosi potius quam rationalis officij, certe vel eo coercenda, quod gentibus adequens. Vt est quorundam positus panulis orationem facere. sic enim adveniunt ad Idola nationes.

Finis Libri Primi.



OCTA-

65

OCTAVII FERRARII

DE RE VESTIARIA

PARS SECVNDA.

LIBER SECVNDVS

QVI EST DE PAENVLIS.

Penula notatio quaesita. Cap. 1.



Acernam, & penulam licet non idem vestimentum fuerit, plerumq; tamen a scriptoribus confundi docti adnotarunt: sed diuersum plane indumentum forma, atq; vsu fuisse ostensuri sumus, si prius nominis notationem quaesierimus. Quidam a

Græco originem duxere Φαινόλις, siue Doricè Φαινόλα. Et Casaubonus quidem ad Spartianum sic dictam putat, quod vestis adstricta esset, & quæ partium corporis, quas tegebat, figuram exprimeret, quæque ὅλον τὸ σῶμα φαίνει: quales vestes strictiores, per quas corpori adpressas membra apparerent. Quæ notatio viro doctissimo haud probatur, qui nuper de pænula scripsit. Sed firmatur auctoritate Artemidori, qui inter vestes accenset, quæ ἐλίψη, καὶ σινοχωρίαν in somnis significant, angustias scilicet, ac pressuras: διὰ τὸ ἐμπεριέχειν τὸ σῶμα. ex hoc enim quod membra pressim constringeret, angustias ac pressuras significabat. Quod si falsa Casauboni notatio est, non ita tamen vera videtur auctoris illius etymologia ex veteribus Grammaticis. Dicta nempe Φαινόλις quod tota conspiciatur ὅτι ὅλη φαίνεται. Nam omnes vestes exteriores, quæque tunicæ superinduebantur, & vt Varro ait foris ac palam vestiebant, pallia, lacernæ, chlamydes, saga hac ratione penulæ dici possent: nam totæ apparebant. Quæ ratio etiam Casauboni notationem

Pars II.

I

cludit,

eludit, nam & lacernæ, & chlamydes ita corpori adpressæ erant, ut membra exprimerent: & ideo Artemidorus inter illas enumerat, quæ pressuram, & angustias, significant. Multo minus audiendi, quibus ὁ φαινόλις χιτῶν translucens, & pellucida tunica. nam nihil minus de vestimenti genere crasso, duroque, quodq; itineris, & pluviæ causa sumebatur, dici poterat, quam quod transluceret, aut pelluceret.

H. Stephanus existimat Græcam vocem a Latina factam, ut tenuis in adspiratam sit mutata, & a penula φαινόλις, vel φινόλις dicta sit. Quod mihi maxime affine vero videtur. Nam apud Athenæum lib. 111. Ulpianum Cynalcus perstringit, quod vocē nouam & insolentem inuenerit, εὐσὺν, inquit, ὁ καὶ τὸν καινόν, καὶ ἡδυνῶ τὸν ἄχρησον φινόλῳ (εἴρηται γὰρ, ὡς βέλτιστε, καὶ ὁ φαινόλις,) ἐπὶ τῷ Παῖ λεῖψε, δός μοι τὸν ἄχρησον φινόλῳ. Vertit Casaubonus; *Nonne tu is es, qui nouum, & quousus nondum erat φαινόλις* (reperitur enim vir optime penula dicta ὁ φαινόλις) *διξίστι ἄχρησον*. In quo quidem Dalechampium arguit, qui existimauit notari vocis ὁ φινόλις insolentem usum pro φαινόλις. Nam in Græco contextu scribitur per αι. Ceterū quod ipse subicit, cum Ulpianus Latine penulam a puero perijisset, eamque Græce φαινόλῳ dixisset, quasi reformidans ingeniū Ulpiani, excusationem adiecisse, eam vocem extare apud scriptores, non videtur Athenæi mentem assecutus. Cur enim Ulpianus Latine penulam petens ἄχρησον dixisset? Sed cum fere ab omnibus diceretur ἡ φαίνολις, & Cynulcus dixisset τὸν φαίνολῳ subiecit. Εἴρηται γὰρ, καὶ ὁ φαινόλις. Nā virili genere extulerat. Verè quidem notari insolentiæ vocem ἄχρησον a Cynulco idem obseruat, non quod φαινόλῳ dixisset, quæ vox iam in usu erat, sed obiter ostendit utroq; genere elatam. Hoc sonant verba illa. Dicitur enim & ὁ φαινόλις nobiliori genere. Vocem autem e Latina factam videri illud ostendit, quod infra *Canuspinam* Latina pariter voce appellat. Loqui enim illum de Romana penula declarat, quod statim sequitur. In balneum vero cum te conferres, non ne interroganti quo ires respondiisti. Ego quidem ἀπολύμνωος ἐπέειπα;

μυ;

μαι; eo porro die pulchram illam Canusinam fures surripuerunt, magno risu in balneis oborto, ἀχρίστου ζητουμένου φαινόλε cum noua & nondum usu detrita penula quaereretur. Nam vestis Canusina est penula: cuius Martialis, & alij meminerunt. Antiquiorem quidem Vlpiano eam vocem apparet, etiā ex loco D. Pauli Epistola 11. ad Timotheum. Τὸν φαιλόνλεν ὄν ἀπέλιπον. Sed pro φαινόλλε φαιλένλεν habet. Et quid hoc fuerit ambigitur, & si vestis fuit, nihil tamen inde trahi, Græcæne, an Latinæ originis fuerit. Nec mirum propterea est vllum Romanæ historiæ Græcum scriptorem quod sciam ea voce vsum, quod scilicet nō Græca esset, sed a Latina facta, verum vel μανδύαν, vel ἐφίπριδα posuisse. Hinc etiam factum, ut quicquid ea voce vsi sunt modo φιλόνλεν, ac φιλάνλεν dixerint, modo φενόλλε, ac φαινόλλε, ut apud Latinos pænula, & penula, variasque interpretationes addiderint. Hesychius. φαινόλας τὸ ὕφασμα. Ρίνδων. ἔχουσα κυνὸν φαινόλαν. Ut eum locum ex Polluce viri docti emendarunt, & Φαιλόνης ἐκλήτῳ μιν μεμβραίνεν ἢ γλασσοκόμον. A quo Suidas φαιλῶνης ἐκλήτῳ τομάριον, μεμβραίνεν. ἢ γλασσοκόμον. ἢ χιτῶνιον. Et paulo post: φαινόλης χιτῶνίσκος. οἱ δὲ παλαιοὶ ἐφίπριδα. καὶ χιτῶν ἱερατικὸς. ἢ φαινόλης ὁ ἀπατίειν. Siue ergo a Penula φαινόλης deducatur, siue contra Latinæ voci Græca originem dedit, utriusque notatio incerta, nec tanti est in ea peruestiganda desudare. Ita & quando primum apud Romanos in vsu esse cœperit, haud mihi compertum. Tertullianus inuentum Lacedæmoniorum scribit in Apologetico. *Et ne voluptas impudica frigeret Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt.* Quod si verum est, utique & vox Græcæ originis fuerit. Sed cum nullus veterū Græcorū, aut Latinorū hoc tradat, maxime in gente seuera, & frigoris tolerantissima, suspicor aut deceptū Tertullianum, aut penulam pro endromide posuisse, quam inuentum Lacedæmoniorum ex Martiale notum, vsusque maxime in palæstra fuit. Neque tamen summo Viro qui nuper Tertullianum edidit assentiri possum legenti *Primi Lacedæmonij odium penula ludis excogitarunt.* Quod scilicet Lacedæmonij gens dura & bellicosa ad militares potius exped-

ditiones hieme obeundas, quam ad ludos & Theatra penulas graues, ac præ pondere odioſas excogitaſſe. Itaque hoc ridiculi cauſa à Tertulliano poſitum. Sed non conueniunt ſententiæ huic Tertulliani verba, qui credidit à Lacedæmonijs primum inuentam penulam, & quidem ne ludis uoluptas impudica frigeret. In quo eum aliud cogitaſſe omni pignore contenderim.

Penulam itinerarium veſtimentum fuiſſe, & pluuiæ tempore ſumptum. Quando primum illud intra Urbem uſurpatum ſit. Cap. II.

Diuerſum omnino veſtimenti genus fuiſſe a lacerna penulam ſcriptores produnt. Artemidorus lib. I. cap. I. I. Vbi chlamydem, quam alij *μανδύλω*, alij *ἱφεςπίδα* alij *βύριον* vocant, ſignificare ait vexationem, & anguſtias, & litigantibus damnationem, propterea quod corpus circum amplectatur. Subijcit: τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ὁ λεγόμενος φανώλης. Idem ſignificat & qua vocatur penula. Athenæus loco laudato, cum penulæ mentionem feciſſet, paulo infra *ἱφεςπίδα* ideſt lacernam ponit. Sic Latini poetæ, ſic quicumque Romani veſtitus meminere.

Fuiſſe autem veſtimentum itinerarium quod ſupra tunicam acciperetur, & pluuiæ cauſa adhibitum nemo ignorat. Nonius. *Penula eſt veſtis, quam ſupra tunicam accipimus. Pomponius Panuceatis. Penulam in caput induce, ne te noſcat.* non enim in caput induci potuiſſet niſi veſtimentum exterius fuiſſet. Varro. *Non quarenda eſt homini, qui habet virtutem, penula in imbrī.* Lucilius:

*Penula ſi quaris, cantherius, ſeruus, ſegeſtre
Vtilior mihi, quam ſapiens.*

Cicero ad Atticum lib. XII. Ep. III. De Varro-
ne loquebamur: *Lupus in fabula. Venit ad me & quidem id temporis, ut retinendus eſſet. Sed ego ita egi, ut non ſcinderem panulam, memini enim tui, & multi erant neſque imparati.* Paulopoſt. *Caius Capito cum C. Carinate. Horum ego vix attigi penulam,*

nulam, & tamen remanserunt. Et pro Milone. *Quid minus promptum ad pugnam, quam penula irretitus, rheda impeditus, uxore penè constrictus?* Vnde & muliones in penula, quæ inde mulionia. Idem pro Sextio. *Sensit rusticulus non incautus suum sanguinem queri: mulioniam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat.* Seneca Ep. lxxxv i i. de itinere suo. *Culcita in terra iacet, ego in culcita.* Ex duabus penulis altera stragulum, altera opertorium facta est. Ita tamen, ut nō nisi extra Urbem & pluviæ causa adhiberentur penulæ.

Sed quandonam primum intra Urbem earum usus cœperit, non constat. Si Dioni credimus lib. lvi i. Tiberio imperitante. Tradit enim cum multi vestem purpuream licet interdictam gestarent, Tiberium neque id reprehendisse, neq; multasse, tantum ludis, cum plueret *quædam mandûlu* indutum effecisse, ne quis alius vestem inconcessam usurparet. Interpres cum Lipsio *mandûlus* penulam reddidit. sed fuisse lacernam docti pridem obseruarunt. Vestes purpureæ, quæ gestabantur contra morem, fuere lacernæ. nullæ enim pænulæ purpureæ fuerunt. has ut tolleret Tiberius, ipse lacernam fuscā siue pullam induit. Nam pluuio tempore lacernas intra Urbem gestatas diximus.

Sub Flauijs pænulæ intra Urbem gestatæ videtur. sed pluuiæ tantum causa. Iuuenalis Sat. v. de salutatores, qui etiam sædis imbre diebus Aue matutinum portabat.

*Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpè relicta
Coniuge per montem aduersum gelidasque cucurri
Esquiliæ, fremeret laua cum grandine verus
Iuppiter, & multo stillaret penula nimbo.*

Hoc etiam docet iocus Galbæ apud Quintilianum, qui pænulam roganti, *Non possum commodare* inquit: *domi maneo: cum Canaculum eius perplueret.* Et paulo infra. *Non pluit, non est opus tibi: si pluit ipse utar.* Quæ satis indicant, non nisi pluuio tempore pænulas gestatas. Paulatim tamen in promiscuo usu, etiam cum sudum esset, esse cœperunt, & quod maxime mirum est, etiam ab oratoribus cum causas agerent

agerent adhibitæ. Auctor Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentie attulisse pænulas istas quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur.* Quæ verba non esse Quintilianum eius libelli auctorem indicant. Nam cum is lib. xi. 1. Oratoris habitum morose disponderet, nusquam lacernæ meminit, ne dicam pænulæ, numquam profecto dissimulaturus tam grande eloquentiæ incommodum, atque actionis oratoriæ dehonestamentum, quod sua ætate patroni pænulis inuoluti, ac circumstricti ægre manum in agendo expedirent. Mihi tamen verisimile fit id a paucis admodum vsurpatum, nec diu obtinuisse, cum sequenti seculo causarum patroni *Togati* appellati sint, quod cum toga desisset ipsi inter orandū eam retinerent. Nisi dicere velimus, ab auctore illo pænulas pro lacernis ad maiorem invidiam appellatas.

An Senatores sub Hadriano pænulati. A. Gellius explicatus. Cap. III.

F Visse tamen pænulas sub Hadriano etiam a Senatoribus gestatas quidam ex Gellio tradiderunt lib. xii. cap. xx. *T. Castritius Rhetoricæ disciplina doctor a D. Adriano ob mores, & literas spectatus, cum me prasente discipulos quosdam suos Senatores vidisset die feriato tunicis, & lacernis indutos, & gallicis calceatos, Equidem, inquit, malissem vos togatos esse. Pigritum saltem est cinctos esse, & pænulatos.* Quæ si vera sunt quomodo multis post annis, vt tradit Lampiridius, primus Alexander Seuerus Senatoribus concessit vt frigoris causâ penulis vrerentur, cum id vestimenti genus semper itinerarium, aut pluuiæ fuisset. Deinde quis alius auctor pænulas lacernis honestiores facit? Sed pace doctissimorum virorum dixerim, nemo hætenus Gellij mentē affecutus est. Nō enim Castritius Senatores reprehendit, quod essent lacernis induti: qua enim fronte id poterat, cum inde ab Augusti æuo in promiscuo vsu essent, siue superinduerentur togis, siue tantum tunicis? Martialis narrat Horatium quen-

dam

dam solum inter omnes nigris lacernis munus spectasse

Cum plebs & minor crdo, maximasque

Sancto cum duce candidus federet.

Idest, in lacernis albis, quæ in spectaculis adhibebantur.

Idem lib. XIV. Ep. cxxxvii. *Lacerna alba.*

Amphitheatrales nos commendamur ad usus

Cum tegit argentes nostra lacerna togas.

Præterea paulo infra ipse Castritius fatetur huiusmodi vestitum de multo iam usu ignoscibilem esse. Lacernas nempe. Non hoc ergo reprehendebat Rhetor. Sed quod cum lacernis gallicis essent calceati, cum calceos gestare debuissent. Subijcit enim. *Sed si hic vester huiusmodi vestitus, de multo iam usu ignoscibilis est, soleatos tamen vos Pop. Romani Senatores per Urbis vias ingredi nequaquam decorum est, non hercle vobis minus, quam illi tum fuit, cui hoc M. Tullius pro turpi crimine obiecit.* (Antonium intelligit.) Hoc autem calceos a caligis, gallicis, crepidis, soleisque diuersos fuisse notum est, quod calcei totum pedem & dimidium ferè crus vestirent, caligæ solæque, ac gallicæ pedis plantam tegerent. Ita cum togæ gestari delijissent & in earum locum succedere lacernæ, calceos nihilominus retētos apparet ex hoc loco, quod indecorum videretur ita nudis pedibus incedere per Urbem: deinde quod cum calcei Senatorum lunati essent, id insigne in solea spectari non poterat. At extra Urbem depositis calceis, solæ adhibitæ. Martialis de vita rustica:

Lunata nusquam peliis, & nusquam toga.

Reprehendit igitur Castritius Senatores, quod contra morem, & decus magni ordinis pro calceis gallicas gestarent. *Soleatos tamen vos Populi Rom. Senatores per Urbis vias ingredi nequaquam decorum est.* Quod autem Gallicæ solæ essent idem ostendit. Plerique tamen inquit ex ijs, qui audierant, requirebant cur soleatos dixisset, qui gallicas, non soleas haberent. Sed Castritius scite, atque in corrupte locutus est. Omnia enim fermè id genus, quibus plantarum calces tantum infimè teguntur, cetera propè nuda, & teretibus habenis vineta sunt, soleas

leas dixerunt, nonnumquam græca voce crepidulas. Gallicas autem verbum esse opinor novum non diu ante aetatem M. Ciceronis usurpari captum. Itaque ab eo positum est in secunda Antonianarum. Cum gallicis inquit & lacerna cucurristi.

Nondum tamen difficultas omnis exhausta est. Cur enim dixit Castritius. *Pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos. Quasi honestius pænularum gestamen esset, quam lacernarum, contra veterum scriptorum fidem. Sed neque hoc viri eruditi cœperunt. Non est hæc Castritij sententia. Sed quando mallent gallicis, quam calceis uti, rectius atque honestius ipsos facturos fuisse, si etiam cincti, & penulati essent. Nam cum penula vestis viatoria esset, & soleæ cum ea gestarentur, non cum lacernis, aut toga, magis decorum futurum fuisse dixit, si penulati incessissent, quasi iter paulo post facturi. Quemadmodum indecens nunc videretur, si quis ocreas, & calcarea cum longa veste per urbem gestaret, nequaquam si accinctus, & penulatus. Ideo autem cinctos dixit, non solum quia omnes iter facturi præcipue in equo alius cincti, sed cum tunica senatorum, ut alias diximus, siue laticlaviæ sub toga & lacerna non cingerentur, iter facturi præcipue equo necesse habebant longiores tunicas cingulo suspendere: & ideo cincturam cum pænula coniunxit, non quod pænula cingeretur, ut quibusdam visum est, & infra refellemus.*

Non igitur ante Severi Alexandri ætatem Senatores intra Urbem nisi pluviae causa penulati. Id primum illis Alexander concessit, ut supra posuimus. In vulgatis est. *Pannulis intra Urbem frigoris causa, ut senes uterentur permittit.* Recte Lipsius pro *Senibus*, Senatores subiecit, ut ante Lipsium Britanicus ad Iuvenalis. Sat. v.

An Senatores in funere Principum panulati.

Cap. IV.

Senatores in funere Cæsarum pænula vfos scribit Lampridius in Commodò. *Ipse autem, inquit, prodigium non leve sibi fecit. Nam cum in gladiatoris occisi vulnere manum*
missi-

mississet, ad caput sibi deterisit, & contra consuetudinem panulatos iussit spectatores, non togatos ad munus convenire, quod funeribus solebat ipse in pullis vestimentis presidens. Omnino cum Casaubono legendum. Panulatos iussit Senatores, non togatos. Nec enim spectatores in muneribus togati omnes, nec pænulati. qui enim id fieri poterat in minuto, ac tunicato populo cui nec togæ erant, nec pænulæ, nec lacernæ? Sed Senatores, cum in spectaculis togati essent, iussit eos pænulatos convenire: quo habitu non nisi funera Principum frequentabant. Id tradit Dio lib. LXXII. rem eandem narrans. *His perfectis rebus inquit, magnum nobis solatium dedit, quod cum esset rursus gladiatorum more pugnaturus nos* (scilicet Senatores. nam & ipse senator erat, & de periculo in quo omnes fuerant Senatores paulo ante narrauerat) *ἐν τῇ σολῇ ἱππᾶδι, καὶ ἐν ταῖς μανδύας εἰς τὸ θεατρὸν ἰσχυρῶς.* Equestri veste & lacernis indutos venire in theatrum. Quo habitu nunquam ante Theatrum ingredi consueveramus, nisi princeps evita decessisset. Sed cum *μανδύην καὶ ἱππῖδα* proprie lacernam appellauerint Græci scriptores, ut diximus, Salmasio assentimur, qui Lampridium panulas pro lacernis posuisse censet. Neque tamen omnino verum est *μανδύας* & *ἱππᾶδα* σολὴν ἐκ παραλλήλων posita esse, & *μανδύαν* idest lacernam equitum vestem fuisse; nec equitum tantum, sed & popularium, quod toga per ea tempora in solis senatoribus substitisset. Nam si lacerna popularis etiam fuit, quomodo vestis equestris hic dicitur? Vestis equestris, ut alias docuimus, fuit tunica equitum angusticlaui: quam deposito latoclaui senatores in luctu sumebant. Nam duo luctus insignia Patres usurpabant, tunicam equestrem, & lacernas pullas. De lacernis pullis in funere Herodianus de funere Severi. *πᾶσα ἡ Σύγκλητος μιλαίναις ἱππῖσι χράμενος.* Senatus omnis in pullis lacernis. Nunquam igitur ante Alexandri tempora, nisi pluvie, aut itineris causa, senatores pænulati, sed togati, maxime in publico conuentu: tantum in funeribus, ac gladiatorijs muneribus, quæ mortui Principis causa edebantur, in equestri veste, & lacernis pullis, licet Lam-

pridius ex Dione pænulas verterit : quæ quidem nō omnes albæ . nam & fuscæ fuerunt , qui color aptus funeribus ; sed quia vt diximus *Mardū* Græcis est lacerna , non recte pænulas reposuit .

An Imperatores Panulati . Cap. V.

I Neo etiam diuersus a Dione Lampridius , quod Dio ait hoc factum , cum ipse Commodus gladiatorum more pugnaturus esset . hoc est enim *μυρομαχικός* . At Lampridius ad munus gladiatorium , cui ipse in vestimentis pullis præsedit , idest in tunicis & togis , aliquando etiam lacernis , vt de Tiberio idem Dio scribit pulla lacerna purpureas vestes redarguente . Nunquā autem Imperatores in pænulis . Spartianus in Adriano : *Tribunus plebis factus est , in qua magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omnem sibi factum asserit , quod pænulas amiserit , quibus vti Tribuni plebis pluuia tempore solebant , Imperatores autem nunquam : unde hodieque Imperatores sine pænulis a togatis videntur* . Adrianus Tribunus plebis factus pro Imperij omine accepit , quod pænulas amisset , quibus Imperatores perpetua Tribunitia potestate præditi nunquam utebantur : Tribuni pluuio tempore gestabant . Ideo autem Imperatores pænulis non utebantur , non quod vestis esset peregrina & exotica ; nam longo vsui iam inde a vetere Rep. facta erat Romana ; sed quod vilis , ac viatoria , & ad seruos vsque dimissa , dedecere Imperatoriam maiestatem videretur , quos togam modo puram , modo prætextam , interdum purpuream , ac pictam gestasse notauimus . Quod etiam ætate sua seruatum tradit Spartianus , vt Principes sine pænulis a togatis viderentur . Togatos Casaubonus salutatores interpretatur , quod officium illud matutinum in togis perageretur . Videre autē Imperatorem pro salutare a scriptoribus eius æui vsurpatum . Quæ omnia vera esse fatemur . Sed non hic locus togatorum , aut saluatorum . Vt enim idem Casaubonus subiicit , non loquitur hic Spartianus de saluatorum veste

veste, sed ipsius Imperatoris. Quare legendum existimatur: *Sine pænulis togati, vel attogati videntur*. Simplicius erit si legatur *sine pænulis, ac togati videntur*. Nam Imperatores non modo in salutationis officio, sed vbiq; sine pænulis videbantur, & præterea togati. Quasi nunquam viderentur Imperatores nisi cum Aue matutinum illis portaretur. Et si aliquando pænulas gestassent, domi certe sumptas nemo dixerit cum arcendo frigori, & plures tunicas, togasq; & si placet lacernas induere possent: pænulae domi, ne a priuatis quidē gestarentur, nisi si cui, vt Galbæ illi, coenaculum perplueret. Quid ergo opus erat tempus tantum salutationis a Spartiano notari, quo Imperatores sine pænulis viserentur, cum diserte tradat nunquam ab ijs gestatas? Recta igitur emendatio est quam nullus saluator, aut togatus loco mouebit. *Sine pænulis, ac togati videntur*. Quod scilicet prodente hæc Spartiano Imperatores nunquam viderentur pænulis, & togati incederent. Nam videri est in publicum procedere, & palam adspici.

Nec dicere attinet illud sine pænulis redundare, quod qui togati sunt utique pænulati non sunt. Nam contra potest aliquis esse sine pænulis, & tamen non togatus, laceratus, paludatus, chlamydatos. Innuat ergo Spartianus, cum pænulis Principes abstinerent, nihilominus togam retinuisse, & togatos intra Urbem visos esse.

Non ita facile tamen animum inducent, vt credant viri docti, nunquam pænulas ab Imperatore gestatas, quod tradit Dio Tiberium pænula vsum. Sed *pænula* ibi lacernam esse, non pænulam, dictum est: & si semel redarguendo purpurearum vestium vsu induerit, non efficit Principem pænulas in vsu habuisse. Præterea Alexander Seuerus auctore Lampridio vsus est togis, ac pænulis communibus. Verum non gestatas intra Urbem pænulas a Principibus, in itinere pluuiæ causa adhibitæ credimus, quas Lampridius intellexit. Idem affirmandum de altero scriptoris eiusdem loco, quem supra adduximus. Concessum ab Alexandro, vt senatores pænulas frigoris causa haberent: & tamen

aiunt, Tribuni qui Senatores erant multo ante sub Adriano ferebant pænulas. Sed quis non videt Tribunos, & Senatores reliquos pluviæ tempore, ut ait Spartianus, induisse pænulas: at Alexandrum permisisse, ut die sereno frigoris causa a Senatoribus gestarentur, quibus ante illud tempus impermissum. Nam Gellij locum satis ante examinavimus. Neque tamen verum est, has pænulas fuisse lacernas. nam lacernarum promiscuus usus quolibet tempore. At pænulas pluvio tantum tempore a senatoribus adhibititas tradit Spartianus. non ergo fuisse lacernæ, quarum usus nullo tempore interdictus. Ita quibus pænulis communibus usus dicitur Alexander, pænulæ fuisse, non lacernæ: præterea quas donare Macrinus rosei coloris populo voluerat in honorem filij, pænulæ fuisse, non lacernæ. non enim credibile scriptores, & si parum curiosos, tamen diversa vestimenta confundere voluisse. Solus Lampridius Græcā apud Dionem vocem *μανδύμ* pænulam interpretatus est, quæ erat lacerna. Et si daremus recte interpretatum esse, & senatores illos in funere pænulatos fuisse, parum referret; & nihilominus verum esset, quod tradit idem, senatores ante Alexandri ævum nunquam pænulis nisi pluviæ causa usos.

De Materia Pannularum. Pænula scortea, Gausapina, Canusina. Cap. VI.

Pænularum usum indicavimus, restat ut materiam formam, ac colorem demonstremus. Pænulas duplicis generis fuisse, alias scortecas, alias laneas, & gausapinas per vulgatum est. De scortecis Martialis. lib. xi v. Ep. cxxx.

Pænula scortea.

Ingrediare viam cælo licet usque sereno:

Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Seneca in quæst. naturalibus lib. iv. cap. vi. *Hic cum signum dedissent adesse iam grandinem, quid expectas, ut homines ad pænulas discurrerent, aut scortecas? Hæ pænulæ expelle confectæ.*

fectæ. Quia ut ait Festus omnia ex pellibus facta scortea appellabantur. unde & meretrices scorta dicta, quod tanquam pellicula subigantur. Scortex etiam meminit Nonius de Impropijs loco corrupto. *Panulam abusue omne quicquid tegia nobilissimi veteres transtulerunt. Varro Manio: & cum corrigia disrupta tenet aridum reliquum pedem panula scortea pertegere. Ita Vetus editio. Sunt qui legant: & cū corrigia disrupta tonat aridum. Fortasse. Cum corrigia disrupta tonat horridum. Nam quod aliqui legunt Tentet aridum reliquum pedem panula scortea pertegere: id est, tentet pænulam, qua indutus est, ad pedes dimittere, ne videlicet calceus detritus appareat, parum proficiunt. nam talaris pænula non fuit, nec pedes stantis pertegere potuit. Sed hæc non sunt tanti.*

Non solum autem expelle, sed etiam ex lana pænula conficiebantur: exque duplicis generis fuere. Nam aut breui villo, quæ & Canusina: aut villosæ, quæ gausapina dictæ. Illæ pluviæ tempore adhibitæ etiam intra Urbem, cum fere scortex tantum in itinere: gausapina per hiemem causa frigoris sumptæ. De primis Plinius lib. vii. cap. xlviii. initio. *Lana autem laudatissima Appula, & quæ in Italia Graci pecoris appellatur: tertium locum Milesia oves obtinent. Appula breues villo nec nisi panulis celebres: circa Tarentum Canusumque summam nobilitatem habent. Non nisi autem pænulis celebrem huiusmodi lanam tradit, propter villi breuitatem, nam villosæ vestes potius imbrē trahunt, quā excutiant. Istæ igitur pluviæ tempore adhibitæ a Canusio Canusina appellatæ, quarum duplex color, de quo infra dicemus.*

Sed alteræ gausapinae fuerunt longiori scilicet villo, exque etiam cum sudum esset frigoris causa intra urbem adhibitæ, quanquam & lacernas gausapinas in usu fuisse dixerimus. Martialis. *Panula gausapina.*

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta

Ut me vel media sumere messe velis.

De hac capiendus Horatius lib. i. Ep. xl.

Incolumi Rhodos, & Mitylene pulchra facit quod

Panula solstitio, campestre nivalibus auris

Per

Per brumam Tyberis, Sextili mense caminus.

Pænula scilicet gausapina inepta solstitio æstiuo. Nisi quis malit quamlibet pænulam, quæ æstate non necessaria cum minimum pluat. Acron de gausapina interpretatur. *Nihil frigiditatis in æstate affert, quia spissa & crassa est. Campestre nihil caliditatis in hieme, quia tenue est.*

Pænularum Figura. Cap. VII.

L Acernas pænulis breuiiores fuisse, cetera similes veterum Grammaticorum testimonio viri docti tradiderunt. Sed solus, quod ego sciam, Persii Interpres ait lacernam fuisse pallium fimbriatum, Pænulam pallium cum fimbriis longis. Quod Grammatici illius commentum existimo. Quis enim veterum in pænula aut lacerna fimbriarum meminit? Deinde potest vestimētū aliquod alio brevius esse, licet longiores fimbrias habeat. Verisimilius est, pænulas lacernis breuiiores fuisse, vestimentum scilicet viatorum, equitanti accomodatum, lecticarijs, cursoribus, & id genus hominibus aptum. Quidquid sit magnum in eo, totumque discrimen erat, quod lacernæ apertæ, & quæ fibula neciebantur; pænulæ clausæ fuerunt, rotundæ; quæque togæ instar corpori iniicerentur, illudque ambirent, nisi quod strictiores erant, ac breuiiores, præterea cum in toga dextrum brachium per summā oram exereretur, pænula utroque brachio subducebatur.

Id mihi diu ignoratum est, donec subiectas alteram Mercurij alteram militis pænulati effigies Roma transmissit nunquam nobis, populisque nepotum silendus Eques Cæsarianus a Puteo, in Romana luce totius antiquitatis assertor felicissimus, idemque fugientium literarum Stator, quem vnum comitatus, ac magnificentiae simulacrū extæræ quoque gentes colunt, magna pars propter hunc vnum Urbem inuisunt. Absque eo foret adhuc pænulam ignoraremus.

Tabula XVI. XVII. XVIII.

Fuiss.

Tab. XVI.



Gio. Georg. sculps.

Tab. XVII.



Gia. Georg. sculps.

Tab. XVIII.



Gis. Georg. sculp.

Pars II.

L

Fuisse autem vestimentum clausum, ac strictum nemo potest ignorare. Cicero pro Milone : *Quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset?* Ac præter Artemidori verba non semel allata : auctor libri de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentia attulisse pænulas istas, quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur?*

Veteris pænulæ vestigium in veste sacrificantium adhuc retinemus, licet illi ætas paulatim aliquid detraxerit. Nam antiquorum sacrificalem vestem, quam planetam, siue casulam dixere, fuisse clausam, longamque, ut utroque brachio subduceretur alias docuimus: licet similitudine decepti, cum nondum pænulam videre contigisset, eam togam, siue togæ simillimam fuisse dixerimus. Pænula igitur est non toga, breuior scilicet toga, & angustior, præterea utroque brachio subducta, cum in toga alterum exereretur. Rectè itaque eam pænulam fuisse Baronius, & Io. Baptista Dominus censuerunt. Multa autem de planeta, ac casula tunc obseruauimus, quæ inde lector petat. Cur autem in sacris pænula adhibita docti quæsiuerunt, quibus assentimur id eo factum, quod olim in promiscua veste sacra peragerentur: ea autem ferme pænula fuit, cum paulatim & togæ & lacernæ gestari desissent.

Cum autem clausum vestimentum pænula esset, quod ita corpori injiciebatur, ut utrumque brachium premeret, sequitur nullo modo cingi potuisse, quod Vir Doctissimus credidit, qui pænulas omnes cinctas fuisse tradit ex Gellio. *Piegitum saltem vos pænulatos, cinctosque esse.* Sed cincturam ibi ad tunicam, non ad pænulam referendam diximus. Nam cum Senatores solutis tunicis incederent, credibile est iter facturos longiores tunicas cingulo suspendisse, ne longitudo illa expeditis, & equestris incommoda esset. Nam præter Senatores reliqui omnes tam sub toga, quam sub lacerna, ac pænula tunicas cincti. Falluntur igitur qui hinc mollitiem obiectam a Castitio putant Senatoribus, quod lacernas pro pænula, quodque tunicas discinctas gestarent.

starent. Nam nulla in lacernis lasciuiā, & omnes Senatores discincti fuerunt.

Atqui apud Petronium: *superuenit cinadus myrtea subornatus gausapina, cinguloque succinctus*. Sed ibi gausapina tunica est, ut Donius recte obseruat, coloris myrtei: exoleti in tunica succincti, conuiuuiis scilicet adhibiti. Seneca de breuitate vitæ; *Cum videam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant*. Et si gausapina illa pænula fuit, cingulo tunicam succinctus erat. Alij pænularum nomine tunicas venisse obseruant. Falso. Nam tunicatus populus non quod lacernatus esset, aut pænulatus dictus, sed quod in sola tunica. Et licet in Veteri Glossario *Scortea* explicetur *disputatio*, non tamen pænula scortea tunica fuit. nam & tunica scortea esse potuit, siue ex corio, loroque confecta, unde & loricia, & lorica tunica ex loris. Ita & lacerna siue pænula loricia. Falsum item milites, & populum tunicis lineis superinduisse pænulam, quæ fuit tunica superior. nam tunicæ manicas cubito tenus habebant, ex quibus brachia exerebantur, & ideo cingi poterant, at pænula utrumque brachium premebat, & ipsi tunicæ superiniciebatur. Neque Hieronymus tunicam pro pænula dixit ad Iulianum. *Iam dimisso symbemate equus publicus sternebatur, & nobilem iuuenem punicea indutum tunica balthæus ambebat*. Cur enim tunicam eam pænulam fuisse dicamus? Sed quid opus est verbis? Si quis pænulati figuram adspiciat, facile intelliget nullo modo pænulas cingi potuisse, alioqui utrumque brachium, quod pænulæ subiectum, eodem cingulo constrictum, & colligatum fuisset. Porro in Tabula xviii. cucullus pænulæ appensus apparet, & quidem acuminatus, sicut & in subiecta Icuncula, ut opinor Aegyptiaca, quam habuimus beneficio splendissimi Equitis Ioannis de Lazara, qui singulari comitate, harumque literarum cultu, & totius antiquitatis peritia, sed præcipue instructissimo Numismatum Museo non vetustissimam modo familiam urbemque hanc, sed totam Italiam collustrat.

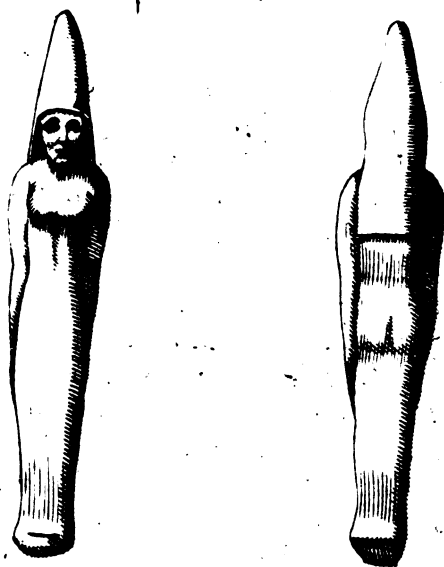
Tab. XIX.

Pars II.

L 2

At

Tab. XIX.



Ruffonius

At pænula puerilis effigiem exhibet duplex marmor Patavinum editum a Cl. Equite Sertorio Orfato.

Tabula XX. XXI.

Tab. XX.



Ruffinus F.

Dā

Tab. XXI.



Raffaello T.

De Colore Pannularum. Canusina, Fusca, ac
Rufa. Cap. VIII.

DUplicem pænulam fuisse diximus, scorteam, & laneam. Scorteam natio colore pellis fuisse, non est dubitandum. Pænula lanea, alia villosa, siue gau sapina, alia brevibus villis, aut rasa, eaque Canulina dicta. Pænulas Gau sapinas fuisse albas Martialis demonstrat. *Pænula Gau sapina* lib. XIV.

*Is mihi cander inest villorum gratia tanta,
Ut me vel media sumere messe velis.*

Canusinas duplicis coloris fuisse idem docet, ut de laceris supra notauimus. Fuscas, & rufas. Fuscarum colorem turbato mulso similem fuisse testatur. *Canusina fusca.*

*Hac tibi turbato Canusina similima mulso
Munus erit, gaude, non cito fiet annus.*

Hinc passim Canulina fuscæ a vulgo Romæ gestatæ, præter pueros, & milites, qui exemplo Gallorum magis rufo colore, quam fusco in pænulis gaudebant. Martialis:

Canusina rufa

*Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:
Et placet hic pueris militibusque color.*

Ergo cum fuscis pænulis vulgo uterentur, pueri, & milites rufum colorem prætulerunt, qui color vulgo in Gallia usurpabatur. Ex hoc Lipsius Canulinam pænulam seruatorum, & militum peculiarem fuisse credidit, & pueros seruos intellexit. Sed pueri ingenui sunt, quorum pænula, cum viriles fuscæ essent & tristiores, lætiore colore, rufo scilicet tinctæ. Male autem intellectus Senecæ locus doctissimo viro imposuit. Is est lib. III. de Benef. cap. XXVI. *Quid tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quo te pannulati isti, in militum quidem non vulgarem cultum subornati, quo inquam te isti efferunt? Vbi pænulam militum vestem fuisse ait Lipsius, & quidem honestiorum colore rufo. Et primo Electorum Capite eandem seruatorum,*

rum, & militum peculiarem facit. Sed Romæ serui, aut sine pænulis in sola tunica, aut pænulas fuscas olim induti. Nam præter pueros & milites vulgus in fuscis pænulis, teste Martiali. Crescente mox luxu ditiores seruis suis pænulas Canusinas rufas induxere, præcipuè leæticariis. Martialis lib. ix. Ep. xxi i i.

Vt Canusinatus nostro Syrus affere sudet.

Et quia is colori militibus vsurpatus, ideo Seneca dixit *leæticarios in militarem cultum subornatos*. Suetonius tanquam Neronis profusione dignum tradit cap. xxx. *Eam nunquam carrucis minus mille fecisse iter, soleis mularum argenteis, canusinatis mulionibus*. Magnæ autem id lauitiæ fuit, etiam propter lanæ nobilitatem, quam a marito emi sibi postulabat sumptuosa vxor apud Iuuenalem.

Interea calet, & regnat, pascitque maritum

Pastores, & ovem Canusinam, vltimosque, Falernas.

Vt luxus non vulgaris argumentum fuerit seruorum pænulas ex nobilissima lana scilicet Canusina confectas: quales ab ingenuis vulgo gerebantur, præterea rufo colore, vt militari cultu mancipia incederent.

Non ergo pænula militum vestis peculiaris fuit, sed communis et paganorum. Vt minus audiendi sint, qui ad Spartianum obseruant, cum lacerna militum esset & diceretur, postquam ea ab Urbanis vsurpari cœperit, ad habitus distinctionem pænulas militum dictas esse. Nam semper pænula commune vestimentum fuit Quiritium, & militum, omnis sexus, omnis ætatis. Meminere & pænulæ militaris scriptores, sed non tanquam id peculiare vestimentum militiæ esset. Suetonius Nerone. *Irrumpenti Centurioni & panula ad vulnus apposita*. Idem Galba. cap. vi. *Postridie quam ad legiones venit, solenni forte spectaculo plaudentes inhibuit, data tessera, vt manus pannulis continerent*. Seneca de benef. cap. xxi v. lib. v. *Meministi quoque sub quadam arbore minimum umbra spargente, cum velles residere feruentissimo sole, quemdam ex commilitanibus panulam suam substraxisse*.

Quæ verba solum declarant etiam milites pænulam habuisse.

habuisse: Ercur non haberent tegmen illud, ac munimen-
tum aduersus pluuias, coelique iniurias? Tertullianus
etiã meminit pænulę militaris de Corona militis cap. 1.
*Ibidem grauiſſimas pænulas poſuit, reuelari auſpicatus, ſpeculato-
riam moroſiſſimam pedibus abſoluit.* Vbi reuelari legendum
eſſe, quemadmodum a Cl. Rigaltio editum eſt, facile intel-
liget, qui grauiſſimas pænulas cogitabit. Illud etiã ob-
ſeruabit, licet militibus communes pænulę eſſent, videri ta-
men magis ſpeculatorum proprias, vt qui Imperatorum
mandata perferrent, ſupplicia exigerent, & ideo perpe-
tuo in itinere eſſent: Neque illud prætereundum eſt, pę-
nulas eas de more rufo colore fuiſſe, ſiue vt ipſe loquitur
ruſſo. Nam verbis illis, *grauiſſimas pænulas poſuit, reuelari auſ-
picatus, moroſiſſimam ſpeculatoriam pedibus abſoluit, gladium
reddidit,* illa ex oppoſito reſpondent. *Nunc ruſſatus ſangui-
ne ſuo* (non pænulę colore) *ſpe calceatus,* & quę ſubiiciun-
tur. Itã pænulę illę aut de more ruſę, aut certe ruſſo, ſiue
rubro colore fuerunt.

Quod verò ſubjicit Lipſius, viles ſeruorum in pullis veſti-
bus fuiſſe, verum eſt, ſi tunicam intelligit. Nam Martialis,
cuius locum adducit, loquitur de pueris, qui menſæ mini-
ſtrabant, qui ſine pænula, ſed tunicari tantum, vt notum
eſt, & viliores quidem tunicę ex lana Pollentina, quę pulli
coloris. Martialis.

Lana quidem triſtis (ideſt pulla) ſed tonſis apta miniſtris

Quales non primo de grege menſa vocat.

Pretioſiores miniſtri, & de grege primo tunicis albis,
mox & auratis ſuccincti, iidemque intonſi, & muliebritè
culti; at ſecundarij, & viliores, tonſique, & inculti viliori
lana, ac colore tunicas induiti. Quod autem Lipſius ſervos
viliores cucullis vſos ex Martiali cõtendit:

Pulla Maius alget in cucullo.

vix venia dignus eſt. Ibi enim de ingenuo loquitur, & cu-
cullus quoque commune tegmen fuit. Poſtremo, neque il-
lud verum eſt, etiã pænulas purpureas fuiſſe ex Dionis
loco ſupra laudato de Tiberio, qui *mandycan* pullam geſtauit
ad tollendum vſum purpurearum, nam Mandycam eſſe la-

cernam, non pænulam, doctis obseruatum est : lacernam inquam, non pænulam, neque togam purpuream, vt Xiphilini Interpres conuertit.

Narrat quidem Lampridius Macrinū destinasse dare populo pænulas coloris rosei in honorem Antonini filij, quæ vocarentur Antoninianæ. Quas miror cur in lacernas docti conuertant. nam vere pænulas donare decreuerat roseo colore insignes, cum lacernæ omnium colorum vulgo vsurparentur, vt esset aliquod discrimen inter pænulas seruorum, & ingenuorum, cum Canusinae rusæ etiam in lecticarijs viluissent. Quod autem auctor Libri de vtraque pænula pullum pænularum peculiarem colorem fuisse ex Suetonio contendit : *Visa quondam pro concione pullatorum turba*, non animaduertit, ibi de lacernis loqui Suetonium. Subijcit enim : *Vetuit quemquam nisi positis lacernis incircò consistere* : quæ & ipsæ vulgo pullæ erant.

Pænula inter vestes muliebres. Ea virilibus pretiosiores. Cap. IX.

Illud etiam discrimen inter lacernas, & pænulas fuit, quod lacerna vestimentum virile tantum fuit, vt supra ostendimus, pænula commune etiam mulieribus. D. de auro, argento, mundo legato : *Communia sunt quibus promiscue utitur mulier cum viro : veluti pænula, palliumne est, & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir, vel uxor utatur.* Lampridius tradit ab Alexandro interdictas matronis pænulas : *Matronas tamen intra Urbem pænulis uti vetuit, in itinere permisit.* Quas pænulas colore, & ornatu virilibus pretiosiores fuisse, credi par est. Nam Pollio in Quieti vita : *Alexandrum inquit Magnum viri in annulis argento, mulieres in reticulis, & in omni oruamentorum genere exsculptum semper habuerunt, eoque ut tunica, & limbi, & pænula matronales in familia eius bodieque sint, qua Alexandri effigiem delicijs variantibus monstrent.* Ergo hæ pænulæ acu pictæ, & variatæ fuerunt. Quales & Caligulæ de quo Suetonius cap. LII. *Vestitu, calceatuque & cætero habitu, neque patrio, neque ciuili, ac ne virili quidem, ac denique humano semper usus est. Sape depictas gemmatasque indutus pænulas.*

Finis Libri Secundi.

OCTA

91

OCTAVII FERRARII

DE RE VESTIARIA

PARS SECVNDA.

LIBER TERTIVS

QVI EST DE VESTE MILITARI.

Diversa Chlamydis species, Chlamys puerilis. Alicula. Velus longus correctus. Martialis explicatus. Cap. I.



Estimenta militaria apud Græcos, & Romanos fuere, Chlamys, Sagum, Paludamentum. Nam tunica communis etiam pagani fuit. Quæ licet diuersa nomine, re tamen eadem indumenta, aut non multum diuersa fuerunt. Chlamydem Græcæ originis esse, nec aliud quàm περιβόλαιον, hoc est vestimentum quod tunicæ superindueretur, & quidem ferè militare, scriptores consentiunt. Vt quemadmodum toga pacis, ita chlamys belli insigne esset. Philostratus lib. v. cap. xiv. χλαμύδος ἡρώδης, καὶ στρατιώτου βίον. Chlamydem, & militarem vitam adamauit. An vero quemadmodum χλαῖνα, quod hieme frigus arceret, παρά τὸ χλαῖνεν dicta sit, Grammatici viderint.

Porro diuersæ chlamydis species apud scriptores occurrunt. Puerilis, Muliebris, ac Virilis. Rursus hæc vulgaris, & Imperatoria, de quibus singillatim aliqua nobis adnotanda sunt. Vlpianus D. de auro arg. leg. Puerilia vestimenta esse ait, quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, veluti toga pretextæ, Aliculæ chlamydes, pallia, quæ filiis nostris comparamus. Iuris consulti non infimæ notæ, qui quid essent Aliculæ non intellexerunt, Alicubi, aut Caligula reposuerunt voces nihili. Doctissimus Hottomannus legendum putat

Pars II.

M 2

Ali-

Aliculas, & manicatas tunicas intelligit, quæ pueris decoræ, grandioribus autem minus honestæ erant apud Romanos auctore Gellio: Sane Hesy chius, Ἀλικὺλὰν χερσὶ πόδες explicat, tunica manicata. Quod verum esset, si huiusmodi tunicas chirodotas, siue manuleatas pueris decoras aliquis veterum notasset, aut ratione Notomachus attulisset, cur hæ tunicæ decoræ pueris, grandiori ætati probrosæ essent. Cum apud Gellium Scipio Sulpitium Gallū amarè perstringat, quod in coniugio adolescentulus cum amatore cum chirodota tunica inferior accubuerit. Vt nonnisi pueri meritorij ea tunica vterentur. Cuius Observatōnum lib. x. xviii. Aliculas breues togas interpretatur, quod Martialis lib. xii. lxxxiii. ait:

Bruma diebus, feriisque Saturni

Mittobat Umber Aliculam mihi pauper.

Id autem alibi ab eo sic explicatum. lib. xi. i. vi.

Brevis gelida missa est toga tempore brumæ.

Sed tam Aliculæ, quam togæ, & alia vestimenta mittebantur Saturni diebus, quas togas patronorum avaritiâ (qui munusculis clientes colebant) ut sumptui parceret breuiores, & strictiores faciebat, ut idem vates non semel notauit. Sed cur aut unde istæ breues togæ Aliculæ dictæ sunt? Aliculæ notationem solus, quod ego sciam, veterum posuit Velius Longus de Orthographia. Cuius integrum locum afferam, quia satis obscurus est, & corruptus. Et de hac litera queritur, qua se cum his aut inferuit vocibus, aut præposuit: inferuit ut in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & vehementer dicant. In reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus, non prebendo: at præposuit, ut cum dicas hostis, harena, alicam, etiam halicutam cum ab alondo possit alica dici, & aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta contineat. Hactenus ille. Qui de aspiratione loquitur, siue ut ipse credit litera H. Cum igitur ponenda esset nota aspirationis H: ineuria librariorum hæc scriptum est. Ait autem hanc litteram partim se inferuisse quibusdam vocibus, partim præposuisse. Inferuisse, ut in vehemens, & re-

prehendo, quum tamen elegantiores etiam veementer dicerent, quod ibi sine aspiratione scribendum est. Inseruit se etiam se in verbo *reprehendit* secundum primam positionem; scilicet *prendo* (cum post additum sit *Re*) *prendo* enim inquit dicimus, non *prehendo*. Subjicit præposuisse se vocibus, ut *hostis*, *harena*, *halica*, *halicula*. Sententia veteris Grammatici est, *H*. literam velut in alienam possessionem irrupisse, & minime necessario præpositam vocibus, quæ ea catere poterant. Affert inter alia exemplum *Alica*, & *Alicula*, quarum si altera ab *alendo*, altera ab *alis* deducatur, quid opus aspiratione? Subjicit enim: *Hortus quoque non desiderabat aspirationem, quæ ibi herbe oriuntur*.

Totus igitur ille locus ita constituendus est. *Et de H. littera queritur, quæ se cum his aut inseruit vocibus, aut præposuit. Inseruit, in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & veementer dicant: in reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus non prehendo. At præposuit, ut cum dicas Hostis, Harena, Halica, Halicula: cum ab alendo possit Alica dici, & Aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta contineat. Hæc ille. Verum neque Arena neque Alica neque Alicula aspirationem retinere.*

Vt in viam redeamus, si *Alicula* dicta est, quod alas nobis iniecta contineat, *Alicula* utique toga esse non potest, quod opinatur Cuiacius, quæ rotunda, & clausa alas habere non potuit. Fuit igitur *Alicula* chlamys, & quidem puerilis, & inter vestimenta puerilia a Iuris consulto recentita. Infantes enim olim, ac pusiones, aut nudi, aut chlamydula semitecti incedebant. Herodianus lib. I. narrat Commodum, quum familiarium nomina, quos neci destinauerat, libello inscripisset, eum libellum a puerulo, quem habebat in delitijs foras elatum totum negotium aperuisse. *Erat autem inquit puerulus adhuc infans ex ijs, qui vestitu cætero nudi, sed auro, gemmisque ornati solent delicatioribus oblectamento esse.*

Reliqui ferme chlamydula humeris iniecta seminudi. Talem Mercurium suum describit Martianus initio operis:

Ac

Ad iam pubescentes genae seminudum incidere, chlamydeque indutam parua, inuolutaque caetera humerorum cacumen obnubere sine magno risu Cypridis non sinebant. Apuleius lib. xi: Adest luxulenter puer nudus, nisi quod ephēbica chlamyde sinistrum tangebatur humerum. Chlamydis puerilis meminit Suetonius Tiberio. cap. vi. Munera quibus a Pompeio Sexti Pompeij sorore in Sicilia donatus est, chlamys, & stola, item bulla aurea duntaxat, ostendunturque adhuc Bayis. Subiectam Mercurij chlamydari effigiem a Ioanne Galuano accepimus, quo eloquentiz, ac nobili reorum patrocinio nullus mortalium magis propitium Mercurium nactus est, nemo Themidis sacrario propius admotus, nemo vetustatis cymelijs publico bono instructior.

Tabula XXII.

Quam.

Quamquam haud verisimile est, precipue apud Romanos, maiores pueros ita incessisse ea ætate, qua maxime velari corpora oportet, cum ob hanc causam etiam post togam virilem per annum exercitatione campestri tunicati essent. Sed infantes, puerique minusculi chlamydulam induti, quam, quia veluti alas haberet, *alicutulam* dixerunt.

Hinc iocus Martialis Interpretibus non intellectus lib. XI I. Ep. LXXXIV.

Bruma diebus, feriisque Saturni

Mittebat Vmber aliculam mihi pauper:

Nunt mittis alicam, factus est enim dives!

Aiunt ex Plinio *Aliculam* maioris pretij fuisse, quam *Alicam*. Sed nihil horum apud Plinium. nam lib. XVI I. cap. XI. ait. *Alica* tria genera fuisse minimum, ac secundarium; grandissimum *apharema* appellari. *Aliculam* pretiosioreni fuisse nec apud Plinium, nec apud alios facile reperias. Iocus poetæ non ita frigidus, ut illi volunt, in ipsa voce est. Nam *Alica* potionem e zeæ, ut notum est, significat, *Alicula* vestem siue parvam chlamydem. Ergo Vmber, cum esset pauper, mittebat *Aliculam*, id est vestem, Martiali: at dives factus mittit *Alicam*, hoc est potionem. Cum autem *Alica* maior else videatur, *Alicula* argure carpit auaritiam Vmbri, qui factus dives pro veste potionem miserit. Missam autem *Alicam* a pauperioribus docet idem XI I. v I.

Nos Alicam, mulsum poterit tibi mittere dives.

Si tibi noluerit mittere dives, eme.

Ceterum quemamodum nullus *Aliculam* pro *Alica* siue potionem accepit, sic contra nemo Latinorum *Alicam* pro veste posuit. Græci quidem ἄλλα chlamydem dixerunt. Hesychius ἄλλα χαλμύδα, ἐπιόρπημα, οἱ δὲ πορπίδα χαλμύδας ἀλλήλεχέρας. Idem paulo post *Alica* tunicam chiritidam interpretatur.

Porro ephebos etiam in chlamydibus, & quidem veluti peculiari habitu fuisse apud externos Plutarchus docet in Catone Minore, quum describit pompam Antiochiensium, qui Demetrio Pompeij liberto apud hetum gratioso ad se ad-

aduentanti obuiam effusi erant. Εν οἷς ἑσθιοὶ μὲν χωρὶς ἐν χλαμύσι, καὶ παῖδες ἐτέρωθεν κοσμίως εἰσῆκεσαν. Ephebi in chlamydybus, pueri in alio ornatu separatim consistebant. Artemidorus lib. 1. cap. lvi. Εσθίειν idest Epheborum habitum gestare, si seruus sibi videatur liber erit, quandoquidem solis liberis id lege permissum est. Omnibus autem artificibus, manualijs, & Rhetaribus otium & cessationem in annum significat. Oportet enim ephebum, siue Tyronem τῇ χλαμύδι τὴν δεξιὰν ἐνελκόμενον ἔχειν. Chlamydi dextram inuolutam habere. Vbi obseruandum, quemadmodum Romani anno Tyrocinii brachio togam cohibebant, vt supra adnotatum est, ita Græcos per annum dextram chlamyde inuolutam habuisse. χλαμύδιον siue chlamydu- lam Plutarchus dat Faustulo nutricio Romuli ac Remi iam viro. Quum scilicet vt capto Remo opem ferret scaphulam infantis crepundia Numitori detulit. οὐκ ἔλαθε τὴν σκαφὴν τῷ χλαμύδι περιαλύπτων. Apparuit scapha, quam chlamydu- la tectam habebat. Sed chlamydition pro simplici chlamyde ab eodem in Amoribus, & in Philopæmene vsurpatur. Et aut illa lacerna fuit, aut quid simile. nam Romæ securis temporibus militum modo chlamydes fuere.

Chlamys muliebris. Dionis Interpres notatus.

Cap. 11.

E T si chlamys propriè vestimentum virile fuit, non semel tamen muliebris chlamydis mentio apud scriptores occurrit. Poeta de Didone:

Sidonio pictam chlamydem circumdata limbo.

Agrippina etiā in spectaculo naualis prælij aurata chlamyde induta apud Tacitum lib. xlii. & Dionem lib. ix. quam Plinius *paludamentum* appellat. Idem Dio lib. lxi. Bundicæ Britanicæ habitum describens χιτῶνατε παμπούλον ἐνικεκόλπωτο, καὶ χλαμύδα ἐν αὐτῷ παρχεῖαν ἐνεπεπόρπω. Interpres. Induebatur tunica varijs coloribus distincta, sinuosa per fibulas insuper crassa chlamyde cineta. Sed quæ chlamyde cingi potuit? Rectius verteris. *Tunicam variegatam in sinum*

sinum colligens, & in ipso (sinu) crassam chlamydem infibulata.

Chlamys militaris. Eadem cum Sago.

Cap. III.

Chlamydem fuisse vestimentum militare, quod tunica, lorica, ac reliquæ armaturæ imponeretur apud Græcos, certū est & indubitatum. Plautus Comœdia palliata. Rudente A&. II. Scena II.

Ecquem adolescentem huc,

Dum hic astitis strenua facie, rubicundum, fortem, qui tres

Duceret chlamydotos cum macharijs vidistis venire?

Vbi chlamydotos sunt milites, quos secum Pleusidippus duxerat aduersus lenonem. Et Pseudolo. Quum sycophantam ornaturi essent militarem in modum:

Etiā opus est chlamyde, & machara, & petaso.

Quem Ballio primum videns.

Quis hic, inquit, homo chlamydatus est?

Vbi notant Interpretes, *chlamydem* viatoriam vestem esse, & *chlamydotos* qui peregre aduenirent. Quod vt verum sit, nam in itinere pro pallio *chlamydem* breuius vestimentum sumptum constat: sic Charinus apud eundem in exilium iturus posito pallio sumit *chlamydem*. Eo tamen loco *chlamys* non tam peregrinum, quam militem, militisue seruum demonstrat.

An vero *chlamys* etiam apud Romanos vestis militaris fuerit, dubitari potest. Nam Latini scriptores raro, aut nunquam in vestimentis militaribus *chlamydis* meminerunt, sed tantum Sagi, ac Paludamenti. Verum nihil aliud sagum, siue vt veteres loquebantur *sagus*, fuit quam *chlamys*. Indumentum scilicet siue *περιβόλαιον*, quod tunica imponebatur, & fibula vt *chlamys* in humeris ne&ebatur. Auctor Etymologici: *χλαμύς τὸ περιφερὲς καὶ κυκλοειδὲς, τὸ ἐν σιωνδέει λεγόμενον Σάγος: ἰμάτιον ὅπερ φορεῖσιν οἱ κηροφόροι.*

Præterea cum inter bella ciuilia mutatio vestis fieret, depositis togis *saga* sumebantur. Hinc ire ad *saga*, & esse in

Pars II.

N

fagis

sagis apud Ciceronem & alios . Græci ſcriptores ſumere chlamydes dixerunt . Dio lib. XLVI. *Τὰς τε γλαμύδας τὰς ſτρατιωτικὰς πάντες καὶ ὅς μὴ ἐκſτρατεύσαντες ἡμπύχοντο . Chlamydes autem militares (ſive ſaga) etiam ij , qui non proficiſcebantur in bellum , ſumpſerunt .*

Chlamydem & Paludamentum idem veſtimentum fuiſſe . Cicero explicatus . Cap. IV.

N Ec chlamys modo , ac ſagum eadem res fuit , ſed chlamys , ac paludamentum . ex quo illud ſequitur , etiam ſagum , & paludamentum idem indumentum fuiſſe . Nonius . *Paludamentum eſt veſtis , quæ nunc chlamys dicitur .* Nam licet paludamentum peculiaris Imperatorum veſtitus fuiſſe videatur , ſagum , ſive chlamys militum , nihilominus etiam Imperatores chlamyde ſagoque uſos apparet . Et de Græcis quidem Ducibus , atque Imperatoribus non eſt dubitandum , quin chlamyde in bello uſi ſint . Plutarchus in Quæſt. Conuiualibus lib. I. Problem. IV. de Pericle. *ὁ μὲν περικλῆς ὁσάκις ἡρμῆνος ſτρατιγὸς ἀνελάμβανε τὴν γλαμύδα .* Idē in eius vita narrat quemadmodum claſſem in hoſt em educiturus , cum ſubita ſolis defectione conſternatus eſſet gubernator triremis , ſublatam chlamydem ori eius oppoſuerit , rogitans num illud dirum quid , aut horrendum videretur . Illo abnuente , quid igitur , inquit , intereſt , niſi quod maius chlamyde eſt , quod nunc tenebras agit . Idem Plutarchus de Alcibiade *τῇ ἀριſτερᾷ χειρὶ ἀτλῶ ἑαυτῇ γλαμύδα περιλίσας .* Idem Philopæmenis chlamydem , ſive chlamydulam tenuem , & detritam memorat , propter quam ab hoſpita vnus ex ſamulis creditus eſt : atque eundem in carcere , cum illi venenum carnifex attuliſſet , chlamyde obuolutum refert . Aelianus quoque variæ Hiſt. lib. XIV. cap. I. memorat dictum Demadis , qui ambitu Phocioni prælatuſ fuerat . Accedens enim ad Phocionem *χρῆσόν μοι ἔφη τὴν περὶ γλαμύδα καὶ ἐνώθεις φορέω περὶ τὴν ſτρατιγίαν .*

Romanoſ etiam Imperatores chlamyde uſoſ conſtat. Dio lib.

lib. LX. de Claudio . Αὐτὲς μὲν οὖν ὀπλομαχίας ἀγῶνα ἐν τῷ
 στρατοπέδῳ χλαμύδα ἐνδὺς ἔθηκε . Xiphilinus de Seuero lib.
 LXXV. Sed vt vidit suos omnes fugere τῷ χλαμύδα περιρρη-
 ξάμενος, *discissa chlamyde districtoque gladio in fugientes insilijt.*
 Idem lib. LXXVI. de Caracalla protegente Cilonem aduer-
 sus militarē seditionem : Καὶ τῇ χλαμύδι (τῷ γὰρ στρατιωτικῷ
 ἰδῆτα ἔχει, περιβαλόντα αὐτὸν . *Ipsū Cilonem chlamydis obie-*
ctu regens ; nam tum ei vestis militaris erat . Herodianus de
 eodem Antonino lib. XV. ait eum sæpe Romana chlamyde
 deposita Germanorum indumenta sumpsisse . Hoc est chla-
 mydes argento variegatas . Subjicit enim : ἢ τε χλαμύσῃ ἀρ-
 γύρῳ πεποικιλμέναις ἰωρᾶτο . Apud eundem milites facturū
 Gordianum Imperatorem chlamydem purpuream ei cir-
 cumponunt . Et alibi Macrinum abiecta Regia chlamyde la-
 tuisse scribit .

An verò veteres Romani Duces , atque Imperatores li-
 bera ciuitate chlamyde vsi sint, non ita certum est . Imò
 Cicero negare videtur, qui in Oratione pro Rabirio Post
 humo , vt eum defendat , quod Alexandria palliatus in-
 cesserit, hæc habet . *Aut pallium sumendum Alexandria, vt*
& Romæ togato esse liceret : aut omnes fortuna abijciende, si to-
gam retinuisset . Deliciarum causa , & voluptatis non modo ci-
ues Romanos, sed & nobiles adolescentes , & quosdam etiam Se-
natōres summo loco natos non in hortis, aut suburbanis suis, sed
Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella sapè videmus . Chla-
mydatum illum L. Sillam Imperatorem : L. vero Scipionis, qui bel-
lum in Asia gessit, Antiochumque deuicit, non solum cum chlamy-
de, sed etiam cum crepidis in Capitolio statnam videtis . Ex qui-
 bus verbis Vualtrinius de re militari lib. III. cap. XII.
 credit paludamentum, ac chlamydem diuersum vestimen-
 tum fuisse , alioqui frustra Cicero tanquam rem insolentem
 notasset Imperatorem chlamydatum . Verum locus iste
 Ciceronis omnino corruptus est, ac mutilus . Quomodo
 enim illa cohærent . *Chlamydatum illum L. Sillam* , cum ijs
 quæ sequuntur ? Et hercle inueteribus libris variant . Sed
 ad intelligendum Ciceronem non parum conferet Val. Ma-

ximus lib. I I I. cap. VI. cui titulus est. *Qui ex illustribus in veste, aut in cetero cultu licentius, quam mos patrius permittebat, indulserunt.* Lucius quoque Silla, inquit, cum Imperator esset chlamydato sibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non duxit. Fortasse igitur Ciceronis locum aut hæc, aut similia verba suppleuerint. *Chlamydatum illum L. Sillam Imperatorem Vrbs eadem vidit.*

Quidquid sit, non notabile visum est in Silla, & Scipione, quod chlamydati essent, quoniam enim poterat, cum ea vestis militaris & Imperatoria esset, ac paludamentum diceretur? Verum quum in urbibus, atque oppidis non Imperatores modo, sed reliqui ciues ea tempestate rogati incederent, Silla contra consuetudinem id sibi indulxit, ut cum chlamyde, & crepidis incederet. L. vero Scipio statuam sibi chlamydatam, & crepidatam poni voluit, cum nonnisi togatæ ponerentur, ea scilicet specie, qua triumphabant: nam triumphantes in toga & quidem picta fuisse nemo ignorat. Idem Valerius de Scipione. *L. vero Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus, quo habitu videlicet quia aliquando usus erat effigiem suam formatam poni voluit.* Licentius igitur, quam patrius mos permetteret, id sibi indulxit Scipio, ut statua cum chlamyde sibi poneretur, cum statuae togatæ ponerentur. Præterea cum crepidis, quæ Græcum pedum tegmen erant: si tamen tegmen dicendum est, quo sola pedis inferior pars muniebatur reliqua inrecta, ut suo loco dicemus. Nam quod Liuius ait P. Scipionem notatum fuisse, quod palliatus cum crepidis apud Siciliam in Gymnasio inambularet, Tacitus idem memorans ait, ipsum inter ædis pedibus incessisse. Ex quo apparet, Romanum calceamentum etiam militare pedem totum texisse, de quo infra.

Plinius etiam ut supra indicauimus paludamentum cum chlamyde confundit. Nam quod Tacitus lib. XI I. narrat de Claudio edente Naumachiam. *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde; & Dio confirmat.* ὁ δὲ Κλαύδιος, ὁ τε Νέρων στρατιωτικῶς ἐσάλισαν, ἢ τε Ἀγριππῖνα

χλα-

χλαμύδι διαχύσει ἐκωσμέτω. Plinius sic retulit. Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo naualis praelij spectaculum adsidentem ei indutam paludamento auro textili, sine alia materia.

Sagum pro Paludamento, & contra scriptoribus positum. Appiani & Plutarchi Interpretes notati. Cap. V.

Quemadmodum Sagum & Chlamys, Chlamys & Paludamentum, ita Paludamentum & Sagum pro eodem vestimento ponitur. Sallustius lib. II. Hist. apud Nonium. Occurrere duci, & praelium accendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. Tunc autem Metellus Imperator. Horatius lib. Epodon. IX. de M. Antonio Imperatore.

Terra, marisque victus hostis Punico

Lugubre mutavit sagum.

Vbi Porphyryon: Hoc est, deposuit coccineam chlamydem Antonius, qua scilicet Imperator utebatur, & accepit lugubrem, id est nigram, & utrum ob lucum victarum partium hoc facit, an ut in fuga lateat. Hirtius de bello Africano: Cum Scipio sagulo purpureo ante Iuba Regis aduentum uti solitus esset. Ita Senatus Romanus Masanissæ Regi munera mittit apud Liuium lib. xxx. Sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clavo tunicis.

Vt sagum pro paludamento, ita hoc pro illo usurpatum inuenio. Liuius lib. I. de Horatij sorore. Cognitoque super humeros fratris paludamento, quod ipsa confecerat. At Curatius miles manipularis erat. Lictores etiam paludati, id est cum sagulis. Idem lib. XLII. C. Claudius Cos. veritus, ne forte ea res prouinciam, exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis licторibus, nocte profectus praeceptus in prouinciam abiit. Et alibi. At lictores cum sagis. Cicero in Pisonem. Togula licторibus ad portam praesto fuerunt, quibus illi acceptis sagula reiecerunt. Male tamen illud Appiani in Punicis huc do-

ci

ἄν τρῆναι δὲ τὸν τριῦμφον τοῦ Σκιπίωνος : Αὐτοῦ δὲ ἡγήσαντο τῶν στρα-
 τῶν παλδούχοι, φοινικοὺς χιτῶνας ἐνδεδυκότες. Male inquam Pa-
 ludatos liētores. Interpretes vertunt, nam ibi liētores tuni-
 cas purpureas, non paludamenta induunt. Quemadmo-
 dum & illud Plutarchi in Marcello : Προυχέτω μὲν ὁ φοινικοὺς
 χιτῶν, ὅσπερ εἶωθεν μάχης ἐσομένης σύμβολον. Perperam *porphu-
 reum paludamentū* interpretantur. Tunica enim ibi purpurea,
 non paludamentum in signum pugnae proponitur.

Paludamentum Vestis Imperatoria. Cap. VI.

L Icet hæc a scriptoribus confundantur, cum, ut diximus,
 forma idem vestimentum fuerit paludamentum, chla-
 mys, & sagum : qui tamen proprie locuti sunt paludamen-
 tum Imperatoris chlamydem dixerunt, sagum militum.
 Varro de lingua Latina lib. vi. *Paludata a paludamentis ; sunt
 hæc insignia, & ornamenta militaria. ideo ad bellum cum exit Im-
 perator, ac liētores vestem mutant, & signa incinuerunt Paludatus
 dicitur proficisci; quæ propterea quòd conspiciuntur, & fiunt palam
 Paludamenta dicta.* De notatione videant docti, ac rideant.
 Cicero in Pisonem. *An cum proficiscebamini paludati in pro-
 vincias, vel emptas, vel ereptas.* Et epist. ad Cassium. *Pansa
 noster paludatus ad III. Kal. profectus est.* Liuius passim. lib.
 xxi. *Ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda
 paludatus inde in prouinciā iret.* Plinius in Panegyrico. *Ge-
 stus Consulatus non hoc Urbis otio, & intimo sinu pacis, sed iuxta
 barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat moris paludamento
 mutare prætextam: id est, deposita prætexta sumere paluda-
 mentum, & proficisci in hostes.* Iuuenalis Sat. vi.

*Cumque paludatis ducibus præsentē marito
 Ipsa loqui.*

V. Interpres. *Euntibus ad militiam, chlamydis scilicet. Sal-
 lustius: togam paludamento mutauit.*

Duces ergo, atque Imperatores paludati proficiscebantur in hostem, cum e bello reuerterentur, posito paludamento rogati Urbem ingrediebantur. Quare ut nouum, ac Ty-
 ranni-

rannicum in Vitellio notauit Suetonius cap. xi. *Quod Urbem ad classicum intrauerit paludatus, ferroque succinctus intersigna, atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* Xiphilinus lib. lxxiv. de Seuero ingrediente primo Urbem cum Imperator factus esset narrat, *quum usque ad portas Urbis in equo sedisset, καὶ ἐν ἱπποκρίσει, ἐντεῦθεν δὲ τὴν πολιτικὴν ἀλλαξάμενος.* Vbi pro veste equestri & Urbana rectius erit, *paludamentum*, & *togam* interpretari. Nunquam igitur intra urbem Duces paludati. Atqui si Dionis Interpreti credimus inter reliquos honores Pompeio absenti decretos ille etiam fuit, ut diebus festis paludamentum laureatus gestaret, vestem triumphalem in equestribus certaminibus. Verba Dionis sunt : *Δαφνοφορεῖν τε αὐτὸν κατὰ πάσας αἰετὰς πανηγύρεις, καὶ τὴν σολῶν, τὴν μὲν ἀρχικὴν ἐν πάσαις αὐταῖς τὴν δὲ ἐπιτίμιον ἐν τοῖς τῶν Ἱππων ἀγῶσι ἐνδύειν.* Atqui solὴ ἀρχικὴ est vestis Consularis siue prætexta, non paludamentum. Dio autem paludamentum modo vertit *ματίον* purpureum, ut lib. xlii. de Cæsare, qui apud Aegyptum in mare deciderat, & cum grauaretur paludamento, cumque, quod esset purpureum, Aegyptiorum iaculis impeteretur, illud abiecit : quanquam Suetonius mordicus illud tenuisse dicit, ne spolio potiretur hostis. Partim *χλαμύδα στρατιωτικὴν* vocat, ut lib. ii. de Polixeno, qui, ut in fuga lateret, *χλαμύδα τὴν στρατιωτικὴν* abiecit : partim simpliciter *Φόβικα*, ut lib. xlii. de prodigijs, quæ Pansa Cos. initio belli euenerunt : *Καὶ τις ἐν τούτῳ φόβικα αὐτῷ προσφέρον, ἐν ἔκτασι κρυφὸς ὢν, τὸν φόβικον ἐμίανεν.* Vbi τὸν φόβικον vertendum est *paludamentum*. Ergo solὴ ἀρχικὴ non est paludamentum, quod olim credebamus, sed est vestis magistratum, siue prætexta, qua S. C. uti poterat Pompeius, etiam si in magistratu non esset, sicut Triumphali in certaminibus equorum, hoc est Circensibus. Eum tamen, quæ fuit viri moderatio, semel tantum hoc honore usum, idem Dio tradit.

De Sago. Cap. VII.

S Agum non tantum pro veste militari, sed pro quouis tegumento vsurpatum, notauit Casaubonus ad Capitolinum de L. Veri equo Volucre, *quem sagis fucis tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat*. Vbi ex artis Veterinariæ magistris equos sagis coopertos fuisse demonstrat. Nos vestem militarem exsequimur.

Quemadmodum ergo paludamentum proprie loquendo fuit vestis Imperatoria in bello, ita sagum, siue chlamys, vestis militaris, qua tamen omnes milites, non tam gregales, & manipulares, quam ordinum duces, Centuriones, & Tribuni utebantur. Suetonius Vitellio cap. xi: *Urbem demique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus inter signa, atque vexilla, sagulatis comitibus*. Capitolinus in Marco Philosopho: *Per Brundisium veniens in Italiam togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit, nec usquam fuerunt sagati sub eo milites*. De Centurionibus Suetonius Augusto xxvi: *Cum quidem cunctante Senatu Cornelius Centurio princeps legationis, reiecto sagulo ostendens gladij capulam, non dubitasset in Curia dicere. Hic faciet, si vos non feceritis*. Liuius lib. vii. 1. *Hac omnia Tribunus sagulo gregali amictus, Centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit*. Vbi tamen apparet, fuisse aliquod discrimen inter saga Tribunorum, Centurionumque, & manipularium militum, quod infra expendemus.

Milites ergo in bello sagati. Suetonius Iulio xlviii. *Conuiuatum assidue per provincias duobus triclinijs, uno quo sagati, palliatine, altero quo togati cum illustribus provinciarum discumberent*. Torrentius cum Turnebo Sagatos Gallos interpretatur, quod Galli sagum gestarent: sed simplicius fuerit, sagatos milites dicere, qui in comitatu Cæsaris. Quod & Casaubono placet, qui palliatos etiam interpretatur Græcos, qui in ministerio & comitatu Cæsaris, ut medicos & eruditos. Sed cum Suetonius loquatur de provincijs per
quas

quas conuiuaretur Cæsar, pallium autem commune fere gentium gestamen, palliati fuerunt prouinciæles, ad quos Cæsar diuertebat. Verè & Galli Sagati. Strabo de Belgis lib. IV. Σαγῆφορῶσι δὲ καὶ κοιωτρεφῶσι. de quibus infra aliquid dicemus. Ceterum rebus turbidis, magnoque Reip. discrimine positis togis sumpta in vrbe saga, alias docuimus. Quibus adjice Liiij Epitomen LXXI I. *Italico bello, saga populus sumpsit.* Sequenti libro: *Ob eam victoriam Romæ saga posita sunt.* De eadem re Paterculus lib. II: *Tam varia, atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut ad saga iretur, diuque in eo habitum maneretur.*

Chlamydis, Sagi, Paludamenti forma. Valtrini non unus error in Re Vestiaria. Cap. VIII.

Chlamydem, Sagum, Paludamentum, idem vestimentum fuisse, aut non admodum dissimile, ex forma etiã apparebit, quam veteres statua repræsentant; & ratio ipsa confirmat, quod scilicet indumentum esset apertum, idque tunicæ superindueretur, & fibula neceretur. Chlamys quidem duplicis generis fuit, Macedonica, & Vulgaris. Macedonicam in extrema parte clausam testatur Ammonius. *Ἐς τέλειον περὶ τὰ κάτω συνήκται.* At vulgaris tota aperta. Macrobius: *Veteres omnem habitabilem terram extenta chlamydi similem esse dixerunt.* Hinc facile fuit, in re subita chlamydem pro clypeo sinistro brachio inuoluere: quod fecisse Alcibiadem in rebus extremis diximus. In prima tabula Adrianus cum chlamyde. In altera diuersis nummis milites chlamydati, siue sagati, Imperator paludatus. Ita tamen, ut breuiores chlamydes, longius, ac fufius paludamentum.

Tabula. XXIII. & XXIV.

Hadriani



Hadriani



Hadriani



Commodi



Et quia aperta erat, ideo in humeris, vel ad ceruicem fibula neſtebatur, vt ex veterum monumentis apparet. Ouidius lib. xiv. Metamorph.

Phœniceam fuluo chlamydem comprehenſus ab auro.

Et paulo infra de eodem Pico in auem conuerſo :

Purpureum chlamydis penna traxere colorem

Fibula, quod fuerat, veſtemque momorderat aurum ;

Pluma ſit, & fuluo ceruix præcingitur auro.

Statius :

Emicat, & torto chlamydem diſſibulat auro.

Codicis lib. xi. Tit. xi. lib. i. *Fibulis quoque in chlamydibus utantur, qua ſolo auro, & arte pretioſa ſunt.*

Sagum item veſtimentum apertum & inſibulatum, quodque reliquis veſtimentis ſuperindueretur. Silius lib. xvi :

Humeris imponit honorem

Fulgentis ſaguli.

Cæſar lib. i. *Siniſtras ſagis inuoluunt.* Inde etiam patet, apertum fuiſſe, quod eo extenſo homines per ludibrium in ſublime iactabantur. quod a Nerone factitatum tradit Suetonius, & Martialis lib. i.

Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago.

Suetonius Orhone cap. ii. *Ferebatur, & vagari noctibus ſolitus, atque inuolidum quemque obuiorum, vel potulentum corripere, ac diſtento ſago impoſitum in ſublime iactare.* Plinius lib. xvi. de Viſco: *Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit, falce demetit, candido id excipitur ſago.* Quod autem fibulam haberet, Varro apud Nonium. *Quum neque aptam mollis humeris fibulam ſagus ferret.*

At ſagulum breuius ſagum fuit. Tacitus de moribus Germanorum: *Nudi, aut ſagulo leues.* Neque tamen audiendus Vualtrinius de re militari, qui contendit ſagum fuiſſe veſtimentum talare: quod Trébellius in Saturnino: *Huius inquit inſigne eſt, quod in conuiuiſco diſcumbere milites, ne inferiora denudarentur, cum ſagis iuſſit, hieme grauibus, æſtate perlucidis.* Hoc enim ſolum indicat ſaga fuiſſe tunicis longiora, non autem talaria. Nam cum tunicæ militum breuioreſ

uioreſ

uiiores essent, & fere tantum ad genua pertinerent, cum paganorum ad medium crus descenderent, cum iacerent milites in lectulis tricliniaribus periculum erat ob breuitatem tunicarum, ne ea renudarentur, quæ melius est tegi; itaque iussit Saturninus discumbere cum sagis, quibus inferiora velarentur. Casaubonus existimat depositas a militibus in conuiuio braccas: sed mihi verisimilius videtur, eas nondum receptas in communem usum, cur enim discubiture braccas ponerent, quasi illuc ituri quo saturi solent?

Sed non semel peccat in re Vestiaria idem Vualtrinius vir alioqui doctus. Scribit ab Imperatore ad sagum paludamentum addi solitum. quod cum idem vestimentum fuerit, duo paludamenta gestassent Imperatores. Subjicit talare fuisse, quod supra arguimus. Id dextro brachio exerto in sinistro humero nodo alligari solitum. quod falsum veteres statuæ demonstrant. Hinc veluti solutis frenis in auia & absurda abripitur. Trabeam cum paludamento confundit, id est pallium cum toga: latos clauos, & angustos a Tribunis ad sagum additos fuisse, qui tamen soli tunicæ induebantur: milites frigoris causa sago pænulam superinduisse, & alia non docto solum viro, sed ipsis tyronibus, quique literas vix attigerunt; indigna.

Paludamentum etiam apertum fuisse, illud Liuij de Graccho demonstrat: *Paludamentum brachio inuoluens*. Etiam fibulatum veteres statuæ indicant: sicuti Imperatorium vulgari laxius fuisse, & fufius, tum supra allata numismata, tum Tabula proxime sequens.

Tabula XXV.

Tab. XXV.



Non omnia tamen saga fibulata fuisse, declarant verba Claudii ad Regillianum apud Trebellium: *Arms Sarmaticos, & duo saga ad me velim mittas: sed fibulatoria, cum ipse miserim de nostris*. Sed quinam populi gestarent saga minime fibulata, non ita certum est. Viri docti talia fuisse Gallorum sagula existimant ex Polyæno. *Ἰματίῳ δὲ χηῶνται σισύρα Γαλατικῇ. καὶ πρῶτος ἐντορπήσατο σισύραν μέγαν*. Sed si Romanorum sagum fibulatum fuit ex Varro: Hispanorum ex Appiano, ut infra dicturi sumus: Illyricorum, ut ex Claudii verbis intelligimus, Germanorum ex Tacito, qui ait *spina sagulum infibulare solitos*: Gallorum ex Poliano; vix inuenire erit, apud quas gentes sagum non infibularetur. Mihi Gallorum saga sine fibula fuisse videntur. In quo etiam falli Torrentium apparet, qui ad Suetonium tradit sagum a Gallis ad Romanos venisse: nam Gallicum sagum, quantum coniectura assequi possum, a Romano diuersum. Hoc apertum, & fibulatum: at Gallicum ad instar tunicæ, & quidem manicatum, qualia nostra saga sunt, & Sarii appellantur. Tacitus lib. 11. Hist. de Cecinna: *Ornatum ipsius municipia, & colonia in superbiam trahabant, quod versicolore sagulo, braccas tegmen barbarum induit, togatos alloqueretur*. Si Romanum sagum id fuisset, hoc est Imperatorium paludamentum, non fuisset mirum, aut insolens, si Romano militari habitu municipia, & togatos homines adiisset. Sed totus ducis cultus Gallicus fuit: braccæ, siue femoralia, & sagum manicatum. Plutarchus in Orhōne rem eandem narans: *Γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐντορπήσας, σιμείοις, καὶ ἄρχοις Ρωμαϊκοῖς διαλεγόμενος*. Vetus Interpres *Gallicis subligaculis, ibecisque ornatum* Cecinam producit. Rectius Crusenius manicas vertit. Sed quæ nam illæ? nempe sagi. nam in tunica infames, ac probrosæ fuerunt. Quare Cecinna barbaro cultu incescit braccis, & versicolore sagulo, quod Gallorum proprium, & quidem manicatum. Præter saga Celtas gestasse loco tunice vestes scissas & maculatæ usque ad pudenda tridæ

Strabo lib. iv. de habitu Gallorum: *Οἱ γὰρ κέλται ἀντὶ χιτῶνων χιτῆς χειριδωτὲς φέρουσι μέχρι αἰδούων καὶ γλῶττων.*

Ideo autem hæc aperta, & manuleata vestimenta gerebant, quod cū braccati essent inferiora corporis velabantur: at reliquæ gentes, quibus nullus braccarum usus, ob id clausas, & longiores tunicas habebant.

Si ergo Gallicum sagum manicatum, & ad instar tuniculæ nullus in eo fibulæ usus, quæ ad vestes stringendas, ne humeris defluerent, inuenta est. Quare apud Polyænum Sisyra non tam fuerit commune Gallorum sagum, quam chænna, vestisque villosa, & fere ex pellibus caprarum confecta, quæ cum esset aperta, & reliquis vestimentis superindueretur, opus fibula erat, quæ illam neceret in humeris & colligaret. Σισύρα veteribus Grammaticis dicitur χλαῖνης ἑσθῆς εὐτελὲς. Οἷόν ἐξομῆς, ἢ ἀπλῶς τὸ τοῦτον. τινὲς δὲ ἱμάτιον τραχύ. περιόλαιον ἀγροικικόν. δελικὸν παλαιόν. ἢ χιτῶν δερμάτινος. Sed fermè pro crasso vilique stragulo, quod torale crassum & villosum interpretatur Budæus. Marcellinus de Iuliano lib. xvi: *Nocte dimidiata semper exurgens non e plumis, vel stragulis sericis, ambiguo fulgore nitentibus, sed ex tapete, & sisyra, quam vulgaris simplicitas fisurnam appellat.* Ad quem locum multa doctissimus Lindenbrogius de sisyra adnotavit, quæ operæ sit videre. Talis cum esset sisyra, non est credibile fuisse commune Gallorum sagum, quod virgatum, & intercurrente purpura distinctum veteres prodiderunt. Quæ autem in veste hirta, ac villosa hoc fieri potuerit, non video. Quidquid sit, etiamsi Gallicum sagum more tunicæ indueretur, cum ad pectus apertum esset, fortasse opus ei fibula, qua clauderetur. Nam Diodorus de Gallis: *ἐπιπορποιῶνται σάγης ραβδωτὲς.* Atque ita quærendum adhuc apud quas gentes sagum non infibularetur. Nisi quis inde arguat Romanum sagum fibula caruisse, quod nullus veterum præter Varronem fibulæ in sago meminerit. Ino verba ipsa Varonis contrarium ostendere videantur non fuisse scilicet sagum fibulatum: *Quum neque aptam mollis humeris fibulam sagus ferret.* Et Claudius Regelliano: *duo sago velim mittas; sed fibulatoria, cum miserim de nostris; id est Romanis.*

manis: Non igitur ea fibulatoria.

Ceterum Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. ait Sagum Gallicum nomen esse: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, siue quadruplex fuerit. Vnde hæc acceperit Isidorus haud scio. nusquam enim apud veteres sagi huius quadri, aut quadruplicis mentio. Nam quod sagum cum diploide confundit, id est cum pallio Græcanico, illudque Horatij

Contra quem duplici panno patientia velat.

de sago, & veste militari interpretatur, solens vaticinatur.

Sagum Hispanicum, & Germanicum.

Cap. X.

Non Gallorum modo, sed Hispanorum, & Germanorum sagum gestamen fuisse constat. Saguli Hispanici meminit Val. Maximus. lib. III. cap. II. de Pireso Celtibero. *Nec erubuit gladium ei suum & sagulum utroque exercitu spectante tradere.* lib. V. cap. I. exemplo XI. & ultimo Punici sagi mentionem facit. Strabo lib. III. de Lusitanis: *Μελανέμιονες ἅπαντες, τὸ πλεον ἐν σάγοις, ἐν οἷσπερ καὶ σιβαδοκοιτῆσι.* Appianus Ibericis: *Χρῶνται διπλοῖς ἱματίοις παχίσιν, ἀντὶ χλαμύδων, αὐτὰ περιπορῶμενοι, καὶ τῆτο σάγον ἡγνύται.* *Vtuntur autem duplicibus vestimentis crassis, chlamydem vice, & infibulantes, ea saga appellant.* Et paulo infra: *ἐν περιπόρῃσατο σάγον Ἰβηρικῶς.* *Sagum Hispanico ritu infibulavit.* Sed qualis esset iste Ibericus infibulandi ritus, sicut quomodo hæc saga a chlamyde communi differrent, haud facile dixerim. Nisi illa duplicia, & utramque corporis partem tegentia, ac crassa: hæc leuior, & humeros fere operiens. Illud sane constat, & apertum sagum fuisse, & fibulatum.

Germanos quoque sagum gestasse tradit Tacitus, idque quandoque spina fibulæ vicem nexum. Porro hæc saga argento variegata fuisse, ex Herodiano ostendimus. Qui ait Caracallam sæpe Romana chlamyde deposita Germanorum indumenta sumpsisse. *Ἐντε χλαμύσῳ ἀργύρῳ πεποικιλμέναις ἱωρᾶτο.* Sagum Germanicum ex Cluuerio viro in comparabili huc transferri curauimus.

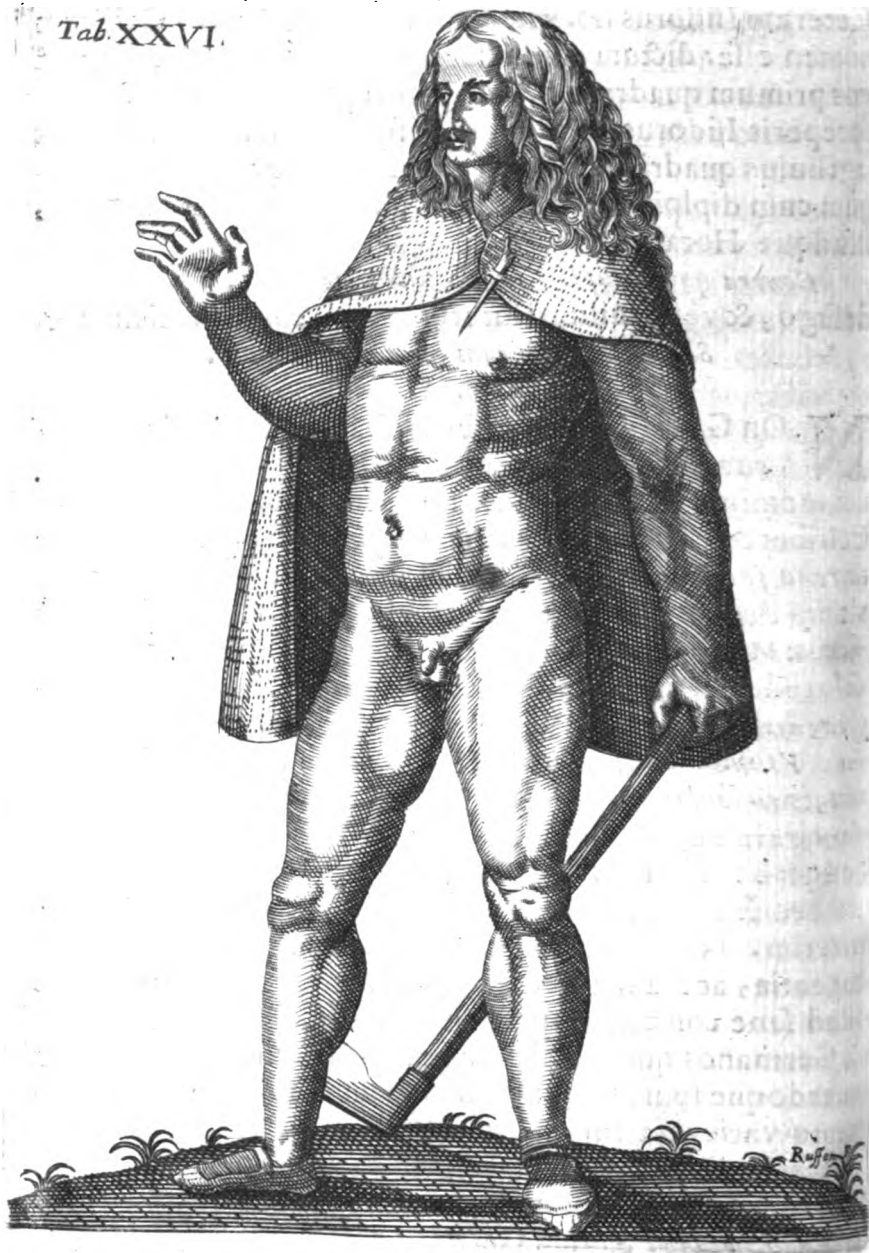
Tabula XXVI.

Pars II.

P

Sago

Tab. XXVI.



Sagochlamys. Chlamys Dardanica Mantuelis.

Cap. XI.

S Agum, & chlamydem diuersa fuisse vestimenta merito quis arguerit, quod Trebellius inter dona dari iussa Claudio recenset sagochlamydes. *Sagochlamydes*, inquit *annuas duas*. Casaubonus interdum ex duplici genere vestium, unum confectum fuisse demonstrat, quod vtriusque figuram participaret. Sic *chlamydem mantuelem* idem auctor nominat: sic *tunicam palliolatam* Vopiscus in Bonoso recenset. Si ergo sagochlamys ex chlamyde & sago composita, quod discrimen inter vtramque vestem fuit? Quidam existimant inter sagum, & chlamydem eandem differentiam fuisse, quæ inter chlenam, & chlamydem, quas Grammatici Græci figura diuersas tradiderunt, quod chlena quadratum pallium esset, chlamys autem in inferiori parte committeretur. Sed non nisi chlamys Macedonica, ut iidem tradunt clausa erat in infima ora; & Romanorum, & reliquarum gentium chlamydes totæ apertæ, ut vetera monumenta demonstrant. Sed esto fuerint chlamydes omnes in inferiori parte commissæ. Velim mihi dicere, quæ forma sagochlamydis. Si tota clausa, nihil ex sago habuerit, quod apertum: si solum in parte inferiori, tantum chlamys fuerit. Ita res magis implicatur, & obscura fit.

Fortasse igitur sagochlamys ex vulgari chlamyde, & sago Gallico composita fuit, ita ut adinstar tunicæ, ut de Gallorum sago diximus, indueretur, & manicas haberet, ceterum ad latera hinc inde pendulas alas adinstar chlamydis haberet. Cui hæc coniectura non placet, is de suo meliorem expromat, & magnam gratiam inibit.

Eadem siue maior difficultas in verbis quæ sequuntur proxime apud Trebellium: *Chlamydem Dardanicam mantuelem unam*. Si enim mantuelis a manto, ut docti viri censent, mantum autem ἀπὸ τῆς μανδύος, & μανδύη eadem, ac lacerna, cum chlamys, & lacerna idem, aut non multum diffi-

mile vestimentum fuerit, quid diuersum inueniemus, ex quo noua hæc vestis conflata sit? Nisi dicamus Mandyan etiam pro pænula accipi solere: pænulam autem diuersam a chlamyde, & lacerna docuimus, ita vt hæc vestis mixta fuerit ex chlamyde, & pænula. Nec aliud in re tam antiqua, & obscura expedire in promptu est.

Sagi, Chlamydis, & Paludamenti Materia.

Cap. XII.

Sicut forma, ita eadem materia fuit chlamydis, sagi, ac paludamenti, nempe lana; ex qua etiam Togæ & tunicæ, omnisque Quiritium vestitus conficiebatur. Nam cum sericum nondum in vsu vrbano esset, nedum militari, linum etiam aut incognitum, aut processu temporis solis interioribus tunicis adhibitum, vna vestimentorum materia lana fuit.

Sed sicuti togæ & Tunicæ ex lana aliæ alijs pretiosiores fuere ipsius lanæ pretio, eadem ratione & chlamydes sagaque, & paludamenta maioris minorisue pretij. Saga scilicet gregalium, & manipularium militum crassiora, ac viliora fuere ipsa lanæ ignobilitate: at Centurionum, ac Tribunorum maioris pretij, ac nobilioris texturæ. Liuius lib. VII. *Tribunus sagulo gregali, amictus centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit.* Cum enim idem color vestimentorum militarium esset, præter Imperatorium paludamentū, quod purpureum, non aliud videtur discrimen fuisse, quam quod Tribunorum, ac Centurionum sagula ex pretiosiore, gregalium ex viliori lana conficerentur: & illorum nobilior, horum vulgaris textura esset: illorum pexa, ac mollior lana, horum crassior, hirta, ac villosa, interdum longo vsu detrita. Ita apud Plutarchum Philopæmen tali indurus chlamyde pro seruo habitus est. Hinc sagum pro veste viliori, ac crassiori, quam Martialis opponit lacernis purpureis potentiorum lib. VI. Ep. XI.

Te

Te Cadmea Tyros, me pinguis Gallia vestit

Viste purpureum Marce sagatus amem?

Vbi pingue, crassumque sagum, quod ferme in Gallia conficiebatur, Tyriis lacernis opponitur. Idem lib. VI II. Ep. LVIII.

Cum tibi tam crassa sint Artemidore lacernæ,

Possunt te Sagarum iure vocare meo.

Seneca Epist. XVII: *Grabbatus ille verus sit, & sagum, & panis durus, ac sordidus.* Paulo ante dixerat: *Interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste dicas tibi. Hoc est quod timebatur.* Insignis sed misere corruptius Strabonis locus est lib. IV. de Belgis, & eorum vestitu: ἡ δὲ ἱέρια, τραχέα μὲν, ἀκρόμαλλος δὲ, ἀφ' ἧς τῆς δασύτης σάγης ἐξυφαίνουσιν, οὐς λαίνας καλεῖσιν. οἱ μὲν τοὶ Ῥωμαῖοι, καὶ ἐν τοῖς προσβορωτάτοις τοῖς ὑποδυθήρας τρίψουσιν πόμινας, ἰκανῶς ἀσείας ἱέριας. Quæ sic vertit Interpres: *Lana eorum aspera est, sed ipsam proximè pellem detonsa: ex ea densa Saga texunt, quas lanas vocant.* Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes, laneas infra diptheras gerunt vestes siue lanas satis elegantes. Nec mirum infelicitèr admodum in hoc loco versatum, quem summus vir Casaubonus difficilem fatetur, & de quo neutram in partem affirmare audet. Sed omnino vera est, atque optima eius interpunctio, quam hæsitantèr ponit. Nimirū, οὐς λαίνας καλεῖσιν οἱ Ῥωμαῖοι. οἱ μὲν τὸς καὶ δασί Non alia enim sententia esse potest, quam apud Belgas lanam asperā esse, & breuem, ex qua saga conficiuntur, quas lanas Romani vocant. At eos (Belgas) qui ad septentriones magis vergunt habere lanam longiorem, & eximiam, ἀκρόμαλλος dicitur Interpreti, ad cutem detonsa lana. sed omnes lanæ ita rondebantur. ἀκρόμαλλος, est brevis, cui opponitur βαθύμαλλος, & δασύμαλλος longa, & densa. Omnia autem alia vidit hic Interpres. Nam quis illa intelligat? Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes laneas infra diptheras gerunt vestes, siue lanas prorsus elegantes. Prorsus ineptissime. Optime vir idem incomparabilis ὑποδυθήρας oues pellitas interpretatur, quas

quas Belgæ alebant, unde lanam bonam consequerentur. Eas enim oues pellissas, vel tectas Latini dicebant. Varro de re Rustica lib. 11. cap. 11: *Pleraque similiter faciendam in ouibus pellissis, quæ propter lanæ bonitatem, ut sunt Tarentina, & Attica, pellibus integuntur, ne lana inquinetur.* Horatius.

*Dulce pellissis quibus Galeſi
Flumen.*

Ita ἀσείον appellari a Strabone, quod in suo genere eximium est. Torus igitur ille locus ex Casauboni interpretatione ita vertendus est: *Lana aspera, & brevis villi, ex qua crassa saga texunt, quas Lanæ Romani vocant. Qui vero ad septentriones tendunt greges pellissas alunt valde eximia lanæ vestitos.* Lana aspera densa, ac vilioribus vestibus adhibita, qualia lænæ, saga, & huiusmodi. Idem Strabo lib. v. scribit lanam mollem, & omnium longe optimam provenire in Italia circa Mutinā & flumen Scutanam. τὸ δὲ τραχέειον ἢ ληνεῖον, ἢ τῶν Ἰνσούρων. ἐξ ἧς τὸ πλεον. τῆς οὐκίας τῶν ἰταλιωτῶν ἀμύχεται. *Asperam Ligures, & Insubres præbent, ex qua plerique Itali familia vestimenta conficiunt.* At serui in sagis, ac centonibus, ut ex Columella docuimus. Subjicit Strabo eodem lib. 11. Iisdem Belgis tam copiosos fuisse pecorum, & porcorum greges, ut sagorum, & fassamentorum copiam non Romæ tantum suppeditarent, sed et plerisque Italiæ partibus. Et paulo infra sagorum, & tunicarum Ligusticarum meminit. Saga igitur, ut dicebamus, Tribunorum, & Centurionum ex pretiosa lana fuerunt, eaque pexa, ac recentia: at gregalia ex densa, hirtaque, & ferme vsu detrita. Xiphilinus lib. lxxv 1: *attritum sagulum dat Vitellio in rebus extremis, si Interpreti credimus. Vitellius sordido, laceroque sagulo amictus, se abdit in obscurum locum.* Sed in Græco est. χιτωνίσχον τε παλαιὸν ῥύπαρον ἐνεδυ. *Lacera sordidaque tunica amictus.*

Par error in eadem re eiusdem Interpretis. Nam libri lxxiv. initio, ubi de Prætorianis Pertinacis interfectores a Seuero exauſtoratis loquitur: *Hi inuiti abiectis armis, equisque dimissis, ac discinctis sagis dispersi sunt.* Græca sic habent.

habent. ἰνὲ τοῖς χαῖταις αἴχμα. Ad verbum *tunicati, & discincti*: idest sine sagis, & baltheo. Saga enim non cingebantur baltheo. quæ enim poterant? sed tunica, cum sacramentum dicerent: in exauctoratione, & baltheum illis, & vestis militaris ignominia causa adimebatur. Chlamydes etiam, & Paludamenta ex lana pretiosiori, aut viliori fuerunt, pexa, aut hirta. Spartianus de Seuero: *Hic tam exiguis vestibus usus est, ut vix tunica eius aliquid purpura haberet, & cum hirta chlamyde hameros velaret.* Quas Seueri chlamydes hirtas, & tunicas a semas ab Alexandro in usum reuocatas tradit Lampridius in eius Vita.

Communes igitur chlamydes, saga, & paludamenta ex lana conficiebantur. Dio lib. LIX. scribit Caium Cæsarem, quum per pontem triumphali pompa incederet, quem inter Baulos, & Puteolos struxerat, indutum fuisse thorace Alexandri Magni, & chlamyde serica. Quod nouum ac notabile in monstroso, prodigo, atq; effæminato Principe fuit. Idem Commodum tunica, & chlamyde serica purpurea auro inspersa usum scribit.

Chlamys & Paludamentum auratum. Lacerna aurata.

Habitus Citharoedorum. Cap. XIII.

FVere & chlamydes auratæ, maxime apud barbaros. Spartianus in Adriano: *Cum a Pharasmane ingentia dona accepisset, atque inter hac auratas quoque chlamydes, trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit ad eias munera deridenda.* Porro noxios in tunicis auratis, & chlamydibus purpureis in Amphitheatrum inductos alijs obseruatum est. Auratæ chlamydis meminit & Virgilius lib. IV.

Victori chlamydem auratam quam plurima circum

Purpura Meandro duplici Melibœa cucurrit.

At Romæ Agrippina in Naumachia spectaculo auratam chlamydem induta, ut tradit Tacitus lib. XII: *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde.* Dio lib. LX. Ἀγριππίνη χλαμύδι διαχρύσῳ ἱκωσμένη. Chlamis διαχρύσος

ros est auro distincta, siue aurum distinctum habens: atqui Plini us totam auream facit. *Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo Naulis pralijs spectaculum adſidentem ei indutam paludamento auro textili sine alia materia.* Quod profecto mirum. quomodo enim aurum sine alia materia texi potuerit difficile dictu est. Etia Caligula teste Suetonio per pontem Baianum aurea chlamyde incesſit. Eam Dio lib. LIX. chlamydem fuisse ait *σπρικὴν ἀλουργὴν πολὺ μὲν χρυσίον, πολλὰς δὲ καὶ λίθους Ἰνδικὰς ἔχουσαν.* Sericam purpuream, multo auro, multisque gemmis Indicis ornatam. Etiam lacerna, quam non multum dissimilem chlamydi notauimus, lacerna inquam aurata citharædorum peculiaris fuit; quorum habitus cultusque notabilis. Iuuenalis Sat. x.

Et quibus aurata mos est fulgere lacernæ.

Auctor librorum ad Herennium dat ijsdem pallam auratam & chlamydem purpuream: *¶ Et Citharædus cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta, cum corona aurea, magnis fulgentibus gemmis illuminata.* Pallam purpuream dat Ouidius Arioni Faſtorum. II.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Ita Citharædorum habitus fuit tunica talaris, & chlamys. Quæ tunica etiam palla dicta videtur, licet pallam proprie fuisse sæminarū pallium dixerimus in verbis paulo ante positis *palla inaurata indusus cum chlamyde.* Nam si palla ibi pallium esset, quomodo chlamys supra pallium sumeretur? Quod autem ea tunica talaris esset, ideo cum stola Orpheum inducit Varro de re rustica lib. III. cap. XIII: *¶ Quintus Orpheæ vocari iussit, qui cum eò venisset cum stola, & cithara, & cantare esset iussus.* Ea tunica talaris distincta, quam ὀρθος ἄδιον Græci dixere. Dio lib. LXI I. de Neronis habitu Citharædico. Nam cum statuiſſet ad citharam canere, non sustinuit a Corbulone videri τὸ ὀρθος ἄδιον ἔχων. Aliqui hanc tunicam rectam credunt, qualem cum puratoga Tyroni nouæ nuptæ indui tradit Plinius lib. VIII. cap. LXVIII. Sed rectas tunicas dici tradit Festus, quæ a stantibus sur-

sum

sum versus texerentur. Simplicior notatio est, quod cum non cingerentur starent recte, siue non interruptæ vinculo descenderent. Pollux: χιτὼν ὀρθοστάδιος ἐζωνύμενος. Distincta ea tunica, & fluens: vt mirū sit Bathyllum Citharœdum ab Apuleio lib. 11. Florid. induci cum tunica cincta: *Eique prorsus Citharœdici status, Deam conspiciens canenti similis, tunicam picturis variegatam ad pedes deiectus ipsos, Græcanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium adusque articulos palmarum.* Tunicam etiam talarem manicatam tribuit Tragœdis Lucianus in Ioue Tragœdo: καὶ τὰς ἱμβᾶτας, καὶ τὰς ποδήρις χιτῶνας, καὶ χλαμύδας, καὶ χειρίδας Vbi Interpres χειρίδας chirothecas imperite vertit, cum Manicas vertendum sit. *Coturnos, tunicas talares manuleatas, & chlamydes.* Idem Icaromenippo iisdem dat τῷ χρυσόπασον σολῶ Stolam, siue simpliciter vestem auro sparsam, siue intextam.

Præter tunicam talarem, & orthostadion fuit etiam Citharædis chlamys, siue lacerna purpura, auroque distincta. Lucianus aduersus Indoctum, tradit Euangelum Citharœdum venisse Delphos, vt in agone certaret: habuisse ἱσθῆτα χρυσόπασον, & coronam auream gemmis distinctam. mox subiicit: καὶ ἡ πορφύρα δὲ ἐνέπρεπε τῆς ἱσθῆτος. ἢ μετὰ τὴν χρυσὴν διαφαίνατο. Ipsa purpura qua auro intexta visebatur, commendabat hunc cultum mirifice. Nec tunica solum talaris fuit, sed & chlamys longum syrma trahens. Horatius:

Traxitque uagus per pulpita uestem.

Habes hic Neronis nummum habitu citharœdico.



Tunica militaris color . Tertullianus explicatus . Cap. XIV.

ANtequam chlamydis, fagi, ac paludamenti colorem indagemus, præstat colorem tunicæ militaris exquirere. Togas, tunicasque Urbanorum albas fuisse ostendimus, natio scilicet ianæ colore, mox & fullonis arte. Ita milites tunicas pariter fuisse albas credendum est. Non enim est verisimile Quirites ad bellum ituros tota vestimenta mutasse, & pro alba ruffam, aut alterius coloris induisse. Qui autem iste color? Et quis veterum scriptorum eius mentionem fecit? Valerius Maximus lib. 11. cap. 1. tradit Lacedæmonios ad dissimulandum, & occultandum vulnere cruorem puniceis tunicis in prælio usos. Aelianus lib. 11. cap. 11. *punicea* appellat. Quod si Romanis idem mos fuisset, non dissimulasset Valerius, & a proximo exemplum petiisset. Isidorus lib. 11. cap. 11. scribit Romanos milites sub Consulibus tunica ruffata usos, unde & ruffatos vocatos esse. Verum quantum Græmatico illi credendum sit, toties in hoc opere præfati sumus. Et nullus veterum tunicæ ruffatæ meminit sub Coss. & ruffati modo dicebatur

tur

uragitarores in Circo, nō milites, a colore factionis. Iuven.

Praemium ruffati pone Lacerta.

Subjicit melior ille vir, quam Criticus: *Solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni, quasi admonitio & indicium futura pugna.* Quod ut verum sit, num propterea illa milites utebantur sub Consulibus? Quare miratus sum viros doctos sola Isidori auctoritate subnixos illud Martialis:

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:

Et placet hic pueris, militibusque color.

partim intellexisse de tunicis ruffis Canusinis, quæ servis & militibus in usu fuerint, partim de pænulis; quum nullo pacto de tunicis Martialis loquatur, sed tantum de pænulis, ut titulus indicat. Cum præterea discrimen fuerit inter colorem rufum, & ruffum: ibi autem Martialis de pænulis ruffis loquitur.

Tunicarum etiam punicearum in Salijs sacerdotibus tanquam rei nouæ, & notabilis meminit Plutarchus in Numa.

Atqui *tunica ruffa militaris* mentionem fecit Trebellius in Claudio. Verum id extremis Romani Imperij temporibus contigit, cum in reliquis etiam vestimentis magna mutatio facta est. Quanquam neque id satis probare potest, tunicas militum promiscuas fuisse ruffas; sed tantum Tribunorum & Ducum. Nam inter dona, quæ Claudio Tribuno Martiæ V. legionis dari iubet Valerianus, sunt etiam tunicæ militares ruffæ, duæ tantum, in eius scilicet usum. Apud Vopiscum etiam Valerianus iubet dari Probo electo Tribuno *tunicas ruffulas duas*. Idemque apud eundem iubet dari Aureliano *tunicas ducales ruffas quatuor*. Sane sub Se-uero, non longo tempore ante Valerianum, milites in tunica communi, hoc est alba. Quod patet ex Tertulliani verbis de Corona militis, quibus vir summus, qui nuper eum edit, usus est, ut contrarium ostenderet. Loquitur ibi Africanus de milite, qui quod laureatus ut ceteri congiarium capere recusasset prius exauctoratus supplicio destinatus est. Adempta autem illi est, dum exauctoratur, pænula, &

cum gladio caliga speculatoria: *Grauiſſimas pænulas poſuit reſelenari auſpicatus: ſpeculatoriam moroſiſſimam pedibus abſoluit terra Sancta inſiſtere cupiens.* Subjicit: *Et nunc ruſſatus ſanguine ſuo, ſpe calceatus.* Ex his & Pamelius, & vir ille doctiſſimus, hoc in loco, in quo ab eo diſſentimus, non nominandus, contendit tunicas militum ruſſatas fuiſſe. Sed quis non videt verba hæc; *nunc ruſſatus ſanguine ſuo;* reſpondere, atque opponi illis, *grauiſſimas pænulas poſuit, vt & ſequentia primis: ſpeculatoriam pedibus abſoluit, ſpe calceatus: gladium reddidit ſuccinctus acutiore (gladio) Verbo Dei: Laurea de manu clauit, martyrii candida laurea melius coronatur.* Certe illi tunica relictæ eſt, quæ ſi fuiſſet ruſſata, non ſubieciſſet Tertullianus, *nunc ruſſatus ſanguine ſuo.* nam & tunica ruſſatus fuiſſet. Sed pænula ruſſa ad emptæ illi: non alia re ruſſatus erat, quam ſanguine ſuo. Ruſſa inquam pænula fuit, non tunica. Neque tamen ijs aſſentior, qui ruſſatas illas militares apud Trebellium pænulas interpretantur, & tunicas cum pænulis confundunt. Ceterum viri eiſdem doctiſſimi, & cui plurimum Tertullianus debet, optima videtur correctio ex veteribus libris: *Nunc ruſſatus ſanguinis ſui ſpe.* nondum enim miles ruſſatus erat, ſed tantum martyrii ſpe, calceatus autem de Euangelii paratura. Quid enim *ſpe calceatus? Succinctus acutiore Dei; ſcilicet gladio.* Itz totus ille locus interpungendus eſt. Quemadmodum quod in vulgatis extat. *Grauiſſimas pænulas poſuit reſelenari auſpicatus,* recte idem poſuit *reſelenari.* quod ad grauiſſimas pænulas referendum eſt. Sed hæc non ſunt huius loci.

Chlamydis, Sagi, & Paludamenti color.

Cap. XV.

VT tunica militaris alba fuit, ita chlamydes & ſaga nullo adſcititio, ſed natiuo lanæ colore fuiſſe credimus. Quum Imperatores, Ducesque hoc vno a militibus diſtinguerentur, quod paludamentum purpureum, ſiue coccinum geſtarent.

Et

Et communes quidem Græcorum chlamydes albas fuisse tradit Pollux lib. vi i. cap. xi i. licet Plutarchus in Philopemene eius exercitus ornatum militarem describens ait chlamydes fuisse floridas: *σπαρτωτικῶν χλαμύδων διασημίων, Chlamydum militarium varijs coloribus pictarum*. At Romanorum natio lanæ colore. Porro chlamys siue paludamentum Imperatorium purpureum, siue ex cocco. Plinius lib. xxi i. cap. i: *Atque ut ficeamus Galatia, Africa, Lusitania cocci granum Imperatorijs dicatum paludamentis*. Dio lib. xli i. de Cæsare, qui in Aegypto subita hostium eruptione prægruante scapha in mare defilierat: ait ipsum magnum vitæ periculum adiisse, cum & veste grauaretur, & iaculis hostium vnus impeteretur, quod eum ex purpura (nempe paludamento) Imperatorem esse cognoscerent. Quod narrans Appianus lib. i i. ciuil. ait *τὸ πορφύρεον ἀπίρρητον*. hoc est, purpureum paludamentum.

Ipse Cæsar de se Comment. vi i. *Accelerat Cæsar, ut praelio intersit, eius aduentu ex colore vestis cognito*. Horatius de Antonio fugiente, ac victo.

Terra marique victus hostis Punico

Lugubre mutauit sagum:

Idem Dio lib. xlv i. paludamentum simpliciter *φόνιον* appellat, de ostentis quæ Pansæ Cos. oblata sunt ante praelium, quod illi supremum fuit: *Cum quis illi paludamentum attulisset in effuso cruore (sacrificij) lapsus vestem maculauit*. *Καὶ τις ἐν τέτῳ φόνιον αὐτῷ προσφέρειν*. Ita Appianus de bello Punico narrat Senatum Romanum Phameæ, ob strenuam operam bello Punico nauatam, donasse purpurā, & auream fibulam. *Φαμαίαν δὲ ἐτίμησαν ἀλεργίδι, καὶ ἐπιπορπίματι χρυσῷ*. *Purpureo paludamento, quod fibula aurea necēbatur*. Nō purpura, & bulla aurea, quod docto Interpreti visū est.

Idem in Parthicis memorans prodigia, quæ Crassi necem præcessere, illud primo posuit, atratum eum, non purpuratum ad milites processisse: *οὐκ ἐν φοινικίδι, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλαι*. Quæ omnino verba etiam apud Plutarchum in Crasso habentur. Idem Appianus alibi de M. Antonio, qui eodem

Par-

Parthico bello Romanis ducibus fatali allocutus milites pullum paludamentum petierat, quo esset miserabilior, sed dissuadentibus amicis ἐν τῇ σπαρτηρίᾳ πομπῇ processit. Valerius Maximus idem narrans de Casso ait Imperatorium paludamentum aut purpureum fuisse aut album. lib. 1. cap. vi: Pullum ei traditum est paludamentum, cum in prælium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret. Hirtius de bello Africano: Cum Scipio sagulo purpureo ante Iuba Regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestimentum transferret. Appianus de bellis Hispanis: Mandatumque erat, si quid tumultus ab hostibus oriretur, signum extollerant, interdum πομπίδα ἐπὶ δόρατος paludamentum ex hasta suspensum, non pannum rubrum, ut reddit Interpres. Et V. ciuiliū narrat Sextum Pompeij filiū belli successibus inflatum τὴν συνήθει τοῖς ἀντοκρατορσιν χλαμύδα ἐν πομπῇ ἐς κινὴν μεταλλάξαι. Imperatorium paludamentum purpureum in aeruleum mutasse, quasi a Neptuno adoptatus esset.

Hinc paludamentum chlamydem purpuream Græci scriptores verterunt. Dio lib. lxxv. narrans Vitellii æstum atque agitationem animi sub aduentum Flauiani exercitus: Interdum, ait, τὴν χλαμύδα τὴν πορφυρᾶν ἵφοιτο, gladioque cingebatur, interdum vestem pullam sumebat. Regiam chlamydem appellat Herodianus lib. 11. de Seuero, quem scribit in prælio aduersus Albinum, & fugisse, ἀπορρίψαντα δὲ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν. Nam Regum chlamydes purpureæ. Seneca Ep. lxxvi: Felix est non magis, quam ex illis, quibus scerptῶν & chlamydῆ in scena fabula assignant. Alibi Herodianus. Ποικίλῳ χλαμύδα de Caracalla, quæ deposita Germanorum cultu incedebat, præcipue sagulis argento variegatis. Nec multo post tradit eundem aperto Alexandri Magni conditorio χλαμύδα ἣν ἵφειν ἀλουργῇ corpori ipsius imposuisse.

Si ergo Imperatorum Romanorū chlamys purpurea fuit, cur Dio Commodi habitum notans ait ipsum ingressum esse theatrum purpurea tunica indutum auro inspersa, accepta simili chlamyde more Græco? εἰσιὼν χιτῶνα ὀλοπόφυρον χρυ-

οὐ κατὰ πᾶσιν χλαμύδα τι ὅμοιον τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον λαμβάνον. Herodianus lib. I. idem narrans: ἀμφένοντο τε ἀλουργεῖ, καὶ χρυσοῦ φθές: *Deposito Romano, ac Principali cultu*. Non ergo chlamys purpurea, sed tunica, chlamysque serica purpurea auro inspersa, siue variegata probro data est. Cum Romanae lana esset, cocco, siue purpura infecta sine auri mixtura. Hæ chlamydes Græcanicæ dictæ. Capitolinus in Pertinace recensens auctionem vestimentorum Commodi enumerat *purpureas chlamydes Græcanicas, atque castrenses*. Græcanicæ scilicet auro distinctæ, castrenses purpureæ. Talis Neronis e Græcia reuertentis triumphantis more, *In veste purpurea*, ait Suetonius, *distinctaque stellis aureis chlamyde*.

Gallici Sagi color. Cap. XVI.

Sicut Romanum sagum natiuo lanæ colore, Imperatorium purpureum, vel cocco infectum, ita Gallicum intexta purpura distinctum. Virgilius lib. VI. de Gallis:

*Aurea casaries illis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.*

Vbi Seruius *auream vestem barbam* interpretatur, & *sagula virgata*, qua habebant in virgarum morem deductas vias. Et bene, inquit, adlusit ad Gallicam linguam, per quam virga purpura dicitur. Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis, quæ sagula virgata, etiam trabeata dicta sunt. Trebellius in Gallieno: *Perdita Gallia arrisisse, & dixisse perhibetur. Non sine trabeatis sagis tuta Resp. est?* Malumus enim cum Casaubono *trabeata saga* ex Diodoro *παλαιοὶς σάγες* interpretari, quam *Atrebatice* substituere. Vt enim togæ a transuersis purpuræ discurrentis lineis, siue trabibus trabæ dictæ sunt, sic virgis purpureis trabeata Gallorum sagula. Turnebus tamen lib. I. cap. XI. simpliciter virgatum *παλαιοὶς* intelligit, quod virgas quasdam in longum, aut latum varia serie, ac colore porrectas haberet, vt in concharum genere sunt vir-

virgularæ, idest, ῥαβδωταὶ. Val. Flaccus 1.1. Argon. Thracum mulieribus virgatas vestes tribuit, nec purpureas, inquit ille, intellexit, sed barbarorum ritu diiccolores, & veluti virgatis segmentis contextas.

Iam veniet durata gelu, sed me quoque pulsam

Fama viro, nostrosque thoros uirgata tenebis.

Eadem saga scutulata notauit Scaliger dicta, macularum instar cancellatim, & reticulatim distincta. Scutulas enim esse τὰ πλίνδια, nimirū quadra similia retium maculis, quas Græci vocant τῆς ἐρώχου. Gallos enim Diodorus ait sagæ gestasse, ῥαβδωτὰ πλινθίοις πολυάνθισι, καὶ πυκνοῖς διαλαμψύνα. *Scutulata, & reticulatim distincta.* Etiam colorata Sarcenorum sagula fuisse tradit Ammianus lib. xiv.

De Subarmali. Cap. XVII.

INter vestimenta militaria fuere subarmales, siue subarmalia, quorum mentio apud Spartianum in Seuero: *Quum Romanus Seuerus venisset Prætorianos cum subarmalibus inermes sibi insit occurrere.* Trebellius in Claudio: *Subarmale unum cum purpura Maura.* Demum Vopiscus in Aureliano: *Togam pictam, subarmale profundum, sellam eboratam.* Sed quænam hæ vestes fuerint, & inquem usum, non ita compertum est. Turnebus lib. xvi. 1. cap. xix. existimat fuisse crassum sagulum, quod sub armis induebatur, ut eorum durities minus corpus offenderet, sed profundo excepta tegumento mollius corpori insideret, & tolerabilius. Atque ita ab armis subarmale dictum, quod scilicet sub armis gestaretur.

Hæc opinio displicuit Casaubono ad Spartianum, quod scilicet pacis, & pompæ hæ vestes essent. Nam Herodianus eandem rem narrans de Seuero lib. 1.1. scribit ab eo edictum propositum, ut Prætoriani relictis apud castra armis exirent pacis habitu, eoque cultu, quo procedere in pompam consueuissent sacrificante, aut diem festum celebrante Imperatore. Mox subiicit, eos relictis armis processisse

cessisse ἐν μοναῖς ταῖς πομπικαῖς ἐσθῆσιν, in pomparum habitu. Atque ita existimat Casaubonus non ab armis quibus pugnamus sed ἀπὸ τῶν ὤμοπλατῶν subarmale dictum, quod scilicet sub armis fibula neſteretur, vel sub armos rejiceretur. Fuisse autem togas militares, vel saga.

Mihi tamen Turnebi notatio non displicet. Scilicet ab armis, quibus pugnamus, subarmale dictum, quod armis ipsis subjiceretur. Nec obstat, eandem vestem fuisse etiam pomparum propriam. Nam cum Prætoriani in comitatu Imperatoris armati incederent, in pompa per dies festos ac ludos inermes procedebant; ut tamen a reliquis civibus discernerentur, subarmale tanquam vestem militarem retinebant. Fuisse enim id militare indumentum ex Herodiano fatetur Casaubonus. Nam Severus in oratione, quæ ipso exautoravit ait: *Iubeo vos discinctos, ac vestimentis militaribus exutos inermes discedere*. Nec aliud subarmale fuisse crediderim, quam sagum: quod tamen more tunicæ indueretur, ut scilicet commodè subjici armis posset. nam chlamys, quæ fibula neſtebatur, cum brachia velaret armis subjici non poterat. Atqui, inquit summus vir, subarmali purpura interdum addebatur. Hoc tamen non in omnibus Prætorianis, sed in ducibus usurpatum, quos etiam subarmalia habuisse, & ad manipularium distinctionem purpura distincta credi par est: quæ minime obstant, cur armis non subjicerentur, & ijs depositis gestarentur in pompa. Ita & commodior interpretatio erit, subarmale profundum fuisse crassum sagulum, ac densiori lana confectum, quo scilicet melius arma corpori insiderent, quam ποδήρας, & infra genua dimissum. Cui tamen altera opinio magis arriserit, is eam per me sequatur licet.

Ceterum non ita rectè Politianus, quod supra tetigimus, illud Herodiani lib. VII. ἐν λιταῖς δὲ ἐσθῆσι, καὶ ἱερὴρίσιν, vertit, *subarmalibus, & sagis induti*. Nam milites illi in veste vulgari, tunica scilicet & lacerna, siue chlamyde fuerunt. Quod si subarmale sagum fuit, aut quid simile, duplici sago, aut sago, & chlamyde induti fuissent.

Finis Libri Tertiij.

Pars II.

R

OCTA-

130
OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
PARS SECVNDA
LIBER QVARTVS
QVI EST DE PALLIO.

Pallium Græcorum indumentum. Comædia palliata, togata, prætextata. Prolegomena in Terentium expendantur. Cap. 1.



T Toga Romanorum, ita Pallium Græcorum gestamen fuisse, certum est. Et cum tunica vtrique genti communis esset, cui aut toga, aut pallium superinduebatur, diuersa indumenti exterioris forma Romanum, Græcumque habitum distinctum fuisse, apud omnes in confesso est. Hinc Comœdiæ palliatæ, & togatæ. In prolegomenis ad Terentium, siue ea Donati, siue Cornuti, siue Asperi fuere, *Comædia forma sunt tres. Palliata Græcum habitum ferentes. Togata iuxta formam personarum habitum togatum desiderantes.* Post pauca subiicitur. *Hinc Vlysses palliatum semper inducunt.* Causa porro non vna satis friuola adducitur, siue quod cum insaniam simulauit, tectus esse voluit, siue ob singularem sapientiam, demum *quod Ithaca habitatores, sicut Locri palliati essent.* Quasi vero solus Vlysses, soliq; Ithacenses, & non Græci omnes, palliati.

Sed nimirum illa prolegomena, vt non vnius scriptoris esse apparet, sed ex variis auctoribus adinstar centonis cōsarcinata, ita quædam bona habent, quædam secus, vt facile obseruabit, cui otium fuerit ea contendere. Nam quæ de Achille, & Neoptolemo, qui cum diademate inducuntur,

sententia,

rentur, quis non videt eas non fuisse Comœdiæ personas, sed Tragœdiæ? Item quæ de personarum Comicarum amictu, quam sunt suspectæ fidei! Curenim senes tantum in candido vestitu, cum is promiscuus habitus esset? Cur purpureus color diuiti, pauperi phœniceus, quasi non & hic magno pretio staret? Quis puellarum habitus peregrinus? Cur leno pallio versicolore inducitur? Meretrici ob avaritiam pallium luteum datur, cum in Togatis comoedijs communi scortorum habitu idest togatę essent? quid autem luteus color ad avaritiam? Hæc sunt posterioris æui Grammaticorum insomnia. Præterea quis syrmati locus in comœdia, quod ab scenica luxuria institutum ibi dicitur, cum fuerit Tragœdorum proprium. His adjice, quæ proximè sequuntur. *Aulæa in scena in terra sterni solita, quod pictus ornatus erat ex Attalica Regia Romam usque perlatus, pro quibus siparia atas posterior acceperit. Atqui nec aulæa humistrata, nec siparia, cerrum est, sed scenæ obtendi solita. Quæ satis declarant multa a sciolis, atque ineptis hominibus in ea prolegomena fuisse intrusa.*

Sed ut a diuerticulo res repetatur Græcæ Comœdię palliatæ, Latinæ togatæ dictæ sunt. Verus Interpres Iuvenalis ad illud: *Recitauerit ille togatas. Togata sunt Comœdia Latina, palliata Græca, quales Afranius fecit.* Verum Afranium dedisse togatas notum est. Itaque verba illa, *quales Afranius fecit*, retrahenda sunt, & togatis subiicienda. Togatarum aliæ nobiliores, quæ prætextatæ, in quibus scilicet Magistratus inducti, qui in prætextis, fortasse etiam pueri, & puellæ prætextatæ. Minus nobiles, in quibus censet Scalliger lib. I. Poetices cap. VI I. Senatores priuatos cum togis introductos. Sed cur soli Senatores togati, cum gens vniuersa togata esset? Subiicit idem. Vltimum genus fuisse, quod capiebat humilem fortunam negotiorum popularium cum tunicis tantum, eas autem non tunicatas dictas, sed ab habitaculis Tabernarias appellatas, quod cum tabernis scenæ disponerentur. Sed si nullus in illis togæ vsus, cur inter togatas recensentur? Auctor prolegome-

non Terentii Tabernarias fuisse palliata tradit. *Palliata Græcum habitum ferentes, quas nonnulli Tabernarias vocant.* Sed paulo ante, si tamen vnus auctor est, *Tabernarias* ab humilitate argumenti, & styli dictas putat. Quod palliatæ fuerint, non minus falsum est, quam notatio *Planipedum*, quæ ibidem adducitur: *Quod non ea negotia contineat, quæ personarum in turribus, aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano, & humili loco.* Quis enim ignorat infimam plebem, ac minutum populū in cœnaculis habitasse? Duplicis ergo tantum generis fuisse videntur Comœdiæ Latinæ, Prætextatæ, in quibus Magistratus, Togatæ in quibus viliores personæ inductæ. Harum solum meminit Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.* Vbi *prætextas* sunt *prætextatæ*. Neque tamen audiendi sunt, qui apud Acronem Prætextatam Tragœdiam dixerunt, Comœdiam togatam: multo minus, qui ibidem Togatas fuisse, in quibus Græcæ argumenta, Prætextas, in quibus Latina. Nam, vt diximus, cum Latinæ essent, omnes erant togatæ, sed hæ viliorum, Prætextatæ nobiliorum, & Magistratuum. Sed vix videtur potuisse dari Comœdiā, in qua soli magistratus introducerentur. Vt probabilius sit, dictas prætextatas ab argumenti gravitate, atque honestate, nulla iocorum licentia, atque obscœnitate, quæ Magistratuum, & pueritiæ sanctitatem dedeceret. Quamquam contra a verborum prætextatorum licentia quis dictas suspicari possit. Sed tales togatæ omnes, viliorum scilicet personarum, lenonū, meretricum, nepotum, quibus vitæ licentiæ congruens lasciuior oratio. At Prætextatas serias totas, ac graues, omnique turpitudine vacuas fuisse credere par est. Hisce affines fuisse videntur Trabeatæ, quod nouum genus Togatarum edidisse dicitur a Suetonio *de claris Grammaticis* Melissus, qui fuit ab Augusto Præfectus bibliothecæ in porticu Octauiae. Sed vndenam Trabeatæ haud facile dixerim. Cum enim Trabeæ olim Regum fuerint, ijs pulsis penes Equites in solemnitate transuectione remanserint, inde a triumphantibus usurpatæ, nescio quis earum vsus in Comœdiis esse potuerit.

Dio-

Diomedes lib. I & I. Togatas nomen genericum facit ad *prætextatas*. & *tabernarias*: Nihilominus *togatas* pro *tabernarijs* usurpari non communi tantum errore, sed poetarum auctoritate. Nam Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui ducere togatas*. *Prætextatas* in quibus Imperatorum negotia agebantur & publica, & Reges Romani, vel duces personarum dignitate, & sublimitate Tragoedijs persimiles, quod ex personæ *prætextata* utantur. Secundam speciem *tabernarias* fuisse, in quibus non magistratus, Regesque sed humiles homines, & privatæ domus inducuntur, & quod olim tabulis tegerentur *tabernaria* dicebantur. Vbi videtur indicare *tabernarias* dictas, quod in ijs introducerentur homines in tabernis habitantes, ita enim domos vocatas, quæ tabulis tegerentur. Verisimilius est *tabernarias* dictas, quod opifices, institores, ac sellularii, qui in tabernis degerent, inducerentur.

Ceterum togatarum auctores ab Acrone hi recensentur: Aelius Lamia, Antonius Rufus, Melissus, Afranius, Pomponius. Qui omnes magno literarum damno præter Afranii fragmenta interciderunt. Primum autem Stephanionem togatas saltare instituisse, auctor est Plinius lib. VI & I. cap. XLVII. *Minus miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit*. Sed legendum est *togatas*, ut & Sabellicus monuit, & de pantomimo intelligendum.

Pallium. Græcè ἱμάτιον, Φᾶρος. Cap. II.

VT igitur ad *pallium* propius accedamus, cuius contemplationi extremam operis huius curam dicaui-
mus, id vestimenti genus, quod tunicæ injiciebatur, totum-
que corpus circumiectu suo inuoluebat, Græci variis nomi-
nibus extulerunt. Præcipuè tamen ἱμάτιον Attice ποικίλιον,
& φᾶρος dixere. Quanquam utraque vox largè accepta
omne vestimenti genus significet, quod Budeo adnotatum.
Neque tamen ut pro tegmine capitis accipiat, ut Hen-
Stephano visum; Quod Plutarchus in Pompeio tradat Sil-
lam

Iam aduenienti Pompeio honoris causa assurgere solitum, καὶ ἀπαγόντας τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον . Et alibi de Demetrio Pompeii liberto, cuius tanta importunitas, ut ante herum discumberet, ἔχων δὲ ὧτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. Nam & hic, & alibi non de capitis tegmine, pileo, aut palliolo intelligendum, sed de togæ extrema parte, siue latinia, quam capiti iniectam interdum arcendo soli, aut imbri, item in re subita, ac calamitosa, alias docuimus. Ita quod tradit Plutarchus in Apopthegmatis Scipionem minorem, cum in Aegyptum venisset, nauique egressus ἐβάδιζε κατὰ τῆς κεφαλῆς ἔχων τὸ ἱμάτιον ἥξιν ἀποκαλύψας. Quod toga caput tectum haberet, intelligendum est, non pænula: quod vertit Interpres.

ἱμάτιον etiam pro stragula veste sumi Budæus observat ex Athenæo lib. xi i. Κατισπέυασο ὁ οἶκος πολυτελῶς, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἱματίοις τε καὶ ὀθονίοις πολυτελέσιν. Sed quod etiam apud Matthæum pro stragula veste ἱμάτιον sumatur, non facile persuaserit. Nam cap. ix. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκῃς ἀγνάφῃ ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. Ibi ἱμάτιον non pro stragula, sed pro qualibet veste accipiendum est, quemadmodum Lucæ V. & Marci II. accipitur. Subiicit idem vir doctissimus, ἱμάτιον alias significare palliū, hoc est tribonium, quod supra tunicam induitur. Quod neque ex toto verum est. non enim quodcumque tunicæ induebatur tribonium erat; Sed pallium detritum, ac vile, pauperum ferme, ac Philosophorum, ut infra dicturi sumus.

Licet ergo ἱμάτιον quodlibet vestis genus etiam stragula significaret, proprie tamen id modo indumentum, quod tunicæ superinduebatur. Demosthenes: Ὡστε μὲν φοιματῖνα πορεύσθαι, καὶ μικρὴν γυμνοῖ ἐν χιτῶνίσκῳ γενέσθαι φεύγοντα. Plutarchus in Lycurgo de disciplina adolescentium: Γενόμενοι δὲ δωδεκαετῆς, αἰεὶ χιτῶνος ἤδη διετέλουν ἐν ἱματίοις εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες. Emenso autem duodecimo ætatis anno sine tunica iam debebant, unum pallium in annum accipientes. Idem in præcepris connubialibus xi. de Borea, & Sole ex certamine hominem despoliantibus. *Flante Borea viator ἱμάτιον κορπὸν*

pori vehementius adpressit: at sole ardente καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαπιδύσατο. Una cum pallio etiam tunicam exuit. Aelianus Variæ lib. I. cap. xvi. de Apollodoro, qui Socrati morituro attulit tunicam pretiosa lana, pulchreque contextam, simile item pallium, & rogavit ἐνδυῶτα αὐτὸν τὸν χιτῶνα, καὶ δομάτιον περιβαλλόμενον bibere cicutam.

Quamquam ἱμάτιον etiam pro pallio muliebri idem Plutarchus posuit eodem libro Preceptorum connubialium. xxxii. θεῶν παρέφηνε τὴν χεῖρα περιβαλλομένη τὸ ἱμάτιον. Theano dum pallium imponit manum, & cubiti partem renudauerat. Non recte Interpres. Vestem induens. Quare idem in Lycurgo ad distinctionē pallium virile appellat, quo de more Lacænx cum nuberent amiciebantur: ἱματίῳ δὲ ἀνδρείῳ, καὶ ὑποδήμασιν ἐσκευάσασα. Immo & pro tunica ab eodem ponitur de Claris mulieribus. Laudans enim mulieres Chias narrat Chios a Coronensibus bello victos deditionē fecisse ea conditione, ut vrbe egredierentur, χλαῖναν μίαν ἑκάστον καὶ ἱμάτιον Chlænam modo & tunicam habentes, reprehensos a mulieribus, quæ dicerent, ὅτι χλαῖνα μὲν ἐστὶ τόξυσον, χιτῶν δὲ ἡ ἀσπίς, quod hasta pro chlamyde, clypeus pro tunica viris fortibus esset.

Φᾶρος etiam appellarunt Græci indumentum exterius quod tunicæ imponebatur, tam virile, quam muliebri. Homerus Od. o. χιτῶνα διῶν, καὶ μέγα φᾶρος ἐπὶ σκαρφεὶς βάλετ' ὤμοις. Tunicam induit, & magnum pallium humeris iniiecit. Vbi notat Eustathius proprie de tunica dici indui, quæ vestis interior, at de pallio, quod exterius, iniici, siue imponi. Εὐσεβὺς γὰρ μακροειδὲς τι νῦν τὸ φᾶρος εἶναι, καὶ ἐδωτὸν ἀλλὰ ἀναπτὸν. Quod non indueretur, sed imponderetur, siue circumponeretur. Pro pallio fœmineo Od. ε. ἀργύρεον φᾶρος μέγα ἔκαστο νύμφη. Argenteum siue candidum pallium magnum induit Dea. Interpres stolam vertit, sed stola tunica fuit, non pallium. Quamquam fuisse eam tunicam ex ijs, quæ sequuntur coniicere licet. Quod scilicet auream zonam lumbis circumposuit. Quomodo enim pallium zona cingi potuit? Sed fuisse pallium, siue peplum muliebri apparet Od. θ. de Penelope

περ-

πορφύρεον μέγα φᾶρος ἰλὼν χερσὶ σταβρῆσι κακκεφαλῆς ἐφύσσι,
 κάλυψε δὲ καλὰ πρόσωπα. *Purpureū magnū palliū prahensū
 manibus granibus in caput traxit, obtexitque pulchrā faciem.*
 Quomodo enim tunica trahi in caput, osque obnubere po-
 terat? Quare credere licet φᾶρος generice pro quavis veste
 usurpatum. Pro pallio virili passim Homerus. *Od. d. de*
filia Nestoris postquam Telemachum hospitem lauacro
fouerat. Ἀμφὶ δὲ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἢ δὲ χιτῶνα. Circumposuit
autem palliū pulchrū, & tunicā. Philippus in Antholo-
 gia lib. i. cap. i. de Xerxe, qui cum Leonidæ corpus mortuū
 aspexisset honoris causa, *ἐχλαίνε φάρεϊ πορφυρέῳ. Inuoluit pal-*
lio purpureo. Hæc tamen vox nonnisi apud poetas reperitur,
 & inter poetica vocabula a Polluce recensetur lib. vi i. cap.
 xi i. *λῶπη δὲ, καὶ ῥάχη, καὶ φάρος, καὶ ἱμάτια, καὶ λῶπος πο-*
τικὰ. Hesychius φᾶρος, ἱμάτιον, περιβόλαιον interpretatur.
 Omne enim vestimenti genus exterius quod tunicæ imposi-
 tum corpus circumiret, atque inuolueret Græcis περι-
 λαιον, περιβολή, περίβλημα: item ἀναβολή, ἀναβόλαιον, ἐπι-
 βλημα dicebatur. Quod Latini Amictum, quod *Am*, sive
ἀμφὶ, circa corpus iniiceretur. Plutarchus Præceptis con-
 nubialibus xi. vestem, quæ tunicæ superinduitur, modo
ἱμάτιον, modo περιβολῶν appellat.

Pallium. Eius notatio. Vestis stragula Romanorum.
Amictus Græcorum. Pallium Proconsu-
lare. Cap. III.

QUOD Græci ἱμάτιον, & φᾶρος Latini Pallium dixere,
 à pellibus deducit Isidorus, quod *super indumen-*
ta, inquit, *pellicia veteres induebantur.* Satis ine-
 ptè. Nam commune pallium ex lana fuit, sicut reliqua ve-
 stimenta. Illud etiam ineptius, pallium esse, quo admini-
 strantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expedi-
 tius discurrant. Haud vidi magis. Curenim non expedi-
 tiores in tunica, in qua sola olim ministros fuisse docuimus?
 Locus Plauti nihil ad rem. *Si quid faciurus es, appende in humeris*
pallium

pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum pernecitas: de quo infra. Rectius ergo idem *pallium* a *palla* deriuari ait. Quæ inde dicta, teste Varrone, quod *palam*, & *foris* esset. Alibi ab *irrugatione*, & *mobilitate*, qua circa finem huiusmodi vestium, ἀπὸ τῆ πάλῳ. Nam vere in Romano cultu, non alius pallij vsus, quam in fæminis, quarum habitus exterior *palla* dicebatur: quæ nihil aliud fuit quam *pallium*, apertum scilicet, quodque corpori circumiectum illud vestiret. Pallam præterea citharædorum, & tragædorum fuisse alias demonstraui: item vestimentum virile, sed peregrinum, quæ heic non reponam. Latinam tamen *Palli* vocem inferiores Græci suam fecerunt. Hesychius Τριώνιον πάλιον, & alibi. ῥήγνα πάλια βαπτὰ. Glossæ, Pallium, πάλιον, Γαύφα πάλια βαρβαρικά.

Ceterum quemadmodum *ιμάτιον* pro veste stragula Græcis vsurpatum notauimus, ita & *pallium* apud Latinos. Ouidius Amorum I. El. 11.

Hæc tamen aspiciam, sed qua bene pallia celant:

Illæ mihi cæci causæ timoris erunt.

Et paulo infra.

Sapè mihi, dominaque mea properata voluptas

Veste sub iniecta dulce peregit opus.

Hoc tu non facies, sed ne fecisse puteris

Conscia de tergo pallia deme tuo.

Propertius lib. IV. Eleg. 111.

At mihi cum noctes induxis vesper amaras

Si qua relicta iacent, osculor arma tua.

Tum queror in toto non fidere pallia lecto,

Lucis & auctores non dare carmen aues.

Et Iuuenalis Sat. VI.

Tunc corpore sano

Adnocat Archigenem, onerosaque pallia iactat.

Vbi vetus Interpres. Simulat agriuidinem secerus, ut habeat facultatem ad se filia veniendi, causa adulterij. Item Martialis lib. I. de catella Publij.

Et desiderio coacta ventris

Pars II.

S

Gutta

*Gutta pallia non fefellit ulla.
Sed blando pede suscitatur toroque
Deponi rogat, & monet leuari.*

Proprie tamen Pallium non nisi Græcanicū indumentum fuit, ut toga Romanorum. Suetonius Augusto cap. xcviij. *Sed ceteros continuos dies inter varia mupuscula togas insuper, ac pallia distribuit, lege proposita, ut Romani Græco, Græci Romanū habitū uterentur.* Id est Græci cum toga, Romani cum pallio incederent. Idem Claudio. xv. *Peregrinitatis reum orta inter advocatos contentione, togatumne, an palliatum dicere causam oporteret, mutare habitum sapius inssit.* Quod scilicet nullus gestandi togam ius haberet, nisi ciuis Romanus. Val. Maximus lib. i. cap. i. Inter cetera Romanæ gravitatis indicia illud ponit, quod Græcis numquam nisi Latine responsa darent: immo eosdem etiam in ipsa Græcia per interpretem loqui cogerent. Quo scilicet Latine vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. *Nec illis, inquit, deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium toge subijci debere arbitrabantur.* Plinius lib. iv. Epist. xi. De Liciniano qui exul in Sicilia profitebatur. *Idem cum Græco pallio amictus intrasset (carent enim toga iure, quibus aqua, & igni interdictum est) postquam se composuit, circumspexitque habitum suum, Latine, inquit, declamaturus sum.* Plautus licet in Comœdia palliata seculi sui morē respexerit, cum in Curculione Philosophos perstringit, qui in Græco pallio.

*Tum isti Græci palliati, capite aperto, qui ambulant,
Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis.
Constant, conferunt sermones inter se se drapesa
Obstant, obstitunt, incedunt cum suis sententijs.*

Quare Appianus lib. v. ciuil. pallium appellat *τολῶν μαυκλῶν*: vestem Græcanicam. Ceterum licet Vlpianus pallium inter communia vestimenta recenseat (quo loco fallitur Baysius, qui communia vestimenta interpretatur, quæ promiscuæ vestes Tacito dicuntur, nam Tacitus ibi promiscuas vestes sericas appellat, quæ cum propriæ fæminarum etiam a viris usurparentur) licet inquam Iurisconsultus pallium

inter

inter communia vestimenta connumeret, nullus tamen Romę pallij vsus in viris, etiam postquam togę depositę sunt. Ut propterea veteres illi duces notati sint, quod aliquando in prouinciis deposita togę pallium induerint, Scipio in Sicilia, Germanicus in Aegypto. Ita Rabirio obiectum est, *quod homo Consularis foccos habuerit, & pallium*. At inferiori quo aliquis pallii vsus ipsis Imperatoribus fuisse videtur. Nam apud Vopiscum iubet Valerianus dari Aureliano inter reliqua, *tunicas ducales ruffas quatuor, pallia Proconsularia duo*. Ibidem iubet idem Probo dari *pallia Gallica fibulata duo*. Et in Epistola Commodi ad Albinum: *Sane ut tibi insigne aliquod Imperialis maiestatis accedat, habebis utendi coccinei pallij facultatem me presente*. Sed quodnam fuerit hoc pallium non ita certum est. Nam Procos. domi in pretexta, in exercitu paludamentum habuere, quod cum esset, aut album, aut coccineum, nihil nomi largitus est Albino Commodus, qui & antea ius paludamenti coccinei habebat. Nisi dicere velimus sub Imperatoribus priuatis ducibus, Legatis nempe, & Proconsulibus ademptum ius coccinei paludamenti, solisque Imperatoribus seruatum.

Pallium commune. Eius figura. Cap. IV.

Q Videre Vestiaria scripserunt, pallium Græcum gestamen esse, sed & Philosophorum habitum fuisse obseruant, ex Gellio lib. ix. *Video, inquit Herodes, barbam, & pallium, philosophum nondum video*. Sed si omnes Romę Gręci, & quicumque ius togę non habebant palliati erant, illud sequitur, aut omnes Romę peregrinos pro philosophis habitos, aut aliquod discrimen inter vulgare pallium, & philosophicum fuisse. Videndum ergo prius, quale fuerit commune pallium, ut inde philosophorum habitus, cultusque noscatur.

Et pallium quidem fuisse vestimentum apertum, quod tunicę imponeretur, laxū, atq; ad pedes fusum, nullus dubitat. Totę difficultas in eo vertitur, num etiam omne pal-

lium, immo vestimenta omnia aperta quadrata fuerint, siue quadrangula, quod doctis viris visum est. Quia scilicet Athenæus tradit Romanos in Asia, ut Mithridatis iram effugerent, depositis togis quadrata vestimenta sumpsisse. Et Appianus lib. v. ciuil. narrat Antonium in Aegypto pallium Græcanicum quadratum sumpsisse. Sed, ut in superioribus libris adnotauimus, quo minus huic opinioni assentiamur, non vna ratione ducimur. Nam si omnia vestimenta aperta eadem & quadrata fuere, cur quædam quadrata a scriptoribus peculiariter notantur? Vetula apud Petronium *quadrato pallio incincta*, hoc est pallio in nodum coactō succincta ut toga Gabino ritu cingebatur. Festus *ricinium*, & *ricam quadratum pallium famineum fuisse* dicit, cum tamen omne pallium apertum esset. Quid autem proprie ricinium esset, ne ipse quidem Festus intellexit, qui modo pallium fuisse, modo togam dicit: sed qui fieri potuit ut idē pallium rotundum sit, & quadratum, non intelligo. Verba Festi sunt: *Ricinium omne vestimentum quadratum ē, qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt: vel togam qua mulieres utebantur: Toga rotunda, pallium quadratum. Neque audiendi sunt, qui flāmeum cū ricinio cōfundunt. Nam flammeum velum fuit amiciendo capiti, quod perpetuo a Flaminia gestatum, boni ominis causa ad nuptias translatum est, ut idem testatur. Hoc pallium, illud palliolum, quæ distincta fuere.*

Præterea omne sagum istorum sententia apertum, ergo & quadratum. Atqui Isidorus Sagum Gallicum quadratum fuisse tradit. Non igitur cōmune sagum tale fuit. Sed, quod miror viros doctissimos effugisse, Tertullianus vetus Carthaginensium pallium fuisse dicit quadrangulum, quod ipsius ætate tantum a sacerdotibus Aesculapii gestabatur: non ergo quod Tertullianus, & reliqui sanctiorem philosophiam professi gerebant tale fuit. Tamen & *utris habitus aliter olim: tunica fuerunt. & quidem in fama de sube-*minis studio: & quæ sequuntur. mox subjicit: *Pallium extrinsecus habitus, & ipse quadrangulus, ab utroque laterum regellus, & cer.*

Cervicibus circumstrictus, in fibula morsu humeris æquiescebat. Instar eius bodie Aesculapio Sacerdotium est. Quid opus erat vetus pallium ad illud sacerdotum Aesculapij exigere, si illud, quod togæ prætulerat Africanus, quadrangulum, & antiquo simile fuit? Quæ manifesto vincunt, diuersum ab antiquo pallium Tertulliani fuisse: vt illud quadrangulum fuerit, hoc nequaquam. Illud ergo describit, quod in vsu esse desierat, non quod in oculos incurrebat.

Alias existimauimus, pallium quadratum fuisse, quod duabus plagulis diuisum, quatuor in interiori parte angulos haberet, quodque fibula in humeris necebat: idque commune Græcorum, at philosophorum, non fuisse quadratum, sed semirotundum nostrisque palhs haud ablimile, quod non infibularetur, sed dextra pars in humerum sinistrum iniiceretur. Sed mutare sententiam nos cogunt veteres statuę palliatę, in quibus nec duę istę plagulę nec fibula vsquam apparet: sed pallium omnino nostri simile est, fufum scilicet & semirotundum, quale prorsus pallium Romanarum mulierum, siue palla, cuius formam ex antiquis monumentis antè reddidimus. Ex ijs etiam quæ mox de modo gestandi pallium apud veteres dicturi sumus, neque fuisse duas plagulas, neque fibulę morsu nexum fuisse apparebit. Si est igitur aliquis in re difficillima coniecturę locus, crediderim pallium quadratum non fuisse Græcorum, sed Asiaticorum, & reliquarum gentium ad Orientem colentium, & ideo Romanos, qui in Asia negotiabantur, vt Mithridatis crudelitatem euaderent, positis togis, quadrata vestimenta gentis illius propria sumpsisse: Antonium etiam in Aegypto stolam quadrangulam induisse, vt Cleopatraz gratificaretur. Id autem pallium tantum posteriorem corporis partem operuisse, & vere quadrangulum fuisse, cuius anguli duo superiores fibula cervicibus adstringerentur, duo ad latera, & infra caderent. Nihil tamen certi affirmare ausim, quia Appianus lib. v. ciuilium stolam illam siue pallium quadrangulum Antonii Græcanicum appellat. *Καὶ πολλὰ ἔχει τετράγωνον Ἑλληνικὸν ἀντὶ*

ἐν τῇ αἰῷ πατρίῳ; Eodemque habitu Athenis versatum cum Octavia, quem Alexandria cum Cleopatra habuerat: vbi credibile est Græcum pallium more gentis induisse. Itaque amplius cogitandum censeo.

Modus gestandi pallium. Brachium cobibere. Manum chlamyde innoluere. Cap. V.

Quemadmodum non vnus gestandi togam modus fuit apud Romanos, cum antiquissimo tempore ita, vtrumque humerum, & brachium operiret, vt sola manus extaret, posteriori æuo dexter cum brachio humerus exereretur. Ita apud Græcos non eodem modo ab omnibus gestatum pallium videtur. Cum enim vestimentum apertum esset, potuit, quemadmodum nunc fieri videmus, ita gestari, vt pars vtraque ad pedes fusa caderet, vel vnâ pars sine ala, dextra scilicet sinistro brachio imponeretur, aut eidem subiiceretur, aut demum sinistro humero iniiceretur. Communis tamen ratio præcipue honestiorum vestiendi pallii vltima fuit, nempe vt pars pallij dextra ita sinistro humero imponeretur, vt totum corpus atque vtrumque humerum inuolueret, solaq; fere dextra ad pectus extaret inuoluto brachio, interdum ipsa quoque operiretur. Quintilianus lib. xi. cap. xi. ait veteribus Romanis nullos sinus in toga, mox perquam breues fuisse: *Itaque inquit etiam gestu necesse est vfos esse in principijs eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum veste continebatur.* Græci igitur brachium veste, hoc est pallio continebant. Ita vt aliquando ipsa manus pallio inuolueretur. Plutarchus in Politicis narrat Periclem incessu tardo, atque oratione leni vsum, compositū os solitum præferre, postremo manu intra pallium cohibita vnâ omnino vsurpasse viam quæ ad forum, & Curiam perduceret. *Καὶ τὴν χεῖρα σκεπτικὴν ἐν τῷ τοῦ περιβολῆς.* Xenophon de Rep. Lacedæmoniorum tradit Iycurgum, quum in Græcia qui ex ephæbis excesserant soluti, ac liberi a præceptoribus essent, instituisse vt Lacones iuvenes facti *ἐν τῷ τῷ ἡματιῷ τὴν χεῖρα ἔχον.*

Manum

Manum pallio cohiberent. Ephebi omnes in Græcia in chlamyde erant, iidemq; anno tyrocinii manum chlamyde inuoluebant, ut Romæ tyrones brachium toga cohibebant. Vbi ex ephebis excesserāt, sumpto pallio more virorū cohibito brachio dextra exerebant: Lycurgus quo modestior suorum incessus esset decreuit, ut etiam dextram pallio continerent. Artemidorus lib. I. cap. LV. *Epheborum, sive tyronum habitum gestare si seruus sibi videatur, liber erit, quandoquidem solis ingenuis id lege permissum. Artificibus autem sellularijs, ac Rhetoribus otium, ac cessationem in annum indicat.* χρὴ γὰρ τὸν ἐφεβὸν ἐν τῇ χλαμύδι καὶ τῷ δεξιᾷ ἐνείλημένῳ ἔχειν. *Oportet enim ephebum dextram chlamyde inuolutam habere.* Rationem addit. *Διὰ τὸ ἀργὴν μὴ εἶναι καὶ πρὸς ἔργα, καὶ πρὸς λόγους τῷ χεῖρι.* *Quod scilicet manus otiosa sit, & ad opera, & ad gestum oratorium.* Quare nemo non videt particulam μὴ delendam esse quod monuit præstantissimus Rigaltius, tum propter sententiam, tum quia eadem verba sine negatione apud Suidam leguntur. Et tamen non desunt, qui in commentarijs Orationum Ciceronis retinendam esse contendunt, & Suidam ex Artemidoro corrigendum. Nimis profecto imperite. Nam hoc pacto tota sententia perit. Ideo enim manus intra chlamydem cohibita cessationem ab opere, & ab orando indicabat, quia ita inuoluta, neque operi faciundo, neque actioni oratorix apta erat. Quod si Græci per annum tyrocinii feriabantur, nō tamen sequitur etiā Romanos eodem anno cessasse licet brachium veste continerent, sed de manu loquitur Artemidorus, quæ apud Romanos exerebatur, & ideo in opere, ac gestu minime otiosa erat, ut Græcorum epheborum.

Reliqui omnes palliati, saltem honestiores ut dicebamus pallio brachium continebant, ut sola manus extaret. Val. Maximus lib. VI. cap. XI. de Polemone Atheniensi, qui e conuiuio remulentus in Xenocratis scholam petulanter irruperat: *Orta ut par erat omnium indignatione, Xenocrates vultum ut par erat in eodem habitu continuit, omissequere, quam differebat, de modestia, ac temperantia loqui cæpit.* Cuius graui-

tate

itate sermonis respiscere coactus Polemon, primum coronam capite detractam proiecit, paulo post brachium intra pallium reduxit. Quintilianus lib. xi 1. Quapropter falli mihi multum videtur, qui solos esse Atticos credunt: sonues, lucidos, & significantes, sed quadam eloquentia frugaliter contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Hoc habitu statuum M. Aurelij palliatam videre est in atrio Palatii Venetis, quam beneficio Andrea Moreti Mathematicorum hac ætate clarissimi hinc damus. Altera extabat in hac vrbe in domo Quirinorum inde Venetias translata.

Tabula XXVII. & XXVIII.

Tab. XXVII.



Geo Georg. sculp.

Pars II.

T

Magna

Tab. XXVIII.



Jac. Ruppelmann sculp.

Magna Veterum cura in pallio decorè, & civiliter componendo. Αναβάλλειναι ἐπιδύξια. Cap. VI.

Quanta veterum Græcorum fuerit cura in vestitu decoro pallique modesto atque ingenuo circumiectu, vel vnus Athenæus docuerit lib. 1. Magnopere enim veteres adlaborasse tradit κοσμίως ἀναλαμβάνειν τὸ ἰδῆτα, ornatè, ac decenter pallium componere: vt eos irriderent, quibus id negligeretur. Adducit Platonis locum in Theæteto, qui cōparans inter se hominē liberaliter educandum, & eum qui ingenua educatione caruerit, notas, quibus dignosci queant, profert. Ait enim inter alia liberaliter institutum, si ad seruilis ministeria adhibeatur, ineptum & nihil futurum: alterius autem, qui liberali cultu caruerit, mores esse, qui talia quidem prompte, ac celèriter obire nouerit ministeria, ἀναβάλλειναι δὲ ἐκ ἐπιστάμινου ἐπιδύξια ἡλιουθέρως, *veterum qui aextrè, & vt liberum decet componere pallium nesciat*. Ita rectè hunc locum magnus Casaubonus contra interpretum oscitantiam constituit, atque explicauit, cap. VII. *Ἐπιδύξια* enim, vt Pindari scholiastes docet, esse δειξίως, idest dextrè, & vt liberum hominem decet: contrarium ἐπαρίστερα περιβεβῆναι, *sinistre, & indecenter vestem gestare* apud Artemidorum, & Aristophanem. Itaque idem esse ἀναβάλλειναι, quod apud alios περιβάλλειναι, nempe palliū componere, vt Lucianus de componenda Historia, notam hominis minime ingenui ab indumentis, & cultu ponit. ὃ ἔτι τὸ ἰδῆτα διδεν ὡς χρὴ περιβαλλειναι, *qui nescit pallium, vt oportet, componere*. Idem de sectis veteres Stoicos describens: *Videas ipsos ornatè incedentes ἀναβεβλημένους ἑσταλῶς, pallio decenter composito*. Et in Timone de Philosophi cultu modestiam præferente: τὸ γῆμα ἑσταλῆς καὶ κόσμιος, τὸ βᾶδισμα, καὶ σωφρονικὸς τὸ ἀναβολῶν. *Cultu decorus, atque ornatus, incessu, ac pallio modestè composito*.

Ceterum pallium fuisse vestimentum fustum, & ad pedes vsque fluens, non solum ex statuis, & auctoritate Quinti-

Pars II.

T 2

liani

liani constat lib. xi. *Togam veteres ad calceos usque dimittebant, ut Græci pallium*. Sed etiam ex eo colligitur, quod qui illud in amictu supra genua subducerent, negligentia ac rusticitatis arguebantur. Aelianus lib. x. cap. xi. *Variæ, Zoili habitum describens. Barbam promissam alebat, tadebat caput ad cutem, καὶ δοιμάτιον ὑπὲρ τὸ γόνυ λυῖ. Pallium supra genua cadebat*. Athenæus ibidem affert verba Philæteri, siue Amphis veteris poetæ, quæ ex emendatione Casauboni sic lege. *Ἀμφέβαλε ἑρπῆος φᾶρος, ἔκαθήσεις τάλας, μὴδ' ἀγροίκως ἄνω γόνατος ἀμφέξῃ*. Iubet pectori injici pallium, veratque rusticorum more supra genua aduolui. De quo more plura idem Casaubonus notavit ad Theophrasti Characteres περὶ ἀγραιχίας. *Καὶ ἀναβεβλημένος ἄνω τῷ γόνατος κατίζειν ὥς τὰ πυγὰ αὐτῷ φαίνεσθαι*. Sape etiā pallio ita supra genua contracto sedet, ut denudata corporis partes appareant. Casaubonus genericè, *subducta veste*, qua voce etiam tunica significatur. Sed de pallio intelligendum est. nam proprie ἀναβεβλημένος de pallio dicitur, quod injicitur, siue circumponitur. Vbi non est præter rem apud utrumque scriptorem fieri mentionem sedendi. nam, cum tunicæ viriles tam apud Græcos, quam apud Romanos paulo infra genua caderent, eueniebat ut in sedendo contraherentur, fierentque breviores, cumque nullus fæminalium, aut braccarum usus esset poterant illa renudari, quæ melius teguntur, nisi vel obducta toga, vel demisso decenter pallio velarentur. Huc pertinet apophthegma Philippi Macedonum Regis apud Plutarchum. Cum sub corona captivos venderet, *ἀνὲς αλμύνω τῷ χιτῶνι, καθήμενος οὐκ ἐν ὀρεπῶς, tunica contracta indecore sedens*, vnus ex ijs qui vedendebantur accessit, & ad aurem Μικρὸν, inquit, *κατωτέρω τὴν χλαμύδα ποίησον. ἀχρηματεῖς γὰρ ἔτι καθήμενας*. Paulo inferius *chlamydem dimitte, sic enim sedens indecore te habes*. Qui ergo ita sedebant, ut supra genua pallium, vel chlamydem contraherent, indecore atque illiberaliter facere dicebantur.

Pallium in humeros reijcere. Casauboni opinio expensa.

Aristophanes non uno in loco explicatus.

Notatus eius Interpres. Cap. VII.

DEcorus igitur, atque ingenuus pallii amictus erat, cum eius pars dextra ad pedes cadens attollebatur, atque ita sinistro humero imponebatur, siue injiciebatur, ut latente brachio sola dextra extaret, quod proprie ἀναβάλλειν Græci dixerunt, & pallium ἀναβολῶν, quod scilicet de inferiori corporis parte attolleretur, siue subduceretur, ac sinistro humero imponderetur siue iniiceretur. Casaubonus tamen ad Theophrastum observat, si Græcis aliquid diligentius esset faciendum, aut pallium deponere solitos, aut in humeros retrorsum reijcere. Quod nostram de modo gestandi pallium opinionem euertere videretur. Si enim actusosi, & festinantes pallium in humeros reijciebant, non ergo communis ille pallii amictus fuit. Sed subiicit ille, ab expeditis solum, atque iter aggredientibus in humeros retrorsum reijci solitum. Aliud igitur erat, vnam tantum pallii partem, siue alam, nempe dextram sinistro humero imponere, qui habitus ferme honestiorum, aliud totum pallium, idest vtramq; partē, dextram in sinistram, sinistram in dextrum humerum retrorsum reijcere, ut nempe ita subducto, atque in collum coniecto pallio vtrumque brachium exercent, minimeque pallium festinantes impediret, quod cum ad pedes funderetur, cruribus inuolutum cursuræ moram objiciebat.

Ceterum quod subjicit vir ille incomparabilis, hoc etiam Athenis factum, quando in publicum, aut in concionem prædibant homines, qui naui, & actusosi haberi volebant, longe eum fugit ratio, neque id vllō modo ex Aristophanis Concionantibus colligi potest, ut mirum sit summum virum nimis secure, ne dicam oscitanter, in eo loco versatum esse. Ibi enim mulieres persuasuræ viris, ut sibi Reip. regimen traderetur, prodituræ in concionem, quo fallerent viros,

viri-

virilem habitum mentiuntur, seque ad omnia componunt, atque instruunt, ut cultu, gestuque esse viri viderentur. Inter reliqua Praxagora sycophantiæ huius magistra hortatur mulieres, ut tunicas viroium more succingant. Verba eius sunt.

Ἄγε νυνὶ ἀναστῆτε ἀνὰ τὰ χιτῶνα
 ὑποδείδει δὲ ὡς Λάχισα τὰς Λακωνικάς
 Ὡς περ τὸν ἄνδρα διαῖδ', ὅτ' εἰς ἐκκλησίαν
 Μίλλοι βαδίζεν ἢ θύρας ἐκείνους,

Perperam Interpreter. *Age nunc trahite supra vestes. Vertendum fuit. Agite nunc subducite tuniculas, subligate quam citissime Laconicas, quemadmodum virum videtis, quando in concionem vult ire, vel foras procedere. Nulla hic mentio rejiciendi in humeros pallii, ac ne pallij quidem. Nam de iniectu pallij paulo post sequitur.*

Καὶ δοιμάτια τὰ ἀνδρεία τάπερ κλέψατε
 Ἐπαναβάλλεσθε.

Et pallia virilia, quæ furata estis superiniicite, sine componite. Tam viri, quam fæminæ ubique terrarum tunicas gestabant, sed tunicae sequioris sexus longæ, ac talares crant, ut Romanarum stolæ, virorum ad medium ferè crus pertinebant. Iubet igitur, dum mimum instruit, Praxagora mulieris χιτῶνα, tunicas subducere ad instar virorum, tum Laconicas virile calceamentum subligare, ut viri faciebant, cum in publicum, atque in concionem prodirent: tum pallium virorum superinijicere, ut viri esse crederentur. Paulo ante eadem veteratrix interrogat mulieres, an habeant barbam adscititiam, baculos, laconicas, pallia virilia, quæ virorum insignia: nihil de tunicis, quæ communes fuere, quasque infra monet more virorum subducendas.

Cum autem ut diximus breues admodum virorum tunicae essent, atque ita periculum esset ut mulieres, quæ suas tunicas ut viri subduxerant, ne dum tribunal ascenderent nisi recte pallium componerent in sedendo sexum detegerent, præstigiatrix monet illas occupare sedes antequam veniant in concionem viri, ne scilicet subductis altius tuni-

cis

Cis in actu sedendi mulieres apparerent. καπειδ' ὑπερβαίνου-
σας τις

Αναβαλλομένη δείξει τοὺς πορμίσιον.

Aναβαλλομένη non est rejciens pallium, ut Interpres credit, sed, dum pallium inicit in actu sedendi, & componit, præ inscitia ostendat id, quæ mulier est. Quare subiicit. Si autem sedebimus, latibimus: εὐσελαμέναι ποικίλια, componentes pallia, non contrabentes vestes, ut Interpreti placuit.

Frustra ergo Aristophanis locum de more coniiciendi in humeros pallii magnus vir aduocauit: neque hic habitus ciuium, atque honestiorum hominum fuit, sed ferme seruorum, cum se ad versuram expedirent in Comædiis palliatis. Plautus Captiuis:

Nunc certa res est, eodem pacto ut Comici serui solent

Conjiciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat.
Et Epidico:

Age nunc orna te Epidice, & palliolum in collum conjice,

Atque dissimulato, quasi per urbem totam hominem quasueris.

Quod & colligere pallium dicebatur. Idem alibi:

Collecto quidem est pallio, quidnam acturus est?

Sic Geta apud Terentium Phormione, ut Ctesiphontem properet inuenire; humerum sibi onerant pallio. Quod fiebat, quia cum pallium ad pedes fluere festinanti moram obiciebat. Quare in venatione aut depositum aut in humeros coniectum esse pallium, ex Oppiano Casaubonus obseruat.

Quod sane mirum est. quis enim pallio locus in venando? Certe nullus eius usus in bello, propter eandem causam, sed eius vicem chlamys sumpta, quæ breuior, ac fibula adstricta, nec defluere, nec morari præliantes poterat. Fuisse autem pallium pacis habitum vel vnus Herodotus docuerit lib. I. Nam cum Cyrus Lydorum gentem toties rebellem exitio daturus eisset, consulto Cræso eius monitu, ne iterum defectionem molirentur, iussit arma tradere, & tunicis pallium imponere, & cothurnos induere. λέγει δὲ σφέας κιθῶνας καὶ ποδὺς τοῖς ἑμασι. Quod non minus mirum videti debet. Satis enim erat us armorum usum inter-

dicere

dicere. Sequebatur enim ut in pallio, & tunica communis tunc vestitu versarentur. Sed, quod initio primi libri notavit Thucydides, ea tempestate Græcia fere omnis propter frequentia latrocinia, & crebras incursiones etiam in pace armata debebat, itaque tunicæ ac pallii communis usus ferme exoleverat, cum lineas tunicas siue loricas passim gestarent, & pro pallio chlamydes. Quem locum Thucydides infra, cum de pallij materia agemus, examinabimus. Iussit igitur Cyrus Lydos deposito terrore chlamydem, & loricarum pacis habitu, id est cum tunica pallium, usurpare.

Quando brachium pallio exerebatur. Επιδείξια: ἑκατόστιρα. Aristophanes explicatus. Cap. VIII.

Sed ut reuertamur vnde digressi sumus, magnam curam veteres adhibuerunt, ut pallio decenter composito incederent. Zeno Stoicus apud Laertium lib. vii. conuenire maxime iuuenibus dicebat in omnibus uti ornato decenter cultu, καὶ πορεία, καὶ χήματι, καὶ περιβολῇ. Athenæus loco laudato. Hermippus scribit Theophrastum ad horam conditam in Peripaton scholam suam ire solitum λαμπρὸν καὶ ἑκατόστιρον, nitido & bene composito corporis cultu. Idem Hermippus scribit a Theocrito Chio reprehensam fuisse, ὡς ἀπαιδωτον Ἀναξίμενης περιβολῇ, tanquam illiberalem pallij compositionem. Callistratus Aristophaneus maledictis incessit Aristarchum ἐπὶ τὸ μὴ εὐρύθμως ἀμπεχεῖσθαι. Quod non decore, ac concinne pallium aptaret. Totus autem compositi pallii decor in eo erat, ut dextra parte, quemadmodum dicebamus, sinistro humero imposita contineretur brachium, aliquando etiam ipsa manus. Ἄν- τὸς πάνι κοσμίως προσήλθην ὑπὸ τὸ ἱμάτιον τὴν χεῖρα ὑποσεύλας. Dio Chrysostomus in Boristhenica de Callistrato adolescente: Ipse modeste admodum accessit, manum pallio involuens. Sed fuerit ille ciuium habitus, cum otiose per Urbem incederent: quid actum in concione dicemus, cum in suffragijs ferendis manus porrigi, & extendi soleret? Quid cum oratores ad populum verba facerent? num sine gestu bra-

brachio ita inuoluto perorarunt? Tunc non manum modo, sed totum quandoque brachium exertum fuisse credere par est. Apud Aristophanem Concionantibus facete admodum quærunť mulieres, quomodo in concione apte manus mouere, ac tollere possent, quæ nonnisi tollere crura didicissent. Respondet Praxagora difficile negotium esse, ceterum χειροτονίῳ, *consentiendum* inepte vertit Interpretes, sed χειροτονίῳ est *manum tollendam* esse siue *elevantdam*, ut fiebat in concione, cum aliquid decerneretur. Sequitur. Εξωμιάσας τὸν ἄνθρωπον βραχίονα. *Exercensibus alterum brachium*. Ita vetus Scholiastes: ἀπὸ τῶν ἄνθρωπων γυμνάσας, *exerto, siue remodato usque ad humerum brachio*.

Aeschines tamen in Timarchum clare ostendit, morem exerendi brachium non esse antiquum. Quod nunc, inquit, omnes in more habemus, τὸν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγον, *exerto brachio verba facere, hoc tunc temporis audax videbatur, summamque, cum id facerent, cautionem adhibebant*. Subjicit in foro Sclaminorum positam Solonis imaginem, quæ ἐν τῷ χεῖρα ἔχον, *manum pallio continebat*, idque monumentum, ac simulachrum Solonis esse eo habitu, & compositione corporis, qua ad populum perorabat. Quod false eludere conatus est Demosthenes de falsa legatione, *Non oportere* dicens *in orando, sed in legationibus manum cohibere*. Hunc autem morem continendi brachium inter orandum primum a Cleone mutatum fuisse viri docti obseruant, & ideo a Thucydide, atque Aristophane non semel reprehensum. Plutarchus tradit primum C. Gracchum, cum oraret, ex humero togam deieccisse, quemadmodum de Cleone traditur περισπάσαι τὸν περιβαλὼν, quod non est, pallium *ex humeris reieccisse*, hoc enim pacto decidisset, sed ira detraxisse, ut brachium exeretur. Quare credibile est Aristophanem loco adducto notare Cleonem, atque arguere voluisse.

Eadem ratione tanquam inepti, & illiberales vulgo notabantur, qui pallium non eo modo componerent, qui est a nobis hactenus explicatus. Apud Athenæum eodem lib. r. Hermippus scribit a Theocrito Chio Anaximenis περιβαλὼν

tanquam illiberaliter educati reprehendi. Et Callistratus Aristarchum inſeſſit ἐν τῷ ὑποθῆρας ἀμύχιδας, quod indecore amiceretur. Qualis autem eſſet iſta indecens, atque illiberalis palli compoſitio, docet Ariſtophanes in Auihus loco maxime inſigni. Neptunus enim ad Deum Triballum, qui legatus cum eo venerat, ait:

Ὅτος τὸ θρῶς ἐν' ἀριτέρ' ἀμύχην,

Οὐ μεταβαλεῖς δομάτιον ὡς ἐπιδέξια.

In quo infelicitèr Interpretes verſati ſunt.

Hic quid facis, in ſiniſtras ſic indueris?

Non multas pallium tanquam in dexterās.

Sed ad intelligendum Interpretē, interpretē opus eſt. Nec minus ineptit Cælianæ nuperus enarrator. *Iſte quid agis? pallio lanam obtegis: Ad dextram tu pallium non tranſferes?* Subjicit ex hoc ſequi: ne dextrum brachium apud Athenienſes fuiſſe expeditum. Quomodo id ſequatur, ipſe viderit: affert deinde veteris Scholiaſtæ verba, quæ de vera loco huius ſententia dubitare non ſiunt. *Hic, inquit, Neptunus barbaro dicit, qui ipſi aderat ad legationem ὡς ἐν ἐπιανδέως σιλλομένῳ τῷ ἰοθῆτα, ἀλλ' ἐν' ἀριτέρᾳ περιβαλλόμενος, quod inepte, & indecore pallium iniiceret, & a ſiniſtra illud circumponeret more Thracum. Quid planius? Athenienſes, ut dicebamus, & Græci omnes ita pallium componebant, ut ab dextro in ſiniſtrum induerent, ſiue eius partem dextram in humerum ſiniſtrum conjicerent; Barbarus iſte contra morem ab ſiniſtro in dextrum humerū pallium mittebat; quod Thracæ faciebant. Ait ergo Neptunus ad eum:*

Tu quid agis? ab ſiniſtra ſic pallium imponis?

Non illud dextre, ac decore compones?

Επιδέξια, ut diximus, recte Caſaubonus obſervat eſſe dextre, & decore; utque liberum hominem decet pallium induere: ἐπαριſτὰ, contrario modo. Sed vocis huius notatio ab hoc more petenda erat.

Postremo qui pallium non apte ſubducerent, ſed illud traherent, partim tanquam ſoluti, & effoeminati, partim ut negligentes notabantur. Plutarchus in Alcibiade affert

vera

verba Archippi de Alcibiadis filio. Βαδίζει φησὶ διαχειλῶντες
δοιμάτιον ἔλαυν. Incedit, inquit, diffluens pallium trahendo.
Apud Terentium Eunucho ait Thais Chremeti: Attolle pal-
lium. Vbi Donatus, *Vel quia simplex est, vel quia ebrius pal-
lium trahit Chremes.*

*An pallium fibula neceſſetur. Tertullianus de pallio
explicatus. Cap. IX.*

ISta cum ad hunc modum se habeant, viris doctis in men-
tem venisse demiror, ut crederent ipsi atque alijs per-
suaderent, in communi pallio fuisse aliquem fibulae locum.
Siccine ipsos nullam unquam statuam palliatam vidisse, cu-
ius aspectu erroris arguerentur? Nullum ibi fibulae vesti-
gium, nullus fibulae in communi pallio usus fuit. Quippe si,
ut diximus, magna olim cura in pallio decore componendo
veteribus fuit, totaque illa civilis habitus confirmatio in
eo posita erat, ut pars dextra pallii sinistro humero impo-
neretur, & velato brachio dextera exereretur, ut quoties
deflueret ea pars reponeretur, ac decenter infra genua ca-
deret; ut a dextro in sinistrum conjiceretur; ut non sub-
duceretur altius, aut fluens traheretur. Nihil horum ef-
fici potuit si pallium fibula nixum fuisset, hoc est, si utraque
pars pallii in humeris fibulae morsu acquievisset. Quomo-
do enim pars dextra ab imo subducta in laevae humero col-
locaretur, si cum altera ad cervicem adstricta erat? Eadem
fuisset in omnibus pallii compositio, nullus in cultu negli-
gentiae notatus, quando pallium semel fibula nexum, nec
cadere, nec reponi poterat, non ἐπιδίξια, non ἱπαρῖσπα
injici, non labens fulciri, ac suo loco reddi.

Atqui Tertullianus horum sententia in pallio fibulam
agnoscit. *Pallium extrinsecus habitus, & ipse quadrangulus,
ab utroque laterum regeſtus, & cervicibus circumſtriētus in fibu-
la morsu humeris acquieſcebat.* Quibus verbis induci docent
de vulgari pallio Graecanico loqui Africanum, quod in hu-
meris fibula nexum sedebat, & utrumque humerum ad-

Pars II.

V 2

ucla-

velabat, quod scilicet elegantiores circa ceruices. studiose & cum cura in rugas dispositum stringerent, ac morose ordinarent. Sed de communi pallio non esse locutum Tertullianum illa indicant. *Tamen & vobis habitus aliter olim.* Nempe pallium quale describit. Id a communi, quod tunc gestabatur, & paulo ante Tertullianus induerat, diuersum fuisse, quæ sequuntur manifesto cōprobant. *Instar eius hodie Aesculapio sacerdotium est.* Si de communi pallio, quod ipse gerebat, verba habuisset, quid opus erat illud morose describere, quod in oculos incurrebat? Pallium ergo describis, quod olim Carthaginienes ferebant, antequam togam induerent, cuius forma tunc obsoleuerat, & tantum apud Aesculapii sacerdotes remanebat. Si idem pallium fuisset cum vulgari, dixisset Rhetor: sed vos etiam olim tale pallium gestastis, quale in me denotatis. Diuersum ergo fuit, hocq; illius proprium, vt fibula necteretur, quam commune non habebat. Id eo confirmatur, quod Cap. xv. hoc pallium sacerdotum Aesculapii morosius ordinatum arguit, id est, est constrictum ceruicibus, & in rugas formatum: quod non fecisset, si tale etiam vulgare fuisset.

Alter Tertulliani locus paulo infra mirifice ad rem nostram facit male a Criticis acceptus. *At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex, quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur: quippe tota molitio eius operire est solutim, id est, uno circumiectu, licet equidem, nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit: humerum velans exponit, vel includit, cetero, qua in humerum adheret, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit: etiam cum reponitur nulli cippo in crastinum dimandatur.* Ita extat in veteribus editionibus. Quomodo Interpretes totum locum interpolauerint, quam multa inuerterint, nihil attinet dicere. Quod ad rem præsentem pertinet, verba illa, *nihil circumfulcit, nihil circumstringit*, commune pallium fibula caruisse indicant. Sed aiunt nonnisi de pallio Cynico loqui Tertullianum, in quo nullus fibulæ locus. De Cynicorum indumento verba facit, sed non de eo

tan-

tantum. Communis pallii illa defensio est, quam ille aduersus noui habitus obrectatores instruit. Nisi quis existimat Terrullianum, & reliquos seuerioris disciplinæ Christianos in pallio Cynico incessisse. Sed pallium vulgare, ac Cynicum idem forma fuisse, materia, colore ac gestandi modo diuersum, infra ostendam. De communi ergo pallio ibi verba facit. Nam cum in superioribus togæ vestiendæ, ac componendæ tædium, atque incommodum exaggerasset, sabulasque, & rilias, vmbonis figmentum, custodes forcipes, totamque illam moram, ac sarcinam facunde executus esset subicit, nihil pallio, esse expeditius, hoc est communi. Addit enim, *etiam si duplex*, nempe Cynicum. non enim verisimile videbatur, quod est duplex esse simplici expeditius. Sequitur. *Quod Cratotis more nusquam vestiendo componitur.* Explicat quale fuerit hoc pallium duplex Cynicorum. Commune pallium componebatur eo modo, quem supra attulimus, dextra eius parte sinistro humero iniecta. Cynicum alia ratione induebatur; excluso brachio atque humero dextro totum hominem inuoluebat. Redit ad pallium commune. *Quippe tota molitio eius est operire solum.* Togæ mora, atque incommodum erat, quod contrahatur in rugas, contabulabatur in vmbonem: at pallium nullis plicis, nulla contabulatione, sed fluens, ac solum hominem velabat. hoc est *operire solum.* Adjicit, quo res clarior sit, *id est vno circumiectu.* Quibus verbis aiunt Interpretes designare pallium Cynicum, cuius proprium fuerit circumjici, καὶ περιβάλλεσθαι. Sed hoc etiam de communi dicebatur: vnde περιβόλαιον, & περίβλημα pallium dictum supra notauimus. Immo hoc magis vulgaris peculiare fuit, quam Cynici. Hoc enim vnum tantum humerū velabat, illud vtrumque. Hoc indicant verba, quæ sequuntur: *licet equidem nusquam in humano, ita omnia hominis simul contegit.* In prioribus latere mendum, nullus non vidit. Quare enim circumiectus nusquam inhumanus dicitur? Aliqui nusquam inelegantem interpretantur. Sed quæ hæc elegantia: deinde quæ ratio est elegans, quia omnia hominis contegit,

Lati-

Latinius licente quidem, sed nusquam inurbano: quod non displiceret, si librorum MSS auctoritate niteretur. Fortasse ad togæ molitionem respexit, quæ cum potius oneraret, quam vestiret, incommoda ac veluti in humana videbatur: secus pallij circumiectus nihil habuit inhumani. *Ha omnia simul contegit*, cum toga non totû corpus velaret, dextro humero brachioq; exertis. Hæc porro de Cynico pallio capi non possunt: quod omnia simul non contegebat, sed humerum cum brachio excludebat. Ergo de pallio generatim: *humerum velans exponit, vel includit*. Quomodo vestimentum corpus velando exponere possit, nisi serica vestis, quæ tegendo renudabat, non video. Recte corrigunt Interpretes *humerum vel includit*: non recte tamen explicant, idest, exponit, & includit; quod scilicet alter humerus exereretur, alter includeretur. Sed de pallio generice intelligendum est. Nam pallium commune humerum utrumque includebat, ac velabat: Cynicum alterum excludebat; ergo humerum quandoque exponit, quandoque includit. *Cetero qua in humerum adheret nihil circumfulcit, nihil circumstringit*. Toga ita sinistro humero hærebat, vt rugarum congestu humerum premeret, & fulciendo sinu, atque vmbone brachium laboraret: pallium, qua parte humero imponebatur, nullis plicis, nulla contabulatione grane erat; nullo artifice nodo, aut fibula circum stringebatur. *Facile se regit, facile reficit*, non fibula infrenatur, & cum deciderit facile reponitur. Demum, *Si quid interula subter est, vatas zonæ tormentum*. Sub communi pallio tunica gestabatur, quæ hic interula, quod intus siue intra pallium esset dicitur. Sub cynico pallio nulla erat. Quæ etiam indicant, de pallio in genere loqui Tertullianum. Quandocumque igitur tunica gestaretur, illam vacasse zonæ tormento, quod Afri discincti essent, vt alias dictum. Non igitur tantum de Cynico pallio loquitur ibi Tertullianus: alioquin merito illi quis reponere poterat. Esto Cratetis pallium fuerit expeditum; vulgare non item. Nam & fibula constringebatur, & ad ceruices morose in rugas ordinabatur, quæ operosa molitio non multum

tum togæ contabulationi dissimilis erat. Solum vetus Carthaginensium pallium tale fuit, quod penes Aesculapii mystas eo tempore remanserat. Quod Tertullianus, & reliqui tunc gestabant: nec fibula stringebatur, nec ita gerebatur, ut duæ laciniae ab utroque latere retrorsum rejicerentur: neque hoc ἀναλάμβαναι fuit; hoc enim significat attollere, & de inferiori parte subductam laciniam humero sinistro injicere, ut dicebamus: neque qui pallium eodem modo regestum utrinque habebant, ἀναβεβλημένοι τὸ ἱμάτιον dicebantur, sed qui communi Græciæ more illud componebant. Immo si commune pallium fibula nexum fuisset, etiam, quod ait Tertullianus, ab utroque laterum regerebatur. Frustra ergo veteres laborassent in illo decoro habitu componendi pallii, ut dextre scilicet aptaretur: frustra eos negligentiae, & inurbanitatis notassent, qui in sinistrum illud vestiebant. Nam sic neutro modo componi poterat, neque in dextram, neque in sinistram: sed tantum utrinque in latera rejici poterat.

Præterea cedo mihi veterem scriptorem, qui fibulæ in communi pallio meminerit. Isidorum nihil moror. *Pallii fibulari Gallici* mentio extat apud Vopiscum in Probo, cui Valerianus inter cetera iubet dari *pallia Gallica fibulata duo*. ubi viri doctissimi, qui ad Tertullianum commune Græcorum pallium fibulatum fuisse docent, illa Gallica pallia fibulata sagochlamydes fuisse observant, causamque addunt, cur Valerianus pallium non simpliciter dixerit, sed pallium fibulatum, quod pallia vulgo non essent fibulata, ut nec saga. Persicum etiam pallium fibulatum apud Suidam: Φιβλατώριον περιβόλαιον Περιστικόν. Quod si commune Græcorum fibulam habuisset, non hæc tanquam diversa scriptores notassent. Chlænæ igitur, & chlamydes fibulam habuerunt: & ideo Homerus in chlænâ voce περιόνιστος usus est, *in fibula*, nusquam in pallio. Aliqua in hanc rem adjiciemus cum de Tribonio disputabimus.

*Pallium cum crepidis sumptum . Tertullianus
de Pallio explicatus . Cap. X.*

C Alceos togæ proprios fuisse alias adnotauimus . Sic crepidæ pallii peculiares fuere, nec vnquam sine illis pallium sumebatur . Liuius lib. xxix. de Scipione in Sicilia oriante : *Ipsus etiam Imperatoris, non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur : cum pallio crepidisque inambulare in Gymnasio.* Quod imitatus Germanicus in Aegypto, vt Tacitus loquitur, *pedibus intectis incescit, & pari cum Gracis amictu.* Dio Cassius lib. lx. tradit Claudium Neapoli tanquam priuatum egisse, atque in ludis Musicis *inæxtræ uisæ pænidæ* gestasse, pallium & crepidas . Interpres inepte, *togam, & soleas.*

Tertullianus de Pallio: *Nisi quod & philosophi puto ipsi aliquid eiusmodi adfectant. audio enim, & in purpura philosophatum: si philosophus in purpura, cur non & in baxea Tyria calcare?* nisi aurum minime Gracatos decet: atquin alius & sericatus, & crepidam auratus incescit. Heic antiquum Critici obtinent, totumque locum turbant, atque inuertunt, cum tamen nulla mutatione opus sit. *Si Aristippus in purpura, cur non etiam in Tyria baxa sine baxea?* Baxeam non fuisse calceum muliebrem pretiosum, sed virile, immo philosophicum, quod cum pallio sumeretur idem ac crepidæ, notum est. Apuleius lib. xi: *Nec decet, qui pallio, baculoque, & baxeis, & bircino barbitio philosophum fingeret.* Alibi de sacerdote Aegyptio: *Inducit iuuenem quendam palmeis baxeis indutum.* Si ergo, inquit, Aristippus vestem purpuream sumpsit, cur non & calceamentum, siue baxeâ philosophicam purpura insecit, vt esset æqualis habitus? *Cur non & baxea Tyria calcare?* id est, cur non Aristippe etiam baxeam purpuream induis? Quæ olim Turnebi, & Merceri opinio fuit. Sed non videntur cohærere, quæ sequuntur. *Nisi aurum minime Gracatos decet. Cur non sumis & crepidas purpureas? Quia aurum Philosopho indecorum.* Sed quicumque sciet calceos purpureos

reos

reos, eisdem & auro distinctos fuisse, constare optime sententiam intelliget. Clare Epistetus in Enchiridio cap. LXI. *Ἦν δὲ καὶ ἐν τοῖς ὑπόδημασι, ἢ ἐν τοῖς ποσὶν, ἢ ἐν τοῖς χιτῶνι: Ἦν αὐρᾶτος, ἢ ἐν τοῖς ποσὶν, ἢ ἐν τοῖς χιτῶνι: Fit auratus, siue auro distinctus calceus; deinde purpureus, deinde interpunctus. Vbi Simplicius, Tanta autē, inquit, fuisse videtur apud Romanos in conficiendis calceis purpureis, & interpunctis curiositas, ut auratis etiam preferrentur. Calcei alij auro inducebantur, alij inficiebantur, purpura alij compungebantur, siue aureis notis distinguebantur. Ideo occurrit obiectioni Tertullianus. *Cur non & baxeæ Tyria calciaris.* Respondere poterat Aristippus. *Quia aurum Græcatos, idest palliatos non decet.* Atqui inquit Tertullianus, alter nempe Empedocles, si non auratus, saltem aeratus crepidam incessit. Quicumque hæc cum doctorum virorum emendationibus conferet, is profecto intelliget, non semper Interpretes de Tertulliano bene mereri.*

Quod ad crepidam attinet, idem paulo post de Sacerdotibus Aesculapij, quos palliū retinuisse inter rogatos Charaginienfes initio dixerat: *Cum hoc ipsum pallium morosius ordinatum & crepide Græcatim Aesculapio adulantur.* Vbi Græcatim est, quod notavit Mercerus, more Græco, siue Græco habitu, ut paulo ante dixerat *Græcatos decet.* Sed de crepidis, & toto veterum calceatu in tertia parte huius Operis, si vita suppetabit, disputabimus.

De Pallij materia. Vestimenta lanea. An laneæ vestes in usu.

Thucydides explicatus. Lintea loricæ. Cap. XI.

NON pallia modo, sed tunicas, chlamydes, chlamas, & reliqua vestimenta tam virorum, quam foeminarū lanea fuisse, non est dubitandum, licet aliquis in mulieribus interdum laneæ vestis vltus reperiatur, de quo infra. Nec alia apud Græcos, atque Romanos quam laneæ textura, licet ex ipso laneæ pretio plus minusue æstimaretur. Aelianus lib. I. Varię cap. XV. tradit Apollodorum Socrati in

Pars II.

X

carce.

carcere morituro attulisse χιτῶνα ἱερῶν πολυτελῆ, καὶ ἑνῆπιον, καὶ ἱμάτιον τοιοῦτο. *Tunicam ex pretiosa lana, pulchreque textam, simile item pallium.* Plutarchus de audiendo. *Neque pallium induere hieme, ἢ μὴ προβάτων Ἀστικῶν ἐν τῷ ἱερῶν, nisi ex lana ovium Atticarum.* Plautus Milite Glox. A. 1. 1. Sc. 1.

Eme mi vir lanam, unde tibi pallium

Malacum, & calidum conficiatur, tunicaque hibernæ bona, Ne algeas hac hieme.

Nec aliud olim muliebre, opus quam lanificium fuit. Aristophanes Concionantibus de muliere, quæ in concionem prodibat. *Hac attuli (lanam) ut completo concilio ξάνομαι, carpam, siue pectam.* Vetus Scholiastes: *Mulier venit ferens lanam, eamque pectens, siue carminans* (non recte Latinus Interpretres *diuidens*) subjicitque se id facere, *quod filij sibi nudi essent.*

Rarus apud Græcos serici, rarus admodum lineæ vestis usus fuit. Sanè apud Homerum lineæ vestis mentio. Sed etiam cubicularem fuisse, quæ nempe dormientibus substerneretur, veteres critici observant. τὸ ὑποστρώματα τοῖς καίμαρμένοις, ait Hesychius. Odyssæ. N. ait Phæaces strauisse in naui Vlyssi dormituro ῥήγῳ τε λίνῳ τε. ἵνα νήρηται Ἰῦδοι. Paulo post subjicit, sublatum eundem dormientem ex naui αὐτῷ σωῶτε λίνῳ, καὶ ῥήγῃ. Apud eundem II. B. inducitur Ajax Oilæus λινῷ θώρηξ, hoc est, ut interpretatur Hesychius, lineo thorace utens: de quo infra. Alias non ita facile occurrit apud Græcos lineæ vestis mentio in cōmuni vestitu.

Thucydides tamē ipso operis initio indicare videtur veteres Athenienses lineas tunicas gestasse. οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνας τε λινῆς ἐπάυσαντο φορεῖν, καὶ χρυσῶν τιτλήων ἐν ἱερῶν κρωβύλον. *Nec multum tempus est, quo apud eos (Athenienses) qui ex senioribus locupletiores erant ferre deserunt lineas tunicas, cicadasque in seriem aureas.* Verum tunicæ illæ non aliud fuerunt, quam loricæ, siue thoraces linei, quibus pro armatura in bello utebantur. Narrans enim antiquissimos Græcorum rapto viuere assuetos perpetuo, veluti con-

cesso

cesso latrocinio vitam egisse, subiicit. Quin etiam arma ferre apud hos ex vetere latrocinio permansit. Omnis enim Græcia arma gestabat, quod videlicet, nec penates munitionibus cincti, nec tuto commeari ultro citroque possent: vitamque assidue sub armis agebant more barbarorum. Indicio autem sunt hæ regionēs Græcia, quæ usque adhuc illorum habitantur, similem cultum, similiaque vita instituta aliquando apud omnes fuisse. Primi autem inter hos Athenienses ferrum deposuerunt, & pacato cultu utentes ad lautius quoddam, & mollius vitæ genus transferunt. Athenienses ut ceteri Græci militari cultu perpetuo incedebant: nō multo ante Thücydides tempora ad pacis habitum transferunt, & cum reliqua armatura lineas quoque tunicas deposuerunt. Quod si illæ fuissent interulæ, ut subuculæ lineæ, potius illas induissent, cum ad mitius, magisque laetum vitæ genus transire in animum induxissent.

Nemo autem lineas tunicas siue thoraces pro armatura gestatas mirabitur, nisi qui in veterum scriptis plane peregrinatur. Talis Aiæcis thorax apud Homerum lineus, ut paulo ante diximus. *θώρακις λινῷ*, thoraces linei dicuntur Pausaniæ in Atticis, qui ait has lineas loricas, siue thoraces non æque esse viles prægnantibus, quod ferro vehementius immisso lædantur, ac venatoribus. In illis enim leonum, ac pantherarum dentium impetum eludi, ac debilitari. Nepos in Iphicrate: *Idem genus loricarum mutauit, & pro ferreis, atque ancis lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detractō, ut æque corpus tegerent, & leues essent, curauit.* Suetonius Galba xix: *Loricam tamen induit lineam, quamquam haud dissimulans, parum aduersus tot mucrones profuturam.* Sed quomodo lineæ loricae, siue thoraces conficiebantur, ut ferro resisterent? Titius in Controuersiis existimat lineas chlamydes bombyce, spongia, lanaque minutatim dissecta ad instar culcitæ factas. Sed eum merito magnus Antagonista ficto nomine reprehendit, primo quod chlamydes cum tunicis confundit: deinde quod puerili errore bombycem, quod erat sericum, pro gossipio, quod Itali vulgo *bambaggio* appellant, posuerit,

quod Italiae ignotum per multa secula. Negat ipse ex gossipio, aut lana, aliaue materia minute confecta factum thoracem fuisse. nam quare potius lineum diceretur, quod ex alia materia confectum erat? Itaque thoracem lineum a loricis non nisi materia diuersum fuisse, quod illae essent annulis, & catenulis æneis confertae, hic autem ex torulis trilicibus, quadrilicibus, aut bilicibus. Toros appellat funiculos ex multis filis tortos, qui propterea a numero dicebantur bilices, & trilices: qui deinde tori inter se filis conferebantur, & firmissimum opus præstabant. Talis Amasis Aegypti Regis filis contexta, quorum singula trecentis sexaginta quinque filis constarent. Quin idem in cassum descriptione, stamina singula centenis quinquagenis filis constare ait, vocatque stamina, quæ alii toros, Græci Βρόχος in restibus. Fila autem, ex quibus stamina illa siue tori constabant, licia etiam vocata docere loricas bilices, ac trilices apud Virgilium. Hæc Scaliger de loricis lineis.

At Casaubonus ad Suetonium diuersa ratione huiusmodi linteos thoraces factos credit. Nempe opera, atque artificio coactiliariorum, & πιλοτιών, qui linum aceto, vel austero vino, cui sal esset adiectum, probe macerabant, deinde ita cogeant, ut soliditatem, ac crassitiem linteï odies, decies, aut sæpius in se complicati haberent. Adducit ad hoc comprobandum locum Nicetæ Aconinati lib. 1. rerum Isaaci Angeli: *Ipse Conradus sine scuto tunc dimicabat: sed pro lorica textum quoddam gestabat e lino factum, vino austero probe salito maceratum, sæpius replicatum: quod quidem sale & vino coactum adeo firmum aduersus ictus erat, ut penetrari a nullo telo posset. Erant autem huius texti pagella octodecim, & eo plures.* Verisimilior tamen Scaligeri opinio est, propter loricas bilices, & trilices, quæ in coactilibus locum haberi non poterant.

*Linens Apolloni Thianæi vestitus. Byssus. Ὀδὸν
Pollux notatus. Cap. XII.*

N Villus igitur lineæ vestis vsus in communi Græcorum vestitu fuit. Nam Apollonii Thianæi id peculiare fuisse dicendum est, ut tunica linea vteretur, quemadmodum Pythagoræ, quam ille imitatus est. Quæ vestitus a vulgato diuersitas cum illi apud Domitianum obiecta fuisset, hac defensione vsus est, ut narrat Philostratus lib. viii. cap. i. i. quæ etiam Pythagoræorum, atque Aegyptiorum ratio fuit. Quod scilicet vestes ex pelibus, aut animantium lana confectæ impuræ essent, contra puræ, quæ ex lino texerentur. Mox subiicit: *Si quis animati, aut inanimati rationem auferat, ob qua purus quis, aut impurus videri potest, quid in se præclarior habeat lintea, quam lanæa vestis?* ἢ ὁδὸν αὐτοῦ ἰπῶ; *Lanam si quidem ex animali mansuetissimo natam, quam cura Dgys fuisse, illud indicat, quod eorum quidam pastores fuerunt. Unde & aureum vellus poetarum carminibus nobilitatum. Linum vero inquit feritur, utcumque euenit, auri vero circa illud nullus est sermo: sed quoniam ab inanimato decerpitur, purum quidem Indis, purum etiam Aegyptijs esse videtur: & propterea Pythagora prius, deinde etiam mihi hoc etiam in vestem assumptum est, quam conuenire nobis putauimus tam disputantibus, quam orantibus & sacrificantibus.* Idem Philostratus lib. i. i. cap. ix. narrat quasdam in India linteis vestibus uti, nobiliores vero Byssu, quæ lini species fuit: cumque Apollonius vidisset Byssum, gauisum fuisse, quod fusco amictui, quem gestabat, non dissimilis esset: quæ verba infra examinabimus. Alibi Brachmanum in India vestitum describit: *Καὶ τὸ ἰδὲ ἡτὰ ἐξηνματί-ζοντο παραπλησίως ταῖς ἐξωμίον.* Vestem in exomidis formam compositam esse, ipsius materiam esse linum, quod sponte sua in illis locis nascitur, album quidem, ut Pamphylum, mollius autem propter pinguedinem, qua ab ipso insit olei stillat, ex eo sacram vestem confici; idque linum si in alia parte feratur, non provenire. Ad quem locum doctissimus Interpres notat, *Exomides fuisse laneas*

laneas ſeruorum lacernas, anguſtas, & breues, circa humerum deſi-
nentes. Verum non fuerunt exomides lacernæ, ſed tunicæ,
neque illæ ſeruorum tantum, & iſtæ Indorum tunicæ, ſiue
tuniculæ erant, ſtriſtæ ſcilicet, nec vltra humeros velatus
brachium, quales exomides fuerunt.

Adjicit Philoſtratus, Apollonium, cum in India eſſet, audiſ-
ſe Byſſum in Aegyptum ex India deferri, quod illa in pluriſ-
que ſacris vtuntur Aegyptij. Lineam enim ſiue byſſinam
veſtem Aegyptiorum peculiarem fuiſſe, quis neſcit? Hinc
turba linigera, grexque *liniger* de Sacerdotibus Iſidis poetis
dicitur. Et Apuleius lib. xi. in pompa Iſidis deſcribit viros
feminasque *lintea veſtis candore luminofas*. Et paulo infra,
*Antiſtites ſacrorum proceres candido linteamine cinctum pectorale
aduſque veſtigia ſtriſtim inieſti*. Ideo Anubis a Luciano Deo-
rum concilio inducitur *ſindone amiſtus*. Seneca item de bre-
uitate vitæ: *Cum linteatus ſenex laurū, & medio lucernam die pro-
ferens*. Quare & linteæ veſtes ex Aegypto Romam delatæ.
Cicero pro Rabirio: *Audiſta, viſque merces fallaces quidem,
& fucoſa, chartis & linteis, & vitro delata*. Non tota tamen
Aegyptiorum veſtimenta linea fuerunt, ſed tunicæ tantum.
Nam pallia ex lana. Herodotus lib. i. *ἐν δὲ δὺ κασι δὲ καὶ δῖμοις
λίσις περὶ τὰ σκέλεα θυοſανόντες, ἕς καλασίρις καλῆς ἐπὶ τοῦτο
οἱ δὲ εἰρήνα ἑμάτα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φόρευσι*. Induunt tunicas
circa crura ſimbriatas, quas Calasiris appellant, quibus circumiecta
lanam pallia alba geſtant. Addit tamen lanea veſtimenta
neque in templa inferri, neque vna cum mortuis ſepeliri:
hoc enim prophanium eſſe. Similemque morem ſeruari in
ſacris Orphicis, ac Bacchicis, in quibus nefas eſſe, ijs initiatos
in v. ſtibus laneis humari.

At Byſſus lini ſpecies pretioſiſſima, quæ indidem proue-
niebat, ex qua veſtes molliſſimæ, ac tenuiſſimæ conficie-
bantur. Vnde dictum Paryſatis Reginae, in Regum alloquio
vtendum eſſe verbis *Βυſſίνους*, id eſt *molliſſimis*, ac *leniſſimis*,
quidquid aliter viri docti interpretentur, qui *ſublimia*, *gra-
uia*, & *ornata* reddunt, & neſcio quæ *Εύρονα* comminilcun-
tur. Apud Theocritum Idil. i. Simætha inducitur *Βύσσεο*

καλὸν

καλὸν σύροισα χιτῶνα, *trahens pulchram ex bysso tunicam*. Quoniam autem hæ vestes byssinæ essent pretiosissimæ, & ut ait Plinius, *mulierum luxui destinata*, ideo ferme purpura tegebantur. quæ res veteres Grammaticos in errorem impulit, ut byssinum, colorem purpureum interpretarentur: quem errorem satis iam viri docti redarguerunt. Talis fortasse Tyria sindon Martiali lib. i v. quæ etiam in vsum virorum ea ætate transisse videtur. De Endromide.

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres.

Non sic in Tyria sindone tectus eris.

Byssi frequens mentio in sacris literis, præcipuè in apparatu vestis sacrificialis, velisque, & aulæis tabernaculi. *Byssina Iosephi sola* Genesis cap. xli. Diues etiam epulo *purpura, & bysso indutus* dicitur, quod a purpura distinctam fuisse vestem byssinam satis declarat.

Ceterum linea vestis ὀθόνη & ὀθόνιον Græcis dicitur, quæ quoniam interdum muliebris erat, ab Homero in i i. Iliados inducitur Helene ἀργενῆσι καδυσταμένη ὀθονῆσιν. Hesychius: ὀθόνη Συνδών. ὀθόνια λινὰ ἱμάτια. Idem Homerus lib. xvi i i. II. puellis tripudiantibus dat λεπταὶς ὀθόνας, adolescentulis autem χιτῶνας ἐυνήτας. Quamquam Hesychius ὀθόνιον πᾶν τὸ ἰσχυρὸν καὶ μὴ λινοῦ ἢ interpretatur. Aristophanes etiam Lystrara lineas tunicas mulieribus adscribit.

Καὶ τοῖς χιτωνίοις ἀμωγίνοι.

Vbi lineas tunicas interpretantur, quod amorgina vestimenta ad instar byssi, siue carbali tenuissima essent. Veteres tamen critici Amorginum coloris genus dixere, nempe purpureum secundum glossam, ut ait Eustachius: ut non satis constet, utrum ea vox lini speciem, an colorem, an utrumque significet.

Pueri etiam meritorii in linea tunica. Lucianus Nauigio: *Quando opinor formosus ille adolescens ex interiore parte navis progrediebatur, τὴν καθαρὰν ὀθόνην ἐνδεδυχὸς puram lineam tuniculam indutus*. Qualem fuisse ministrantium in conuiuio habitum ante diximus.

Ceterum Pollucem falli necesse est, qui lib. vi i i. cap. xvi i. tradit

tradit Athenienses *linea tunica talari usus esse*. Omnia enim virilia vestimenta lanca fuisse ostendimus: tunicæque tales res non nisi mulierum fuerunt, ut ex Aristophane docuimus, & aperte declarat Pausanias lib. 2. qui narrat Theseum cunctis incognitum Athenas venisse indutum *χιτώνα ποδήρη tunica talarem*, non pallam, ut vult Interpres: & *plexa eleganter coma*, ac per contumeliam interrogatum, quid ita nubilis virgo sola oberraret? Eadem prorsus ratione, qua apud Plautum in Comædia palliata dicitur *genus mulierosum, cum dimissis tunicis*. Hallucinatur igitur Grammaticus ille, quemadmodum cum *ὀδόνν* apud Homerum interpretatur album vestitum, ac tenuem e lana, non lino confectum, contra veterum Criticorum sententiam. Suntque alia non pauca his similia doctis viris castigata.

De Pallij colore. Alba Græcorum vestimenta. Artemidorus, & Lucianus explicati. Aelianus notatus. Cap. XLII.

Romanæ togæ, tunicæque colorem album fuisse exposuimus: talem & Græci vestitus præcipue apud honestiores colorem fuisse credimus. Nam & simplicior hic cultus, ac naturæ ipsi prior, immo & ciuilius videtur, cum pullus in luctu lumeretur. Insignis locus est Artemidori lib. 11. cap. 11. *Alba vestimenta solis sacrificiis conferunt, & servis Græcorum: reliquis turbationes significant, propterea quod hi, qui in turba versantur, albo vestitu utantur. Opificibus autem manuarijs cessationem, & otium portendunt: & quanto pretiosiora fuerint vestimenta, tanto plus otij prædicunt. Neque enim operarij, maxime qui mechanicas artes exercent, albis vestibus utantur. Servis autem Romanorum, solis his qui recte agunt, confervunt: reliquis mala sunt. Manifestos enim faciunt male agere, & propterea quod eundem cum dominis vestitum ut plurimum habent, ob hoc somnium liberi non fiunt, sicut servi Græcorum. Viro aegrotanti alba vestimenta habere, mortem prædicat, propterea quod mortui in albis effervantur: Niger vestitus salutem prænuntiat. Non*

enim

enim mortui, sed mortuos lugentes huiusmodi utuntur. Noni autem ego multos, & pauperes, & seruos, & victos egrotantes, qui etiam cum viderentur sibi nigra habere vestimenta, mortui sunt: verisimile enim erat, his non in albis propter inopiam efferendos esse: Est autem alias niger vestitus omnibus malus, exceptis his qui clancularia operantur.

Ex his discere licet Græcos ingenuos vulgo albis vestimentis vfos: quod declarat illud, eos qui in turba, siue foro versantur, albis vestibus indutos, id est omnes vulgo liberos homines. Illam autem perturbationem, quam talia vestimenta indicabant, ad Comitia candidatorum, ac prensantium molestias retulit doctissimus Rigaltius. Ceterum alba vestimenta in somnis visa Græcorum seruis fausta erant: quia scilicet illis libertatem portendebant, quod ingenui in ea veste conspicerentur. Sed honestiores tantum: nam opifices, ac sellularij, populique fæx, ut apud Romanos, ferme in sordida, nigraque veste erant. Et ideo his hominibus cessationem ab opere portendi ait, quod albis vestibus non vterentur. Subjicit, Romanorum seruis alba vestimenta per quietem visa solis illis quirecte agerent auspicata fuisse, seruis autem nequam improspira. Futurum enim ut occulta delicta manifestarentur, quod scilicet album in tenebris latere non potest. Infra ait, purpuream, & variam vestem occulta reuelare, quia scilicet conspicua est, quemadmodum alba: ubi eadem voce usus est: τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει, *occulta manifestat, ut supra de veste alba ἐλέγχει τοὺς κακῶς πράσσοντας, male agentes arguit.* Idcirco autem Romanis seruis vestem albam nihil boni prædicere docet, quod eundem cum dominis ut plurimum vestitum haberent. quod de tempore intelligendum est, cum depositis togis, sumptisque lacerinis, nullum fuisse inter ingenuos ac seruos in habitu discrimen supra memorauimus. Cum igitur albis vestimentis ingenui Romæ uti desissent, ea in somnis visa Romanis mancipijs libertatem non prædicebant, quum color cum ipsa libertate publica excesserat: contra cum in Græcia perseneret, is color in ingenuis visus in somnis seruo libertatē præ-

dicebat. Quoniam autem mortui viuentium veste efferebantur, Romani toga, Græci pallio: ideo ægrotanti alba vestimenta visa mortem prænuntiabant. Contra niger vestitus salutem, quod is in luctu à viuentibus usurpatus. Addit multos, & pauperes, & seruos, vinctosque, quibus nigræ vestes per quietem obuersatæ erant, nihilominus mortuos esse, quod scilicet id genus hominum, cum ob paupertatem alba vestimenta non gestarent, in pullis etiam efferrentur.

Porro ita alba vestimenta in Græcia vulgo usurpata, ut vestis infectæ vsus in populî conuentu, ac in spectaculis legibus esset interdictus. Lucianus Nigrino Veterum Atheniensium continentiam, ac paupertatem commendat: adeo enim non puduisse eos paupertatem fateri, ut vulgata vox sit in Panathenaicis ab omnibus emissa. Deprehensum enim quendam ex ciuibus fuisse, & ad præsidem Ludorum adductum eo quod *Βαπτὸν ἔχον ἱμάτιον*, pallium colore infectum gestans ad spectaculum venerat. Vniuersos autem misertos illius, ac veniam precatos esse. Atque vbi præco iam proclamaret, quod in leges commisisset quia tali veste ludos spectaret, omnes vna voce, quasi antea super hoc deliberassent, exclamare coepisse, ut venia daretur talibus induto: nec enim aliam vestem habere illum. Quod sane mirum est, eum pauperi facilius esset vestem natio colore, quam tinctam, atque infectam comparare. Sed pallium illud nuptiale erat, quod *βαπτὸν* siue tinctum sponsis modo gestare licebat. Aristophanes Pluto Act. 11. Scena v. Disputat ibi Paupertas, si omnes diuites essent, fore ut artes e vita tollerentur: nemo domos strueret: nemo vestimenta pretio laueret: & post cetera futurû, ut nullus venderet vaguenta, quibus madescerent, qui nouam nuptam ducerent, οὐδ' ἱμασίαν βαπτῶν δαπάναις κοσμήσαι ποικιλομόρφων, neque sumptuosius vestibus infectis, ac versicoloribus ornandos. Vet. Interpret. Βαπτὰ γὰρ ἱμάτια φορῶσιν οἱ νυμφίοι. Tincta enim vestimenta ferunt sponsi. Ille ergo pallio tincto in spectaculis deprehensus non aliud amiculum habebat, quam nuptiale: quod magis paupertatis indicium, quod ipso spectaculorum commisc-

miserationem commouit.

Præterea vestes vulgo albas fuisse crebra fullonum mentio declarat, qui vestimenta eluebant, interpolabant, poliebant. de quibus Pollux lib. vii. cap. xi. Vbi eadem ratio in lauandis vestibus, ac Romæ fuisse apparet. nam & pedum insultu pressas, & coactas, & adhibitam cretam præcipue Cymoliam, sulphurque iisdem dealbandis, demum carduorum spinis pexas, ac politas legimus, vnde proprie *ναφῆς, ναφῆον, ναφῆαι, ναῖλαι*. Apud Homerum Od. i. Nausicaæ ad fluuium pergit *ἐμαῖα πλυνούσα, vestes lotura*. Et Alcinous discessuro in patriam Vlyssi inter munera hospitalia dat *φᾶρος ὑπλυνθε, ἢ δὲ χιτῶνα pallium bene lotum, & tuniceam*. Aristophanes etiam loco paulo ante laudato ait, si omnes diuites essent, futurum ut artes e vita tollerentur, nemo domos strueret, *ἢ πλυνέον, neque vestimenta lauaret*. Idem Vespis. *Ἀπίδων' ὀφείλου τῷ γραφεῖ περιβολῶν. Triobolum impendi in operam fulloniam*. Vetus Scholiastes. Nam cum pisciculos edissem, & pallium iure persusum esset, triobolum fulloni dedi pro mercede. *ναφεῖ τῷ πλυνόντι τὰ ἱμάτια*. Artemidorus lib. i. cap. ii. Præstat autem semper habere vestimenta *καθαρά, καὶ λαμπρά, καὶ πεπλυμένα καλῶς, πυνδα, & splendida, itemque probe lota, quam sordida, & illota, exceptis hiis qui sordida opificia exercent*. Apud Athenæum Aeschines Socraticus in Dialogo objicit Telaugi *ἱματίον μὲν φορήσας καὶ ἡμίρην ἡμιβόλον ναφεῖ τελέοντα μισθόν. Quod pallium carens a fullone utendum sumeret pæctus pro diurna mercede semiobolum*. Diogenes Laertius Socratem ferme tribonium gestasse ait, cumque hoc vita instituto ageret, interdum tamen temporis seruiens *λαμπρά ἡμίχετο, ut in Platonis Symposio ad Agathonem profectus, splendidam vestem induebat, nempe commune pallium albo colore*. Lucianus in vita sua tradit Pædiam sibi in somnis obuersatam, ut ad sui cultum pelliceret, inter reliqua dixisse. *Ac vestitum quidem talem indues (demonstrans suum: πανὸν δὲ λαμπρὸν ἐφόρει gerebat autem admodum splendidum.)* Subjicit post paulo: si statuariæ adhæresceret, fore ut *χιτῶνιόν τε πιναρὸν ἐνδύσῃ tuniculam sordidam indueret, qualis nem-*

pe operariorum, atque ſellulariorum, vt ex Artemidoro dicebamus.

Quare mirum eſt Aelianum lib. iv. cap. xxi i. prodere veteres Athenienſes pallia purpurea, tunicasque variegatas geſtare ſolitos, ἀλεργῇ μὲν ἡμπέροστο ἱμάτια, ποικίλους δὲ ἐνδύων χιτῶνας. Quod mihi veriliſſime non videtur. Nam cum purpura in magno pretio eſſet, idque Regium inſigne, quis credat priuatos homines vulgo purpuratos inceſſiſſe? Præterea tunica variegata non niſi muliebres fuere. Purpuream autem Regium fuiſſe geſtamen quid attinet dicere? Certe tantū abeſt purpurea veſtimenta Athenis in vſu fuiſſe, vt Alcibiadem reprehenſum tradat Plutarchus, quod delitijs diſfluens purpureis, ac pretioſis veſtibus interdum vteretur. Immo nimii, ac peregrini luxus notarentur, quicumque improbum colorem veſtibus adhibuiſſent. Lucianus Negrino narrat graues fuiſſe ciuium oculis, qui cultum luxu notabilem importaffent. Subjicit, cum quidam diuitijs affluens Athenas veniſſet turba ſeruorum ſtipatus, auroque, & varia veſte excultus, quoties ciues purpuram, cultusque mollitiem, ac varios veſtis colores inſpicerent, hæc in eum ſcommata iacere ſolitos. *Iam ver adeſt. Vnde nobis hic paucos.* Et. *Fortaſſis matris ipſius eſt.* Quo loco crediderim Romanos deſignari, quorum lacernas variis coloribus, interdum purpura infectas diximus. Ait enim, τῷ δὲ ἰδοῦντα τῷ ποικίλῳ, καὶ ταῖς πορφύριδα, tunicam variam, & lacernas, ſive chlamydes purpureas. Alibi de paupere, qui repente diues factus fuerat, ἀλεργῇ καὶ ὑσγνοβαφῇ ἡμπερόμενος. Idem ait diuites oſtentare τὰς πορφύριδας, & annulos, vbi Romanorum mores perſtringit. Purpureus ergo color ſemper luxus, & ſuperbiæ notatus. Mitto Ariſtippum, quem ſaltaſſe in purpura nota Regiæ ſeruitutis fuit. Polæmonem & corollas collo detraxiſſe, & erubiſſe ob purpuram, poſtquam eſt impranſi cōruptus voce magiſtri, notum eſt. Lucianus Hermotimo De co qui philoſophiæ cultum eiuraturus erat. *Fortaſſe neque purpuram induere granabor, vt omnibus fiat perſpicuum, mibi priores pugnas non ampliꝝ cura eſſe.*

— Baſilius

Basilii minor Orationum Gregorij Nazianzeni Interpretæ indicare videtur Rhetores olim in purpura incessisse. Aie enim Tribones fuisse indumenta suo pallia, Rhetorum quidem rubra, & purpurea, nigra autem philosophorum. Sed Tribones, siue Tribonia, non nisi Philosophorum, & quidem seuerioris notæ infra ostendemus, & fortasse ætatem suam Interpretæ ille respexit. Subjicit enim illud fuisse insigne, sicut magistratibus *σπαρμαγίσιον*. Sane quomodo vestis detrita, ac lacera purpura infici posset aut decens esset, non video. Sed de Tribonio paulo post agemus.

Pallium Philosophicum. Tribonium. Philostratus,

& Laertius explicati. πάρος, Pannus.

Cap. XLV.

Pallium philosophantium amictum, ac peculiare sapientiæ regmen fuisse, in confesso est. Nec vnquam ferme Philosophi a scriptoribus inducuntur, quin hac veluti nota atque insigni à reliquis distinguantur. Lucianus Timone. *ὁ δὲ τριβων οὗτος πορφυρίδος ἀμείνων*. Pallium hoc quantis purpura potius. Et Diálogo mortuorum, Diogenem describens ait senem esse caluum, gerentem pallium lacerum, & pertusum. Alibi, mala multa sub Philosophi palliolo latere scribit. Item multos philosophiæ studium professos solo habitu, atque incessu meros philosophos videri. Idem in Mercede conductis, de eo, qui pro Philosopho, ac Græculo indiuitis familiam adscitus erat. *Num te pudet*, inquit, *cum in tanta Romanorum turba solus ἑνίζων τῷ τριβωνί, in peregrino pallio versaris?* Et infra: *καίματιον Ἑλληνικὸν εὐσαλῶς περιέβλησαι*, Pallium Græcicum decenter circumponere. Eodem Libro veluti in scena producitur Catella Milesia in Philosophi pallio cubans, immo & pariens. Et alibi passim, quæ putidum esset persequi.

Ita & Latini scriptores. Plautus Curculione:

Tum isti Graci palliati capite operto qui ambulant,

Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis,

Con-

Constant, conferunt sermones inter se se drapetes

Obstant, obstitunt, incedunt cum suis sententijs

Quos semper videas labentes esse in Thermopoli.

Vbi haud dubie licet Græca Comœdia Philosophos exagitat siue sub Philosophi habitu latentes homines nequam, qui pallio inscitiam, & vitia velarent, fugitiui, flagitijs operi & vulgo inuisi. Alioqui mirum esset, si Comœdia palliata Græcos, & palliatos traduceret. Gellius lib. ix. *Vides inquit Herodes barbam, & pallium, philosophum nondum video.* Capitolinus tradit M. Antonium Philosophiæ operam vehementer dedisse, & quidem adhuc puerum. *Nam duodecimum annum ingressus habitum Philosophi assumpsit, & deinceps tolerantiam, cum stunderet in pallio, & humi cubaret.* Ammianus etiam lib. xv. scribit Iulianū a Constantio patruele ab Achaia, vbi studiis operam dabat, euocatum, etiam tum palliatum atque in societatem Imperii adscitum.

Sed si pallium philosophi habitus, ac nota fuit, cum omnes in Græcia palliati, vt diximus, nullum inter philosophos, & reliquos vulgo in cultu discrimen fuisse videtur. Romæ autem Græci omnes cum in patria veste versarentur, pro philosophis habiti fuissent. Casaubonus ad Capitolinum philosophi habitum interpretatur pallium Græcanicum, sine tunica, cum totius corporis illuue. Huncque communem habitum omnium philosophantium fuisse, quo separabantur a ceteris. Fuisse præterea proprias singularum sectarum notas, & propria gestamina. Sed cum soli Cynici, vt dicemus, sine tunica incederent palliati, merito doctis viris Casaubonus reprehenditur, qui tamen, qualis philosophorum habitus esset, quo a ceteris discernerentur, non prodiderunt.

Ergo soli seueriorem, ac sanctiorem philosophiam profecti, vt Pythagorei, Stoici, ac Cynici, tam in Græcia, quam Romæ, pallio a ceteris discreti, quod peculiare eorum hominum fuit. Nempe cum commune pallium Græcorum laneum esset, & album, philosophantium tegmen pallium detritum fuit, obsoletum, sordidum, ac pullum, quodque

a Cy.

à Cynicis solis diuersa ratione gestabatur, ac sine tunica, vt infra explicabimus. Id *τρίβων*, & *τρίβωνιον* Græcis dicebatur, nec alia ferme voce, cum pallij philosophici mentionem faciunt, scriptores vtuntur, præcipe Lucianus. Hesychius: *τρίβωνιον, πάλδιον, περιβόλαιον*. Idem: *τρίβακον, ἱμάτιον*. Cicero *palliolum* appellat Tusculana 111. Sæpe est etiam sub palliolo *seruando sapientia*. Apuleius *palliastrum*. Ecce Socratem contubernalem meum conspicio: sedebat seruili palliastro semiamictus. Festus: *Adtritum & tritum, vestis trita, τριβώνιον*. Pallium scilicet longo vsu detritum, quodque, vt loquitur Euripides apud Athenæum lib. x., villosam lanuginem amiserat. *Τρίβωνες ἐκβαλόντες ὄρχονται πρόας*. Tribonia euadunt, qua pilos, siue languinem amiserunt. Loquitur de athleticis, cum senes facti sunt. Ad quem locum fallitur vir doctissimus, qui existimat Persium in eadem sententia contrarium dicere Euripidi ijs verbis.

Mibi trama figure

Sit reliqua: astilli tremat omento popæ venter.

Non enim cōtraria sunt (etsi id ad Persium adstruere conetur) *πρόας ἐκβαλεῖν*, & tramam solam habere reliquam. Immo cum vestimenta *πρόας*, siue pilos, ac languinem longo vsu amiserunt, tramareliqua apparet: nam villosa lanugine connexio staminis & tramæ siue subreminis occultatur, qua dilapsa lanugine reliqua trama apparet.

Porro vestis detrita amissis longo vsu pilis, floccisque tenuior fiebat, & leuior: & ideo Glossæ Vet. *τρίβωνιον vetulum* interpretantur, vestem scilicet attritu tenuem leuemque factam, & ideo arcendo frigori minus aptam. In quo veteres philosophi tolerantiam, siue patientiæ imaginem ostentarunt, cum in ea etiam hieme incederent, Cynici ea sola velarentur. Philostratus de vita Apollonij lib. 11. cap. 19. narrat eum cum apud Indos versaretur, videretq; illos vestibus byssinis indutos lætatum esse eo habitu, *ἵπενδν τὸν περὶ τριβώνι*. Vertunt: quod fusco amictu, quem gestabat similis esset. Quod prorsus admirandum est. Quæ enim similitudo bysso, quod erat linum candidum & pretiosum, cum fusco

fusco vestimento esse poterat? Gaudebat Apollonius quod ea vestis Tribonio suo similis esset, non propter colorem, sed propter tenuitatem. Ex bysso enim vestes tenuissimae conficiebantur: Apollonii pallium ex lana, sed longo attritu attenuata, & per hoc lino haud dissimili. Non alium huius interpretationis auctorem dare possum, quam Philostratum ipsum eodem libro, capite ultimo. Nam cum Apollonio Rex dari in discessu pro xeniis iussisset aurum, καὶ ὁ δόνας, hoc est vestes lineas, siue byssinas, aurum quidem respuit, se autem othonia perlibenter accepturum dixit, quod τὰ καὶ τὰ τριβωνί, quod essent similia Tribonio veterum Asbeniensium: scilicet ob tenuitatem, nō ob colorem, qui omnino diuersus, ut infra ostendemus. Quia ergo Tribonium sordidum erat, ac pullum, ait Philostratus lætatum Apollonium vestitu byssino Indorum, quod ob tenuitatem similis pullo tribonii esset. Ita enim verti debuit.

Propter eandem causam Artemidorus lib. i i. cap. i i i. Ὁ δόνα, καὶ τὰ τριβωνία coniunxit, id est vestes lineas, & tribonia. Ait enim lintea vestimenta, & lanea detrita aestate gestare videri in somnis, bonum esse, & sanitatis signum: hyeme vero ἵπνῃ, καὶ τὰ ὑποκαπὰ. Vbi apte lineis lanea opponit, detritis autem καπὰ, id est noua siue pexa. Tribonio enim opponitur pallium καπὸν, nouum, pexum, quod attritu pilos non amisit. Quo perfacete allusit Stilpon Megarensis apud Laertium lib. i i. Qui cum vidisset Cratem χειμῶνος συγκακαμμένος, hieme frigore adustum (scilicet tribonio male opertum tenui, & ventis peruiō.) Videris mihi, inquit χρειαὶ ἔχειν ἱματίου καπῶ, indigere pallio nouo. Acumen est in voce καπῶ, quæ diuisa καὶ vñ alium sensum reddit, nempe, videri mihi indigere, & pallio, & mente, quasi demens esset, qui sponte talia pateretur. Sequitur ὅτι τὸ τοῦ, καὶ ἱματίου, quasi diceret, & pallio, & mente.

Tribonium igitur pallium detritum, ac ferme lacerum, præcipuè Cynicorum. Egregie illud describit Lucianus in Dialog. mortuorum, de Menippo. Senex caluaster τρεῖς ἔχων πολὺν ἀπὸ τοῦ ἀνέμου ἀναπεπταμένον, καὶ ταῖς ἱπποπό-
χαις

χαῖς τῶν ῥακίων ποικίλον. Palliastrum gestans laceram, & ut
 to perniunt, ac diversorum pannorum asumentis variegatum. In
 quo veteres illi philosophi seueriores delicias faciebant &
 praesertim Cynici. Apud Laertium in Socrate Στρέφαντος
 Ἀντισθένης το διέρρωγός τε πρίβανος εἰς τούμπανόν, ὁρῶ σου, ἔφη, διὰ
 τὸ πρίβανος τὴν κινδοξίαν. Cum Antisthenes laceram tribonij par-
 tem ostentasset: Video, inquit per Tribonium tuam vanitatem.
 Quod narrans Aelianus ait lib. ix. cap. xxxv. Socrates cum
 videret Antisthenem τὸ διέρρωγός ἱματίον, αἰὲ τοιούτω φανερόν, lac-
 eram tribonij partem in conspectum dare. Quin desinis, inquit,
 apud nos te ostentare? Sic ipse Socrates ab Amipsia in tribo-
 nio productus vanitatis arguitur, ut paulo post dicam

Quod igitur Tribonium vestis detrita esset, & ferme la-
 cerasetiam simpliciter ῥάκος dicebatur. Laertius de Aristip-
 po, quod modo luxuria diffueret, modo continentiam se-
 ctaretur, dictum prodit, ipsi soli datum esse χλαμύδα φορεῖν,
 καὶ ῥάκος: chlamydem ferre, & Tribonum, siue pannum. Vbi
 ῥάκος siue pannus chlamydi oppositur: sicut Aristophanes
 Pluto ἀνδ' ἱματίου μὲν ἔχειν ῥάκος. Pro pallio pannum. Panni
 enim pro vestimentis laceris Latinis scriptoribus accipiuntur.
 Seneca de Ira lib. i i i. cap. xix. Cum spongia non inue-
 nientur scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos im-
 perant. Et Epist. xx. Magnificentior, mihi credere sermo tuus
 in grabato videbitur, & in panno. Et paulo infra. Nemo nasci-
 tur dives: quisquis exit in lucem iussus est lacte & panno esse con-
 tentus. ῥάκος igitur lacerum pallium, siue pannus. Hesy-
 chius: ῥάκος διέρρωγός ἱματίου. Male ergo Pollucis Interpres
 lib. vi i. cap. xi i. ῥάκη saga interpretatur, cum vestem lacer-
 am siue Tribonum vertere debuisset. Quamquam Eustathius
 ῥάκος distinguit à τρίκτιον, quod illud vestis lacera sit, hoc ἱμά-
 τιον ἀποβεβληκός τὰς προκίδας ἔτιεν πρόκας. Pallium quod pōlos
 siue lanugininem amisit. Sed huiusmodi pallia defloccata fer-
 me etiam erant lacera, & ideo τρίκτιον, & ῥάκος a scriptori-
 bus confunduntur. Poeta de Vlysse sub mendici specie
 εἰμαιος κακὸν ῥάκος, ἢ δὲ χιτῶνα ῥωγαλίαν. Indutus pallium lacer-
 um, tunicaeque discissam. Alibi idem Nauticaam rogat δὸς δὲ

ράκος ἀμφεβλήθαι. Aristophanes Pluto. ἀνδ' ἱματίε μὲν ἔχω
 ράκος. Et Ranis objicit Euripidi, quod Reges ράκι ἀμπίχων
 in pannis, ac tribonio induxerit, quo essent miserabiliores. Quod
 tangit Acharnanensibus, ubi hæc mendicorum vestimenta
 appellat ράκια, τρίχη, λακίδας πίπλων, δυσπῆν πεπλούματα,
 ἐπάργανα, ρακίματα.

*Tribonium non modo pauperiorum gestament, sed priscis
 temporibus vestis forensis, ac judicialis. Aristophanes explicatur. Cap. XV.*

C Eterum priscis Græciæ temporibus Tribonium com-
 munis pauperiorum habitus fuit. Apud Aristopha-
 nem in Pluto Carrio ab hera interrogatus, quomodo ea,
 quæ in templo Aesculapii euenerant, vidisset, cum capite
 inuolutus fuisset, respondet, διὰ τὸ τριβώνιον, ὅπως γὰρ ἔχον ἡ
 εἰλίχας, per tribonium, quod plures rimas habebat. Vbi vetus
 Scholiastes notat pallium vetus, ac detritum ab Atticis tribo-
 nium appellari. ὅπως αὐτὴν σπράγλας, idest foramina exufo-
 ne facta. Nuperus autem falso credit tribonium eandem
 esse vestem, quam Latini lacernam a laceranda dixere. Ac
 ne quis tantum vestem seruilem fuisse credat, paulo infra lu-
 stus diues factus affert τὸ τριβώνιον ad Aesculapium, ut ei il-
 lud consecret, rogaturque a seruo, num illa vestis sit, in qua
 initiatus fuerit: quod illa tamdiu gestarentur, donec attri-
 tæ penitus, ac laceræ essent, ait, eam esse vestem, in qua totos
 tredecim annos riguerit. Nec multo post sycophanta Iulium
 eundem diuitem factum interrogat πῶδ' οὐ δομάτῳ εἰλησας
 ποδὶ; ἔχεις δ' ἔχοντ' εἰδὼν σὺ γὰρ τριβώνιον. Vnde tibi hoc pallium.
 nam heri te tribonio amictum vidi? Mox idem sycophanta ri-
 gens inducitur, quod tribonio amictus sit. Idem Acharn.
 At neque ἐν τοῖς τριβῶσι lateant lapides reliqui. Nec pauperes
 modo, sed vulgus omne Atheniensium in Tribonio. Idem
 Vespis: Μῆτις ὡς πρῶτον ἐστὶν περὶ quietem ἐν Πυρρῇ ποσειδῶν
 frequentium consuetudo βακτηρίῳ ἔχοντα, καὶ τριβώνιον cum
 scipione tribonium gerentium. Vbi Scholiastes. Erat autem pri-
 sci

sci mris, ut honorati senes cum tribono, & scipione populum com-
 uocarent. Paulo infra de eo qui domi attinebatur, ne forum
 ac iudicia frequentaret: Itaque custodimus hunc ferris que vin-
 dum claudimus, ne huc exeat. Primum ergo dictis allocutus mol-
 libus, suadebat μὴ φοβῆν τριβώνιον, ne ferret tribonium. Philo-
 stratus lib. 11. cap. ultimo cum Apollonio Indorum Rex au-
 rum in discessu, & vestes lineas dari iussisset, aurum reiecit,
 vestes perlibenter accepit, quod τριβώνι veterum Atheni-
 ensium similes essent, scilicet obtenuitatem, ut diximus. Idē
 lib. vii. cap. xi. Dicas namque velim, nunquid Aristides ille sit,
 quem cum ex Gracia venientes ad insulas dicitis navigasse tributo-
 rum componendorum causa? qua cum ille aqua ratione constituisset
 εὐὸ αὐτῷ ἵππῳ λαθεῖν τριβώνιον, tribonio amictus redijt.

Quare successu temporum postquam pexæ vestes ac pe-
 regrinæ in vsum venerunt, boni illi senes grauate admodum
 ut tribonum deponere animum inducebant. Eadem fa-
 bula prope finem suadebat patri Bdelycleon, ut tribonium
 exueret, & gaunacum induerat. At senex negat se viuo ac
 vidente nunquam depositurum tribonium, quo se olim in
 prælio flante Borea inuoluerat. At filius parenti. τὸν τριβώνιον
 ἀφῆς. Τλωδὶ δὲ χλαῖναν ἀναλαβὴν τριβωνικῶς. Interpres. exue
 decotem, istamque vestem sume commodam seni. Sequutus nem-
 pe veteris Scholiastæ interpretationem. Τριβωνικῶς. vel vi-
 cem, inquit, pallij tui detriti, & decotis, vel ut senem detritum
 decet. Neutra explicatio Aristophani conuenit. Duplex di-
 scrimen erat inter tribonium, et chlænam, siue gaunacum.
 Illud detritum, ac tenue; hoc pexum, ac villosum. Tribon-
 nium ita induebatur, ut pars dextra sinistro humero impo-
 neretur, quemadmodum supra diximus; at chlæna siue gau-
 nacum fibula ad ceruicem necebat. Natus ergo quo fa-
 cilis persuaderet patri ut chlænam indueret, iubet eum mo-
 re tribonii induere, hoc est nō fibula stringere, ut moris erat,
 hoc est τριβωνικῶς. Ex duplici ergo causa senex recusat gau-
 nacum, quod esset villosum, & quod fibula neceberetur. Ve-
 rus Schol. Gaunacum, chlæna Persica. Palamedes ait Persicum
 pallium ex altera parte villosum, siue genus pallij quod & Persi-

de vocant. Ex eo autem quod villos haberet, sequebatur non esse ita facile sordes fullonis opera eluere, ut fiebat in tribonio. Proinde ait: *Præus cum pisciculis saturatus essem, & aliquid iurulenti condimenti super tribonium effusum esset, ad eluendas maculas tres obolos fulloni persolui*. Sed maius incommodum putabat senex, quod veste vellis densa plus nimio incallescere deberent, quo pertinent illa.

PH. *Quid istud esse per Deos dicam mali?*

BD. *Quod Persida isti nominant, hi Gaunacum.*

PH. *Ego arbitrabar Sisyræam Thymesida.*

Subjicit sibi illud videri simile Morychi *σάγυασι*, id est *sago villoso*. Morychus enim, ut notat Scholiastes, Tragicus erat poeta, vir delitijs fluens, & ad arcendum frigus villosis, ac crassis vestibus utens. Subdit Bdelycleon eam vestes Ecbatanii confici, cui parens perfacere. Ergo Ecbatanis *γυναικας κρόνης χόλιξ*, ubi villos siue floccos in panno extantes comparat bouis intestino, quod crispum est, & velut pellitum. Sequitur.

BD. *Bona verba, at ista, (ut scias) cum maximo sumptu, & labore barbari texunt, & hac vestis talentum in lanam facile absumpsit.*

PH. *Iure ergo fas est lamperdam dicere.*

Et iustius, quam gaunacum. BD. *Tene, ò bone, Et indue illam.* PH. *Me miserum, vah quid est Quod hac scelestæ eructat in me fernidum. Sed si necesse est elibanum oro inducite.*

Quæ omnia declarant vestem villosam fuisse, qua sumpta metuebat, ne plus satis incallescere. Alterum inde commodum verebatur, quod cum chlæna, ut diximus, fibula cernicibus stringeretur, metuebat ne ab ea suffocaretur.

PH. *Quo procreamus liberos & tollimus,*

Quando iste suffocare me nunc postulat?

Iubet ergo filius eam induere *τρίβωνιζός* more tribonii, solum scilicet, nulloque fibulæ morsu. Nec alius eorum verborum sensus esse potest.

Nec Athenis modo, sed alibi in Græcia honoratiores quique

que in Tribonio. Aelianus Variæ lib. v. cap. v. de Epaminondæ paupertate: *Ἐπαμεινώνδας ἕνα ἔχει τριβωνα, καὶ αὐτὸν οὐ πύρρα*. Epaminondas unum modo Tribonium habebat, illudque sordidum. Quando vero illud ad fullonem mittebat, necesse habebat se demi-continere, quod alterum non haberet. Idem lib. vi r. cap. xiii. narrat Agesilaum Lacedæmoniorum Regem iam senem sæpe sine calceis, & tunica prodire solitum in publicum, *τὸν τριβωνα περιβαλλόμενον*, tribonio innolutum. idque per hiemem matutino tempore. Postquam vero pexa pallia, & recentia, tum gaunaca, & peregrinæ vestes incessere, tribonium penes solos pauperiores remansit. Lucianus Somnio, siue Gallo, cum Mycillus diuitem salutasset, illico se subduxisse ait, ne forte pudori illi esset, quod *ἐν πανυχρῇ τὸν τριβωνί* eum affectatus esset. Et Cataplo ait *τὸ τριβώνιον*, quod antea fidum videbatur, apud Inferos æque preciosum esse, ac ipsius Regis purpuram. Idem de amicitia, ubi narrat fidem Demetrij in amicum carcere detentum: *καὶ διελὼν τὸ τριβώνιον, τὸ μὲν ἡμισὺ αὐτὸς ἀναβάλλεται, τὸ λοιπὸν δὲ ἑτέρῳ δίδωσιν*. Tum dissecto Tribonio, dimidata induitur ipse, reliquam autem ipsi donat.

*Tribonium non Cynicorum modo, sed Philosophorum
seuerioris notæ pallium fuit. Item Sophistarum.
Laertius explicatur. Cap. XL.*

Postquam Tribonium penes solos pauperes remansit, seuerioris sapientiæ cultores hoc veluti ipsius sapientiæ velamen, atque insigne arripuerunt, & coluerunt. Plutarchus de Iside, & Osiride: *ἄνθρωποι φιλοσόφους παρὰ γὰρ φιλοσοφίας πύρρα, καὶ τριβωνοφορίας ποιοῦσιν*. Neque enim philosophorum densa barba, & tribonij gestatio facit. Valde enim falluntur, quicumque Tribonium solius Cynicæ sectæ gestamen fuisse tradiderunt. Nam & Socrates, & Pythagorei, Stoici item, & reliqui seuerè philosophantes hanc vestem peplis omnibus Regum, que indumentis prætulerunt.

Et reliqui sane philosophi præter memoratos in commu-
ni

ni habitu incesſore, nulluſq; quodſciam Platona, Ariſtoteleſ, eorumq; ſeſtatores cultu à vulgo diſtinctos prodidit. Iam Aelianuſ lib. 111. cap. 111. Variè Ariſtoteleſ veſtitum operoſiorem Platoni diſplicuiſſe tradit, hocque initium diſſidii inter eos fuiſſe, quod Ariſtoteleſ ἰδὼν τὴν χρῆτον περιέργον καὶ ὑποδήσει, veſtitu, & calceatu pretioſiore uteſetur, conſura etiam, quam Plato improbareſ plureſque annuloſ geſtareſ. Laertiuſ de eodem: ἰδὼν τι δὲ ἐπισημὸν χρώμω, καὶ δακτυλίοις καὶ κυρῶ. *Veſte inſigni, & annuliſ, & conſura uſe.*

Idem de Lycone lib. v. ἰὼν δὲ καθαρῶτάτοſ τῶν πολλῶν, ὡς αὐτὸν ἐπιβλήτω χρῆσθαι μαλακότητι ἱματίων. *Erat vero mundiffimuſ cultu, adeo ut veſtitiuſ incredibili mollitie, ac nitore uteſetur.* Ex de Heraclide. οὗτοſ ἰδὼν τι μαλακῇ χρῆτον. *Molli veſte utebatur.*

Primuſ ſanſtioris diſciplinæ parens Socrateſ Tribonium ſapientiaſ aptauit. Quapropter ab Amipſia hac etiam parte Ariſtophanis æmulo in Tribonio traducitur, atque irridetur apud Laertiuſ: Ἀμυψίας δὲ ἐν τριβωνί παράγων αὐτῶν. *Amipſiaſ ipſum in Tribonio produceſ ait, Socrateſ paucorum optime virorum multorum verò vaniſſime, & ipſe, ad noſ tandem venit, toleranſque eſ. πόθεν ἄν σοι χλαῖνα γένοιτο.* Nec verba, nec ſententiã Interpreter aſſecutuſ eſt. *Eum inquit palliatuſ inducens.* Atqui omneſ tunc palliati. Mox. *Vnde tibi palliuſ hibernuſ?* Tota viſ eſt in voce τριβωνί, & χλαῖνα, quæ opponuntur. Tribonium enim, ut diximuſ, veſtiſ detrita, ac tenuiſ: contra Chlæna craſſa, ac villoſa, ad arcenduſ friguſ. Ironice igitur Socrateſ tenui palliolo amiſtum interrogat, unde chlænã habeat, & ob id eum vanitateſ inſimulat: nam quod id hominuſ genuſ ob tolerantiam faciebat, vulgo ad vanitateſ, atque oſtentationem trahebant.

Quod ſequitur apud Laertiuſ, neque ipſe ſatiſ capio, neque aliuſ intelleſturuſ putò. τοῦτὶ τὸ κακὸν τῶν ſυνοτῶν κατ' ἐπὶ ῥεῖω γέγνηται. *Hoc illi incommoduſ evenit per ſutoruſ malignitateſ.* Sed aut omnia me fallunt, aut locuſ iſte inutiluſ eſt. Quid enim ſutoribuſ, ſive coriariuſ cum chlænã, & Tribonio? Nunquid veſtimentaſ lanea illi conſiciebant,

aut

aut lacero reficiebant? Deinde quæ sententia? Hoc illi incommodum per coriarij malignitatem contigit. Suspicor ergo vocem desiderari ἀνολόητος, hoc est discalceatus, quæ paulo post sequitur in verbis Aristophanis, quæ adducit Laertius: καὶ ἀνολόητος καὶ ἀποδιδύχων. Et discalceatus mala multa tolerat. Nam qui in tribonio, ferme etiam sine calceis, & nudipedes incedebant, ut ex Aristophane apparet, qui talem Socratem inducit. Ita apud eundem Phidippides interrogat patrem, qui Socrati in disciplinam traditus fuerat, & ideo nudipes erat, ubi calceos reliquerit? Perstringit igitur Amiphas Socratis cultum, quod pro communi pallio tribonium gerat, quod Ironice χιτῶνά appellat: deinde quod discalceatus incedat: eum autem morem secum ferre ait sutorum damnum, nam ἐπήρετα id significat. Quod enim Socratis, & eius sectatores sine calcei incederent, id vero in detrimentum sutorum ac coriariorum cedebat. Ut Iuuenalis ait ephebos castrari damno tonsoris Heliodori. Hoc si non est, quid esse possit ignoramus.

Socratem tamen nō semper in Tribonio incessisse declarat paulo post Laertius, cum ait: Καὶ τὴν ἐκείνου τὴν οὐκ ἐν τῷ τριβωνίῳ, sed ἐν τῷ κοινῷ, ut in Platonis Symposio ad Agathonem profectus. quod nō est, venustissime habitu utebatur, sed communis, quem album fuisse diximus, nisi quis conuiuij causa candidum sumptum existimet. Sanè nulla vestis pretiosæ mentio in conuiuij Platoni, ut notauit Aldobrandinus, sed Socratem accessisse, λελουμένον τε, καὶ τὰς βλαυτὰς ὑποδεδεμένον, ὃ ἐκείνος ὀλιγάκις ἐποίει, non calceis ornatum, ut vertit Interpres, sed lotum & calceatum, quod illi raro faciebat. Scilicet Socrates ferme in Tribonio, & discalceatus, ita & raro balneis utebatur. Iturus ad conuiuium laucro sordes pellit, tum commune pallium, & calceos de more induit, siue, ut Laertius loquitur, λαμπρὰ ἡμπίχεται, candidum vestitum induit: nulla pretiosa vestis, quam frustra in Platone quærit Aldobrandinus. Ita in commune vestitu, & lotus, καλὸς γεγεννημένος videbatur, qui ferme in tribonio nudipes sordebat: & ideo bonus ille senex se id fecisse ait, καλὸς

καλὸς παρὰ καλὸν ἰός: *ut pulcher ad pulchrum irer.* Quo loco apparet Socratem, quod dicebamus, fere in tribonio nudipedem incessisse, sicut ibidem inducitur quidam Aristodemus ἀνυπόδητος, αἰεὶ, qui semper nudipes erat. Philostratus etiam lib. vi. cap. vi. nuditatem pedum cum tribonio coniungit. ἀνυπόδητος δὲ, καὶ τρίβων.

Nec Socrates modo in Tribonio, sed & reliqui seuerius philosophantes. Nam licet Pythagoras veste alba, puraque semper vteretur, ut Laertius atque Aelianus testantur, Pythagorei tamen in tribonio, & sordibus. De ijs Antiphanes apud Athenæum lib. i. v:

*Sordes paululum oportuit ferre, ieiunium,
Cali rigorem, silentium, tristitiam, illuicem.*

Et Aristophanes ibidem:

*Quid per deos censemus, eos, qui olim
Pythagorici fuere sponte reuera.
ῥυπαῖν, ἐόντας, ἢ φορεῖν τρίβωνας ἡδύως;
Sordibus squaluisse, & tribonia gestasse libenter?*

Mnesimachus apud Laertium: Comedunt olera, & aquam potant, pediculos vero, καὶ τρίβωνα, atque squalorem nemo ex alijs perferre possit. Horum princeps fuit Diodorus Aspendius, cuius meminit Archestratus apud eundem Athenæum post paulo, qui cum Pythagoreus esset Cynicis moribus usus, κόμων, καὶ ῥυπαῖν, καὶ ἀνυπόδητων, capellatus, sordidus, & discaecatius; unde & Pythagoreorum, qui comam alunt, familia originem duxisse creditur. Socrates ibidem de philosophorum successionem refert Diodorum hunc βαθεῖ ὡγῶνι χρῆσασθαι, καὶ τρίβωνα ἀναλαβεῖν, κόμῳ τε φορεῖν, profundam barbam aluisse, tribonium gestasse, nec communis coma tonsura usum: Pythagoricis qui præcesserant solitis λαμπρῶ ἰδῆντι, amiciri, idest, alba sine candida, ad exemplum præceptoris, quod idem est ac Laertius de Socrate λαμπρὰ ἡμῖν ἐχέτω, ut diximus.

Stoici etiam in tribonio, quos a Cynicis sola tunica distinguit, tradit Iuuenalis. ergo idem pallium utriusque sectæ, hoc est Tribonium. Immo Lucianus nunquam philosophie mentionem facit, quin & Tribonium nominet. Nam Reu-

uiscen-

aniscientibus ait se, cum Philosophiam sedulo quæreret, incidisse in homines τριβώνια περιβεβλημένους, tribonijs circumamictos. Et paulo post: Si quis vero, inquit, alicui, quemadmodum multi sunt, viro execrando, qui philosophum mentitur, obuiam factus fuerit, τὸ τριβώνιον περισπάσας, Tribonium dilacerans. Item de mercede conductis, ubi describit eum, qui in alicuius diuitis familiam pro philosopho, vel Græculo adscriptus esset, ait, quoniam Græcanico pallio decenter amictus sit, eum ab omnibus existimari Grammaticum, siue Rhetorem, siue philosophum, & propterea antecambulonum turba immixtum herum comitari, ac deducere, qui ex hoc eruditi opinionem affectaret, ut facile quis suspicaretur Græcum illum non tam ob sapientiam, quam ob barbariam, καὶ τὸν τριβῶνα conductum esse. Ille autem conductus Cynicam non profitebatur. Ex quibus colligitur Grammaticos etiam, & Rhetores aliosque literalium disciplinarum professores Romæ tribonium gestasse, quod indicat Tertullianus de pallio: *Viderit nunc philosophia quid prosit: nec enim sola mecum est, habeo & alias artes in publicum utiles: de meo vestiuntur, & primus informator literarum, & primus edomator vocis, & primus numerorum arenarius, & Grammaticus, & Rhetor, & Sophista, & Medicus, & Poeta, & qui Musicā pulsat, & qui stellatorem coniectat, & qui volaticam spectat: omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis regitur.* Lucianus eodem dialogo Thesinopolidis Stoici factum memorat, cui hera catellam custodiendam dederat, quam ἐπὶ τῷ τριβῶνι peperisse ait, & paulo post de pseudophilosophis τριβῶνας ἀμπεριμένους.

Quis porro Apollonium Thianæum Cynicum fuisse dixit? Ille autem in Tribonio. Philostratus lib. II. cap. IX. supra laudatus. *Cum byssum in India vidisset, gavisus est, quod non dissimilis admodum esset παῖν τριβῶνι, quod ipse gestabat.* Eodem lib. cap. ultimo. *Cum Rex Indorum dari ipsi in discessu aurum, & lineas vestes iussisset, illud respuit, has libenter accepit, quod similes essent τριβῶνι veterum Atheniensium, quale ipse gestabat.* Ita lib. IV. cap. VI. de adolescente a quo Apollonius ammonem deiecerat: *Tum versicoloribus, ac mollibus vestimentis, ceterisque delitijs depositis, parcitatem victus, καὶ τριβῶνος complexus.*

plexus eſt, ſequē ad Apolloniꝝ vitam moreſque contulit. Et cap. xi. eiꝛdem libri, de Nerone qui philoſophos infectabatur, quod ignaua philoſophorum opera ipſi videretur, quodque philoſophia quædam eſſet artis diuinatoriæ ſpecies: καὶ ἔχθη ποτὲ ὁ τριβώνια διακλήριον, ὡς μαρτυρῆς ἔχημα. Tribonium in iudicium vocatum eſt, vt artis diuinatoriæ pretextus. Et lib. v. cap. xiv. Laſtbenes una tecum philoſophatus chlamydem poſtea, & militarem vitam adamauit. Hunc quoniam tribonium ruruſ cupere aiunt, militia miſſum facias rogo. Et lib. vii. cap. viii. Apolloniuſ iturus Romam iubet Damini ſumere habitũ popularem, ac tribonium deponere (vbi perperam doctuſ Interpreter lacernã vertit, quæ tunc Romę veſtis populariſ erat) ne philoſophuſ videretur, hocque illi periculum arceſſeret apud Neronem; ille autem philoſophicum habitum, ideſt tribonium retinuit. Et lib. vii. cap. vii. Trophonii ſpecum ingreditur αὐτῷ τριβώνι.

Sophiſtæ etiam in Tribonio. Eunapiuſ in Hedefio: de Euſtathio: Pareſt ille, & ad epulum Regale accedit, vbi tanta eiꝛ eluxit eloquentia, vt parum abſuerit, quin Rex tiam rectam abiecerit, & purpureiſ veſtimentis, ac monilibuſ depoſitiſ τὸ τριβώνιον Εὐσταθίου μεταμφιάσασθαι. Euſtathij tribonium induerit. Male Interpreter penulam vertit: quemadmodum infra. Ην γοῦν αὐτοῖς φιλοſοφία τὸ τριβώνιον penulam reddit, quæ longe à Tribonio diuerſa. Idem in Proæreſio, vbi admirandam eiꝛ, atque Hephæſtionis paupertatem memorat, ait vtrique vnicum Tribonium fuiſſe, & tria, quatuorue ſtragula, ita vt Proæreſio in publicum prodeunte, Hephæſtion deliteſceret domi ſtraguliſ inuolutuſ, idemque Proæreſio eueniret egrediente in publicum Ephæſtione. Sed quid ſit, quod ait Eunapiuſ ἡν γοῦν αὐτοῖς ὑπὸ ἱματίον, καὶ τριβώνιον, non ſatiſ capionam & hic Interpreter pannulam reddit. Quid enim hoc loco barba cum tribonio? Fortaſſe legendum ὑφοῖς ἱματίων: cum enim ὑφοῖς interdum pro ſindone, aut pro velo accipiatuſ, ὑφοῖς ἱματίον, καὶ τριβώνιον erit tenue pallium, & detritum. Non multo poſt idem Interpreter Tribonium lacernam interpretatur de eodem Proæreſio, cuiꝛ tolerancia miraculo erat, quod

ἀπὸν ἔχον τριβώνιον, & discalceatus Gallicas hyemes, & frigora in delicias conuerteret.

Ceterum Philosophos tribonio tanquam nota, atque insigni à reliquis mortalibus distinctos Romæ fuisse apparet: at in Græcia nullū discrimen fuisse videtur inter ipsos, & pauperes, a quibus gestatum tribonium diximus. Sed non sola, ut vetus verbū est, Tribonophoria Philosophum faciebat: alia quoque erant, quæ Philosophos notabiles redderent. In primis opaca, & profunda barba, pedum nuditas, longa & profusa coma, quodque peculiare Cynicorum fuit, pera, & baculus, & diuersa ratio gestandi Tribonium, de quo infra dicemus. Vnde illud eueniebat, ut plerique rudes, atque indocti his insignibus inscitiam, atque ignauiam obuolarent, atque egestatis imagine egestatem effugerent. Extat in hanc rem Lucillij Epigramma lib. 11. Anthologiæ cap. 211. cuius sententia est, pauperes, & indoctos non ut prius in pistrino molere, nec humerorum operam locare, sed nutrire barbam, & in triuijs baculum tollere, tunc virtutis sectatores primos dici: Hermodoti hoc dogma esse, si quis pecunia careat, fore ut non amplius esuriant, si posita tunica in pallio incedat. Loquitur autem de Cynicis.

Pallij Philosophici color. Petronius correctus.
Cap. XVII.

Sicut Tribonium vestis detrita ac lacera fuit, ita eius color fuscus, atque obsoletus. Philostratus lib. 11. cap. 18. ut supra innuimus, tradit Apollonium, cum byssum apud Indos vidisset, lætatum esse, quod ἑοικὸς τοῦ τριβώνιου, quod similis esset fusco tribonio, quod ipse gestabat. Quomodo autem esset similis, ibi declarauimus. Porro φαιδὸς pullum, siue subnigrum, ac fuscum significat: qualem fuisse pænularum colorem, item ferme lacernarum, immo & tunicarum Romanæ plebis, ac vilissimi cuiusque, vnde pullatus circulus, & pullata multitudo, alias ostendimus. Qui color partim lænæ natiuus, ut Canusina, cui pulliginem suam adscribit Plin-

nus, partim ex albo vestium usu, ac sordibus in pullum de-
generans.

Basilii Orationum Gregorij Nazianzeni Interpres supra
adductus: τριβωνες περιβλημάτα ἴσα. Τῶν μὲν ρητόρων ἐριθρό-
τε καὶ ποικίλοι. Φαιδί δὲ τῶν φιλοσόφων, *Tribones pallia quaedam,
Rhetorum purpurea, Philosophorum fusca.*

Videtur tamen Lucianus alios etiā colores Tribonio ad-
scribere: nam de mercede conductis, ait, illi, qui se in fami-
liam diuitum adscribi optet, vestitum etiam supra faculta-
tes apparandum, ac colorem deligendum, quo herus potis-
simum gaudeat, ne illius oculi offendantur. Ille porro, quē
ab eius vitæ instituto dehortatur, philosophus erat, eam ar-
tem in illa familia mercede locaturus. Subjicit enim non
multo post: *Cum in tanta Romanorum turba μόνος ξενίζων τῷ τρι-
βωνί, solus peregrino in pallio versaris.* Et paulo infra: *Quo-
niam tibi barba ingens propendet a mento, καὶ ἰμάτιον Ἑλληνικὸν
εὐσαλῶς περιβέβλησας, quia pallio Græcico decenter amictus es.*
Quis autem in Tribonio, idest veste detrita, ac lacera colo-
rum varietatem quæsitam credat, cum id præterea seâr
grauitatem dedeceret? Verisimile igitur est, ad augendam
rei inuidiam in vniuersum de omnibus locutum esse Lucia-
num, qui sese aulæ seruitio manciparent, ac diuitibus eru-
ditam operam addicerent, ijs scilicet eos in vestitu colo-
res quærendos, qui heris maxime placerent. Nam ad
captandam ingenij famam stulti diuites omne genus do-
ctorum familiæ aggregabant, Poetas, Rhetores, Geome-
tras, Græculos ferē, quos credibile est exceptis philosophis
in pallio quidem, nam hoc eorum insigne, traductos, eo
tamen colore, qui esset reliquæ familiæ peculiaris; fortasse
etiam philosophos ipsos, ne fusco, pulloque tribonio heri
oculos læderent, ac veluti familiam funestarent, coactos
esse, quæ pars seruitutis erat, pallio eos colores adsciscere,
quis reliquus seruientium grex enitesceret. Nam apud ve-
teres variis vestium coloribus ad genium heri, & Circi studia
familiam excultam fuisse, quam nunc colorum synthesin
Liuream appellant, vel vnus Petronius docuerit, apud quem

in

in Trimalcionis familia. In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus, cerasino succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat. Qui color apud Trimalcionem in pretio. Nam paulo ante inducitur pila prasina ludens. Ita enim ibi legendum in Electis docemus: haecenus in illa pila sparsua explicanda infeliciter Critici luserunt.

Christianorum Affectarum Tribonium. Quando Tertullianus librum de pallio ediderit. Tribonium fuscum. Cap. XVIII.

Christianos vulgo communi, ac ciuili vestitu vfos satis constat. Tertullianus Apologetico: *Quo pacto homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus. Et Cyprianus de bono patientiae: Nos autem fratres, qui philosophi non verbis sumus, sed factis, nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferrimus.* Sicut autem apud Ethnicos seuerius philosophantes tribonium adamarunt, ita Christiani, qui se sanctiori, atque austeriori disciplinae tradebant, eandem vestis vilitatem, & squalorem assumebant. Lucianus Philopatro: *Alius cui nomen Ehlenocharmus, τριβώνιον ἔχων πολυσαφρον ἀνυπόδητος τε καὶ ἀσκαπτος, tribonium habens admodum putre, sine calceis, & capitis integumento.* Paulo post: *Vt demonstrauit mihi τις παρορέμων, male vestitus, quidam qui ex montibus aduenerat detonsa coma.* Vbi monachus, siue anachoreta describitur. Nam ex Christianis, qui durum ac seuerum vitae genus sequerentur communi habito relicto, togis scilicet, laceris, pænulis, pallium lacerum, ac fuscum sumpsisse aliis adnotatum est. quod cum Tertullianus fecisset, popularium reprehensionem incurrit, quæ res ipsum impulit, vt edito libro sibi patrocineretur. Ad quem tam multa Interpretes disputarunt. Alii enim Tertullianum a toga ad pallium transisse existimant, cum est factus Christianus, idq; omnes vulgo Christi nomen professos fecisse. Hieronymus ad Furiam: *Ubi cumque uiderint Christianum, statim illud de triuo: ὁ γράκος ἐπιδίτης, Graecus Impostor.* Ipse Tertullianus: *Cum hanc pri-*
mum

nam sapientiam vestit, qua vanissimis superstitionibus renuit. Et in fine libri: Gaude pallium, ex quo Christianum vestire cepisti. Quod verisimile videtur primis illis Ecclesiae temporibus, qui Christo nomen darent, ipso etiam habitu cultuque Christum, & Apostolos imitari voluisse, quos palliatos Hebræorum more fuisse constat. Contra alij, non cum Christianus, sed cum Sacerdos factus est, habitum mutauisse censent. Quod scilicet librum de pallio multo post editum Apologeticum conscripserit, quem ab eo vulgatum, cum Christianus esset, non est dubitandum. Induisse autem pallium, cum est factus Sacerdos, ex verbis ipsius colligunt de pallio: Enimuero cum hanc primum sapientiam vestit, qua vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exnuas, & peplos angusta uestis, superque omnes apices, & tutulos sacerdos suggestus. Ita enim corrigunt, pro eo quod est in editis sacer suggestus. Sed si pallium non nisi sacerdotum erat, soli sacerdotes cum pallium sumerent, vanissimis superstitionibus renūciabant. Reliqui ergo Christiani ante pallium in iisdem permanebant. Quod indicat, verba illa de Christianis omnibus, non solum de sacerdotibus accipienda. In qua tamen sententia veluti fluctuant: modo enim pallium sacerdotum fuisse aiunt, omniumque Episcoporum, & Clericorum, ac postea Monachorum: modo non omnium sacerdotum, sed eorum tantum, qui ἀσκησις, & vitæ genus asperius profiterentur: modo eorum tantum, qui ascetæ essent, licet non sacerdotes. Quæ cum ita sint, nondum plane compertum erit, quandonam hanc defensionem ediderit Tertullianus. Non quando Christianus factus est, non enim omnes in pallio: non quando sacerdos, non enim omnes palliati: multos quippe ex laicis aiunt propter ἀσκησιν hac veste philosophica usos, & ex presbyteris, eos solos, qui asceticam profiterentur.

Rectius ergo, ad pallium transiisse Tertullianum, cum primum ἀσκησιν, & strictiorem disciplinam profiteri cepit, siue ante sacerdos esset, siue tum primo factus austerius vitæ genus iniit. Id fuscè docuerat Baronius ad Annum cccc. vii. contra Pamelium disputans: vbi non vno argumento ostendit

dit

dit, non fuisse pallium omnium Christianorum, sed eorū tantum, qui arctioris vitæ studijs se mancipassent, & sublimiorem viuendi normam amplexi eminentioris philosophiæ se esse cultores profiterentur: & ideo Christianæ Philosophiæ, atque arctioris vitæ pallium insigne fuisse. Christianos enim eodem habitu, quo Gentiles vsos esse, ex Tertulliani ipsius & Cypriani locis supra adductis ostendit. Ascetas vero, & strictiorem disciplinam professos pallium induisse docet ex Eusebio lib. vi. cap. xi. de Heracla presbytero: *Propterea non modo vulgari veste, & communi, qua antea usus fuisset exuta, philosophi habitum cultumque, quæ adhuc retinet, sibi assumpsit: verum etiam libros gentilium euoluere non desistit*. Idem Eusebius lib. vi. cap. xxi. laudat Porphyrium Christianum adolescentem, quod habitum philosophicum gestaret. Et reliqua, quæ nuperi suppresso Baronii nomine transcripserunt.

Soli ergo Christiani ascetæ in Tribonio, qui quoniam philosophorum habitus, eadem in illos atque in hos conuicia expetebant. Et quoniam plurimi erant, qui sola barba, ac pallio philosophiam mentiebantur, reliqua impostores, ac sycophantæ, tales & Christiani sub eadem schema putabantur, vt ad Tertullianum Rhenanus adnotauit: & ideo quoties in publico apparuissent, statim illud de triuio, vt diximus, *Γραιὸς ἐπιδέρνεις, Græcus impostor*. Neque tamen omnes Christiani: nam cum subolescente in immensum multitudine Christiani, vt loquitur Tertullianus, *urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum impleuissent*, si omnes in tribonio, quomodo notari, & peregrini cultus insimulari potuissent, qui vbique occurrerent, & spectarentur? Cum igitur ait Hieronymus: *Vhicumque viderint Christianum, statim illud de triuio Græcus impostor*, de asceta, & strictiorem disciplinam professore intelligendum est. Ita cum Tertullianus ait, *pallio Christianum, & sapientiam, quæ superstitioni rennit vestire*, de hac seueriori sapientia, ac vitæ genere durior capendus est. Bulengerus lib. v. de veste Pontificia cap. v. ideo impostores Christianos

nos per scommatis lasciviam dictos esse censet; quod pallium tunicæ imponerent. Quod si verum est, & olim, & nunc, qui pallium gestant, magni impostores sunt. Sed quis vel puer ignorat, postquam Philosophiæ maiestras per plannos, ac nebulones violata est, sycophantias, & imposturas plerumque sub pallio latuisse, ut quod olim frugalitatis, & continentiae index erat, sceleratorum fraude, omnis nequitiae, atque impudentiae velamen esse cœperit, & ideo impostores creditos, quicumque eo habitu imponerent, ac credulos mortales fallerent.

Eiusdem habitus præiudicio tales crediti Christiani ascetæ, & sicubi apparuissent conuiciis proscissi. Hieronymus ad Marcellam: *Nos quia serica veste non utimur, Monachi indicamur: quia ebrj non sumus, nec cachinnis ora dissoluimus, continententes uocamur: si tunica non canduerit, statim illud e transiio, Impi-
stor, & Gracus est.* Quod ait *si tunica non canduerit*, declarat communis habitus colorem album fuisse, ut diximus.

Neq; in eo viris doctissimis assentiri possumus, qui Christianos religionis attentiores tribonium gestasse Apostolorum imitatione tradiderunt. Christum quidem Dominum, & sectatores more gentis palliatos fuisse credimus: id pallium fuisse tribonium, credere non possumus. Cum tam Christum, quam Apostolos communi vulgarique habitu vsoscertū sit. Quod si Christus Dominus in tribonio incessisset, frustra milites super pannucea, ne centonibus quidem bonis digna, sortem misissent. Sed de Hebræorum vestitu alias disputabimus. Neque in hoc Cynicis Apostolos similes fuisse, quod vnam tantum tunicam gestarent, ostendemus, cum nec tunicam, nec interulam gestasse Cynicos demonstrabimus.

Ceterum non diu apud Christianos durasse hanc tribonophoriam, inde apparet, quod cum aliqui, sicut quidam philosophi sapientiam in tribonio positam credebant, solos veros Christianos existimarent, qui hoc pallium circumferrent, ac præcipue Constantini ætare Eustatius Sebastenorū Episcopus contēderet Episcopos omnes, ac Presbyteros

reos ad vetus Tribonii gestamen reuocare, eosque qui non gestarent damnaret, in Synodo Gangrensi Canone xii. aduersus hanc opinionem in hæc verba sancitum est: *Si quis virorum propter ἀσκησὺν νομιζομένων pallio utitur, & despicit eos, qui cum reuerentia byrriis, & alijs communibus vestimentis utuntur, anathema sit.* Vbi Vetus Interpres διὰ ἀσκησὺν νομιζομένων vertit continentiam, quæ putatur, cum sit, propter seueriorem, ut credebatur uita normam, & strictiorem disciplinam. Immo & mulieres ascetrias Tribonium gestasse, ut Cratetis vxor Hipparchia, apparet ex sequenti Canone. *Si qua mulier propter ἀσκησὺν habitum mutat, & pro solito muliebri amictu uirilem sumit, anathema sit.* Nam per uirilem habitum intelligi pallium contra sententiam Balsamonis recte docti viri statuerunt.

Ceterum dicto Canone non tam sublatus est vsus pallij ab ascetis, quam ij notati, qui in illo positam τὸ δίκαιον credebant, & eos, qui pallium non gestarent, contemnebant. Certe Episcoporum vestitus ferme erat fuscus, qui tribonij color. Baronius ad annum cdxvii. narrat ex eius actis D. Ioannē Chrysostomum, cum morti proximus esset, exuisse vestimenta, atque alba sumpsisse. Mutata deinceps Episcopalis cultus simplicitas, & primo quidem varij, ac flori diu vestium colores sacris adhibiti, mox non ita probi etiam extra sacra vsurpati. (Et adhiberi sacrorum maiestatis intereat.) Ammianus Marcellinus lib. xxvii. vestitus uilitatem in Episcopis prouincialibus commendat. *Qui esse poterant (loquitur de Episcopis Urbis) beati reuera, si magnitudine Urbis despecta, quam uisq; opponunt, ad imitationem Antistitiū quorundam prouincialium uiuerent: quos tenuitas edendi potandique parcissime, uilitas etiam indumentorum, & superciliosa humum spectantia, perpetuo Numinis, uerisque eius cultoribus, ut puros commendant, & uerecundos.* Diu tamen penes ascetas, & monachos pallium fuscum, nigrumque remansit. Eunapius in Aedesio, cum monachos in Serapidis a Constantino diruti locum inductos, indignatur, subiicit: *quicunque ea tempestate μελαιναυ φορὸν ἐδύντα, nigram ueslem gestasset:*

Pars II.

B b.

eum.

cum illico tyrannicam auctoritatem obtinuisse . Idem Maximo :
 Quando Alaricus cum barbaris per Thermopylarum fauces perua-
 sit : eas Gracia angustias illi prodidit , ἢ τῶν τὰ Φυὰ ἰμάτια ἐχόντων
 ἀπώλυτος προσπαρεισελθόντων ἀσέβεια , impia natio fusca pallia
 gestantium , qui nullo prohibente simul cum eo irruerunt . Syne-
 sius Ep. cXLVI. ad Ioannem , qui asceticum habitum sumple-
 rat : καὶ φαιὸν περιβώνιον ἀμπέχεσθαι σε φασί .

*Tribonium Cynicum . Modus illud gestandi . Pallium
 διπλῶσαι . Duplex pannus . Cap. XIX.*

TRibonium commune philosophantium tegmen fuisse
 diximus . Illud tamen Cynicam sectam profitentium
 peculiare gestamen fuisse apparet , in quo illi delitias face-
 rent , præcipuè si attritum maxime , & lacerum esset . Quo
 habitu sese Herculem Cynicæ sectæ auctorem , ut ait Au-
 sonius Epigrāmāte xxvi . & Lucianus Cynico , imitari glo-
 riabantur , quem reliqua nudum , sola leonina amictum ve-
 teres induxerunt . Sed diuersus fuit a ceteris philosophis
 Cynicorum Tribonium gestandi modus . Nam cum illi tri-
 bonium gestarent , ut ceteri mortales commune pallium ,
 extrema scilicet parte pallii dextra in humerum læuum im-
 posita , ut manus sola extaret : Cynici totam tribonii partem
 dexteram ita in sinistrum humerum conijciebant , ut cum to-
 to brachio dexter humerus nudus exereretur , & pars etiam
 pectoris renudaretur . Hoc illi idcirco agebant , quia , ut do-
 ctis pridem obseruatum est , sine tunica incedebant , prorsus
 que ἀχίτωνες erant , Iuuenalis .

Et qui nec Cynicos , nec Stoica dogmata legit

A Cynicis tunica distantia .

Non quod Stoici simplici pallio vterentur , Cynici dupli-
 ci , ut vult Interpres : sed quod hi sine tunica essent , quæ
 illi gestabat , in doctrina conuenirent . Extat Oratio Dio-
 nis Chrysostomi περὶ σχήματος , in qua accurate causamque
 rit , cur , cum homines in sola tunica conspicerentur , nemo
 eos notaret , aut irrideret : quod si aliquem ἀχίτωνα ἐπὶ ἱμα-
 τία

Tūq̄ viderent sine tunica solo pallio amictum, coma, barbaque prolixa, illico deridiculo habitum, omniumque ludibrio, ac contumeliis expositum. Et tamen horum hominum tantam fuisse multitudinem, ut plures tunc essent, quam fullones, aut sutores, alique artifices. Eam autem causam præcipue affert, quod hi homines rigidi morum censores, & publici pædagogi essent, & vel palam, vel tacite ipso habitu, ignaviam, mollitiem, inscitiam, ac nimias delicias exprobarent. Illuc demum Orationem fleat, ut fateatur etiam hoc contigisse propter eam, quod plerique solo tribonio philosopharentur, reliqua stolidi, & flagitiis cooperti. Lucianus Cynico: *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, χιτῶνα δὲ ἔχεις, καὶ γυμνοδύρη, tunicam non habes & nudus conspiceris, ac nudipes, delecta nimirum, vaga, inhumana, ac ferina vita: tum proprio corpore, contra quam faciunt ceteri, semper usus incommodè, nunc buc, nunc illuc circumis, in arido præterea solo cubans, adeo ut plurimum etiam sordium istud πρᾶσιον referat, aliqui nec ipsum, vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Et in fine hunc etiam Deorum habitum esse ait in templis, ubi statuæ sine tunicis conspiciuntur.

Cynici igitur ob tolerantiam sine tunica erant, καὶ τριβῶσι μόνως utentes, ut ait Laertius in Menedemo. Quæ laus veterum Laconum fuit. Nam Agesilaus, ut narrat Aelianus, iam senex prodibat in publicum ἀνυπόδετος, καὶ ἀχίτων τὸν τριβῶνα περιβαλλόμενος, nudipes, sine tunica, tribonio amictus, idque per hyemem matutino tempore. Hancque adolescentum educationem fuisse tradit Plutarchus in Lycurgo, ut exacto duodecimo anno sine tunica incederent, pallium unum in annum accipientes. Quod pallium tribonium fuit. Infra enim ait: *Spartam una scytale, & tribonio Græcia volenti imperitasse.*

Quod igitur tunica Cynici carerent, necesse habuerunt diuerso more a tunicatis pallium induere. Non quidem, ut docti existimant, quod cum commune pallium ita gestaretur, ut duæ eius laciniae ab utroque latere retrorsum rejicerentur, ita ut tunica tota in anteriori parte pateret; cum Cynici nullam haberent tunicam se pallio inuoluerunt, ne

corpus nudaretur : nam commune pallium non ita vtriusque rejici solitum ostendimus : sed cum ita gestaretur, ut dextra eius pars extrema sinistro humero imponderetur, eueniebat ut in actu, in incessu, aliisque de causis interdum ea pars laberetur, & tunica appareret. Cynici ἀχιτῶνες dextrum cum humero brachium exerentes totam pallii partem dextram in sinistro humero injiciebant, ut retro ad pedes caderet, atque ita totum corpus inuolueret, & constringeret, ut nisi detraheretur dilabi non posset. Quod duplicare pallium dixerunt, quemadmodum fuisse ad Tertullianum viri docti demonstrarunt.

Primum huius habitus auctores fuisse Antisthenem docet Laertius. Diogeni enim tunicam petenti iussisse πύξαι δομάτιον. Vbi contrario sensu *pallium explicare* Interpres vertit. Nam πύξαι est complicare, siue duplicare. Idem enim paulo infra de eodem : Καὶ πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα, καὶ μόνῳ αὐτῷ ἔχρητο : *Primus Tribonium duplicavit, atque eo solo utebatur.* Ideo duplicavit, quia sine tunica id solum gestabat. Ex aliorum tamen sententia Diogenes eius moris auctorem facit Laertius : Τρίβωνα διπλώσας πρῶτος διὰ τὸ ἀνάγκη ἔχει, καὶ ἐνείδων αὐτῷ. Primus pallium duplicans ob necessitatem, & ut in eo cubaret. Διὰ ἀνάγκη non est ob necessariū vsum, ut credit Interpres, sed ob necessitatem. Nam cum tunica careret, necesse habuit tunicæ vicem se pallio inuoluere. Altera causa duplicandi pallii fuit, ut in eo dormirent. Nam cum Cynici humi cubarent, sine culcita, ac stragulis, ea veluti nimias delitias respicientes, eodem pallio inuoluti somnum capiebant, quod gerebant interdum. Et ideo lepide Martialis abollam Cynici uxorem grabbati vocat : non ut ait Raderus, quod abolla Cynici vxor esset. Apage talem uxorem, sed abolla grabbati vxor dicitur, quod grabbato pro stragulis iniecta, veluti cum eo dormiret. Nam Cynicos tribonio incubantes dormire solitos docet eiusdem Diogenis dictum, qui cuidam obiectanti, quod aurum pallio occultaret : *ita sane*, inquit, *propter hoc illi dormiens incubo.* Hoc eodem cultu Xeniadis liberos, quos in disciplinam acceperat

rat

rat, a Diogene productos tradit Laertius, *ad cutem ronsos, incompertos, ἀχίτωνας, καὶ ἀνυποδήτους, sine tunica, discalceatos, & propterea duplicato pallio inuolutos.*

Illud tamen quod de Antisthene subjicit Laertius perobscurum est: Πρῶτος δὲ καὶ Νεάνθης φησὶν ἀπλῶσαι δοιμάτιον. *Primum etiam explicasse pallium tradit Neanthes.* Aliqui sic interpretantur: cum pallium commune vtrinque a latere rejiceretur, veluti duplicatum fuisse; Antisthenem autem illud explicasse, cum in humerum conjiceretur. Sed hoc supra refutauimus. Itaque verisimile est, quod iidem suspicantur, corruptum esse Laertii locum, & pro ἀπλῶσαι legendum διπλῶσαι, id est duplicasse. Nam licet supra dixerit eum primum pallium διπλῶσαι, duplicasse, vt tradit Diocles, hic idem a Neanthe scriptum esse subjicit. Nisi ἀπλῶσαι est vnicopallio contentum esse.

Ab hac pallii duplicatione Diogenes διπλοέμας a vetere poeta appellatur, *duplici pallio reclusus.* Et pallium ipsum διπλός. Antipater de Diogene: *Cui una pera, μία διπλὴς, baculus unus.* Et infra: *Baculus, & pera, καὶ διπλόον ἔμα.* *Diogenis vita onus lenissimum.* Alibi. *ρυπώωντι πίνω πεπυλαγμένον ἔδος διπλάσιον.* *Obscano luto conspersa vestis duplex.* Quamquam inter διπλὸν & διπλάσιον discrimen ponat Ammonius: illud de pallio duplicato vsurpari, hoc nequaquam. quod ex poetæ verbis adductis falsum esse apparet.

Latini pannum, & duplicem pānum Cynici pallium vocarunt. Horatius lib. I. Epist. xvi. de Diogene:

Quem duplici panno patientia velat.

Acron. *Laudat Aristippum ex sententia Platonis, qui cum inuenisset illum naufragio, panno duplici inuolutum, id est diploide, laudauit eum dicens: Omnis Aristippum decuit color, & status, & res.* Legendum est. *Naufragio facto, vel, e naufragio.* Vnde autem hoc de Aristippi naufragio acceperit Acron non mihi constat. Dictum quidem Platonis siue Stratonis refert Laertius: *soli Aristippo datum καὶ χλαμίδα φορεῖν, καὶ ῥάκος, chlamidem ferre, & pannum.* Cum scilicet tres meretrices a Dionysio acceptas, vsque ad vestibulum deduxit; dimi-

dimisitque. Quare hic quoque, ut alibi non semel mutilum esse Laertii codicem suspicamur. Non enim cohæret satis, quod repudiasset amicas, & quod cum tam chlamys, quam pannus deceret. Fortasse igitur sequebatur, cum a Stratonem repertus esset post naufragium diploide inuolutus, dixisse Stratonem, quod tam deceret eum pannus, quam chlamys. Chlamys scilicet purpurea, in qua ille traductus est. Quo respexit Horatius:

*Alter Miletī textam cane peius, & angue
Vstabit chlamydem.*

Quod nempe ex lana Mileſia pretioſiſſima texeretur, & purpura tingeretur.

Alter purpureum non expectabit amictum.

At diploidem pannum appellat simpliciter:

— *Moriatur frigore, si non*

Retuleris pannum.

Interdum tamen Diplois pro pallio communi vsurpatur. Eusebius lib. vii. cap. xviii. de statua Christi Domini, atque Hemorrhoidsæ. *διπλόδα πωσμίως περιβεβλημένοι*. Cynici duplicato pallio inuoluti figuram, quam Roma Illustrissimus Puteus transmisit, hic exprimendam curauimus.

Tabula XXIX.

Tab. XXIX.



Geo. Georg. sculps.

An Cynici interulam gestarent. Laertius explicatus.
Eius Interpres notatus. Cap. XX.

I Deo Cynicos pallium duplicasse diximus, quod tunica carerent, cuius vicem Tribonii circumiectus præstabat: propterea dextro brachio atque humero, bonaque pectoris parte nudi erant. Quo magis miror credidisse viros doctissimos interulam a Cynicis gestatam. De quo aliqua in tertio libro huius commentarii disputauimus. Duo sunt quæ illi afferunt, ut hoc confirment. Cratetē teste Laertio ab Atheniensibus reprehensum, quod in sindone præter morem incederet, eam autem sindonem fuisse interulam. Deinde quod Proteus apud Lucianum pyram conscensurus depositis pera ac Tribonio *ἔσθ' ἐν ὁδοῖν ῥυτῶσι ἀκρυβῶς*. Sed Cratetis sindon pallium fuit, non tunica, siue interula. Tanta enim fuit viri illius tolerantia, ut graue pallium, ac villosum, æstate tenue ac lintheum hieme gestaret. Cuius exemplum postea Cynici æmulati sunt Ammianus in Anthologia de Cynico:

Καὶ σάβαν, πωρόνιον, ὠκτιον ἔξω,

Vestis villosa, barbula, humerus exertus.

Vestis villosa patientiam Cynicam dedecisset, nisi per æstum gestata fuisset. De Cratete Philemon Comicus apud Laertium:

Καὶ τῷ θεῷ μεν ἔχεν ἱμάτιον δασύ

Ἰν ἔγκρατις ἦ, τῷ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

Æstate crassum vestiebat pallium,

Ut tolerans esset, hyeme vero tribonium.

Idem facitasse Zenonem tradit Laertius: *Erat patientissimus, & simplicissimus victus, crudisque tantum cibis utebatur, καὶ πρίβωνι λεπτῷ, & tenui tribonio, ita ut de illo diceretur.*

Τὸν δὲ ἐκ ἄρ χειμῶν κρύοεις, ἐκ ὀμβροῦ ἀπείρων

Οὐ φλόξ ἡελίου δαμάζεται.

Hunc non acris hyems domuit, non frigidus imber,

Non solis radij.

Quod

Quod scilicet in tenui palliolo sævas hyemes perferret! quod fecisse Eustachium ex Eunapio notauimus, qui gerens λεπτὸν ἱμάτιον *Gallicas hyemes tolerabat.*

Ad maiorem igitur patientiã, quo tenuius pallium hyeme esset, illud lineum Crates induebat. Laertius: ὑποτῶν ἀθλῶσιν ἀσυνόμων ἐπιτιμηθεὶς ὅτι σινδὸνα ἡμφίετο, ἔφα, καὶ Θεόφραστος ὑμῖν δέξω σινδὸνα περιβεβλημένον. Illis non credentibus induxit illos in tonstrinam, ostenditq; Theophrastum χειρόμεινον, operam tonsori dantem, & ob id sindone inuolutum, siue lineo inuolucro opertum. Sed quinam sunt isti ciuilis iuris periti, quos Crateris censores nobis obtrudit Interpretes? ἀσύντομοι sunt Aediles, quorum munus erat, vt & Romæ, prouidere, ne quis in peregrino cultu incederet, vt erat tunc pallium lineum. Ab his ergo Crates reprehensus, quod sindonem præter morem gestaret, perfacete respondit; se ijs ostensurum Theophrastum sindone inuolutum; vtque fidem faceret, induxit in tonstrinam, vbi de more linteo amiculo, ne pili vestibus adherescerent, amictum ostendit. Non posse autem sindonem pro interula accipi, declarant verba ἡμφίετο, & περιβεβλημένον, quæ nonnisi de veste exteriore, & quæ corpori circumponeretur, siue injiceretur, dici possunt.

Proteus autem apud Lucianum ideo ἐν ὀσόνῃ inducitur pyram consensurus, vt qui deposito pallio tragœdiam illam in humani generis conspectu daturus erat, saltem honeste moreretur, qui vitam inani gloriæ impendebat. Nam si interulam vulgo Cynici induissent, aut illa partes verendas velabat, & tunc pallio duplicato minime opus fuisset, aut pectus tantum tegebat, & tunc nulli vsui fuisset, & linea insuper mollitiæ suæ rigorem Cynicum minime decuisset. Non aliud igitur orthoniam illud fuisse existimamus, quam fasciam, siue perizoma lineum, quo se ille in conspectu frequentiæ renudaturus veluti campestri succinxit, vt spectatorum oculis extremo illo actu parceret. Præterea quomodo exerto humero, ac seminudi Cynici scriptores produntur, si interuala pectus obuelabat? In veteri Epigrammate

Pars III.

Cc

i

supra

ſupra adducto ὤμων ἔξω: *humerus exertus*, id eſt nudus. Lucianus Cynico: *Tunicam quidem non habes, & nudus conſpice- ris*. Seneca Epist. lxi i: *Demetrium virorum optimum tecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo ſeminudo loquor, il- lum admirror*: Arriani Epiſtetus. Obuios conuicijs lacera- re, ac pulchrum ducere. τὸν ὤμον δεικνύειν, *humerum reuelare*. Herodianus de Cynico: *Baculum manu geſtans ἡμυγύμνω δὲ αὐ- τῷ ἐκπεμνὲς πῆρα, peram ſeminudus ab humero ſuſpenſam ge- rens*.

Cum igitur ita ſe pallio Cynici inuoluerent, vt cū dextro humero brachium exereretur, facilis erat & expeditus illius brachii uſus. At læuum ſub tribonio, qua duplicabatur, late- bat preſſum, nec inde exeri poterat, niſi pallium ſubduce- retur, atque ita corporis inferiora paterent, aut totum de- mum tribonium deiceretur. Quare cum vtriuſque brachii miniſterio opus foret, tunc ad peſtus ipſum tribonium cir- cumcingebat, atque ita ſuperiori corporis parte renudata, vtrumque brachium expediebatur. Lucianus de ſcribenda hiſtoria narrat, cum Corinthiis bellum a Philippo immine- ret, ciueſque trepidi, alii aliud negotium curarent, pars muros reficerent, pars arma comportarent, Diogenem, ne nihil agere videretur, dolium ſuum ſuſum ac deorſum ver- ſare coepiſſe, διαζωσάμενος, inquit τὸ Τριβώνιον. Ita ille ad in- ſtar proparum ſuccinctus ſuperiori corporis parte nudus agebat.

Ipfæ etiam mulieres Cynicam ſectam profeſſæ in tribo- nio, & quidem ſolo. Menander apud Laertium Cratete:

Συμπριπαλήσεις γὰρ Τρίβων' ἔχουſα ἑμοί,

Οσπερ κρᾶντι τῷ κυνικῷ ποτ' ἡ γυνή..

Mecum ambulabis gerens tribonium, vt nuper uxor cum Crate- te Cynico. Hæc eſt Hipparchia, quam tradit Laertius Crate- tis vitam atque verba deperiſſe, vt nullo procorum ambi- tu, non opibus, nobilitate, aut pulchritudine, ab hoc in- tempeſtiuo amore abduci potuerit, cui hæc omnia ſolus Cra- tes erat, vt parentibus minitaretur, niſi ſe huic traderent, ſibi mortem illaturam. Cum ergo Crates a puellæ paren-
tibus

tribus rogaretur, vti illam ab hoc proposito auerteret: postquam egit omnia nec persuasit, exurgens omni sua suppellectili ante illius oculos exposita, hic ait sponsus, hæc eius possessio, ad hæc delibera. Neque enim esse nostri consors poteris, nisi eadem studia attigeris. Elegit continuo puella, καὶ ταυτὸν ἀναλαβῶσα χῆμα, eiusque habitu sumpto vna cum viro circumibat. Gestasse autem solum tribonium, sine vlla tunica aut interula, apparet ex lequentibus. Nam cum ad conuiuium venisset, vbi Theodorus Deum contemptor discumbebat, vt eum argueret, hoc illi obiecit: *Quod faciens Theodorus, iniuste agere non diceretur, id Hipparchia si faciat, facere iniuste non dicitur.* Theodorus autem se ipsum feriens, iniuste non agit: ergo ne Hiparchia quidem Theodorum cadens. Tum ille ad hoc quidem minime respondit, ἀνέσυρε δὲ αὐτῆς δοιμάτιον, sustulit ipsi pallium, vt scilicet eam esse feminam ostenderet. Interpres reddit, *traxit pallium*: quod nullum sensum habet. Theodorus a muliere laceffit, in eius contumeliam pallium sustulit, vt cum sine tunica esset, id quod esset cōuiuiis ostenderet. Eadem voce in re simili vsus est Laertius in Stilpone. Nam cum hic apud Areopagitas delatus esset, quod Mineruam non esse deum dixisset, respondit, negasse esse deum, quæ esset dea, deos quippe mares esse. Tunc Theodorus false. vnde inquit hoc Stilpo nouerat? ἢ ἀνασύρας αὐτῆς τὸν κῆπον ἐθεῖσας; *Nunquid sublata veste locos muliebres inspexit?* Vbi etiam non recte Interpres *amota palla*: nec animaduertit, pro ἐπὶ κλῶιδιον legendum esse ἄθειον. Theodorus enim ille ob impietatem ἄθεος dicebatur. Male etiam κῆπον in κόλπον mutat. nam κῆπον id quod mulieres sunt, significare notum est. Ideo aut sublatum tribonium Hipparchiæ a Theodoro esse, vt foeminam argueret, declarat, quod subijcit Laertius, propter hoc nec territam, nec perturbatam esse more mulierum Hipparchiam: iam enim pudorem decoxerat, quæ luce palam cum vino congrediebatur, sed obiectanti Theodoro, quod radios apud telam reliquisset, hoc quidem sapienter respondisse, se foeminam esse, ceterum non sibi male consuluisse, si tempus, quod in texendo con-

sumptura erat, sapientiæ studio impendisset.

Ceterum Cynici, vt dicebamus, ideo se solo pallio contentos profitebantur, vt Herculem referrent, qui cum sola leonina incederet, nec Herculem modo, sed Deos omnes, quorum simulachra, vt testatur Dio περί σχήματος, solo pallio velata in templis cernebantur, vt etiam in nummis Aesculapii apparet, quos hic damus.

Tabula XXX.

Servi

Tab. XXX.



Ruffonius. f.

*Serui palliati. Plautus explicatus. Diphthera. Scortum
Festus emendatus. Cap. XXI.*

Non ingenuos modo, sed seruos in Græcia vulgo palliatos fuisse certum est. Plautus Captiuis A&. iv. Scen. i.

*Nunc res certa est, eodem pacto, ut Comici serui solent,
Coniiciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat.*

Et Scena sequente.

*Sed Ergasilus est ne hic, procul quem video?
Collecto quidem est pallio: quidnam acturus est?*

Epidico A&. i. Sc. i. ait Thesprio Seruus.

Quis properantem me prehendit pallio?

Et paulo post.

*Age nunc iam ornatè Epidice, & palliolum in collum conice.
Itaque assimulato, quasi per urbem totam hominem quasiueris.*

Terentius Phormione.

*Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio,
Atque hominem propero inuenire?*

Ex quibus intelligimus, seruos cum properarent, nesciens pallium cursuram impediret, solitos illud in collum conijcere, hoc est dextram partem in sinistrum humerum, sinistram in dextrum rejicere, ut essent expeditiores. In Prolegomenis Terentij: *Serui Comici amictu exiguo conteguntur paupertatis antiqua gratia, vel quo expeditiores agant.* Quo habitu interdum, & liberi, ut parasiti trechedipni, cum ad cœnam festinarent. Ibidem. *Parasiti cum intortis pallijs veniunt, id est in collum coniectis.*

Idem etiam seruilis pallij color fuisse videtur, qui liberorum, nempe albus, & lætitiæ causa candidus. Plautus Casina de Olympione villico nuptias celebrante:

At candidatus cedit hic masfigia.

Et infra:

Villicus autem hic cum corona candide vestitus.

Vbi Liplus ad morem libertorum refert in mutanda veste.
Olym.

Olympionem enim iam libertum fuisse. Quod est falsum. Paulo post.

OL. *At non opinor fieri posse hodie.* ST. *potest*
Si quidem cras censes te posse mitti manu.

Et Actu III. Scena VI.

OL. *Quid est? quis hic homo est?* ST. *herus sum.* OL. *qui herus?*
S T. *Cuius tu seruos es.* OL. *Servos ego?* ST. *atq; meus.* OL. *Non sum ego liber?*

Memento, memento.

Seruus adhuc Olympio erat, & vulgi more in nuptiis candidatus. Licet serui palliati, propria tamen eorum vestis fuit *Exomis*, & *Diphthera*. Apud Aristophanem Vespis conqueruntur urbani senes Philocleonem herum a seruis suis domi clausum sub custodia teneri, oblitis munerum, quæ ab eo acceperant. Neque eos subit memoria *διφθέρων, καὶ ἐξωμίδων*, quas ipsis emerat, *καὶ κυνᾶς*. *Diphtheram* quidem veteres Grammatici vestem ex corio, siue pellibus interpretati sunt, quæ propria pastorum, & agricolarum. Aristophanes Nubibus: *Vbi grandior eris, capellas agito e Phelleo, ut & pater tuus διφθέραν ἐνημμένος* *(scorteam vestem indutus)*. Vbi Scholiastes *περιβόλαιον ποιμνοικὸν ἐκ δερμυτος* interpretatur: non quidem quod pallium vulgare fuerit, fustum, ac longum; quis enim credat pastores, atque agricolas eo inuolutos opus fecisse? sed brevius indumentum, sagum scilicet ex pellibus, quod exomidi injiceretur, inde *περιβόλαιον*. Quod autem viliorum tegmen esset, propterea chlamydi, ut & *ράκος*, & tribonium opponebatur. Lucianus Timone: *Promolli chlamyde hanc diphtheram tibi paupertas circumponit*. Ibi enim Timon ad inopiam redactus *ἐναψάμνος διφθέραν* terram exercebat. Infra idem a Ioue appellatur *ὑποδιφθερος*: item *διφθερίας* dicitur, id est *sago ex pellibus confecto amictus*. Dio etiam Chrysosth. Orat. LXXI. I. inter vestes pastorum, & agricolarum *diphtheram*, & *exomidem* recenset. Philostratus in Heroicis de eo qui relicta Vrbe se agriculturæ tradiderat: *διφθέραν τὴν προσαρμοσάμνος, & bidentem ferens*. Polluci tamen lib. VI. I. *Diphthera dicitur tunica stricta ἐπίκραυν ἔχων, habens*

bens cucullum, non ceruical ut vult Interpres. Poruit quidem & tunica ex corio confici, unde & diphthera appellatur proprie tamen de sago, siue veste exteriori sumebatur. Eadem *παῖς* dicebatur, cuius tamquam vestis pastoralis meminit Theocritus Idyllio 111. & v. quam vetus scholiastes *meloten*, & *diphtheram* reddit. Pollux tunicam prælongam interpretatur, quæ nescio an pastori congrua esset. Rectius Hesychius: *δριμαῖον ἱδρυμα ὅτι περ ἱνοῖσι σιούρου*: *ἡν δὲ σιούρου δριμαῖον*, οἱ δὲ δριμαῖον,

Has pelles caprarum fuisse docet Varro de re rustica lib. 11. cap. ultimo: *Neque non quadam nationes harum (caprarum) pellibus sunt vestitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cuius usum apud antiquos quoque Græcos fuisse, apparet, quod in Tragedijs senes ab hac pelle vocantur δριμαῖαι, & in Comædijs, qui rustico opere morantur: ut apud Cæciliū in Hypobolimoæ habet adolescens, apud Terentium in Heautontimorūmeno senex. Aliquis etiam harum vestium usus in ingenuis fuit, tempore pluuiæ, ut scortæ pænulæ apud Romanos. Laertius tradit Anaxagoram profectum in Olympiam sudo ac sereno cælo sedisse ἐν δριμαίῳ, quasi breui eruptura pluuiæ, sicque euenisse. Idem narrans Philostratus lib. 1. cap. 11. ait venisse Anaxagoram in Olympia, cum nulla pluuiæ suspicio esset, ἡτοιμασθῶς πελlicea veste indutum.*

Eam scorteam Latini appellarunt, nam scorta pelles. Unde auctore Festo meretrices sic appellatæ, quia ut pellicula subiguntur. Varro de lingua Lat. lib. vi: *Scortari est sepius meretriculam ducere: quæ dicta a pelle. Id enim non solum antiqui dicebant scortum, sed etiam nunc dicimus scortea, ea, quæ ex corio, & pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacris, ac sacellis scriptum habemus. Ne quid scorteam adhibeatur, ideo ne morticinum quid adfit. In Atellanis licet animaduvertere rusticos dicere, se adduxisse pro scorto pelliculam. Ex his facile erat corruptum Festi fragmentum restituere: Scorta appellantur meretrices ex consuetudine rusticorum, qui ut est apud Atellanos antiquos solebant dicere se attulisse pro scorto delicularum. Quis enim non videt ex Varrone legendum pelliculam? Scortam etiam pro pelle*

pellē leonina apud Tertullianum de Pallio cap. IV: *Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit: iam Omphale in Herculis scorto designata descripsit*. Supra enim ad eandem vocem alluserat: *Tantum Lydia clancularia licuit, ut Hercules in Omphale, & Omphale in Hercule prostitueretur: nempe in scorto, siue pelle Leonina*.

Exomis. Ἐπερομάχαλος. Κατωνάκη.
Cap. XXII.

EXomides ἱμάτια δελκὰ, καὶ ἑπερομάχαλα veteres Critici interpretantur, vestes seruales ex altera parte manuleatas. Vox ipsa nihil aliud significat, quam vestem strictam & angustam, ex qua humeri exererentur, siue nudi conspicerentur. Hesychius partim tunicam, partem pallium. Ἐξωμὶς, χιτῶν μου, καὶ ἱμάτιον: τίτῳ γὰρ ἑκατέρῃ χρειαίαν παρῆχεν, καὶ χιτῶνα μὲν διὰ τὸ ζώνουθαι. ἱμάτιον δὲ, ὅτι τὸ ἕτερον μέρος ἐβάλλετο. (Lege περιβάλλετο) παρὰ καὶ ὀκονομικοί, (Lege κόμικι) ὅτι μὲν ἑνδύει, ὅτι δὲ περιβαλεῖ. *Exomis tunica pariter, & pallium. Vtriusque enim usum praebebat: & tunica quidem, quod cingeretur: pallium autem quod altera pars iniiceretur, siue circumponeretur. Quare & Comici de exomide aliquando dicunt quod indueretur, aliquando quod superindueretur*. Ita ille locus corrigendus est. Quomodo autem eadem vestis tunicæ & pallii usum præstaret, nō aliter intelligi potest, quam quod alam quandam, siue manicam latiore habet, quæ in ore pallii injici, ac circumponi posset. Talis enim exomis. Pollux: ἑξωμὶς δὲ περιβλήμα, καὶ χιτῶν ἑπερομάχαλος. *Tunica unicum manicam habens*. Hesychius: Ἐπερομάχαλος. *Tunica servorum, atque operariorum, quod alteram tantum alam adsutam habet*. Alibi Polluci Exomis dicitur vestis Comica, tunica scilicet alba, sine ornamentis, in sinistro latere, ραφίῳ ἐκ ἑγῶν, suturam non habens. Subjicit huic adiectum fuisse palliolum album, quod ἐγκόμβωμα dicebatur. Verisimilius tamen est, alam, quæ ad instar pallioli, potius in sinistra parte fuisse, quo dextra liberior atque operi expeditior esset. Sicut tunica servilis

Pars II.

D d

ἑπερο.

ἱερομάχας erat, ita ingenuorum ἀμφιμάχας, vtrunque manuleata. Hesychius. Ἀμφιμάχας tunica manicata liberorum, vt Plato, duas habens manicas, quas etiamnum μαχάλας appellant. Eius meminit Aristophanes Equitibus: *Sed cum nudum videres hunc populum, ne quidem ἀμφιμασχάλε ἡξήσας, tunica manulea dignum censuisti. Etiam durante hyeme.* Scholiastes: χειρὶ δ' ὅτ' ἵματις. ἀλλῶς, μακρὴ χιτῶνί σκε.

Non fuisse tamen solum seruorum exomides, declarat Aristophanes Lysistrata, vbi ciues senes aiunt,

Ἀλλὰ τὴν ἐξωμίδ' ἐκδύωμεθ' ὥς τὸν ἄνδρα δέη

Sed exomidem exuamus, vt virum decet.

Et Aelianus Variæ lib. ix. cap. xxxiv: Diogenes cum venisset Olympiam, & Rhodios quosdam adolescentes videret pretiosis vestibus amictos, ridens inquit, hic est fastus. Deinde cum incidisset in Lacedæmonios ἐν ἐξωμίσι φαύλαις καὶ ρυτώσαις, in vili, ac sordida exomide. Hic inquit, alius est fastus. Quare Suidas interpretatur tunicam ingenuorum, qua brachia non tegeret, esset tamen vile indumentum. Gellius præterea lib. vi. i. capite xii. eas antiquissimo tempore a Romanis gestatas tradit, breuesque ac substrictas tunicas interpretatur citra humerum desinentes.

Porro tam Festus, quam Pollux, Exomidem Comicum vestimentum fuisse aiunt. Scilicet seruorum. Postquam enim ea vestis in defuetudinem abiit, antiquus seruorum habitus in scena retentus est. Quia autem hoc exomidis proprium erat, vt inde humeri extarent, Cynici, qui, vt diximus, dextrum humerum exertum habebant, inde ἐξωμίαι dicti, & eorum Tribonium ἐξωμῆς, vt alii adnotarunt.

Vestis etiam seruilis mentio apud Aristophanem Lysistrata. Nescis vt olim vos quoque κατ' ὀνάκας φοροῦντας adiuvarent Lacones. Vos inquam liberauerunt. κατ' ὅτι τῆς κατ' ὀνάκης τὸν δῆμον ὑμῶν χλαῖναν ἡμπιχον πάλιν. Et pro seruili amictu chlenam populum induerunt. Hesychius interpretatur pilium, quod in inferiori parte, ῥάκος assutum habet, quod est pellis ovina. Videri autem Athenienses illud induisse a Tyrannis coactos, qui Pisistrati tempore fuerunt, vt propter vestis illius vilitatem

ciues

ciues urbem non ingrederentur.

Pallio caput operire. Palliolum. Plautini loci correctio tentatur. Cap. XXIII.

Q Vemadmodum Romani, cum caput operire volebant, togæ laciniam superiorem ab humeris in caput trahebant: ita & Græci adducto in caput pallio illud operiebant, præcipue cum latere volebant. Lucianus Dialogo mortuorum, de Philosopho: *Flet, quia non amplius tam opiparas canas habebit, neque noctu exiens clara omnibus τῶ ἰματίῳ τῶ κεφαλῇ κατεκλίσας ordine omnia accedet scorta.* Plautus Pænulo *Quin si voles:*

Operire capita, ne nos leno nouerit.

Et alibi.

Tum isti Græci palliati capite operto qui ambulant.

At Romanos cum latere vellent, item valetudinis causa palliolo caput obnupsisse alias docuimus, quod breue, & angustum pallium fuisse vox ipsa declarat. De quo Lipsius in Saturnalibus, qui nonnisi ab ægrotis palliolum adhibitum obseruat ex Quintiliano: *Palliolum sicut fascias, & focalia sola excusare potest valetudo.* Seneca lib. iv. nat. quaestionum: *Videbis quosdam graciles, & palliolo, focalique circumdatos, pal-
lentes, & egros.* Ex quo docti illud Ouidij

Aegrum tu facito ut simules, nec turpe putaris

Pileolum nitidis imposuisse comis.

Recte palliolum legunt. Quod etiam meretricum fuisse ostendunt Martialis:

Hanc volo, qua simplex, qua palliolata vagatur.

Et Iuuenalis:

— *Dorida nullo.*

Cultam palliolo.

Alius Plauti locus est, qui huc referri potest, si tamen aliqua spes restat posse illum recte constituti. Pseudolo Act. v. Sc. 1. ait seruus ebrius.

Sed postquam exsurrexi, orant med' uti saltem;

Pars II.

D d 2

Ad

*Ad hunc me modum intuli, ut illis satisfacerem ex
disciplina: quippe ego*

*Qui probe Ionica perdidici: sed palliolatim amictus,
Sic huc incessi ludibundus.*

Veteres editiones Mediolanensis, & Veneta, licet multum a recentibus discrepent, constanter retinent *palliolatim amictus*. Lambinus supposuit *palliolatus*, hocque extare in veteribus libris testatur. Quod si verum est, facilis erit interpretatio, Pseudolum palliolo caput tectum saltasse: quæ fortasse causa fuit, ut dum orbem illum saltatorium versat opertis oculis lapsus sit. Sed cum omnes fere editiones, etiam nouissima *palliolatim amictus* habeant: & in veteri M S. *palluratus* se reperisse dicat Lambinus, suspicor legendum esse, *pallulatim amictus*. Scilicet seruus procax, atque ebrius, quo magis risum excitaret, pallam siue pallulam, muliebrem pallium induerat: idque ex disciplina. Ionicam enim saltationem mollem fuisse, ac parum virilem; item saltatores in palla, satis constat. *Pallulatim amictus*, est more foeminarum palla inuolutus. Neque obstat, quod infra pallium appellat: nam muliebrem amiculum, & *pallam*, & *pallium* dictum fuisse, alias notauimus. Nam quæ de tunica palliolata Interpretes afferunt, ἀποσδόνουσα sunt. Immo paulo post idem seruus ait se commutasse pallium: non quia illud reiecto ex crapula vino infecisset, ut iidem interpretantur: ait enim, *iā penè inquināui pallium*, id est, parum abfuit, quin pallium temeto inquinarem. Sed egressurus in publicum, pallium muliebrem deponit, virile sumit. Sic illa verba intelligenda *commuto illico pallium: illud posui: inde huc exi*: id est, pallium muliebrem, siue pallam, in qua saltavi. Si enim pallium pro pallio sumpsisset, satis erat, si diceret: *Commutaui pallium: sed quia pro muliebri virile sumebat*, ait *illud posui, inde huc exi*, nempe in communi habitu.

Ceterum totus iste locus in veteribus editionibus admodum variat. Nam quod nunc legitur, *plaudunt partem: clamitant ne, ut reuortar*. Ibi, *plaudunt parum*: quod rectum est. Prima enim illa saltatio non arridebat: volebant enim ipsum

ita

ita in orbem rotari, vt caderet. Ita quod sequitur. *Occipit denuo hoc modo nolui: recte Gulielmius, hoc modo volui*, id est verti: quod tamen extat in Veneta editione. Cœpit saltatorium orbem versare, quo magis sibi amicam conciliaret. *Vbi circumuorter cado: id fuit nenia ludo. Neniam* ludi finem intelligunt, quod nenia ijs caneretur, qui vitam finissent. Simplicius tamen fuerit interpretari, ludo illi atque hilaritatem hanc tristem veluti neniā interuenisse, nempe casum.

Hæc de Pallio. De capitis, ac pedum tegmine in tertia huius Operis parte, si vita supeditabit, disputabimus;

Laus Deo, Deipara Virgini, ac D. Antonio.



I N D E X A V C T O R V M:

Qui in hoc Opere laudantur , illustrantur ,
aut emendantur .

Prior numerus Partem, alter Paginam denotat.

A



- Cron* reprehensus I. 16.
25. M.S. 29: 77. 207.
lapsus. 223. II. nota-
tur. 14: 60. 78. emen-
datur. 197.
Aelianus. I. 177. 229.
237. II. 29. 98. 122. 135. 148. 161.
172. 177. 181. 182. 184. 193. 210.
Aeschines. II. 153
Africanus explicatus. I. 46. 424
Albinus. I. 109
Nicolaus Alemannus. I. 107
Andreas Alciatus. II. 250
Aldobrandinus notatur. I. 183
Alcuinus. I. 187. 199
Clemens Alexandrinus. I. 252
Alexander ab Alexandro. II. 31
Anthologia. I. 48. II. 136
Ammianus in Anthologia. II. 200
Ammonius. II. 22. 105
Appianus. I. explicatur. 6: 12. 14. 44.
71. 136. 127. 139. 143. 146. 155. 156.
176. 206. 209. exponitur. 256: 258.
261. II. 111. 113. 125. 138. 140.
141.
Eius Interpres notatur. I. 12. 260.
II. 101. 126.
Fortunatus Amalarius. I. 110. 111
Ammonius. II. 197
Anastasius. I. 188
Apuleius. I. 71. 98. 183. correctus,
189. 241. 253. II. 11. 94. 121. 160.
166. 175. explicatur.
Archestratus apud Athenæum. II. 182
Ioannes Argolus. I. 114
Aristophanes. I. 241. II. 147
Ei Scholiastes ibid. I. 153. 167. 168. c
Interpres. 171. 184. 207.
Aristophanes explicatur. I. 11: 149.
153. 154. 170. 171. 177. 184. 207.
210.
Eius interpres notatus. II. 150.
Vetus interpr. 153. 170. 178. 210
Aristoteles. II. 52
Arrianus. II. 202
Arnobius. I. 75
Artemidorus. I. 24. 71. 93. 184. 214.
252. II. 5. 30. 54. 57. 65. 68. 82.
96. emendatus. 143: 147. 168. 171.
176.
Asper, Prolegomenon in Terentium
auctor. II. 130
Athenæus. I. 2. expenditur, & expo-
nitur. 5. 242. II. 6. 22. 66. 68. 134.
140. 147. 148. 152. 153. 171. 175.
184.
Athenæi interpres notatur. II. 22
Auctor librorum ad Herennium. I. 12.
II. 120.
Auctoris Electa. I. 38
*Auctor Dialogi de Causis corruptæ elo-
quentiæ*. I. 99. 106. 210. II. 55. 70. 82
I. *Libri de vitæque Penula*. I. 90
D. Au-

Index Auctorum.

D. Augustinus. I. 195. II. 59.
Antonius Augustinus. I. 163. notatur.
Ausonius I. 99. declaratur: 141. 143.
 153. 154. 155. 156. 202. II. 194.

B

H *Ermolaus Barbarus.* II. 33
Caspar Baronius reprehenditur, I.
 50: 91. 104. 105. 110. 112. 201. pro-
 batur, 221. II. notatur. 59. 190.
 193.
Balsamon. I. 158. II. 58. notatur: 193
Basilius minor. II. 173
Gregorii Nazianzeni interpret.
 188.
Lazarus Baysius I. 149. notatur, 170:
 226. II. 23. 138.
Philippus Beroaldus. I. 164. 181. 184.
 141. II. 38.
Ianus Boissardus. I. 123. 194.
Bonifacius. I. 110
Ioannes Britannicus. I. 192. 225. II.
 44. 48.
Caspar Bulengerus I. 101. reprehendi-
 tur. 191. 202. 221.
Brodans. II. 32
Georgius Buchananus. I. 212. II. 46.
Guilielmus Bulans. II. 112. 133. 134

C

I *Oachimus Camerarius.* I. 246
Isaacus Casaubonus. I. 6. 41. 50.
 91. 101. 122. 156. notatur, 158: 163.
 181. 182. 183. 188. 200. 211. 215.
 220. taxatur, 221. II. notatur, 16.
 35. 38. 44. 45. 62. 65. 66. 73. 104.
 109. 115. 117. 118. 127. 128. 129.
 147. 148. 149. notatur, 151: 164.
 174.
Cacilius. I. 247
Julius Caesar. I. 31. explicatur,
 II. 108. 125.

Domitius Calderinus. II. 28. 40. 44
Paulus Caotorta. I. 50
Martianus Capella. II. 93
Julius Capitolinus. I. 79. 80. 150. 154.
 156. 157. 163. 199. 200. 213.
 II. exponitur, 39. 42. 44. 46. 104. 107.
 174.
Cassianus. I. 198. II. 59
Cassiodorus. I. 153
Dio Cassius. II. 2. Eius versio expendi-
 tur. 3
Catullus. I. 88. 247. 250
Canallerius. II. 15
Dio Chrysostomus. I. 220: 222. II. 152.
 194. 207.
Julius Censorinus. I. 251
Cornelius Celsus. II. 37
Ludovicus de la Cerda. I. 110. notatur
 200. II. 58.
Charisius. II. 12
Petrus Ciacconius. I. 91
Cicero. I. 2. 22. Eius *Interpres* notan-
 tur ib. *Cic.* explicatur 24. 25. *Inter-*
pres eius tangitur, 25. 36. 37. 40. 56.
 65. 66. 70. 71. 72. 73. 74. 81. ex-
 plicatur, 82. 83. 94. 136. 139. 140.
 142. declaratur, 145. 227. 147. 148.
 expositus, 172. 189. 193. 194. 195.
 203. 204. 208. 222. 248. 249.
 II. explicatur, 1: 38. Eius *interpres* no-
 tatur, 60. 68. 82. 98. 99.
Cic. mutilus exponitur, II. 101. 102.
 154. 166. 175.
Philippus Cluverius. II. 113
Codex. II. 108
Concilium Ratisbonense. I. 113
Ephesinum. I. 113
Gangrense. II. 58
Colerus. I. 223
Columella expositus. II. 45. 118
Sebastianus Corradus. I. 139
Cornificius. I. 133. 232
Cornutus in Terentium. II. 130
Petrus Crinitus. I. 52
 Cui-

Index Auctorum.

Cruſerius. I. 52. II. 111
Iacobus Cuiacius. I. 59. II. 92
Q. Curtius. I. 197. 234. 237
S. Cyprianus. I. 48. 98. 179.
 II. 189.
S. Cypriani Acta. I. 112. II. 59

D

Iacobus Dalechampius notatur I. 5.
 probatur. 149. II. 66. arguitur.
Ioannes Diaconus. I. 110
Demosthenes. II. 134. 153
Dio Cassius. I. 33. 35. emendatur. 41.
 41. 63. 69. 72. 73. 80. 81. 82. 84. 93.
 101. 136. 137. 138. 139. 141. 153.
 157. 167. 169. 177. 195. 197. 201.
 205. 210. reprehensus. 211. 213.
 214. 216. 252. expōnitur. 209. 261.
Eius interpres notatur.
Dio vellicatur II. 22. 54. notatur. 54.
 62. 69. 73. 74. 96. 98. 103. 119. 120.
 125. 126. interpres eius taxatur 160.
Diodorus Siculus. I. 241. II. 112. 127.
Digesta. II. 11. 90
Domitius Calderinus. I. 164
Marcellus. Donatus notatur. I. 5. 11.
 II. 31.
Donatus. I. 250. II. 53. 130. 153.
Io. Baptista Donus. II. 65. 82. 83

E

Ennius. I. 210
Epithetus. II. 161. 202
Ericus. autor vite S. Germani. I. 134
Epiphanius. I. 9
Erymologus I. 2
Erymologici Autores. II. 97
Eunapius. II. 186. 193. 201
Interpres eius deceptus. ib.
Euripides. II. 175
Eusebius. II. 191. 198
Eustachius. II. 29. 135. 167. 177

Euthymius.

I. 181. 2

F

Petrus Faber refellitur. I. 82. 232.
 253. 258. 259. II. 45. 60.
Thomas Farnabius. I. 164. 198
Franciscus Bernardinus Ferrarius. I.
 18. 101.
Sex. Pomp. Festus. I. 6. 31. 44. 55. 57.
 77. 135. 151. 152. 153. 156. 165.
 168. 170. 177. 205. 209. 221. 223.
 237. 239. 242. 243. 247. emenda-
 tur. 75. II. 18. 33. 57. 77. 120. 140.
 210. emendatur. 208.
Verrius Flaccus. I. 152. II. 128
Curius Fortunatianus. I. 114. 118. 119.
 122.
Frontinus. I. 43. 44
Fronto apud Gellium. I. 250

G

Gallus. II. 2
Ioannes Galwanus. II. 94
Sigismundus Gelenius. I. 57
Aul. Gellius. I. 3. 50. 67. 100. 173. 177.
 196. 198. 250.
 II. 2. 22. explicatur 70. 76. 82. 92.
 139. 174. 210.
Gemma Anima. I. 106
Glossarium. I. 44. 152. 197. correctum
 198. Vetus. 240. II. emendatum. 14:
 23. 43. 83. 137. 175.
Glossographi Sacri. I. 105
Gotofredus. II. 37
Grammatici veteres. I. 179. II. taxan-
 tur. 37. 167.
Græc. II. 115
Ioannes Fredricus Gronovius. I. 22
Ianus Gruterus. I. 133. vindicatur.
 240. 244.
Gulielmus. II. 213
 Dio-

E c

Index Auctorum.

H

- D**ionysius Halicarnassensis. I. 11 rejicitur 52. 71. correctus 14. 4. illustratur. 145. 146. 216. II. 32.
Nicolaus Heinsius. I. 248
Herodianus. I. 71. 72. 80. 81. 138. emendatus 154. 201. 213. 216. II. 6. 7. 73. 93. 99. 113. 126. 127. 128. 129.
Eius interpres notatus. II. 202. 6.
Hesychius. I. 172. 179. 180. 188. II. 3. 6. 20. 21. 29. 39. 46. 47. 92. 95. 136. 137. 162. 167. 175. 177. 208. 210 emendatus 209.
D. Hieronymus. I. 188. II. 46. 189. explicatur. 191. 192
Hirtius. II. 101. 126
Homerus. I. 179. II. 20. explicatur. 21. 39. 135. 159. 162. 163. 167. 168. 171.
Homeri interpres taxatur. II. 21. 135.
Horatius exponitur. I. 16. 24.
Eius interpretes notantur. 29. expositi. 224. *Vetus interpres M. S.* 29. explicatur. 43. 148. 56. 64. 69. 73. 166. 175. 180. 183. 190. 191. 192. 195. 207. 222. 223. enodatus: 226. 227. 231. 232. 253. 254. 255. 223. 259.
 II. explicatur. 12. 14. 53. 60. 77. 101. 113. 118. 121. 125. 132. 197. expositus 198.
Horatii Interpretes. I. 72
Franciscus Hottomannus. II. 91. 92
Hygenus. I. 30

I

- D.** *Ioannes* explicatur I. 176. 217.
Isidorus. I. 7. tentatus 45. 57. 66. 67. correctus 107. 160. 188.

205. 224. notatur 225. 231. 237.
 II. 5. notatur: explicatur 29. reprehenditur. 37. 47. emendatur 57. 58. 122. 123. 136. 140. taxatur 159. corrigitur. 113.
Isidorus Pelusiota. I. 221.
B. Iuo Carnotensis. I. 109. 111. 183
Franciscus Iuretus. I. 100
Iurisconsulti. I. 158. II. *eorum lapsus.* 91.
Iuuenalis explicatur. I. 9. 55. 64. 71. 93. 96. 97. 99. declaratur 101. 139. 155. 165. 167. 170. 178. 191. 203. 204. 209. 210. 215. 224. 232. 251. 253. 255. 256. 260. II. exponitur 9: 19. 20. 24. 25. 27. 35. 41. 42. 43. 44. 47. 49. 55. 58. 69. 88. 102. 120. 123. 131. 137. 183. 194. 211.
Eius vetus interpres notatur I. 48.
M. S. Ambrosiana bibliotheca. 134. 155. emendatur 171. explicatur. 192. 193. 210. correctus 216. 224. 251. 255. 257.
Interpretes reprehenduntur. I. 101. 216
Vetus Interpres. II. 9. 24. emendatur. 25. 41. 58. 59. 102. 131. 137. notatur. 42. 43. explicatur 47. taxatur. 49.

K

- Kercoetius.** I. 6. 97. 200

L

- L** *Abbauius Grammaticus.* I. 31
Diogenes Laertius. I. 179. 188. II. 152. 171. 177. 182. restitutus. 183. & declaratur. 184. 195. emendatur 197. suspectus. 198. 200. 201. 203. *Interpres eius* notatur. II. 6
Dionysius Lambinus. I. 16. 25. notatur. 29. 133. 175. notatur. 208. 224. 238. 29. 244. 245. 246. 247. 272.

Aelius

Index Auctorum.

- Aelius Lampridius.** I. 63. 79. 80. 101. 133. 150. 151. 152. 154. 156. explicatur 158: 170. 181. 182. 183. 188. 200. 212. 213. 214. 215. 216. 258. declaratur, 260.
 II. 19. 70. 72. emendatur 73. 74. 95. eiusdem lapsus, 76. 90. 119.
- Ioannes de Lazara.** II. 83
Ioannes Leonclavius notatur. I. 210.
Fedricus Lindenbrogius. II. 112
Carolus Stephanus Litta. I. 4
Iustus Lipsius refellitur. I. 3. 4. 31. 32. 33. 36. 54. 55. 60. 64. 66. 67. tangitur 68: 69. 71. 79. 86. redarguitur 88: 91. 95. 96. 97. 98. 139. 143. 146. 155. 163. 184. 185. 197. notatur 203. 213: 222. 242. 256. 257.
- Titus Linius.** I. 14. 16. 33. 45. 52. 66. 67. 93. 94. 97. exponitur 129: 136. 137. 153. 166. 173. 174. 232. 237. 240.
 II. probatur, 5. notatur. 16: 18. 50. vindicatur 54: 56. notatur. 69: 87. 89. 100. 101. 102. 104. 109. 160.
- Linii Epitome.** I. 81. II. 105
D. Lucas. I. 17. 611. 134
Pelius Longus emendatur, & exponitur. II. 92
Lucanus explicatur. I. 16. 29. 71. 140. 242.
Lucianus. I. 5. 175. 178. 179. 232. 242
 II. 121. interpretatio eius notatur 147: 167. 170. 171. 173. 175. 180. 184. 185. 188. 189. 194. 195. 201. 202. 207. 211.
Lucilius. I. 243. 246. II. 12. 14. 29. 68. 147. 187.
203. II. 31. 38. correctus 56: 112. 128. 174.
Macrobius rejicitur. I. 17. correctus & explicatur. 39. 40. taxatus. *ibid.*
M S. ib. 77. 78. *M S.* 143. 228.
Ioannes Maldonatus notatur. I. 176
Nomius Marcellus. I. 46. 65. 67. 71. 75. 83. 160. emendatur 165: notatur 166: 169. 175. 178. 180. 215. 231. 239. 240. 241. 242. 243. 244. notatur 247: 248. II. 68. tentatur 77: 98. 108.
Theodorus Marcilius. I. 68
Martialis Scholiastes notatur. I. 87
Martialis Interpretes. I. 86
Aldus Manutius. I. 2. refellitur 3: 17. 23. 24. 39. 42. 48. 66. 70. 77. 84. 93. 94. 134. 136. 140. 142. 153. 172. 173. 175. 184. 193. notatur, 204: 222. 252.
D. Marcus. I. 176. II. 39
D. Matthaus. I. 175
Rabanus Maurus. I. 188
Valerius Maximus. I. 2. 11. 14. 37 40. 43. declaratur 44: 49. 71. 72. 143. 144. 153. 176. correctus 222: II. 99. 100. 113. 122. 126. 138. 143.
D. Marcus. II. 134
Martialis. I. 16. 36. 53. 54. explicatur 55: 56. 59. 68. 71. 73. 79. 86. 121. 122. excusatur 127: notatur 131: 149. 105. 211. explicatur. 91: 92. 94. 96. 98. 100. 101. 136. tentatus. 155. *M S. Florentinus.* 164: 165. 166. 169. 170. 180. 192. 215. exponitur, 223: 228. 237. 251. 256. 259.
Martialis. II. 9. 10. 12. exponitur, 13: 18. 19. 20. 24. 26. 28. 30. 31. 32. 35. 37. 40. 41. 43. 45. 47. 49. 50. 52. 54. 55. 56. explicatur & emendatur. 60: 66. 70. 71. declaratur. 77: 87. 88. 89. 92. 95. 108. 110. explicatur 123: 137. 167.

M

Ammianus Marcellinus. I. 60. 68. 96. 183. 258. 201. expofitus

E c 2 Ma-

Index Auctorum.

- Masambertus*. II. 54. explicatur 196
D. Matthæus. II. 134
Menander. II. 22. 202
Iosias Mercerus. II. 23. 160. 161
Hieronymus Mercurialis notatur. I. 192.
Paulus Merula. II. 50
Messala. II. 14
Andreas Moretus. II. 144
Morychus apud scholiastem Aristophanis. II. 180
Moses. II. 167
Antonius Muretus. I. 96. 143. II. 4. refellitur.

N

- N** *Acuius*. I. 241. 247. II. 37
Cornelius Nepos. I. 147. 163
Niceta. I. 200.
Niceta Aconinatus. II. 164
Nonnus. I. 183. 241. correctus, 243. II. 29.

O

- O** *Thianus*. II. 151
Sertorius Orsatus. II. 85
Ovidius. I. 15. 30. 56. 60. 69. 77. 88. 91. 99. 101. 148. 180. 196. 208. 212. 214. 223. illustratur 224. 226. 227. correctus 228. 231. 232. 233. 240. 242. 243. 244. expenditur 248. 249. 250. explicatur. 253. 255. II. 2. 12. 120. 137. correctus 211.

P

- P** *Acunius*. I. 12
Asconius Padianus. I. 3. notatur. 49. 76. 173. 174.
Papias. I. 160. 165. 166
Palladius. II. 63
Pamilius Paternulus. I. 11. 141. II. 105
Pamelinus. II. 224
Guidi Panciroli lapsus. II. 58
Pandecte Florentini taxantur. I. 232
Ianus Parrhasius notatur. I. 30
D. Paulus. II. 67
Paulus Festi abbreviator I. 77. 151. II. 5.
Pausanias. II. 163. 168. *Eius interpres* notatur. *ib.*
Aul. Persius. I. 17. 69. exponitur. 117. 135. 170. 246. II. 12. 14. explicatur 16. 20.
Persii vetus Interpres. I. 2. mutulus. 46. 69. 106.
II. 5. 57. taxatur 78.
Petronius. I. 6. 12. 37. explicatur. 38. 88. 194. 215. emendatur. 222. 227. II. 16. explicatur 17. 24. 39. 83. 140. emendatur. 189.
Phædrus. II. 39
Iunius Philargyrius. II. 59
Philemon Comicus apud Laetium II. 200.
Philon. I. 283.
Philoftratus I. 242. II. 22. 34. 91. 165. 166. 175. dilucidatus 176. 179. 181. 184. 185. 186. 187. 207.
Pindari Scholiastes. II. 147
Pincianus. I. 149
Pithoeus. II. 58
Baptista Pins. I. 241. 243. 247
Plato. II. 57. 147
Plautus. I. 31. 37. 40. 175. 180. 184. 189. 194. 197. 232. 233. 238. 239. declaratur. 241. 242. emendatur 243. 244. 245. 250. 255. 257. explicatur 258. II. enodatus 27. 33. 97. 138. 147. 151. 162. 168. 173. 180. expofitus. 206.
Eius interpretes notantur. II. 211. 212.
Plinius maior. I. 11. 48. 53. 54. declaratur 55. emendatur. 57. *M. S.* 58. 59. restitutus, 60. defenditur.

Index Auctorum:

tur, 61: 62. 67. 73. 134. 135. 137.
144. 147. 148. emendatus, 149. il-
lustratus, 150. correctus. 152:
153. 156. explicatur, 160. *M S. in bi-*
bliotheca Ambrosiana. 161. 174.
180. 185. declaratur 209: 227. 244.
247.
II. emendatus, &c explicatus. 12:
26. 32. 33. expositus. 35: 38. 48. 53.
54. 77. 96. 100. 101. 102. 108. 120.
125. correctus 133: 138. 162. 167.
187.
Plutarchus. I. 3. II. 12. explicatus, 14:
18. 20. 22. 26. 32. 33. 35. 37. 38.
39. 43. 44. 49. 52. 66. 71. 77. 95. 98.
Versio eius reprehensa. 136.
Eius Interpres 137. 142. 148. 153.
176. 162. 163. 172. 195. 168. 173.
154. 177. 178. 192. 193. 195. 196.
carpitur. 198: 199. 204. 205. 226.
252. 257. explicatur 111. 116. 123.
125. 132. 133. 134. 135.
Plutarchi Interpres damnatus II. 102.
111. 134. 135.
Angelus Politianus taxatur. I. 72. 138.
154. laudatur. 201.
II. 129.
Trebellius Pollio Vid. T.
Iulius Pollux I. 169. 199. 251. II. 20.
24. 28. 29. 31. 39. 67. 121. 125. 136.
167. refellitur 171: 207. 208. 209.
210. II. 6. *Eius interpres* notatus.
ibid.
Antonius Popma reprehensus. I. 162.
Isacus Pontanus. I. 78
Polybius. I. 2. 67. 156
Polyenus. II. 111. 112
Porphyrio emendatus. I. 29. 148. 224.
225. II. 161.
Priscianus. II. 12. 14
Propertius. I. 71. exponitur. 141. 190.
251.
II. 2. 11. 48. 137.

Cassianus d Puteo laudatus. II. 7. 78.
198.

Q

F *Ab. Quintilianus*. explicatur. I. 4.
11. declaratur 13. 18: 23. 42. 40. 73.
illustratur. 74: 102. 114. 118. 119.
tentatur 121. emendatus. 122: 126.
127. 169. 170. 194. 206. 207. 208.
209. 256.
II. 33. explicatur. 52. emendatus.
53: 54. 69. 70. 142. 144. 211.

R

M *Atthæus Raderus* notatur, II.
61. 196.
Ramiresius. II. 54
Beatus Rhennus. II. 191
Ioannes Rhodius. I. 51. 123. II. 33. 35.
Nicolaus Rigaltius. II. 89. 143. 169
Philippus Rubenius tangitur. I. 18. ad-
fertur 118. 229. 256.
Ianus Rutgersius notatur II. 43. pro-
batur. 44.

S

M *Arcus Sabellicus* notatur. I.
165. II. 38.
Claudius Salmasius. I. 2. 6. 11. 13. 17.
42. notatur, 47. probatur. 60. 66.
149. 150. 158. 159. 166. 182.
200. refellitur, 217. 225. 227: lau-
datus 261.
II. 23. refellitur, 45. laudatus. 46.
57. 58. 62. 63. 73.
Ennapii Sardiiani interpres notatus. I.
137.
Sallustius. I. 84. II. 101. 102
Iulius Scaliger. II. 131
Joseph. Scaliger notatur I. 31. 162. 163.
206. 240. 251.
II. notatur. 12. 13. laudatur 33. 37.
128. 163.

Gasp

Index Auctorum.

- Gaspar Scioppius.* I. 48. II. 23
Petrus Scriuerius. I. 164.
Q. Serenus exponitur. I. 243.
Marius Sernius Honoratus. I. 30. 31.
 emendatus. 45: 46. 144. 146. notatur.
 153: 166. 168. 170. 194. 195. 197. 231.
 232. 258. II. 44. 53.
Seneca Philosophus. I. 15. 24. 37. 59. 62.
 67. 68. 87. 96. 98. 100. 139. declara-
 ratur 143: 163. 183. 184. expositus
 & emendatus. 185: 190. 195. 196. 197.
 222. 227. 260.
 II. exponitur. 1. 3. vindicatur. 4.
 16. 18. 19. notatur. 42. explicatur 50:
 54. 55. 56. 57. 69. 83. 87. 88. 117.
 126. 127. 166. 177. 211.
Serrarius. I. 9
Antipater Sidonius. I. 153
Carolus Sigonius. I. 2. refellitur 5: II.
 eiusdem lapsus. 30: 39. 43.
Silius Italicus. I. 30. II. 108
Simplicius. II. 161
Nicol. Perottus Sipontinus notatur.
 II. 10.
Soficrates apud Athenæum. II. 184
Aelius Spartianus. I. 33. 46. 63. 79.
 84. 85. 121. 209. 215.
 II. 62. 74. 75. corrigitur; & expli-
 catur. 75: 76. 119. 128.
Statius. I. 31. 71. 208. 209. 212.
 exponitur. II. 108.
Henricus Stephanus. II. 57. 66. 133
Strabo. I. 93. 173. 215. 237
 II. 13. 105. 112. 113. 117. 118.
Eius interpres tangitur. I. 237
Valefridus Strabo. I. 111
Suidas. I. 71. II. 6. 39. notatur 57: expo-
 nitur. 58. 67: 143. 210.
Suetonius. I. 3. exponitur. 13. 14. 15.
 30. 33. 35. 36. 39. 41. 42. 56. 79. 80.
 83. 84. 88. 95. 100. 102. 122. 129. 144.
 145. 153. explicatur 163: 164. 175.
 emendatur. 181. 184. 187. 194. 197.
 207. 209. 210: 211. expositus. 213:
 215. 234. 256. 259.
 II. 38. 63. 88. 90. 94. 103. 104. 108.
 III. 120. 127. 132. 138. 163.
Senerus Sulpitius. I. 29. eius lapsus. 30.
 II. 59.
Sulpitia. II. 47
Fridericus Sylburgius. I. 145
Symmachus. I. 100. 154. 155. II. 23.
 correctus.
Synesius. II. 194
Synodus Gangrensis. I. 158. II. 193
- T
- C** *Cornelius Tacitus.* I. 62. 63. 72. 80.
 93. 95. 97. 135. 146. 155. 156. 167
 213. 258. 260. II. 96. 100. 108. III.
 113. 119. explicatur. 138: 166.
P. Terentius. I. 250. II. 53. 151. 153
Tertullianus. I. 1. explicatur 10: nota-
 tur 17: 47. lapsus. 48: 78. explica-
 tur 79: 102. expenditur. 115. emen-
 datur 117: 119. 120. 121. 127. 178. 179:
 198. 240. 243.
 II. 23. 63. 67. 140. 155.
Eius interpres. ibid. correctus. &
 emendatus 89: 123. exponitur. 124:
 160. 161. 185. 189. 191. 196. 209.
Theocritus. II. 22. 39. 166. 208
Theodosius. I. 183. 184. 261. II. 59
Theophylactus. I. 220
Theophrastus. I. 246. II. 149
Thucydides. II. 152. 153. 162
Thylesius notatur. I. 250
Tibullus tentatus. I. 15. explicatur. 121:
 131. 213. 233.
Timius. I. 67. 244
Robertus Titius. I. 31. II. 12. 16;
Leuius Torrentius. I. 164. refellitur
 181. 184. 210. 213.
 II. notatur. 10: 104. III.
Trebellius Pollio. I. 81. 157. 158. expli-
 catur. 159: 205. II. 34. emendatur. 35
 108.

index Auctorum.

108. 111. 115. 123. 124. 127. 128.
Adrianus Turnebus notatur I. 15. 18.
 24. 25. 30. 101. 135. 136. 144. 151. 158
 159. 162. 190. notatur 195. 196. 205.
 210. 212. 213. 223. 224. 239. 241.
 245. 246. 248. 250. 251.
 II. 13. 25. 28. 43. 44. 50. 58. 104.
 127. 128. 160.
Turpilius.

V

V *Aleſius.* II. 31
Valtrinius. II. 99. 109
M. Terent. Varro. I. 53. 56. 65. 71. 75
 77. 78. 83. emendatus 160. 162.
 tentatus 163. declaratus 175. 178.
 180. 208. 231. dubius 239. 240.
 241. 242. 243. 244. 247. 251.
 II. 12. 18. 19. 37. 46. 65. 68. 102.
 108. 111. 118. 120. 137. 208.
P. Vegetius explicatur. I. 251
Ioannes Veslingius. I. 114
Sextus Victor. II. 62
Petrus Victorius refellitur. I. 5

Vigilius. I. 59. 80. 145. 146. 154. 166.
 168. 170. 171. 194. 231. 233. 241. 250.
 251.
 II. 96. 119. 127. 164.
M. Vitruvius Pollio. I. 223
Vlpianus. I. 51. 206. 231. correctus. 232.
 252. II. 29. 91. 138.
Flavius Vopiscus. I. 63. 65. 81. 151. 182.
 203. 205. 258. II. 56. 57. 115. 123.
 128. 139. 159.
Gerardus Vossius. I. 164. II. 12
Fulvius Vrsinus. I. 98

X

X *Enophon.* I. 173. II. 142
Xiphilinus taxatur. I. 42. 88
 II. 6. 62. 99. 103. explicatur 118.
Xiphilini Interpres. I. 41. notatur 138.
 II. 90. 118.
Guilielmus Xylander notatur II. 173.
 215.

Z

Zonaras. I. 158. II. 58.



INDEX

RERVM, ET VERBORVM

Memorabilium

I N D E X.

A



Bolla non fuit toga, nec vestis senatoria. I. 164.
sed pallium. 165. Duplex. 166
Aduocati toga usi. I. 98
Ædilium munus. II. 201
Egyptiorum vestes laneæ, tunicæ lineæ. II. 166
Æsculapii nummi. II. 204
Ἀρτέμιον. II. 117
Alicula. II. 91. 92. Eius notatio. 95
Alicula, chlamys puerilis. 93
Alica. 95
Amicus. II. 136
Amiculum chlamydi simile. I. 237
etiam meretricum. 238
Amorginum. II. 167
Amipias æmulus Aristophanis. II. 182.
Amphimalla. I. 58
Amphitaperes. II. 29
Amphimallum. Ἀμφιβάλλον, ἀμφιβάλλον I. 171.
Amphimallum à gaulapa diuersum. II. 12. 28.
Ἀμφιβάλλον. Ingenueorum. II. 209
Ἀνακόλη. Ἀνακόλαιον. II. 136. 149
Ἀναβάλλου. ἱερὸς ἔξω. II. 6. 147
Ἀναβάλλου. II. 149. 159
Ancillarum vestis. I. 253
Angusticlauii. I. 212
Antonius Caracalla. II. 62
Antoniane, talares. II. 82

ἄρῳσα. II. 197
Arcularii. I. 248
Ἀρράθω. I. 217
Ascetrix mulieres tribonium gestant. II. 193
Asema tunica. II. 215
Assyria, & Serica vestis. I. 62
Ἀσίων. II. 112
Aue togatorum. I. 96
Ascetarum Christianorum habitus. II. 189.
Aulæum. I. 155
Aurum meretricibus concessum. I. 254
255.

B

B Alnearis vestis. I. 170
Baltheus toga, vmbro. I. 116. 127.
quid. 118.
Quando delapsus. I. 121
Bardocucullus. II. 43
Basilica. I. 239. 243
Βασύμαλ. II. 117
Baxeæ calceus. II. 160
Benedictinorum vestis. II. 46
Belgæ Romæ salsamenta suppediabant. II. 118
Birrus, & Berus idem. II. 58
Birrus, Lacerna. I. 112.
171.
Birtetum. II. 43
Birri I. 158. 159. lacernæ, & chlamydes. 181
Birri Lacernæ, à chlamydebis diuersi. 261. II. 59. non penulæ. II. 57. nec
F f tem

Index Rerum,

- semper preciosi. 58
 Birrus pro lacerna. II. 43. 57. 59
 Birri Canusini. 56
 Blatteus color. I. 151
 Bombycinum, Sericum: duplex. I. 60
 Bombycina vestis. I. 63
 Brachium toga continebatur. I. 22
 exercere. I. 29. 152
 cohibere. 142. 153
 Buccinum. II. 54
 Bulla aurea laribus appensa, toga sum-
 ta. I. 135
 Burrus, Rufus. II. 57
 Byrrhus Lacerna; communis. I. 112.
 172.
 Byssus. II. 169. 166.
 Byssina verba. 166
- C**
- C** Adurcum. II. 47
 Cæscium lintheum. I. 240
 Calcei nobilium nigri. I. 258
 Calcei togæ proprii. I. 36. II. 160
 Calendæ Ianuariæ solennes. I. 154.
 Callaica. II. 47
 Calula. I. 241
 Camæ. I. 188
 Camisa, I. 109. Camisia. Camisum.
 187. 188.
 Candidum pro albo. I. 67. splendescere.
 ibid.
 Candis vestis Persica. 173
 Canusina vestis, Penula. II. 67.
 Caput inuoluere toga. I. 32. pallio. 36
 aperire. 32.
 Caput qui opertum à Romanis, &
 Græcis. II. 210
 Cappa. I. 213
 Caracalla, vestis. II. 62. clericorum.
 63.
 Carpetta. I. 200
 Carinum. I. 244. Carinarii. ib.
 Castula. I. 241
 Casula Sacerdotum. I. 104. 105. 107.
 113.
- Cato senior sophistas vrbe eiecit. I. 48
 Canusinata penulæ. II. 4
 Capitium ignoratur. 5. 46. quid 49
 Celtarum habitus. II. 111. 112
 Centones, seruatorum vestis. II. 118
 Cerinum. I. 244
 Cerinarii. 245
 Cethegi exerti, & cincti. I. 29. &
 cur. 30.
 χερῖς. II. 121
 χιτῶν. I. 172. 210
 Chlamys Romanorum. I. 9
 militaris. 82. II. 91. Sagum. 97.
 Imp. Græcorum, & Romanorum Pa-
 ludamentum. II. 98
 Græcanica diuersa a Castrensi. I. 163.
 II. 12. alba.
 Macedonica. I. 68
 Silosontis. Prouerb. 237
 χρώμα ἀλνθινόν. I. 159
 Chlæna, II. 20. eius vsus. ib. 21.
 Simplex: duplex. ibid. 21
 χλαμῖς. II. 5. eius synonyma. 68. no-
 tatio. 91.
 χλαῖνις. χλανιδιον. 12
 χλαῖνα χλαμῖς, vt differant. II. 12.
 à tribonio diuersa. 179
 Chliena purpurea. 24
 Chlænæ à chlamyde diuersitas. 23.
 115.
 Chlamydis species. 91
 Chlamys muliebris. 96
 Cinctum & Campestre, idem. I. 30
 Cincticulum. 31
 Cinctus. I. 194
 Cinctus Gabinus. 43. 44. 45
 Eius origo. 46
 Cinctura pro tunica cincta. 74
 Cincti, idest, habentes tunicas cin-
 ctas. ibid.
 Chlamyda. I. 96
 Chlamydis magnitudo. 38
 Chlamys Xerampelina. 38
 Chlamydis forma. 105
 Chla-

& Verborum.

Chlamys Macedonica, & vulgaris.	105	Ferrugineus.	
Chlamys breuior.	ib.	Galbeus, & galbinus.	ibid.
Fibulata.	108	Glaucus.	
Chlamys Mantuelis.	115	Hyalus.	
Chlamys Macedonica; Romana.	115.	Hyacinthinus.	I. 249
Aurata barbarorum.	119	Myrcus.	250
Græca varii coloris.	125	Roseus.	
Græcanica Castrensis.	127	Venetus.	
Romana alba.	ibid.	Vndulatus.	ibid.
non contrahebatur supra genua.	148	Commodi Imp. habitus.	I. 80
Christus pedes lauat deposito pallio.		Comœdiæ Palliatæ, ac Togatæ.	II. 130.
I. 183.		idest Græcæ, & Latina.	131
Crassa, villosa.	182	Togatæ nobiliores siue prætextatæ:	
Circulus pullatus.	I. 102	minus nobiles.	131
In circo factionum color.	II. 51	Comœdiarum Togatarum autores.	
Citharoedorum lacerna aurata.	120	133.	
Ciuiilis habitus, idest, toga communis.		Latina Prætextatæ, ac Togatæ.	132
157.		Trabeatæ.	ib.
Clauis tunicæ purpurei, angusti, lati.		Tabernariæ.	131. 133
I. 206. quid 208. 240.		Compedes aureæ.	I. 227
Clauum latum tribuere; adimere.	207	Consules τράνυμοι.	I. 154
Clauus angustus.	212	Conuiuiorum ministri.	I. 181
Clauis purpurei mappis, & linteis affuti.	215	Cotta, I. 189. Cottula.	190
aurei in tunica triumphali, iue palmata.	216	Coloratum.	II. 4
Clauilati, & angusti soli tunicæ inditi.	II. 109	Creta Cimolia, Sarda, Vmbrica.	I. 67
Coccina lacernæ coccinæ.	II. 51. 52	Crocotula.	241
Colobium, I. 109. 197. 198. in lacris.		Crocotularii infectores.	189
199. eius vsus.	258	Crocotarii.	248
Color varius muliebris cultus.	I. 249	Crepidæ pallio peculiares.	II. 160
improbis.	II. 54	Critici laus, quædam ignorare.	I. 161.
Canulinus.	56	239. multa jis obscura.	248
Fuscus.	ibid.	Critici recentiores notantur.	I. 153
Amethistinus.		Cucullus, I. 113. etiam ingenuorum.	
Amygdalinus, siue Castaneus.		259.	
Aureus.		II. quid. 41. Eius notatio.	46. cum
Cæsius.	I. 249	lacerna. 41. cum penula.	83
Cerinus.	250	Liburnicus. 41. Monachorum.	46
Cæruleus.	250	Cynicorum palliam. I. 9. duplicatum.	
Croceus.	ibid.	178. 179. Vestis. 48. Subucula. 50.	
Cumatilis.	244	178.	
		Cynici sine tunica, & interula. II. 194.	
		195. 200.	
		Comati, 179. tonsi.	197
		Cynicorū autor Hercules. II. 194	

Index Rerum;

Cynici figura. II. 198
Cynicorum patientia. II. 200
Cynicæ sectæ mulieres tribonophoræ.
202.

D

D Almatica. I. 111. tunica. 199
Eius vsus sacer, & profanus, 111.
199. non fuit regium vestimen-
tum, 200. sed Diaconorum. 203
Δαούμαλλοι. II. 117
Deorum statuar sine tunica. II. 195. 204
Dextram trans pondera porrigere. I. 24
Diabathrarii. I. 247.
Disinctus. I. 195
Diogenes διπλομάτω. II. 197
Διπλοῦς pallium. II. 197. etiam com-
mune. 198
Diphthera seruorum quid. II. 207.
Item pastorum, & agricolarum. ib.
Scortea. 208
Donum Senatus Toga picta. II. 153
Duces nunquam paludati intra vr-
bem. II. 103
Duplex vestimentum quid. II. 21

E

E γυμνάσιον. II. 209
Electa Ferrarii. I. 114. 132
Endromis quæ vestis; eiusque vsus. II.
23. athletarum. 23. 24. etiam cal-
ceus. 24
Ἐγτυτάς. II. 21
Ἐπιβλημαί. II. 136
Ἐπιδήξια. II. 147. 152. 154
Ἐπαρισπρά. II. 154
Ἐρετρίς. II. 5. 6
Episcopi veteres communi vestitu vsi.
II. 59.
Episcoporum vestitus simplex, ferè
fulcus. 193
deinde floridus. ibid.
Ἐδῆς Græcis togam semper deno-

tar. 173
Ἐρεσμάχαλοι. II. 209
Eunuchis chlamys vetita. I. 181
Exauctorationis ritus. II. 119. 123. 129
Exerti. 129. 30
Exomis. I. 113. 177. 198. II. 165. seruis
propria 207. 209. etiam liberorum.
210.

& Cynicorum. ibid.
qualis 209
Eius vsus. 210

Exapillatum. I. 31
Ἐξωμίαι, Cynici. II. 210

F

F Ano. I. 110
Feminæ gratis lauabantur in bal-
neis. I. 193
Festuitatum togæ. I. 69
Fibula togæ nulla. I. 51
Fibulæ, παρὰ, & παρ' ἑσθῆς, Saturæ. 217
Fibula necebat lacerna, & chlamys.
II. 30.
Tunica. 31. Trabea. 32
Fibula non est insigne Tribunitium. ib.
Fibulæ vestiariæ figura. 33
Fibula chlamydis. II. 108. 159. & Chle-
næ. 159
Sagi Gallici. 112
Iberici. 113
Germanici. ib.
Pallii nulla. 155
Fibula Theatralis quænam. I. 35
Fibrum. II. 37
Fimbria. 37. quibus addita. 38
Flaminum vestis. I. 163
Flammeum. I. 245. II. 140
Flammearii. I. 245
D. Francisci cucullus. II. 46
Frangia. II. 38
Fucus herba. II. 53
pro fraude. ib.
tinctura. 54

Fulca

& Verborum.

Fufca penula.
Fullonum officium.

II. 87
II. 171

Holoferica vestis. I. 63
Holouera vox Græca. 159
Humerus dexter num exertus è toga.
I. 114. 123.

G

G Alæa, Galerûs. II. 46
Galbus, idest, viridis. I. 151
Galbeus color. II. 50
Galbani mores. ib.
Gallicæ. II. 2
Galerus. 42
Galericulum. ib.
Gaunacum. 179
Gaufapæ. I. 58
Gaufapina vestimenta. II. 12. 18
Gaufapa, Gaufape, & Gaufapum. ib.
quid, 13. II. 137. ab amphymallo
diuerfum. 12
Gaufape quadratum: rotundum, 13. 14
balanatum. 14
Gaufapina cubicularia, triclinaria, 14.
22.
Gaufapa quando Romanis nota. 14
Gaufapina coccina. 24
Gaufapæ Tapetes. 29
Gladiatores togati. I. 79. II. 45
Goffipium Italiæ diu ignotum, II. 163
Græcorum ingenuorum vestis alba.
II. 169. 170.
Græci, idest, Philofophi feu Sophiftæ.
I. 48.
S. Gregorii pater num in clero. I. 110
Græcia armata. II. 152
Grus, color vestis femineæ. I. 243

H

H Litera. II. 93
Habitus communis candidus.
I. 192
Hebræorum vestitus. II. 192
Hercules Cynicæ sectæ autor. II. 194.
204.
Herculis facerdos apud Coos vestem
femineam indutus. I. 252

I

I Illustres Equites. I. 213
eorumque filii ius lati clauis ha-
buere. 214
ιμάτιον. Toga. I. 177
Pallium. II. 133. muliebre. 135
Stragula vestis. 134
Quælibet vestis. ib.
Tribonium, siue Pallium. 134
Proprie vestis, quæ tunica
superinduebatur. ib.
Imperatores togati. I. 79
Purpura vestiti. 157
II. nunquam penulati. 74
Implumiata vestis. I. 239
Impuberes gratis lauabantur. I. 193
Indui. Initi. II. 135
Indusium. I. 175. Intusum. 240
Infirma. I. 223. matronarum. 224
Interula Cynicis nulla. II. 200
Isidorus exscripsit Seruium. I. 231
Iter facientium habitus. II. 1.
Iuuenalis vetus interpres Probus. I. 49

K

K Ἀρπατοῦ. I. 100
Κατωτάκη. 209. 210
Κραφίς, Κραφίος, Κραφίκοι. Κραφίς.
II. 171.
Κολοβός. I. 187
Κόκκος. II. 46
Κράστιον. II. 39
Κρωός. II. 39

L

L Acerna Romanorum. I. 9. qualis
106.

ple-

Index Rerum;

plerumquē nigra.	104	Belgis copiosa.	1187
-Causidicorum.	209	Latus clauus, est lati clauī tunica. I.	
Neutiquam muliebre vestimen-		43. 207.	
tum.	255. II. 90	Laticlauiæ textura.	I. 59
Pulla. I. 259. etiam alba.	ib.	Laticlaui sine cinctu.	194. 207
chlamydi similis.	II. 115	Senatorum filii.	310
Lacinia.	I. 13	Ius equitum.	213
Laconica vestis.	244	Latinorum χλαῖνα.	20
Lazones sine tunica.	II. 195	vestimentum virile.	63
Lacernarum vsus quando Romæ co-		non muliebre.	27
perit. II. 1. Noratio incerta.	5	Læna.	II. 18
Lacernæ Birrhi.	57	quī duplex amictus.	19
Chlamys.	ib. & 3	Lacernæ non dispar.	19
Lacernæ vsus.	9. 10	Eius vsus.	19
Lacerna indumentum militare. 2. qua-		Lænula. 22. probrosa.	ibid.
le.	7.	Latino sermone Romani etiam in Græ-	
Eius Materia 9. Forma.	30. 82	cia vsi.	II. 138
aperta.	78	Lectus toga sternebatur.	I. 75
non cum pileo.	40	Lentulus spinther.	II. 33
pro Cucullo.	43	Leuitonarum.	I. 198
à chlamyde diuersa. 59. item à pe-		Leucophæatus color.	II. 50
nula. 78. non seruilis tantum ve-		Limbolarii.	I. 248
stis. II. 60. non equitum duntaxat.		Limus.	I. 30
sed & populi.	73	Linea vestis serò inuecta.	I. 180
Togæ luceſcit.	3	Iſiacorum.	187
Color.	9. 48. 50. 51. 56. 57	in sacris.	ibid.
aurata.	120	Linteones. Lintearii.	I. 247
coccina.	24	Lineæ vestis usus apud Græcos rarus.	
acu picta.	ib. 2	II. 162.	
Purpurea.	3	Lineus Apollonii Thianei vestitus. II.	
Pulla.	I. 4. II. 187	169.	
Gausapina.	19. 26. 27	Lipſius Mureto aduersus.	I. 144
Leuior.	27	Liurea.	I. 185. II. 26. 188
Eius pretium.	49	Luſtus vestimentum. I. 21. II. insignia.	
Honoris specie deponēbatur.	63	73.	
Læna à Syntheti diuersa.	I. 88	Veri luminis chlamys.	I. 159
χλαῖν. 168. qualis.	ib.		
Eius Notio.	II. 18		
non fuit toga.	I. 168. II. 18		
sed pallium breue.	I. 169		
λευκή. idest, candida.	I. 67		
Lanæ genera.	I. 53		
Iſt rica. Liburnica. Egyptia.	55		
Canuſina.	II. 56. 187		

M

Mæcenatis epicedium.	I. 195
Malcum pallium.	241
Mardias II. 5. Lacerna.	73
etiam Penula.	116
Mardyn.	74. 75. 89

h. ar-

& Verborum.

<i>Maſſis.</i> Lacerna.	54
Manicæ.	I. 199. II. 111
Mantile.	II. 33
Mantuelis.	II. 115
Manulearii.	I. 246
Manutii exſcriptores.	I. 172
Manum chlamyde inuoluere.	II. 142
Mappula.	I. 110
Mauorte, Veſtis.	I. 75
Matronarum cultus.	I. 223. 225. 255
Melinus color.	I. 244
Mendicula, veſtis.	I. 239
Meretricum cultus.	I. 253. 254. 255
Mentæ rotundæ.	II. 13
Menſarum circuli.	ibid.
Miniſtrorum cultus.	I. 182. 184
regionum veſtitus.	184
Mollicina.	I. 241
Molochinarii.	I. 247
Multitia.	I. 64. 65
Murex ſacer.	I. 158
Murrobathrarii.	I. 246
Myrobrecharii.	I. 246

N

N Atalis diei toga.	I. 69
Negotiatores qui.	II. 11
Noxii in tunicis auratis, & chlamydi- bus purpureis.	II. 119
Nudus.	I. 29
Nummi veteres.	I. 4
Nummus Neronis.	II. 121

O

O Peris pars tertia promittitur.	II. 213.
*Οὐρανός. Recta tunica.	II. 120
*Οὐρανός. Cynicorum.	I. 178
*Οὐρανός.	II. 167. 176
*Οὐρανός. I. 180. II. perizoma.	201
*Οὐρανός.	II. 176

P

P Alla proprie.	II. 120. qualis. 137
Palla mulierum tantum.	232. vi- torum apud barbaros.
Palla peplum.	234
Citharædorum.	I. 232
Tragoediorum, & Saluatorum.	233
Palla longa.	234
Gallorum.	237
Pallii notatio.	II. 136. 137
Pallium lata ſignificatione.	I. 7. II. 133
propria.	I. 7
Pallium pro ſtragula.	II. 137
Pallium commune, cuiusque figura.	II. 139. 149.
non fuiſſe fibulatum.	191
commune nulla fibula neceſſita- tur.	155. 159
ut geſtatum.	142. 147. 151. 152
quale.	147
Pallium Gallicum fibulatum eſt Sa- gochlamys.	159
Item Perſicum pallium fibula- tum.	ibid.
nuptiale infeſtum.	170
Philofophicum.	173
Pallio peculiares crepidæ.	II. 160
Pallii Materia lana.	II. 161
Color albus.	168. 206.
Philofophici color ſcuſus.	187
Palliolum, 175. eius uſus.	211
Palliolo caput obnubere.	II. 211
Palliaſtrum.	ib.
De Pallio Tertulliani Liber quando editus.	189
Quando is pallium ſuſceperit.	190
Pallium à Chriſto, & Apoſtoliſ geſta- tum, non tribonium.	192
Pallium ſcuſum aſcetarum, & mona- chorum.	193
Pallium duplicare quid Cynicis.	206
explicare.	ib.
in	in

Index Rerum;

in cōflum conijcere.	206	reis.	II. 53
Palliat omnes Græci.	II. 196	Pauerata toga.	I. 163
Pallio ufi Imperatores Romani pofterioris æui.	139	Pauera.	ib.
Pallium coccineum folis Imperatoribus confuetum.	ibid.	Parthorum Regis ftatua gauſapata.	II. 15.
Vulgate, Philoſophicum.	I. 8	Πίζα, Fimbria.	II. 39
Judaicum.	9	Penula quid	I. 9, 113. qualis 104
Græcorum proprie.	II. 130. 138.	Eius vſus ſacer, ac profanus.	111
139.		Conuiuiis aliena.	184
Pallium virile.	II. 135	Colore in miniſtris diſtincta.	185
muliebre Romanis.	139	Penula non geſtata ab Imperatoribus.	111
Pallium. II. 133. virile, & muliere.	135.	niſi in funere.	II. 75
quælibet veſtis.	136	Veſtis ſeruilis.	73
pallium vt plurimum virile.	ib.	non cingebatur.	82
Palliolum.	I. 36. 88	Φαλόνης, & Φαινόλης. Penula I. 205. 106	
Palliolutus. id eſt, prætextatus.	36	Φαινόλης, Φαινέλα.	II. 65
Pallium Carthaginenſium.	10	Φαινόλιος.	I. 113
Maius philoſophicum. I. 166. II.	139.	Φελόνι, φελώνη, φερόλη. Φαινόλη II. 69	
Pallium ſue Pallamatronarum atque ingenuarum.	II. 222. 231	Φαίδος color geminus.	II. 187
Palliat.	II. 104	Φάρος vox Poetica.	II. 126
Paludamentum. II. 96. 98. longius, & fuſus.	105	Penula pulla. I. 259. II. eius notatio.	65. 66. 67. 187.
Imperatori in bello proprium.	102.	Origo. 67. intra urbem 69.	
Paludati milites manipulares.	101.	Oratorum.	ibid.
item Liſtores.	ibid.	Cucullata.	II. 40. 83
Paludamentum apertum.	109	Mulionia.	69
& fibulatum.	ibid.	Inter preces depoſita.	II. 63
Imperatorium vulgari laxius, & fuſus.	ibid.	Diſtincta à Lacerna 65. 68. 76	
Eius materia.	116. 119	Veſtimentum itinerarium. 63	
Color purpureus. ibid. 124. 125		Penulis intra urbem non utebantur	
aureus.	120	Senatores ante Seueri Alexandri tempora. 72. nec Principes.	75-
cæruleus.	126	Tribuni ac Senatores vſi in pluuia.	76.
Panni quid?	177	Penulæ Materia.	76
Pannus.	157. 158	Figura.	78
Pannus duplex.	197	Penula ſcorcea.	77
Paragaudes.	182	Lanea; Camuſina, Gauſapina.	7.
Patagium.	I. 240	87.	
Patropi cauſarum in lacernis purpu-		Eius color.	87
		non fuit purpurea.	89
		Penula ruſſa.	124
		Penula breuior quam lacerna.	78
		clauſa.	78

non

& Verborum.

non cingebatur.	83	Prætor. 139. Prætorio Præfectus. ib.
non militum duntaxat, sed communis.	88	Dictator. ibid.
<i>Pemula Antoniana.</i>	II. 90	Præfectorum, & Prædictorum habitus. I. 166.
<i>Pænula</i> etiam vestis muliebris.	ibid.	Proconsoles domi prætextam, in exercitu paludamentū gestarunt. II. 139
& matronarum virili pretiosior.	ibid.	Prologomena ad Terentium diuersorū sunt, & varie interpolata. II. 139.
<i>Περὶβόλαιον</i> . περιβολή. περιβλήμα.		131.
II. 136. 157.		Propola. I. 246
<i>Περὶσπᾶσαι τὴν περιβολὴν</i>	II. 153	Psichrolutos. II. 17
<i>Pexa</i> vestis.	I. 54. 240	Pullus color in luctu. I. 71. 146
<i>Pexilas.</i>	54	Pullata multitudo. I. 259. II. 187
Phryxiana toga.	162. 240	Pullatus circulus. I. ib. II. ibid.
Pileus libertatis insigne.	II. 40	Purpuræ discrimina. I. 147
Planeta vestis Sacerdotum. I. 104. 105.		Purpura pro Prætexta. I. 154. 204
II. 82.		Purpura symbolum principatus. 152
Plebs quandoque togata.	I. 78	<i>Purpuram sumere.</i> ibid.
Plumatilis vestis.	I. 244	Purpura sumas, idest Imperatoria, 158
Plumarium opus.	ib.	principalis.
Pluviale.	I. 113	veri luminis. ib.
Planeta, Casula. Cotta.	I. 189	maior laticlauiæ. 210
<i>Ποδῆρις</i> . Poderis. I. 187. Camisia.		dibapha matronarum. 249
188.		interdictum meretricibus. 249
Populus pullatus, & tunicatus. I. 103		cocco pretiosior. II. 51
cur tunicatus.	II. 83	Purpureus color superbiz notatus.
<i>Prætexta</i> pro <i>Prætextata</i> .	143	II. 172.
<i>Prætexta</i> , toga.	I. 43	<i>Πυρρὸς</i> . II. 57
quid,	134	Pythagoræ vestis. II. 184
Enusorigo.	ibid.	
usus. 76. 134. 143. in sacris.		
135.		
utriusque sexus.	134	
Quando posita.	ibid.	
Magistratum.	136	
non fuit Senatorum.	140	
neque censorum.	142	
Tribunorum.	ibid.	
Prætextata ætas.	135	
Prætextati, Prætextata.	ib.	
<i>Prætextata verba</i> , ibid. & <i>prætexta</i> .		
143.		
Prætextati, Consul, Pontifex, Augur.		
135. 136.		
Ædilis.	138	

Q *Quadrantaria res*, idest balneum. I. 192.
Quintilianus non est auctor libri de causis corruptæ eloquentiæ. II. 70
Quirinorum domus Patauii. II. 144

R

<i>Ræuri</i>	I. 177. 179. II. 210
<i>Ræura</i> .	I. 118
Ralla toga.	I. 162. vestis; & ralla.
ra.	240

G g Ra

Index Rerum;

Rasa vestis, I. 55. toga. 162. 240.	Baltheo non cingebatur. 119
Recinum, Recinium. 1.75. 226	Sagi Romani color albus. 124. 117
Regilla vestis. 1.239	Imperatorii purpureus. 117
Retiarii sine galea pugnabant. 1.216	Sagula Gallorum trabeata intertexta purpura. 117
Rhetores olim purpurati. 11.173	Saga leuculata. 128
Rica. 1.243	Saracenorum colorata. ibid.
Ricamato. 1.162	Saii. 111
Roan scuro. 11.56	Ire ad saga. 11.98
Rotundum quid. 11.42	Esse in Sagis. ib.
Russati agitadores in circo. 11.123	Sumere sagum. 105
Rufus, & Rufus color distepant. 11.113.	Saltatio Ionica. 11.212
	Sarcinator. 11.247
	Scortea. 11.77. 208
	Scortum. ibid. 208
	Scortari. ib. 208
	Scutulæ in veste. 1.55. 11.128
	earum forma. 251
	Sedentarii. 1.247
	Segmentarii. ibid.
	Semizonarii. 1.248
	Senatoria vestis. 1.257
	Serici vñus apud Græcos tarus. 11.162
	Serta crinium. 223
	Seruorum habitus. 1.181. 11.107
	Serui cucullati. 11.45
	palliati. 207
	Siluanus virorum genius, cui soli sacrificabant. 1.192
	Siluanus Augusti. ib.
	Sindon Cynicorum. 1.178. 11.200.
	non est interula. 201
	Tyria. 11.167
	Sinus togæ. 1.12. quid 116. 118. duplex. maior, minorque. 15. 116.
	127. 131. superior, inferior. 128.
	Eius vñus. 14.15
	Sinus quid. 128. vestium, lictoris. ib.
	Sisyra chlena noni sagum Gallorum. 11.112.
	σκαπαμύς. 11.173
	Solox filum. 11.23
	Solonis simulacrum. 11.153
	Sordida vestis. 1.67
	Sori-

S

S acerdotum vestis aliquid togæ habet simile. 1.104. habitus promissus. 187
Sacra vestis, sacra purpura. 143
Sacrificantium vestis linea. 187
Sagum, paludamentum. 11.101
Sagum militi proprium. 11.82. 102. 104.
diuerſi tamen generis. 104
etſam quoduis tegumentum. ib.
Sagati. ibid.
Sagum fibulatum. 108. non omne. 111
quale Gallicum. ib.
Sagulum. ibid.
Sagum Romanum apertum, & fibulatum. 11.111
Gallicum manicatum. ib.
intexta purpura diſtinctum. 127
quadratum. 140
Hiſpanicum. 113
Punicum. ibid.
Germanicum. ib.
Sago chlamys. 115. mixta ex chlamyde ac penula. 116
Sagi, & chlamydis diuerſitas. ib.
materia varii pretii. ibid.
Sagum, pro veste villiori. ibid.
Sagum vestis ſeruilis. 118

& Verborum.

Soriculata vestis.	I. 161
Spissa toga, I. 162. vestis.	I. 163
Spina Germanis fibula vice.	240
Spinebar Laetitia.	II. 113
Statua togata.	II. 33
Statua palliata.	14
Stillicidium impluviarum. ignoratur.	II. 144
Stolae.	I. 188
Stolae triclinae.	ibid.
Stolatum, id est latum.	I. 209
Stillicidium impluviarum. ignoratur.	239
Stolicum pallium.	I. 9
Stola mulieribus propria.	I. 172
bonestis, & ingenuis, 222. item	
libertinis, 228. qualis.	225
barbaris & Graecis vestis com-	
munis.	222
pro matrona.	223
Toga praetexta. I. 141.	
II. 105.	
Stola, latus clauus.	I. 209
Stola tunica, non pallium.	II. 138
Stola cingebatur zona.	II. 135
truliebris.	I. 228
Stola crucium.	231
Stragula gaufapina purpurea.	I. 243
Strophium.	II. 14
Strophium.	I. 147
Strophium.	ibid.
Subarmalia. II. 6. & Subarmale.	128
vestis militaris.	129
Sagum.	ib.
Purpurea.	129
Subucula.	I. 109. linea, I. 181.
Supparum à subucula differt.	I. 242
Supparum Tarrulliani.	I. 243
Sutela.	I. 247
Sutor.	ib.
Sutura fibula loco.	II. 31
Synthesis. I. 87. 88. qualis. 88. 91.	
Eius usus.	II. 20
Syrma Tragoedis proprium.	II. 131

T. Aetate.	II. 56
Tapetes.	II. 49
Tebenna. T. C. vestis.	I. 1
T. C. Toga.	I. 138
T. C. Toga.	II. 59
Thorax quid.	I. 181
Thoraces linei.	II. 163
Θιματίας pallium.	II. 133
Tirocinii anno dextra chlamyde inuo-	
luta apud Graecos, apud Romanos	
toga.	II. 96. 143
Toga vetustas, I. 1. notitia difficultis.	
114.	
Toga Romanorum.	II. 130
Eius materia.	116
Ius.	II. 138
exteris tyrannis à Romanis con-	
cessus.	2
forma dubia, ib. vera, 119. 127	
vestimentum rotundum, & clau-	
sum.	3
Gestatio, 12. duplex.	50
magnitudo, 15. mensura, & lon-	
gitudine.	73
color albus, 54. 66. sed vrbano-	
rum. II. 122. non communis.	
69.	
Rasa. Levis. 56. Pinguis.	ibid.
Regia vndulata.	53
Alba.	258
Alba discrepat à candida.	66
Splendens, id est, atida.	67
Pulla.	71
Laxior, angustior.	72
Talaris.	75
Tam virorum quam feminarum.	
74. 76. 222.	
meretricum.	77
Imp. Purpurea.	80
Togula.	16. 72
Toga caput inuoluebatur.	32
G g 2 cum	

Index Rerum

cum calceis gestata.	36. II. 160	palmata. 156. Consulm, ac	
Toga nõ cingebatur. I. 39. nisi vbi ad		Prætorum.	154-155
manus ventu, & spolia cremaretur. 44		itemque Tribunorum. 155, etiam	
item dum mappa mitteretur. 46		priuatis concessa.	156
Togati Romani.	74	Toga palmata figure intexta, vel pi-	
Id est Salutatores.	II. 74	cta.	156
Toga deposita in luctu, & calamitate		Triumphalis, Regia.	157
publica.	181	Vndulata. 161. Cumatilis.	ibid.
item in deprecatione.	83	Soriculata.	161
cuius loco angusti clauia, etiam		Phryxiana, 162. Rasa. ib. Pauc-	
apud consulares.	82	erata.	163
Vestis olim domestica.	83	Græcanica. 163. Germanica. 164	
Toga, stola forensis.	84	Flammata.	ib.
Toga in conuiuio induta.	ibid.	Duplex, id est Lana.	170
Toga submissa.	ibid.	Togati nudo capite incedebant. II. 40	
Cornatoria.	85	Tomentum.	I. 57
quæ Synthesis.	86	Lingonicum, & Circense.	58
muliebris.	88	Tori bilices, trilices.	II. 164
Toga prædidiaria.	84. 122. 131.	Trechedipna vestes gymnice.	II. 25
Toga vsus extra urbem, Italica pene		Trabea qualis. I. 144. triplex, ib. eius	
omnibus communis. 92. 93. etiam		vsus ib.	239. II. 132.
in militia.	94	toga. 145. II. 127. picta 146. non	
desuetudo.	95. 102	paludamentum. 145. II. 109.	
vsus etiam in populo.	95	Eius vsus.	I. 145.
Toga saluatorum.	ibid.	Consulis vestimentum.	146
meretricum.	238	toga palmata.	153
Toga pro clientibus togatis.	96	Tribonium. II. 134. τριβωνιον.	
Togati Augustorum.	97	175. 176. 177. non pauperiorum	
Aduocati.	ibid.	modo gestamē, sed etiam honestio-	
Præfeutorum.	ibid.	rum, & vestis forensis, ac judicialis,	
Togatus. Aduocatus.	98 100	179. 181.	
Togati vulturii.	ibid.	à lacerna diuersum.	178
Toga Imperatorum æuo non penitus		τριβωνικῆς.	180. 194
deposita.	100	Cynicorum. 176. Stoicorum, &	
Festiuiratum.	I. 69	Philosophorū. 181. 184. item	
in ludis vsurpata.	101	Pythagoricorum.	184
Toga successit lacerna, & penula. 102		Professorum liberalium discipule-	
Toga sinus ab umbone diuersus.	117	narum. 185. eiusque colores.	
Toga submissa.	121	188.	
Virilis, pura, & libera.	134	Eius color.	187. 188
Communis.	139	Primus induit Socrates. II. 132	
Triumphalis primum purpurea:		Triboniū ascetarū Christianorū. 189	
deinde picta. 152. itemque		Tribonophoria Christianorū breuis	
Capitolina. 153. Iouis. 155.		moræ.	192
		Cyni-	

de Verborum

Cynicorum peculiaris.	194
Tribunus angusticlauius.	213
Triumphalis habitus.	80. 156
Tunicæ iniriū.	I. 173
Tunicæ Carthaginensium. I. 8. Mate- ria. II. 116. color albus. I. 54. 103. 203.	
Tunica sola cingebatur. I. 42. præter- quam à Senatoribus, & laticlauiis. II. 122.	
in petitione honorum deposita.	
177.	
sola cingebatur.	178. 194
superior, & superaria.	190
laticlaui non cingebatur.	74
Tunicæ mensura.	190
Tunica talaris.	194
Tunica quæ. 109. 172. virorum. 172. interior, & exterior.	176. 178
Palmata.	153. 205
Tunicula.	177
sacricolarum talaris, & manulea- ta.	189
Tunica Græcis, & Romanis.	II. 130
Tunica centurionum, ac militum.	194
Tunicæ manuleatæ.	196
Tunicata iuuentus. 173. plebs.	257
Tunicatus populus.	ibid.
Tunica plebeia.	204. 257
Rufa militaris.	205.
Purpurea recta. 123. militaris. ib.	
Tribunorum, & Ducum.	123
Fusca.	II. 187
Galbina.	I. 105
Punicea. ib.	II. 122. 123
Senatorum, & Equitum clauis purpureis distincta.	206. 216
pro lata claua.	209
Virilis. 211. Muliebris manicata.	
229.	
Laticlauiæ. Angusticlauiæ.	205
Aspera.	215
Eius ornamenta.	ibid.
Tunica indusiata.	240

ἀνδρῶν.	II. 38
Christi inconfulis.	63
Tunicarum alæ.	226
manicæ.	II. 83
In agro, & municipiis communis.	
257.	
Tunicæ Patavinæ.	II. 13
Gaufapinæ.	26
Linæ Atheniensium quæ.	162
Tunica paganis communis.	91
militum breuior. 108. alba. 122. 123.	
paganorum longior.	109
palliolata.	115
cingebatur militibus.	119
Recta.	120
muliebris virili promissior.	150
Cynicis nulla.	158

V

Georgius Valla multa ex Interpre- te Iuuenalis habuit.	II. 49
Ventralia.	I. 58. 59. 60
gaufapina.	II. 26
Vestimenta quadrata.	I. 8
Vestis poliebantur erinacei cute.	68
Vestis domestica; forensis.	83
balnearis.	II. 19
cœnatoria.	ib.
sacra.	143
peruersa.	ibid.
triumphalis in Capitolio seruata.	
156.	
Alcithina. 158. ἀλκιδινὴ χροῖμα.	
159.	
holoserica. Holouera. Vid. H.	
Senatoria, latus clauus.	209
Equestris, id est militaris. I. 214.	
II. tunica.	73
Vrbana. Toga.	I. ibid.
muliebris varia.	I. 238
florida. 252. pulla.	II. 72
prælo subiecta.	II. 53
Vc.	

Index Rerum

Vestis discrimen cum Toga sublatum.

X

I. 260.			
Vestimenta militaria.	II. 91	Xerampelinæ, chlamydes.	II. 18
alba.	II. 169		
Vitæ togæ.	I. 65	Y	
Violarii.	I. 245	Yndisipæ, ouis pellita.	II. 117. recta.
Virgata vestis.	I. 251	118.	
Virilis habitus pro pallio.	II. 193	Z	
Vmbo togæ. I. 117. nihil à sinu diuersus.		Z Ona quid.	I. 248
118. 127. quid 128.		Semizona.	ibid.
Vndulata vestis.	I. 161. 244	Zona muliebris.	I. 129

F I N I S.

ERRATA

Operarum grauiora sic corrigenda.

Par. I.

Pag. 3 v.	30	Scauro,
	32	pars.
32	3	inuoluere.
35	26	Antonio
42	1	σπατιστικῶν
55	22	Ægyptia
67	26	candesceret
	17	ταφῶν
85	25	conuiuio
98	26	compendio
104	18	inde
106	9	chlamydes, saga,
109	9	lithurgiam
110	15	indecorum
111	14	Leuitas
114	26	κυρίων
117	10	à vulgatz
119	3	vestimentum
122	28	strangulare
124	21	perbreues
126	23	caderet;
130	15	exhausta
132	1	studiis.
136	12	περιπόρεον
138	7	τίβερρος
	14	Prætorii
140	19	prætextæ.
149	7	conatus est doctissimus
150	21	castrensia
	33	Galatia,
	36	colores:
153	21	postquam
154	7	Quirinali
	34	curuleum
156	2	omissum,
162	19	à stando
171	11	coccineam,
176	32	incertum

177 v.	9	in discincta
180	17	alteram
181	1	hiems,
	18	thorace
185	21	factionibus
187	26	Alcuinus
190	15	Centurionum.
	34	mutandum
191	32	de scriptoribus
195	32	Inuide
	35	Apophthegma.
207	2	vestis
	35	Palestina
	36	texendi
226	16	incessu.
227	8	è collo
229	12	constrinxere.
240	6	tunica
241	6	πατάων,
	11	diabathrarii,
	32	Inde
246	20	malobathrarii à ma-
		lobathro
249	22	Roscida
252	18	διδραῖς
	22	Vopiscum
260	25	togatis Quiritibus

Par. II.

Pag. 2 v.	24	intextur
5	32	Χλαμῖς.
16	24	delecteris,
26	31	pluuiz
29	16	villis
30	25	σάμα,
32	31	ephebica
57	32	Cannusini,
63	6	inconsutilis
70	25	Lampridius,

Page 117 v. 31 Βαθύμαλλον

119 15 Baias
 120 34 XLVIII.
 134 6 lacinia,
 11 ἀποκαλύψαι.
 161 9 inficiebantur purpura,
 163 11 Thucydidis
 167 21 ἰδίον
 172 9 Purpuram
 174 3 Thermopolio,
 175 21 lanuginem
 177 30 τριβον

179 v. 1 tribonio
 19 vnquam
 181 19 dimidiato
 28 τριγωνοφορίας
 189 35 Γραικός
 197 18 διπλοῖς
 201 36 interula
 202 24 poparum
 203 33 viro
 207 12 Aristophanem. Vc
 sps



